This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 1,088,480

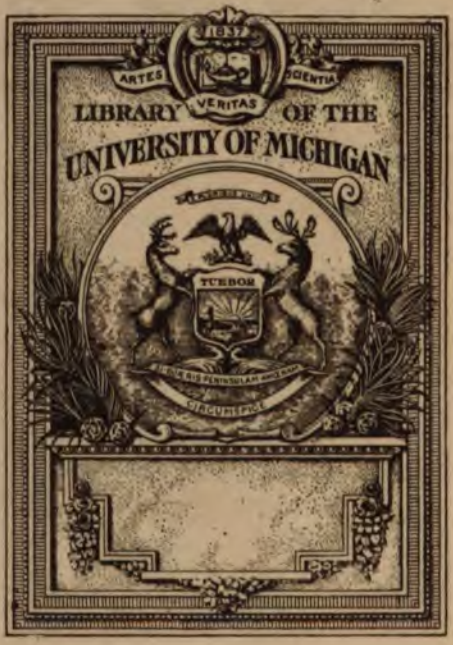
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 49.

QUEDAM NARRACIO

DE GRONINGHE, DE THRENTE, DE COVORDIA

ET

DE DIVERSIS ALIIS

sub diversis episcopis Trajectensibus,

UITGEGEVEN

DOOR

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 49.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1888.

MAR 17 1919

QUEDAM NARRACIO

DE GRONINGHE, DE THRENTE, DE COVORDIA

ET

DE DIVERSIS ALIIS

sub diversis episcopis Trajectensibus,

UITGEGEVEN

DOOR

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT

NIEUWE SERIE N°. 49.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1888.

INLEIDING.

Het landschap Drente, dat zoo rijk is aan hunebedden, grafkelders en allerlei gedenkteekenen der oudheid, wordt vóór de 12de eeuw in oorkonden en andere bronnen der geschiedenis slechts zelden vermeld. De Romeinen hebben op hunne tochten naar de Friezen, de Chauken en de volksstammen, die aan en over de Eems woonden, ongetwijfeld meermalen den Drentschen bodem betreden en misschien is zelfs in de bekende brug te Valte een overblijfsel bewaard gebleven van de „pontes longi", welke Lucius Domitius Ahenobarbus „vastas inter paludes" had aangelegd [1]); doch van de bevolking van Drente vindt men noch bij de Romeinsche en Grieksche schrijvers noch in opschriften gewag gemaakt. Zij behoorde zeker tot de „gentes haud perinde memoratae", die de

1) Tacitus, Annales I, 63. Gewoonlijk zoekt men deze lange bruggen in meer zuidelijke richting in eene lijn, die langs Stromberg, Beckum, Ahlen, Dulmen en Borken loopt. Ik acht het echter waarschijnlijk, dat eene verbinding tusschen de Eems en den Rijn van een punt uitging, dat gelegen was beneden de plaats, waar de Hase zich met de Eems vereenigt. Onmogelijk is het ook niet, dat zoodanige bruggen zijn aangelegd om het verkeer zoowel van de Boven- als van de Beneden-Eems met den Rijn te verzekeren.

eer der vermelding door Tacitus en anderen niet werden waardig gekeurd [1]). Toch mogen wij wel aannemen, dat in het jaar 12 vóór Christus, toen de Friezen en waarschijnlijk ook de Bataven zonder verzet zich aan Drusus onderwierpen [2]) en de strijd tegen de Chauken en andere volken, die langs en over de Eems gevestigd waren, een aanvang nam, ook Drente in het Romeinsch gebied is ingelijfd. Dat de Drenten in den afval der Friezen in het jaar 28 na Chr. en in de hernieuwde onderwerping van dezen volksstam in het jaar 47 betrokken waren, dat zij deel hebben genomen aan den opstand onder Claudius Civilis, kunnen wij wel vermoeden, maar niet vaststellen. Hoogst waarschijnlijk is het echter, dat zij, even als hunne zuidelijke naburen, de Twenten, tot in de eerste helft der 3de eeuw en nog wel later in de Romeinsche legers hebben gediend en bij de „cunei" der Friezen waren ingelijfd. [3])

Ook uit het tijdvak, waarin de Franken en Saksen in de geschiedenis optreden en het rijk der Franken gevestigd werd, zijn geene berichten over Drente tot ons gekomen. Zelfs is het onzeker, of dit landschap reeds in 734, toen Karel Martel Friesland tot aan de Lauwers veroverde, dan wel eerst onder Karel den Groote, die de Friesche streken ten oosten van de Lauwers en het land der Saksen onderwierp, in het rijk der Franken is opgenomen, al schijnt de laatste onderstelling het meest aannemelijk te zijn. Tot den

1) Vgl. Tacitus, Germania C. 34.

2) Van de Friezen wordt dit bericht door Dio Cassius LIV, 32. Van de Bataven wordt het vermoed, o. a. door Mommsen, Römische Geschichte, V p. 25.

3) In een der opschriften, door mij vermeld in het register i. v. Tuenta, staat: „cives Tuihanti, cunei Frisiorum".

tijd van Karel den Groote heeft gewis betrekking het oudste bericht, waarin het landschap Drente genoemd wordt. Uit de levensbeschrijving van Willehad toch vernemen wij, dat deze geloofsprediker, die in 789 als bisschop van Bremen overleed, in „Thrianta" het evangelie verkondigd heeft, en wij kunnen nagaan, dat hij dit niet lang vóór 780 moet gedaan hebben. [1])

De oudste oorkonde, waarin Drente voorkomt, is bewaard gebleven in het te Leiden berustend cartularium Werthinense. Zij is van het jaar 820 en betreft goederen, welke „in villa, quae dicitur Arlo, in pago Threant" gelegen waren en door Theodgrim, die ze van zekeren Ricfridus verkregen had, aan het klooster Werden, de stichting van Liudger, wiens werkzaamheid voor de uitbreiding des Christendoms vermoedelijk ook over Drente zich zal hebben uitgestrekt, gegeven werden [2]). Deze goederen en andere in Drente komen ook voor in eenige aan den tand des tijds ontsnapte lijsten van inkomsten der abdij Werden uit de 10de

---

1) Vita Willehadi, bij Pertz Mon. Germ. SS. II p. 381. Deze levensbeschrijving wordt gewoonlijk op gezag van Adam van Bremen, ofschoon misschien ten onrechte, toegeschreven aan Willehads opvolger, den in 865 overleden aartsbisschop Anskarius. Over de bepaling van den tijd, waarin Willehad eerst in Friesland en daarna in Humsterland en Drente predikte, zie men Richthofen, Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte, II bl. 373 en vlg.

2) Het stuk is afgedrukt bij Lacomblet, Urkundenbuch I n° 40. Ten onrechte houden velen, o. a. van den Bergh, Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie, 2de ed. p. 172, dit Arlo voor het dorp Anlo. Immers onder de inkomsten van de abdij Werden komen ook later die uit „Arlon" voor en wij vinden dit „Haerlo" of „Aerle" bovendien meermalen in oorkonden, ook als geslachtsnaam. Zie Bijdragen tot de Gesch. en Oudh. van Groningen V bl. 59, 60; Driessen, Monumenta Groningana p. 206, 614, etc.

en de 12de eeuw [1]), doch zijn in 1282 (1283) aan den bisschop van Munster overgegaan [2]).

Vrij algemeen beweert men, dat ook de abdij Corvei bezittingen in Drente gehad heeft, en ik wil dit niet tegenspreken. De lange lijst echter, welke o. a. bij den heer van den Bergh wordt aangetroffen en de namen bevat der plaatsen, waar die goederen zouden gelegen zijn [3]), heeft slechts geringe waarde, vermits zij ontleend is aan het onechte of althans vervalschte register van den abt Saracho [4]). In echte opgaven van bezittingen der abdij Corvei heb ik wel goederen gevonden, die in Westerwolde en in Friesland, maar geene, die in Drente gelegen waren [5]). Toch kennen wij eene oorkonde van het jaar 1148, waaruit blijkt, hoe „apud Anlon in praesentia Hartberti Trajectensis episcopi" was overeen gekomen, dat de pacht van zekere aan de abdij Corvei behoorende goederen in Friesland zoude moeten betaald worden te „Koiforde" [6]).

---

1) Zie Crecelius, Index bonorum et redituum monast. Werdinensis et Helmonstadensis, p. 12, 13, en vooral Lacomblet, Archiv für die Gesch. des Niederrheins, II p. 288; vgl. Idsinga, Staatsrecht I bl. 118.

2) Wilmans, Westfälisches Urkundenbuch III n° 1199 en Driessen, II. p. 442.

3) van den Bergh, t. a. p. bl. 173.

4) Zie over de onechtheid van het door Falke achter zijn Codex traditionum Corbeiensium uitgegeven register van den abt Saracho de opstellen, vermeld bij Oesterley, Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen, I p. 312; voorts de werken van Wilmans, passim.

5) Ik raadpleegde de Traditiones Corbeienses, uitgegeven door Wigand in 1843, en de verschillende stukken, welke zijn afgedrukt bij Kindlinger, Munsterische Beitr. II, Urk. p. 107—116 en 119—[illegible]. Niet alle inkomstenlijsten, die Wilmans, Kaiserurkunden I [illegible] vermeldt, kon ik echter [illegible].

6) Zie [illegible], monumenta Corbeiensia, p. 222. De bewering van

Sedert de onderwerping en kerstening van Drente behoorde dit landschap ongetwijfeld kerkelijk tot de diocese Utrecht en wij weten zelfs, dat bisschop Radboud, die naar men meent in 917 overleed, op eene reis „in pago Trente" door de ziekte is aangetast, welke zijn dood veroorzaakte [1]). In het wereldlijke werd het bestuurd door graven, die naar het schijnt in den regel niet alleen over Drente, maar tevens ook over andere gouwen het graaflijk gezag uitoefenden [2]). Dit gezag nu met de daaraan verbonden voordeelen werd in 1046 door koning Hendrik III aan den bisschop van Utrecht overgedragen [3]), nadat reeds in 944 het uitsluitend jachtrecht op grof wild, verbonden met het jus forestense [4]), en in 1040 aanzienlijke goederen en inkomsten in Groningen, Uffelte, Wittelte en Peelo aan de Utrechtsche kerk waren toegekend [5]). Het is

---

den heer van den Bergh, t. a. p. bl. 173, dat Coevorden voor het eerst in 1159 genoemd wordt, is dus niet juist.

1) Men zie de vita sancti Radbodi, aangehaald door Moll, Kerkgeschiedenis I bl. 269.

2) Wij kennen slechts vier graven van Drente, nl. Everhard, die in 944, Balderik, die in 1006, Temmo, die in 1025, en hertog Goselinus, die nog in of kort voor 1046 graaf van Drente was (Heda p. 84, 101, 114 en 125). Zij waren allen, met uitzondering van Temmo, van wien dit ten minste niet blijkt, ook over andere graafschappen gesteld.

3) Heda p. 124. Reeds in 1024 ontving bisschop Adelbold den „comitatus de Threntе" (Heda p. 112); doch die gift schijnt geen gevolg te hebben gehad. De gift van 1046 werd bevestigd door Hendrik IV ten behoeve van bisschop Willem I (Matthaeus ad Anonymum p. 61) en in 1159 door den Paus (v. d. Bergh, Oorkondenboek I n° 139).

4) Heda p. 84. Deze gift werd bevestigd in 1006 en 1025 (Heda p. 101 en 113) en nog later door Hendrik IV ten behoeve van bisschop Willem I (Matthaeus ad Anonymum, p. 60).

5) Heda p. 120, 121. De gift van „Lintherunge, Even" van het-

bekend, dat de Utrechtsche bisschoppen, althans gedurende eenigen tijd, het graafijk gezag zelf hebben uitgeoefend of door hunne dienstmannen hebben laten uitoefenen, doch dat een groot deel der bezittingen te Groningen aan het kapittel van den Dom [1]), de goederen te Uffelte, Wittelte en Peelo aan het kapittel van St. Pieter [2]) en de voordeelen van het jachtrecht en het jus forestense aan het kapittel van St. Marie gekomen zijn [3]), terwijl ook de kapittels van St. Salvator en St. Jan inkomsten uit Drente getrokken hebben [4]).

---

zelfde jaar (Heda t. a. p.) heeft men ook wel eens tot Drente willen laten betrekking hebben. Bedrieg ik mij niet, dan zijn echter bedoeld Leermens en Enum in de Groningsche gemeente 't Zand, welke plaatsen ook in een oud register van Werden voorkomen onder de namen van „Lethermengi" en „Enun." Ik kan dit echter hier niet nader aantoonen. Wel teeken ik nog aan, dat in een oorkonde van bisschop Bernulf († 1054) reeds tienden „infra Thrente" vermeld worden (Heda p. 128).

1) Trouwens de gift der goederen te Groningen werd juist gedaan ten behoeve van de broeders, die in de St. Maartenskerk God dienden. Zie verder o. a. het stuk in de Bijdragen tot de gesch. en oudh. van Groningen, V p. 59.

2) Men zie het „registrum de bonis prepositure ecclesie sancti Petri Trajectensis in Drenthia jacentibus", medegedeeld door Mr. S. Muller in de Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, II bl. 49 en vlg.

3) Men zie het stuk, dat is afgedrukt in de Nomina geographica Neerlandica II p. 152.

4) Wat het kapittel van St. Salvator betreft, raadplege men den brief van 1179, waarin de Paus dat kapittel bevestigt in het bezit o. a. van „bona in Gruninghen, bona in Drinta" (v. d. Bergh, Oorkondenboek I n° 159). Ten aanzien van het kapittel van St. Jan vergelijke men het charter van 1200, waarin deken en convent van St. Jan verklaren al hunne inkomsten in Groningen en

Het voorafgaand overzicht van de oudste geschiedenis van het landschap Drente, waartoe oudtijds ook Groningen en het Gorecht behoorden [1]), heb ik gegeven niet alleen, omdat het eenige bijzonderheden bevat, waarin de beoefenaars der Drentsche geschiedenis misschien belang stellen, maar ook en vooral om te doen zien, hoe weinig van die geschiedenis eigenlijk bekend is. Tegen het midden der 12de eeuw komt hierin verandering. Naast de verspreide berichten over Drente, voorkomende in stukken, die tot andere provinciën betrekking hebben, onder welke stukken vooral een charter van 1139, opgenomen in het cartularium van de kapittel-kerk te Steenwijk, de aandacht verdient [2]), treden de geregeld op elkander volgende oorkonden, die in den blaffer van de abdij Ruinen-Dikningen zijn bewaard gebleven [3]). Doch ook deze blaffer, al noemt Driessen hem terecht een onwaardeerbaar stuk der oudheid [4]), geeft slechts weinig licht over de staatkundige gebeurtenissen. In dit opzicht nu vinden wij hoogst belangrijke mededeelingen in het geschrift, dat hierachter door mij in eene nieuwe

---

Drente overgedragen te hebben aan de abdij Ruinen (Driessen, t. a. p. bl. 9, 10).

1) Volledigheidshalve merk ik daarom op, dat de „ecclesia Groninga" voorkomt onder de goederen, die volgens eene oorkonde van bisschop Ansfried van 1006 (Sloet, Oorkondenboek nr 132), geschonken werden aan het klooster op den Hoogen Horst, de latere abdij van St. Paulus.

2) Vgl. Magnin, Besturen I bl. 128 en II, 1e bl. 134.

3) Gedeeltelijk komen de daarin opgenomen oorkonden ook voor in eene collectie, welke berust in het Prov. archief te Groningen. Vele stukken uit het cartularium van Dikningen zijn uitgegeven door Driessen en door Magnin; doch er komen ook oorkonden in voor van 1217, 1241, 1251, 1258, enz., die nog niet zijn gedrukt.

4) Driessen l.l. p. 2.

uitgave aan hen, die belangstellen in de geschiedenis van Drente, wordt aangeboden.

Dit geschrift bevat een overzicht van de voornaamste gebeurtenissen, welke onder bisschop Herbert van Utrecht (1139—1150) en zijne opvolgers tot in September van het jaar 1232 hebben plaats gegrepen. In de eerste 22 hoofdstukken geeft het slechts eene schets van de gewichtigste feiten en bepaalt het zich niet tot de geschiedenis van Drente, Groningen en Coevorden. In die hoofdstukken toch handelt het tevens over de verkiezing van de bisschoppen van Utrecht, over den duur hunner regeering en den aard hunner werkzaamheid, over hunne verhouding tot de graven van Gelre en van Holland, tot Bentheim en Overijsel, enz. Drente, Coevorden en Groningen treden daarentegen, met uitsluiting van al het andere, op den voorgrond in de laatste, meer omvangrijke hoofdstukken, die het einde der regeering van bisschop Otto II en het grootste gedeelte van het bestuur van bisschop Wilbrand omvatten. Alleen een korte terugblik op den tijd, waarin Otto II bisschop was, en eene beschrijving van de verkiezing en de overkomst van diens opvolger hebben daartusschen nog een plaats gevonden. Het middelpunt van het geheele verhaal is de krijgsmansdood van bisschop Otto II, eene gebeurtenis, welke in en buiten Nederland met ontzetting werd vernomen en in hoofdstuk 25 met krachtige kleuren geschilderd is. Al wat daaraan in ons geschrift voorafgaat, is als eene inleiding te beschouwen, terwijl het na de beschrijving van den ongelukkigen strijd bij Ane nog breedvoerig de vergeefsche pogingen vermeldt, die Otto's opvolger aanwendde om Drente en de heeren van Coevorden tot gehoorzaamheid terug te brengen.

Ongetwijfeld is het geschrift opgesteld nog gedu-

rende het leven van bisschop Wilbrand, van wiens dood — op 27 Juli 1233 — het geene melding maakt. De gevechten, die in September 1232 tusschen de Drenten en de bisschoppelijke partij bij Coevorden, Bakkeveen en Nutspete geleverd werden, zijn echter in het slot van het verhaal nog uitvoerig beschreven. Uit dit laatste volgt reeds, dat in den aanhef van het geschrift ten onrechte het jaar 1231 genoemd is als het jaar, waarin het zoude zijn samengesteld. In de daar gedane mededeeling schuilt bovendien nog een tweede fout. De bepaling van den dag, waarop de samenkomst te Groningen zoude hebben plaats gehad, nl. „tercio kalend. Novembris in vigilia omnium sanctorum", kan niet juist zijn, daar Allerheiligendag op 1 November valt en er dus „pridie kalend. Novembris in vigilia omnium sanctorum" moet gelezen worden. De beide fouten zijn gemakkelijk te verklaren, indien men aanneemt, dat in het oorspronkelijk handschrift zoowel jaar als dag door cijfers waren aangewezen, zoodat er stond „Anno domini MCCXXXII, II (d. i. pridie) kalend. Novembris", wat in een afschrift door eene kleine, verklaarbare vergissing in „Anno domini MCCXXXI, III kalend. Novembris" kan veranderd zijn.

Wij mogen dus wel vaststellen, dat de bijeenkomst, waarin aan bisschop Wilbrand een verhaal van vroegere gebeurtenissen werd voorgelegd, op 31 October 1232 te Groningen gehouden is. Ik betwijfel evenwel, dat bij die gelegenheid het nog al uitvoerig opstel, dat wij bezitten, zal zijn voorgelezen. Het behandelt toch eenerzijds verscheidene onderwerpen, die met den strijd van Drente en de heeren van Coevorden tegen de Utrechtsche bisschoppen niet in verband staan, en aan den anderen kant zijn er vele zaken in medegedeeld, die bisschop Wilbrand persoonlijk be-

treffen en hem beter dan aan de mannen, die hem inlichtingen gaven, moesten bekend zijn. Ik acht het daarom waarschijnlijk, dat op den bedoelden dag aan den bisschop alleen is verhaald, wat hem minder goed bekend was en tot Drente, Coevorden en Groningen betrekking had. Al het andere zal vermoedelijk later, ofschoon nog vóór het overlijden van Wilbrand, aan het verhaal zijn toegevoegd. Dit vermoeden vindt ook steun in de laatste woorden van hoofdstuk 39, volgens welke de verhaler zich ten doel stelt, niet om aan bisschop Wilbrand, maar om aan de weetgierige nakomelingschap de geheele waarheid bekend te maken.

Ook in een ander opzicht komt de voorstelling, die men in het eerste hoofdstuk aantreft, niet geheel overeen met uitdrukkingen, die later in het geschrift gebezigd zijn. Verscheidene personen, waarvan sommigen geestelijken, anderen leeken waren, zouden volgens het eerste hoofdstuk aan bisschop Wilbrand het verhaal van vroegere gebeurtenissen gedaan hebben. Talrijke plaatsen van ons geschrift bewijzen echter, dat slechts één persoon de opsteller kan geweest zijn. Daarover kan wel geen twijfel bestaan, indien men let op uitdrukkingen als „scribere non presumo" (C. 3), „nescio quibus mediantibus" (C. 8), „pretermitto" (C. 13), „mihi cogitanti" (C. 25), „me transfero" (C. 27), „sicut supra dixi" (C. 33), „nescio, qua temeritate inducti", „nescio nec dicere volo" (C. 39), „commendare laboro" (C. 40), enz. Dat somtijds de meervoudsvorm gebruikt is, hetzij als pluralis majestatis, hetzij om de partij van den schrijver aan te wijzen, kan hiertegen niets afdoen.

De samensteller van het verhaal was blijkbaar een geestelijke, die niet alleen den Bijbel kende, maar ook in staat was om plaatsen uit Ovidius, Lucanus en

Avianus te pas te brengen [1]). Dat hij een Fries zoude geweest zijn, zooals Matthaeus in zijne Dedicatio zonder aarzeling aanneemt, durf ik niet beweren. Hij overlaadt zeer zeker de Friezen met loftuitingen, doch waarlijk niet zonder reden. De kruistochtprediking van den Utrechtschen bisschop bleef bij de Friezen niet zonder uitwerking. Als ware kruisvaarders [2]) trokken zij te velde tegen de Drenten en hunne bondgenooten, evenals zoovelen dit een paar jaren later deden tegen de ongelukkige Stedingers [3]). Het schijnt niet meer dan natuurlijk, dat een geestelijke van het Utrechtsch bisdom deze houding der Friezen prijst, ook al behoort hij niet tot hunne landgenooten, terwijl ook het vooruitzicht op de hulp, die in de toekomst van de Friezen nog te verwachten was, er wellicht toe heeft bijgedragen om den schrijver in zijn lof niet spaarzaam te doen zijn [4]).

Toch is het niet onmogelijk, dat de opsteller in het noorden van de Utrechtsche diocese te huis behoorde. Daarvoor schijnt te pleiten, dat hij voor de streken ten oosten van de Noda en van den IJsel de uitdrukkingen „citra Nodam", „citra Yslam" bezigt. Groot gewicht mag echter aan die terminologie niet worden toegekend. Ook al neemt men niet aan, dat het woordje „citra" bij onzen schrijver, zooals meermalen in het

---

1) Zie het register i. v. „Ludit", „Quis furor" en „Turbabat.".

2) Men lette o. a. op de uitdrukkingen „iter injungere" en „veri peregrini" in C 34.

3) Deze werden trouwens met de Drenten en de bewoners van Fivelgo op één lijn gesteld. „Stathingos, Threntones et Fivelgones pares esse propter inobedientiam dicere non timuerunt, sc. predicatores", bericht Emo (ed. Hist. Gen. p. 127), wiens mededeelingen over den kruistocht tegen de Stedingers zeer belangrijk zijn.

4) Vgl. over het gebruik der uitdrukking „nostri Frisones" het register i. v. Fresia.

Latijn der Middeleeuwen, de beteek van „ultra" heeft [1]), dan nog is het gebruik van dit woord te verklaren, al ware de schrijver uit Utrecht of Holland afkomstig, daar het verhaal immers gedaan is of geacht wordt gedaan te zijn in Groningen.

Bij den aanval, die op St. Lambertsdag van het jaar 1232 onder de persoonlijke leiding van bisschop Wilbrand tegen Coevorden gericht werd [2]), was de schrijver vermoedelijk tegenwoordig. Zeker was hij goed ingelicht omtrent de gebeurtenissen van de allerlaatste jaren. Ook in zijne mededeelingen over vroegere voorvallen verdient hij over het algemeen, wat de hoofdtrekken aangaat, vertrouwen. Doch van de bijzonderheden geeft hij, naar ik meen, niet altijd eene juiste voorstelling. Ik moet mij veroorloven dit met een paar voorbeelden aan te toonen.

Reeds Weiland [3]) wees er op, dat onze schrijver in C. 16 zich vergist heeft door te beweren, dat Ada van Holland in 1204 door haar oom Willem is gevangen genomen en naar Texel gezonden. Uit de Annales Egm. en het Chron. Egm. blijkt, dat zij reeds in 1203 in de handen harer tegenstanders geraakte. Opvallender nog is eene onjuistheid, welke in C. 14 voorkomt. Daar deelt de schrijver mede, hoe graaf Dirk VII van Holland en graaf Otto I van Gelre

---

1) Vgl. Weiland in de voorrede voor zijne uitgave, p. 400.

2) Zie C. 39. Het verdient opmerking, dat bisschop Wilbrand naar aanleiding van de gedeeltelijke overwinning, bij die gelegenheid behaald, aan de St Lamberts-kapel te Deventer een tiende te Wesepe gaf. De oorkonde, daarover opgemaakt, is uitgegeven door Lindeborn, Hist. episc. Dav. p. 88 (vgl. ook Oudheden van Deventer, I bl. 163). In die uitgave wordt deze oorkonde tot het jaar 1230 gebracht; het jaartal zal echter wel moeten zijn 1233.

3) t. a. p. bl. 400 en 409.

overleden, hoe bisschop Dirk van Are Otto's zoon Gerard, die nog een kind was, in zijne bescherming nam en daarna zich mengde in de zaken van het graafschap Holland, dat was opengevallen, omdat Dirk VII geen zoon had nagelaten. Toch weten wij, dat deze inmenging van bisschop Dirk II in de zaken van Holland reeds in 1204 plaats greep, terwijl graaf Otto I van Gelre niet vóór 1207 is overleden [1]). Onjuist is ook in C. 29 de opvatting, dat de graaf van Gelre en anderen, die bij Ane waren gevangen genomen, na de overkomst van bisschop Wilbrand (20 Augustus 1228) door eene uitspraak der rijksvorsten in tegenwoordigheid van Koning Hendrik VII zijn ontslagen van de beloften, welke door hen aan Rudolf van Coevorden en zijne bondgenooten gedaan waren. Reeds op 1 October van het jaar 1227 is deze beslissing gegeven [2]).

Het zoude mij niet moeielijk vallen, naar ik meen, bij onzen schrijver nog andere onnauwkeurigheden aan te wijzen [3]). Wat ik aanvoerde zal echter wel

---

1) Hij komt nog voor in eene oorkonde van 30 April 1207 (Sloet nr. 420). Dat hij in 1207 overleden is, blijkt uit de oorkonde bij Sloet nr. 421.

2) Sloet nr. 510.

3) Men zie mijne aanteekening in het register i. v. „Clivensis" over het bericht van onzen schrijver, dat eene zuster van bisschop Boudewijn II en van graaf Floris III van Holland zoude gehuwd zijn geweest met een graaf van Kleef. Vermits echter gezaghebbende schrijvers, o. a. Kluit, hist. critica I p. 124, vertrouwende op onze kroniek, verzekeren, dat eene zuster van graaf Floris III van Holland de echtgenoote was van Graaf Dirk III van Kleef, merk ik tot bestrijding daarvan nog op, dat een zoon en eene dochter van Dirk III van Kleef getrouwd zijn met eene dochter en een zoon van Floris III van Holland, wat met het oog op de kerkelijke verbodsbepalingen, althans in de 12de eeuw, wel

voldoende zijn om te doen zien, dat hij, ofschoon vertrouwbaar wat de hoofdzaken betreft, voor de bijzonderheden met eenige voorzichtigheid moet geraadpleegd worden. Misschien mag men daarom ook de talrijke fouten in de cijfers en jaartallen niet uitsluitend aan de kopiisten toeschrijven. Toch zullen deze wel niet zonder schuld zijn. In mijne uitgave zijn die fouten gewoonlijk aan den voet der bladzijden of in het register aangewezen en verbeterd. Ik heb nochtans gemeend dit niet te mogen doen aan het einde der hoofdstukken 33, 34 en 37, maar op die plaatsen [1]) naar deze inleiding te moeten verwijzen, omdat de chronologie in dit gedeelte van het geschrift aanleiding geeft tot moeilijkheden, welke ik eenigszins uitvoerig moet bespreken, al ben ik niet in staat ze geheel te doen verdwijnen.

Wat onze schrijver mededeelt, kan in geen geval juist zijn. Hij verhaalt, dat Rudolf II van Coevorden op 25 Juli 1230 te Hardenberg gedood werd (C. 33), dat de oorlog daarop weder uitbrak, in welken de Friezen op 19 October 1231 bij Bakkeveen de nederlaag leden (C. 34) en dat daarna eenige Friesche abten bij Nutspete eene scheidsrechtelijke uitspraak gaven op 23 Februari 1231 (C. 37). Weiland tracht de regelmatige opvolging der gebeurtenissen te herstellen door in C. 34 het jaartal 1231 in 1230 te veranderen. Dat door dit middel de moeilijkheden slechts schijnbaar verdwijnen, moge blijken uit het volgend overzicht.

Bisschop Wilbrand, op 30 Augustus 1228 te Utrecht

---

niet gebeurd zou zijn, indien de moeder der kinderen van graaf Dirk III van Kleef eene zuster van graaf Floris III van Holland ware geweest.

1) Zie bl. 69, 74 en 79.

gekomen (C. 28), brengt in October van dat jaar Drente tot onderwerping, zooals niet alleen onze schrijver in hoofdstuk 29, maar ook Emo bericht [1]). Binnen een jaar daarna, „infra annum", zooals onze schrijver zegt, maakt Rudolf zich weder meester van Coevorden. Dit moet dus in 1229 geschied zijn, en het staat daarom vast, dat men in C. 31 voor 1228 moet lezen 1229, wat ook bevestigd wordt door Emo, t. a. p. bl. 120, die zegt: „Sed anno domini XXIX, III Kal. Septembris Rodulfus semel ejectus usurpavit sibi Covordiam". Daarna wordt de strijd nog in het najaar van 1229 hervat, doch zonder goed gevolg (C. 32). Toen echter de daarop volgende zomer aanbrak (superveniente estate), d. i. dus de zomer van het jaar 1230, knoopte men weder onderhandelingen aan, welke voerden tot eene scheidsrechtelijke uitspraak, die „in Octavis Pasche" door eenige Friesche abten gegeven werd (C. 33). Weiland neemt aan, dat met deze tijdsbepaling de octaaf van Paschen, d. i. dus 14 April, van het jaar 1230 bedoeld is. Doch hoe kan dit mogelijk zijn, waar de zomer van het jaar 1230 reeds was voorafgegaan? Naar mijn gevoelen moet de promulgatie van de scheidsrechtelijke uitspraak „in octavis Pasche" van het volgend jaar, d. i. op 30 Maart van het jaar 1231 gesteld worden. Daarmede is ook in overeenstemming de vertraging, welke die promulgatie volgens onzen schrijver ondervonden heeft [2]). Is deze

---

1) Emo, ed. Hist. Gen. p. 118: „Eodem anno (sc. 1228) rediit a Roma Wilbrandus quondam episcopus Patherburnensis, quem elegerat ecclesia Trajectensis, et in ultionem decessoris sui cum multo exercitu per plurima loca et pridie Idus Octobris per incendia intravit et optinuit Drentoniam."

2) „Ipsum arbitrium non promulgaverunt usque in Octavis Pasche et sic jam annus fuit elapsus ab introitu arbitrii".

opvatting juist, dan grepen de gebeurtenissen, die verder in C. 33 vermeld zijn, plaats in Juli, niet van het jaar 1230, maar van het jaar 1231 en is Rudolf van Coevorden op 25 Juli 1231 gedood. De voorvallen, in hoofdstuk 34 behandeld, kunnen dan ook niet in het jaar 1230, zooals Weiland aanneemt, maar moeten in het jaar 1231 gebeurd zijn, wat bevestiging vindt in de kroniek van Emo, die bericht [1]), dat het verbond tusschen Drente en Fivelgo in Juli 1231 tot stand kwam en dat in September 1231 door den bisschop van Utrecht aan de Drenten de oorlog werd aangezegd. Wat de hoofdstukken 35 en 36 verhalen, moet dan in den winter van 1231 op 1232 hebben plaats gehad en de arbitrale uitspraak, waarvan hoofdstuk 37 spreekt, zal te stellen zijn op 14 Maart 1232.

Ik mag evenwel niet verzwijgen, dat tegen deze voorstelling ééne gewichtige bedenking bestaat. Indien werkelijk de scheidsrechtelijke beslissing, die in hoofdstuk 37 is medegedeeld, niet vóór 14 Maart 1232 tot stand kwam, dan kan het bericht in C. 39, dat de Drenten aan die beslissing zich niet hielden en met de bewoners van Fivelgo de stad Groningen belegerden, bij welke gelegenheid zij op 8 Maart 1232 eene nederlaag leden, niet juist zijn. Ik moet bekennen, dat ik deze bedenking niet kan oplossen, ten minste niet anders dan door te onderstellen, dat men bijv. voor de woorden „in die octava Marcii" zal moeten schrijven „in die octava Maji". Daarom wil ik mij liever onthouden van het uitspreken van eene bepaalde meening over de moeilijkheden, waartoe de chronologie in het laatste gedeelte van ons geschrift aanleiding geeft, en acht ik het voldoende te dezer plaatse op het bestaan dier moeilijkheden gewezen te hebben.

1) t. a. p. bl. 120 en 122.

Ofschoon de schrijver van onze kroniek somtijds bewijzen geeft van een streven naar onpartijdigheid en zelfs nu en dan zich veroorlooft de handelingen der Utrechtsche bisschoppen af te keuren, komt toch in zijn verhaal overal zijne voor de bisschoppen gunstige gezindheid te voorschijn. De heeren van Coevorden en de met hen verbonden bevolking van Drente, evenals andere tegenstanders der bisschoppen, overlaadt hij met verwijten en zelfs met scheldwoorden. Daarom verdient het aanbeveling zijne beschouwingen en opvattingen te toetsen aan de berichten van andere kronieken. Voor de geschiedenis van de tweede helft der 12de en de eerste jaren der 13de eeuw kunnen de Annales Egmondenses en het Chronicon Egmundanum in dit opzicht eenige diensten bewijzen. Ten aanzien van de gebeurtenissen onder de bisschoppen Otto II en Wilbrand zijn met de berichten van onzen schrijver te vergelijken de mededeelingen van Emo, die zelf waarschijnlijk door geboorte, evenals het klooster, waarvan hij abt was, door ligging tot het met Drente verbonden Fivelgo behoorde. Daarnaast kan men ook tot het controleeren van onzen schrijver met vrucht gebruik maken van de berichten in een der gedenkschriften van Mariëngaarde, nl. de levensbeschrijving van abt Sibrand (1230—1238). Wel lag deze abdij in het met de Utrechtsche bisschoppen bevriende Oostergo, maar de opsteller van de „vita Sibrandi" schreef tusschen de jaren 1267 en 1271 [1]) en was dus ver

1) Wijbrands bewijst in de Inleiding (p. XXIV) voor zijne uitgave der Gedenkschriften van Mariëngaarde, dat de vita Sibrandi moet zijn samengesteld tusschen de jaren 1267 en 1275. Men mag echter aannemen, dat deze levensbeschrijving vóór 1271 voltooid was, daar zij den jongeren Gaico, deken van Farmsum als levend vermeldt (Wybrands, t. a. p. bl. 151), terwijl uit de kroniek

genoeg van de gebeurtenissen verwijderd om er met eenige onpartijdigheid op terug te zien [1]). Van hem vernemen wij ook, dat de Drenten na Wilbrands dood uit vrees voor de macht van diens opvolger, bisschop Otto III, een broeder van graaf Floris IV van Holland, zonder verder verzet zich weder aan het bisschoppelijk gezag onderworpen hebben [2]). Dit gezag schijnt onder Otto III en Hendrik van Vianden, beiden krachtige bisschoppen [3]), ongeschonden gehandhaafd te zijn; maar onder bisschop Jan van Nassau kwam hierin verandering en werd het kasteel Coevorden met de jurisdictio over Drente weder aan een nakomeling van Rudolf II van Coevorden toevertrouwd, waarover ik echter in deze inleiding niet verder mag uitweiden.

Wel behoor ik nog antwoord te geven op de vraag, die misschien bij sommige lezers zal zijn opgekomen, waarom eene nieuwe uitgave van ons geschrift eigenlijk noodig is. Meer dan éénmaal toch werd het reeds in het licht gegeven. Voor het eerst onder den titel „de rebus Ultrajectinis ... auctoris incerti ... narratio historica" in 1690 door A. Matthaeus, wiens uitgaaf in 1740 op nieuw is afgedrukt en ook overgenomen werd in het werk van Fahne, die Dynasten, Freiher-

---

van Menco (ed. Hist. Gen. p. 239) blijkt, dat deze deken in 1271 reeds overleden was.

1) Men vergelijke bijv. met het bericht van onzen schrijver in C. 33 de opmerking in de vita Sibrandi, dat Rudolf van Coevorden gedood werd „episcopo sive annuente sive renitente" (Wijbrands, t. a. p. bl. 160).

2) Het vrij uitvoerig bericht vindt men bij Wijbrands, t. a. p. bl. 170 en 171.

3) Tusschen hen regeerde Gosewijn slechts korten tijd in 1249.

ren und Grafen von Bocholtz [1]). Eenige jaren geleden, nl. in 1871, bezorgde Prof. Weiland in de Monumenta Germaniae historica, Scriptores T. XXIII p. 399—420 eene nieuwe editie, welke tot opschrift heeft „Gesta episcoporum Trajectensium." Dat de uitgave van Matthaeus nog voldoende zoude zijn, zal wel niemand beweren, die in de gelegenheid was haar met de editie van Weiland te vergelijken. Toch wordt in Nederland de uitgave van Matthaeus gewoonlijk nog gebruikt, daar de Monumenta niet tot ieders beschikking staan [2]). Reeds door deze overweging schijnt mij eene nieuwe editie te zijn gerechtvaardigd. Tot een afdruk van Weilands tekst meende ik mij evenwel niet te mogen bepalen. Die tekst toch, welke voor het laatste gedeelte van ons geschrift niets dan een afdruk is van de uitgave van Matthaeus, berust, voor zoover handschrift A. zich uitstrekt, op eene niet altijd nauwkeurige copie van dit handschrift van de hand van Bethmann. Aan mij was echter ook het gebruik vergund van een tweede handschrift, dat aan Weiland onbekend bleef en wel zeer jong is, maar toch op onderscheidene plaatsen tot verbetering van den tekst van het eerste handschrift en van Matthaeus dienen kon. Eene nieuwe uitgave was, naar mijne meening, ook wenschelijk, omdat Prof. Weiland, al te zeer vertrouwende op het gezag van Alting, in zijne aanteekeningen bij de bepaling der ligging van eenige plaatsen somtijds op een dwaalspoor is geraakt.

---

1) Dit werk, dat in 1860 verschenen is, kon ik niet inzien. Volgens Weiland is in Band II p. 10—32 de tekst van Matthaeus afgedrukt.

2) Hieruit meen ik ook te mogen verklaren de onjuiste mededeelingen op bl. 6 en 7 van de overigens verdienstelijke dissertatie van Mr. J. A. Feith, Het gericht van Selwerd, Groningen 1885.

Over de twee handschriften, die mij ten dienste stonden, mogen mij nog eenige mededeelingen geoorloofd zijn. Beide handschriften berusten in de academische bibliotheek te Leiden. Handschrift A., het door Bethmann gebruikte, is in den catalogus dier bibliotheek aangeduid als Codex n° 67 B en behoort tot het midden der 14de eeuw. Het bestaat uit 88 perkamenten bladen, waarvan de eerste 72 eene vrij lange reeks van stukken, meest oorkonden, bevatten [1]). De jongste daarvan behooren nog tot de eerste helft der 14de eeuw. Daarna volgt op fol. 72—75 eene beschrijving van zeven „bella campestria inter episcopos Trajectenses et comites Hollandie" [2]), waarbij op fol. 75 onze „narracio" zich aansluit. Het geheele handschrift is in doorloopend genummerde hoofdstukken verdeeld, zoodat de „bella campestria" in de hoofdstukken 137—143 zijn opgenomen en onze kroniek met hoofdstuk 144 een aanvang neemt. In mijne uitgave heb ik mij getrouw aan de indeeling van handschrift A. gehouden, doch natuurlijk de doorloopende cijfers niet overgenomen. Voor het laatste gedeelte van onze kroniek moest ik echter de indeeling van Matthaeus volgen, daar dit gedeelte in handschrift A. niet voorkomt. In C. 31 breekt het handschrift toch midden in een volzin af, ofschoon het laatste blad tot aan het einde beschreven is. Blijkbaar zijn dus eenige bladen van handschrift A. verloren gegaan. Of daarop behalve het slot van onze kroniek nog meer geschreven was, bijv. de stukken, die Matthaeus op

---

1) Verscheidene dezer stukken hebben betrekking tot het kapittel van de Domkerk. Voorts trof ik er o. a. in aan de stukken, welke Baron Sloet, t. a. p. n° 370 en 435, heeft laten afdrukken naar ons handschrift B.

2) Ook gedrukt in Matthaeus' uitgave van onzen schrijver.

bl 200—208 van zijne uitgave heeft laten afdrukken, is niet meer uit te maken. Het handschrift is volgens den inhoud blijkbaar afkomstig uit het archief van de Domkerk te Utrecht. Het bevat een vrij goeden tekst en is de grondslag van het eerste gedeelte van mijne uitgave, waarin ik echter meermalen verbeteringen uit handschrift B. en de uitgave van Matthaeus heb overgenomen.

Het tweede handschrift, door mij B. genoemd, komt voor in een codex, welke behalve een handschrift van Heda nog andere stukken bevat en in den catalogus der Leidsche bibliotheek als F n° 37 is aangeduid. Onze kroniek is daarin volgens het gevoelen van deskundigen geschreven met de hand van Petrus Scriverius, aan wien de codex heeft toebehoord. Scriverius, geboren in 1576 of 1580, overleed in 1660, nadat hij reeds in 1650 geheel blind was geworden, zoodat onze kroniek in handschrift B. ongetwijfeld in de eerste helft der 17de eeuw moet geschreven zijn. Het handschrift is op vele plaatsen niet van slordigheid vrij te pleiten, doch bevat een tekst, die onafhankelijk is van handschrift A. en van de uitgave van Matthaeus en, zooals uit mijne editie moge blijken, meermalen met vrucht voor de tekstkritiek kon geraadpleegd worden.

Naast de beide handschriften behoudt de uitgave van Matthaeus nog altijd beteekenis. Toch durf ik niet met volkomen vertrouwen verzekeren, dat zijne uitgave niet berust op handschrift A of althans op een handschrift, dat zeer nauw daarmede verwant was. Matthaeus verklaart in zijne Dedicatio het door hem gebruikte handschrift te hebben verkregen uit het archief van het domkapittel, waaruit ook handschrift A. blijkt afkomstig te zijn. Wel bevatte het handschrift van Matthaeus verscheidene stukken, die thans in hand-

schrift A. niet voorkomen, maar deze kunnen behoord hebben tot het laatste, thans verloren gegaan gedeelte van dit handschrift. De tekst bij Matthaeus wijkt meermalen af van de lezing van handschrift A.; doch ik durf er niet voor instaan, dat deze afwijkingen niet aan gissingen, soms ook aan onnauwkeurigheid van Matthaeus zijn toe te schrijven. Toch acht ik het meer waarschijnlijk, dat Matthaeus een handschrift gehad heeft, hetwelk wij niet meer bezitten, en dat wij daarom zijne uitgave als een handschrift gebruiken kunnen. Hoe dit zijn moge, in de beide handschriften en in de editie van Matthaeus vindt men gemeenschappelijke fouten, die aantoonen, dat de twee of drie handschriften zijn gevloeid uit eene gemeenschappelijke bron, welke hoogst waarschijnlijk niet was het oorspronkelijke handschrift.

Wat mijne uitgave betreft, heb ik ten aanzien van de gevolgde methode slechts weinig in het midden te brengen, daar deze, misschien met kleine, onwillekeurige afwijkingen zich aansluit bij de regelen, welke door het Hist. Genootschap gesteld zijn. Bij de aanwijzing der varianten heb ik wegens de geringe volkomenheid van onzen tekst gemeend zeer veel te moeten opnemen, misschien meer dan bepaald noodig was [1]). Toch heb ik vrijheid gevonden mij te onthouden van de vermelding van geringe verschillen in spelling. Voor zoover ik handschrift A kon gebruiken, is bijna zonder uitzondering de spelling van dit handschrift gevolgd en, waar dit handschrift mij ontviel, heb ik toch de daarin gebruikelijke spelling zooveel mogelijk behouden en daarom „e" laten drukken,

1) Enkele malen heb ik ook een variant opgenomen uit de editie van 1740, die eigenlijk slechts een afdruk is van de uitgave van 1690.

waar in handschrift B en bij Matthaeus „ae" staat en eveneens „c" in die gevallen, waarin handschrift A deze letter gebruikt, ofschoon in handschrift B en bij Matthaeus een „t" geschreven is.

Zonder aanmatiging meen ik te mogen verklaren, dat de tekst van mijne uitgave, vooral ten gevolge van eene nieuwe, nauwkeurige vergelijking van handschrift A en het gebruik van handschrift B, boven dien van vroegere editie's de voorkeur verdient. Toch zijn er eenige plaatsen, bepaaldelijk op bl. 4, 22, 45, 73, 87 en 90, die mij voorkomen bedorven te zijn. Van conjecturen heb ik gemeend mij te moeten onthouden en ik ben van dit beginsel slechts zelden, meestal ten opzichte van eigennamen, afgeweken. Ik wil echter wel toegeven, dat sommige gissingen nog al voor de hand liggen en dat ook naar mijne meening op bl. 3 voor „correpcionem" zal moeten gelezen worden „correctionem" (vgl. bl. 80), op bl. 38 voor „suo pleno stent consilio" „suo plene stent consilio", op bl. 60 voor „circa Yslam" „ citra Yslam", enz.

In het register heb ik getracht die inlichtingen te verschaffen, welke voor het verstaan van de kroniek nuttig konden zijn. Mochten sommigen meenen, dat aan het register eene te groote uitbreiding gegeven is, ik vertrouw, dat de beoefenaar der Drentsche geschiedenis er wel iets in zal aantreffen, dat hem tot dusverre onbekend bleef.

Bij de keuze van den titel van het geschrift heb ik noch bij Matthaeus noch bij Weiland mij aangesloten, maar mij gehouden aan het opschrift, dat in handschrift A. wordt aangetroffen en, volgens de mededeeling van Matthaeus, ook in het door hem gebruikte handschrift voorkwam.

Ik vervul ten slotte een aangenamen plicht door mijn dank te betuigen aan allen, die mij inlichtingen

gegeven hebben, indien ik die verlangde, en inzonderheid aan den Leidschen bibliothecaris, Dr. du Rieu, wiens welwillendheid mij het gebruik der beide handschriften heeft gemakkelijk gemaakt.

ASSEN.
Januari 1888.

MR. C. PIJNACKER HORDIJK.

Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis [1]) episcopis Trajectensibus. [2])

Capitulum 1. [3]) Anno domini millesimo ducentesimo tricesimo primo tercio Kalend. Novembris in vigilia omnium Sanctorum [4]) consederunt in Groninge viri prudentes, fide digni, multa vigentes memoria, in curiis episcoporum Trajectensium nutriti, clerici et layci pulchre etatis, qui facta eorumdem episcoporum, quos ipsi plene noverant, et eorum, de quibus ipsi a suis majoribus vere audierant, in quadam seriosa collacione, prout res postulabat, ad memoriam revocabant, maxime de Groninghe et de Trenta et de Covordia. Et ea taliter narrare inceperunt domino suo Wilbrando Trajectensis ecclesie tricesimo septimo [5]) episcopo, qui ista diligenter inquirebat, ex eo [6])

---

1) In A. staat „diversis" en niet „diversibus", zooals Weiland t. a. p. bl. 401 beweert.

2) Hetzelfde opschrift had het handschrift van Matthaeus. In B. ontbreekt het.

3) In A: capitulum CXLIIII. Zie de inleiding.

4) Zie over deze tijdsbepaling de inleiding.

5) Aldus in A. In B. „vicesimo nono" en bij Matthaeus „tricesimo."

6) „Ex eo", dat zoowel in A. als in B. voorkomt, ontbreekt bij Matth.

maxime, quoniam [1]) ipse tunc temporis contra Covordenses et Trentones super morte domini et antecessoris sui Ottonis, episcopi hujus nominis secundi, quem ipsi, sicut infra patebit, crudeliter et nequiter cum multis nobilibus et honestis militibus in quadam palude interfecerant et ecclesiam suis bonis et juribus privaverant, per aliquot annos cum ipsa civitate Groninghe et cum tota sue dyocesis Frisia, que sibi fidelissime astiterunt, gravi bello laborabat; que in subsequentibus plenius vobis [2]) describentur.

Igitur ab istis taliter in dicta collacione vel narracione inchoatum est.

C. 2. De episcopo Herberto. [3])

Dominus Harbertus pie memorie Trajectensis ecclesie vicesimus quintus [4]) episcopus Covordiam et Trentam et Groninghe in multa pace possedit et in ipso castro Covordie residenciam fecit. Qui de Frisia oriundus, id est de Berum, duos fratres carnales habuit, videlicet Ludolfum et Leffardum; quorum exaltacioni intendens, majori prefecturam in Groninghe et minori [5]) castrum Covordie et jurisdictionem Trente et eis attinencia feodaliter donavit, in illo jure sibi et suis successoribus episcopis servanda, sicut plene dicunt et continent privilegia nova et antiqua.

Et nota quod usque ad hec tempora episcopi pro [6])

1) In A. qm̄, d. i. „quoniam". In B. is „quum" veranderd in „quoniam". Bij Matth. staat „quum".

2) In B. „nobis".

3) Bij Matth. „Harberto". In B. ontbreekt de indeeling in capitula.

4) Aldus in A. en bij M. In B. staat: XXI.

5) Aldus in A, ofschoon de letters slechts weinig verschillen van „juniori", welke lezing in B. en bij M. voorkomt.

6) Dit woord ontbreekt bij Matth.

sua voluntate omnia predicta suis nunciis et villicis sine omni contradictione committebant. Suis eciam temporibus ministeriales ecclesie super Tuentam prope Homersem in loco, qui Walstad dicitur, gravissimum conflictum fecerunt cum Ottone, comite Palatino Reni, qui Benthem possidebat, et eum tandem vicerunt et ceperunt. Qui taliter cum ecclesia composuit, quod ipsum castrum et suam proprietatem beato Martino contradidit et in feodo recepit eo excepto, quod episcopus [1]) sibi partem castri, in qua resideret [2]), infeodatam [3]) retinuit. Et, sicut plures sciunt, episcopus Harbartus [4]) et palacium et capellam in eo sibi construxit et quiete ista possedit; sed episcopus Balduinus [5]), frater comitis Ottonis de Benthem, ob amorem fratris et [6]) residenciam et aliud quodcunque jus ecclesie in hac parte non bene neglexit. Quod tamen a suis successoribus sepius est requisitum et tactum, sed nondum bene consummatum.

C. 3. De eodem.

Harbertus vero episcopus, ex quadam necessitate Romam proficiscens et inde feliciter rediens, Groninghe propter quosdam sediciosos in malo statu invenit. Ad quorum correpcionem ipsum oppidum potenter intravit et illos, qui armata manu se de ecclesia beate Walburgis defendebant, per machinas, sicut hodie in

---

1) In B. is „episcopi" verbeterd in „episcopus".

2) In B. is „resident" verbeterd in „resideret".

3) Aldus in A. Bij M. „infeodatum". In B. is de lezing twijfelachtig.

4) In B. en bij M.: „Harbertus". Zulke verschillen vindt men ook op andere plaatsen.

5) In B. wordt tusschen haakjes gevoegd: „de Hollandia".

6) „Et" ontbreekt in B.

muris apparet, inpugnavit, et eos, qui de ecclesia domum belli fecerant, captivans, omnes cives jurare compulit, ne vel similia deinceps contra episcopos attemptarent vel eciam ipsum oppidum muro cingerent. Quod tamen processu temporis minime servaverunt, quia [1]) ipso mortuo et in Trajecto sepulto dominus Hermannus in episcopum electus tribus annis et dimidio [2]) ecclesiam sine magnis laboribus vel expensis rexit, quem eciam episcopum Horningum vocabant, quia de castro Horne fuit oriundus.

Isti successit episcopus Godefridus, vir nobilis et magnanimus, qui ecclesiam suam, sicut hodie apparet, castris bonis et firmis decoravit, videlicet Horst et Vollenho [3]) et Muntfoerd [4]) et Woerden, et ipsam in magnis laboribus et expensis propter gravissimas guerras, sibi preter suam culpam illatas, viginti duobus annis strennue gubernavit. Cujus facta, aliorum episcoporum longe superexcedencia, propter nimietatem ad presens scribere non presumo; sed ea, que ad presens negocium expediunt, taliter consideranda occurrunt.

C. 4. De episcopo Godefrido.

Suis [5]) temporibus fuerunt in hiis partibus duo fratres carnales, viri strennui, fortes et divites. Quorum alter, Lambertus nomine, Pedge mansit et

---

1) Aldus wordt gelezen, zoowel in A. als in B. en bij M. Toch schijnt de tekst bedorven te zijn, misschien door het wegvallen van eenige woorden.

2) Zie over deze onjuiste opgave, die in de beide handschriften en bij M., zoowel hier als in c. 4 voorkomt, het register.

3) Bij M. „Vullenho".

4) In B. „Muntfort", bij M. „Montford".

5) In B. staat: „Hujus".

ex sua uxore duos filios habuit, Rodolfum et Mensonem [1]), qui tempore hujus narracionis adhuc vivunt. Alter vero, qui Leffardus vocabatur, in Groninghe prefectus extitit; sed cum non haberet nisi unicam filiam, illam copulavit cuidam Godescalco de Sepperothe, nobili Westfalo [2]), quem secum commanere fecit in Groninghe. Qui ex ea tres filios genuit, videlicet Rodolphum, Mensonem et Hecbertum [3]); et sic [4]) ipse et uxor sua mortui sunt, domino Leffardo [5]) et uxore sua supervivente. Quibus non multo post ad suos [6]) patres depositis, gravis contencio orta est inter Lambertum de Pedge, qui voluit succedere suo fratri Leffardo in prefectura, et inter filios Godescalci, qui hereditatem avi sui, dicti Leffardi, dimittere noluerunt, maxime cum eciam in Groninghe et in prefectura commanerent. Sed litem istam episcopus Godefridus cito suffocavit, quia prefecturam, que de jure sibi vacavit, tribus filiis Godescalci pro [7]) trecentis marcis, quas sibi dederunt, infeodavit. Unde hodie ipsa prefectura in tres partes apud heredes eorum divisa est, quod minime tamen ecclesie vel civitati noscitur expedire.

---

1) In B. staat voor „Mensonem" „Menzonem". Zulke verschillen komen meermalen voor.

2) Aldus in A. en bij M. B. heeft „Westvalo". De lezing „Westphalo" bij Weiland steunt niet op handschriften.

3) Dit is de juiste lezing, die in A. duidelijk voorkomt. Hecbertus is dezelfde persoon als de later voorkomende Egbertus. Bij M. staat „Herbertum". In B. is „Harbertum" verbeterd in „Hecbertum".

4) „Sic" ontbreekt in B.

5) In B. staat voor „Leffardo" en „Leffardi" somtijds „Lieffardo" en „Lieffardi".

6) „Suos" is in B. later bijgevoegd.

7) Het woord „pro" ontbreekt in B.

Hiis omnibus ita dispositis et compositis [1]) domini de Covordia, quia erant duo fratres, Rodolphus et Volkerus, et duo fratres prenominati de Pedge, videlicet Menzo et Rodolphus, et tres predicti fratres de Groninghe, Rodolfus, Menzo [2]) et Hecbertus [3]), qui nunc superest [4]), in una amicicia, sicut consanguinei et affines, in gracia domini sui [5]) episcopi multis annis convixerunt, ipsa Trenta in multa pace existente. Et ille gloriosus episcopus Godefridus in domino obdormivit, qui apud sanctum Martinum in Trajecto sepultus est anno domini MCLXXVIII.

Et nota de tribus jam dictis episcopis, quod dominus Harbertus, vir bonus et justus, episcopatum rexit novem annis, et dominus Hermannus, vir nobilis nacione, III et dimidio. Episcopus vero Godefridus, cujus memoria semper apud [6]) nos in bono habeatur, viginti duobus annis Deo et ecclesie sue strennue militavit. Et sicut non multo [7]) post patebit, dominus Balduinus episcopus prefuit ecclesie XVIII annis; post quem duo in discordia electi vixerunt tantum duobus annis. Et post illos, qui apud Romam mortui nunquam episcopatum possidebant, Theodericus epi-

---

1) De woorden „et compositis", die zoowel in A. als in B. en bij M. voorkomen, zijn in de uitgave van Weiland weggelaten.

2) Bij M. is de volgorde: „Menzo, Rodolphus". In B. als in A.

3) In A. staat „Herbortus" en bij M. „Herbertus", in B. „Harbertus". De juiste lezing is echter „Hecbertus", welke ik als verbetering in den tekst heb opgenomen. Zoo reeds Weiland.

4) Bij Matthaeus ten onrechte „supersunt". In A. en B. „superest".

5) In B. „sui domini".

6) In A. staat door een schrijffout „Apud semper", doch de verbetering is door teekens aangewezen.

7) In B. staat „in multo", terwijl het woord „multo" eerst 1 ter is ingevoegd op eene daarvoor ledig gelaten ruimte.

scopus ecclesiam rexit XIIII annis, et post ipsum Otto primus, Gelrensis nacione, duobus annis et dimidio. Et post eum Otto secundus de Lippia in Westvalia [1]) natus, nepos episcopi Theoderici, undecim annis. Cui episcopus Wilbrandus, sub quo ista conscripta sunt, successit.

C. 5. De episcopo Baldewino. [2])

Post hunc, scilicet Godefridum, electus est in episcopum dominus Balduinus [3]), ad sanctam in Trajecto Mariam et in Aldensele prepositus, vir mitis et tractabilis et tante castitatis, ut eciam virgo mortuus esse credatur. Qui preter alios magnos et nobiles consanguineos, quos in imperio habuit, istos specialiter in latere suo [4]) terre [5]) defensores amplectebatur et propugnatores, scilicet comitem Hollandie Florencium, qui frater suus carnalis extitit, et comitem Theodericum Clivensem, cui sororem suam copulavit, et Ottonem, comitem de Benthem, eciam fratrem suum. Istorum consilio et auxilio ecclesiam suam in multa pace dives et potens ad aliquot annos feliciter gubernavit. Tandem ille hostis antiquus, omnium bonorum invisor [6]), turbator pacis, ad hoc consiliarios episcopi induxit, quod ad ipsorum [7]) instanciam epi-

---

1) B. schrijft „Westfalia".

2) Bij M. „Balduino". In de handschriften staat ook op andere plaatsen nu eens „Baldewinus", dan weer „Balduinus".

3) B. voegt hier in tusschen haakjes „de Hollandia".

4) In B. ten onrechte „suae".

5) Bij Matth. „tres".

6) In A. en bij Matth. staat „invasor". B. schrijft „invisor", welke lezing m. i. de voorkeur verdient. Matth. plaatst achter „invasor" nog het woord „et".

7) Ten onrechte staat in B. „episcoporum" in plaats van „ipsorum".

scopus armata manu Veluam occupavit, quam et contra ducem Brabancie et contra comitem Gelrie Gerardum rapinis et incendiis et multa exactione devastavit. Dicebat enim eam sibi vacare a duce predicto, qui feoda sua debito tempore non receperat de manu sua more vasallorum. Sed istum tumultum belli dominus imperator magnus Fredericus, hujus nominis primus, composuit et sedavit. Et Velua duci et comiti, qui eam de manu sua tenet, remansit: latens vero odium inter episcopum et comitem non quievit, nisi ad tempus, sicut infra plene patebit.

Idem vero episcopus Covordiam et Trentam et Groninghe pro sua voluntate sepius intravit eo modo et permissione [1], sicut episcopus Harbertus sibi et suis successoribus ordinaverat: et omnia jura episcopalia in eis honorifice nemine contradicente exercuit sepe [2]) et aliquot annis cum plurima sua utilitate.

C. 6. De Trentia et aliis.

Cum episcopus diversas partes episcopatus in temporalibus negociis et jurisdictionibus visitaret et sibi ad Trentones descendere placeret, suus adventus domino, hoc est castellano vel sculteto de Covordia, intimabatur, qui dominum suum reverenter excipiens in ipso castro una tantum nocte hospitari tenebatur [3]). Et episcopus claves castri de manu illius accipiens, eas et custodiam castri aliquibus suis fidelibus usque

---

1) In A en, naar 't schijnt, ook in B. „permissione", bij M. „promissione".

2) In B., waarin eerst een ledige ruimte voor dit woord was gelaten, is later ingevuld „sepet", waar boven geschreven is „saepe".

3) Dit is de juiste lezing van A. en B. Bij M. staat „hospitium

ad suum reditum vel exitum committebat, talibus tamen, ut de illis dominus castri justum timorem sue ejectionis non haberet; et sic castellanus cum omni sua familia dominum suum episcopum obsequendo sequebatur. Et sex septimanis continuis Trentones ad mandatum episcopi [1]) et ordinacionem suam episcopum et suam familiam in diversis locis et in suis domibus large procurabant, ad diversa officia curie et procuratorum currus et equos, prout ipsorum jura habent, curiose ministrantes. Et episcopus illis diebus vel septimanis suam jurisdictionem in ipsos exercuit, sepe multam pecuniam ab illis, qui hoc meruerant, extrahendo. Et sic judicando ad aliam portam, id est ad Groninghe, se convertebat, ubi prefectus illius civitatis eum honeste cum omnibus illius [2]) civibus excipiebat, qui eum multis largis exeniis [3]), sicut decuit, honorabant. Et prefectus cum villicis et litonibus episcopi currus, vecturas et omnes expensas sollicite ordinabat, quia episcopus et sui cotidie [4]) clericis et laycis, de Fresia advenientibus, et civibus ipsis et quibuscunque aliis justicias faciebant [5]). Ubi Trentones cum Groningensibus villicis et aliis mancipiis in illa prefectura constitutis commune [6]) aliquod servicium in trecentis vel quadringentis libris domino

---

1) Dit is de lezing van Matthaeus. Zoowel in A. als in B. is het woord „episcopi" ten onrechte tusschen „continuis" en „Trentones" geplaatst.

2) Zoo luidt de lezing bij Matthaeus. In A. en in B. staat „illis".

3) B. heeft „xeniis" in plaats van „exeniis".

4) In plaats van „sui cotidie", dat zoowel in A. als B. voorkomt, heeft M., „suis".

5) „Faciebant" in A en in B. Matth. heeft „faciebat".

6) In A. staat coē als afkorting voor „commune", welk woord Matth. heeft. In B. stond aanvankelijk „cō", waarvan ten onrechte cōtra, d. i. „contra", gemaakt is.

suo faciebant; hujus pecunie duas partes Trentones donabant et terciam reliqui [1]). Sic in reditu episcopi Covordia domino suo reddebatur.

C. 7. De eodem episcopo.

Sed frater episcopi Balduini, Otto comes de Benthem [2]), sepe conquestus est, quod illi de Covordia bona sua prope ipsos sita cotidianis hospiciis et exactionibus infestarent indesinenter [3]). Et per continuas querelas et suggestiones dominum episcopum in tantum odium istorum induxit, quod sentencialiter contra ipsos de tempore in tempus procedens, castrum ipsum et alia feoda eorum eis abjudicavit [4]) et non multo post ipsum castrum obsedit et duabus machinis inpugnavit. Et tam Groninghe quam Pedge et tota Trente illi exercitui [5]) et obsidioni interfuerunt. Dominus vero Florencius de Vorenborch [6]), qui tunc duxerat in uxorem matrem illorum de Covordia viduam, que fuit soror Rodolphi antiqui advocati de Gore, et junior frater, scilicet Volkerus, ipsum castrum viriliter defendebant; dominus autem Rodolphus, senior frater, de diversis locis et maxime de Steenvoerde [7]) episcopum et exercitum in detencione victualium et in quibuscunque alias poterat indesinenter

---

1) De volzin „hujus .... reliqui" ontbreekt bij Matthaeus.

2) In B. staat „Benethem". Zoo ook somtijds op andere plaatsen.

3) „Indesinenter" ontbreekt bij Matth. en wordt door B. bij het volgende getrokken.

4) Zoo lezen B. en Matth. In A staat „adjudicavit".

5) In A. wordt hier en op andere plaatsen het woord „exercitus" geschreven „excercitus".

6) Ook in B. staat „Vorenborg", doch daarin is op den kant aangeteekend, dat misschien „Verneborg" moet gelezen worden.

7) In B. „Stenvorde".

molestabat. Et cum sic minime proficeret, Florencius et castrum et privignum suum Folkerum [1]) in potestatem episcopi tradidit; et ipse commisit castrum et jurisdictionem Trente cuidam militi de Hollandia, Ghiselberto Postekin dicto, qui prudenter et optime terram gubernavit. Et [2]) post aliquot annos hec omnia commissa sunt comiti de Benthem, qui semper ad istud dominium aspiravit. Et dominus episcopus et castrum et terram novem annis possedit. Medio autem tempore Volkerus, qui tenebatur in vinculis in castro Horst, corrupit [3]) filiam cujusdam divitis militis, qui Albertus Leo dicebatur, et eam illic [4]) duxit in uxorem. Per cujus amicos optinuit, ut a domino episcopo absolutus in hereditate sua apud Anze manere permitteretur. Frater vero suus Rodolphus mansit in hereditate sua prope Vechtam et Recclam fluvios et sepissime per dominos et amicos et per [5]) consanguineos graciam domini sui episcopi pro castro suo reddendo inploravit, sed minime profecit. Unde occulte consanguineos suos de Pedge et tres fratres de Groninghe et ipsum Groninghe oppidum quocunque modo [6]) in odium episcopi et maxime comitis de Benthem inducebat. Ex eo accidit, quod cives de Groninghe, aliquantulum contra episcopum super suis juribus tumultuantes, ecclesiam sancte Walburgis ipsi episcopo, qui eam, sicut omnes antecessores, pro ca-

---

1) In B. „Volkerum".

2) Aldus in B. Bij Matth. staat „sed". In A. stond „qui et", wat geen zin geeft. Doch „qui" is doorgehaald.

3) In B. staat „corripit", wat verbeterd is in „corrupit".

4) In B. „illuc".

5) Dit woord, voorkomende in A. en B., ontbreekt bij M.

6) B. voegt hier in „poterant".

[illegible] [illegible] consueverunt [2]), negabant, dicentes eam [illegible] [illegible] [3]) parrochiam et ad defensionem sui opidi [illegible] [4]) contra Normannos temporibus beati Wolfridi [illegible]ficatam. Et non multo post ob timorem [illegible] superiorem testudinem, sicut hodie apparet, [illegible]. Super quo sepius redarguti et de juramento ammoniti, quod juraverant episcopo Harberto, ne murum erigerent, magis inflammabantur [5]). Et cum hec agerentur, Rodolphus, major natu et prefectus in Groninghe, in transmarinis partibus mortuus est, qui unicum heredem filium, nomine Alberonem, infantem post se reliquit superstitem, cujus tutor volebat esse frater suus, dominus Hecbertus [6]). Sed episcopus hoc in tantum defendebat, quod eciam ipsam prefecturam cuidam militi Bertoldo de Groninghe commisit, asserens [7]) ipsam tutelam pueri et illius feodi ad se de jure [8]) pertinere. Sed hunc judicem Hecbertus [9]) interfecit; et magna dissencio orta est et tanta, ut et illi de Groninghe et de Pedge et domini de Covordia expulsi bona domini episcopi per totam Trentam [illegible]erent, ipsum comitem apud

---

1) „[illegible]" in B. [illegible] ingevoegd.

2) [illegible] Matth. [illegible] in A. als B. staat „consueverant".

3) Het woord „[illegible]" in B. en bij Matth. voorkomende, ontbreekt in A.

4) Dit is de lezing van A. en B. Matth. heeft „quoque".

5) Dit is de lezing van A. en B. Matthaeus leest „instaurabant".

6) Zoo luidt de lezing in A. bij Matthaeus daarentegen „Harbertus"; in B. is „Harbertus" verbeterd in „Hecbertus".

7) In plaats van „asserens", dat zoowel in A. als in B. voorkomt, leest Matth. „affirmans".

8) Aldus in A. en B., terwijl bij Matth. „de jure" ontbreekt.

9) Aldus in A. en in den verbeterden tekst van B. Aanvankelijk stond in B., evenals bij Matth., „Harbertus".

Rotlo [1]) fugarent et suburbium et villam Covordie potenter concremarent.

C. 8. Item de eodem episcopo.

Igitur dominus episcopus ex tali presumpcione nimium, sicut justum erat, indignatus, duos exercitus potentes contra istos eduxit [2]), quorum alter per Covordiam ad intrandum ordinabatur per comitem, alter vero per ipsum episcopum per Steenwijc [3]) inducebatur. Tunc Otto comes Gelrie — frater comitis Gherardi, qui tunc jam obierat [4]), nullum nisi [5]) fratrem post se relinquens heredem — qui, nescio quibus mediantibus, in auxilium episcopi advenerat [6]), per plures intercursus hoc effecit, quod predicti inimici domini episcopi, qui quasi consilio suo occulte regebantur, se potestati [7]) episcopi super suis excessibus sine omni occasione tradiderunt. Et dati sunt obsides de Groninghe quatuor, de Trenta vero XII, de Covordia Rodolphus, de Pedge alius Rodolphus, Hecbertus [8]) prefectus [9]). Isti omnes cum exercitu [10]), qui tunc

1) Dit is de juiste lezing, die echter als verbetering in den tekst is opgenomen. In A. staat „Roclo", bij Matthaeus „Rocclo", in B. „Rodo". Bedoeld is ongetwijfeld Rolde, dat oudtijds „Rotlo" of „Rodlo" heette.

2) Dit is de lezing van A. en B. Matth. heeft „induxit".

3) In B. „Stenwijc".

4) In B. is „abierat" verbeterd in „obierat".

5) In B. is „inde" verbeterd in „nisi".

6) In B. stond aanvankelijk „advenerant".

7) In A. staat „potestate", bij Matth. „potestati", in B. is „potestate" verbeterd in „potestati".

8) Aldus in A. In B. stond aanvankelijk „Harbertus", welk woord in „Hecbertus" veranderd is. Bij Matth. „Herbertus".

9) De interpunctie van den volzin „Et..... prefectus" in de uitgaven van Matth. en Weiland is niet juist.

10) „Cum exercitu" staat tweemalen in A.

solvebatur, Daventriam intraverunt. Ubi comes Gelrensis factum [1]) istorum, licet multum intenderet, non poterat [2]) terminare; sed cum indignacione ab illo loco recessit, asserens istos sub certa condicione fore datos, ita ut [3]) de omnibus hinc inde suo staretur consilio; quod pars episcopi penitus negavit. Episcopus vero obsides suos in vincula et in diversa loca deposuit. Statim Volkerus, minor [4]) natu, cum omnibus, quos subito contrahere poterat, castrum Covordie non premunitum occupat, inpugnat, instat et capit, in quo cum tota familia comitis ipsa domina comitissa, proch pudor! detinebatur [5]). Ex quo patebat, quod ultimi successus domini episcopi prime felicitati [6]) non respondebant. Sed ipse, sicut vir inperterritus, comitissam et omnes alios captivos per suos obsides absolvit et se iterum ad bellum et recuperacionem castri preparat.

C. 9. Item de episcopo eodem.

Tunc accesserunt Daventriam Conradus Maguntinus et Philippus Coloniensis archiepiscopi [7]), ut hunc tumultum sedarent; timebant enim de futuris, maxime cum comes Gelrensis de hiis omnibus suspectus haberetur. Et ad bonum pacis ordinaverunt, quatinus

---

1) In A. en B. staat „factum", welk woord ook door Weiland behouden is. Matth. heeft „fastum".

2) In B. stond aanvankelijk „poterant".

3) „Ut", voorkomende in B. en bij M., ontbreekt in A.

4) In A. en B. „minor". Bij Matth. „junior".

5) In A. staat: „in quo tota familia cum comitis ipsa domina comitissa detinebatur proch pudor". De verbetering is echter door teekens aangewezen.

6) B. voegt hier in „jam".

7) Archiepiscopi" ontbreekt bij Matth. Men vindt het zoowel in A. als in B.

omnia allodia, que in Trenta fuerant spoliata in frumento et pecudibus et edificiis et omnibus aliis [1]) ablatis, redintegrarentur, et domino episcopo darentur mille marce, fratri suo [2]) comiti ducentae [3]) et consiliariis centum, et dominus Rodolphus Covordiam teneret et Trentam et servicium episcopi, prout dicunt antiqua et nova ecclesie [4]) privilegia. Sed hanc ordinacionem pacis comes de Benthem penitus [5]) non admisit. Unde post recessum tantorum principum dominus episcopus cum exercitu validissimo prope campos Covordie se potenter deposuit, sperans se in summo mane Trentones victurum et castrum obsessurum. Quod sine dubio evenisset, si hora vespertina, cum jam tentoria figerentur, quedam leves persone, qui stulte cum Trentonibus consagittare ceperunt, in fugam converse totum exercitum non commovissent. Qui sic inter se propter diversos clamores tumultuare inceperunt, ut omnes pariter tam magni quam parvi fugam dedecorose nemine primo instante arriperent, arma sicut femine proicerent [6]), equos, currus, victualia infinita et tentoria turpiter relinquerent, domino episcopo plurimum reclamante et eos miseros increpante. Sed ipse, sicut et alii, multo periculo ab illis locis paludosis plorans et quasi semivivus vix recessit.

---

1) „Aliis" is uit B. opgenomen. Het ontbreekt in A. en bij Matth.

2) In plaats van „fratri suo", dat zoowel in A. als in B. staat, heeft Matth. „Frisicae."

3) Het woord „ducentae", dat in A. en bij Matth. ontbreekt, ontleen ik aan B., waarin het volgend „et" niet gevonden wordt.

4) „Ecclesie" ontbreekt bij Matth. Men vindt het in A. en B.

5) „Penitus", dat ontbreekt bij Matth., komt voor in A. en B.

6) Aldus in A. en B. Matthaeus leest: „foenum abjicerent" voor „femine proicerent".

Illo die ceciderunt de nostris viri boni et fortes circa XXX, capti vero [1]) fuerunt milites large centum et infiniti de populo. In hiis omnibus fratres de Groninghe et fratres [2]) de Pedge et Trentones illis de Covordia contra dominum suum astiterunt.

C. 10. Item de eodem episcopo et ejus morte.

Igitur dominus episcopus, qui pertinacis erat voluntatis, expensas expensis accumulat et comitem Gelrensem [3]), quem omnium istorum malorum conscium et fautorem esse dicebat, potenter et cum multa milicia [4]) aggreditur, Veluam et alias suas terras depopulando. Sed comes idem viriliter se opposuit et Trentones cum illis de Covordia cum pluribus militibus [5]), quibus se tunc patenter [6]) adjunxerat [7]), evocavit. Et comburentes Omershem et alia bona episcopatus per Venebrugghe [8]) usque in obsidionem Daventrensem [9]) pervenerunt, ubi dictus comes [10]) cum multo exercitu Daventriam obsedit et multos nobiles undecim diebus continuis. Sed dux Brabancie treugas ad tempus elaboravit. Trentones vero ad sua

1) Het woord „vero" staat alleen in B.

2) In B. ontbreken de woorden „et fratres".

3) „Gelrensem" in A. en bij M. B. heeft „Gelriae".

4) B. leest ten onrechte „malitia".

5) De lezing „militibus" berust op een conjectuur van Weiland. A. heeft „milibus". B. en M. „millibus".

6) A. en B. hebben „patenter"; bij Matth. staat „potenter".

7) Aldus in B.; in A. en bij Matth. „adjunxerant", welke lezing Weiland volgt.

8) Zoo leest A. B. heeft „Venebroege", Matth. „Venebrugge".

9) A. heeft „Daventrensem", B. en Matth. „Daventriensem".

10) B. leest „dictus comes", welke lezing ook in A. door teekens is aangewezen, ofschoon daar staat „comes dictus", zooals bij Matthaeus.

remeantes, omnes redditus episcopi et suorum comiti per totam Trentam assignaverunt.

Et nota, quod Baldewinus episcopus ter [1]) habuit guerram cum illis de Gelre. Prima vice, quando [2]) Veluam pro sibi vacante occupavit; tunc vivebat comes Gerardus, qui pro hac injuria Daventriam ad quatuor dies obsedit. Sed dominus imperator Fredericus [3]) ista sedavit. Secunda vice, Gerardo [4]) comite mortuo, frater suus Otto comes episcopum in tantum in suis bonis infestavit, quod tanta orta [5]) fuit discordia, ut Florencius, comes Hollandie, omnia pecora tocius Velue in Daventriam comminaret [6]) et gravia dampna comiti inferret, et ab alia parte Thidericus Clevensis comes, vir fortis, strennuus et largissimus omnem terram Gelrie potenter incenderet et devastaret. Sed dux Brabancie et archiepiscopus Coloniensis et dominus Hermannus, Monasteriensis episcopus, et Adolfus, comes de Monte, partem comitis sic coadjuvabant, ut collectis duobus milibus militum et quingentis in Daventria tribus septimanis octingentos milites episcopi obsiderent. Ista vero guerra composita fuit, quando dictus comes Gelrensis [7]) cum imperatore Frederico mare transivit. Post reditum

---

1) „Ter", in A. en B. voorkomende, ontbreekt bij Matthaeus.

2) In A. en B. „quando", bij Matth. „quum".

3) In B. was hier een ledige ruimte gelaten, die later met „Fredericus" is ingevuld.

4) In B. is het woord „Gerardo" eerst later opgenomen; aanvankelijk stond er de letter B., gevolgd door een ledige ruimte.

5) Dit woord, in A. en B. voorkomende, ontbreekt bij Matth.

6) In B. en bij Matth. staat „comminaret". In A. staat „commiaret". Weiland leest „communicaret" in den zin van „adunaret, conglobaret".

7) B. leest „dictus Otto, comes Gelriae".

vero suum taliter, ut jam dixi, pro facto Covordensium [1]) discordabant.

Ad cujus rei vindictam cum se dominus episcopus viriliter in maximis expensis apparasset et eciam pro auxilio domini imperatoris Henrici, qui patre suo mortuo jam tunc regnabat, Magunciam pervenisset, illic [2]), proch dolor! quinto die mortuus est. Et ad suos antecessores apud sanctum Martinum honorifice deponebatur anno domini M°C° nonagesimo sexto.

C. 11. De discordia electorum et aliis.

Domino Baldewino episcopo venerabili sic mortuo et sepulto Tydericus comes Hollandie, filius comitis Florencii, et Otto comes Gelrie armata manu in Trajecto convenientes, tantam discordiam in ecclesia seminaverunt, quod quidam de fratribus elegerunt in episcopum fratrem episcopi Baldewini Theodericum, ejusdem ecclesie majorem prepositum; hujus partem fovebat comes Hollandie et tota terra Trajectensis. Reliqui vero de capitulo elegerunt Arnoldum de Ysenborch, virum nobilem et prepositum Daventriensem; hujus partem assumpsit sibi comes Gelrie et omnis episcopatus citra Nodam constitutus. Tandem de voluntate parcium ambo electi pro suis juribus [3]) ad curiam Romanam perrexerunt, ubi deductis gravibus expensis Arnoldus electus obtinuit et statim illic mortuus est. Tunc papa dominum Theodericum in episcopum consecravit, qui in suo reditu apud Papiam occubuit. Et sic de novo Trajectensis ecclesia ad

---

1) Aldus bij Matth. A. heeft „Covordēn", wat een afkorting kan zijn voor „Covordensium". B. leest „Covordiae".

2) Zoo verbetert Weiland. In A., in B. en bij Matth. staat „illuc".

3) B. heeft ten onrechte „viribus".

aliam electionem celebrandam invitabatur. Scisma istud duraverat duobus annis; et medio tempore comes Hollandie apud Heymenberch vicit [1]) comitem Gelrie, ubi de suis multos milites captivavit.

C. 12. De electione episcopi Theoderici de Are.

Cum ecclesia Trajectensis interveniente suo patrono beato Martino liberata fuisset a predicto scismate, de cujus duracione plurimus timor extitit, jam sepe dicti [2]) comites in sua odiosa pertinacia perdurantes, ecclesiam in quantum poterant pro suis amicis sollicitabant. Sed per graciam Dei, licet illic personaliter adessent, minime sunt admissi vel exauditi; sed tota ecclesia divinitus inspirata quendam Theodericum de Are, virum nobilem et personatum, multa sapiencia preditum, in consiliis [3]), sicut infra patebit, discretum et expeditum, nutritum in curiis imperatorum et omnium discretorum discretissimum, qui tunc prepositus fuit in Maestrecht, ex inproviso, nemine petente vel promovente, ad consilium quorundam, qui hoc ex abrupto et a latere leviter tangebant, uno animo et quodam mirabili ardore in episcopum eligunt [4]) anno domini MCC primo [5]). Qui tempore electionis sue cum imperatore Henrico in Sicilia [6]) fuit; cujus morti et exequiis cum eciam statim tunc interfuisset, novus electus ad suam ecclesiam cito pervenit vocatus. Quam in maximis debitis, tum

---

1) B. voegt hier in „Ottonem".

2) In B. is „sepe dicti" eene verbetering; er stond „sedecim".

3) Aldus in B. en bij Matth. A. heeft „conciliis".

4) B. leest „elegit".

5) Zoo luidt de lezing in A., in B. en bij Matth., ofschoon het jaartal ongetwijfeld onjuist is.

6) In B. en bij Matth. staat „Sicilia"; A. heeft „Cicilia".

propter discordem electionem jam dictam, tum propter gravissimas guerras comitum predictorum, quas ipsi in episcopatu tempore scismatis, sicut lupi rapaces, exercuerant [1]), tum eciam, quia episcopus Baldewinus in diversis guerris, de quibus supra diximus, infinita expenderat et totam terram, quamvis invitus, eviscraverat, hinc inde irretitam [2]) invenit. Sed pre omnibus istis istud maxime ipsum turbavit et paupertate nimia eum involvit, quod creditores Romani et Senenses ab ipso instanter per literas papales exegerunt large tria milia marcarum Sterlingorum et tres [3]) marcas, quas contraxerant et mutuaverant illic [4]) novi [5]) electi, sui [6]) antecessores. A quibus omnibus ipse tamquam vir prudentissimus ante mortem suam, sicut plene intelligetis [7]), totam ecclesiam et se honestissime liberavit, quamvis in diversis guerris innumerabiles pecunias postea in magno honore et ad plurimam exaltacionem sue ecclesie expendisset.

C. 13. De discordia fratrum Hollandie et aliis. [8])
Suis eciam [9]) temporibus quedam gravis discordia

---

1) Zoo lezen A. en B. Bij Matth. „exercuerunt".

2) In B. staat verkeerdelijk „irreatam".

3) „Tres" staat in A., in B. en bij Matth. Dat er echter moet gelezen worden „trecentas", blijkt uit Cap. 16.

4) Zoo leest B. In A. en bij Matth. staat „illi".

5) In B.: „duo novi illi".

6) In B. is „sine" veranderd in „sui".

7) Zoowel in A. en B. als bij Matth. staat „intelligens". De door mij aangenomen lezing „intelligetis" wijkt nog minder van die van het handschrift af dan die van Weiland. Deze leest „intelligetur".

8) Bij Matthaeus luidt het opschrift: „De discordia inter fratres Hollandie".

9) B. leest „His enim'.

orta fuit inter Theodericum, comitem Hollandie, et fratrem suum Wilhelmum [1]), cui Otto, comes Gelrensis, dederat in uxorem filiam suam [2]), ita quod ipse [3]) Theodericus ceperat Wilhelmum et deposuit eum in castro Horst. A quo ille effugit et, statim a Frisonibus pro comite receptus, prope Oesterze castrum edificavit et cum illis de Cuynre [4]) sepius et multum conflixit. Sed labores illius guerre et eventus diversos et plurimorum mortes hinc inde large usque ad sexcentos occisorum, tamquam nota [5]), pretermitto. Idem vero Wilhelmus episcopum Theodericum, qui in Frisiam intraverat [6]) et in illa forte sex septimanis jurisdictiones et [7]) spiritualem et temporalem, tamquam episcopus et comes, exercuerat et [8]) ex suis juribus aliquantulam pecuniam in sua paupertate collegerat, in ipso monasterio Staurie [9]) post missam potenter et armatu manu captivavit. Sed in continenti cives Staurie et alii Frisones, qui illic tunc affuerunt, episcopum de manibus comitis in momento potenter eripientes, comitem abire permiserunt; et episcopus cum multo honore sine dampno Trajectum reverte-

---

1) Bij B. „Guilelmum".

2) In B. wordt hier ingevoegd „Aleydim".

3) Zoowel in A. als in B. is de lezing „ita quod ipse". Matth. heeft „idem quippe".

4) Zoo lezen zoowel A. als Matthaeus. B. heeft „in Cunre".

5) „Nota" leest Matthaeus. A. en B. hebben „notam", wat echter in B. veranderd is in „nota".

6) In A. en bij Matth. staat „intraverat", in B. „etiam venerat", wat veranderd is in „intervenerat".

7) Het woord „et" komt niet voor bij Matth., wel in A. en B.

8) Hier komt „et" alleen voor bij Matthaeus en niet in A. en B.

9) In B. staat „Stafriae". Aan den kant is echter aangeteekend „Stauriae".

batur. Et postea dictus [1]) comes compulsus pro tali excessu se [2]) laneus et nudipes cum quingentis militibus ad pedes domini episcopi ad sanctum Martinum humiliavit et graciam suam obtinuit, a domino papa absolutus.

C. 14. De eodem episcopo et morte comitum.

Cum per hec et hiis similia et per ea, que ante enumeravimus [3]), episcopus ad nimiam devenisset paupertatem, ita eciam ut a suis non curaretur, Theodericus comes Hollandie propter [4]) multas injurias et contemptus, quos [5]) sibi cotidie intulit, tandem valido exercitu se apud Gheynum [6]) deposuit et plurimi ministeriales ecclesie secum contra episcopum conjuraverunt. Sed civitas, domini sui miserta [7]), eum quasi profugere volentem recepit et comiti sic viriliter restitit, ut ad sua totaliter [8]) redire cogeretur. Isti [9]) malo aliud malum majus accrevit, videlicet quod Daventria dominum suum penitus sprevit et Ottonem comitem [10]) Gelrie in se pro domino et defensore suo [11]) recepit. Sed beatus Martinus suo episcopo in brevi

---

1) „Dictus" in A. en B. Matth. heeft „dominus".

2) Matth. verplaatst het woord „se" achter „humiliavit". A. en B. plaatsen het als in den tekst.

3) Zoo lezen A. en Matth. B. heeft „enarravimus".

4) Dit is de lezing van A. en Matth. B. leest „per". Weiland vermoedt, dat er moet staan „preter".

5) B. heeft ten onrechte: „quas".

6) In B. staat „Geinum", bij Matth. „Geynum".

7) Dit woord is in B. later ingevuld.

8) B. heeft ten onrechte „taliter".

9) Alles lezen A., B. en Matth. Weiland heeft ten onrechte „qui".

10) In B. onleesbaar: „comitem".

11) „Suo" onleesbaar in B.

tempore sic providit, quod predicti comites, sue ecclesie intestini persecutores, ambo [1]) divino judicio a duce Brabancie capiebantur et in vincula deponebantur. Tunc episcopus, sicut vir discretus, tempus sibi [2]) a Deo datum non obdormiens, subito miliciam [3]) blandiciis, donis et promissis — injuriis sibi et obprobriis illatis indifferenter remissis — cum multo concursu colligit [4]). Hollandiam uno [5]) die invadit, rapit, devastat et incendit, et sequenti crastino Veluam ascendit et depopulatur pecuniam accipiendo et extorquendo, Sutphaniam obsedit, Daventriam intrat, nemine se defendente, singulos diciores capit et innumerabilem [6]) pecuniam merito ab illis recepit. Et in isto cursu inicium bonorum suorum feliciter accepit. Ex hoc tempore et bona bonis cotidie se coagulare [7]) inceperunt, quia dicti comites, tandem a captivitate absoluti, non multo post debitum humanitatis inpleverunt. Et episcopus Gerardum puerum, heredem comitis [8]) et comitem Gelrie, in sua gracia et favore, tamquam filium, conservans [9]), ad negocium comitatus Hollandie, qui ibi tunc vacavit, quia comes filium non habuit, sicut vir prudentissimus [10]), convertit et se ad nova lucra taliter accinxit.

---

1) Dit woord, in A. en B. voorkomende, ontbreekt bij Matthaeus.

2) B. verplaatst „sibi" achter „datum".

3) B. heeft ten onrechte „malitiam".

4) In B. is hier ten onrechte ingevoegd „exercitum".

5) In B. „una".

6) Aldus in A. en bij Matth. B. heeft „mirabilem".

7) In A. staat achter „coagulare" nog „ce"; doch die letters zijn doorgehaald.

8) B. leest „comitis Ottonis".

9) „conservans" in A. en B. Matthaeus heeft „observans".

10) In B. stond aanvankelijk „prudentissimus vir".

C. 15. De eodem episcopo et diversis aliis.

Mortuo Theoderico comite Hollandie filia sua [1]), quam unicam habuit, nupsit Lodowico, comiti de Loen [2]), viro nobili et valde strennuo, largo, miti et bono. A quo noster providus episcopus recepit duo milia marcarum, quod eum comicia Hollandie, de jure imperio vacante, infeodari procuraret; et ei insuper potens et manuale auxilium fideliter promisit contra Wilhelmum comitem, qui nichil juris habens, comitatum sibi jam usurpare incepit, quia frater comitis Theoderici [3]) extitit. Quod dominus episcopus adeo honeste inplevit et persolvit, quod ipso anno in vigilia Johannis baptiste terminos comitatus prope Midrecht personaliter inpugnavit, ubi in continenti vicit et fugavit comitem de Benthem, qui illic terram cum multo populo armato, excepto [4]) Wilhelmo, defendit; et plurimos, Deo gracias! captivavit. Et statim ipse solus in levi equo, frater vero Gerardus, comes de Are [5]), vir strennuus et sapiens, cum tota milicia pedes per paludes versus Suadeburch [6]) contra alium magnum exercitum pugnaturi festinabant. Et in media via invenerunt [7]) maximam multitudinem quorundam Hollandensium ad pugnam contra se congregatam, quam propter jam habitam victoriam tanto timore

---

1) B. leest „filia sua Ada", terwijl door eene latere hand achter „Ada" gevoegd is „nomine".

2) In B. staat „Lon".

3) B. heeft „Thiderici", Matth. „Theodorici". Zulke verschillen vindt men ook op andere plaatsen.

4) In A. en bij Matth. staat „excepto", in B. „accepto", wat misschien eene betere lezing is.

5) Zoo is de lezing in A. en bij Matth. B. daarentegen heeft „frater vero suus Gerardus de Are".

6) „Suadeburch" in A. en B. Matth. heeft „Suadenburg".

7) „Inveniunt" leest B. A. en Matth. „invenerunt".

invenerunt perterritam [1]), quod domino episcopo in instanti super suo mandato faciendo bonos obsides tradiderunt. Quibus omnibus dominus episcopus, sicut decuit [2]), non contentus, viriliter cum suis bone fortune et cepto cursu [3]) rote insistens, in ipso crepusculo, maxima pluvia [4]) ex inproviso de celo aereo [5]) defluente, totum robur Hollandie vicit et Florencium, prepositum in Trajecto, qui stulte se istis armatus contra episcopum inmiscuit, cum multis militibus captivavit, a quibus postea magnam pecuniam extorsit.

C. 16. De eodem episcopo et ejus morte.

Sequenti die versus Leyden procedens, potenter in Harlem hospitando, terram illam incendit, pro sua voluntate vastat et pecuniam accipit, quousque [6]) Lodowicus comes, qui cum maximo exercitu alia parte comitatum [7]) intraverat, ipsum ab infestacione comitatus, tamquam sui, recedere petebat. Quem episcopus, quamvis stulta petentem, fideliter exaudivit et recessit. Sed statim post suum recessum dictus comes totam terram illam, Wilhelmo superveniente, perdidit, qui per quosdam Selandenses

---

1) In B. stond aanvankelijk „protritam", wat veranderd is in „perterritam", welke lezing ook in A. en bij Matth. voorkomt.

2) Dit is de lezing van B. A. heeft „sicuit", Matth. „sicut".

3) „Cursu" lezen zoowel A. en B. als Matth. Weiland verandert in „cursui".

4) A. en B. lezen „maximam pluviam". Matth. heeft „maxima pluvia".

5) Zoo leest A. Matth. heeft voor „ex...aereo" alleen „ex coelo". In B. staat: „coelo aero", waarvan het laatste woord eerst later is ingevuld.

6) Zoo staat in A. en bij Matth. B. heeft „usque", doch voor „quo" is eene ledige ruimte gelaten.

7) Bij Matth. (1740) staat „comitatus".

ipsum [1]), nimis securum, de comitatu fugavit et neptem suam, jam uxorem comitis, cepit et Texele [2]) misit ad Frisones in custodia decenter servandam. Et Lodowicus, quamvis infinitos postea attemptaverit cum maximis expensis insultus et labores, comitatum Hollandie, ad quem plenum jus habuit, nunquam poterat [3]) recuperare. Episcopus vero cum multa gloria et utilitate Trajectum reversus, fratrem suum Gerardum comitem [4]) cum multis aliis navali bello contra Hollandiam remisit et totum Thordrecht depredatum penitus igne cremavit. Ex hiis omnibus adeo convaluit et crevit, ut totus suus episcopatus, qui antea eum pauperem et inutilem despexit, in tantum honoraret et timeret, ut quidlibet a quolibet pro suo libitu [5]) et voluntate extorqueret, et Wilhelmus comes Hollandie, possessor comitatus Hollandie existens, mille marcas pro sua gracia [6]) sibi habenda donaret. Ex quibus omnibus dominus episcopus, quandoque [7]) in episcopatu pauperrimus, nunc vero ditissimus tantam pecuniam collegit, quod omnia predia ecclesie a suis antecessoribus inpignorata redemit, debita sua liberaliter solvit, curie Romane, que multis excom-

---

1) In A. en bij Matth. staat „ipsum", in B. ten onrechte „episcopum".

2) B. leest „in Texele".

3) Weiland heeft „potuit"; doch zoowel in A. en B. als bij Matth. staat „poterat".

4) Een latere hand voegt in B. hierbij „de Are"; in B. staat trouwens „comitem Gerardum".

5) „Libitu" ontbreekt in B. Een latere hand veranderde daarom „suo" in „sua" en „et" in „etiam".

6) „Sua gracia" in A. en bij Matth. B. heeft „gratia sua".

7) Zoo leest A. Matth. heeft „quanquam". In B. stond er „ante quidem", maar daarboven is als verbetering „quandoque" geschreven.

municacionibus eum involverat, tribus milibus marcarum Sterlingorum et trecentis, seu turribus [1]), quas [2]) ipse apud Vollenho fabricari fecerat, pro debito vel indebito suorum duorum antecessorum, in scismate electorum, simul et semel expedivit. Castra sua omnia et civitates et quaslibet suas diversas mansiones infinitis victualibus ditavit, pecuniam vacantem in Horst reposuit, domino pape et regi, qui fratri imperatori Henrico in regno jam successerat, Philippo carus princeps extitit. Totum episcopatum in multa pace tunc rexit, a suis et ab alienis, qui vicini commanebant, venerabatur et timebatur; et sic anno ab introitu suo quarto decimo apud Daventriam in vigilia beati Nicholay obdormivit in Domino et in Trajecto apud sanctum Martinum honorifice sepultus est [3]) anno domini M°CC°XII°. [4])

Et nota, quod episcopus Theodericus nullam habuit discordiam cum Covordensibus vel cum Trentonibus vel cum illis in Groninghe. Sed libere pro sua voluntate ingrediebatur et egrediebatur Covordiam et Trentam, suis juribus contentus in Groninghe, quia pro omni dampno episcopo Baldewino illato in sua prima paupertate nongentas libras, que tunc trecentas libras valuerunt, acceperat et composuerat; et illam composicionem omnibus diebus sui episcopatus [5]) fideliter observavit.

---

1) De woorden „seu turribus" staan alleen in A.

2) In A. staat „quas", in B. en bij Matth. „quos".

3) „Est", dat voorkomt in A. en B., ontbreekt bij Matth.

4) In B. staat „millesimo ducentesimo"; doch het juiste jaar is op den kant geplaatst.

5) Bij Matth. staat „episcopatus sui".

C. 17. De episcopo Ottone primo.

Episcopo Theoderico sic apud Trajectum feliciter sepulto, de successore tota ecclesia Trajectensis sollicitudinem electionis competenter inducunt [1]). Ad quam in maximo apparatu conveniunt comes Gelrie Gerardus, Ottonis filius, et comes Hollandie [2]) Wilhelmus, frater comitis Theoderici. Isti adduxerunt secum Adolfum Coloniensem archiepiscopum et Ottonem Monasteriensem et Gerardum Osnaburgensem episcopos et fratres carnales et alios nobiles infinitos. Quorum precibus obtinuerunt, quod Otto, hujus nominis primus, Xanctensis [3]) prepositus, frater ipsius comitis Gelrie, cujus eciam sororem habuit dictus comes Hollandie in uxorem, in episcopum ab omnibus eligitur [4]), juvenis bone spei, decem et octo tantum habens annos, corpore longus et pulcher, conversacione et moribus compositus, qui in secularibus et maxime in judiciis sic cepit esse discretissimus, ut ab omnibus non inmerito amaretur. Et propter vires comitum predictorum adeo timebatur, quod statim in primo suo introitu ministeriales ecclesie cum multa satisfactione et sua confusione et pecuniam et victualia, que [5]) in morte sui antecessoris turpiter rapuerant, sine mora restituerunt. Duobus annis et dimidio prefuit ecclesie in multa pace et omnium suorum subditorum quiete. Et cum Romam super minoris etatis

---

1) In A. en bij Matthaeus „inducunt", in B. „indicunt".

2) De woorden „comes Hollandie", in A. en B. voorkomende, ontbreken bij Matth.

3) Niet alleen bij Matth., ook in A. staat „Xanctensis" en niet „Xantensis", zooals Weiland aanneemt. In B. staat „Sanctanis".

4) „Eligitur" staat in B. Bij Matth. „eligeretur". In A. is „eligeretur" veranderd in „eligitur".

5) Zoowel A. als B. lezen „que", Matth. heeft „quam".

dispensacione [1]) ire disponeret [2]), gravis eum febris apud Vorthusen [3]) prope Altinis arripuit, in qua rebus suis et testamento suo ordinate dispositis debitum universe carnis, proch dolor! adinplevit. De quo loco a fratre suo comite et a matre sua nobili comitissa Trajectum reportatus [4]), apud sanctum Martinum cum multo planctu tocius populi omni, quo decuit, honore sepelitur anno domini M°CC°XV°.

Tempora istius electi, quia dyaconus mortuus est, fuere pacifica et jocundissima; totum enim episcopatum in nullis [5]) obligatum, omnibus bonis terre invenit superhabundantem, sicut suus antecessor providus eum post se reliquerat. Et castrum Covordie cum suis dominis Rodolpho et Frederico et omnes Trentones et totam civitatem Groninghe, que tunc fuit opulentissima, potenter et patenter ad suum nutum regebat, illis juribus [6]) contentus, quibus episcopus Theodericus omnia predicta in suum obsequium sollerter post episcopi Baldewini mortem conquisierat.

C. 18. De episcopo Ottone secundo.

Igitur predicti comites, de morte sui domini et affinis non modicum turbati, Trajectum conveniunt, animos et consilia ad promocionem domini Ottonis, ipsius ecclesie majoris prepositi, componunt inductu

---

1) Zoowel in A. en B. als bij Matth. staat „dispensacione". Weiland heeft „dispensacionem".

2) In B. staat „disponerent".

3) „Vorthusen" in A. en bij Matth., in B. ten onrechte „Vorsthusen".

4) Zoo leest Matthaeus; in A. en in B. staat „reportatur".

5) „Nullis" is de lezing van A. en Matthaeus; in B. staat „nullo".

6) Zoowel in A. en B. als bij Matth. staat „viribus"; in B. is echter de juiste lezing op den kant geplaatst. Ook Weiland heeft „juribus".

fratris sui, domini Hermanni de Lippia, qui sicut vir sapiens et astutus illud eis per consiliarios ipsorum callide persuadebat, asserens eos tali episcopo, qui alienigena esset, et posse et debere dominari; sed exitus rei et virtus illius episcopi aliud postmodum demonstravit. Unde ad instanciam eorum Otto secundus, major Trajectensis [1]) prepositus, frater Hermanni de Lippia, filius sororis episcopi Theoderici, eligitur in episcopum anno domini M°CC°XV°. Qui statim, sicut novus dominus et electus, ab imperatore Frederico, hujus nominis secundo, regalia et episcopalem de licencia Coloniensis archiepiscopi apud Vrankenvorde accepit benedictionem. Ecclesiam omni debito exutam, episcopatum divitem et habundantem et redditus episcopales invenit plenos et ab omni jugo expeditissimos. Unde primum in multis copiis, ut vir potens, discretus et plurimum paciens et modestus, regnare incepit; sed non sic ultima primis respondebant, quia pluribus postea guerris et maxime civilibus et intestinis sua et non sua expendebat.

C. 19. De eodem episcopo et diversis aliis.

Gravissima enim discordia orta est inter ministeriales ecclesie [2]) in terra Vollenho [3]), quam ipse in multis laboribus et expensis tandem sedavit. Terram enim illam cum multa manu intravit, fere omnium militum bona incendit et [4]) taliter illos perdomuit, quod reliquis debitus timor et reverencia domini sui non inmerito incuteretur.

Non multo post cruce signatus in terram sanctam

---

1) In B. staat „Trajectensium".

2) „Ecclesie" ontbreekt bij Matth.

3) In B. en bij Matth. staat „Vollenho", A. leest „Volhenho".

4) Het woord „et" ontbreekt in B.

proficiscitur; totus episcopatus committitur fratri suo Hermanno de Lippia, qui eum sollicite regens et in pace conservans domino suo et fratri, post annum et dimidium a peregrinacione redeunti, satis bene habentem resignavit.

Sed modica pace gavisus est, cum nova discordia pullularet inter episcopum et comitem Gelrie, suum promotorem, pro diversis causis et maxime pro theloneo, quo comes [1]) homines episcopatus injuste et crudeliter apud Lobede depauperabat. Ista causa, dum pro composicione [2]) ageretur, graves et intollerabiles in diversis conventibus principum requirebat expensas. Que tandem per [3]) Engelbertum, tunc Coloniensem archiepiscopum, videbatur esse composita; sed secus erat, quia comes amiciciam simulans, ministeriales ecclesie in Sallant et prope Vechtam occultis suggestionibus sic inflammavit, ut ipsi cum omni populo in Sallant conspirarent et contra suum dominum adeo crudeliter conjurarent, ut eum et suos villicos a se reicerent, nimium gravamen pro se allegantes, scilicet quod equi episcopi in bonis ipsorum indebite [4]) in anno bis hospitarentur; quod tamen ex antiquissimo jure et consuetudine nulli episcoporum unquam negabatur. Ex hac conjuracione indebita episcopus plurimum commotus, cum eos a suo malo proposito revocare per multas Trajectensium militum commoniciones non valeret, exercitum colligit, cui frater suus Hermannus et Theodericus, Monasteriensis episcopus, cum

---

1) Zoo lezen A. en Matth. In B. staat „communes".

2) Zoo lezen A. en B.; in B. is echter het woord „compositione" later ingevuld. Bij Matthaeus staat „per compositionem".

3) B. leest „per dominum".

4) Zoo luidt de lezing in A. en bij Matth. B. plaatst „indebite" achter „episcopi".

pulchra milicia se in Daventria conjunxerunt. Ubi episcopus, nil cunctatus, Sallandiam inperterritus invadit, cujus populum in [1]) municione et in aggere apud Herkelo congregatum et oppugnantem invenit. Pugnat et vicit; paucos occidit, sed plures capit. Et quamvis tota terra illa [2]) tunc aquis inundantibus subjaceret [3]), tamen milicia, in aquis periculose gradiens [4]), tria castra illius terre strennue inpugnat. Duo castra, que ambo Voerst [5]) dicebantur, capit et funditus destruit, tercium, scilicet Buchorst, usque ad turrim [6]) incendit. Et merito, quia domini istorum castrorum, videlicet de Buchorst Theodericus et duo Hermanni de Voerst, tocius mali hujus inventores et conspiratores extiterunt. Et sic omnes milites illius [illegible] et potenter [illegible] mandavit. Po- [illegible] et sic [illegible] suis [illegible] confortatus [illegible] sue [illegible] illos [illegible] [7])

[illegible]

contra dominum suum non manutenuisset. In tantam enim comes exarsit insaniam, ut in multis [1]) copiis se ad vindictam hujus facti tota estate sequenti prepararet. Econtra dominus episcopus, omnibus modis intendens defensioni suorum, obtinet, quod comitissa Flandrie Johanna, que illum totum comitatum propter captivitatem Ferrandi, viri sui, tunc regebat, in auxilium suum et ecclesie una cum duce Brabancie conjurat; qui tamen suum juramentum minime servaverunt, nusquam in auxilium episcopi venientes.

C. 20. Item de eodem episcopo et diversis aliis.

Estate ergo superveniente bellum hinc inde instauratur. Amici, affines et auxiliatores hinc inde evocantur. Concitantur milites ad solidos. Curruum [2]) et navium ad victualia deferenda validus fit apparatus. Et cum quadam festinacione duo gloriosi exercitus, sibi ad invicem inimicantes [3]), castra sua super Hunepam ex utraque parte aque [4]) metati sunt.

Et nota, quia [5]) Gerardus Bremensis archiepiscopus fratri suo carnali, domino Trajectensi, cum plurimis armatis venerat in auxilium. Affuit eciam illic Theodericus, Monasteriensis episcopus, et dominus Hermannus de Lippia et alii nobiles quam plurimi, quorum milicia, in unum computata, numerum mille militum superexcedebat; armigeros eciam plurimos

---

1) B. las voor „multis" aanvankelijk „multorum", dat echter in „multis" veranderd is.

2) In B. ontbreekt het woord „curruum"; doch er is eene ledige ruimte voor gelaten.

3) In B. is „inimicantes" eene verbetering. Er stond aanvankelijk „imminentes".

4) In B. is „aquae" ten onrechte veranderd in „aequi".

5) Voor „quia" heeft B. „quod".

fortes et invictos habuerunt. Et sic isti tres principes, in predicto loco coadunati, exitum belli et insultum comitis expectabant. Sed pars adversa longe majoribus viribus superhabundabat. Nam large preter infinitos armigeros duo milia militum electissimorum illuc cum comite extiterunt. Plurimos enim nobiles et strennuos capitaneos secum comites [1]) habebat, inter quos majores erant dux Walravenus et comes Seynensis Henricus, quos fere tota milicia Reni sequebatur, maxime de mandato et voluntate, ut fertur, domini Engelberti, Coloniensis [2]) archiepiscopi. Qui [3]), licet personaliter non adesset ad inpugnandum [4]) suum suffraganeum et [5]) eum, cui [6]) juramento se astrinxerat, tamen partem comitis, qui [7]) filius avunculi sui erat, de die in diem sic per eos, quos occulte mittebat, adauxit et confortabat [8]), ut episcopus et sui Daventriam confugere cogerentur. Et comes in obsidionem illorum procedebat.

C. 21. Item de eodem episcopo.

Cum hec sic agerentur, gravis pugna facta est inter homines episcopi, videlicet Trajectenses milites, et illos de Velua, qui in fugam conversi terram comitis,

---

1) In plaats van „comites" heeft B. conjunctos".

2) In B. en bij Matth. staat „Coloniensis", en in A. „Colonien", wat even goed een afkorting voor „Coloniensis" als voor „Coloniensium" kan zijn. Weiland heeft de lezing „Coloniensium" opgenomen.

3) In B. „quia" in plaats van „qui".

4) In B. „pugnandum" in plaats van „inpugnandum".

5) Bij Matth. staat ten onrechte „ut" in plaats van „et".

6) B. leest „cui etiam".

7) B. heeft „quia" in plaats van „qui".

8) „Confortabat" in A. en B.; bij Matth. „confortavit".

sibi commissam in custodiam [1]), turpiter reliquerunt. Et ne aliquis angulus episcopatus remaneret inconcussus et non destructus, Florencius juvenis, comes Hollandie, filius sororis Gerardi, comitis Gelrie, ab avunculo, quia pater suus Wilhelmus jam obierat, jam [2]) inducitur, ut cum navibus infinitis Leccam ascendens, ab occidente episcopatum invadit et domum episcopi cum tota villa Geini incendit [3]). Sic isti comites prepotentes et illa infidelis pars ministerialium de Transysla [4]) dominum suum ex omni parte rapinis et incendiis infestabant. Sed subito et ex insperato tumultus tanti belli in longas treugas deponitur. Et processu temporis, cum [5]) Engelbertus bone memorie Coloniensis archiepiscopus nequiter occisus et martyrio foret coronatus, Conradus Portuensis episcopus, apostolice sedis tunc legatus, se de controversia intromittit et eam, Deo gracias! totaliter componit.

C. 22. De composicione facta inter episcopum et comites.

Inter hec omnia notandum occurrit, quod in Sallandia [6]) comes Gelrie magnum habuit comitatum et [7])

---

1) In plaats van „in custodiam", welke woorden zoowel in A. als bij Matth. voorkomen, heeft B. „incustoditam".

2) Het woord „jam", in A. voorkomende, ontbreekt zoowel in B. als bij Matth; doch B. heeft in de plaats daarvan „ad hoc".

3) In B. en bij Matth. staat „invadat"; A. heeft „invadit". In A. en B. staat „incendit", bij Matth. „incendat".

4) Aldus lezen A. en B. Matth. heeft „Transisalania".

5) B. voegt hier in „dominus".

6) „Sallandia" zoowel in A. als in B.; Matth. heeft „Hollandia".

7) Het woord „et", ontbreekt bij Matthaeus (1740).

divitem [1]) advocaciam super bona et litones [2]) ecclesie Esnensis. Et quamvis ista suis vasallis infeodasset, tamen doluit, quod ista per villicos domini episcopi et per suas duras et intollerabiles jurisdictiones omnino depauperabantur. Et, ut verum dicatur, hec fuit causa, quare ministerialibus illius terre querulantibus comes se adjunxerit. Sed ipsi ministeriales comitem prius dereliquerunt, graciam domini sui cum multo suo dedecore difficulter obtinentes. Unde comes, delusum se considerans a ministerialibus et eciam minus fore potentem ex morte domini et consanguinei sui, domini Engelberti Coloniensis archiepiscopi, de consilio Conradi Portuensis episcopi, sui cognati et tunc summi pontificis legati, taliter cum episcopo et ecclesia componit, quod omnia, que in Sallant habebat [3]), sancto Martino contradidit, pro quibus ipse recepit in commutacione allodium in Elst et omnes litones [4]), illi attinentes, et allodium in Odelenberge et de [5]) denariis usque N [6]). Preposituras autem et vasallos et ministeriales in illis locis episcopus sibi et sue ecclesie retinuit. Similiter comes Hollandie pro hominibus [7]) illis, qui dicuntur ministeriales [8]) Hollandie [9]), octingentas libras recepit. Et sic dominus episcopus et sibi et

---

1) In B. stond hier nogmaals „habuit"; doch dit woord is doorgehaald.

2) Zoowel in A. als in B. staat „lictones", wat in B. echter veranderd is in „lietones". Matth. heeft de goede lezing.

3) Zoowel in A. als in B. staat „habebat"; Matth. heeft „habuit".

4) Aldus leest Matth. In A. en in B. staat „lictones".

5) Dit woord ontbreekt in B.

6) De letter „N" ontbreekt in B.

7) Aldus lezen A. en B. Matth. heeft „ministerialibus".

8) Zoo luidt de lezing in A. en B. Matth. heeft „homines".

9) Voor „Hollandie" leest B. „Hollandenses".

suis successoribus perpetuam pacem feliciter comparavit, dignissimam ex hoc facto post se relinquens memoriam, sicut patet ex diversis privilegiis dictorum comitum, hinc inde curiose [1]) confectis, in quibus se non solum ad [2]) inconvulsam pacem, verum eciam ad perpetuum ecclesie auxilium et contra quemlibet obligaverunt.

C. 23. Origo disturbii sive parcialitatis.

Istis feliciter per omnia compositis, pax terre, que jam omnes letificare inceperat, mirabiliter et ex insperato turbatur per quandam sedicionem civilem et intestinam, que non solum miseras episcopatus reliquias deglutivit, sed quod miserabile dictu est, et episcopum et nonnullos [3]) nobiles cum pluribus [4]) militibus et armigeris inhumane devoravit. Cujus mali seriem non sine dolore vobis taliter declaro.

Rodolphus de Covordia et frater suus Fredericus cum Menzone de Gravestorp [5]) et filio ejus Henrico in omnibus factis et guerris predictis se [6]) quandoque bene, quandoque male cum domino suo episcopo continuerant. Sed semper in fine dentem caninum sibi ostendebant; immo quandoque bona sua incendiis et rapinis [7]) patenter devastabant. Quibus accidit, ut

1) Het woord „curiose" komt niet alleen in B. en bij Matth., maar ook in A. voor, wat Weiland ten onrechte ontkent.

2) Het woord „ad", voorkomende in B. en bij Matth., ontbreekt in A.

3) In plaats van „nonnullos" leest B. „multos".

4) In plaats van „pluribus" leest B. „plurimis".

5) B. leest „Gravesdorp". Zulke verschillen ook op andere plaatsen. Soms staat in B. „Grevesdorp".

6) In B. ontbreekt „se".

7) In A. en B. „incendiis et rapinis"; bij Matth. „rapinis et incendiis".

se cuidam civili guerre in Grouinge inmiscerent. Prefectus enim illius civitatis Egbertus cum suis cognatis graviter a Gelekingis, qui potentes erant et divites, discordabat. Tandem in medio civitatis confligens cum illis et vincens, ad majora [1]) se cum suis preparabat. Econtra Gelekingi se cum illis de Covordia confortantes, domum ipsius prefecti inpugnabant, ejectionem illius et mortem omnino preter suam culpam intendentes [2]). Cum hec et hiis majora dominus episcopus intellexisset, statim sine mora Groninge descendit, partes convocat, instat, monet, rogat et precipit, ut super hac discordia suo pleno stent consilio et mandato, quod majores et capitanei hinc inde coram omni populo juraverunt. Sed pars Gelekingorum juramentum, proch pudor! non observavit de consilio Rodolfi de Covordia, qui arbitrio et ordinacioni domini episcopi, quod ipse statim illic [3]) de multorum prudentum assensu honeste et competenter promulgaverat, sine causa in quadam superbia coram omnibus contradixit.

C. 24. Item adhuc de parcialitate eadem.

Episcopus ergo negocio illo non composito recessit; mandavit tamen quasdam treugas inter partes usque ad suum reditum observari. Medio tempore Egbertus cum suis consanguineis apud Glumme incepit castrum edificare, asserens ex eo non violari treugas mandatas, quia castrum et fundus in sua jurisdictione consistebant. Sed Rodolphus, cum Trentonibus advolans,

---

1) B. heeft „meliora" in plaats van „majora".

2) In B. staat „incendentes"; doch op den kant is dit verbeterd in „intendentes".

3) In B. staat „illic statim".

illud funditus destruit, in quo eciam omnem parentelam [1]) Egberti simul [2]) deprehendit et capit. Et ipsum prefectum, de civitate fugientem, persequi non cessavit. Egbertus vero domo, rebus, consanguineis spoliatus et amicis, in Frisiam cedit, amicos illic sollicitat et filii sui soceros et plerosque alios fortes prece conquirit et precio. Civitatem aggreditur, graves et periculosos insultus facit, instat, perseverat et vincit; civitatem capit, plurimos de suis inimicis in vincula retrudit. Et Frisones totam civitatem depopulantes, eam usque ad paucas domos igne concremaverunt. Et illi de Covordia maximo periculo evaserunt, qui statim Egberto suos consanguineos reddiderunt pro illis captivis, quos ipse sic victor comprehenderat. Quibus receptis, sicut vir multa virtute insignitus, ecclesiam beate Walburgis in modum castri munit, reliquam partem civitatis exuste et suis inhabitatoribus penitus vacuate defendere cum paucis proponit et de die in diem cives sibi faventes reliquis expulsis recolligit. Adversarii sui econtra cum Trentonibus et Covordensibus se ad recuperandum festinanter preparant, expensis et rebus, quibus adhuc superhabundabant, in nullo parcentes. Et sic dubius eventus belli de novo expectatur.

Quis furor, o cives, que tanta licentia ferri est?

C. 25. De preparacione belli et martyrio episcopi ejusdem.

Hiis auditis dominus episcopus de victoria Egberti plurimum gavisus est, quia eum sibi in omnibus

---

1) Aldus leest B., waarin echter de woorden „in quo eciam omnem parentelam" iets later zijn ingevoegd. Matth. heeft „parentelam omnem" en dit stond ook in A.; doch in dit handschrift is de lezing „omnem parentelam" door teekens aangewezen.

2) In plaats van „simul" staat in B. „similiter".

invenerat paratum et obedientem. Unde illi guerre patenter se inmiscet, partem Egberti contra Gelekingos et Covordenses sibi assumit. Trentones vero, quia destructioni castri jam interfuerant, nimis presumptuose et stulte Covordensibus se bellando adjungunt: et sic inicia malorum subsequencium esse ceperunt. Igitur episcopus milites et armigeros in auxilium Groninge sue civitatis defendende festinanter mittebat. Et omnes milites de Sallandia in Umme [1]) posuit, ut Covordenses illos terminos episcopatus invadere possent et eciam propter hunc exercitum in obsidionem Groninge se mittere non auderent. Sed istos de Sallandia Rodolphus viriliter, quamvis cum paucis aggressus, ut feminas vincit et fugat et totum Umme [2]) depredatur. De hac [3]) victoria Trentones tantam sumpserunt audaciam, quod uno animo cum omni suo populo ardenter subsequuntur Rodolphum de Covordia, qui cum multo exercitu, quem [3]) de foris, videlicet de Steenvordia et de Dalen et de Loen [4]) et de Gore collegerat, ipsos precedebat. Quibus omnibus occurrunt Gelekingi cum multis Frisonibus, quos precio et precibus evocaverant. Et sic in unum coadunati civitatem Groninge, que a paucis defenditur, multo insultu inpugnant. Et de victoria nullum eis dubium esse videbatur, quia ex omni parte castris suis eam [5]) exustam, desolatam, amplam, civibus evacuatam, paucos habentem defensores, circumvalla-

---

1) Een onrechte teekent Weiland aan, dat in A. zoude gelezen worden „Vunne". Zoowel in A. als in B. en bij Matth. staat „Umme".

2) In B. staat „de qua" in plaats van „de hac".

3) In B. staat ten onrechte „quamquam" in plaats van „quem".

4) In B. staat „Stenvordia" en „Lon".

5) In B. staat ten onrechte „etiam" in plaats van „eam".

verant; sed Egbertus cum suis et maxime cum illis [1]) militibus, quos episcopus illuc transmiserat, inpugnantibus strennuissime resistebat [2]). Tam dura et superba obsidio civitatis et suorum militum dominum episcopum in tantum commovebat, quod ex omni parte episcopatus sui milites et armigeros evocat; totum populum cum suis armis exire compellit, cognatos, vicinos et quosque suos amicos precibus et promissis et donis sollicitat. Gerardum comitem Gelrie, de novo suum factum amicum, auxilio personalem accepit. Comes Hollandie et comes Clivensis honestam miliciam sibi transmittunt. De Coloniensi et Monasteriensi episcopatu multi honesti et divites milites adveniunt, inter quos Bernardus de Horstmaria et Bodekinus comes de Benthem et Reynoldus de Rese precipui extiterunt. Aliorum nobilium non erat numerus; et sine dubio et nobiles et ministeriales et alii quicunque milites, qui jam [3]) arma dissueverant, et ex omni parte populus sic preter morem ad istum confluebat exercitum, ut ex quadam divina preordinacione in unam mortem et dampnacionem non inmerito coadunati timeantur. Quos omnes dominus episcopus letissimo vultu et animo jocundo apud Umme [4]) recepit [5]) et secum, ubi nunc castrum Harberge situm est, Nyenstede deducit, deinde Bergene et tandem apud Anen in loco [6]) funesto et maledicto

---

1) De woorden „et maxime cum illis" ontbreken in A. en bij Matth. en zijn door mij ontleend aan B.

2) In A. en B. staat „resistebant".

3) In B. is het woordje „ad" verbeterd in „jam".

4) Zie de vroegere aanteekening over dit woord.

5) In B. is „recepit" in „recipit" veranderd.

6) Het woord „loco" is ontleend aan B. Het ontbreekt in A. en bij Matth. Weiland nam het als conjectuur op, doch plaatste het achter „maledicto".

sua ultima figuntur [1]) tentoria. Quem infinite naves subsequuntur, victualia et machinas cum balistis et aliis armis bellicis in multa copia per Vechtam deportantes. Iste apparatus omnium [2]) bellorum suorum expensas longe superexcedebat [3]). Quibus auditis Rodolphus obsidionem solvit et cum omnibus suis se prope Covordiam contra dominum suum deponit, ita quod tantum una palus, bene ad dimidium miliare lata, aquosa et plana [4]), arbores et arbusta non habens, exercitus hinc inde dividebat. Attemptatur de pace, sed non proficitur. Rodolphus et fratres sui Fredericus et Godefridus, Menzo et Henricus de Gravesdorp et alii omnes Covordenses milites proscribuntur [5]) et bonis suis per debitas sentencias privantur [6]). Sed nec sic territi, dominum suum ad conflictum provocaverunt. Qui tandem in die Panthaleonis [7]) de consilio prudentum, sed non prudenter, se ipsum armat, totum exercitum convocat, qui tunc tantus erat, ut debitam omnibus incuteret ammiracionem [8]). Hortatur eos per indulgenciam [9]), predicat, jus suum et ecclesie allegat et data benedictione ipse cum omnibus illis ad paludem progreditur, sed a qua,

---

1) Bij Matth. staat „figunt". Niet alleen in B., ook in A. staat „figuntur", wat in de uitgave van Weiland niet is aangeteekend.

2) B. leest „omnes" in plaats van „omnium".

3) Ik volg hier de lezing van B. In A. en bij Matth. staat „superexcellebat".

4) B. leest „plana". In A. en bij Matthaeus staat „plena".

5) In B. staat ten onrechte „prostrabuntur".

6) In B. is „privabuntur" verbeterd in „privantur".

7) Zoowel in A. als in B. en bij Matth. staat „Panthaleonis". Weiland vermeldt ten onrechte „Pantaleonis" als lezing van A.

8) Aldus in A. In B. en bij Matth. „admirationem".

9) Zoo lezen A. en B. Matth. heeft „indulgentias".

proch dolor! non regreditur [1]). Dominus Rodolphus de Gore, sicut sui juris erat, vexillum beati Martini bajulat. Episcopus et comites et omnes alii sui, leti et quasi de victoria certi, diffuse et minus ordinate insequuntur. Venitur ad locum mortis, ymmo martirij. Bellum hinc inde incipitur [2]). Nostri, qui primi erant in acie, contra hostes procedentes [3]), statim paludi fetide et mortue paulatim [4]) inmerguntur et tandem propter armorum gravedinem penitus absorbentur. Quos Trentones sagittis et lanceis eminus et gladiis [5]) cominus inhumane, ut pecora, trucidabant. Ex quo malo principio tantus timor nostros invasit, ut totus ille miser exercitus, longe lateque per [6]) paludem diffusus, in nimis vesanam et verecundam [7]), ymmo in fugam mortiferam converteretur, adeo ut plurimi pre nimio cursu et estu, qui solito magis illo die invaluerat, suffocarentur et infiniti in aquis paludosis et inmundis, quod miserabile dictu est, turpiter submergerentur. Quos inimici, non ut homines, sed ut bestie mordaces, insequuntur; jacentes et semivivos inveniunt, rapiunt [8]), denudant et occidunt. Et ne aliquid desit eorum crudelitati, ipsum episcopum, quem ceperunt, expoliantes, coronam suam

---

1) De woorden „sed a qua, proch dolor! non regreditur" zijn ontleend aan B. Zij ontbreken in A. en bij Matth.

2) Zoo is de lezing van A. en B. Matth. heeft „incipit".

3) In B. staat ten onrechte „praecedentes".

4) Het woord „paulatim" ontbreekt in B.

5) In A. staat ten onrechte „gladius".

6) In A. en B. staat „per", bij Matth. „in".

7) Evenals Weiland volg ik de lezing van Matth. A. heeft „vesaniam" in plaats van „vesanam". B. leest: „in nimiam (veranderd uit „nimis") vesaniam et verecundiam magnam".

8) B. voegt hier in „capiunt".

gladio cum [1]) tota carne abradunt, guttur suum cultellis incidunt [2]) et diversis plagis mactant et conficiunt. Tandem carnem et corpus exanime paludi inculcant et inmergunt [3]); sed animam, tanto martyrio coronatam, Deo et beato Martino transmittunt. Sic carnifices occidendo defatigati, comitem Geirie et Ghiselbertum de Amestelle et plures alios in infinitum vulneratos, captos et quasi morientes, vix vivos in castrum deducunt. Inter quos dominus Thidericus [4]), Daventrensis [5]) et Oldenselensis [6]) prepositus, frater domini episcopi, vir prudens et parcus, utilitati suarum ecclesiarum [7]) satis intendens, graviter in capite vulneratus, primus moritur et postea in Daventria sepelitur. Rodolphus vero et sui, ista mortificatione non contenti, equos ascendunt, naves et homines fugientes tota die usque ad noctem juxta ripam Vechte insequuntur, plures apprehendunt, capiunt et occidunt. Et sic cruore multorum nobilium et innocentium perfusi et vix saciati, ad suos captivos ipsa nocte revertuntur.

Et nota, quod ipse mulieres de terra, si poterant, plus quam viri in nostros miseros occidendo deseviebant. O dies, omnium nostrorum dierum funestissimus, in quo tot nobiles et electissimi milites et optime nacionis armigeri usque ad quadringentos cum domino suo episcopo perierunt tot mortibus, quia in fuga

---

1) In de plaats van „cum" heeft B. „et".

2) In A. staat „inscidunt".

3) In B. „submergunt".

4) Niet alleen in B. en bij Matth., ook in A. staat „Thidericus" en niet „Theodericus", zooals Weiland opgeeft.

5) In B. staat „Daventriensis".

6) Zoo lezen A. en B. Matth. heeft: „Oldensalensis".

7) B. plaatst „suarum" achter „ecclesiarum".

suffocabantur [1]), in palude mergebantur, a rusticis et mulieribus mactabantur. Inter quos periit Bernardus de Horstmaria, vir a prima [2]) sua juventute propter plurimas [3]) suas virtutes famosissimus, aliquibus papis et quatuor imperatoribus, quibus servierat, super omnes acceptus, in consiliis expeditus, largus, pulcher et longus, fortis et tamen compositus. Cujus miliciam et audaciam commendabant Richardus, rex Anglie, cui multum servierat in guerris et eciam quandoque ceperat istum regem in Austria, et Philippus, rex Francie, qui quandoque eum in bello Ottonis imperatoris [4]) ceperat, et maxime Sarraceni et Saladinus, ipsorum soldanus, quibus ipse in obsidione Akaron [5]) multa dampna et vulnera assidue [6]) et pre omnibus aliis infligebat. O ceca fortuna, que tantum virum a tot periculis mortis et in terra et in mari eripuisti, ut eum in tam inmundo loco et a tam inmundis sine omni defensa occidi permitteres [7])! Quia [8]), ut verum dicamus, iste in tota Alamannia et Theutonia parem non habuit, unde de sua [9]) tam miserabili morte totus noster orbis non inmerito dolet

---

1) De woorden „quia in fuga suffocabantur" zijn door mij ontleend aan B. Zij ontbreken in A. en bij Matthaeus.

2) Het woord „prima" ontbreekt in A. en bij Matthaeus.

3) Weiland teekent ten onrechte aan, dat het woord „plurimas" in A. ontbreekt; het komt zoowel in A. als in B. en bij Matth. voor.

4) B. leest „imperatoris Ottonis".

5) Aldus in A. B. heeft „Ackaron", Matth. „Accaron".

6) Zoo lezen A. en B. Bij Matth. staat „assidua".

7) Dit is de lezing van A. en Matth. In B. stond „permiseris"; doch dit is ook in „permitteres" veranderd.

8) In A. en bij Matth. „quia". B. leest „quin".

9) „Sua", voorkomende in A. en B., ontbreekt bij Matth.

et querulatur. Nomina aliorum magnorum militum [1]) vobis per singula distinguerem, si de istis mihi cogitanti magis non liberet flere quam describere. Sed hoc de vero sciatis, quod milicia Trajectensis et in personis honestis et in curialitate et in virtute et in omnibus bonis, quibus illa terre habundare consuevit, in hac maledicta palude diem, proch dolor! clausit extremum.

Et dominus Otto, Trajectensis ecclesie vicesimus octavus episcopus, sic occisus suis redditur et apud sanctum Martinum in Trajecto juxta tumbam [2]) avunculi sui, episcopi Theoderici, cum multo planctu sepelitur anno domini M°CC°XXVII°. [3])

C. 26. Recapittulacio priorum.

Ex predictis recollige, quia [4]) episcopus, dominus Otto, hujus nominis secundus, in primo suo introitu omnes angulos sui episcopatus omnibus bonis terre refertos invenit et superhabundantes. Clerici et milites et claustrales in omnibus sibi necessariis lasciviе-

---

1) In B. stond aanvankelijk „virorum"; doch dit woord is veranderd in „militum", welke lezing ook in A. en bij Matth. voorkomt.

2) B. heeft „tumbum".

3) In A. stond „MCCXXV°", wat door een zeer jonge hand veranderd is in MCCXXVII°. In B. luidt de lezing „M°CC° vicesimo quinto". Matthaeus heeft „MCCXXVI". Dat het jaar 1227 bedoeld is, kan niet twijfelachtig zijn. Wij weten van elders, o. a. uit de kroniek van Emo, uitg. van het Hist. Gen. bl. 116, dat bisschop Otto in 1227 is gedood. Een oorkonde van bisschop Otto — „datum Daventrie, anno gratie MCCXXVII, VII ydus Julii" — vindt men bij Sloet, Oorkondenboek n°. 508. Zie ook eenige plaatsen, aangehaald bij Sloet n°. 510.

4) In B. staat „quod" in plaats van „quia", terwijl op „quod" het woord „iste" volgt.

bant [1]). Civitates, oppida et ville de pacis et rerum habundancia exultabant. Litones et coloni de suis laboribus fructum centesimum recipiebant. Quibus omnibus ipse potenter et patenter ad breve tempus [2]) imperabat. Quia vero judicia Dei occulta sunt, omnia predicta suis temporibus [3]) in contrarium statum penitus et in nimiam paupertatem detrudebant [4]). Primo per guerram, apud Vollenho inchoatam, que multas expensas et tocius illius bone terre exegit devastaciones. Secundo propter discordiam, in Sallandia exortam, que omnia bona omnium terrarum, citra Yslam consistencium [5]), indifferenter absorbebat. Tercio vero propter gravem illam dissensionem, quam secum habuerunt comites Gelrie et Hollandie, que omnibus predictis majores et incomparabiles [6]) requirebat expensas. Quartum vero bellum, in quo ipse occubuit et homines et quascunque tocius episcopatus reliquias et mores et honores et omnia jura episcopalia eviscerata ab oriente et occidente, a meridie et septentrione secum in mortem traxit et ruinam. Et inter hec omnia, quod precipua dignum est memoria, donavit Gerardo comiti Gelrie pro eis, que in Sallandia habuit, duo milia librarum et nepoti suo, comiti Hollandie Florencio pro quibusdam ministerialibus,

---

1) Dit is de lezing van B. A. heeft „laciviebant" of „lacuvebant". Matth., wiens lezing door Weiland wordt aangenomen, heeft „affluebant".

2) B. leest „breve ad tempus".

3) B. leest „temporibus suis".

4) Dit is de lezing van A. In B. staat „retrudebant". Matth heeft „detrudebantur".

5) In B. is het woord „consistentium" later ingevuld. Er was een ledige ruimte voor gelaten.

6) In B. staat „imparabiles".

dictis Hollandensibus [1]), dedit octingentas libras. Ex quo perpendi potest, quid potuerit terra nostra ante hec tempora. Unde nulli dubium existit, quin successori suo episcopatum reliquerit pauperrimum et ecclesiam nimis obligatam debitis, terram omnibus bonis exutam, milites pauperes, captos et semivivos, populum miserum et depopulatum, civitates, oppida et villas tam de rebus quam de suis civibus occisis querulantes, ita quod in omnibus finibus illis non est auditum, nisi ploratus et ululatus. Que tamen omnia nobis preter suam culpam evenerunt.

Et nota, quia XIII annis ecclesie prefuit [2]) Trajectensi.

C. 27. De episcopo Wilbrando.

Igitur anno domini M°CC° vicesimo sexto [3]) tota ecclesia, suo orbata° pastore, ad eligendum novum dominum convocatur. Dies electioni [4]) prefigitur, ad quem, ut moris est, ab omnibus convenitur. Sed primis duobus diebus plus placuit omnibus, qui aderant [5]), plangere et ululare et flere quam eligere, quia a seculo non est audita [6]), quo ad nos, adeo inhumana cedes, qualem Covordenses et Trentones in episcopo et in tot nobilibus antedictis militibus et

---

1) In A. staat door een schrijffout „Hollendensibus".

2) Zoo lezen A. en B. Matth. heeft „praefuit ecclesiae".

3) Dit is de lezing zoowel van A. en B. als van Matth. Toch is zij onjuist en moet er gelezen worden „septimo" in plaats van „sexto".

4) „Electioni" is de lezing zoowel van A. als van B. en Matth. Weiland heeft echter „electionis", alsof dit de lezing van A. was.

5) De woorden „qui aderant", voorkomende in A. en B., ontbreken bij Matth.

6) Zoo leest Matth. A. en B. hebben beide: „auditum".

ecclesie ministerialibus exercuerunt. Hiis omnibus comes Gelrie et Ghisilbertus de Amestelle novum dolorem addiderunt, qui semivivi, crudeli vulnere afflicti in medium cetum in ipso capitolio in spondis more defunctorum deponebantur. Breves enim tunc obtinuerant inducias a suis captivatoribus. Levatis ergo manibus plangunt, ejulant, plorant, vulnera monstrant, supplicant, consilium dant. Et obtinent, quod ab omnibus convenitur in dominum Wilbrandum, Paderburnensis ecclesie tunc episcopum, pro cujus [1]) postulacione honesti nuncii ad curiam et ad dominum papam transmittuntur. Ipso die et comites, qui [2]) aderant, et priores et ministeriales, tam pauperes quam divites, in vindictam sanguinis effusi uno animo conjuraverunt, quod quidam postea, ut verum dicamus, male servaverunt.

Et nota, quia predictus episcopus consanguineus fuit proximus comitis Gelrie et comitis Hollandie, qui eciam isti interfuit electioni. Notus eciam fuit Trajectensi ecclesie, quia major pars capituli eum quandoque, ymmo non multo ante, in majorem elegerunt prepositum. Erat eciam [3]) tunc prepositus Sutphanie et sex annis in Hildensemensi [4]) ecclesia majori prefuerat prepositure, de qua in Paderburnensem vocabatur episcopatum. Et sic de virtute in virtutem proficisci videbatur. De quo nostra sperabat ecclesia, ut ad vindictam tantorum malorum compe-

---

1) B. leest in plaats van „pro cujus": „propicius".

2) In B. ontbreekt het woord „qui".

3) Zoowel in A. als in B. en bij Matth. staat „eciam" of „etiam". Ten onrechte zegt Weiland, dat in A. „enim" zoude staan.

4) Zoo leest A. Matth. heeft „Hildensemmensi" en B. „Hildesheimensi".

tencior esset, tum [1]) propter dictorum comitum et aliorum [2]) cognatorum potenciam, quia nobilis fuit, frater comitum de Oldenburch, tum [3]) propter plurimam guerram et temporalium rerum exercicium et experienciam. Aliquot enim annis laboraverat in Longobardia, in Apulia, Calabria et Sicilia circa negocia imperialia domini Frederici imperatoris, hujus nominis secundi. Bis transierat mare, ubi in diversis laboribus et guerris Deo servierat. Domino pape Gregorio nono notus fuit et acceptus. Ad quem dum propter moram nunciorum Trajectensium personaliter accessisset, videtur, auditur, cognoscitur et de omnium cardinalium consilio Trajectensis ecclesie postulacio [4]) admittitur, de Paderborne Trajectum traicitur et transfertur et accepta benedictione apostolica in patriam tendit. In via autem [5]) apud Werdene a filio imperatoris, tunc in regem electo et consecrato, regalia recepit [6]). Ex hinc de Colonia, ubi se illi ecclesie et suo archiepiscopo representat [7]), debitam faciens [8]) obedienciam, Trajectum ire disponit.

Sed sciendum, quod jam annus elapsus erat, antequam novus iste episcopus ad suam perveniret [9]) ecclesiam; unde me transfero ad ea, que medio tempore fiebant a Covordensibus et Trentonibus, quorum me-

---

1) In B. staat „cum" in plaats van „tum".

2) B. voegt hier in „suorum".

3) Ook hier heeft B. „cum".

4) In B. stond „postulationi"; doch de letters „ni" zijn later tusschen haakjes geplaatst.

5) Het woord „autem" ontbreekt in B.

6) In B. staat „recipit"

7) „Repraesentat" staat in B. A. en Matth. lezen „representans".

8) In B. staat ten onrechte „patiens" in plaats van „faciens".

9) In B. is „pervenerit" veranderd in „perveniret".

moria nunquam in bono habeatur. Isti dum a sepe nominata palude domum et ad suos multo sanguine perfusi et inebriati redirent, novo habito consilio se in obsidionem [1]) domini Egberti et Groningensium multa festinancia accingunt, quia Groningenses plurimum videbantur attoniti et desperati, tum quia dominus episcopus cum toto fere suo episcopatu interierat, tum quia sui et eciam milites comitis per conductum [2]) acceptum a Trentonibus ab eis omnino recesserant, tum quia inimici eorum, qui [3]) arma militaria usque nunc non habuerant, in armis militum occisorum in maxima turba et multitudine ad muros male defensos appropinquare [4]) videbantur. Quem non movissent ad lacrimas scuta ducenta tam egregiorum militum sibi notissima, que adhuc illorum cruore madida rubebant? Sed unum erat, quod animos nostrorum comfortabat, quia istos sub clipeis, sicut asinum sub pelle leonina cognoscebant [5]), qui quandoque, ut dicit fabula:

„*Turbabat pavidos per sua rura boves.*"

Ex quo eis inpugnantibus adeo strennue restiterunt, ut ab obsidione cum multo dampno et dedecore domum redirent et aliam novam maliciam attemptarent contra Twentones [6]). Quorum fines ipsi cum multis in vigilia Epyphanie pro exercendis rapinis et incendiis apud Hudam prope Ulsen invaserunt, in quo loco eos vicerunt ministeriales ecclesie de Tuentia [7]) et populus

---

1) Zoo lezen A., B. en Matth. Weiland deelt ten onrechte mede, dat in A. „obsidione" zoude staan.

2) In B. staat de onjuiste lezing „ductum".

3) Zoo leest Matth. A. en B. hebben „quia", doch in B. is dit veranderd in „qui".

4) Zoo lezen A. en Matth. B. heeft „approperare".

5) In A. en B. staat „cognoscebant". Matth. heeft „agnoscebant".

6) B. heeft ten onrechte „Trentones".

7) B. heeft „Tuenta".

illius terre, ita tamen quod [1]) victoria pocius Deo quam nostris paucis est asscribenda. Multi de adversariis sunt capti, qui statim, licet magnam offerrent pecuniam, in rotis singulis, ut tales latrones decuit, exaltabantur. Inter quos precipui [2]) erant milites Suetherus, frater Mentsonis [3]) de Gravesdorp, et Bertrammus [4]) de Hoven, multarum discordiarum incentor [5]) et executor. Ex hoc facto nostri ad cor reversi, pristinam sumentes audaciam, omnes terminos episcopatus ab illorum incursu defendebant. Et Trajectenses milites de expensis sue terre quadraginta armatos fortes et audaces cum armis et victualibus in auxilio domini Egberti Groninge transmittebant, ubi ipsi multa forcia et laudabilia sunt operati. Inter que potissimum extitit, quod filios Bertoldi sculteti et multos divites Gelekingos in sua speciali [6]) defensione, quam munierant [7]) apud Pedge, ceperunt et quosdam occiderunt; captivos vero in durissimis [8]) vinculis usque ad [9]) adventum sui novi episcopi in ecclesia beate Walburgis servaverunt. Et ipsa civitas deinde in multa permansit pace et securitate, bello hinc inde tepescente.

---

1) Dit is de lezing van A. B. heeft „tamen quod illa". Matth. heeft in plaats van „tamen quod" de woorden „tum quoque".

2) B. leest „praecipue".

3) In A. „Mentsonis", in B. „Menzonis", bij Matth. „Mensonis".

4) Matth. heeft „Bertramnus".

5) „Incentor" staat in A. en bij Matth. B. leest „intentor".

6) B. heeft ten onrechte „spirituali".

7) In B. staat ten onrechte „numerant".

8) In A. en B. staat „durissimis". Matth. heeft „clarissimis".

9) „Ad" ontbreekt in B.

C. 28. Qualiter episcopus sit receptus.

Igitur novus episcopus, sicut supra tactum erat, ab imperatore, quem in Apulia adierat, a papa, qui eum transtulerat, a rege, qui ei regalia donaverat, a Coloniensi archiepiscopo, cui debitam fecerat obedienciam, in omni plenitudine sue potestatis civitatem suam Trajectum primum [1]) ingreditur. Ubi ipse non solum a clericis et processionibus, verum a [2]) predictis comitibus et multis aliis nobilibus nec non a ministerialibus ecclesie, qui cum alio multo populo ex omni parte confluxerant ad illum jam diu expectatum adventum et introitum, cum ingenti, ut decuit, honore recipiebatur anno domini M°CC° vicesimo octavo, quinto die post beate virginis Marie assumpcionem.

C. 29. Item de eodem episcopo et Trentonibus.

Igitur celebratis missarum solempniis et prandio in palacio [3]) cum expensis debitis splendide consummato, ministeriales surgunt, gladios nudant, cum quibus miserabiliter contra Covordenses et Trentones proclamant, vindictam a novo suo domino cum multis lacrimis deposcunt. Et ut multa paucis concludam, gravis et solempnis expedicio toti episcopatui indicitur. Comes Gelrie et omnes captivi per sentencias principum coram rege suis proscriptis [4]) et exlegibus

---

1) Zoo leest Matth. Zoowel in A. als in B. staat „primam".

2) De woorden „processionibus, verum a", voorkomende in A. en B., ontbreken bij Matthaeus.

3) Zoowel in B. als bij Matth. staat „in palacio". In A. staat „in solacio palacio".

4) A. leest „proscriptis", Matth. „praescriptis". In B. is proscriptionibus" veranderd in „proscriptis".

captivatoribus [1]) abjudicantur et sic Covordie non revertuntur. Et in sexta ebdomada terra Trentonum in die beati Gereonis [2]) copioso exercitu in [3]) pluribus locis inpugnatur.

Dominus enim episcopus, a suis prudenter instructus, premiserat in Groninge cum multis balistariis et armatis Boidekinum [4]) de Benthem, qui plurimos [5]) de suis militibus in dicta palude perdiderat, et Ottonem de Horstmaria, qui avunculum suum Bernardum de Horstmaria vindicare ardenter siciebat. Et isti [6]) cum Egberto prefecto, eciam cum omnibus de Groninge et cum multis Frisonibus apud Nutzpete [7]) eos inpugnabant. Sed ipsi minus profecerunt [8]), cum eciam quosdam strennuos viros illic occisos minus caute perdidissent.

Secundo loco et in alia parte terre accesserunt quidam Frisones de Westergo, per indulgenciam domini pape et exhortacionem domini episcopi evocati, qui potenter terram intraverunt apud Backenvene et combustis aliquot domibus cum multa rapina domum revertebantur, bello nondum consummato.

Tercio vero loco, qui est super [9]) Cunram fluvium

---

1) „Captivatoribus" lezen A. en Matth. In B. stond „captivationibus"; doch dit woord is in „captivatoribus" veranderd.

2) In B. „Jereonis".

3) „In", voorkomende in A. en B., ontbreekt bij Matth.

4) In A. staat „Boidekinum", bij Matth. „Bodekinum". B. heeft „Goidekinum comitem".

5) Dit is de lezing van B. A. en Matth. hebben „suos plurimos".

6) In plaats van „isti" heeft B. „illi".

7) In A. staat „Nutzpete", bij Matth. „Mitzpete", in B. is de naam niet ingevuld.

8) B. heeft „perfecerunt".

9) Zoowel in A. als in B. en bij Matth. staat „super". Ten onrechte neemt Weiland aan, dat in A. „supra" zoude staan.

apud Brokope, Frisones de Stauria et de Lenna [1]) sic viriliter eos inpugnabant, ut Trentones eis obsides super satisfactione, domino episcopo et ecclesie facienda, jam tradere [2]) incepissent.

Unde in quarto loco [3]) contra meridiem milites de Tuentia prope Covordiam terram Trente audacter intraverunt, in qua totum Emne [4]) depredatum combusserunt; sed illic non perstiterunt.

Quinto eciam loco apud Umme milites de Daventria et de Sallandia et de Vechta per paludem prope Restam [5]) intrantes, quandam partem terre contra Runen [6]) incendere ceperunt.

Quo viso dominus episcopus, qui se deposuerat cum exercitu infinito ultra Steenwic [7]) prope Huffulte, non moratur [8]); sicut vir in bellicis negociis plurimum exercitatus, arma rapit [9]), suos invocat, clamat, mandat, precipit, hortatur et sic instat, quod sui ipsam terram strennue inimicis fugientibus intraverunt et totum Enze combusserunt [10]). Et in continenti illi duo

---

1) In B. schreef een jongere hand „Lemra" boven „Lenna". Ook in C. 39 staat in B. bij het woord „Lenne" op den kant „Lemra".

2) B. heeft ten onrechte „tandem" in plaats van „tradere".

3) Het woord „loco", voorkomende in B., ontbreekt in A. en bij Matth.

4) B. heeft ten onrechte „Ruyne" in plaats van „Emne".

5) Zoo leest B. A. en Matth. hebben „Rescam".

6) Dit is de lezing van B. In A. en bij Matth. staat „Rimen".

7) B. heeft „Stenwyc".

8) Niet alleen in B. en bij Matth., maar ook in A. staat „moratur" en niet „moratus", zooals Weiland opgeeft.

9) „Rapit" is de lezing van Matth. Zoowel A. als B. hebben „rapiunt".

10) A. en B. lezen „intraverunt" en „combusserunt". Matth. heeft „intraverint" en „combusserint".

exercitus de Umme et de Stenwyc feliciter convenissent, si nox superveniens illos non impedisset.

Et nota, quod omnibus istis sex predictis exercitibus Covordenses et [1]) Trentones sex alios exercitus econtra cum suis capitaneis opponentes, viriliter satis restiterunt; sed non poterant se a nostra defendere nimietate. Unde in die beati Victoris summo mane se in graciam et in potestatem domini episcopi tradiderunt sub hac forma. Primo juraverunt et super eo tradiderunt quadraginta obsides in Vollenho custoditos et compeditos, quatenus in certis terminis satis brevibus domino episcopo pro dampnis et expensis tria milia marcarum Coloniensium refunderent et consiliariis in quadringentis marcis placerent. Et post annum mitterent in Levoniam [2]) pro animabus illorum, quos in palude occiderant, centum bellatores, qui in suis expensis per integrum annum deservirent. Quibus omnibus istud pro potissimo dominus episcopus adjecit, ut ipsi de suis agris, quos multos possident, tot et tantos in unum componerent, ut ex illis cenobium de viginti quinque prebendis edificaretur in eo loco, ubi suus antecessor cum tot suis egregiis viris occubuerat, quatenus illic eorum perpetua apud Deum [3]) ageretur memoria. Ex qua ordinacione tota ecclesia suum novum dominum plurimum collaudabant [4]). Ista promiserunt pro se tantum ipsi Trentones. Rodolphus vero et sui fratres resignaverunt ecclesie et episcopo perpetuo sine omni questione possidenda duo castra,

---

1) Het woord „et", ontbreekt aan Matth., ontbreekt in A. en B.

2) In B. zijn de woorden „in Levoniam", waarvoor ruimte was gelaten, eerst later ingevoegd.

3) In B. stond „dictum", maar dit is in „Deum" veranderd.

4) Matth. (1740) heeft „collaudabat".

scilicet Lare, quod statim destruebatur, et [1]) Covordiam cum omnibus suis attinenciis et jurisdictionem Trente. Quibus omnibus episcopus quendam militem strennuum et discretum, sed nimis crudelem, ut postea patebit, Eylardum nomine, potenter [2]) prefecit, Rodolpho et fratribus suis cum aliis incolis terre sub quadam speciali securitate et ex pacto commorantibus [3]).

C. 30. Item de eodem episcopo.

Predictis omnibus et juramentis et obsidibus bene formatis, episcopus dictos [4]) sex gloriosos exercitus in multa gratulacione dissolvit, per quos fama sua bona propter habitam victoriam ubique [5]) dilatabatur.

Et nota, quod comes Gelrie et Hollandie in hiis omnibus se ecclesie et episcopo, suo consanguineo, subtraxerunt, nullum omnino prestantes auxilium vel consilium. Sed episcopus, ne aliquid obmittat [6]) de contingentibus, in continenti Frisiam intrat. Stauriam, Herlinge, Lijwart et Dockinge perlustrat et in die Symonis et Jude a Groningensibus in tanto desiderio recipiebatur, ut ei intranti „*Advenisti desiderabilis*" [7]) decantarent [8]). Ubi rebus suis et civitatis illius de consilio Egberti prefecti, quem multis dena-

---

1) „Et" ontbreekt bij Matth. (1740).

2) Niet alleen in B. en bij Matth., ook in A. staat „potenter". Ten onrechte geeft Weiland als lezing van A. op „patenter".

3) Het woord „commorantibus" is in B. later bijgeschreven.

4) In B. staat „dictus".

5) „Ubique", voorkomende in A. en B., ontbreekt bij Matthaeus.

6) Zoo leest A. Matth. heeft „omittat" en B. „omitteret".

7) Zoo leest Matth. B. heeft „desiderabiliter". In A. staat „desiderabil" met een afkortingsteeken.

8) „Decantarent" in A. en B. Bij Matth. „decantaretur".

riis [1]) honoravit, per dies octo dispositis, Gelekingos et scultetos in duris vinculis, sicut eos invenerat, dimisit. Et tunc primo Trentones, qui cum omni suo populo se ad suos pedes cum multis lacrimis prostraverant, absolvit, gracie [2]) sue ipsos restituit. Et ipsi eum Covordiam concomitantur, quod ipse tunc in possessionem suam et ecclesie corporaliter recepit. Quibus omnibus Rodolphus et sui fratres interfuerunt, ipsum factum episcopi verbis, assensu, sentenciis exinde datis et suis privilegiis super hoc confectis publice corroborantes. Et Eylardum pro domino terre et custodem castri humiliter receperunt.

Hec omnia maxima fiebant solempnitate et expensis [3]). A quo loco Trajectum ad festum sancti Martini ab omnibus festinabatur, ubi dominus episcopus, Deo et beato Martino ad graciarum actiones assurgens, missam celebrat et coram tota ecclesia formam pacis facte enucleat et constanter affirmat, se terram et castrum nunquam deinceps ab ecclesia alienaturum. Sed necessitas rerum subsequencium aliud postea requirebat.

Quantum tunc ex merore oriatur gaudium, quantum post nimium luctum solacium, quanta spes pacis et quietis in cordibus tocius populi, jam pluribus annis tribulati, nasceretur, non est facile ad rescribendum [4]). Sed hic [5]) nota, quod hiis omnibus feliciter actis et compositis episcopus se ad diversas suas, ut moris est, transfert villicaciones, in quibus cum villicis sui

---

1) Zoowel in A. en in B. als bij Matth. staat „denariis". Weiland wil echter „donariis" lezen.

2) B. heeft „gratiaeque"; doch „que" is doorgehaald.

3) In plaats van „expensis" heeft B. „expensa".

4) B. leest „describendum".

5) B. en Matth. lezen „hic", A. heeft „hec".

antecessoris, qui neminem ex hiis mutaverat, debitas sub testimonio ministerialium ponit raciones. Quos omnes non solum ad manus nichil habentes, sed infinitis invenit debitis obligatos, ad quorum solucionem ipse tenebatur. Unde a sapientibus computata sunt debita sui antecessoris usque ad mille et ducentas marcas. Propria vero [1]), que in presenti traxerat guerra, quia infinitas in pluribus locis requirebat expensas, erant mille DCC et una [2]) marca et duo solidi. Unde animum et mores omni studio ad hoc componit, ut a guerris se contineat, paci studeat, expensis parcat, debita solvat, ut [3]) ecclesia Trajectensis per suam sollicitudinem in pristinum statum et in debitum reformetur honorem.

C. 31. Qualiter Rodolphus castrum Covordie traditorie [4]) receperit.

Sed verum est, quod homo proponit, Deus disponit. Quod hic manifeste apparuit, quum [5]) statim infra annum hoc bonum propositum in [6]) miserum exitum est dispositum et conversum ex eo, quod episcopus, de contingentibus nichil obmittens [7]), Covordiam munit armis, balistis, sagittariis, multis victualibus,

---

1) B. voegt hier in „debita".

2) In B. ontbreken de woorden „et una" en is het volgend woord „marcae".

3) B. leest „utque".

4) Dit is de lezing van A. en niet „tradicione", zooals Weiland opgeeft. Bij Matth. staat „proditorie" en niet „proditione".

5) Bij Matth. staat „quia" en eveneens bij Weiland. In A. staat echter „quum", en eveneens in B.; doch in dit handschrift is „quum" veranderd in „quin".

6) B. heeft in plaats van „in" ten onrechte „et".

7) In B. en bij Matth. staat „omittens".

[illegible]

[illegible]

[illegible]

plancas [1]), quas de Sculenburch abstraxit. Et sic inter ista duo castra tam vicina quotidiani tumultus et guerre discursus oriuntur, donec episcopus statim post [2]) in Adventu Domini ipsa hyeme, que solito plus et asperior inhorruerat, Covordiam multo populo et milicia circumvallavit, paderellas et duas machinas et castellum ligneum super glaciem, que tunc optato fuit spissa, plana et firma, viriliter et cum multa instancia ad castrum capiendum erexit. Sed in his omnibus et expensas et novam spem subito perdidit per invisum ventum et per [3]) subitam pluviam maledictam, qui [4]) illos viros sacrilegos, parricidas sui episcopi, perfidos et perjuros et modo quasi captos et desperatos liberaverunt, exercitum adeo molestantes, ut toto apparatu illic dimisso recedere cogeretur. Ex quo facto nostri plus confundebantur et inimici exaltabantur, dicentes Deum, ventos, pluvias, coelum et aerem speciales suos esse defensores.

Et nota, quod de omnibus istis et de guerra tota terra Drentie pacifice se habuit, asserens se prodicionem et tradicionem [5]) castri penitus ignorare et dolere [6]). Et dicebat se in hac parte velle quiescere et exitum belli expectare. Quod episcopus a Drentis acceptavit, quia aliud facere non potuit; et per illos cum paucis Groninge intravit, ubi eis centum obsides reddidit,

---

1) Zoowel in B. als bij Matth. staat „plantas"; doch in B. is door eene latere hand de lezing „plancas" aangegeven, die ook door Weiland als conjectuur is opgenomen.

2) Het woord „post" is ontleend aan Matth. en ontbreekt in B.

3) „Per" ontbreekt in B.

4) Zoo leest B. Matth. heeft „quae".

5) Bij Weiland zijn de woorden „et tradicionem" weggelaten, ofschoon ze niet alleen in B., maar ook bij Matth. voorkomen. In B. is „perditionem" verbeterd in „proditionem".

6) De woorden „et dolere", ontbreken bij Matth.

quos illi posuerant, ex tali pacto, ne exercitum in obsidione castri infestarent. Et sic illic toto Festo quievit, donec novum gelu magnum et asperum ex insperato advenit. Quod episcopum in tantum subito animavit, quod de Groninge Frisiam intravit, cujus fines peragrans majoribus et minoribus perfidiam et tradicionem Covordensium conquerendo in ordine patefecit et contra illos consilium et auxilium omnium Frisonum postulavit. Qui, sicut viri devoti et catholici suo patri et episcopo compassi, auxilium et exercitum ei contra illos parare promiserunt. Quorum bonum et pium propositum et belli apparatum quedam subita tempestas, que omnem glaciem cum turbine dissolvit, proch mirum! retardavit et disturbavit.

Et episcopus, illinc rediens Vollenho, recolligit illam terram; et totum Stenwijc [1]) ad defensionem sui contra Covordenses et Drentones [2]), qui satis manifeste partem illorum fovebant, armavit, plures milites et armigeros, ecclesie ministeriales, in gravibus expensis in villa et in terra [3]) Stenwijc [4]) collocavit. Quos non multo post Covordenses per incendium domus Beukinck [5]) incitaverunt [6]) ad excursum et ipsos, incaute et stulte se persequentes, vicerunt, occiderunt et omnes diciores milites sic generaliter ceperunt, ut tota illa vicinia succumberet desperata.

---

1) Bij Matth. „Steenwyc".

2) In B. is „Drentones", welke lezing ook bij Matth. voorkomt, veranderd in „Trentones".

3) Zoo leest B. Matthaeus heeft „turri".

4) Matth. heeft „Stenwic".

5) Dit is de lezing van B. Bij Matth. staat „Benkint". Ook in B. is later een n boven de u geplaatst.

6) Het woord „incitaverunt" berust op een conjectuur. Zoowel in B. als bij Matth. is eene ledige ruimte gelaten, die door Weiland met „incitantes" wordt ingevuld.

Et tota Drenta cum Covordensibus conjuravit. Dicebant enim homines male fidei, quod illi ex quadam divina potencia ventis, pluvie et glaciei possent imperare. Episcopus [1]) vero ex omnibus istis adversitatibus minime victus, suos defensores ad custodiam episcopatus in gravibus expensis Vollenho, Umme, Hardenberge et Ulsen [2]) super Tuentam animose collocavit, siccitatem [3]) venture estatis optans et exspectans. Et medio tempore nichil actum est dignum scripto vel narracione. Sed hoc sciendum, quod dominus Egbertus de Groninge et sui consanguinei et omnes Groningenses ab ecclesia et episcopo non recesserunt.

C. 33. De quadam composicione fratrum [4]) inter episcopum et Rudolphum et de morte ejusdem Rudolphi.

Superveniente igitur estate fratres de Covordia et Drentones, qui tunc contra suum juramentum ipsis manifeste assistebant, inceperunt timere constanciam episcopi, qui omnibus modis se preparabat contra ipsos, quatenus duceret exercitum [5]) ad expugnandam Drentiam in gravi multitudine pugnatorum. Inter quos maxime timuerunt Frisones de decanatibus Staurie, Ostergo et Westergo. Unde per suos legatos sepe et instanter offerebant, quod de toto suo scelere perpetrato sine omni contradictione libere et absolute vellent ipsorum stare arbitrio. Hoc ipsum obtinuerunt Frisones a domino episcopo, qui eos obaudire nolebat propter

---

1) In plaats van „episcopus", welk woord in B. staat, heeft Matth. „Post".

2) In B. staat „Ulsen", bij Matth. „Uken".

3) B. leest „siccitates".

4) Dit is de lezing van Matthaeus. Misschien is „fratrum" te veranderen in „facta".

5) Bij Matth. staat „exercitum duceret".

spem auxilii jam instantis. Unde totum negocium datum est in manus et arbitrium quorundam abbatum de Frisia, qui illud multis [1]) et diversis juramentis confirmaverunt [2]). Et ipso die in colloquio, quod erat prope Gethorne, pronunciaverunt omnes captivos hinc inde illico [3]) absolvi et ad sua remitti; quod sine contradictione factum est. Ex quo episcopo magnum commodum accrevit, quia plurimi captivi sui divites et valentes et in hac guerra multum potentes sibi reddebantur. Supplebantur [4]) eciam quidam denarii de prima composicione sibi promissi; sed preter istos Drentones de tribus millibus promissis plus quam mille libras detinuerunt. Et quia abbates semper illos infames invenerunt, protervos eciam [5]) et inobedientes, ipsum arbitrium non promulgaverunt usque in Octavis Pasche; et sic jam annus fuit elapsus ab introitu arbitrii. Quod tale fuit. Mandaverunt, „ut episcopus in unum locum [6]) inter Hardenberge et Covordiam cum Drentonibus et Covordensibus consederet [7]) et illi de Covordia darent ei et ecclesie suas proprietates in proprium, valentes duo millia marcarum, et quod exularent ad annum et postea parati essent servire ecclesie et episcopo centum et quinquaginta armatis in illis locis, ad que eos secure posset conducere propter suas speciales inimicicias. Et darent ecclesie duodecim vasallos inbeneficiatos, quos ecclesia antea non habuerat, et cum mille se humiliarent et peterent

---

1) B. voegt hier in „juramentis".
2) Matth. heeft „confirmarunt".
3) Matth. heeft „ilico". B. leest „tertio".
4) Matth. leest „et supplebantur".
5) Het woord „eciam" ontbreekt in B.
6) In B. staan de woorden „in unum locum" achter „Covordiam".
7) B. heeft „concederet".

pedes episcopi usque ad unum miliare. Et darent super eo privilegium, quod nulla de causa recederent a servicio ecclesie in perpetuum. Et eciam sibi astarent contra Drentones, si non servarent arbitrium Frisonum et composicionem vel si in posterum aliquid maligni attemptarent contra episcopos."

Ista omnia Covordenses promiserunt et fide data juraverunt [1]) se observaturos; et statim prope Bergene dederunt duodecim vasallos et bona sua usque ad valorem mille et VIII marcarum. Et dederunt privilegium tale, quod si in aliquo irent [2]) contra promissa, quod ipso facto essent transgressores fidei, perjuri, excommunicati et exleges et castrum Covordie et jurisdictio Drentie et omnia [3]) illis attinencia sine omni defensione juris vacarent ecclesie. Et episcopus de consensu ecclesie et de speciali licencia domini pape recepit eos absolutos et inbeneficiavit eos castro et omnibus bonis novis et antiquis, ut tenerent eo jure, quo gaudebant tempore episcopi Theoderici, sicut continent plene privilegia super istis confecta.

Addiderunt eciam arbitri, ut Drentones pro novis et antiquis dampnis, multipliciter episcopo illatis, solverent episcopo ad certos terminos duo milia marcarum et sexcentas marcas. Quod illi facere renuerunt. Et, ut multa breviter concludamus, Covordenses ad antiquum vomitum reversi, se iterum de novo rusticis juramento et obsidibus copulaverunt contra ecclesiam et episcopum sine omni causa, sed tantum ut diu

---

1) Zoo leest Matth. In B. staat „fide data promiserunt et juraverunt".

2) In B. staat „irent", bij Matth. „venirent".

3) „Omnia" ontbreekt in B.

consuetam, inveteratam et [1]) innatam [2]) sibi perfidiam de novo ostentarent.

Super quo facto arbitri plurimum indignati post plurimas admoniciones tandem circa festum Marie Magdalene et Drentos et Covordenses perfidos, perjuros et [3]) excommunicatos denunciaverunt ubique et maxime in Frisia, ut illos contra eos ad servicium episcopi, sicut promiserant, excitarent.

Et nota, quod statim post predicti malefactores copioso et inproviso exercitu venerunt Stenwic et illud sibi ad suum mandatum et servicium jurare compulerunt; deinde summo [4]) mane processerunt Gethorne, illud et totam terram Vollenho et ipsum [5]) castrum volentes capere et occupare. Sed episcopus de Suollis [6]) adveniens cum illis, quos in momento evocare poterat, ipsis corporaliter et eciam pedes velociter et strennue occurrit super vene vel paludem ad defensam suorum, qui tamen pauci erant, sed viriles et animosi. Et per quosdam mediatores factum est, ut conflictus differretur; et [7]) bellum ad quindecim dies fuit treugatum ob spem cujusdam nove composicionis. O mira et miranda talium malefactorum praesumpcio! Unum episcopum, patrem et dominum suum, in palude fetida sine causa crudeliter interfecerunt et alium suum dominum, successorem et episcopum, eciam in [8]) consimili luto et fetore mortem suam

---

1) B. plaatst „et" voor „inveteratam".

2) Zoowel in B. als bij Matth. staat „innovatam", welk woord echter door Weiland terecht is veranderd in „innatam".

3) „Et" ontbreekt in B.

4) In plaats van „summo" heeft Matth. „primo".

5) In B. staat „ipsum"; Matth. heeft „istud".

6) Zoo is de spelling in B. Matth. leest „Zwollis".

7) B. heeft in plaats van „et" „ad".

8) „In" ontbreekt in B.

expectare compulerunt. Sed Deus, misericordiarum [1]) dominus, istorum canum rabidam insaniam amplius non omnino inpunitam sustinuit, quia eos in tam reprobum sensum dedit, ut Rodolphus de Covordia, uno tantum servo comite, castrum Hardenberge ascenderet, episcopo super concepta pace et composicione locuturus. De cujus stulto adventu episcopus plurimum miratus et turbatus, eum [2]), sicut potuit et debuit, acriter redarguit, quod se in medios suos capitales et mortales inimicos precipitaret. Qui de istis presumptuose et sicut sibi tunc placuit respondit. Cui tamen episcopus, sicut honor suus exigebat, quia [3]) in domum suam venerat, in omnibus bene cavisset et securum ea via, qua venerat, scilicet in navi, remisisset [4]), si [5]) Henricus de Gravesdorpe [6]), incentivum omnium malorum, non statim intravisset ecclesiam Nienstede, occasione misse audiende, cum viginti armatis. In qua incepit habere verba nimis incomposita et litigiosa cum parochianis super quadam decima, sibi [7]) a tempore guerre detenta, adeo ut castellani, qui propter presenciam Rodolfi, quem non libenter videbant, eciam illuc descenderant, turbati et indignati secum primo ad verba, deinde ad arma concurrerent. Quosdam vulneraverunt et eciam ab illis revulnerati sunt. Quosdam

---

1) In B. stond „injuria". Dit is veranderd in „miseriarum" doch aan den kant is de juiste lezing „misericordiarum" vermeld, die ook bij Matth. voorkomt.

2) „Eum" ontbreekt bij Matth.

3) B. heeft „qui" in plaats van „quia".

4) In B. is „remissus" veranderd in „remisisset", welke lezing ook bij Matth. voorkomt.

5) B. heeft „sicut" in plaats van „si".

6) Matth. heeft „Gravestorpe". Zoo ook later.

7) Zoo leest B., terwijl Matth. „sed" heeft in plaats van „sibi".

occiderunt. Henricum de Gravesdorp gravissime vulneraverunt [1] et eum cum tribus aliis captum ad castrum deduxerunt. In continenti fit clamor et a viris et a mulieribus quaterus Rodolfus, omnium parentum suorum occisor, mortatur. Quo audito episcopus cum suis Rodolfum armat et eum omnibus modis defendere et de manibus illorum liberare laborat, non ideo quod in suo conducatu illuc pervenit [2], sed quia treugatum [3] extitit et eum jam habuit in domo sua et potestate. Sed episcopus minime perfecit [4], quia tot illic erant sui mortales inimici, ut potenter cameram episcopi destruerent et parietes inciderent et illum captum extraherent. Quem in continenti occidissent, si eum turpiori morti non reservassent. Ex quo facto episcopus dolens et confusus a castro recessit. Castellanis et omnibus aliis graciam suam dedixit. Trajectum properat, totum istum eventum ecclesie, sicut erat, exposuit et curiose ad hoc laboravit, ut per ecclesiam illi a morte liberarentur; sed in hac peticione omnes una voce sibi contradixerunt. Unde factum est, ut illi duo, Rodolfus et Henricus, octavo die in conspectu multorum nobilium et majorum et minorum, qui illuc confluxerant ad negocium promovendum, quia gaudebant de vindicta suorum parentum, prope Nienstede in rotis confringerentur [5]) et exaltarentur. Et nota, quod tercius erat dominus

1) De woorden „et eciam ab illis ... vulneraverunt" waren in B. weggevallen; doch zijn later aan den kant bijgevoegd.

2) B. leest „pervenerit"

3) Zoowel in B. als bij Matth. staat „treugatum", welk woord Weiland in „treugatus" verandert.

4) Zoo leest Matth. In B. is „perfecit" veranderd in „profecit".

5) Zoo leest Matth. In B. stond eerst „configerentur" en dit is veranderd in „confrangerentur".

Menso de Gravesdorp, pater domini [1]) Henrici, quem medio tempore castellani prope Covordiam occiderant et statim in rota exaltaverant. Sic tota provincia dedit gloriam Deo preter episcopum, qui tamen pre omnibus aliis gauderet, si solus Rodolfus de domo et camera sua non extractus fuisset. Intellexit eciam, quod quidam emuli sui sibi inponerent mortem illius; super quo postea sepius lucide et sufficienter se excusavit.

Acta sunt hec anno domini M°CC° tricesimo [2]) in festo beati Iacobi apud Hardenberch a Wenemaro sculteto et ab Eylardo de Benethem, cujus filium et uxorem Covordenses quandoque [3]) ceperant et sub cujus custodia castrum Covordie, sicut supra dixi, rapuerant, et a multis aliis, qui capitanei ipsorum inimici extiterant. Hinc [4]) primum instauratur bellum.

C. 34. De preparacione ad bellum.

Igitur episcopus, ad recuperacionem perditorum et ad vindictam sui antecessoris totis viribus semper intentus, ecclesiam suam convocat, super dando consilio eam, ut decuit, sollicitat. Et tandem post multum tractatum ab omnibus in eo convenitur, ut episcopus personaliter ad Frisones discurrat, indulgenciam clamet et predicet et eis iter [5]) contra Drentones [6]) et Covordenses in quandam certam remissionem peccatorum

---

1) „Domini" ontbreekt in B.

2) Zoowel B. als Matth. hebben het jaartal 1230. Vgl. de Inleiding.

3) In B. staat „aliquando"; doch daarin is met latere hand de lezing „quandoque" aangewezen.

4) Zoo leest Matth. In B. staat „nunc".

5) Zoo luidt de lezing van Matth. B. heeft „interim".

6) B. heeft „Drentones"; Matth. „Drentos".

suorum injungat. Quem illi, sicut filii patrem, devote cum multa reverencia curiose receperunt. Ad staciones indictas humiliter accurrunt [1]). Novam graciam, eis per suum episcopum large apportatam [2]), debita fide et credulitate acceptant. Ad arma se preparant contra Dei et ecclesie inimicos [3]) et occisores [4]) sui patris et episcopi, perfidos, infames et perjuros, contemptores Frisonum in transgressione [5]) arbitrii, sicut abbates Frisie, quibus commissum erat arbitrium, in singulis cetibus et stacionibus predicando confitebantur.

Econtra nostri adversarii se animantes, quosdam Frisones sibi collaterales de episcopatu Monasteriensi, scilicet Langewalt et de Vrodewalt [6]) et Vevelgones, prece et precio et mutuo auxilio in suam defensionem et prodicionem [7]) trahunt et [8]) juramentis hinc inde factis perpetuo connectunt. Groningenses eciam Hunsegones sibi vicinos in simul trahunt et conjurant societatem, ex eo maxime quia tunc temporis Hunsegones [9]) et Vevelgones diro bello in [10]) invicem dimicabant; et inter eos ipsis diebus plurimi extiterunt nudati, capti et occisi.

---

1) Matth. leest „accurrunt", B. „occurrunt".

2) In plaats van „apportatam" leest B. „apportarant".

3) Het woord „inimicos", dat zoowel bij Matth. als in B. ontbreekt, is reeds door Weiland ingevoegd.

4) Zoo leest B. Bij Matth. staat „occisorum".

5) Dit is de lezing van B. Matth. heeft „et transgressores".

6) Matth. heeft „Vredewalt".

7) Matth. leest: „perditionem", B. „proditionem".

8) In B. ontbreekt het woordje „et".

9) In B. zijn de woorden „sibi vicinos ... Hunsegones" weggevallen.

10) „In" ontbreekt zoowel in B. als bij Matth. Weiland nam het reeds op.

Et post pauca dies belli contra Drentones [1]) indicitur, ad quem [2]) nostri Frisones, tanquam veri peregrini et sue ecclesie Trajectensis specialissimi defensores, non ex jure, cum sint homines liberi et ab omni jugo servitutis et cujuslibet pertinentis [3]) dominii exuti, ex mera et pia compassione et propter indulgenciam predicatam episcopo parati evocantur per suos plebanos, per decanos, per monachos et viros religiosos et per abbates. Quorum omnium memoria semper in bono habeatur et precipue apud ecclesiam Trajectensem, quamdiu substiterit [4]), quia pro illius honore et liberacione nec verbis, nec consiliis, nec rebus, nec affinibus, nec caris amicis vel parentibus pepercerunt extunc et in antea. Imo [5]), quod omnibus istis majus erat, pro ea proprium sanguinem suum effuderunt, sicut infra patebit. Ad quorum exhortacionem tot et tanti confluxerunt, ut exercitus in duos prudenter divideretur, ita ut omnes de decanatu Staurie et de Westergo et de Nova terra et de Bornego [6]) et de Smalena super Backenvene convenirent, illic Drentos inpugnaturi; reliqui vero, hoc est illi, qui manent a Lywart [7]) usque ad Lavicam, omnes per Mernam cum Hunsegonibus Groninge intrarent, quos episcopus contra hostes personaliter rexit et produxit [8]). Et reliquis suis amicis duos decanos, scilicet Staurie et

---

1) B. heeft „Drentos".

2) Matth. en ook Weiland hebben „quam" in plaats van „quem".

3) In plaats van „pertinentis" heeft B. „prementis".

4) Hier ter plaatse is in B. eene ledige ruimte gelaten, alsof eenige woorden moesten worden ingevuld.

5) B. heeft „Imo", Matth. „Quin imo".

6) Bij Matth. staat „Bornego", in B. „Bernego".

7) In B. stond hier en elders „Lyware", dat veranderd is in „Lywarc".

8) Zoo leest Matth. In B. staat „perduxit".

Westergoe [illegible] honestos et discretos, super Backenesse prefecit.

Ordinaverat etiam per copiosos sumptus et largas expensas in sua terra tres [1] magnos exercitus. Primum super Twentam contra Covordiam. Secundum apud [illegible] contra Runen [2] et Restam. Tercium vero, qui habebat mille et sexcentos equites et quatuor milia peditum, miserat Vollenho contra Stenwyc prope Willholte [3] pugnaturos. Et pro omnibus istis [illegible] indesinenter fiebant a populo jejunia et elemosyne [4] et processiones, a monachis et monialibus, conversis et inclusis, clericis et canonicis oraciones et devote supplicaciones per omnes angulos episcopatus et ecclesias illi adjacentes. Et certissima fuit nobis [illegible] victorie et contra illos divine, sicut meruerant, ultionis, quia de contingentibus nichil videbatur [illegible] quantum ad Deum et quantum [illegible] ad [illegible] belli apparatum. Sed quod [illegible] [illegible] contra spem [illegible] quia sine [illegible] manifeste [illegible] Dei [illegible] potest [illegible]

[illegible]

[illegible] exercitibus [illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible] Wittholte [illegible]

[illegible] elemosine [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] exercitus [illegible].

jam dictis, in festo Luce fuit assignatus. Et ut brevibus verbis nostrum dedecus excuciamus, tres magni exercitus, extra Frisiam per ministeriales ecclesie ordinati, nichil fecerunt; sed, sicut viri tunc tantum fruges consumere nati, exitum belli et factum Frisonum exspectabant, consilia quotidie tractantes ardua et magna de invisibilibus generosis [1]). Et postquam exitum rei vix intellexerunt, ad sua inglorii revertebantur, tanquam re [2]) bene gesta. Illam [3]) autem suam turpitudinem Deo inposuerunt propter quandam pluviam, que subito superveniens factum nostrorum [4]) satis videbatur inpedivisse. Quod vere dicere poterat episcopus et illi, qui apud Nutspete [5]) prope Groninge acies suas illo [6]) die disposuerant [7]), sed confligere non poterant et propter gravem pluviam et ex eo maxime, quoniam Drenti et Vevelgones et ipsorum complices undique evocati [8]) in nimia et miranda multitudine obsistebant [9]). Priori etenim die fugaverant Frisones, qui super Backenvene convenerant, per quandam occultam et maledictam tradicionem, quos, antequam se armarent vel acies disponerent, ex inproviso invaserunt; et eos ad arma recurrentes et

---

1) Bij Matth. staat „generosis" en de eerste letter van dit woord werd ook in B. geschreven, doch daar vervangen door eene afkorting, die „conversis" schijnt te moeten beteekenen.

2) In B. is het woord „re" in „se" of „a se" veranderd.

3) In B. „illam", bij Matth. „eam".

4) Bij Matth. staat „nostrorum", in B. „nostrum".

5) Dit is de lezing van B. Matth. heeft „Mitspete".

6) B. heeft „illo", Matth. „illa".

7) In B. „disposuerat".

8) Zoo leest Matth. B. heeft „exonerati", welke lezing steun vindt in C. 40, waar het woord „exhonerati" gebezigd wordt.

9) Bij Matth. staat „obsistebant", in B. „resistebant".

inter se incaute [1]) tumultuantes persecuti, occiderunt fere quinquaginta et plurimos in dura [2]) vincula deposuerunt.

Et sic, proch dolor! omnes isti exercitus dissoluti sunt et inimici Dei et ecclesie elevati sunt in superbiam nimis intolerabilem. Accidit autem hec cedes Frisonum apud Backenvene a° domini M°CC° tricesimo primo [3]) in crastino Luce Evangeliste.

C. 35. Item de eodem et diversis aliis.

Frisonibus igitur ad sua redeuntibus, ipsorum occisi in diversis locis vel claustris sepeliuntur. Pro captivis et vulneratis discurrunt et laborant monachi, ut ab hostibus [4]) pro multa liberentur pecunia. Tota Frisia clamat et querulatur, quidam pro episcopo et indulgencia, quidam contra ipsum. Groninge [5]) in nimia ponitur desperacione. Et ab omnibus dubitatum est, an eciam episcopus aliqua via illinc [6]) per terram vel per mare secure recedere permittatur, cum ipse tamen predicando indulgenciam et penitencias injunctas [7]) relaxando vel minuendo, penitentes et eliminatos reconciliando ob ecclesie sue deliberacionem nichil demeruit. Sed spiritus, ubi vult, spirat et a suo datore per interventum beati Martini episcopo, sic ab omnibus relicto et desperato, spiritus consilii et for-

1) B. heeft ten onrechte „caute".

2) In B. staat „dura", bij Matth. „dira".

3) Zoowel in B. als bij Matth. is het jaartal 1231, hetwelk echter door Weiland in 1230 wordt veranderd. Zie de Inleiding.

4) De woorden „ab hostibus" ontbreken bij Matthaeus.

5) In B. is de lezing aldus: „quidam contra, ut ipsum Groninge".

6) In plaats van „illinc" heeft Matthaeus „vel".

7) In B. was achter „penitencias" een ledige ruimte gelaten, die later is aangevuld met het woord „injunctas", dat ook bij Matth. voorkomt.

titudinis in tanta concessus libertate [1]), ut statim suos de Transysla [2]) in gravibus expensis per mare tempore hyemis evocaret. Per quos Groninge mirabiliter [3]) animavit et ab inimicis non solum defendit, imo eos sic timere coegit, ut prope Nutspete [4]) castrum novum ad custodiam sue terre levarent [5]) et in illo plurimos bellatores collocarent, quibus fecerunt expensas et dederunt salarium de bonis episcopi et suorum, que [6]) in suis terminis [7]) libere poterant et consueverant occupare. Et sic tota illa hyeme discursum est et pugnatum inter ipsum [8]) castrum et Groninge. Et [9]) quodam mane, quia nostri tunc temporis semper meliori fortuna utebantur [10]), castrum ceperunt, in quo tamen paucos occiderunt et quosdam captivaverunt. Hunsegones eciam, nostri auxiliatores, suos speciales inimicos et nostros adversarios, scilicet Vevelgones, medio tempore sepe vicerunt, ceperunt et in processu guerre plurimos occiderunt, sicut plenius patebit. Rebus sic bene dispositis in Groninge et in Hunsegonia, episcopus fractas vires belli in omni parte prudenter recolligens, episcopatum suum et Trajectenses [11]) et

---

1) Zoowel in B. als bij Matth. staat „libertate". Weiland vermoedt echter, dat er moet staan „liberalitate".

2) Voor „Transysla", dat in B. staat, leest Matth. „Transisulania".

3) Hier volg ik Matth. In plaats van „mirabiliter" heeft B. „munivit".

4) Dit is de lezing van B. Matth. heeft „Mitzplete".

5) Het woord „levarent", aan B. ontleend, ontbreekt bij Matth.

6) B. heeft ten onrechte „qui".

7) Zoo leest B. Matth. heeft „terris".

8) In plaats van „ipsum" heeft B. ten onrechte „episcopum".

9) In B. is „et" later ingevoegd.

10) Bij Matth. is de lezing „utebantur fortuna".

11) Zoo leest B. Matth. heeft „Trajectum".

quoscunque alios amicos suos literis et bonis nunciis consolatur, adversa supprimens, prospera magnificans et extollens. Se iterum personaliter de introitu et negociis Frisie intromittit, non parcens persone sue, laboribus eciam vel expensis. Adventum suum Frisonibus prescribit, staciones indicit, suos in Groninge pugnantes postponit et per Mernam veniens a Lavica predicare incipit. Et ut brevius expediamus [1]), tantam graciam invenit apud Frisones et tam piissimam compassionem, ut plus sua incommoda quam propria conquererentur. Sepe enim viderunt episcopum ad aliqua loca, cum aliud fieri [2]) non posset propter rupturas viarum, pedes cum sua familia ambulare. Ex quo accidit, ut tota illa magna, dives, nobilis et gloriosa Frisia suum episcopum, tanquam unus homo, quod tamen invisum erat usque ad hec tempora, sequerentur [3]) et in nullo [4]) discreparent a sua peticione, imo vel jussione. [5])

C. 36. Quomodo Trentones compulsi sunt pacem petere.

Inter ista accidit, ut omnes amici vel auxiliatores episcopi in Frisia et [6]) extra ad ipsius constanciam et instanciam cum multa velocitate ad arma contra Drentos properarent [7]) propter quoddam gelu, quod circa festum

---

1) Dit is de lezing van B., die van Matth. „expediamini".
2) B. heeft „fieri", Matth. „facere".
3) Matth. heeft „sequerentur", B. „consequerentur".
4) B. leest „nulla".
5) Zoo leest B. Matth. heeft „visione".
6) B. heeft „et", Matth. „vel".
7) B. heeft ten onrechte „praepararent".

Candelarum subito et optatum [1]) horruerat et fere omnes paludes pervias fecerat et induratas. Sed sicut gelu [2]) subito venit, ita subito recessit. Sed [3]) tamen inimici nostri adeo territi fuerunt, ut omnibus modis pacem peterent. [4]) Et per multos intercursus abbatum et aliorum virorum bonorum tandem multa difficultate obtentum est, ut totum negocium belli et discordie et omnia dampna nova et antiqua committerentur hinc inde arbitrio et ordinacioni omnium abbatum Frisie et quorundam aliorum prudentum [5]), quos ad hoc elegerunt et episcopus et Frisones et Groningenses. [6]) Et cum hec multitudo concordare non posset, in ultimis creditum et commissum est totum factum abbatibus de Ludinkerke et de [7]) Sancto Bernardo et cellario [8]) Claricampi. Et reliqui abbates, quorum pia facta nunquam a memoria bona recedant, cum majoribus et nobilioribus tocius Frisie, qui [9]) plurimi advenerant, in magnis expensis apud Groninge novem diebus pronunciacionem arbitrii una cum episcopo expectaverunt. Et dicti arbitri suum arbitrium prope Nutzpete [10]), partibus illic convenientibus et audientibus, taliter pronunciaverunt:

---

1) In plaats van „optatum", zooals Matthaeus' lezing luidt, heeft B. „optationi" en als tweede lezing „ex inopinato".

2) „Gelu" ontbreekt in B.

3) B. heeft „sed", Matth. „et".

4) Dit is de lezing van B. Matth. heeft „petierint".

5) B. heeft „prudentium".

6) Zoo leest Matth. B. heeft „Groninge".

7) In B. staat „de", bij Matth. „et". Weiland veranderde in „et Sancti Bernardi".

8) Zoo leest Matth. In B. is „celleario" veranderd in „cellenario".

9) In plaats van „qui" heeft B. „quia".

10) Zoo staat in B., ofschoon daar met een jongere hand „Mits" boven „Nutz" geschreven is. Matth. leest „Mitzplete".

C. 37. Forma et modus composicionis.

„Volumus et mandamus, quatenus omnes captivi hinc inde dimittantur". Quod statim factum est, cum illuc [1]) adducti fuissent. „Volumus eciam, ut quilibet hinc inde sue restituatur possessioni. Episcopus quiete possideat Hardenberge [2]) et Covordia detur in feodo domino Frederico [3]) possidendum eo jure, quo sui antecessores illud possidebant tempore episcopi Theoderici. Et episcopus in nullo impediatur in suo jure vel dominio per totam Drentam [4]). Ipse et sui nuncii intrent et exeant securi et honorati. Pro occisis et pro omnibus dampnis episcopus et Frisones recipiant decem milia librarum Groningensis monete ad certos terminos; et sic lites quiescant." Oportuit ergo, quia juratum erat, ut ista, quamvis omnia non placerent, illic complerentur usque [5]) ad solucionem pecunie. Et addiderunt, ut „quicunque ista firmiter non observaret, esset convictus, infamis, perfidus et perjurus et ab omni gracia Dei et communione sancte ecclesie separatus."

Super quo tradiderunt scriptum suum, sigillis omnium abbatum Frisie munitum. Et in signum et fedus pacis perpetue oscula mutua ab inimicis hinc inde dabantur et precipue inter Covordenses et dominum Egbertum de Groninge et suos filios et consanguineos, ut antiquum odium plenius sopiretur. Addiderunt eciam „quod, si dominus Fredericus arbitrium et fidelitatem jam factam non servaret ecclesie vel episcopo contra quemlibet, ipsum [6]) castri et terre feodum sine omni questione vacaret episcopo et suis successoribus."

1) Zoo leest B. Matth. heeft „illic".

2) B. heeft „Hardenbergo".

3) of „Fretherico", zooals Matth. heeft. Zoo ook elders.

4) B. heeft „Drentam", Matth. „Trentam".

5) „Usque" ontbreekt in B.

6) In plaats van „ipsum" heeft B. ten onrechte „episcopum".

Et sic a loco recessum est, omnibus sperantibus, quod hec pax et composicio nunquam deberet infringi ab aliquo.

Acta sunt hec apud Nutzspete [1]) anno domini M°CC° tricesimo primo [2]) in quadragesima Oculi mei.

C. 38. De quibusdam tunc contingentibus.

Inter predicta vero notandum occurrit, quod arbitri jam prenominati guerram Hunsegonum et Vevelgonum componere non poterant, quia potestatem non habuerunt [3]); sed ad aliquot menses inter se treugaverunt. Egbertus vero prefectus in Groninge et Fredericus, dominus tunc de Covordia, bona fide promiserunt domino suo episcopo, quod [4]) ipsi pacem et concordiam inter illos elaborarent; quod minime tamen fecerunt. Unde postea infinita mala et dampna inter ipsos sunt subsecuta [5]); quod infra plenius dicetur.

Omnibus ergo predictis sic compositis et treugatis, episcopus patenter ad recessum se preparat. Solvit accommodata, cives convocat; illis cum multis gracia-rum actionibus valedicit. Et in ipso cetu apud Groninge coram toto populo in atrio ecclesie computatum est, quod ista guerra semper maledicta duraverat quinque annis continuis, in qua ceciderant [6]) plura centenaria virorum forcium et pugnatorum. Ubi eciam episcopus manifeste et veraciter monstravit, quod ipse in illa guerra de sua camera de parata pecunia quinque

---

1) B. heeft „Nutzspete", Matth. „Mizpete".

2) Zoowel in B. als bij Matth. is het jaartal 1231. Zie de Inleiding.

3) B. heeft „habuerunt". Matth. „habuerant".

4) Matth. leest „quia".

5) B. heeft „secuta", Matth. „subsecuta".

6) Zoo is de lezing van B. Matth. heeft „ceciderunt".

[illegible] quinquaginta duas [illegible] exercitus [illegible] marcarum, [illegible] quas quoti[illegible] laboribus et [illegible] gaudet de pace, [illegible] Frisonibus valedicit et [illegible] laude et amicicia ab eis recedit. Per Vollenho et Daventriam Trajectum revertitur.

De cujus adventu et vix sperato reditu omnes gaudebant preter illos, qui tempore sue absencie totam terram Trajectensem diversis insultibus inter se ipsos tumultuantes, rapinis et incendiis tota illa hyeme infestaverant. Ad quorum correctionem cum episcopus et expensis et collecta militum manu [5]) satis infructuose fere tota illa estate laboraret, tandem tota illa discordia per Florencium, comitem Hollandie, filium Wilhelmi comitis, qui priori anno militare inceperat, penitus est sopita.

Et episcopus se [6]) ad quietem et ad solucionem debitorum suorum disponit et deponit, quia Romani ipsum et ecclesiam super multa pecunia, in postulacione episcopi accommodata et expensa [7]), citacionibus, suspensionibus et excommunicacionibus indesinenter, sed [illegible] injuste [illegible] Cum quibus tandem in certam

[illegible] millia marcarum [illegible]

[illegible] „vera".

[illegible] Matth. [illegible] Lagevuld.

[illegible]

[illegible] Matth. als in B. [illegible]

[illegible]

[illegible] „expensa et"

[illegible] „sed", Matth. „et".

summam convenitur et componitur [1]); et sic ab omnibus liberacio ecclesie sperabatur.

C. 39. De discordia cum Trentonibus nova.

Qui habet audiendi aures, audiat, miretur et doleat, quod ille hostis antiquus, spiritus nequam, insufflator tocius mali, semper invidens paci et maxime quieti ecclesiarum, corda Covordensium et Trentonum, a quibus adhuc nondum recesserat, de novo adeo insufflando excitavit, ut nescio qua temeritate inducti, iterum se de novo in auxilium Vevelgonum adarmarent et Groningensibus pacem dedicerent et castrum suum prope Nutzpete [2]) repararent et munirent. In quo posuerunt plurimos armatos, quibus de novo assignaverunt omnia bona episcopi et suorum. Illorum [3]) nuncios, sicut tamen dictum erat in arbitrio, non admittebant. Et ut breviter [4]) multa concludamus, arbitrium in nullo servaverunt, nec eciam modicam partem pecunie promisse [5]) ad primum terminum solvere volebant. Episcopum et Frisones parvipendentes, Groninge magna multitudine cum Vevelgonibus obsederunt. In quos cives cum Hunsegonibus tercio die insurgentes et e portis prorumpentes, in [6]) die octava Marcii vicerunt et eos fugientes persecuti sunt, multos occidentes et plurimos capientes, de quorum curribus plurima spolia et arma et sexcentos equos abstraxerunt. Et sequenti

1) Dit is de lezing van B. Matth. leest „deponitur".

2) Dit is de lezing van B., in welk handschrift aan den kant met een jongere hand de lezing „Mitspete" is geplaatst. Matth. heeft „Mizpete".

3) B. had „illorum tamen"; doch „tamen" is doorgeschrapt.

4) Bij Matth. staat „breviter", in B. „brevius",

5) Matth. heeft „promissae pecuniae".

6) Het woordje „in" is in B. later bijgevoegd.

die terram Vevelgonum pro magna parte combusserunt, illic plurimos occidentes, nudantes et capientes. Et non multo post quodam die ante ortum solis novum castrum prope Nutzpete [1]) quidam viriliter et fortissime inpugnare ceperunt. Alii vero strennue procedentes totum Lare cum ecclesia combusserunt, ubi multum populum, qui illic tunc convenerat ob nundinas, fugaverunt, quibus equos et infinita pecora, illic ad vendendum conducta, abstulerunt. Castrum in reditu expugnaverunt. Inde [2]) plures dextrarios et XXXVI armatos viriles et fortes eduxerunt; reliquis omnibus in castro ignem apposuerunt. Et sic cum [3]) magna leticia civitatem suam intraverunt et de die in diem fortunam bonam, a Deo sibi datam, in nullo [4]), sicut viri providi et discreti, neglexerunt. In his omnibus dominus Egbertus et sui filii et consanguinei ductores et propugnatores extiterunt.

In hac belli prosperitate episcopus et Frisones nullo modo comparuerunt, quod exinde erat, quod arbitri adhuc non dederant witam [5]) vel culpam Trentis et istos non absolverant a juramento facte composicionis. Protraxerunt [6]) enim negocium, sperantes adhuc reformare omnia ad concordiam, si forte dicta vexacio eis daret intellectum. Sed induratum erat in istis cor Pharaonis. Et cum hoc post multas competentes admoniciones sensissent, eos manifeste excommunicantes [7]),

---

1) Zoo leest B., in welk handschrift echter aan den kant is aangeteekend: „Mitspete". Matth. leest „Mizspete".

2) B. heeft „in", Matth. terecht „inde".

3) Zoo leest B. Matth. heeft „cum sic".

4) In B. schijnt het woord „nullo" later geschreven te zijn.

5) Zoo is de lezing van Matth. B. schrijft „vitam".

6) B. heeft „contraxerunt" in plaats van „protaxerunt".

7) Zoo is de lezing van Matth. In B. staat „excommunicatos", doch de juiste lezing is later daar aangewezen.

ipsos perfidos et perjuros et infames denunciaverunt [1]), episcopum et Frisones et illorum societatem ab omnibus promissis et juramentis rite absolventes. Quo facto episcopus a Groningensibus et ab omnibus Frisonibus ad arma et ad vindictam novorum et antiquorum malorum per solemnes [2]) nuncios in Frisiam de Trajecto evocatur.

Vocatus venit. Voluntatem Frisonum audit et intelligit. Aliquot staciones indicit, in quibus arbitri manifeste protestati sunt [3]) Covordenses et Trentos arbitrium ipsorum minime servavisse, imo palam venisse contra omnia pacta et juramenta. Unde statim convenitur ad cetum Winenie ab tota Frisia et illic occurrunt nuncii Groningensium et Hunsegonum. Et in eo concordatum est ab omnibus, quantocius illi rebelles et excommunicati duro [4]) bello attemptentur et inpugnentur in diversis locis, sed uno eodemque die hebdomada sequenti [5]). Et omnibus necessariis ad istud propositum sine mora bene dispositis, episcopus festinans ad suos [6]) revertitur. Tres educit et disponit exercitus in suis terminis. Unum a Cunra [7]) et Lenna contra Brokope, qui habuit large quatuor mille [8]) pugnatores Frisones leviores. Per quos nichil factum est, ut digne literis [9]) commendetur. Alium

---

1) Matth. heeft „denunciarunt".

2) Bij Matth. staat „sollempnes".

3) Het woord „sunt" ontbreekt bij Matth.

4) Bij Matth. ontbreekt het woord „duro".

5) De interpunctie is bij Matth. en Weiland te dezer plaatse onjuist.

6) Zoo leest B. Matth. heeft „sua".

7) B. heeft „Cunra", Matth. „Kunera".

8) B. heeft „mille", Matth. „M". Weiland leest „milia".

9) Zoo leest Matth. B. heeft „libris".

ordinavit contra Stenwyc tantum ad quendam terrorem vel custodiam illius terre, quia pauci erant. Tercium ipse personaliter duxit Anen ad illam paludem et viam contra Coverdiam, in qua periit et occisus fuit dominus Otto episcopus pie et laudabilis memorie large cum CCCC viris fortibus et honestis, sicut in anterioribus [1]) plene legistis et intellexistis. Hic iterum episcopus acies suas ordinate et prudenter disponit, que benedictione accepta episcopali in magno commode paludem transierunt, quia desiccata erat [2]) tota illa estate, et se disponunt [3]) juxta Coverdiam cum sexcentis armatis equitibus et cum [4]) quatuor millibus peditum electorum, bene ad hanc viam paratorum. Per quas ipse die, qui erat [5]) Lamberti, in occasu solis, quia tota [6]) die expectaverant de suis trecentis viris, per quas incenderunt quendam villam Trentie, impugnaverunt, vicerunt et ceperunt in quodam veloci cursu ipsam villam et suburbium Coverdie, que omnia propter suam novam municionem penitus judicabantur et videbantur inexpugnabilia. In quibus equos, arma, vestes et multa victualia rapientes, nullos ceperunt, sed et [7]) parvulos et mulieres et viros, quos comprehendere poterant, occiderunt; reliqua omnia per appositum [8]) ignem in favillam penitus redegerunt. Et sine dubio in mane sequenti castrum cepissent,

1) Zoo leest Matth. In B. staat „superioribus", doch daarboven is de lezing „anterioribus" aangewezen.

2) Matth. heeft „erat". B. „fuerat".

3) Dit is de lezing van Matth. B. heeft „deponunt".

4) „Cum" ontbreekt bij Matthaeus.

5) De woorden „qui erat" ontbreken in B.

6) B. heeft „toto". Matth. „tota".

7) Het woordje „et" ontbreekt bij Matth.

8) B. heeft „appositum". Matth. „apparatum".

si populus, labore et jejunio toto afflictus, ad hospicium suum [1]) Ane per illam maledictam paludem, in qua adhuc ossa nostrorum plurima inveniebantur, non fuisset reversus. Sed summo mane iterum castrum totus exercitus cum episcopo aggreditur, in quo illa nocte tot ascenderant, ut omnino de illo capiendo spes non haberetur. Vidimus eciam contra nos apud Hulsvorde magnas acies Trentonum ipsa nocte [2]) collectas, cum quibus secure confligere non poteramus, cum medio loco essemus inter Hulsvorde et Covordiam, quod nulli [3]) episcopo vel exercitui usque nunc dicitur accidisse. Sed in sero leti ad hospicia Anen propter victoriam priori die habitam revertebamur, sperantes letos rumores nobis appropinquare de duobus exercitibus Frisie. Quos gloriosos, fortes et ad bellum optime apparatos eduxerant [4]) ad duo loca, quia omnes a Stauria usque ad Bordenam [5]) convenerant [6]) super illud funestum Backenvene, reliqua vero pars Frisie a Bordena usque ad Lavicam cum multis militibus [7]) intraverat [8]) Groninge, ut de consilio et auxilio illorum et Hunsegonum inimicos apud Nutzpete [9]) inpugnarent.

Sed, proch dolor! secundo die veraciter intelleximus

---

1) In B. is „suum" later ingevoegd.

2) Matthaeus voegt hier in „esse".

3) Matth. heeft „nullo". In B. is „nullo" veranderd in „nulli".

4) Zoo is de lezing in B. Matth. heeft „eduxerunt".

5) Dit is de lezing van B. Bij Matth. staat „Bornedam" en iets verder „Borneda".

6) B. heeft „convenerant", Matth. „convenerunt".

7) B. heeft verkeerdelijk „millibus".

8) Zoo staat in B., welke lezing echter veranderd is in „intraverunt", zooals Matth. heeft.

9) Matth. heeft „Mizpete"

exercitum apud Backenvene victum fore [1]) et fugatum, nescio nec dicere volo, quo misero casu. Ubi multi fuerunt vincti [2]) et capti, pauci vero occisi [3]), quorum sanguine illa maledicta palus, en altera vice, inebriabatur. [4]) Quo facto Trenti animati et exaltati tota nocte, quia longa erat, festinantes in tanta multitudine contra nostros prope Covordiam conglobabantur, ut eis cedere cogeremur et exercitum nostrum juxta Hardenberge commode dissolveremus.

Et nota, quod [5]) milites de terra Trajectensi istis omnibus non sunt advocati, quia in hac guerra suprascripta semper inveniebantur timidi et effeminati. Eciam illi de Tuentia non interfuerunt ex eo, quod ecclesie et episcopo in propriis expensis servire noluerunt. Sed omnes de Daventria, de Sallant [6]) et de Vechta in suis expensis pondus illius expedicionis cum multo suo honore et fidelitate sustulerunt.

Oportet autem, ut omnis veritas hujus narracionis inscribatur posteris nostris scire cupientibus. Unde ad novum [7]) pudorem et dolorem nos transferamus.

C. 40. Qualiter exercitus primo victoriam habuerit, sed post succubuerit.

Quintus [8]) noster exercitus, in quo pre omnibus aliis longe major et preciosior nobis spes victorie

---

1) Ik volg hier Matth. B. heeft „foede" in plaats van „fore".
2) B. heeft „fuerunt vincti", Matth.: „sunt nudati".
3) Dit is de lezing van Matth. B. heeft „paucis vero occisis".
4) In B. staat „inebriebatur".
5) B. heeft „quod", Matth. „quia".
6) In B. staat „Sallant", bij Matth. „Zallant".
7) Dit is de juiste lezing van B. Matth. heeft „nominis".
8) Ook deze lezing is aan B. ontleend. Matth. heeft ten onrechte „unitus".

multis de causis habebatur, apud Groninge collectus, die [1]) condicto ad pugnam progreditur. Et in crastino Exaltacionis sancte Crucis adeo viriliter inpugnat inimicos, ut potenter aggerem et munimen destruerent et planarent et cum aliquot centenariis terram illorum intrarent, ubi miro modo hinc inde certatum est et ex utraque parte plures occisi sunt et prostrati. Et tandem inimici, quibus omnibus [2]) incumbebat defensio, quorum sanguis merito [3]) siciebatur, et propter uxores et parvulos suos, quorum vite in nullo parcitum fuisset, et propter perpetuam terre sue destructionem, nostros multo suo dampno expulerunt. Et sic ab invicem separati, mortuos suos et graviter vulneratos ad sua hospicia reportabant, tota illa nocte se ad crastinam pugnam reparantes. Verum [4]) toto illo die Frisones viriliter et honeste, sicut in antiquo consueverant, pugnaverunt [5]), quod multis vulneribus et per scuta, gladiis et lanceis rupta et fracta et miro modo lapidata, poterant comprobare. Sequenti mane Hunsegones cum Groningensibus et quibusdam de nostris Frisonibus Vevelgones vicerunt, et victos nimis persecuti, in redeundo grave dampnum ab eis acceperunt. Per [6]) quem casum quidam de [7]) nostro populo animum pugnandi aliquantulum perdiderunt. [8]) Sed tamen

---

1) In plaats van „die" heeft B. ten onrechte „de".

2) Zoo luidt de lezing en in B. en bij Matth. Doch in B. is aan den kant aangewezen, dat er misschien „omnis" moet gelezen worden.

3) Bij Matth. ontbreekt „merito".

4) B. leest „vere".

5) Matth. heeft „pugnarunt".

6) In B. staat „per", bij Matth. „post".

7) In B. stond „die"; doch dit woord is in „de" veranderd.

8) B. heeft „perdiderant".

tercio iterum apud Nutzpete [1]) acies suas disponere inceperunt, ubi statim contra se invenerunt [2]) gravem multitudinem inimicorum, qui tunc ab omni insultu in diversis locis hinc inde [3]) exhonerati et superbi de victoria habita super Backenvene fuerant conglobati. Ubi cum ipsis erant tota Trentia [4]) et omnis Vevelgonia et totum Langewalt et Frodewalt [5]); et tamen per omnes istos nostris resistere non potuissent, si illi de Thrente [6]) et Henricus de Burclo [7]), cui copulata et data fuit filia Rodolfi cum castro Covordie et dominio Trentie, multos bellicosos viros de partibus Westfalie secum in auxilium istorum ad solidos non adduxissent. Ex quibus omnibus accidit, ut noster populus in primo aspectu aciei sic terreretur, ut ad fugam et reditum versus Groninge inordinate festinarent. Quos capitanei nostri exercitus nullo modo nec [8]) exhortando, nec clamoribus increpando, nec eciam [9]) repercuciendo poterant retinere. Quo viso hostes aggerem transiliunt, fugientes persequuntur [10]); et leve erat eis sine omni difficultate vel periculo

---

1) Dit is de lezing van B. Op den kant is aangeteekend met een jongere hand: „Mitspete". Matth. heeft „Mizpete".

2) B. schrijft „invenerunt contra se".

3) In B. stond „undique"; doch dit woord is doorgehaald en vervangen door „hinc inde", welke lezing ook die van Matthaeus is.

4) Matth. heeft „Trentia", B. „Trenta'.

5) Matth. schrijft „Langhewalt" en „Fredewalt".

6) Door een schrijffout staat in B. „Thute" in plaats van „Thrente".

7) Zoowel B. als Matth. hebben „Burdo"; toch is ongetwijfeld bedoeld „Burclo" uit welk geslacht de latere heeren van Coevorden gesproten zijn.

8) „Nec" ontbreekt in B.

9) „Eciam" ontbreekt bij Matth.

10) B. heeft „persequuntur", Matth. „persecuti".

quemlibet capere vel occidere. Unde in nostros, sicut lupi in oves [1]), sine ulla misericordia [2]) deseviebant, plurimos capiendo propter pecuniam, alios occidendo propter inimiciciam [3]); qui postea, dum sepelirentur, computati sunt usque ad sexaginta mortuos. Inter quos periit dominus Hesselus de Lywart, decanus per totum Ostergo, cum undecim sacerdotibus, vir magni consilii et precipue honestatis, largus, beneficus [4]) et valde hospitalis. Quem non multum commendare laboro, quia sua fides et devota obediencia domino episcopo et toti Trajectensi ecclesie notissima extitit, pro cujus honore recuperando proprium sanguinem effudit. Et quis dubitet ipsum et omnes secum occisos, qui [5]) corde contritri et [6]) ore confessi illic ob indulgenciam et remissionem peccatorum [7]) suorum convenerant, quietem in celis et partem martyrii a patre misericordiarum [8]) per interventum beati Martini, pro cujus ecclesie maxima necessitate totum bellum gerebatur, accepisse? Frisones enim isti nec aurum nec argentum nec aliquod feodum pro sallario exspectabant, sed tantum celeste premium, pro quo vitam suam tradiderunt. Et propter illum, qui pro ipsis in cruce pependit et quinque vulnera sustinuit,

---

1) B. heeft terecht „in oves"; Matth. schrijft „vel aves".

2) Zoo leest Matth. In B. schijnt „injuria" te staan; doch de lezing is niet duidelijk. Zeker ontbreekt daar „ulla".

3) Matth. heeft „immisericordiam". In B. stond „injuriam"; doch dit woord is veranderd in „inimicitiam", welke lezing de beste schijnt.

4) B. leest: „largus, beneficus"; Matth.: „largus beneficiis".

5) Zoo leest B. Matth. heeft „quod".

6) „Et" ontbreekt in B.

7) Matth. heeft „peccatorum", B. „peccaminum".

8) In B. stond „animarum"; doch dit is verbeterd in „misericordiarum", zooals bij Matth. staat.

ipsi et flagella et vincula et vulnera pluriora, quidam[1]) eciam usque ad mortem[2]); quid amplius [illegible] quam se ipsos? Unde istos judicamus [illegible] et Deo vel celo acquisitos. Et vere in istis pium est[3]) gaudere Martino[4]) et pium est flere Martinum.

Accidit autem hec cedes apud Nutzpete[5]) [illegible] domini M°CC° tricesimo secundo in vigilia Matthei apostoli et evangeliste et super Backenwene quinto die antequam erat vigilia Lamberti.

---

1) Zoo leest Matth. B. heeft „quaedam".

2) Weiland vermoedt, dat hier het woord „[illegible]" [illegible] worden ingevoegd, dat echter noch in B., noch bij Matth. [illegible]

3) In B. staat „est pium".

4) Zoowel in B. als bij Matth. staat „Martino", welk [illegible] echter door Weiland veranderd wordt in „Martinum".

5) In B. staat „Nutzpete", waarboven geschreven is met [illegible] latere hand: „Mitzpete". Matth. schrijft „Mizpete".

Lijst van persoons- en plaatsnamen, van kalenderdagen en van geciteerde plaatsen.

A.

Adventus Domini (C. 32) is de vierde Zondag vóór Kerstmis en viel in het jaar 1229 op 2 December.

Akaron (C. 25) is Akka, St. Jean d'Acre in Syrië.

Alamannia et Theutonia (C. 25) is Duitschland.

Aldensele, sc. prepositus in (C. 5) of Oldenselensis prepositus (C. 25.) Als proosten van Oldenzaal worden genoemd Boudewijn van Holland, die in 1178 bisschop van Utrecht werd, en Dirk van Lippe, broeder van bisschop Otto II.

Altinae (C. 17) is Elten tusschen Emmerik en Zevenaar.

Amestelle, sc. Ghiselbertus de (C. 25 en 27) is Gijsbrecht II van Amstel, over wien men zie ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, Deel I, bl. 31 en vlg., 56 en vlg. Hij behoorde met den graaf van Gelre tot de captivi, die „per sententias principum coram rege suis proscriptis et exlegibus captivatoribus abjudicantur" (C. 29.) Dit geschiedde echter niet na de komst van bisschop Wilbrand te Utrecht, maar reeds 1 October 1227;

men vindt de oorkonde o. a. bij Sloet, Oorkondenboek van Gelre en Zutfen nr. 510.

Ane, Anen (C. 25 en 39) is de buurschap Ane in de Overijselsche gemeente Gramsbergen, ten zuiden van Coevorden.

Angliae, sc. Richardus rex (C. 25) is Richard Leeuwenhart (1189—1199.)

Anze, Enze (C. 7 en 29) is Ansen, eene buurt in de Drentsche gemeente Ruinen. Weiland houdt het ten onrechte voor Enschede in Overijsel. Een heer van Ansen treft men voor het eerst aan in 1261 (Driessen, Monumenta Groningana, p. 190.) De daar vermelde Rodolfus de Ance was in 1277, waarschijnlijk reeds hoogbejaard, overleden (Magnin, Geschiedkundig Overzicht, II, 1°, bl. 22, 23.) Hij zoude dus een zoon van Volkerus van Coevorden kunnen geweest zijn.

Apulia (C. 27 en 28) is eene landstreek in het zuiden van Italië.

Are, sc. Gerardus comes de (C. 15 en 16) was een broeder van Dirk II, bisschop van Utrecht. Hun zuster was de moeder van bisschop Otto II.

Austria (C. 25) is Oostenrijk. De gevangenneming van Richard Leeuwenhart door hertog Leopold van Oostenrijk greep 21 December 1192 plaats.

B.

Backenvene (C. 29, 34, 39 en 40) is Bakkeveen in de Friesche gemeente Opsterland.

Benkint. Zie Beukinck.

Benthem, sc. castrum (C. 2) is Bentheim, de hoofdplaats van het graafschap van dien naam, dat grenst aan Overijsel en Drente. In verband met de mededeelingen van onzen schrijver merk ik op, dat de Paus in 1159 den bisschop van Utrecht

bevestigd heeft in zijn recht op het „castrum Benthem" en dat keizer Frederik I in 1165 den graaf van Holland opdroeg den bisschop van Utrecht te helpen om Bintheim terug te krijgen. (v. d. Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, I, nr. 139 en 146.)

Bentheim wordt, voorzoover ik weet, het eerst vermeld door den Annalista Saxo op het jaar 1116, toen het door Lotharius van Supplinburg, hertog van Saksen, ingenomen werd. (Pertz, Monumenta SS. VI, p. 753.)

Benthem, Benethem, sc. comites de. Als graven van Bentheim worden door onzen schrijver vermeld behalve Otto, comes Palatinus Reni, over wien men zie i. v. Palatinus Reni:

1°. Otto, comes de Benthem (C. 2, 5, 7—9 en 15.) Ook zijne vrouw wordt vermeld (C. 8.) Uit de Annales Egmondenses en het Chronicon Egmundanum op het jaar 1172 weten wij, dat zij eene dochter was van Hendrik, graaf van Arnsberg, uit het geslacht der heeren van Kuik. Otto zelf komt in vele oorkonden voor en leefde zeker nog in 1207. Hij was een zoon van Dirk VI graaf van Holland en Sophia van Rheineck. Otto's broeders waren o. a. Floris III, graaf van Holland, Boudewijn II en Dirk I, bisschoppen van Utrecht. Een zijner zusters was volgens onzen schrijver gehuwd met den graaf van Kleef.

2°. Bodekinus, Boidekinus comes de Benthem (C. 25 en 29.) Hij was de zoon van Otto en wordt, veelal als Balduinus of Baldewinus, in vele oorkonden vermeld tot in het jaar 1247.

Benthem, sc. milites comitis de (C. 27 en 29) zijn dienstmannen van den graaf van Bentheim.

Benethem, sc. Eylardus de (C. 29, 30 en 33) behoorde niet tot het geslacht der graven, maar was een hunner dienstmannen. Ook in oorkonden komt hij als ministerialis voor, o. a. in 1227 (Wilmans, Westfälisches Urkundenbuch III, nr. 241.)

Bergene (C. 25 en 33) is Gramsbergen in Overijsel, ten zuiden van Coevorden.

Bernardo, sc. abbas de Sancto (C. 36) is de abt van het klooster Aduard, dat tot de cisterciënser-orde behoorde en ten noord-westen van de stad Groningen in Midagsterland lag, in de tegenwoordige gemeente Aduard. De abt van Aduard wordt in de kroniek van Emo (ed. Hist. Gen. bl. 114; vgl. bl. 120) en ook in oorkonden (Driessen, l. c. p. 21 en 542) abbas Sancti Bernardi genoemd. Vgl. voorts Richthofen, Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte, II, p. 801 en vlg.

Berum (C. 2) is waarschijnlijk het dorp Bierum in Fivelingo in het noord-oosten van de prov. Groningen. Uit deze plaats was bisschop Herbert van Utrecht met zijne broeders Ludolf en Leffard afkomstig.

Beukinck, sc. domus (C. 32). Matthaeus las „Benkint." Het bedoelde huis moet niet ver van Steenwijk gelegen hebben en wordt misschien nog in 1456 als de hof „Boedekinc" vermeld in het Tijdrekenk. Register op het archief van Overijsel IV, 17, op welke plaats de archivaris van Overijsel, Mr. van Doorninck, de vriendelijkheid had mijne aandacht te vestigen.

Bordena (C. 39), waarvoor in de vroegere uitgaven ten onrechte Borneda gelezen wordt, is de rivier, die oudtijds Westergo van Oostergo scheidde, en ook als Boerdiep of Middelzee bekend was. Ook

Emo, t. a. p. bl. 89, noemt haar Bordena, terwijl andere, oudere plaatsen, waarin zij als Bordinis, Burdinis, Bordne, etc. vermeld wordt, zijn bijeengebracht door Richthofen, t. a. p. II bl. 100 en vlg., en door van den Bergh, Handboek der Middel-Nederl. Geographie, 2de ed. bl. 45 en vlg.

Bornego (C. 34), ofschoon waarschijnlijk een deel van Oostergo, vormde, althans later, een afzonderlijk dekenschap, dat Bordego, Bordago of Borndegho genoemd werd. Zie Richthofen t. a. p. II bl. 692, 693, alsmede Mr. Andreae in de Vrije Fries, deel XIV, bl. 219 en vlg. en bl. 265 en vlg.

Brabantiae, sc. dux (C. 5, 10, 14 en 19.) Bedoeld zijn de hertogen Godfried III, die in 1190 overleed, en diens opvolger Hendrik I (1190—1235.)

Bremensis, Sc. archiepiscopus Gerardus (C. 20.) Bedoeld is Gerard II van Lippe, die van 1219—1258 aartsbisschop van Bremen was.

Brokope (C. 29 en 39) is het dorp Olde-Berkoop in Oost-Stellingwerf, prov. Friesland.

Buchorst, sc. castrum (C. 19.) Dit kasteel lag aan den linker IJseloever in de tegenwoordige gemeente Zalk en Veekaten, prov. Overijsel.

Buchorst, sc. Theodericus de (C. 19.) Hij komt in verscheidene oorkonden voor, bijv. bij Sloet, t. a. p. nr. 435 en 508, en wordt met zijn zoon genoemd onder hen, die in 1227 bij Ane sneuvelden. (Dumbar, Analecta II, p. 228 en Matthaeus, Analecta 1738, V. p. 338.)

Burclo, sc. Henricus de (C. 40.) In de vroegere uitgaven en in handschrift B. staat ten onrechte Burdo. Hendrik van Borculo, die gehuwd was met de dochter van Rudolf van Coevorden, komt ook in oorkonden voor, voor het laatst in 1236 (Sloet, t. a. p. nr. 588.) Hij schijnt jong gestorven

te zijn, waarna zijne weduwe, die dan Eufemia heette, waarschijnlijk hertrouwd is met Herman van Loon. Uit het eerste huwelijk was er echter een zoon, die in 1248 en later voorkomt als Henricus, domicellus de Burclo (Sloet, t. a. p. nr. 699, 714 en 729.) Meermalen vinden wij hem, soms met zijne vrouw Agnes, daarna in oorkonden. Onder bisschop Jan van Nassau (1267—1288), schijnt hij het gezag over Coevorden en Drente te hebben teruggekregen, zoodat hij in oorkonden van 1275 en 1276 als burggraaf van Coevorden optreedt (Magnin, t. a. p. II, 1°, bl. 36 en 37.) Hij sneuvelde in 1288 in den slag bij Woeringen.

C.

Calabria (C. 27) is eene landstreek in het zuiden van Italië.

Candelarum, sc. festum (C. 36) valt op 2 Februari.

Claricampi, sc. cellarius (C. 36) is de keldermeester (oudtijds: kelweerder) van de abdij Klaarkamp. Dit klooster, het oudste van de cisterciënser-orde in ons vaderland, lag niet ver van Dokkum in Dantumadeel.

Clivensis, sc. comes (C. 5, 10 en 25.) De graaf van Cleve, die in C. 25 vermeld wordt, is ongetwijfeld de Dirk, die gewoonlijk de 5de genoemd wordt en in 1202 en 1203 nog een kind was; vgl. v. d. Bergh, t. a. p. I nr. 189 en Sloet, t. a. p. nr. 403. De Thidericus, Clevensis comes, waarvan sprake is in C. 10, is Dirk IV, die volgens de Annales Egm. en het Chronicon Egm. in 1182 huwde met Margareta, eene dochter van graaf Floris III, den broeder van bisschop Boudewijn II.

Deze Dirk IV en zijn broeder Arnold waren

zonen van een ouderen Dirk, zooals o. a. blijkt uit eene oorkonde bij Sloet, t. a. p. nr. 372, en deze oudere Dirk zoude dus kunnen bedoeld zijn in C. 5 en gehuwd zijn geweest met eene zuster van bisschop Boudewijn II. Die oudere Dirk overleed echter reeds in 1172 blijkens de berichten in de Annales Egm. en het Chron. Egm. en dus vóórdat Boudewijn bisschop werd, wat met het verhaal van onzen schrijver niet overeenstemt. Ik acht het daarom waarschijnlijk, dat onze schrijver, van de zuster van bisschop Boudewijn sprekende, diens nicht bedoeld heeft.

Colonia (C. 27) is Keulen. In C. 25 is sprake van „episcopatus Coloniensis", in C. 29 van Keulsche munt, „marcae Colonienses."

Coloniensis, sc. archiepiscopus (C. 9, 10, 17—22, 27 en 28). Genoemd zijn of bedoeld worden in C. 9 en 10: Philips I van Heinsberg (1167—1191); in C. 17 en 18: Adolf I van Altena (1193—1205; gest. in 1220); in C. 19—22: Engelbert I van Berg (1216—1225); in C. 27 en 28: Hendrik I van Molenarken (1225—1238).

Covordia, sc. castrum (Inscr., C. 1, 2, 5—10, 16, 17, 25, 29—34, 37, 39 en 40) is Coevorden in het zuid-oosten van Drente. Bij het kasteel bevonden zich eene villa en een suburbium, waarin een of meer molens. In eene oorkonde van 1159 wordt de kerk van Utrecht door den Paus bevestigd in het bezit van het castrum Cuforde en het land van Drenthem. (v. d. Bergh, t. a. p. I nr. 139.)

Covordenses of illi de Covordia (C. 1, 7, 9, 10, 16, 23—25, 27, 29, 32—34, 37 en 39) zijn de bewoners, doch inzonderheid de kasteleins van Coevorden.

Covordia, sc. castellanus vel scultetus de (C. 6.)

Als kasteleins van Coevorden komen bij onzen schrijver voor:

1°. Leffardus (C. 2). Hij was een broeder van bisschop Herbert van Utrecht. Hij kreeg van zijn broeder in leen „castrum Covordie et jurisdictionem Trente."

2°. Rodolphus I en zijn broeder Volkerus of Folkerus (C. 4, 7—10). Hun moeder, eene zuster van den ouden Rudolf van Goor (vgl. Gore), was hertrouwd met Florentius de Vorenborch (vgl. Vorenborch). Of Rodolphus en Volkerus zonen of kleinzonen van Leffard waren, blijkt niet. Zij worden door onzen schrijver vermeld onder de bisschoppen Godfried en Boudewijn II. Volkerus, die gehuwd was met eene dochter van Albertus Leo, komt ook tot in 1215 in verscheidene oorkonden voor, somtijds met zijn zoon Rodolphus, uit wien misschien het geslacht der heeren van Ansen gesproten is; vgl. Driessen, l. c. p. 12, 15, 16, 241 en 242, Matthaeus, notae ad Anonynum p. 129 en Magnin, Kloosters in Drenthe, 2de druk, bl. 24.

3°. Rodolphus II en zijne broeders Fredericus en Godefridus (C. 17, 23—25, 29—31, 33). Fredericus komt ook voor in C. 37 en 38. De drie broeders, die vermoedelijk zonen waren van Rudolf I, volgens anderen echter van Volkerus, vindt men ook te zamen in eene oorkonde van 1227 (Sloet, t. a. p. nr. 510), terwijl Rodolphus met zijn broeder Fredericus in eene oorkonde van 1223, en alleen in oorkonden van 1217 en 1218 vermeld wordt. (Driessen, l. c. p. 18, 19 en 21.) Waarschijnlijk zal in eene oorkonde, die in het jaar 1236 is

te stellen, ofschoon zij in het cartularium van Dikningen tot 1036 gebracht wordt, onder den naam van Frethericus, miles de Covordia ook wel Rudolfs broeder Frederik bedoeld zijn; zie die oorkonde o. a. bij Magnin, Kloosters, 2de dr. bl. 20. De dochter van Rudolf II (C. 40) heette waarschijnlijk Eufemia en huwde eerst met Hendrik van Borculo, later vermoedelijk met Herman van Loon; vgl. Burclo.

Crucis, sc. exaltatio sanctae (C. 40) is de kruisverheffing, welke op 14 September wordt herdacht. „In crastino exaltacionis sanctae crucis." is dus 15 September.

Cunra, sc. fluvius (C. 29 en 39) is een riviertje, dat thans Kuinder of Tjonger heet en gedeeltelijk de grensscheiding vormt tusschen de Friesche gemeenten Schoterland en West-Stellingwerf.

Cuijnre (C. 13) is Kuinre in de prov. Overijsel. Het plaatsje ligt aan de Zuiderzee en de Kuinder en had vroeger heeren, die met de woorden „illi de Cuijnre" bedoeld zijn. Vgl. over den strijd tusschen Willem van Holland en den heer van Kuinre, die Henricus Grus, Hendrik de Kraan genoemd werd, de Annales Egm. en het Chron. Egm. op het jaar 1197.

D.

Dalen (C. 25) is niet het Drentsche dorp Dalen, zooals Weiland meent, maar het graafschap Dalen, waarover men raadplege: Racer, Overijsselsche Gedenkstukken, II, bl. 232—263 en VII, bl. 1—142. Dit graafschap Dalen lag aan de Lippe; doch door het huwelijk van graaf Hendrik van Dalen met

de erfdochter van Diepenheim was deze laatste heerlijkheid, die in Overijsel lag, gekomen aan hun zoon Otto, die graaf van Dalen was, toen de gebeurtenissen plaats grepen, welke in C. 25 beschreven worden.

Daventria (C. 8—10, 14, 16, 19, 20, 25, 29, 38 en 39) is Deventer.

Daventriensis, sc. prepositus (C. 11 en 25). Als proosten van Deventer worden vermeld Arnoldus de IJsenborch, die in 1196 tot bisschop van Utrecht werd verkozen, en Thidericus de Lippia, broeder van bisschop Otto II.

Dockinge (C. 30) is Dokkum in Friesland.

Drenta, Drentia; zie Trenta.

Drenti, Drentones; zie Trentones.

Duitschland, nl. duitsche koningen en roomsche keizers. Vermeld of bedoeld worden door onzen schrijver in C. 5 en 10: Frederik I (1152—1190); in C. 10, 12 en 16: Hendrik VI (1190—1197); in C. 16: Philips (1198—1208); in C. 25: Otto IV (1198—1218); in C. 18, 27 en 28: Frederik II (1212—1250) en in C. 27—29 diens zoon Hendrik VII (1220—1235, gest. in 1242).

E.

Eijlardus; zie Benthem.

Elst (C. 22) is het dorp Elst in de Betuwe tusschen Arnhem en Nijmegen.

Emne (C. 29) is het dorp Emmen in Drente ten noord-oosten van Coevorden.

Enze; zie Anze.

Epyphania (C. 27). Dit feest valt op 6 Januari. „Vigilia Epyphaniae" is dus 5 Januari.

Esnensis, sc. ecclesia (C. 22) is het bekende vrouwen-

stift Essen aan de Ruhr, dat aanzienlijke goederen in Salland had. De overeenkomst, waarover door onzen schrijver gesproken wordt en waarbij o. a. de advocatie over die goederen aan den bisschop van Utrecht overging, is afgedrukt bij Sloet, t. a. p. nr. 487.

F.

Festum (C. 32). Hiermede is bedoeld Kerstmis, d. i. 25 December.

Flandriae, sc. Johanna comitissa (C. 19). Gravin Johanna van Vlaanderen was de oudste dochter van Boudewijn van Constantinopel, die in 1205 sneuvelde. In 1211 huwde zij met Ferrante of Ferrand van Portugal, die in den slag bij Bouvines (27 Juli 1214) door den Franschen koning werd gevangen genomen en tot 1226 in krijgsgevangenschap bleef. Hij overleed in 1233, gravin Johanna in 1244.

Franciae, sc. Philippus rex (C. 25) is koning Philippus Augustus (1180—1223).

Fresia, Frisia en Frisones (C. 1, 2, 6, 13, 16, 24, 25, 29, 30, 32—40). Bedoeld worden de streken door Friezen bewoond en hare bevolking. Friezen woonden o. a. op het eiland Texel (C. 16), voorts in de tegenwoordige provincie Friesland en in de tegenwoordige prov. Groningen, met uitzondering van de stad Groningen en het Gorecht, die oorspronkelijk tot Drente behoorden. De tegenwoordige provincie Friesland, met uitzondering van Achtkarspelen, was een deel van de diocese Utrecht; daarom wordt door onzen schrijver van deze streek en van hare bevolking als van „suae (sc. episcopi Trajectensis) dijocesis Frisia" (C. 1) en „nostri

Frisones" (C. 34 en 40) gesproken. Achtkarspelen en de Friesche gedeelten van de tegenwoordige prov. Groningen behoorden tot de diocese Munster; zie o. a. C. 34.

Frisiae, sc. abbates (C. 33, 34, 36 en 37) zijn abten uit de door Friezen bewoonde streken.

Frodewalt, Vrodewalt (C. 34 en 40) was eene door Friezen bewoonde landstreek tusschen Langewalt en Drente, die tot de diocese Munster behoorde en de tegenwoordige gemeenten Marum en de Leek omvatte. In de kroniek van Emo worden de bewoners Frodasilvani of Frodawaldenses genoemd.

G.

Geinum, Gheinum (C. 14 en 21) was eene villa en is thans eene buurt, het Gein genaamd, in de provincie Utrecht tusschen IJselstein, Jutfaas en Vreeswijk. Zie over deze plaats: Jhr. J. J. de Geer, Bijdragen tot de geschiedenis en oudheden der prov. Utrecht, bl. 183 en vlg.

Gelekingi (C. 23, 25, 27 en 30). Aldus werd eene partij genoemd, die in Groningen zich tegen den prefect Egbert en zijne zonen verzette. Ook in de kronieken van Emo en Menco komt deze partij meermalen, op de jaren 1227, 1231, 1242, 1252 en 1253 voor onder den naam van „Geleconidae" of „Geliconidae" (Emo en Menco, ed. Hist. Gen. bl. 117, 123, 181, 182, 204, en 205).

Gelriae, sc. terra (C. 10). Onder het land van Gelre versta men niet het geheele gebied van den graaf van Gelre, maar de streek, die het kasteel en de stad Gelre omgeeft. In dien zin wordt ook in oorkonden van „terra Gelriensis" gesproken; zie o. a. Sloet, t. a. p. nr. 608*bis*.

Gelriae, sc. comites. Bij onzen schrijver worden als graven van Gelre vermeld:

1°. Gerardus (C. 5, 8 en 10). Deze Gerard, die ook in oorkonden somtijds graaf van Gelre wordt genoemd (Sloet, t. a. p. nr. 347, 357 en 363; vgl. nr. 326), overleed volgens de Annales Egm. in 1181, terwijl zijn vader graaf Hendrik van Gelre, naast wien hij meermalen in oorkonden voorkomt, in 1182 schijnt te zijn overleden. Vgl. Sloet t. a. p. nr. 322, 323, 334, 344, 356, 357 en 360.

2°. Otto I (C. 8—14 en 17). Hij was een zoon van graaf Hendrik en een broeder van Gerard. Zijne zuster Margaretha was de moeder van Engelbert I, aartsbisschop van Keulen. Zijne dochter Adelheid was gehuwd met Willem I graaf van Holland. Zijne vrouw, welke in C. 17 vermeld wordt, was Richardis, dochter van Otto, hertog van Beieren. Otto overleed in 1207.

3°. Gerard III (C. 14, 17—22, 25—30) was een zoon van graaf Otto I en een broeder van bisschop Otto I. Hij stierf in 1229.

Gereonis, sc. dies beati (C. 29). Op 10 October worden St. Gereon et socii herdacht. Blijkbaar is deze dag bedoeld.

Gethorne (C. 33) is Giethoorn in de prov. Overijsel, ten zuiden van Steenwijk.

Glumme (C. 24) is Glimmen in de gemeente Haren, ten zuiden van de stad Groningen.

Gore (C. 25) is het stadje van dien naam in de provincie Overijsel.

Gore, sc. advocatus, dominus de (C. 7 en 25). Twee leden van dit geslacht worden vermeld, nl.:

1°. Rodolphus, antiquus advocatus de Gore (C. 7), wiens zuster eerst met een kastelein van

Coevorden, later met Florentius de Vorenborch was gehuwd. Dezen ouderen Rudolf van Goor treft men in verscheidene oorkonden aan als Rudolfus advocatus, Trajectenis advocatus, liber advocatus ecclesiae Sancti Martini (Sloet, t. a. p. nr. 309, 334 en 350, Erhard Reg. Hist. Westf. Bd. II Cod. diplom. nr. 432).

2°. Rodolphus de Gore (C. 25.) Deze jongere Rudolf van Goor treedt ook in oorkonden op als Rudolfus comes de Gore (Sloet, t. a. p. nr. 518; Wilmans, Westfäl. Urkundenbuch III nr. 154).

Gravesdorp, Gravestorp, nl. een geslacht van (C. 23, 25, 27 en 33). Dit geslacht ontleende zijn naam aan een plaatsje, dat bij Neuenhaus en Veldhausen in het graafschap Bentheim ligt en thans Grasdorf of Grastrop heet; doch dit geslacht had ook bezittingen in Twente en ook wel in Drente. Vermeld worden Menso en zijn zoon Hendrik, die ook in oorkonden voorkomen (Driessen, l. c. p. 18 en Sloet nr. 478 en 510), alsook de broeder van Menso, Sweder genaamd.

Groninge, Groninghe (Inscr. C. 1—8, 16, 17, 23—25, 27, 29, 30, 32, 34—36, 38—40) is de stad Groningen, die bij onzen schrijver reeds oppidum, civitas, porta (d. i. poorte) genoemd wordt. Groningen was de hoofdplaats van eene prefectura, die de tegenwoordige gemeenten Groningen, Haren, Noorddijk en het grootste gedeelte van Hoogezand omvatte. Groningsche munt wordt in C. 37, de St. Walburgskerk in C. 3, 7, 24 en 27 vermeld. Herhaalde malen wordt ook gesproken van Groningenses en van cives de Groninghe (C. 6, 7, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 38—40), d. z. de inwoners der stad; doch onder Groningenses zullen

wel somtijds en onder „illi de Groninghe" in den regel de prefecten te verstaan zijn. In C. 6 worden „villici Groningenses" genoemd.

Groninghe, sc. praefecti de. Als prefecten van Groningen noemt onze schrijver:

1°. Ludolfus (C. 2), een broeder van bisschop Herbert.

2°. Leffardus (C. 4), die waarschijnlijk een zoon was van Ludolfus en een broeder Lambertus had, die te Peize woonde; vgl. Pedge. Deze Leffardus of Lifferdus komt ook voor in oorkonden van 1169 en 1176 (Driessen, l. c. p. 5 en 6) en overleed vóór bisschop Godfried, die in 1178 stierf. Hij had geene zonen, maar wel eene dochter, die gehuwd was met Godschalk van Sepperothe (vgl. Sepperothe) en met haar man nog vóór haar vader overleed, nalatende drie zonen, die hier volgen.

3°. Rodolphus, de oudste zoon van Godschalk van Sepperothe, volgde met zijne broeders zijn grootvader Leffardus in de prefectura op. Hij wordt in C. 4 en 7 en ook in eene oorkonde van 1181 (Driessen, l. c. p. 9) vermeld. Hij stierf „in transmarinis partibus", vermoedelijk op een tocht naar het heilige land, en liet een onmondigen zoon na, Albero genaamd. Bedrieg ik mij niet, dan komt in een stuk van omstreeks 1225, dat de namen bevat van hen „qui consuerunt solvere pactum capitulo ecclesiae Trajectensis de decimis et curtibus aliisque bonis dicti capituli in comitatu Threntia sitis" (Bijdragen tot de gesch. en oudh. van de prov. Groningen, V bl. 59), de zoon van Albero voor onder den naam van „Rodolphus, filius Alberti."

[illegible]

[illegible] in C. 4. [illegible] [illegible] van [illegible] en [illegible] [illegible] Drimmen [illegible] [illegible] 31. [illegible] [illegible] Fije te [illegible] van Menum [illegible] p. 61, 191. [illegible] dat hij vóór 1262 overleden is, nalatende drie zonen, nl. Emmuif, Egbert en Onderhaik. Deze zonen komen ook bij onzen schrijver, zonder vermelding van hunne namen, voor (C. 27 en 30).

Otteninghe, m. Herbaldus de (C. 7). Deze behoorde niet tot de geslachten van Bierum en Sepperothe. Zijne zonen schijnen in C. 27 onder den naam van „filii Herbaldi sculteti" en in C. 30 als „sculteti" te worden aangewezen. Mogelijk is het, dat deze Herbaldus de stamvader was van de „sculteti

de Threnta", ook wel „sculteti de Elede" genoemd, die in oorkonden uit de 13de en uit de eerste helft der 14de eeuw meermalen optreden.

H.

Hardenberge, Hardenberch, sc. castrum (C. 25, 32, 33, 37 en 39). Dit kasteel werd door bisschop Wilbrand gesticht in de parochie Niënstede. Het nog bestaande stadje Hardenberg ligt aan de Vecht ten zuiden van Gramsbergen in de provincie Overijsel. In C. 33 is ook sprake van „castellani" van Hardenberg en wordt een Wenemarus sculteto vermeld.

Harlem (C. 16) is Haarlem in de provincie Noord-Holland.

Heymenberch (C. 11) is de Heimenberg bij Renen in de prov. Utrecht.

Herkelo (C. 19) is Herkulo nabij den IJsel in de gemeente Zwollerkerspel, prov. Overijsel.

Herlinge (C. 30) is Harlingen, een stad in de provincie Friesland.

Hildensemensi ecclesia, sc. major prepositura in (C. 27). Als domproost van Hildesheim wordt genoemd Wilbrand van Oldenburg, later bisschop van Paderborn en daarna van Utrecht.

Hollandiae, sc. comitatus, comitia (C. 14—16) is het graafschap Holland. In C. 15 wordt ook gesproken van Hollandenses, terwijl ministeriales, homises Hollandiae of Hollandenses worden genoemd in C. 22 en 26.

Hollandiae, sc. comes. De volgende graven van Holland komen bij onzen schrijver voor:

1°. Florentius III (C. 5, 10 en 11). Hij was een broeder van graaf Otto van Bentheim en

van de bisschoppen Boudewijn II en Dirk I. Hij overleed in 1190.

2°. Tydericus VII (C. 11—15 en 17). Hij was een broeder van graaf Willem I en Floris, domproost van Utrecht. Hij overleed in 1203.

3°. Ada (C. 15 en 16). Zij was de dochter van Dirk VII en huwde Lodewijk graaf van Loon.

4°. Wilhelmus I (C. 13, 15—18, 21 en 38). Hij was een broeder van Dirk VII en gehuwd met eene dochter van graaf Otto I van Gelre; hij overleed in 1222.

5°. Florentius IV (C. 21, 22, 25—28, 30 en 38). Hij was een zoon van graaf Willem I en overleed in 1234.

Homersem, Omershem (C. 2 en 10) is Ootmarsum in het oosten van de provincie Overijsel.

Horne, sc. castrum (C. 3) is niet Hoorn in Noord-Holland, zooals Weiland meent, maar Horn in de tegenwoordige provincie Limburg. Aan dit kasteel ontleende een geslacht zijn naam, dat voorkomt in vele oorkonden, opgenomen in de oorkondenboeken van de heeren van den Bergh en Sloet. Tot dit geslacht behoorde ook Herman, bisschop van Utrecht.

Horst, sc. castrum (C. 3, 7, 13 en 16). Dit kasteel, dat niet ver van Renen in de prov. Utrecht lag, werd gesticht door bisschop Godfried. Vgl. Sloet t. a. p. nr. 350.

Horstmaria, sc. nobiles de (C. 25 en 29). De zetel van dit geslacht was Horstmar, ten zuiden van Steinfurt niet ver van de grenzen van Overijsel en Gelderland gelegen. Bij onzen schrijver komen twee leden van dit geslacht voor, nl.:

1°. Bernardus, die bij Ane sneuvelde. Dezen beroemden krijgsheld, over wiens beteekenis

gehandeld wordt door Ficker in een opstel, aangehaald door Wilmans Westfäl. Urkundenbuch III nr. 238, treft men in talrijke oorkonden aan, ook in oorkonden van het jaar 1227 (Wilmans, l. c. nr. 234, 241 en 242), wat een nieuw bewijs is, dat het gevecht bij Ane niet vóór 1227 heeft plaats gehad. Hij had een ouderen broeder Wilhelmus, die kinderloos schijnt te zijn overleden, en een jongeren broeder, die waarschijnlijk de vader van Otto van Horstmar was; vgl. Erhard, Regesta hist. westf. II Cod. dipl. nr. 488.

2°. Otto (C. 29). De bewering van onzen schrijver, dat Bernard van Horstmar een oom van Otto was, wordt ook bevestigd door oorkonden, waarin Bernard de patruus of avunculus van Otto wordt genoemd (Wilmans, l. c. III nr. 307 en 467). Ten onrechte meent Seibertz in zijne Landes- und Rechtsgeschichte des Herzogthums Westfalen, I 1°. p. 162, dat Bernard door zijn broeder Otto is opgevolgd.

Hoven, sc. Bertrammus de (C. 27.) Deze persoon is mij van elders niet bekend. Wel treft men in 1206 een Egbertus de Hove aan (Driessen, l. c. p. 12).

Huda (C. 27). Een plaats van dien naam nabij Uelsen bestaat niet, voorzoover ik weet. Misschien is echter bedoeld Hilten, dat tusschen Neuenhaus en Uelsen ligt en oudtijds Hitla of Hilta kan geheeten hebben.

Huffulte (C. 29) is Uffelte in de gemeente Havelte, prov. Drenthe.

Hulsvorde (C. 39) is eene plaats, die meermalen in Drentsche oorkonden vermeld wordt en nabij Coevorden lag. De naam is thans verloren gegaan.

Hunepa (C. 20) is de naam van een riviertje, dat thans Schipbeek genoemd wordt en nabij Deventer in den IJsel valt.

Hunsegones (C. 34, 35, 38—40) zijn Friezen, die in het noorden van de tegenwoordige prov. Groningen woonden. Hun land, dat tot de diocese Munster behoorde en in C. 35 „Hunsegonia" genoemd wordt, komt sedert de 8ste eeuw onder de namen „Hunusga, Hunesga, Hunesgo", etc. voor en heet thans nog Hunsingo.

I. J. Y.

Jacobi, sc. festum beati (C. 33.) Dit feest wordt op 25 Juli gevierd.

Johannis baptistae, sc. vigilia (C. 15) is 23 Juni, daar de geboortedag van Johannes den dooper op 24 Juni wordt herdacht en deze dag hier wel zal bedoeld zijn.

Ysla (C. 26 en 32) is de Geldersche IJsel. Het land, dat van Utrecht gerekend over den IJsel lag, wordt Overijsel genoemd; vgl. Transysla (C. 21 en 35.) Doch van het standpunt van iemand, die in Groningen is, wordt Overijsel ook aangeduid als gelegen „citra Yslam" (C. 26).

Judicia Dei abyssus multa (C. 34). Deze woorden zijn ontleend aan het boek der Psalmen XXXVI, vers 7, waarin ze volgens de Hollandsche vertaling luiden: „Uwe oordeelen zijn een groote afgrond, Heer!"

L.

Lamberti, sc. dies (C. 39 en 40). Bedoeld is de gedenkdag van den heiligen martelaar Lambertus,

d. i. 17 September. „Quinto die antequam erat vigilia Lamberti" is dus 11 September.

Langewalt (C. 34 en 40) was een deel van het latere westerkwartier der provincie Groningen. Het omvatte ongeveer de tegenwoordige gemeenten Grootegast, Oldekerk, Zuidhorn en Grijpskerk en behoorde tot de diocese Munster.

Lare, sc. castrum (C. 29) is Laar aan de Vecht in het graafschap Bentheim op de grens van Overijsel tusschen Emblicheim en Gramsbergen.

Lare, (C. 39) is Zuidlaren, een dorp in het noordoosten van Drente.

Lavica (C. 34, 35 en 39) is de bekende rivier tusschen de provinciën Groningen en Friesland, welke thans Lauwers heet. In de lex Frisionum komt zij voor onder den naam van „Laubachi" en is zij de grensscheiding tusschen twee groote afdeelingen van Friesland. Zij wordt later vermeld als „Lagbeki, Labeki, Lavica, Layca, Lavece, Lovece", enz. Vgl. Richthofen, t. a. p. II bl. 102 en vlg.

Lecca (C. 21) is de Lek, de bekende rivier, welke langs en door de provinciën Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland stroomt.

Leijden (C. 16) is de stad Leiden in de prov. Zuid-Holland.

Lenna (C. 29 en 39) is blijkbaar een riviertje. Eene aanteekening in handschrift B. doet aan „de Lemmer", een plaats in de Friesche gemeente Lemsterland, denken en die opvatting heeft ook Weiland, evenals de meeste anderen. Zie vooral Richthofen, t. a. p. II bl. 108 en vlg., en 726. Hij verstaat onder „Lenna" een water, dat van het Tjeukemeer naar de Zuiderzee loopt en thans „de Rijn" heet. Ik geloof echter, dat wij eerder

te denken hebben aan de Linde, welk riviertje thans voor een deel de grens vormt tusschen de provinciën Friesland en Overijsel en boven het stadje Kuinre met de Tjonger of Kuinder zich vereenigt.

Leo, sc. Albertus (C. 7) was een rijke ridder, met wiens dochter Volkerus van Coevorden huwde. Een geslacht Leo of Lewe komt in talrijke oorkonden voor, zoo bijv. een Gerardus Leo reeds in 1206 en later Driessen, l. c. p. 12, 241—243); doch deze Gerard schijnt niet in Utrecht, maar in Drente of Vollenhove te huis te behooren.

Levonia (C. 29) is Lijfland.

Lywart (C. 30 en 34) is Leeuwarden, de hoofdplaats der prov. Friesland.

Lywart, sc. Hesselus (C. 40) was deken van Oostergo. Vgl. ook de Gedenkschriften van Mariengaarde, uitg. Wijbrands, bl. 159 en 160.

Lippia, sc. Hermannus de (C. 18—20). Deze Herman van Lippe was een broeder van Gerard II, aartsbisschop van Bremen, van Otto II, bisschop van Utrecht, van Bernard IV, bisschop van Paderborn, en van Dirk, proost van Deventer en Oldenzaal. Hun vader was Bernard, heer van Lippe, later in 1211 abt van Dunamunde en in 1218 bisschop van Selburg in Lijfland. Hun moeder heette Helewigis en was eene zuster van Gerard graaf van Are en Dirk II bisschop van Utrecht.

Lobede (C. 19) is Lobit aan den Rijn in de gemeente Herwen en Aart. De graaf van Gelre hief er tol. Vgl. met het door onzen schrijver medegedeelde, eenerzijds de oorkonden van 1220 en 1223, waarin Frederik II den graaf van Gelre verbiedt die van Deventer en Salland te Arnhem, Oosterbeek en Lobit onrechtmatig met tol te bezwaren, en aan

den anderen kant de oorkonden van 1222, 1224 en 1226, waarbij den graaf van Gelre verlof wordt gegeven om den tol van Arnhem naar Lobit te verleggen. (Sloet, t. a. p. nr. 461, 465, 470. 474 en 498).

Longobardia (C. 27) is eene landstreek van Italië.

Loen, Lon (C. 25). Dit Loon lag niet op de Veluwe, zooals Weiland mededeelt, maar is de plaats, die thans Stadtlohn heet en in Regierungsbezirk Munster niet ver van Ahaus en dicht bij de grenzen van Nederland ligt. Het was vroeger de hoofdplaats van een graafschap, dat zich ook over eenige dorpen, zooals Winterswijk, Aalten. enz. uitstrekte, die toen kerkelijk deel waren van de diocese Munster en thans tot de Nederl. provincie Gelderland behooren. De heeren en graven van Loon komen dikwijls in Geldersche en Munstersche oorkonden voor. In 1227 was Herman heer of graaf van Loon.

Loen, sc. Lodowicus comes de (C. 15 en 16). Deze graaf, die gehuwd was met Ada van Holland, behoorde tot het aanzienlijk geslacht, welks graafschap nabij Luik was gelegen.

Lucae, sc. festum (C. 34). Dit feest valt op 18 October. „In crastino Lucae evangelistae" is dus 19 October.

Ludinkerke, sc. abbas de (C. 36). De abdij Ludingakerke, ook wel Ludingkerke, Luidenkerka, Luinkerke, enz. genoemd, lag bij het dorp Achlum in Franekeradeel, prov. Friesland. Zij behoorde tot de kloosters van de reguliere kanunniken van St. Augustinus.

Ludit in humanis, etc. (C. 34). Dezen versregel vindt men in de brieven van Ovidius ex Ponto, Lib. IV, Ep. 3 vs. 49.

M.

Maestrecht, sc. prepositus in (C. 12). Als proost van Maastricht wordt genoemd Dirk van Are, die bisschop van Utrecht werd.

Maguncia (C. 10) is Mainz.

Maguntinus, sc. Conradus archiepiscopus (C. 9) is Conrad, aartsbisschop van Mainz.

Mariae, sc. assumptio beatae virginis (C. 28). De hemelvaart van Maria wordt op 15 Augustus herdacht. De vijfde dag daarna is 20 Augustus.

Mariae Magdalenae, sc. festum (C. 33). Dit feest valt op 22 Juli.

Mariam in Trajecto, sc. prepositus ad sanctam (C. 5). Als proost van St. Marie wordt vermeld Boudewijn van Holland, die bisschop van Utrecht werd.

Martini, sc. festum sancti (C. 30). De St. Maartensdag is 11 November.

Martinus, sc. beatus, sanctus (C. 2, 12, 14, 22, 25, 30, 35 en 40). Hij is de beschermheilige van het Utrechtsch bisdom en de hoofdkerk, de domkerk te Utrecht draagt zijn naam; vgl. Trajectum.

Matthei, sc. dies apostoli et evangelistae (C. 40) valt op 21 September. „Vigilia Mathei apostoli" is dus 20 September.

Merna (C. 34 en 35). De Merne of Marne was een ambt van Hunsingo en ligt in het noord-westen der prov. Groningen nabij de Lauwers. Vgl. Richthofen, t. a. p. II bl. 790 en vlg., 842 en vlg.

Midrecht (C. 15) is Mijdrecht, een dorp in het westen der prov. Utrecht.

Mitzspete; zie Nutzpete.

Monasteriensis, sc. episcopatus (C. 25 en 34) is het bisdom Munster.

Monasteriensis, sc. episcopus. De volgende bisschoppen van Munster worden vermeld:

1°. Hermannus (C. 10). Dit is Herman II, een graaf van Katzenelnbogen, die van 1174—1203 bisschop was.

2°. Otto (C. 17). Dit is Otto I, die bisschop was van 1204—1218. Hij behoorde niet tot het geslacht der graven van Bentheim, zooals dikwijls wordt opgegeven, maar tot dat der graven van Oldenburg. Hij was een broeder van Gerard, bisschop van Osnabrück en hij noemt Wilbrand van Oldenburg, die later bisschop van Utrecht werd, in oorkonden van 1215 en 1217 zijn cognatus (Wilmans, t. a. p. III nr. 92, 116 en 118).

3°. Theodericus (C. 19 en 20). Dit is bisschop Dirk III (1218—1226). Hij was een graaf van Isenberg.

Monte, sc. Adolfus comes de (C. 10) is Adolf III, graaf van Berg.

Muntfoerd (C. 3) is Montfoort in de prov. Utrecht.

N.

Nicholay, sc. dies beati (C. 16) valt op 6 December. „Vigilia beati Nicholay" is dus 5 December.

Niënstede, Nijënstede (C. 25, 32 en 33) was eene parochie, waarvan de kerk vermeld wordt en waarin het kasteel Hardenberg was gelegen. De naam dezer plaats is verloren gegaan.

Noda (C. 11) is de vallei tusschen Renen en Wageningen op de grenzen van Utrecht en Gelderland. De naam „Hnodi" komt reeds in eene oorkonde van 855 voor en in een charter van keizer Frederik I van 1165 wordt verlof gegeven tot het

doorgraven van „terra illa, quae vulgo Noda dicitur" (Sloet, t. a. p. nr. 45 en 313). Van het standpunt van iemand, die in Groningen zich bevindt, is „episcopatus citra Nodam constitutus" dat deel, dat oostelijk van de Noda ligt, dus Overijsel, enz.

Normanni (C. 7). Hier is sprake van aanvallen, die de Noormannen in den tijd van Walfridus, omstreeks 910, tegen Groningen zouden gedaan hebben.

Nova terra (C. 34) is Nieuwland. Bedoeld is echter niet „het Nieuwland op het Bilt," d. i. de tegenwoordige Friesche gemeente het Bilt, waaraan een der dekenschappen van Westergo zijn naam ontleende. Immers het Bilt, d. i. de aangeslijkte grond van den mond der Bordena, werd niet vóór het begin der 16de eeuw ingedijkt en al is reeds tegen het einde der 14de eeuw sprake van „en utlant geheeten Bil, dat aengheworpen is buten dijcs ende ghelegen is tusschen Meynaertsgae ende sinte Mariëngaerde" (Schwarzenberg, Charterboek I p. 284), in het begin der 13de eeuw zal dit „utlant" nog wel niet hebben bestaan of althans nog wel niet belangrijk zijn geweest.

Waarschijnlijk heeft onze schrijver het oog op het dorp Nijland, niet ver van Bolsward in Wymbritseradeel, waarnaar wellicht vroeger het dekenschap Bolsward kan zijn genoemd geweest. Vgl. Mr. Andreae in Vrije Fries, XIV bl. 326.

Nutzpete, Nutspete, Nutzspete (C. 29, 34—37, 39 en 40). De lezing van Matthaeus, die ook door Weiland gevolgd wordt, is Mitzpete, Mitspete, Mizpete, Mizspete, Mitzplete. Ik heb echter de voorkeur gegeven aan de lezing van handschrift A. in C. 29, de eenige plaats, waar het woord in dit handschrift voorkomt. Met die lezing stemt

overeen de lezing van handschrift B. in C. 34—37, 39 en 40, ofschoon in dit handschrift een jongere hand somtijds de lezing van Matthaeus heeft aangewezen. Voor zoover ik weet, komt de bedoelde plaatsnaam slechts éénmaal in eene oorkonde voor en wel in het charter van 21 Juli 1233, waarbij bisschop Wilbrand het klooster Mariënberg bij Zwolle in zijne bescherming neemt en daaraan onderscheidene voorrechten verleent. Dit charter is meermalen geheel of gedeeltelijk gedrukt, soms met het jaartal 1232, nl. bij Lindeborn, Hist. episc. Dav. p. 263, bij Dumbar, Analecta II p. 229 en Kerk. en Wer. Deventer I p. 464, bij van Mieris, Charterboek I p. 210 (vgl. ook Oudheden van Deventer I bl. 617). In die uitgaven staat Mirspete of Mitsepe. Het stuk berust echter in het oud-archief van Overijsel en de archivaris Mr. van Doorninck had de goedheid het voor mij af te schrijven en daarbij vooral nauwkeurig te letten op de schrijfwijze van het bedoelde woord. Er blijkt thans te staan „Nutspete."

Waar dat Nutspete gelegen was, is moeilijk uit te maken. Ongetwijfeld ten zuiden van de stad Groningen. Gewoonlijk neemt men aan — zoo doet ook Weiland —, dat Midlaren oudtijds Mitspete genoemd werd; doch dit is alleen een vermoeden, steunende op eene lezing, waarvan de onjuistheid thans gebleken is. Bovendien kan van Midlaren niet gezegd worden, dat het ligt „prope Groninge." (C. 34).

O.

Octava Pasche (C. 33) is een week na Paschen. In 1230 viel Paschen op 7 April en de octaaf dus

op 14 April, in 1231 viel Paschen op 23 Maart en de octaaf op 30 Maart.

Oculi mei, sc. quadragesima (C. 37) is vier weken, 28 dagen vóór Paschen. In 1231 viel Paschen op 23 Maart en de quadragesima Oculi mei dus op 23 Februari, in 1232 was 11 April de eerste Paaschdag en viel de quadragesima Oculi mei dus op 14 Maart.

Odelenberge (C. 22). Weiland houdt ten onrechte deze plaats voor Elburg op de Veluwe. Bedoeld is Odilienberg aan de Roer in de prov. Limburg. In [illegible] werd het Klooster Berg „in pago Masa super [illegible] Koning Lotharius [illegible] Bergha, [illegible] later in ver- [illegible] prepositus [illegible] 259 [illegible]

[illegible] onze [illegible] Heinsberg [illegible] in [illegible] 380 [illegible]

van Hendrik, graaf van Gelre, den grootvader van graaf Gerard III van Gelre en den overgrootvader van Floris IV, graaf van Holland. Van daar, dat bisschop Wilbrand een bloedverwant dezer beide graven genoemd wordt.

Oldenselensis; zie Aldensele.

Omershem; zie Homersem.

Ostergo, (C. 33 en 40) is Oostergo, het oostelijk deel van de prov. Friesland. Het gaf den naam aan een dekenschap, dat echter waarschijnlijk niet geheel Oostergo omvatte. Zie over de kerkelijke indeeling van Oostergo: Richthofen, t. a. p. II. bl. 603 en vlg. en Mr. Andreae in Vrije Fries XIV bl. 263 en vlg.

Osnaburgensis, sc. Gerardus episcopus (C. 17). Bedoeld is Gerhard van Oldenburg, die van 1192—1216 bisschop van Osnabrück en een broeder van bisschop Otto I van Munster was.

P.

Paderborne, (C. 27) is Paderborn, de zetel van een bisschop. Wilbrand van Oldenburg, later bisschop van Utrecht, was in de jaren 1226 en 1227 „Paderburnensis ecclesiae episcopus".

Palatinus Reni, sc. Otto comes (C. 2). Bedoeld is ongetwijfeld Otto comes de Rinecka, Rinecke, Rinecge, Rinegge, Rijnegge, d. i. Rheineck aan den Rijn tusschen Brohl en Nieder-Breisig. Twee personen, die beiden dezen naam dragen, soms in oorkonden naast elkander voorkomen, o. a. bij Sloet, t. a. p. nr. 287, en vader en zoon waren, zouden door onzen schrijver kunnen bedoeld zijn. Dat echter de zoon in Twente werd gevangen genomen, blijkt o. a. uit de Annales Egm. en

het Chronicon Egm., die dit feit op het jaar 1143 verhalen. De Annales Colonienses maximi (bij Pertz, Mon. Germ. SS. XVII p. 760) maken er melding van op het jaar 1146, de Annales Palidenses (bij Pertz, l. l. XVI p. 84) op het jaar 1149.

De oudere Otto van Rheineck, die omstreeks 1150 overleed, was gehuwd met Gertrudis, vermoedelijk eene zuster van Richenza, echtgenoote van Keizer Lotharius van Supplinburg. Richenza en Gertrudis waren de dochters en erfgenamen van Hendrik den Vette, graaf van Nordheim, die in 1101 bij een inval in Friesland sneuvelde, en van Gertrudis, eene zuster van markgraaf Ekbert II, aan wien de graafschappen Staveren, Westergo, Oostergo en Islego door Keizer Hendrik IV waren ontnomen.

[illegible] waarschijnlijk van den ouderen Otto van Rheineck en Gertrudis, die nog in 1154 voorkomt [illegible] Bentheim schijnt [illegible] toebe- [illegible] die nog vóór [illegible] genaamd, [illegible] van Holland gehuwd was. [illegible] verkreeg [illegible] Bentheim. [illegible] overleed. [illegible] graaf van Bent- [illegible] 1165. [illegible]

Ook wordt zijn legaat vermeld in C. 21 en 22; vgl. Portuensis. Doch slechts éénmaal wordt de naam van den Paus genoemd, nl. in C. 27 de naam van Gregorius IX.

Papia (C. 11) is Pavia in Italië.

Pedge (C. 4, 7 en 27) is het dorp Peize in het noorden van Drente omstreeks twee uren van de stad Groningen. Met de „specialis defensio" (C. 27) is wellicht Eelde bedoeld, dat ongeveer één uur ten oosten van Peize ligt en waar de „sculteti" van Drente hun kasteel hadden.

Menco schrijft in zijne kroniek Pedese, welke schrijfwijze ook in sommige oorkonden voorkomt, ofschoon de naam daarin ook in allerlei andere vormen, zooals Pedsie, Peedse, Peydse, Peisge, Pezie, Peise, Peyze, enz. gevonden wordt.

Pedge, nl. een geslacht van dien naam. Onze schrijver vermeldt:

1°. Lambertus de Pedge (C. 4) een broeder van Leffard van Groningen. Hij komt ook voor in oorkonden van 1176 en 1181 (Driessen, l. l. p. 6 en 9).

2°. Rodolfus en Menso (C. 4, 7—9). Zij waren de zonen van Lambertus en leefden nog in 1232. Zij worden in onderscheidene oorkonden, o. a. bij Driessen l. l. p. 12, 17, 18 en 21, en ook in het boven aangehaald stuk van 1225 (Bijdragen Groningen V bl. 60) vermeld.

Pharaonis, sc. cor in istis induratum erat (C. 39) is eene toespeling op Exodus VII vers 13, dat in de Hollandsche vertaling luidt: „Doch Farao's hart verstokte."

Portuensis, sc. Conradus episcopus (C. 21 en 22). Hij was Pauselijk legaat en komt als zoodanig

zoowel in de kroniek van Emo (ed. Hist. Gen. p. 87, 99 en vlg., 113 en vlg.) als in Ned. oorkonden (o. a. bij van den Bergh, t. a. p. I nr. 294 en Sloet t. a. p. nr. 479, 481, 485—489) meermalen voor. Sommige der vermelde oorkonden hebben betrekking tot het onderwerp, dat door onzen schrijver besproken wordt. Deze bisschop was een zoon van graaf Egino van Urach en van Agnes, eene dochter van den hertog van Zäringen, en was aan graaf Gerard III van Gelre verwant, waarschijnlijk door diens moeder Richardis.

Postekin, sc. Ghiselbertus (C. 7). Dezen Hollandschen ridder heb ik in oorkonden niet aangetroffen.

Q.

„Quis furor, o cives" etc. (C. 24). Deze plaats is ontleend aan de Pharsalia van Lucanus, Lib. I vs. 8. Daar luiden echter vers 8 en 9:

Quis furor, o cives? Quae tanta licentia ferri,
Gentibus invisis Latium praebere cruorem?

R.

Reccla (C. 7) is blijkbaar eene rivier in de nabijheid van de Vecht. Bedoeld is waarschijnlijk de Regge, die iets beneden Ommen in de Vecht valt. Dit riviertje heette vroeger, o. a. in 1404 „Regde" (van Hattum, Geschiedenissen der stad Zwolle, I bl. 274) en ik ben daarom niet ongeneigd aan te nemen, dat bij onzen schrijver in plaats van „Reccla" zal moeten gelezen worden „Recda" of „Rectha."

ni, sc. militia (C. 20). Hieronder is de ridderschap van de Rijnstreek te verstaan.

Rese, sc. Reynoldus de (C. 25.) Deze edelman komt ook in oorkonden voor (o. a. bij Sloet t. a. p. nr. 452) en wordt genoemd onder hen, die in 1227 bij Ane sneuvelden (Dumbar, Analecta II p. 228 en Matthaeus, Analecta 1738, V bl. 338). In eene oorkonde van 1229 treedt dan ook zijn zoon Bernard op (Sloet, t. a. p. nr. 519).

Resta (C. 29 en 34) is de rivier de Reest, die voor een deel de grens vormt tusschen Drente en Overijsel.

Roma (C. 3, 4 en 17). Meermalen wordt Rome vermeld. Ook is er sprake van de curia Romana (C. 11 en 16) en van „creditores Romani" (C. 12), die ook in C. 38 onder den naam van „Romani" schijnen te zijn bedoeld.

Rotlo (C. 7), waarvoor in de handschriften en bij Matthaeus „Roclo, Rocclo, Rodo" gelezen wordt, is het dorp Rolde in de prov. Drente.

Runen (C. 29 en 34) is het Drentsche dorp Ruinen ten noord-oosten van Meppel. De heeren en het klooster van Ruinen komen reeds in oorkonden der 12de eeuw meermalen voor.

S.

Saladinus, sc. Sarracenorum soldanus (C. 25) is de bekende sultan der Saracenen Saladijn.

Sallandia, Sallant (C. 19, 22, 25, 26, 29 en 39) is het landschap Salland in Overijsel.

Sanctorum, sc. dies omnium (C. 1) is Allerheiligen, d. i. 1 November. „Vigilia omnium Sanctorum" is dus 31 October, d. i. „pridie" en niet zooals onze schrijver vermeldt [illegible] Kal. Novembris.

Sarraceni (C. 25) zijn de Saracenen.

Scullenburch (C. 32) [illegible]

Schuilenburg aan de Regge in de gemeente Hellendoorn, prov. Overijsel. Vermoedelijk behoorde het aan de kasteleins van Coevorden, die bezittingen aan de Regge hadden.

Seynensis, sc. Henricus comes (C. 20) is Hendrik, graaf van Sayn. Hij komt in vele oorkonden voor.

Selandenses (C. 16) zijn de bewoners van Zeeland. Misschien zijn inzonderheid de bewoners van Schouwen bedoeld. Over de hulp, door hen aan graaf Willem I verleend, zie men de Annales Egm. en het Chron. Egm. op de jaren 1203 en 1204.

Senenses, sc. creditores (C. 12). Bedoeld zijn de schuldeischers uit Siena, ten zuiden van Florence in Italië.

Sepperothe, sc. Godescalcus de (C. 4). Hij wordt een edelman uit Westfalen genoemd en was gehuwd met de dochter van Leffard, prefect van Groningen. Zijne kinderen zijn vermeld onder de Groningsche prefecten. Zoowel het plaatsje, dat nu Seppenrade heet en dicht bij Lüdinghausen ten zuiden van Munster gelegen is, als het edel geslacht, dat zijn naam aan die plaats ontleende, komen in Munstersche oorkonden dikwijls voor. In verscheidene oorkonden van 1165—1190 (Erhard, Regesta, Cod. dipl. nr. 333, 401, 418, 451 en 503) treedt een Godescalcus of Godechalcus de Saperode, Saprothe, Sapperoth op, soms met een broeder Rodulfus. Dit kan echter niet de schoonzoon van Leffard van Groningen zijn, daar volgens onzen schrijver die schoonzoon vóór zijn schoonvader, en deze vóór bisschop Godfried, d. i. dus vóór 1178 gestorven is.

Sicilia (C. 12 en 27) is het eiland Sicilië.

Symonis et Judae, sc. dies (C. 30 en 32). De

heilige Simeon en Judas worden op 28 October herdacht.

Smalena (C. 34) is de oude naam van een waterloop en van een plaatsje, die oudtijds ook wel Smalnee of Smelnee werden genoemd en thans Smalle-ee of Smal-ee heeten. Het dekenschap en de grietenij Smallingerland ontleenden daaraan hun naam. Onze schrijver zal misschien het dekenschap hebben bedoeld.

Stauria (C. 13, 29, 30 en 39) is de stad Staveren, die reeds in de tweede helft der 11de eeuw voorrechten verkregen had, welke in 1118 door Hendrik V bevestigd werden. Vermeld worden in C. 13 de „cives" en een klooster. Dit klooster was genoemd naar St. Odulphus, die in de eerste helft der 9de eeuw onder bisschop Frederik I in Staveren een kapittel gevestigd had, dat in 1132 in een klooster der Benedictijnen werd veranderd.

Stauriae, sc. decanatus (C. 33 en 34) is het dekenschap Staveren. Ook de deken wordt vermeld. Zie over dit dekenschap: Richthofen, t. a. p. II bl. 642 en vlg.

Steenvoerde, Stenvorde, Steenvordia (C. 7 en 25) is Burgsteinfurt ten zuid-oosten van Bentheim. Tot in 1193 komt Rudolf II als heer van Steinfurt voor; daarna, zeker tot in 1227 en misschien nog later, zijn zoon Ludolf I.

Steenwijc (C. 8, 29, 32—34 en 39) is de stad Steenwijk in het noord-westen van de prov. Overijsel. Ook het land (terra) wordt genoemd. Voor Steenwijc staat soms Stenwic, enz.

Sterlingorum, sc. marcae (C. 12 en 16) zijn de bekende Engelsche munt.

Suadeburch (C. 15) is Zwammerdam, dat oudtijds Swadenburgerdam heette en in de prov. Zuid-

Holland op de grenzen van Utrecht ligt. Suadeburg, Swadeburg, Swathenburg komt voor in onderscheidene oorkonden uit de 12de en de 13de eeuw; men zie de oorkondenboeken van de heeren van den Bergh en Sloet. Over het gevecht bij Suadeborch, dat onze schrijver vermeldt, spreken ook de Annales Egm. en het Chronicon Egm. op het jaar 1204.

Suollae, (C. 33) is Zwolle, thans de hoofdplaats van Overijsel. De plaats werd in 1230 door bisschop Wilbrand tot een stad verheven.

Sutphania (C 14 en 19) is Zutfen aan den IJsel in de provincie Gelderland.

Sutphaniae, sc. prepositus (C. 27). Als proost van Zutfen komt hier voor Wilbrand van Oldenburg, die bisschop van Utrecht werd.

T.

Texele (C. 16) is het eiland Texel.

Terra sancta (C. 19) is het heilige land. De tocht naar het heilige land, waaraan bisschop Otto II deelnam, was de kruistocht van 1218.

Theutonia (C. 25); zie Alamannia.

Thordrecht (C. 16) is de stad Dordrecht in de prov. Zuid-Holland.

Thrente; zie Trenta.

Trajectum (C. 3, 4, 11, 13, 14, 16—18, 25, 27, 28, 30, 33, 35, 38 en 39) is Utrecht, welke plaats eene „civitas" wordt genoemd. Gesproken wordt ook van Trajectenses (C. 35), dat zijn de burgers van Utrecht, en van „nuntii Trajectenses" (C. 27), boden uit Utrecht. Meermalen is verder sprake van de kerk van St. Maarten te Utrecht (C. 4, 10, 13, 16—18, 25, 27—29) en ook eenmaal van de kerk van St. Marie (C. 5).

Trajectensis, sc. terra (C. 11, 38 en 39) is het land van Utrecht, bepaaldelijk Utrecht ten westen van de Noda.

Trajectensis, sc. ecclesia (C. 11, 12, 17, 22, 26, 27, 29—34, 38 en 40) is de kerk van Utrecht, waaronder soms de Dom- of St. Maartenskerk, soms het geheele Utrechtsche bisdom, episcopatus Trajectensis (C. 6, 10, etc.) zal zijn te verstaan. Herhaalde malen wordt ook melding gemaakt van ministeriales ecclesiae Trajectensis, van milites Trajectenses, van de militia Trajectensis (C. 2, 14, 17, 19, 21, 22, 25, 27, 28, 32 en 34).

Trajectenses, sc. episcopi (Inscr., C. 1, 2 en 6). In deze plaatsen wordt in het algemeen van de bisschoppen van Utrecht gesproken. Opgesomd en besproken worden door onzen schrijver de Utr. bischoppen van Herbert tot en met Wilbrand. Wij vinden dus:

1°. Harbertus, Harbartus, Herbertus de Berum (C. 2—5 en 7). Onze schrijver noemt hem den 25sten (in handschrift B. den 21sten) bisschop van Utrecht, terwijl hij bij de Beka en bij Heda de 26ste heet.

Voordat Herbert bisschop werd, was hij domproost; zie o. a. v. d. Bergh t. a. p. I nr. 118, 119 en 123 en Sloet t. a. p. nr. 259 en 274. Volgens de Annales Egm., het Chronicon Egm. en andere geschiedbronnen volgde hij in 1138 Andreas van Kuik als bisschop op en bij die opgave sluiten Moll, kerkgeschiedenis II, 1°. bl. 88 en anderen zich aan. Daar in oorkonden van 1139 (v. d. Bergh en Sloet l. l.) Andreas nog als bisschop en Herbert als domproost voorkomen, verdient het bericht van den Annalista Saxo (bij Pertz, l. l.

Script. VI p. 777), volgens hetwelk Andreas in 1139 overleed, de voorkeur.

Bisschop Herbert stierf den 12den November 1150 en de opgave van onzen schrijver (C. 4), dat hij negen jaren regeerde, is dus onjuist. In het oorspronkelijk handschrift zal misschien XI in plaats van IX gestaan hebben.

2°. Hermannus de Horne (C. 3 en 4). Na den dood van bisschop Herbert ontstonden over de keuze van een opvolger groote verschillen, waarover men berichten vindt in de Annales Egmondenses en in het Chron. Egm. op het jaar 1150; voorts in de Gesta Friderici imperatoris van Otto bisschop van Freising, Lib I C. 62 (Pertz, l. l. Script XX p. 388, 389) en in een brief van koning Konrad III aan den Paus (Jaffé, Monumenta Corbeiensia p. 452—454). Tegenover elkander stonden Fritherícus, filius Adolfi comitis de Hovele (dit is de oude naam van de graven van Altena en van Berg) en Herman van Hoorn, proost van St. Gereon in Keulen. De laatste behield de overhand en werd bisschop van Utrecht, terwijl Frederik van Altena later, nl. in 1156, tot aartsbisschop van Keulen werd benoemd.

Bisschop Herman overleed volgens alle berichten in het begin van het jaar 1156 en bekleedde zijn ambt dus gedurende 5 jaren. Het bericht van onzen schrijver, dat hij slechts $3^1/_2$ jaar regeerde, laat zich echter verklaren, daar Herman niet vóór 1152 het rustig bezit van het bisdom verworven heeft; zie de Annales Egm. op dit jaar en de Gesta Friderici Lib. II C. 4, bij Pertz, l. l. p. 392.

3°. Godefridus de Renen (C. 3—5). Deze bis-

schop, die vroeger domproost was, werd verkozen in 1156 en overleed in 1178, zoodat hij gedurende 22 jaren regeerde, zooals terecht door onzen schrijver wordt opgegeven.

4°. Balduinus II de Holland (C. 2, 4, 5, 7—12, 16 en 17). Hij was een zoon van graaf Dirk VI van Holland en een broeder van graaf Floris III, van Otto graaf van Bentheim, enz. Voordat hij bisschop werd, was hij proost van Oldenzaal en proost van St. Marie in Utrecht, zooals onze schrijver mededeelt en, wat de proosdij van St. Marie betreft, ook uit oorkonden blijkt. Men zie o. a. v. d. Bergh t. a. p. I nr. 151 en Sloet, t. a. p. nr. 341. In 1178 bisschop geworden, overleed hij te Mainz in April 1196. Wel komt hij nog in 1197 als getuige in eene oorkonde voor (Sloet, t. a. p. nr. 391); doch dit stuk is onecht. De opgave van onzen schrijver, dat hij gedurende 18 jaren aan het hoofd der Utrechtsche kerk stond, is dus juist.

5° en 6°. Arnoldus de IJsenborch en Theodericus I de Holland (C. 4, 11, 12 en 16) werden na den dood van bisschop Boudewijn elk door eene partij gekozen. De eerste, die proost van Deventer was, behoorde tot het geslacht der graven van Altena, waarvan een tak den naam van Isenborch of Isenberg voerde. De tweede was een broeder van bisschop Boudewijn II en domproost te Utrecht. De beide bisschoppen stierven kort na elkander in Italië. Ten onrechte nemen de Beka en anderen aan, dat zij in 1198 overleden. Hun overlijden greep plaats in 1197, zooals de Annales Egm. en het Chronicon Egm.

berichten. Dit blijkt ook uit het verhaal van onzen schrijver, volgens wien Dirk van Are tijdens zijne verkiezing in Italië was bij keizer Hendrik VI, die toen overleed. Deze gebeurtenis nu greep plaats op 28 September 1197.

Niet geheel juist is daarom het bericht van onzen schrijver (C. 4 en 11), dat Arnold en Dirk I twee jaren bisschop waren en dat het scisma twee jaren geduurd heeft.

7°. Theodericus II de Are (C. 4, 12—18, 25, 33 en 37). Deze bisschop behoorde tot het geslacht der graven van Are en was proost van Maastricht, toen hij tot bisschop van Utrecht verkozen werd. De mededeeling, door onzen schrijver in C. 12 gedaan, volgens welke de verkiezing in 1201 zoude hebben plaats gehad, is wel het gevolg van een fout, door een afschrijver begaan. Zooals ook blijkt uit de Annales Colonienses maximi (bij Pertz, l. l. Script. XVII p. 805), werd Dirk van Are in 1197 tot bisschop van Utrecht verkozen. Niet voor het jaar 1198 aanvaardde hij echter zijn ambt (Annales Egm. en Chronicon Egm.). In Juli en Augustus 1198 was hij als bisschop van Utrecht bij de kroning van Otto IV en bij andere handelingen te Aken tegenwoordig; zie o. a. Erhard, Regesta II Cod. dipl. nr. 570 en 571, Sloet t. a. p. nr. 392.

Het bericht van onzen schrijver, dat bisschop Dirk II in December 1212 overleed, is juist, al wordt somtijds, bijv. in het Necrologium Egmondanum (v. d. Bergh, t. a. p. I bl. 333) gezegd, dat hij reeds in 1200 gestorven is. Hij regeerde dus 14 jaren, zooals onze schrijver opgeeft, of eigenlijk 14½ jaar, in-

dien men aanneemt, dat hij in Mei of Juni 1198 zijn ambt aanvaard heeft.

8°. Otto I, Gelrensis natione (C. 4 en 17). Hij was een broeder van graaf Gerard III van Gelre en een zwager van graaf Willem I van Holland. Toen hij bisschop werd, was hij nog jong, maar toch reeds proost van Xanten. Vóór het jaar 1213 zal hij wel niet tot bisschop verkozen zijn.

Volgens onzen schrijver zoude hij $2^1/_2$ jaar aan het hoofd van het Utrechtsch bisdom gestaan hebben en in 1215 overleden zijn. Prof. Moll t. a. p. II, 1° bl. 107 meent echter, dat het overlijden niet vóór 1216 heeft plaats gehad, en ook ik acht het waarschijnlijk, dat bisschop Otto I in het begin van 1216 is gestorven.

2°. Otto II de Lippia (C. 1, 4, 18—27, 30 en 39). Hij was de zoon van eene zuster van bisschop Dirk II van Are, dien hij ook in oorkonden avunculus noemt, en was reeds domproost van Utrecht, toen hij tot bisschop verkozen werd; zie o. a. Sloet, t. a. p. nr. 427, 428 en 446. Onze schrijver bericht, dat de verkiezing van Otto II tot bisschop in 1215 heeft plaats gehad; doch daarmede is niet in overeenstemming, dat deze bisschop in verscheidene oorkonden het jaar 1217 het eerste en het jaar 1218 het tweede jaar van zijn episcopaat noemt (Sloet, t. a. p. nr. 446, Driessen l. l. p. 18, 19 en 244, Matthaeus, notae ad Anonymum p. 158). Ook in verband met andere oorkonden schijnt hieruit te moeten worden afgeleid, dat Otto II in het midden van het jaar 1216 bisschop geworden is.

Daar hij 28 Juli 1227 overleed, is hij dus elf jaren bisschop geweest, wat ook door onzen schrijver in C. 4 wordt bericht. De mededeeling in C. 26, volgens welke Otto II dertien jaren geregeerd heeft, schijnt mij daarom niet juist.

Otto II wordt door onzen schrijver (C. 25) de 28ste, door de Beka en Heda de 34ste bisschop van Utrecht genoemd. Het bericht van onzen schrijver strookt niet met de opgave, door hem omtrent de bisschoppen Herbert en Wilbrand gedaan, en is zeker niet te vertrouwen.

10°. Wilbrandus de Oldenburch (C. 1, 4, 27—40). Van dezen Wilbrand weten wij, dat hij in 1211 — hij was toen domheer van Hildesheim — een bezoek bracht aan het heilige land, van welke reis hij eene beschrijving gaf in zijn voor ons bewaard „Itinerarium terrae sanctae". Later werd hij domproost van Hildesheim en in het eind van 1225 of in het begin van 1226 bisschop van Paderborn. Hij was volgens onzen schrijver ook proost van Zutphen en tot domproost van Utrecht verkozen; doch, daar wij in 1226 en later in oorkonden een Theodericus als domproost aantreffen (Sloet, t. a. p. nr. 493, 518, enz., v. d. Bergh, t. a. p. I. nr. 296, 306, 308, enz.), zal Wilbrand, toen hij bisschop van Paderborn werd, ook dit ambt wel hebben nedergelegd.

Ofschoon Wilbrand nog in 1227 tot bisschop van Utrecht verkozen werd, duurde het tot 20 Augustus 1228, voordat hij te Utrecht kwam om zijne waardigheid te aanvaarden. Volgens

het Necrologium van Egmond (v. d. Bergh, t. a. p. I bl. 334) stierf hij op 26 Juli, volgens het Necrologium van St. Salvator (Matthaeus, Fundationes ecclesiarum p. 94) op 27 Juli; doch in welk jaar? Prof. Moll t. a. p. II, 1° bl. 114 neemt met Matthaeus, Fundationes p. 266 aan, dat Wilbrand in 1235 is overleden, en hierbij sluit zich ook Wijbrands aan (Gedenkschriften van Mariëngaarde, bl. 170). Al is er eenige reden om te twijfelen, toch geloof ik, dat 1233 het sterfjaar van bisschop Wilbrand is geweest. Zoo berichten toch niet alleen het Necrologium van Egmond, maar ook de Annales Colonienses maximi (Pertz, l. l. Script. XVII p. 843). Bovendien komt Otto III, Wilbrands opvolger, reeds in de eerste maanden van 1234 in oorkonden als bisschop van Utrecht voor (Sloet, t. a. p, nr. 569, van den Bergh, t. a. p. I nr. 351).

De opgave van onzen schrijver (C. 1), dat Wilbrand de 37ste of de 29ste of de 30ste bisschop van Utrecht zoude geweest zijn, heeft geen waarde.

Trajectensis, sc. major prepositus (C. 11, 15, 18 en 27). Als domproosten van Utrecht worden genoemd: Dirk van Holland, die in 1196 bisschop werd; Floris van Holland, een broeder van graaf Willem I; Otto van Lippe en Wilbrand van Oldenburg, die beiden eveneens bisschop van Utrecht werden.

Transysla (C. 21 en 35) is Overijsel. In C. 21 worden de „ministeriales de Transysla" genoemd.

Trenta, Trente, Thrente, Trentia, Drenta, Drentia (Inscr, C. 1, 2, 4—10, 16, 29, 32, 33, 37, 39 en 40) is het landschap Drente. De lezing

beschikt over eene kerk „in Tuenta in villa, quae Ulsnen vocatur" (Jung, Hist. com. Benth. II p. 357).

Umme, Ummen (C. 25, 29, 32 en 34) is het stadje Ommen, dat aan de Vecht in de provincie Overijsel ligt.

V.

Vechta (C. 7, 19, 25, 29 en 39) is de rivier de Vecht, die door het graafschap Bentheim en de prov. Overijsel stroomt. Meermalen worden de milites, de ministeriales ecclesiae prope Vechtam genoemd.

Velua (C. 5, 10, 14 en 21) is de Veluwe in de provincie Gelderland. Deze landstreek, oudtijds Felaowa, Felua, doch ook reeds sedert het midden der 10de eeuw Velua genoemd, komt in verscheidene oorkonden voor, die in het oorkondenboek van Baron Sloet zijn opgenomen. Daar vindt men ook eenige charters, die betrekking hebben tot de door onzen schrijver vermelde geschillen over de Veluwe tusschen de bisschoppen van Utrecht en de graven van Gelre. Men zie vooral de beslissing, die den 6den Maart 1196 door keizer Hendrik VI werd gegeven (Sloet, t. a. p. nr. 386), waarin echter niet de graaf van Gelre, maar zijn leenheer, de hertog van Lotharingen-Brabant genoemd wordt; voorts een stuk van onzekere dagteekening (Sloet, t. a. p. nr. 370) en de overeenkomst van 28 Januari 1226 (Sloet, t. a. p. nr. 489). Ook in buitenlandsche kronieken worden deze twisten somtijds vermeld. Zoo geven de Annales Colonienses maximi (Pertz, l. l. Script. XVII p. 792 en 794) op de jaren 1187 en 1188 bericht over den strijd tusschen bisschop Boudewijn II en

graaf Otto I van Gelre en over de verzoening, die plaats greep, toen graaf Otto met den keizer ten kruistocht zoude gaan. Vgl. C. 10 van ons geschrift.

Venebrugghe (C. 10) is Venebrugge, iets ten oosten van Hardenberg in de gemeente Ambt-Hardenberg, prov. Overijsel.

Vevelgones (C. 34, 35, 38—40) zijn de bewoners van Fivelingo in het noord-oosten der provincie Groningen. Fivelingo, dat tot de diocese Munster behoorde en oudtijds Fivilga, Fivilgo, Fivelgo, enz. wordt genoemd, heet bij onzen schrijver Vevelgonia (C. 40). In de kronieken van Emo en Menco (ed. Hist. Genootschap) en in de Gesta abbatum Orti Sanctae Mariae (ed. Wijbrands) wordt gesproken van Fivelgones en Fivelgonia. Emo en Menco handelen uitvoerig over den strijd tusschen Hunsingo en Fivelgo.

Victoris, sc. dies beati (C. 29) is 17 October.

Vollenho, Vullenho (C. 3, 16, 19, 26, 29, 32—34 en 38) is Vollenhove aan de Zuiderzee in het noord-westen van Overijsel. Deze plaats ontleent haar naam aan het bosch Fulnaho, dat in eene oorkonde van 943 (Heda, p. 84) wordt vermeld, terwijl in eene oorkonde van 1133 sprake is van „Wllenho, locus maritimus" (Wilmans-Philippi, Kaiserurkunden der Provinz Westfalen II nr. 217). Haar opkomst had de plaats te danken aan bisschop Godfried van Renen, die er een kasteel stichtte. Bisschop Dirk II van Are liet er munten.

De plaats Vollenhove gaf aan het omringend land den naam, zoodat er van eene „terra Vollenho" gesproken wordt en van de daar te huis behoorende dienstmannen der kerk van Utrecht (C. 19, 32 en 33).

Voerst, Vorst (C. 19). Twee kasteelen van dien naam in Salland worden vermeld. Het eene lag ongetwijfeld iets ten noord-westen van Zwolle, waar thans nog een buurt van dien naam in de gemeente Zwollerkerspel gevonden wordt. De ligging van het andere kan ik niet bepalen.

Voerst, sc. duo Hermanni de (C. 19). In oorkonden van Utrechtsche bisschoppen vinden wij somtijds een Herman de Vorst als getuige of borg, o. a. bij Sloet, t. a. p. nr. 435, 488 en 508. In een dier oorkonden heet de persoon: H. de Vorst senior. Een Herman van Voorst komt ook voor onder hen, die in 1227 bij Ane gesneuveld zijn. (Dumbar, Analecta II, p. 228 en Matthaeus, Analecta 1738, V bl. 338).

Vorenborch, sc. Florencius de (C. 7). Deze geslachtsnaam is mij van elders niet bekend en aan het vermoeden, in handschrift B. uitgesproken, dat „Verneborg" zoude moeten gelezen worden, hecht ik niet veel waarde. Floris van Vorenborch was gehuwd met eene zuster van Rudolf van Goor, welke vrouw twee voorkinderen had uit haar vroeger huwelijk met een kastelein van Coevorden. Ten gevolge van dit huwelijk was Floris van Vorenborch in het feitelijk bezit van Coevorden, waarom hij in een stuk van ongeveer 1188 Florencius de Kovordia schijnt te worden genoemd. (Racer, Overijsselsche Gedenkstukken VII bl. 68).

Vorthusen (C. 17) is Voorthuizen tusschen Hoog-Elten en 's Heerenberg. De plaats komt meermalen voor in oorkonden (Sloet t. a. p. nr. 104, 116, 254, 580).

Vrankenvorde (C. 18) is Frankfort aan den Main.

Vrodewalt; zie Frodewalt.

W.

Walburgis, sc. ecclesia beatae, sanctae (C. 3, 7, 24 en 27). De Walburgs-kerk te Groningen stond nabij de Maartens-kerk op het groote kerkhof. Na in 1611 grootendeels te zijn ingestort, werd zij in 1627 afgebroken; zie Teg. Staat van Groningen, II bl. 73.

Walfridus, sc. beatus (C. 7). Volgens een bericht, medegedeeld in de Oudheden van het bisdom Groningen, bl. 1, 2 en 343, zoude Walfridus met zijn zoon Radfridus in het jaar 910 te Bedum door de Noormannen zijn gedood.

Matthaeus neemt in zijne aanteekeningen op onzen schrijver bl. 117 ten onrechte aan, dat Wilfridus zoude bedoeld zijn, de aartsbisschop van York, die in 677 en 678 in Friesland zich ophield en over wien men zie: Moll, Kerkgeschiedenis I bl. 83 en vlg. en Richthofen, t. a. p. II bl. 349 en vlg. In Wilfrieds tijd deden de Noormannen nog geene invallen in ons vaderland.

Walravenus, sc. dux (C. 20). Bedoeld is Walram, hertog van Limburg, die in 1221 zijn vader Hendrik opvolgde en in 1226 overleed.

Walstad (C. 2) is geen eigennaam; het woord beteekent „strijdplaats", zooals thans nog het duitsche woord Walstatt of Walplatz.

Werdene (C. 27). Weiland meent, dat bedoeld is Donauwörth.

Westergo (C. 28, 33 en 34) is het westelijk deel der provincie Friesland. Onze schrijver spreekt ook van het dekenschap Westergo en van den [illegible] Westergoine. Zie over dit dekenschap [illegible]ien, t. a. p. II bl. 585 en vlg. en Mr. An[illegible] Vrije Fries. XIV bl. 277 en vlg.

Westfalia, Westvalia (C. 4 en 40) is Westfalen in den omvang, waarin deze naam omstreeks 1200 werd gebezigd.

Westfalus, Westvalus (C. 4) is iemand uit Westfalen.

Winenia (C. 39) is waarschijnlijk het dorp Wijns in de Friesche gemeente Tietjerksteradeel. Volgens onzen schrijver werd er een bijeenkomst der Friezen gehouden. Hetzelfde feit wordt door Emo (ed. Hist. Gen. bl. 96*b*) op het jaar 1224 bericht en wordt ook in oorkonden vermeld; doch de plaats draagt daarin en bij Emo den naam van „Winenge, Wininghe, Winnighe." Naar deze plaats schijnt eene afdeeling van Oostergo genoemd te zijn. Vgl. Richthofen, t. a. p. I. p. 143, 145, II. p. 630, 633 en Mr. Andreae in Vrije Fries XIV bl. 210 en vlg.

Wiltholte, Wilthalte (C. 34) is Wittelte in de Drentsche gemeente Diever. In eene oorkonde van 1040 heet de plaats „Witthelte" (Heda, p. 120), in een stuk van omstreeks 1300 „Withalte" of „Wittelte" (Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, II bl. 50 en 53).

Woerden (C. 3) is Woerden ten westen van de stad Utrecht in de prov. Zuid-Holland.

X.

Xanctensis, sc. prepositus (C. 17). Als proost van Xanten (aan den linkeroever van den Rijn beneden Wesel en boven Rees) wordt genoemd Otto van Gelder, die in 1213 tot bisschop van Utrecht werd verkozen.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams, uitgegeven door Mr. J. F. Bodel Nyenhuis . . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko, uitgegeven door Mr. Feith en Dr. Acker Stratingh. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten, uitgegeven door Prof. Peerlkamp en A. Perk . . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594, uitgegeven door Mr. H. O. Feith. . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw, uitgegeven door Dr. E. Verwijs . . . . . - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken. den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Eerste Deel.* 1584—1618 . . . . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje, by Mrs. Davies . . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door Prof. R. Fruin . . . . . *f* 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. - 5.50

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627. - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . - 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629. - 8.20

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630 . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644 . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . . - 7.20.

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . - 6.20.

N°. 27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort . . . . . ƒ10.80.

N°. 27*b*. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen tot den Pol. Uitgegeven door Mr. J. A. Sillem. Aanhangsel van de Brieven uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort. Met twee registers. - 1.40.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . - 1.40.

N°. 29. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 6.80.

N°. 30. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel* . . . . - 5.30.

N°. 31. Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken. Met opgave van bestaande Handschriften en Litteratuur, door Mr. S. Muller. Fz. . . . . - 1.40.

N°. 32. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . . . - 3.50.

N°. 33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. - 8.00.

N°. 34. Idem. Tome deuxième . . . . . - 5.40.

N°. 35. Idem. Tome troisième. (première partie) . . - 5.60.

N°. 36. Idem. Idem. (deuxième partie) . . - 3.90.

N°. 37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetie in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . - 6.10.

N°. 38. Brieven aan R. M. van Goens en Onuitgegeven Stukken hem betreffende. *Eerste Deel* . . . - 6.60.

N°. 39. Dagverhaal van Jan van Riebeek, Commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste Deel.* (1652—1655) . . . . . - 7.80.

N°. 40. Rijmkroniek van Melis Stoke, uitgegeven door Dr. W. G. Brill. *Eerste Deel.* . . . . . *f* 5.00.

N°. 41. De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II, toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning, door Dr. J. A. Wijnne. . . . - 5.40.

N°. 42. Rijmkroniek van Melis Stoke, uitgegeven door Dr. W. G. Brill. *Tweede Deel* . . . . . - 4.80.

N°. 43. Brieven aan R. M. van Goens en Onuitgegeven Stukken hem betreffende. *Tweede Deel.* . . - 4.60.

N°. 44. Brieven en Onnitgegeven Stukken van Jonkheer Arend van Dorp, Hr. van Maasdam enz., uitgegeven door Mr. J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Eerste Deel* . . . . . - 6.60.

N°. 45. Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, Raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitgegeven met inleiding en aanteekeningen, door Theod. Jorissen . . . . . - 4.50.

N°. 46. Journalen van Constantijn Huygens, den Zoon, (Handschrift van de Koninklijke Akademie v. Wetenschappen te Amsterdam). *Derde Deel.* - 2.20.

N°. 47. Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten verzameld door Dr. P. J. Blok. . . . . - 2.90

N°. 48. De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel (kroniek van van Lemego) uitgegeven en met kritische aanteekeningen voorzien door Mr. J. A. Feith, Commies-Chartermeester bij het Oud-Archief in Groningen met eene inleiding van Dr. P. J. Blok, Hoogleeraar te Groningen . . - 2.40.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. I^e^ Deel. *f* 5.60.

Idem. IIe Deel . . . . . - 5.20.

Idem. IIIe Deel . . . . . - 5.20.

Idem. IVe Deel . . . . . - 8.80.

Idem. Ve Deel . . . . . - 5.40.

Idem. VIe Deel . . . . . - 6.00.

Idem. VIIe Deel . . . . . - 5.00.

Idem. VIIIe Deel . . . . . - 3.60.

Idem. IXe Deel . . . . . - 6.10.

Idem. Xe Deel . . . . . - 5.80.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

SUPPLEMENT-KATALOGUS der derde uitgave in 1872 van de Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 1882. . . . . - 1.10.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I—IV. . . - 26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.

MAR 17 1919

BRIEVEN

EN

ONUITGEGEVEN STUKKEN

VAN

Jonkheer AREND VAN DORP,

Hr. van Maasdam, enz.

UITGEGEVEN

DOOR

Mr. J. B. J. N. Ridder DE VAN DER SCHUEREN.

IIe Deel.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 50.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1888.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

Nº. 50.

BRIEVEN

EN

ONUITGEGEVEN STUKKEN

VAN

Jonkheer AREND VAN DORP,

Hr. van Maasdam, enz.

UITGEGEVEN

DOOR

Mr. J. B. J. N. Ridder DE VAN DER SCHUEREN.

IIe Deel.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 50.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1888.

INHOUD.

		Bladz.
CXXIX.	Instructie voor van Dorp, als Superintendant, 30 Juni 1582	1.
CXXX.	Estat du traictement, gaiges et solde, de tous les chiefz et officiers des vivres, du charroy et aultres, voorjaar 1583	12.
CXXXI.	Placcaat van den Hertog van Anjou omtrent de proviandeering van het leger van 3 Mei 1582.	16.
CXXXII.	Estat pour dix mil hommes, tant de piet que de cheval	21.
CXXXIII.	Brief van J. van den Hove aan van Dorp, 29 Juni 1582	22.
CXXXIV.	Brief van van den Hove aan van Dorp 2 Juli 1582	26.
CXXXV.	Brief van van den Hove aan van Dorp, 9 Juli 1582	28.
CXXXVI.	Acten en décharges van de Staten van Holland, Utrecht en Friesland en van den Landraad, 29 Juni en 2 Juli 1582	31.
CXXXVII.	Brief van Corpelz aan den Hertog van Anjou, 1 Juli 1582	33.
CXXXVIII.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 7 Juli 1582.	36.
CXXXIX.	Brief van Barrat aan van Dorp, 10 Juli 1582.	37.
CXXXX.	Brief van Jehan Cabo aan van Dorp, Juli 1582.	40.
CXXXXI.	Brief van Barrat aan van Dorp, 1 Augustus 1582.	44.
CXXXXII.	Brief van Barrat aan van Dorp, 2 Augustus 1582	46.

		Bladz
CXXXXIII.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 12 Juli 1582	49.
CXXXXIV.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 13 Juli 1582	51.
CXXXXV.	Brief van Corpels aan van Dorp, 17 Juli 1582.	54.
CXXXXVI.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 18 Juli 1582	55.
CXXXXVII.	Brief van van Dorp aan van den Perre, 20 Juli 1582	58.
CXXXXVIII.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 26 Juli 1582	63.
CXXXXIX.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 29 Juli 1582	67.
CL.	Brief van Ambrosius Lauereyns aan van Dorp, 9 Augustus 1582.	70.
CLI.	Brief van Gillis de Kempenere aan van Dorp, 10 Augustus 1582	72.
CLII.	Brief van den Hertog van Anjou aan van Dorp, 14 Augustus 1582	74.
CLIII.	Instructie voor den commies Wighans, 21 Juli 1582	77.
CLIV.	Brief van Wighans aan van Dorp, 28 Juli 1582.	78.
CLV.	Ordonnantie van van Dorp, 22 Juli 1582. .	80.
CLVI.	Brief van Wighans aan van Dorp, 1 Augustus 1582.	81.
CLVII.	Brief van van Afhuysen aan van den Perre, 2 Augustus 1582.	83.
CLVIII.	Brief van van de Casteele aan van Dorp, 11 Augustus 1582	89.
CLIX.	Brief van Wighans aan van Dorp, 12 Augustus 1582.	91.
CLX.	Brief van van Afhuysen aan van Dorp, 12 Augustus 1582	93.
CLXI.	Brief van Wighans aan van Dorp, 14 Augustus 1582.	101.
CLXII.	Brief van Corpels aan van Dorp, 15 Augustus 1582	103.
CLXIII.	Brief van den Hertog van Anjou aan van Dorp, 17 Augustus 1583	104.

		bladz.
CLIV.	Brief van de Gedeputeerden der Staten van Friesland aan Jacob Callaert, 17 Augustus 1582.	105.
CLXV.	Brief van Barrat aan van Dorp, 20 Augustus 1582	107.
CLXVI.	Request van van Dorp aan den Hertog van Anjou, 22 Augustus 1582	108.
CLXVII.	Brief van Wighans aan van Dorp, 22 Augustus 1582	110.
CLXVIII.	Brief van de Kempenere aan van Dorp, 23 Augustus 1582	112.
CLXIX.	Brief van de Kempenere aan van Dorp, 24 Augustus 1582	114.
CLXX.	Brief van Wighans aan van Dorp, 26 Augustus 1582	115.
CLXXI.	Brief van de Schepenen van de Keure van Gent aan van Dorp, 8 September 1582	116.
CLXXII.	Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 9 September 1582	118.
CLXXIII.	Brief van de schepenen van Gent aan van Dorp, 11 September 1582.	118.
CLXXIV.	Brief van Barrat aan van Dorp, 19 September 1582	120.
CLXXV.	Brief van den Landraad aan van Dorp, 19 September 1582	122.
CLXXVI.	Brief van Bailly aan van Dorp, 2 October 1582.	124.
CLXXVII.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 12 October 1582	126.
CLXXVIII.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 20 October 1582.	128.
CLXXIX.	Ordonnantien der Staten van Brabant, 23 en 27 October 1582.	132.
CLXXX.	Brief van van Dorp aan den Prins van Oranje 25 October 1582.	135.
CLXXXI.	Request van van Dorp aan den Hertog van Anjou.	139.
CLXXXII.	Brief van Lengelle aan van Dorp, 31 October 1582.	140.
CLXXXIII.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 15 November 1582	144.
CLXXXIV.	Staat van ontvangsten en verantwoording van van den Perre, 31 October 1582	148.

		Bladz.
CLXXXV.	Brief van Hujoel aan van Dorp, 16 November 1582.	155.
CLXXXVI.	Brief van de Staten van Holland aan den Prins van Oranje, 24 November 1582.	157.
CLXXXVII.	Declaratie van kosten voor het leger gemaakt door de stad Brugge en het Vrije.	159.
CLXXXVIII.	Lijst der op 1 December 1582 uitgedeelde levensmiddelen.	161.
CLXXXIX.	Brief van de Staten van Holland aan den Prins van Oranje, 2 December 1582	165.
CXC.	Open brief van den Prins van Oranje, 5 December 1582	167.
CXCI.	Brief van Philips van de Casteele aan van Dorp, 3 December 1582	169.
CXCII.	Brief van van der Does aan van Dorp, 5 December 1582	170.
CXCIII.	Brief van de Gecomm. Raden der Staten van Zeeland aan van Dorp, 5 December 1582 . .	172.
CXCIV.	Brief van den Heer de Saisseval aan van Dorp, 6 December 1582.	175.
CXCV.	Brief van Hujoel aan van Dorp, 6 December 1582.	176.
CXCVI.	Request van Burgemeesters en Schepenen van het Vrije, 11 December 1582	179.
CXCVII.	Brief van de Schepenen van de Keure van Gent aan van Dorp, 12 December 1582.	181.
CXCVIII.	Brief van den Pensionaris van Dendermonde aan van Dorp, 18 December 1582	182.
CXCIX.	Brief van van Afhuyzen aan van den Perre, 19 December 1582, ...	184.
CC.	Brief van van der Does aan van Dorp, 27 December 1582	188.
CCI.	Brief van de Schepenen van de Keure van Gent aan van Dorp, 29 December, 1582	190.
CCII.	Brief van de Schepenen van de Keure van Gent aan van Dorp, 29 December 1582.	191.
CCIII.	Memorie door van Dorp aan den Hertog van Anjou aangeboden, 2 Januari 1583	193.
CCIV.	Brief van van den Hove aan van Dorp, 2 Januari 1583	196.

		Blads.
CCV.	Brief van Servaes van Steelandt aan van Dorp, 6 Januari 1583.	199.
CCVI.	Brief van van den Hove aan van Dorp, 6 Januari 1583	200.
CCVII.	Brief van Clarebout en Schuermans aan van Dorp, 9 Januari 1583	204.
CCVIII.	Brief van van den Hove aan van Dorp, 9 Januari 1583	206.
CCIX.	Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 13 Januari 1583	208.
CCX.	Brief van Hujoel aan Corpelz, 10 Januari 1583.	211.
CCXI.	Brief van des Pruneaux aan van Dorp, 12 Januari 1583	213.
CCXII.	Ordonnance, selon laquelle le Général entend, que les gens de guerre se debvront conduire. . . .	215.
CCXIII.	Ordonnance, selon laquelle Monsr le Maréschal de Biron entend, que les vivendiers s'auront a regler	217.
CCXIV.	Staat van de uitdeeling van brood, gedaan op 13 Januari 1583	221.
CCXV.	Brief van den Magistraat van Dendermonde aan van Dorp, 16 Januari 1583	223.
CCXVI.	Brief van de Castelnau aan van Dorp, 31 Januari 1583	225.
CCXVII.	Brief van Willem Willemse de Wolff aan van Dorp, 26 Februari 1583	227.
CCXVIII.	Brief van des Pruneaux aan van Dorp, 6 Maart 1583.	232
CCXIX.	Brief van de Castelnau aan van Dorp, 12 Maart 1583	233.
CCXX.	Brief van Dupoyrier aan van Dorp, 2 April 1583.	238.
CCXXI.	Memorie van van Dorp aan de Algemeene Staten, 2 April 1583	239.
CCXXII.	Brief van den Hertog van Anjou aan van Dorp, 4 April 158[illegible]	241.
CCXXIII.	Brief van Dupoyrier aan van Dorp, 4 April 1583.	243.
CCXXIV.	Memorie van van Dorp aan de Algemeene Staten, 8 April 1583	244.
CCXXV.	Brief van van Dorp aan Biron, 20 April 1585 .	247.

INHOUD.

		Blad.
[illegible]	[illegible] van den Prins van Oranje aan de [illegible] van Dordrecht en den [illegible], 20 April 1583	[illegible]
[illegible]	[illegible] van Deep aan Corpels, 22 April [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] van Deep aan [illegible] en [illegible] 1583	[illegible]
[illegible]	[illegible] van Oranje aan [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] aan de Algemeene Staten, [illegible]	263.
[illegible]	[illegible] Hendrick Janss. .	266.
[illegible]	[illegible] van Deep, 28 April [illegible]	267.
[illegible]	[illegible] van Deep, 29 [illegible]	270.
[illegible]	[illegible] April 1583.	272.
[illegible]	[illegible] Mei 1583.	276.
[illegible]	[illegible] 4 Mei [illegible] . . .	277.
[illegible]	[illegible] of 7 Mei [illegible] . .	280.
[illegible]	[illegible] 1583.	282.
[illegible]	[illegible] 1583.	283.
[illegible]	[illegible]	285.
[illegible]	[illegible]	287.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]

		Bladz.
CCXXXXIX.	Brief van Barrat aan van Dorp, 14 Mei 1583.	312.
CCL.	Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 14 Mei 1583	314.
CCLI.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 15 Mei 1583.	316.
CCLII.	Brief van van Dorp aan de Staten van Zeeland, 16 Mei 1583	319.
CCLIII.	Brief van van Dorp aan Corpelz, 16 Mei 1583.	320.
CCLIV.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 17 Mei 1583.	323.
CCLV.	Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 17 Mei 1583	325.
CCLVI.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 18 Mei 1583.	328.
CCLVII.	Brief van van der Does aan van Dorp, 19 Mei 1583	332.
CCLVIII.	Resolutie der Staten van Holland, 19 Mei 1583.	334.
CCLIX.	Brief van van der Does aan van Dorp, 21 Mei 1583	335.
CCLX.	Brief van den Heer van Villers aan van Dorp, 21 Mei 1583	338.
CCLXI.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 21 Mei 1583.	340.
CCLXII.	Brief van de Gedeputeerde Raden van Holland aan de Algemeene Staten, 25 Mei 1583 . .	342.
CCLXIII.	Brief van van Dorp aan Corpelz, 27 Mei 1583.	345.
CCLXIV.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 30 Mei 1585.	348.
CCLXV.	Brief van Charles de Levin, Hr van Famars aan van Dorp, 31 Mei 1583.	350.
CCLXVI.	Brief van van Dorp aan (Jacob Campe?) 5 Juni 1583	352.
CCLXVII.	Brief van Barrat aan van Dorp, 6 Juni 1583.	355.
CCLXVIII.	Brief van van Dorp aan de Staten van Zeeland, 9 Juni 1583	358.
CCLXIX.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 9 Juni 1583.	359.
CCLXX.	Brief van van Dorp aan Barrat, 9 Juni 1583.	362.
CCLXXI.	Brief van van Dorp aan Biron, 12 Juni 1583.	365.
CCLXXII.	Brief van Corpelz aan van Dorp, 13 Juni 1583.	367.
CCLXXIII.	Brief van van Dorp aan Corpelz, 15 Juni 1583.	370.
CCLXXIV.	Brief van Barrat aan van Dorp, 18 Juni 1583.	273.
CCLXXV.	Brief van Dupoyrier aan van Dorp, 19 Juni 1583.	380.
CCLXXVI.	Brief van de Gecommitteerde Raden van Zeeland aan van Dorp, 21 Juni 1583	382.

		Bladz.
CCLXXVII.	Brief van Barrat aan van Dorp, 22 Juni 1583.	383.
CCLXXVIII.	Brief van Dupoirier aan van Dorp, 22 Juni 1583	385.
CCLXXIX.	Brief van van Dorp aan de Staten van Brabant, 25 Juni 1583	388.
CCLXXX.	Brief van Dupoirier aan van Dorp, 28 Juni 1583.	389.
CCLXXXI.	Brief van van Dorp aan de Rechtere, 28 Juni 1583	392.
CCLXXXII.	Brief van de Rechtere aan van Dorp, 29 Juni 1583.	396.
CCLXXXIII.	Brief van Dupoirier aan van Dorp, 2 Juli 1583.	397.
CCLXXXIV.	Brief van van den Perre aan van Dorp, 3 Juli 1583.	401.
CCLXXXV.	Brief van van der Does aan van Dorp, 4 Juli 1583.	405.
CCLXXXVI.	Brief van van Dorp aan de Staten van Brabant, 8 Juli 1583.	408.
CCLXXXVII.	Brief van Dupoirier aan van Dorp, 9 Juli 1583.	410.
CCLXXXVIII.	Brief van Dupoirier aan van Dorp, 13 Juli 1583.	413.
CCLXXXIX.	Brief van van der Does aan van Dorp, 14 Juli 1583	415.
CCXC.	Declaration des vivres envoiez d'Anvers pour les gens de guerre du camp devant la ville de Berghes sur Soom, depuis le iiije de Juillet 1583 jusques et comprins le xiiije dudict mois.	417.
CCXCI.	Brief van van Dorp aan van der Does, 16 Juli 1583	420.
CCXCII.	Brief van Barrat aan van Dorp, 17 Juli 1583.	421.
CCXCIII.	Brief van van der Does aan van Dorp, 20 Juli 1583	424.
CCXCIV.	Brief van de Rechtere aan van Dorp, 28 Juli 1583	427.
CCXCV.	Brief van Dupoirier aan van Dorp. 4 Augustus 1583	428.

		Bldz.
CCXCVI.	Brief van Hector de Crequy aan van Dorp, 30 October 1583	432.
CCXCVII.	Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 13 Januari 1584	434.
CCXCVIII.	Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 17 April 1584	435.
CCXCIX.	Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 9 Mei 1584	436.
CCC.	Besluit der Staten van Holland, 30 Mei 1584	437.
CCCI.	Resolutie der Algemeene Staten, 7 Mei 1584	440.
CCCII.	Brief van de Hofmeesters, Raden en Rekenmeesters van wijlen den Prins van Oranje, aan van Dorp, de Crequy en du Bosch, 27 Juli 1584	441.
CCCIII.	Advies van van Dorp, uitgebracht in de vergadering der Ridderschap en Edelen van Holland, 30 September 1584	445.
CCCIV.	Concept voor het advies der Ridderschap en Edelen in de vergadering der Staten van Holland.	455.
CCCV.	Brief van des Pruneaux aan de Algemeene Staten. 13 November 1584	457.
CCCVI.	Brief van de Algemeene Staten aan den Koning van Frankrijk, 3 December 1584	458.
CCCVII.	Brief van de Algemeene Staten aan de Koningin-Moeder, 3 December 1584	460.
CCCVIII.	Brief van de Algemeene Staten aan den Koning van Navarre, 3 December 1584	461.
CCCIX.	Brief van de Algemeene Staten aan den Prins van Espinoy, 3 December 1584	462.
CCCX.	Voorwaarden, door de Algemeene Staten vastgesteld, waarop de Koning van Frankrijk, als Souverein zoude worden aangenomen	465.
CCCXI.	Inventaris der stukken, aan de gezanten uitgereikt	473.
CCCXII.	Resolutie der Staten van Holland, 3 December 1584	475.
CCCXIII.	Resolutie der Staten van Holland, 3 December 1584	476.
CCCIV.	Brief van Prins Maurits aan de Gedeputeerden der Algemeene Staten, 10 December 1584	477.

		Bladz.
CCCXV.	Brief van Prins Maurits aan van Dorp, 10 December 1584	478.
CCCXVI.	Rekening en verantwoording door Martin Lengelle	479.
CCCXVII.	Verzoek der Gedeputeerden aan de Algemeene Staten, 15 December 1584.	485.
CCCXVIII.	Schepenen acte van de regeering van Rotterdam, 3 October 1585.	488.
CCCXIX.	Brief van Mr Leonard Casembroot aan van Dorp, 21 December 1584	490.
CCCXX.	Brief van de Gecommitteerde Raden van Holland aan van Dorp, 21 December 1584 . . .	491.
CCCXXI.	Brief van van Dorp aan de Gecommitteerde Raden van Holland, 22 December 1584. . .	492.
CCCXXII.	Brief van de Gecommitteerde Raden van Holland aan van Dorp, 24 December 1584 . . .	494.
CCCXXIII.	Brief van de Rechtere aan van Dorp, 26 December 1584.	497.
CCCXXIV.	Brief van de Gecommitteerde Raden van Holland aan van Dorp, 31 December 1584 . . .	500.
CCCXXV.	Verklaringen der Gedeputeerden en van Lengelle, 16 Januari 1585	501.
CCCXXVI.	Brief van de Gecommitteerde Raden van Holland aan van Dorp, 28 Januari 1585. . . .	503.
CCCXXVII.	Brief van van Dorp aan de Gecommitteerde Raden van Holland, 22 Februari 1585 . . .	504.
CCCXXVIII.	Verklaring, door de Gedeputeerden aan van Dorp verstrekt, 15 Februari 1585	514.
CCCXXIX.	Antwoord van van Dorp aan de Fransche onderhandelaars	515.
CCCXXX.	Verklaring van van Dorp omtrent de rechten van de afstammelingen van den Prins van Oranje op het Graafschap van Holland en Zeeland .	521.
CCCXXXI.	Adres van van Dorp aan den Koning van Frankrijk.	522.
CCCXXXII.	Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 23 Februari 1585	527.
CCCXXXIII.	Notulen der vergaderingen van de Gedeputeerden op 7 en 8 Maart 1585	528.

		Bladz.
CCCXXXIV.	Brief van de Gedeputeerden aan den Koning van Frankrijk	530.
CCCXXXV.	Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 15 Maart 1585	532.
CCCXXXVI.	Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 25 Maart 1585	535.
CCCXXXVII.	Brief van Diederik Vijgh aan den Magistraat van Nijmegen 10 Maart 1585	537
CCCXXXVIII.	Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 8 April 1585.	539.
CCCXXXIX.	Brief van van Dorp aan de Staten van Holland	541.
CCCXXXX.	Ordonnantie van de Staten van Holland, 1 Juni 1585	545.
CCCXXXXI.	Advies van van Dorp omtrent 's lands toestand	546.
CCCXXXXII.	Brief van Jan van Schagen aan van Dorp, 26 April 1585.	558.
CCCXXXXIII.	Brief van van Dorp aan (de Crequy?) . .	560.
CCCXXXXIV.	Request van mr C. Aerssens aan de Staten van Holland	562.
CCCXXXXV.	Brief van Hector de Crequy aan van Dorp, 6 November 1586.	567.
CCCXXXXVI.	Copie van twee geschriften van mr Nicolaas Pijl	569.
CCCXXXXVII.	Brief van Rodenburch Betzen aan van Dorp, 30 Augustus 1594	577.
CCCXXXXVIII.	Verdediging van van Dorp	581.
CCCXXXXIX.	Brief van Rodenburch Betzen, aan van Dorp, 8 Februari 1595	591.
Naschrift, behoorende bij bladz. 253—259.		593.

ERRATA.

Bladz.	36	regel	13	v. b.	*staat:*	Nortz,	*moet zijn:*	Norritz.
„	45	„	1	„	„	raffin	„ „	affin.
„	46	„	7	„	„	ia	„ „	la
„	60	„	7	„	„	nye tcomen	„ „	nyet comen.
„	„	„	8	v. o.	„	ds	„ „	de
„	75	„	1	v. b.	„	Due	„ „	Duc.
„	105	„	5	„	„	forinaige	„ „	formaige.
„	112	„	17	„	„	uit	„ „	int.
„	152	„	8	„	„	consu mez	„ „	consumez.
„	163	„	10	v. o.	„	Sr Agneu	„ „	St Agneu.
„	175	„	8	v. b.	„	Jen neu	„ „	Je nen.
„	196	*noot*			„	aan Anjou	„ „	van Anjou.
„	200	*regel*	14	v. o.	„	Troyan	„ „	Troyon.
„	207	„	8	„	„	en	„ „	eu
„	217	„	1	v. b.	„	audict	„ „	dudict.
„	227	„	10	„	„	van Dorp	„ „	aan van Dorp.
„	242	„	3	„	„	aan	„ „	van.
„	269	„	3	v. o.	„	an	„ „	au.
„	297	„	3	„	„	tarwe	„ „	rogge.
„	316	„	11	v. b.	„	de	„ „	die.
„	362	„	1	„	„	oe	„ „	ce.
„	374	„	7	„	„	en	„ „	het.
„	376	„	8	„	„	na	„ „	bij.
„	379	„	16	„	„	recommanda	„ „	recommandé.
„	393	„	4	„	„	dit te	„ „	ditte.
„	437	„	11	„	„	Guitte	„ „	Guille.
„	484	„	9	„	„	L. v. S.	„ „	LvS.
„	487	*noot*			„	hoven	„ „	boven.
„	488	regel	3	v. o.	„	e. a.	„ „	sa. ge.
„	513	*noot*			„	Coningin	„ „	Coningen.
„	517	regel	4	v. b.	„	teste	„ „	feste.
„	551	„	10	„	„	en	„ „	in.
„	568	„	7	v. o.	„	Junuis	„ „	Junius.
„	581	„	7	„	„	ongekende	„ „	ongeteekende.
„	591	„	15	„	„	yct	„ „	yet.

CXXIX. Instructie voor van Dorp, als Superintendant, 30 Juni 1582. Origineel.

Hoewel het twee maanden duurde, voordat aan van Dorp de hem beloofde instructie werd uitgereikt, trad hij toch terstond na zijne beëediging in functie. Dat blijkt uit eene beschikking der Burgemeesters van Antwerpen van 5 Mei, waarbij zij aan van Dorp op zijn verzoek vrijdom van bieraccijns toestaan en alle andere voorrechten, die den heer van Fresin voorheen waren verleend; het blijkt voorts uit brieven over dienstzaken, in het begin van Mei door Corpelz aan van Dorp geschreven.

In het register van ontvangsten en uitgaven van van Dorp, door zijn' klerk van Vossem gehouden over 1582, vind ik de volgende uitgaven:

23 Junij. Betaelt inde audiencie over tzegelrecht vande commissie vanden voirn. heere van Dorp, raeckende de superintendentie van vivres. vj £

12 Aug. Aen de clercken vanden greffier Spullart, over tverifieeren vande commissie vanden voirn. heere, oock mede vande instructie, midtsgaeders de acte van traictement, ordinaris, tsamen ix £

Tenzelven daege anden Audiencier over dexpeditie vande acte van traictement ordinaris van voirn. heere iij £ x s.

Instruction pour vous, Arnoult van Dorp, escuier, s^r de Maesdam, etc. de la maniere, comment aurez a vous conduire au camp de l'armee de son Alteze, pour y faire l'office de Superintendent et Commissaire general des vivres, necessaires pour le sous-tenement d'icelluy camp.

Prealablement communicquerez avecq tous aultres commissaires des vivres, tant generaulx que particuliers, d'estaples ou aultres que son Alteze ordonnera pour parensemble prendre intelligence et conclusion de la maniere, comment aurez a vous conduire l'ung envers l'aultre pour faire furnir vivres audict camp, de maniere, que parapres y ait si bonne et mutuelle correspondence entre vous, que faulte n'advienne audict camp.

Et pource qu'il conviendra aussi en temps et heure scavoir les villes et lieux ou lon vouldra dresser les estaples desdictes vivres, vous en communicquerez avecq le capitaine general et ceulx du conseil d'estat et de la guerre, pour y prendre une resolution, lesquelles estaples vous pourrez puis apres changer selon les occurrences toutes et quantestois, que verrez convenir, auquel effect son Alteze fera escripre aux villes et lieux ou lon vouldra dresser lesdicts estaples et aussi a celles, que y debvront correspondre, quilz ayent a vous obeir, et effectuer tout ce que par vous ou par vos substitutz ou commissaires particuliers leur sera commandé pour le service de son Alteze.

Et pour avoir meilleure commodité de mener lesdictes vivres au camp, vous vous pourrez des maintenant asseurer et tenir prestz et apperceux aultant de chariotz que trouverez necessaire, lesquelz chariotz ne pourront estre emploiez en nul aultre service,

soit pour mener artillerie, au aultre chose quelconque.

Et estant au camp, communicquerez si souvent, que besoing sera, avecq le general et mareschal de l'host, son lieutenant et prevost et parensemble adviserez de dresser tous bons moiens pour faire furnir ledict camp des vivres necessaires, et que sur iceulx soit faict taux du pris raisonnable, et tel que parensemble trouverez appertenir, aiant esgard a leur bonté et valeur, silz viennent de long ou prez, enquoy fauldra proceder si dextrement, que les gens de guerre puissent vivre au plus raisonnable pris, que faire se pourra; aussi, que les marchans et vivandiers ne soient aulcunement grevez et interessez, pour tant plus leur bailler occasion de continuer d'y amener vivres, doubtant que s'ilz ne font quelque prouffict, ilz ne vouldront faire le travail, pour avoir perte et dommaige, et cecy tiendrez pour singulier respect.

Et a meisme effect pourrez mander vers vous les prevostz, tant general que particuliers des regimens dudict camp, et entendre d'eulx, quel pris ilz vouldront prendre en faisant l'assiette du pain, vin, cervoises et aultres vivres pour apres de votre costel y estre mis remede, tel que par communication cognoistrez appertenir.

Et si vous entendez, que es lieux, ou les vivandiers lievent les vivres, ilz aient payé aulcun droict aux villes, villaiges ou quelques seigneuries, subjectz a sadicte Alteze, quel quil soit, tiendrez regard, quil ne se paie plus, et ainsi le pourrez interdire par lettres, signées de votre main, lesquelles, quant a ce, sadicte Alteze authorise par cestes, veuillant que a icelles soit obey, et quant aux non subjectz, diligenterez instamment par toutes remonstrances convenables, quilz se veuillent deporter de non faire payer, ny lever sur

gens de guerre telz droictz, et en cas quilz n'y veuillent entendre, en advertirez sadicte Alteze, affin d'y pourveoir, comme icelle trouvera convenir.

Et affin que lesdicts vivandiers puissent tant mieulx joyr desdicts privileges, leur ferez depescher et donner soubz votre nom, telz passeportz et certiffication quilz auront besoing, pour passer franchement et librement partout, et quilz ne soient prins et arrestez, ou aultrement empeschez, allans audict camp, ou retournans d'icelluy pour chose quelconcque, ne fust pour delict notable et dont debvroit ensuivre punition criminelle, le tout conforme aux placcartz et mandemens, que sadicte Alteze fera sur ce publier.

Aussi tiendrez regard, si lesdicts prevost font ou s'advanchent de faire quelques exactions sur lesdicts vivandiers, pardessus les droictz a eulx competans, et si trouvez quilz facent le contraire, le donnerez a cognoistre audict general, affin quilz soient chastiez, comme selon l'exigence du cas sera trouvé convenable a l'exemple d'aultruy.

Il conviendra enoultre tenir soing, que lesdicts marchans ou vivandiers soient preservez de toutes foulles et oppressions des gens de guerre ou aultres, tant en leurs personnes, que biens, soit au camp ou par chemin ensemble les chartons, chevaulx et chariotz, et en cas de dangier leur faire donner bonne conduicte.

Et pour tant mieulx povoir remedier a toutes foulles et oultraiges que se pourroient faire ausdicts vivandiers, le prevost general ou son lieutenant sera tenu d'accompaigner ou faire escolte [1]) ausdicts vivres, et apprehender ceulx que vous ou voz substitutz aurez trouvé au mesfaict, et pourveoir a la correction si sou-

---

1) Escolte, escorte.

vent que vous ou vosdicts substitutz l'en requerez et trouverez estre necessaire.

Vous baillerez ausdicts marchans, vivandiers, chartons et a leurs conducteurs telles certiffications et enseignemens qu'ilz auront besoing pour passer franchement et librement par tous les lieux, allans et venans audict camp, sans paier tonlieux, peaiges, passaiges, impostz, ny aultres droictz quelconcques, selon la forme des placcartz sur ce publiez. Et si tiendrez la main par effect quilz ne soient prins, arrestez ny aultrement empeschez audict camp pour chose que ce soit, n'estoit pour faulte ou delict notable et dont se debvroit ensuyvre punition criminelle, aultrement sadicte Alteze entend que l'arrest soit tenu pour nul et de nul effect.

Et affin que le camp ne se trouve tout en ung coup despourveu de vivres, fauldra que de jour a aultre vous informez et scachez l'abondance ou necessité et de quoy elle se monstrera le plus, pour selon ce y pourveoir et en faire amener des lieux allentour de vous, en donnant aussi advertissement, si besoing est, aux aultres noz commissaires susdicts, affin que par faulte le camp ne soit constrainct, soy lever, rethirer ou esgarer, que seroit peult-estre inconvenient irreparable et de trop grande prejudice, auquel il fault obvier, tenant aussi regard de non tant faire amener de vivres au camp, que par la trop grande abondance ilz ne se gastent et perissent, ou que les vivandiers par trop ne y soient interessez.

Vous pourrez a toutes heures que besoing sera, mander vers vous tous prevostz, baillifz, escoutettes, mayeurs ou aultres officiers, semblablement ceulx des vassaulx de sadicte Alteze, pour avecq eulx particulierement communicquer de la quantité des vivres quilz pourront faire amener au camp par sepmaine,

affin de faire estat de ce que chascun d'eulx en son quartier pourroit fournir et aultres choses necessaires, estans de leur jurisdiction, et leur enjoindrez et tresestroictement commanderez, quilz vous obeissent, et a ce ne faictes faulte.

Vous leur demonstrerez la necessité qu'aurez des chariotz soit limonniers ou aultres propices pour le quartier, ou sera ledict camp, en leur ordonnant de la part de sadicte Alteze, que incontinent ilz regardent d'en fournir chacun selon sa possibilité, d'aultant que vous sera besoing, et quilz facent rolle des chariotz ou charetons estans soubz leur jurisdiction, si ja n'est faict, meismes par ceulx, ausquelz sadicte Alteze escript, dont aurez copie de telz rolles, pour mander, quand requiz sera, ceulx et aultant que aurez de besoing soit pour le camp, ou pour aller querir vivres es estaples ou ailleurs que leur commanderez. Et parainsi sera expedient quilz les facent incontinent apprester et atteler, pour tant mieulx servir, quant vous les manderez, que sera avecq tel regard que ce soient les plus prochaines du camp ou du lieu, que manderez les vivres.

Aussi les advertirez du taux faict pour les chevaulx et chariotz, servans audict camp et selon ledict taux ferez paier les chartons par les vivandiers, lesquelz assisterez pour leurdict paiement, bien entendu toutesfois quilz chargeront aultant de pesant, que selon la difficulté des chemins pourrez ordonner, vous estant deuement sur ce informé.

Et comme par le passé se sont trouvez faultes et abuz tant du costel des vivandiers que aussi des chartons, vous adviserez sur les plainctes que s'en feront, d'appaiser ou vuijder leurs difficultez, sans les laisser renvoier non satisfaictz, selon le taux susdict, ny aussi permectre quils doibvent composer les mar-

chans et vivandiers pour mener leurs denrees au camp, dont aussi advertirez les susdicts officiers, affin qu'ils y aient bon regard et en cecy aussi en aultres choses, bonne intelligence avecq vous.

Sadicte Alteze, scachant quil vous seroit tres difficille de pouvoir executer ou furnir a telle charge, ny vous trouver personnellement en tous lieux que bien conviendroit, parquoy pourrez choisir quelques personnaiges a vous cogneuz, expertz, fidelz, et diligens, pour vacquer et eulx emploier soubz vous, tant en estat de commissaire que substitutz et conducteurs, en tout ce que leur ordonnerez pour le faict et bonne conduicte de ceste charge, le nombre desquelz pourrez augmenter et diminuer selon que le cas le requerra, ausquelz pourrez bailler tel povoir que cognostrez estre requis, et pourrez convenir avecq eulx de leur traictement, dont ilz seront sur votre retenue et certiffication du temps de leur service paiez par le receveur des deniers, ordonnez pour le faict des vivres.

Et pour mieulx tenir compte d'iceulx deniers et aultres qui seront ordonnez pour le faict desdictes vivres, et en ce éviter desordre et confusion, vous choisirez ung receveur des deniers des munitions des vivres, lequel aura commission de sadicte Alteze et charge de recepvoir et tenir en sa garde tous les deniers qui seront ordonnez pour le faict des vivres; d'iceulx donner ses lettres absolutes a ceulx quil appertiendra, et les deboursera et emploiera par votre ordonnance, et enoultre recepvra des commis particuliers des regimens les deniers quilz auront receuz des pains ou aultres vivres des munitions, ou en faulte des deniers, les lettres des capitaines pour les mectre es mains du tresorier des guerres ou en faire comme de par vous luy sera ordonné.

Et au regard des aultres vivres, comme fromaiges, boeures, lardz, chair, vin et semblables, faict a esperer, qu'estant audict camp payement, bonne police, justice et les chemins tellement asseurez, que les vivandiers y puissent librement hanter, ladicte armee sera souffisamment pourveue desdictes vivres, et neantmoings, ou verrez que par la voie, que dessus, ladicte armee ne fust pourveue, et que fust besoing de faire achapt desdictes especes de vivres, en ce cas le pourrez faire au plus grand prouffict de sadicte Alteze.

Vous pourriez aussi faire traicter avecq certain nombre de marchands ou villes prochaines du camp, de furnir journellement pour pris raisonnable ausdicts gens de guerre, certaine quantité desdictes vivres en leur donnant quelques previleges, faveurs et advantaiges pardessus ce que sera accordé aux aultres vivandiers, selon que vous trouverez convenir et estre requiz pour le service de sadicte Alteze et du camp.

Vous envoierez aussi vosdicts substitutz et commis, sisouvent que sera besoing vers les villes, bourgades, seigneuries, abbayes et aultres lieux prochaines du camp, pour les solliciter d'induyre leurs subjectz et bourgeois de mener vivres au camp.

Et advenant que pour votre indisposition ou aultres affaires pour le service de sadicte Alteze, il vous convient vous retirer du camp, pourrez en votre lieu deleguer quelque personnaige que trouverez qualifié et experimenté, pour exercer ceste charge, lequel ainsi par vous commis du sceu toutesfois du Lieutenant general de l'armee de sadicte Alteze, icelle entend, qu'il ait en tout la meisme authorité et povoir que sadicte Alteze vous a donné par votre commission et ceste instruction; laquelle veult, que tous ses officiers des villes et meismes ceulx qui sont emploiez soubz vous en ceste charge, le tiennent et

respectent pour tel, et en exerceant sa charge, luy obéissent et facent tout ce que leur ordonnera pour l'accomplissement de leurs offices et notre service.

Si aurez, tant pour le traictement de votre personne, que des commis, clercqz, hallebardiers et aultres que pourriez avoir besoing pour le faict de votredicte charge, et lesquelz pourrez prendre a votre discretion, la somme de cincq cens livres du pris de quarante groz, monnoie de Flandres la livre par mois, a commencher doiz le jour de votre serment et a durer tant que icelle charge durera, moiennant quoy, serez tenu de faire tout bon debvoir et office que le service, prouffict et honneur de sadicte Alteze, du pays et de votredicte charge soit faict et gardé, selon qu'icelle en a parfaicte et enthiere confidence en vous; faict soubz le nom de sadicte Alteze, et des Chiefz, Tresorier general et commis de ses demaine et finances, en sa ville d'Anvers le dernier [1]) jour de Juing xv^{c} quatrevingtz et deux. G. d. Maulde ^{vt}.

Francoys.
Guillae de Maulde.
Adrien de Bailloeul d'Oeyenbrugghe.
L. Parasis.
De Taffin.

Terwijl Corpelz zich naar het leger nabij Gent en naar de stad Aalst, die door Anjou's troepen was ingenomen, begaf, om op alles order te stellen, bleef van Dorp te Antwerpen en wijdde

1) Het woord *dernier* is later ingevuld, door een andere hand.

zijne eerste zorgen aan de samenstelling van het corps officieren der vivres.

Hij vond reeds verscheidene personen als zoodanig in dienst (enkele dagen vóór zijne benoeming had Corpelz verscheidene hunner aangesteld); maar hun getal was niet groot genoeg, om aan alle eischen te voldoen. Volgens eene ongeteekende en niet gedagteekende nota moest de formatie aldus zijn: de superintendant-generaal, en tot zijn persoonlijken dienst twee klerken, vier commiezen der vivres en zes hellebardiers; de luitenant van den superintendant-gen.; vier commissarissen der vivres; de ontvanger-generaal der vivres met twee klerken; tien commiezen der vivres te paard; zes en dertig conducteurs te paard, ter begeleiding van de wagens der vivres; tien conducteurs te voet; zes conducteurs, belast met het toezicht op den trein; een commissaris-generaal der wagens, zes tentknechts, belast met het opslaan der tenten, waaronder het brood werd bewaard, twaalf bakkers. Die sterkte bereikte de intendance echter onder het bestuur van van Dorp nimmer: volgens de betaalsrol van 31 Juli 1582 waren toen in dienst, behalve van Dorp en zijn luitenant Corpelz: de ontvanger-generaal Bastiaan van de Perre, de commissaris-generaal van den trein Philips du Chastel of van de Casteele, 1 commissaris, 2 commiezen stapelhouders, 5 commiezen, 13 conducteurs; en bij den trein 1 commies en 2 conducteurs. Volgens eene lijst, die op het eind van den zomer 1582 is opgemaakt, was het getal officieren toen vermeerderd: in October evenwel, toen het leger de winterkwartieren betrok, bleven behalve de hoofdofficieren slechts

elf minderen in dienst; terwijl in het volgende voorjaar het corps weder eenigszins werd uitgebreid; op verschillende, meerendeels door van Dorp zelf geschreven lijsten, vind ik evenwel nog ongeveer 25 namen van officieren, die in den navolgenden staat niet vermeld zijn, maar waarvan sommige na enkele weken reeds ontslagen werden, andere hoewel zij benoemd waren, zelfs niet eens in dienst traden. Dat bij zulke afwisseling in het personeel, het gehalte en de vertrouwbaarheid der officieren veel te wenschen overlieten, zal wel geen betoog behoeven. Daarenboven werkte de voortdurende oneenigheid tusschen van Dorp en Corpelz hoogst nadeelig op den dienst en veroorzaakte een slechten geest onder de officieren, waarvan de meesten sints langer of korter tijd onder den laatste gediend hadden. De eerste brieven, tusschen beide gewisseld, toonen reeds aan de zijde van Corpelz eene aanmatiging, die hem tegenover zijn meerdere niet paste, en van de zijde van van Dorp eene verbittering, die tot beleediging oversloeg. Slechts enkele dagen na de aanstelling van van Dorp, moest Anjou reeds aan Corpelz herinneren, dat hij aan den nieuwen Superintendant denzelfden eerbied verschuldigd was, dien hij voorheen aan den Heer van Fresin had betoond. Maar die vermaning baatte niet: de twist liep al hooger en hooger en sloeg zelfs tot dadelijkheden over, totdat eindelijk, op de aanhoudende klachten van van Dorp, Corpelz in zijn ambt werd geschorscht, met machtiging op van Dorp, om een nieuwen luitenant aan te stellen. Daar deze echter van die bevoegdheid geen gebruik maakte en het ambt niet onvervuld

konde blijven, daar van Dorp steeds in de omgeving van den Prins bleef, of in Holland vertoefde, om de Staten tot nieuwe leveringen van levensmiddelen over te halen, herstelden de Staten-Generaal Corpelz wederom in zijn ambt, doch thans met grooter macht dan voorheen, in strijd met den inhoud van van Dorps commissie. Deze verdroeg die hem aangedane vernederingen, maar de verhouding tusschen beide bleef in het vervolg natuurlijk steeds even gespannen.

Ik laat hier een lijst van officieren volgen, die in het voorjaar 1583 moet zijn opgemaakt, hetgeen blijkt uit de bijvoeging van het woord *Eindhoven* bij de namen van Schuyrmans en Clarebout, welke beide de afdeeling van Bonnivet begeleidden, die in Januari van dat jaar de stad Eindhoven bij verrassing innam. Het stuk is ongeteekend.

CXXX. Estat du traictement, gaiges et solde de tous les chiefz et officiers des vivres, du charroy et aultres.

Le charriot par mois iiij^{xx}vj £.	Pour le Superintendent general des vivres, le Sr Aernt van Dorp vient pour son traictement par mois, oultre ung charriot passé	v^{c} £.
Le charriot par mois iiij^{xx}vj £.	Le commissaire general des vivres, le Sr Jehan de Corpelz [1]) a par mois pardessus ung charriot passé	Ciiij^{xx} £.

1) De Corpelz zegelt: gevierendeeld: 1 en 4 een eenhoorn, 2 en 3 een boom: helmteeken de hals en kop van een eenhoorn.

Le recepveur general des vivres, le S[r] Baltazar vande Perre [1]) a iiij[xx]x £ par mois. Et pour deux
1032. commis aultant, vient Ciiij[xx] £.

Commissaires et Commis des vivres.

Le S[r] Gillis du Porrier [2]), commissaire des vivres a par mois Cxx £.
Le S[r] Adriaen Barrat [3]), commissaire des vivres a par mois Cxx £.
Le S[r] Jehan van den Hecke a par mois iiij[xx]x £.
Le S[r] Gillis Gillis [4]) a par mois iiij[xx]x £.
495. Le S[r] Jacques van den Berghe a par mois Lxxv £.

Estapliers des vivres.

Martin Lengelle [5]), Commis a lestaple d' Anvers a par mois iiij[xx]x £.

---

1) Bastiaan van de Perre, was reeds als ontvanger generaal in dienst vóór de aanstelling van van Dorp. Hij zegelt: een keper vergezeld van drie brandende granaten, met een schildhoofd, waarin een adelaar uitkomend nit de doorsnede. Dit zegel verschilt dus eenigszins van het wapen van v. d. Perre, voorkomend op de wapenkaart achter de Zeeuwsche kronijk van Smallegange.

2) du Porrier, du Poyrier of Dupoyrier was officier der vivres in Anjou's leger in het Kamerijksche en daarna een zijner secretarissen geweest: hij werd door van Dorp op schriftelijk verzoek van den Hertog benoemd: hij zegelt met: een keper, vergezeld van drie zespuntige sterren.

3) Barrat zegelt met: een keper, vergezeld van drie klokken.

4) Gillis was baljuw van Gaesbecke.

5) Lengelle was vroeger hofmeester van den Admiraal Boisot.

Marcq d'Hamere, Commis a lestaple de Gand a par mois iiij^{xx}x £.
Charles Bailly [1]), Commis a lestaple d'Alost a par mois Lx £.
300. Lucas Hujoel, Commis a lestaple de Vilvoorde a par mois Lx £.

Commis a tenir compte des vivres au camp.

Gillis de Kempenere [2]) a par mois Lx £.
Hans Wyghans [3]) a par mois Lx £.
Jacques van Afhuysen a par mois Lx £.
Joos van der Crucen a par mois Lx £.
Lievin van Hecke a par mois Lx £.
Franchois van der Does [4]) a par mois Lx £.
Jehan van den Hove [5]) a par mois Lx £.

---

1) Bailly zegelt met: drie lelien, met een schildhoofd, waarin een adelaar, uitkomende uit de doorsnede.

2) de Kempenere of de Kempenaere zegelt met: drie meerbladeren, het eerste bedekt door een vrij kwartier, waarin een leeuw.

3) Wyghans of Wighans, uit Breda geboortig, had tien jaren in Engeland doorgebracht, en werd door van Dorp op uitdrukkelijk verzoek van den Prins v. Oranje benoemd, met het oog op de diensten, die hij door zijn taalkennis bij de Engelsche troepen zoude kunnen bewijzen. Hij zegelt met een dubbel getinneerde faas, vergezeld van drie adelaars; helmteeken: een adelaar.

4) Zoon van den Haagschen Burgemeester Simon v. d. Does. Hij zegelt nu eerst met het gewone wapen van v. d. D., dan weder met v. d. D. gevierendeeld met Assendelft.

5) v. d. Hove had den Raadsheer Hessels en de andere Ned. gezanten als Secretaris gediend op hunne reis naar Bordeaux en Tours, en hen daarna op hunnen tocht door de Noord. provincien gevolgd,

487—10.	Jacob Callart et Daniel van Hecke ont par mois	Lxvij £ x S.

Commis et conducteurs des vivres.

	Quintin Mesnaige a par mois	xlv £.
	Eduwart van Cleve aultant	xlv £.
	Jehan Herman de Contraire aultant	xlv £.
	Cornille Tilbourg aultant	xlv £.
	Ambrosius Lauwers [1]) aultant	xlv £.
	Jacques van Vossem [2]) aultant	xlv £.
	Anthoine van Geldre aultant	xlv £.
	Sebastiaen Bosmans aultant	xlv £.
	Franchois du Vaulx aultant	xlv £.
Herenthals.	Adriaen Serclaes	xlv £.
	Guillame Friard aultant	xlv £.
	Henry de la Garde aultant	xlv £.
	Louys Calewaert aultant	xlv £.
Eyndhoven.	Guillame Schuyrmans par mois	xxxvj £.
	Gillés de Mares a par mois	xxx £.
	Me Louys Marin [3]) aultant	xxx £.
	Adrien de Rijcke aultant	xxx £.
Eyndhoven.	George Clarebout aultant	xxx £.
	Hans van Nyeuwenhove	xxx £.
791.	Hubrecht Stockelmans	xx £.

---

waarvoor hem als belooning een of ander ambt was beloofd. Hij zegelt: gevierendeeld: 1 en 4 een adelaar: 2 en 3 drie palen; helmteeken: een uitkomende adelaar.

1) Lauwers of Lauereijns. Hij zegelt met: een boom geplaatst tusschen een passer? en een meerle; helmteeken een boom.

2) v. Vossem was klerk bij v. Dorp en bleef in die betrekking ook na zijne benoeming tot officier der vivres,

3) Hij wordt op sommige lijsten genoemd: Loys de Cock alias Marin.

Boulengiers de l'ammonition.

	Six boulengiers a xx £ chacun	
120.	par mois. facit	Cxx £.
	Le General, Commis et conducteurs du charroy.	
Ung charriot par mois	Le Sr Philippe du Chastel [1],	
son clercq 1 £	commissaire general du charroy a par mois	iiij^{c}x £.
	Le commis Joos Seys a par mois	Lx £.
	Jehan van der Beke a par mois	xxxvj £.
	Dirck van den Berghe aultant	xxxvj £.
258.	Joos Hazard aultant	xxxvj £.

CXXXI. Placcaat van Anjou omtrent de proviandeering van het leger van 3 Mei 1582.

Gedrukt stuk, voerende aan het hoofd het wapen van Brabant, waarvan ik verschillende exemplaren vind. Uit den hieronder medegedeelden brief van J. v. d. Hove blijkt, dat dergelijke placaten ook in de andere gewesten werden afgekondigd.

Bij den Hertoghe.

Onsen lieven ende ghetrouwen den Cancelier ende luyden van onsen Raede in Brabant, saluyt ende dilectie. Alsoo wij eenen grooten hoop kryghs-volck soo te voete als te peerde hebben doen vergaderen,

1) du Chastel of van de Casteele zegelt met: drie getinneerde toreus: helmteeken een toren van het schild.

inden quartiere ende ontrent der stede van Gendt, ende noch dagelijcx meer volcx daerwarts schicken, tot versekerheyt vanden lande ende d'Inghesetenen van dyen, ende dat om den selven te voeden, spijsen ende onderhouden van noode is daerwarts te seynden, ende doen voeren alderhande spijse, dranck, haver, fourage, ende andere nootelijckheden, om te beter te verhueden alle foulen, wtloopingen ende affteringe, die bij ghebreke van dyen het voorsz. krijgsvolck op onse goede ondersaten tonsen leet-wesen soude doen: Soo eest, dat wij, tselve aenghesien, ende om 't ghebreck van victualie, fourage, ende anderssints, wij weten jeghenwoordelick te wesen binnen ende ontrent der selver stede van Gendt, deur de langdurighe afteringhe vanden krijghs-volcke aldaer: U ontbieden ende bevelen, daer toe committerende bij desen, dat ghij van stonden aene, ende sonder vertreck doet wtroepen ende publiceren, alomme binnen onsen Lande ende Hertochdom van Brabant, daermen ghewoonlick is publicatie te doene, ende wel scherpelijck beveelt, dat alle Cooplieden, Vivandiers, Herbergiers, Taverniers, Caberettiers, ende alle andere, hen gheneerende met ghelijcke waeren, terstont voeren ende seynden, oft doen voeren ende seynden alderhande manieren ende sorten van Victuaillen, Provanden van broot, vleesch, boter, case, wijn, bier, haver, ende andere provisie, inde voorseyde quartieren van Vlaenderen, oft daerwaerts daer den voorseyden onsen leger neerslaen sal, om aldaer vercocht, ende ghedistribueert te wordene, tot onderhoudt ende sustentatie van dien; Ende sullen wij goede ordre doen stellen, dat een jeghelijck sekerlijck, vrijelijck ende sonder letsel, sal moghen over weghe passeren, ende van sijne voorseyde provanden, waeren ende provisien wel betaelt worden; Ende opdat een jegelijck

te meer gheneghen ende te gewilliger zij om provanden ende victuaillen naer den voorseyden Legher te voeren: hebben gheaccordeert, ende accorderen bij desen, dat alle deghene die eenighe wijnen, bieren, victualien, oft andere provisien, naer den voorseyden Legher sullen voeren oft seynden, deur wat steden, vrijheden, oft plaetsen sij sullen deurleyden oft passeren, vrij exempt, ongehouden ende ontlast zijn van alle tolrechten, wech-gelde, passagien, accijsen, generale middelen ende alle andere Imposten, hoedanich die moghen wesen: Ende voorts zullen sij vrij, vranck ende sekerlijck lijden, passeren, ende weder keeren, sonder datmen henlieden sal arresteren, becommeren, oftophouden, om eenighe schulden, verbandt-brieven, of obligatien, in wat manieren dat het sij: op conditie dat alle zulcke proviandiers ghehouden zullen wesen cautie te stellen, ter plaetsen daer sij gheladen zullen hebben haere provande, de zelve te voeren, bringhen, ende te slijtene inden voorseyden Legher, ende nerghens elders, ende daeraf nemen attestatie vander Weth, ende daerenboven tot heurlieder ontlastinghe te nemen paspoort vanden Superintendent oft vanden Commissaris, des van hem last hebbende, opdat gheschout mach worden, dat sij de voorseyde vrijicheijt niet en misbruycken. Ende op dat de voerluyden, schippers ende andere de goede luyden niet en verschatten ende exactioneren, waer deur de vivandiers gheoorsaect ende bedwonghen souden moghen wesen thuys te blijven tot grooten onghelieve vanden voorseyden Leghere, ende achterdeel vande ghemeyne zaecke: Zoo hebben wij gheordonneert ende ghestatueert, ordonneren ende statueren midts desen, dat alle de ghene tzij voerlieden, schiplieden ende alle andere, die ghewoonlijck sijn te dienen ende te voeren (zoo volck, coopmanschappe als ba-

gaige) ghehouden ende schuldich zullen wesen, alle vivandiers, coopluyden ende andere, die eenighe victualie naer den legher seynden, te dienen ende gherieven met henne kerren, wagens, schepen, ende peerden, soo wanneer sij des versocht zullen wesen, nemende alleenlijcken voor elck peerdt dat inde waghen oft kerre trecken sal, teghen veertien stuyvers sdaechs, ende van schipvracht den ghewoonlijcken tax: bedwinghende daer toe ende doende bedwinghen de voorseyde voerluyden, ende schipluyden, reelijcken ende bij feyten, niettegenstaende eenich wedersegghen, oppositie oft appellatie. Ende op dat van alle t'ghene des voorseydt is, niemandt ignorantie en pretendere, maer daer af gheadverteert mach wesen, zoo suldij allen officieren onder u resorterende bevelen, dese teghenwoordighe terstondt te doen wtroepen ter ghewoonelijcker plaetsen, ende de copye in drucke stellen op de cruystraten, kerckdeuren, stadtpoorten, ende andere openbare plaetsen: Ende hier en boven te voorsiene ende ordre te stellen, dat de voorseyde victualien ende andere provisien niet en worden gehoocht noch verdiert, maer dat de selve gecocht moghen worden bij den proviandiers ten redelijcken prijse: Ende des te doene gheven wij u volcommen macht, authoriteyt ende sonderlingh bevel bij desen. Ontbieden voorts eenen jeghelijcken, dat sij u 'tselfde doende, ernstelijck verstaen ende obedieren, want ons alsoo ghelieft.

Gegheven in onse stadt van Antwerpen den derden dach May 1582.

J. van Asseliers.

Niettegenstaande de gunstige voorwaarden, die Anjou in het bovenstaande placcaat aan de zoetelaars toestond, bleven zij al zeer spoedig uit het leger weg. Niet alleen toch weigerden de Staten der gewesten, zoowel als de steden hun vrijdom van belastingen toe te staan, zooals het placcaat hun die verleende, maar, daar de soldaten geene soldij ontvingen, en dus bij de zoetelaars geene levensmiddelen konden betalen, waagden dezen het niet, hunne goederen in het kamp te voeren. Er moest dus op andere wijze in het onderhoud der soldaten worden voorzien. Bij het verdrag van Bordeaux hadden de Staten 24 tonnen schats voor het voeren van den oorlog toegestaan, welke som in 1582 werd verhoogd tot 30 ton, benevens 50.000 gulden per maand gedurende een half jaar (Wagenaar deel VII bladz. 405 en 448); die som was over de verschillende gewesten omgeslagen, naar gelang van elks vermogen, en nu trachtten Anjou en de Raad van State van de verschillende provincien te verkrijgen, dat zij, in plaats van geld, levensmiddelen naar het leger zouden zenden, die aan de officieren der vivres overgedragen en door hen verdeeld zouden worden, waardoor de dienst der intendance ingewikkelder en moeielijker werd, maar het leger voor gebrek zoude worden gevrijwaard. Het bedrag der aldus te leveren levensmiddelen zoude met ieders aanslag in de toegestane 30 ton worden verrekend. Ik vind verschillende ongeteekende copien van ordonnantien van Anjou van het eind van Mei en het begin van Juni, waarbij hij aan de vier leden van Vlaanderen en de magistraat van Antwerpen verzocht, pro-

viand naar het leger te zenden, waarvan het bedrag zoude worden afgetrokken van de som, die zij in December zouden moeten storten. Ook aan de Noordelijke provincien werd een zelfde last opgelegd, waaromtrent ik hieronder eenige stukken mededeel. Ik laat vooraf gaan een staat van hetgeen aan elk man per dag moest worden verstrekt, waaruit blijkt, dat het rantsoen bestond uit één brood, een half pond kaas en een tiende ton bier. Het stuk is door den Prins van Oranje geschreven doch ongeteekend.

CXXXII.

Estat pour dix mil hommes tant de piet que de cheval

contant 7000. Premierement dix mil pains, a plattart et demi le pain, faict par jour sept cens cinquante florins, par mois par estimation 21000.

contant 4000. cinq mil livres de formaiges le cent livre a huit florins, faict par jour quatre cens florins, par mois par estimation 12000.

contant 3000. Cent tonneois de cervoise a trois florins le tonneau, fait par jour trois cens florins par mois par estimation 9000.

somma contant 14000. somma 42000.

Oster quatorze mil de 42000, resterat ancores 28000

qui seront paiés en deux termes, les quatorse mille florins en quatre mois et le restant en aultre quatre mois sur les

asseurance issi specifiés. Bien entendu que le marchan se obligerat de fournir ceste quantité aulx commissaires tous les iour soit en Brabant, Flander, Holande.

CXXXII. Brief van den commis Jehan van den Hove aan van Dorp, 29 Junij 1582. Origineel. Hij deelt de onderhandelingen mede, die hij met de Staten van Holland gevoerd heeft.

Monsieur le General. Comme il a pleu a votre S^rie^ me commander de faire le voiaige en Hollande pour presenter aux Estatz les lettres de son Alteze et son Ex^ce^ touchant le faict des vivres et les induire par tous moyens possibles de vouloir effectuer le contenu desdictes lettres, je me suys en toute diligence transporté a la Haye, ou que messieurs les Estatz estoient encores assemblez, et daultant que le Conseillier Buys fust party pour Leyden, auquel je pensois donner mes lettres, je me suys adressé au Greffier de Rechtere, le priant bien affectueusement de vouloir de bouche remonstrer aux Estatz susdicts la necessité et povreté, qui presentement est au camp devant la ville de Gand, ce qu'il me promist de faire; et apres que mesdicts S^rs^ eurent faict lecture desdictes lettres, me mandirent au Conseil, ou que je me suys trouvé en toute diligence, les priant bien humblement de vouloir diligenter les affaires pour le salut des pays tant necessaire, surquoy certain S^r^ m'at respondu, qu'ilz avoyent fait leur debvoir et faict publier partout des placcarts, affin que notre camp fust secouru des vivres, mais que personne ny se vouloit trouver a cause que

Messieurs les Estatz de Flandres ne leur veiulent laisser jouir des francises et libertez des maltotz, comme par ledict placcart on leur at promis, surquoy je leur n'a sceu bonnement que respondre, sinon que au camp je n'a oy aulcuns vivanders plaindre de ce que dessus, et que je ne fauldray descrire en toute diligence a votre Srie, affin que sur ce en fust mis par votre aucthorité te lordre que convient; apres je leur a remonstré combien qu'il fust necessaire, que le contenu desdictes lettres fust effectué, et que aultrement il ne seroit possible ulterieurement tenir notre camp en estre, a cause du mauvais payement qui se faict aux soldats et qu'ilz ne pouvoient sortir du camp soubz payne de la hard et que par ainsy il fust plus que raisonnable, que lesdicts soldatz fussent pour le moins assisté des vivres, surquoy ilz ont dict de resouldre et m'ont renvoyé, et incontinent m'ont de recief faict entrer au conseil, me mandant alors quelle charge j'avvois, ce que jay dict et monstré par la copie de la lettre, que votre Srie m'avoit faict delivrer, comme nayant aultre instruction, surquoy ilz me firent de rechief sortir, et estant entré, je leur ay prié, de vouloir prendre une briefve et bonne resolution, daultant que javvois charge de passer plus oultre aux aultres Provinces et que le melieur espoir de Son Exce et voz Sries estoit sur eulx et que pour ceste cause il leur pleust monstrer le chemin aux aultres Provinces; et apres avoir sorty, mesdicts Srs mont dict verballement qu'ilz estoient resolu de satisfaire a la demande de Son Alteze et Son Exce, mais quilz vouloient avoir descharge du Landtraet oultre la Meuse, daultant quil leur convient rendre compte a eulx et que aultrement on ne leur vouldroit abbattre a leur quote; ce que jay promis de solliciter, demandant acte de ladicte resolution, affin que je poulrois

demonstrer aux aultres Provinces le bon debvoir de ceulx d'Hollande, ce qu'ilz ordonnoient au Greffier d'ainsy le faire et le me delivrer; de laquelle je nay voulu faillir d'envoyer a votre S^rie^ copie par cest homme expres, ne trouvant aulcunement conseillé, que je retournasse moy mesmes, daultant quil me convient diligenter la descharge au Landtraedt susdict, et quant et quant solliciter a ceulx d'Utrecht, quilz faisent semblablement leur debvoir, comme ceulx d'Hollande. Priant pourtant bien affectueusement, que votre bon plaisir soit de depescher en toute diligence cest homme avecq quelque conducteur pour convoyer et *recevoir soubz votre recepisse tous lesdicts vivres, et quant et quant envoyer les lettres de descharge, comme Son Alteze par sa lettre le promect de faire*, [1]) et comme je leur a prié, quen cecy soit faict diligence, ilz ont pour cest effect depesché diversses lettres tant a Horne, Enchuysen, a Amstelredam que aultres lieux, pour achapter les vivres que dessus, et mont asseuré, de les avoir prest devant vij ou viij jours: cependant je feray toute diligence, que je puisse avoir de Messieurs d'Vuytrecht semblablement prest leur contingent pour les pouvoir envoyer tout dune voye; mais je n'ay pas sy bon espoir, comme jay eu des Estatz d'Hollande. Javois deliberé d'aller tout dune voye en Gueldres, mais les messaigiers ordinaires de la Court d'Hollande m'ont dict quil faict incertain sur les chemins et que bien malaisement on poulroit venir a Arnhem sans bon convoy neantmoings je feray tout ce que possible sera de faire, mais comme les deux aultres Provinces sont fort loing de ce quartier me sembleroit soubz tres humble correction de votre S^rie^ expedient, pour gaingner temps, *que quelque aultre*

1) De cursief gedrukte woorden zijn in den brief onderstreept.

fust envoyé vers lesdicts quartiers affin que cependant les affaires ne refroidissent [1]) icy, et qu'il est plus que necessaire que quelquun leur moleste journellement, car aultrement, comme je cognois ceulx d'Utrecht, on ny gaigneroit rien. Au reste, Monsieur, comme messieurs les Estatz d'Hollande mont demandé inspection de ma *commission* [1]) et que le semblable me poulroit advenir aux aultres quartiers, dont je ne leur poulrois faire apparoistre, je vouldrois bien prier affectueusement a votre Srie de me vouloir faire depescher telle commission, comme icelle trouvera convenir, affin que je puisse demonstrer ma charge en cas de besoing. Et ne faillera de m'acquitter de telle sorte, que votre Srie en aura contentement; qui sera lendroict, ou que je priera le Souverain de vous avoir, Monsieur le General, en sa sainte et digne garde. En tresgrande haste, de la Haye en Hollande, le xxixe de Juing 1582.

Le tres hemble et affectionné serviteur de votre Srie,

J. van den Hove.

Het adres luidt:

A Monsieur, Monsieur le General des vivres de Son Alteze, le Sr Arnoult van den Dorp, pour le present en Anvers.

cito.
cito.
cito.

---

1) De cursief gedrukte woorden zijn in den brief onderstreept.

XXXIV. Brief van Jehan van den Hove aan van Dorp van 2 Juli 1582. Mededeelingen omtrent zijne onderhandelingen met de Staten van Utrecht en den Landraad.

... le General. Le 29 du precedent, j'ay ... 8me de la bonne volonté de Messieurs ... d'Hollande; ceste servira pour semblable... advertir, comme il a pleu a Messieurs les ... Utrecht (apres que je leur a remonstré ver... combien qu'il est necessaire, que notre ... assisté de vivres) m'ont accordé ceste acte ... de incontinent les faire delivrer en la ville ..., leur ayant faict a croire, que les Estatz ... feront le semblable; [1]) il me convient ... solliciter les lettres de descharge tant ... d'Hollande que d'Utrecht, affin qu'on leur ... mettre la somme que ces vivres leur couste... diminution de leur quotte. Je me suis aussy ... le Lantraet, tant pour avoir lesdictes ... descharge, que lettres dinduction aux aultres ..., mais ilz mont dict ouvertement, que je ... perdue, et quilz mocqueront de moy; ne... je feray mon debvoir, combien que je pense ... peu de prouffit, d'aultant qu'ilz sont mes... ce quartier fort pressez des soldatz et en ne... de vivres. Le commissaire Tiras que jay trouvé ... Utrecht mat semblablement dict, que je ne

---

... was eene stellige onwaarheid: zoowel uit den vorigen brief, ... d. Hove verzocht een conducteur te zenden, om de vivres ... te nemen, als uit het verder verloop der zaak blijkt, ... van Holland niet hadden beloofd te leveren te Gent, ..., het transport voor rekening der intendance latend.

prouffitera rien, d'aultant quilz sont entierement oppiniatres, et quilz n'ont voulu assister le general Noritz de quelques vivres, qui ne leur eussent cousté ijc florins, mais en lieu de ce, ont bien souffert dommaige par les foules que les soldatz furent necessitez de faire plus que L ou Lx mille. Au reste, Monsieur, j'espere que votre Srie ne prendra de malle part, si je la supplie, de me vouloir envoyer avecq le precedent messaiger ou aultre, quil plaize a icelle depescher vers la Haye, ou que je me trouvera en brieft pour entendre votre intention, quelques deniers pour parfaire d'illecq le voyaige vers Frize, ce que aultrement me seroit impossible de faire, comme ayant desia apresté quelque somme dudict Tiras, affin que je ne me trouve devant mon retour a la Haye entierement despourveu. Il me seroit bien mal possible descrire ce que jen ay en sy peu de temps exposé, tant qu'on est en ce quartier exactionné, estant content du tout en rendre specification pertinent a votre Srie, esperant en oultre a icelle prester tant fidel service qu'icelle en aura plain contentement, que sera lendroit ou que je prieray le Souverain de maintenir, Monsieur le General, votre Srie en vie heureuse et longue. De la ville d'Utrecht, le ije de Juillet 1582.

Le tresobeissant serviteur de votre Srie

J. van den Hove.

Het adres is:

A Monsieur, Monseigr Arnouldt van den Dorp. Superintendent des vivres du camp de Son Alteze, pour le present en Anvers.

au porteur six solz.

CXXXV. Brief van Jehan van den Hove aan van Dorp, 9 Juli 1582. Mededeelingen omtrent zijne onderhandelingen in Friesland.

Monsieur le General, comme par mes precedentes votre S^rie^ aura peu entendre le bon vouloir et intention de messieurs les Estatz d'Hollande et d'Utrecht, ceste servira pour icelle advertir comment je me suys trouvé en Frize a Leeuwaerden, ou que jay trouvé le Bourguemaistre d'Amstelredam et de Harlingen, en la mesme hostelrie, ou que je fus logé et d'aultant que je leur cognois estre entierement affectionné a la cause commune, leur a declairé ma charge et prié de vouloir induire les Estatz, affin quilz vouldroient effectuer le contenu de la lettre de son Alteze et son Ex^ce^. Surquoy ils m'ont respondu, que je ne ferois riens aux Estatz d'aultant que la commune ne leur vouloit plus obeir, mais vouloient premierement, que le tout fust redressé et institué aultres en leur place [1]), parquoy m'ont conseillé de delivrer mes lettres a messieurs qui estoient assemblez pour tenir certain landtsdach, ce que j'ay faict, lesquels apres longues disputes survenues a cause du multitude des opinions, estans fort esmerviellé qu'on leur vouloit charger d'avantaige, et qu'ilz estoient assez chargez de leur

---

1) Er waren twee groote verschillen in 't Landt: d'eene tusschen de ghedeputeerde ende 't Hof; d'andere tusschen de Steden ende Platte landen. 't Verschil tusschen de Ghedeputeerden ende 't Hof bestont in twee leden, inde prae-eminentie oft voor-ganck, ende de Magistraets bestellinge in de Steden. 't Ginck hol met partijdicheyt ende bitterheyt, de laster-schriften vloghen aen beyde zijden, eude d'een verhinderde d'ander in haer ampt. Schotanus. De geschiedenissen van Friesland, Aenhangsel bl. 899.

costé, comme aussy certainement l'ennemy a faict, passé ix ou x jours, en ce quartier grand oultraige, ayant pillé grande quantité des bestiaux et mis en feu tout ce qu'il a rencontré, ce nonobstant a la fin se sont monstrez voluntaires et ont accordé leur contingent, m'ayant donné tel acte, comme les aultres provinces, mais trouvoient bien estrainge de le delivrer jusques a Gand, mais a la fin, mont promis (puis que je leur fis entendre, que les aultres provinces m'ont promis d'aussy les faire) semblablement de les delivrer jusques au Sas, au plustost que faire se peult, de quoy je leur a fort prié, et comme leur acte contient descharge du Lantraet, je me suys en toute diligence trouvé a Utrecht et presenté ladicte acte, affin qu'ilz vouldroient depescher ladicte descharge, et prié que lesdictes vivres d'Utrecht soyent en toute diligence envoyez vers Gandt, surquoy m'ont respondu, quilz les ont desia tout prest, mais quil leur semble assez de les delivrer icy; et apres longues prieres et remonstrances a la fin ont accordé de les delivrer a Gandt; et comme a mon partement vers Frize, javois delivré les lettres, addressants aux Estatz de Gueldre et Overijssel, a Messieurs du landtraet, lesquelz les ont incontinent envoyez, je leur a demandé, sy les Estatz de Gueldre et Overijssel m'ont sur ce envoyé leur responce, mayant respondu que non; parquoy j'ay trouvé expedient (daultant que j'ay entendu a Amstelredam, que les vivres de ceulx d'Hollande ne sont encores tout prest), de faire le voyaige jusques en Gueldres, pour voire, sy je leur poulrois induire a la raison, combien qu'on m'asseure icy assez, que je ne gaignerois riens, je fera toute diligence, pour me trouver a la Haye aux Estatz, pour les faire haster aultant, que sera possible, ou que jattenderay le commandement de votre S^rie^, esperant

y trouver de voz nouvelles, lesquelles plaira a icelle addresser inde oude swaene, ou que j'ay deliberé d'aller loger a cause que mon aultre hoste, demourant au moulyn blance, m'at sy excessivement bransschatté; et selon votre commandement je feray toute diligence affin de delivrer a votre Srie les actes et decharge, par moy icy recouvertz, sans lesquelles ceulx qui auront la charge de convoyer et delivrer lesdictes vivres ne vouldront faire la delivrance. Au reste, Monsieur, comme par mes precedentes jay prié a votre Srie pour quelques deniers, lesquelles jay esté contrains icy prester, comme ayant plus que trente florins payé tant aux chartons, mariniers et aultres messaigiers, et encores plus me conviendra faire en Gueldres, pour ce que les chemins sont sy incertains, et qu'on ne peult passer sans avoir convoy, remettant la reste a votre discretion. Et sur ce,

Monsieur le General, je prie le Souverain de maintenir votre Srie en vie heureuse et longue. De la ville d'Utrecht le ixe de Jullet 1582.

Le tres affectionné serviteur de votre Srie
J. van den Hove.

Il y a eu le jour d'hier icy certain bruit, que nos gens auront deffaict vj cornettes espaignolles et ung regiment des allemans; mais d'aultant quil ne continue point, ne le vouldroye escrire pour certain. Dieu donne qu'ainsy le soit.

Het adres is:

A Monsieur, Monseigneur le General des vivres de son Alteze, le Sr Arnouldt van den Dorpe, demourant en Kipdorp, en Anvers.

au porteur son port.

CXXXVI. De acten en déeharges, waarvan in de vorige brieven melding wordt gemaakt, luiden als volgt: zij zijn in originali aanwezig.

De Staten van Hollandt hebben op t'verzouck van zijne Hoocheyt, duer t'ernstich scrijvens van zijne Ex^cie vanden xxiij^en deser maendt, tot onderstandt vanden veltleger ende dienste vanden Lande, angenomen, metten eersten te doen leveren in handen vande gecommitteerde van zijne Hoocheyt, *hondert lasten haver*, *vijfftich lasten meels ende vijfftich duysent ponden kees*, achtervolgende de repartitie van zijne Hoocheyt, mits dat bij d'andere Provincien van gelijcken haerluyder leveringe gedaen worde, volgende dezelve repartitie. Ende dat de voorn. leverantie van die van Hollandt, hemluyden inde toecommende maendt van Decembri affslach strecken zal aen tgundt zijluyden alsdan inde generaliteyt ofte aen dezer zijde vander Maze gehouden zullen zijn te contribueren in der gemeene zake. Gedaen inden Hage, de xxix^en Junij xv^c tweentachtich.

Ter ordonnancie van de Staten bij mij
de Rechtere.

In margine staat: Reg. 3 fol. xiiij verso.

Doverichert ende Lantraedt aen dese zijde der Mase verclaren de waerde van [illegible] haver, meel ende [illegible]. In desen geroert, die van Hollant affslach strecken sal, teynde de maent Decembri [illegible] aen haere [illegible], die zij de generaliteyt gehouden sullen zijn te contribueren. Actum tot Utrecht den [illegible] Julij [illegible]. Ter ordonnantie van den Landtraede voorn. D. van der Does.

De acte der Gedeputeerden van de Staten van Utrecht, en die der Staten van Friesland, even als de daarop gegeven décharges vanden Landraad, zijn bijna woordelijk gelijkluidend aan bovenstaande acte der Staten van Holland en décharge. Utrecht (de acte gedagteekend 2 Juli 1582, ondert. Strick) stond toe: vijftien last haver en tien last rogge-, tarwe- of tonnemeel (tonnemeel was meel, dat uit de Oostzee-provincien in Holland werd ingevoerd en in tonnen verpakt werd; 12 ton was 1 last). De décharge van den Landraad, gedagteekend 3 Juli 1582, ondert. D. van der Does, heeft aan het hoofd: Reg. 3. folio xlv. Door de Staten van Friesland werd toegestaan: 20 last haver; en 20 last rogge; de acte, gedagt. 5 Juli 1582 is onderteekend E. Isbrandi. De décharge gedagteekend 9 Juli 1582, onderteekend van Zuylen, heeft aan het hoofd Reg. 3 fol. xlviij.

De Landraad noemt zich hier: Landraad aan deze zijde der Maas. Hooft (Ned. Hist. XVIII, bl. 789) spreekt van den Landraad aan de Noordzijde der Maas; in een brief op 19 Sept. 1582 aan van Dorp gericht, voert de Landraad den titel van Overicheyt ende Landtraedt aan doostzijde der Maese. Het zegel van dien brief is een gekroonde klimmende leeuw met een zwaard in den rechter- en een bundel pijlen in den linker voorpoot: de punten der pijlen zijn, in tegenstelling met die in het tegenwoordig Nederlandsche wapen, benedenwaarts gekeerd; de leeuw is omgeven door een gevlochten lint zonder randschrift; datzelfde zegel werd sedert door de Staten-General gebezigd: ik vind het o. a. op een paspoort, in 1590 aan van Dorp uitgereikt,

tot het doen eener reis naar Brabant. (Hooft XVIII boek bl. 761 volgg. en Bor XVI boek, bl. 40 deelen de oprichting en instructie van den Landraad mede).

CXXXVII. Brief van Corpelz aan Anjou, 1 Juli 1582.

Hij legt het gebrek aan levensmiddelen in het kamp bloot, waardoor veel soldaten deserteeren, en dringt op spoedige hulp aan. Er zal eene poging worden gedaan om Oudenaerde te ontzetten, dat door Parma belegerd werd.

Monseigneur.

Je me suis transporté au camp, ainsi que votre Alteze ma commande, et arrivé, me suis trouvé tant vers Monsr le conte de la Rochepot [1]), que le Sr de Villers et aultres Collonnelz, estants presentement audict camp. Et comme la povreté est grande entre les soldatz, plusieurs se retirent ca et la, en attendant que la monstre generale se prepare, par ou et que apres ladicte monstre faicte, et paie delivrée, se puisse empescher la distraction diceulx, affin quilz demeurent au corps du camp, pour marcher vers lennemy, pour le soulagement des assiegez d'Audenarde, ou aultrement ainsi quil plaira a votre Alteze ordonner. Je nay voulu delaisser de representer a votre Alteze, que en premier lieu est plus que necessaire, icelle

1) De toenmalige opperbevelhebber van het fransche leger.

ordonne premierement a messieurs les Estatz de Brabant, assamblez en la ville d'Anvers, quilz ayent a presser les villes de leur district de furnir promptement les farines et aveine, dont elles sont tauxez, aultrement sen poura recouvrer peu. D'aultrepart, comme a mon partement, Messieurs dAnvers debvoient avoir promis de prester leur credit, pour le recouvrement de vingt cincq lastz de froument, item vingt cincq lastz de soille [1]), et cent lastz daveine, et ce neantmoins de leur quotte particuliere du mois de Decembre prochain [2]), mais daultant que les choses requierent plus que haste, aussi que une heure est un jour, un jour est un mois, et un mois un an, votre Alteze sera servie de les mander, affin quilz soyent induictz de cela faire, pour ainsi le requerir le service dicelle et de ceste commune patrie, mesmes en amenera un bien indiscible, ce que pour mon debvoir je nay voulu delaisser dadvertir votre Alteze.

Et comme sera necessaire de bientost esloingner ceste ville et approcher les ennemis, pour les presser, affin de causer par la le repos des assiegez, convient avoir necessairement bon nombre de chariotz; javois a mon partement dudict Anvers delivré la liste a laudiencier de ceulx que lon pourroit mander; votre Alteze ordonnera quelle soit effectuée et que les lettres escriptes en ses fins soyent envoyées ca et la, pour non retarder le service.

Estant samblablement necessaire que votre Alteze ordonne, que le debvoir se face de faire delivrer deniers comptans, pour emploier tant en achapt des

---

1) Seigle.

2) op 5 Juli antwoordde Anjou aan Corpelz (copie brief geteekend I. v. Asseliers), dat hetgeen hij omtrent die belofte, door de magistraat van Antwerpen gedaan, had geschreven, verzonnen was.

sacqz, que des coffres a mectre les pains, comme pour une tente a loger les vivres, lorsque larmée sejournera et aultrement.

Et daultant que lavanchement des affaires de votre Alteze consiste, en principal, a avoir prompts deniers, mesmes pour haster ce secours tant requis, me semble (a tres humble correction dicelle) que pour non retarder icelluy, seroit bien besoing requerir des empruntz, tant en ladicte ville dAnvers, que celles de Gand et Bruges, et en ces fins envoyer gens persuasifz et bien aggreables ausdicts lieux, avecq lettres de credence, ne doubtant, quiceulx feront fruictz, me pardonnant de ce que traveille votre Alteze en ce regard, mais la sincere affection que porte au service dicelle, me cause de ainsi le faire.

Quant aux officiers des vivres, pour les maintenir aussi pour furnir aux parties extraordinaires pour le faict diceulx, votre Alteze aura assez entendu par le superintendant van Dorp, ce quil convient de faire, et partant icelle y ordonnera, ce quil verra estre pour le meilleur avanchement de son service, esperant de tellement procurer vers messieurs les membres de ce pays quilz seslargiront au furnissement de leur quottes des farines, aveines et aultrement. Priant Dieu le Createur,

Monseigneur, donner a votre Alteze santé bonne et heureuse prosperité. Du camp pres de ladicte ville de Gand, le premier de Jullet 1582.

de votre Alteze

Tres humble et tres obeissant serviteur

J. de Corpelz.

Het adres is:

Au Duc en Anvers.

[illegible]

avoir patience. Dieu nous doine bon succes! Je me suis trouvé en paine pour les charriotz, par ou il vous plaira tenir la bonne main, que ceulx de dela soient envoyez, et que ceulx des villes de Brabant furnissent leurs farines et aveines, pour apparcevoir que nous en aurons bien besoing; lon se pourra aider des cincq mil livres, dont van de Perre ait apportée lettre de deschairge, mais nen pourrons avoir argent avant larrivée a Bruges, qui sera demain (Dieu aidant) dont *dois* [1]) la vous aurez de mes nouvelles de chacun lieu ou nous camperons; vous mescripvrez ce quil vous plaira. Il convient que lon se delibère sur les dix mil £, par vous requis, aultrement nous en serions mal. Et pour la haste, finiray la presente par mes recommandations a votre bonne grace. Priant Dieu, le Createur, vous donner,

Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. De Gand, ce vij^{e} au soir de Juillet 1582.

Votre entierement amy et serviteur
J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, superintendent general des vivres, presentement en Anvers.

cito.
cito.

CXXXIX. Brief van Adriaan Barrat aan van Dorp, 10 Juli 1582.

Ter tegemoetkoming aan de klachten van Corpelz deed van Dorp ernstig aanhouden om hulp bij

---

1) *dois*, thans geschreven: *dès*.

de Staten van Brabant; doch hij ontmoette voortdurend moeielijkheden: uit het postscriptum van den brief blijkt, hoe groot het geldgebrek was. Van Dorp, die niet gaarne in het kamp vertoefde, was naar Gent vertrokken, toen het leger op weg was gegaan naar Brugge. Uit kwitanties van 6 en 9 Juli blijkt, dat de ontvanger generaal van Vlaanderen, Jacques Casembroot, voor den dienst der vivres aan Bastiaan van de Perre had doen ter hand stellen 1500 £ van 40 gr. vlaams, zoodat in het leger zelf, voor 't oogenblik althans, geen geldgebrek heerschte.

Monseigneur. Premierement nay escript a votre S^rie^ pour navoir sceu jusques ors, donner a icelle aulcune particularité touchant mon besogne, que aupriesme ce jour dhuy ceulx de la ville ont commenché a faire mouldre leur contingent, esperant, que dichy a peu de jours le tout serat prest; que lors ne mancheray [1]), de les faire dresser a lestaplier de Gandt. Et quant a celles des Estatz de Brabant, y prevoy encoires peu dapparence de povoir estre dressez, me remectant tousjours de jour a aultre, conbien que de ma part, je ne manche de faire tout le debvoir a moy possible. Je suis apres pour trouver quelque marchant, pour furnir la partie, affin que laiant trouvé, ilz naient aulcune excuses de dilation, et ce quil sensuivrat, ne mancheray den advertir a votre S^rie^. Je me suis pareillement informé du Receveur Cabo, si, suivant le contenu des lettres de son Alteze, escripts aux villes particuliers du quartier de Brabant, il navoit encoires receu aulcunes farines, ce que me

1) Manqueray.

respondit que non. Touttesfois le pensionaire van der Wercke me dict avanthier, que ceulx de Bruxelle avoient escript auxdicts Estaz que leur contingent estoit prest, de sorte que ne mancheray de tenir la main vers ledict receveur, affin que iceluy voeille faire son debvoir, de thirer ce quil poldrat, affin d'avoir tousjours quelque provision a la main. Pour nouvelle ne sauroy que mander a votre Srie, sinon que son Alteze se parte apres demain vers Bruges. Cependant je suis attendant avecq grande devotion nouvelle dicelle, pour entendre comme je me auray a rigler, et si ma presence nest requis pardela, me recommandant tousjours a la bonne grace dicelle. A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres avoir presentée mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre Srie, ottroy a icelle contentement. D'Anvers le xe de Juillet 1582.

De votre Srie tres humble serviteur

Adrien Barrat.

Les lettres de son Alteze pour Peelant, Kemplant et Maslant ne sont encoires envoiez a faulte dargent.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, pour le present a Gandt, loges a la teste dor audict Gandt, ou la part quil serat.

oires, je nay sceu deriens apparchevoir, ainsy questant grandement esmerveillé de ceste faulte, jay trouvé par enqueste, prinse sur la disposition de cestuy affaire, que lencharge desdictes lettres de commandement, et par consequence l'envoy, sont esté obmises, soit par inadvertence ou aultrement: parquoy, pour macquicter de ma part au service de son Alteze et de la Patrie, jay de tout faict deue remonstrance tant a messieurs du Conseil d'estat, que a ceulx des finances, et surce requis et continuellement poursuit, que au regardt de limportance de ceste negoce, leur plaisir fust de provider a lobmission cy dessus reprinse, et a leffect de la prompte et necessaire delivrance desdictes parties, comme par exigence du cas se trouveroit convenir. Mais daultant que je ne puis encoir entendre, ny moins resentir daulcune effectuation ou delivrance, jay trouvé plus que necessaire de faire ceste advertence, affin quil plaise a votre Srie, incontinent, ou selon la possibilité, procurer et impetrer de sadicte Alteze, telle provision et moyen convenable, pour lentier et prompt effect de ma susdicte commission, comme par votre prudence et stil en semblable cas, tousjours usée, mieulx trouverez convenir, surquoy me confiant, je feray la fin de cestes, en suppliant notre bon Dieu, de vouloir impartir a votre Srie sa beningne grace. d'Anvers le de Juillet 1582. De par

le tout votre prest a commandement et service Receveur de Brabant au quartier dudict Anvers,

Jehan Cabo

Estant prest pour fermer ceste, est venu vers moy le commissaire Barath, et ma communicqué la lettre de votre Srie, concernant le poinct des charriotz, les-

quelz laudiencier auroit dict icy estre prestz. Quant a moy je ne scais de nulz a parler, ce que jay joinctement cestes bien volu advertir, et meismes aussi, que ledict commissaire semploy journellement a la poursuyte de leffect sur la delivrance des farines, fromentz et avaines, a moy enchargez, par commission, de recevoir, en la maniere plus amplement reprinse par ma presente lettre missive. A tant, etc.

Het adres luidt:

A Monsr, Monsr. Arnoult van den Dorpe, general des vivres du camp de son Alteze.

Blijkens verschillende, in den loop der maand Juli door Barrat aan van Dorp geschreven brieven had hij in het volbrengen van den hem opgedragen last voortdurend en met allerlei bezwaren te kampen. Het bleek al spoedig, dat Antwerpen de eenige stad van Brabant was, vanwaar eenige hulp konde verwacht worden; de andere steden hadden eerder zelf behoefte, dan dat zij iets zouden hebben kunnen bijdragen. De door Brussel reeds toegezegde voorraad werd niet afgezonden, daar het garnizoen aan het muiten sloeg (brief van 28 Juli), en toen dus ook van die zijde op geen bijstand meer konde worden gehoopt, begon Barrat, behalve bij de Staten van Brabant, ook bij den magistraat van Antwerpen zelf aan te houden op het zenden van spoedige en afdoende hulp, overeenkomstig de daarvoor opgemaakte staten. De magistraat beloofde meel en granen te zullen

leveren en wees den schepen Vermeulen aan, om een koopman te zoeken, die op 't crediet der stad de levering zoude willen doen; maar, zich stipt houdend aan de woorden van Anjou's brieven, weigerde men iets meer dan de granen en het meel zelf te leveren; en Barrat miste het noodige geld, zoowel voor den aankoop van zakken en tonnen, als voor het vervoer der waren naar het leger. Hij deed dan ook verschillende voorstellen aan van Dorp (over wiens stilzwijgen hij zich herhaaldelijk beklaagde): eerst wilde hij, als het zoover kwam, de ontvangst weigeren, en de magistraat naar Cabo verwijzen, die dan maar zelf moest zien, wat hij met het meel en het graan zoude doen; daarna stelde hij voor, om al wat geleverd zoude worden, te Antwerpen zelf op te slaan, en de bewaring toe te vertrouwen aan een geschikt persoon, dien hij kende en die vroeger bij den dienst der vivres werkzaam was geweest. Ten slotte evenwel wist hij het zoover te brengen, gesteund door verschillende brieven, die Anjou op zijn aandringen aan den magistraat schreef, dat hem de toezegging werd gedaan, dat de quote van Antwerpen behoorlijk verpakt in het leger zoude afgeleverd worden. Maar met de Staten van Brabant vorderde hij niets: de brieven aan de verschillende steden, waarvan in de vorige stukken melding gemaakt is, werden zelfs niet afgezonden. Evenmin gelukte het hem, in de maand Juli de voor den trein zoo hoog noodige wagens te Antwerpen gereed te krijgen. Volgens een ongeteekende lijst, was de stad, met het geheele grondgebied van Antwerpen te zamen, aangeslagen voor 36 wagens..

CXXXXI. Brief van Barrat aan van Dorp, 1 Augustus 1582.

Hij deelt mede, dat zijn pogingen om hulp bij de Staten van Brabant te verkrijgen, nog steeds mislukten; doch dat hij van de stad Antwerpen een toezegging, geheel overeenkomstig zijn verlangen, verkregen had. Tot nu toe had hij slechts 8 wagens kunnen bekomen, die hij naar het kamp zond.

Monseigneur, Le xxviij[e] du present [1]) ay escript a votre S[rie] et adverty a icelle bien amplement, touchant mon besogne vers les Estaz de Brabant, lequel alloit bien lentement, comme il at faict jusques a present, me remectant de jour a aultre, quil sont apres pour trouver moien, conbien que riens ne sorte effect, quoy consideré, jay encoires ce jourd'huy matin presenté certain memorial auxdicts estaz, affain davoir quelque expedition ou du moins acte de leur intention, joinct du debvoir, par moy faict, ce que ne mont volu donner, comme mons[r]. d'Ohain mat dit; tellement que depuis jay demandé audience, mais ne lay sceu avoir devant disner, maians remis jusques a lapres disner, que lors ne mancheray, se ilz ne me donnent quelque resolution absolute ou acte, de protester en plain college, et demain plaisant a Dieu, fais mon compte de partir, veu que laffaire vat ainsi a la longue, ce que ne puis conjecturer, de ou la faulte procede, sinon quil fault, quil en y at aulcuns qui ne sont trop affectioné a la cause, consideré que laquelle affaire est de telle importance et de consequence; aiant cepen-

1) Dit moest zijn précédent.

dant donné charge au Sr Smit [1]) raffin que pendant mon absence y voeille tenir la main, lequel mat promis, quil en ferat tout son debvoir a luy possible, tant vers lesdicts Estaz que de lenvoy de ceulx de la ville. Luy aiant pareillement communicqué ce que par certaine lettre votre S^rie mavoit escript, affin quil ait a continuer au service, [2]) lequel mat donné pour responce, quil se remect a la discretion dicelle.

Quant aux avaines et farines de ceste ville; apres tous les instances par moy faict vers le magistratz, ay a la parfin obtenu ordonnance, que les tresoriers et receveurs aient a envoier icelles a Dunckercke, ou cellepart que votre S^rie trouverat convenir, suivant la coppie que vat cy joinct: partant nest necessaire denvoier aultres lettres iteratives, sinon celles pour les villes particuliers de cedict quartier, pour avoir estés obmises. Jenvoy pareillement avecq le present porteur, Jehan de Liege, huict chariotz de cedict quartier, que sont ceulx que jusques a present ay sceu

---

1) De commies der vivres Smit schijnt slechts korten tijd in dienst geweest te zijn: ik vind slechts 2 brieven van hem van 4 en 5 Aug. beide uit Antwerpen. Vroeger was hij belast geweest met de inzameling van proviand in de dorpen in het kwartier van Dendermonde en met de uitdeeling daarvan aan de Engelsche compagniën. Hij zegelt: een schild bezaaid met sterren; met een vrij kwartier, doorsneden: 1 een meerle, 2 twee palen.

2) De officieren, die na de benoeming van van Dorp eene nieuwe aanstelling van hem moesten ontvangen, om in dienst te kunnen blijven, moesten ook in zijne handen opnieuw den eed afleggen; voor die aanstellingen moest dan eenig zegelrecht aan van Dorp worden betaald; de meeste officieren verzuimden hieraan te voldoen: Corpelz in de eerste plaats. Herhaaldelijk schreef van Dorp zijn ondergeschikten deswege aan, en verbood ten slotte aan van de Perre om aan de officieren tractement uit te betalen, ten ware zij vooraf hunne commissie van hem, v. Dorp, hadden ontvangen en den eed hadden gedaan, en van een en ander deden blijken.

recouvrer, et encoires avecq grande difficulté, conbien que ledict Smit ne mancherat de tenir la main vers le Margrave, den avoir davantage, que nous at convenu de les repartir egualement avecq ceulx de lartillerie. [1]) A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres mavoir bien humblement recommandé a ia bonne grace de votre S^rie^, ottroy a icelle contentement. D'Anvers, la premier dAoust 1582.

de votre S^rie^ tres humble serviteur
Adriën Barrat.

Het adres luidt:

A. Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, Escuyer, S^r^, de Maesdam, etc. conseiller et superintendent general des vivres, pour le present a Bruges.

CXXXXII. Brief van Barrat aan van Dorp, van 2 Augustus 1582.

Hij deelt de bijzonderheden mede van de verrassing van Lier door de Spanjaarden, in den nacht van

---

1) Reeds terstond, toen de magistraat van Antwerpen over de levering der wagens was aangesproken, was het antwoord geweest, dat men meende, de wagens te moeten leveren aan de artillerie, niet aan de intendance: daarop was het eene uitstel op het andere gevolgd, en nu werd dit convenant waarschijnlijk door Barrat aan den magistraat voorgesteld, om althans eenige wagens te bekomen. Het belang, dat de stad hierbij had, was het volgende. Hoewel de voerlieden der wagens bij elk der beide takken van dienst eigenlijk hetzelfde werk te verrichten hadden, was het loon, voor de voerlieden, dienst doende bij de artillerie, bepaald op 10 stuivers daags, per paard, terwijl aan die, welke bij den dienst der vivres waren ingedeeld, 14 stuivers per dag en per maand moest worden uitbetaald. Het is mij niet gebleken waarom dat onderscheid tusschen beider loon gemaakt was.

1 op 2 Augustus; zij komen overeen met hetgeen daaromtrent te vinden is bij Wagenaar, VII. 454. Bor. XVII. bl. 30.

Monseigneur. Hier ay escript a votre Srie de par Jehan de Liege, conducteur des vivres, joinct envoié coppie de certaine ordonnance de messieurs de ceste ville sur les Tresoriers et Receveurs, affin que ilz aient a envoier les farines et avaines aux despence de lasusdicte ville, cellepart que leur serat designé; pareillement aussi ay envoié par icelluy huict chariotz de ce quartier, que sont ceulx que jusques ors ay poveu recouvrer, conbien que lay remonstré au Margrave, quil estoit necessaire den avoir davantage, lequel mat promi quil feroit tout son debvoir, que Smit en mon absence y tiendrat la main, joint pour lesdicts chariotz que pour lenvoy des avaines et farines. Et quant a mon partement, jesperoy de partir ce jourdhuy, mais le greffier Meganck ma fait retarder, disant que l'affaire estoit resolu, et que partant ne feroy que bien de me tenir encoires cedict jour, ce que ay bien volu faire, affin que ilz naient nulles excuses, et oultre ce, affin que je puis a ma venu, donner toutte particularitez a votre Srie, puisque ilz ne me voeillent donner aulcune acte de leur intention, ny du debvoir, par moy faict, pour ma descharge.

Depuis je me troeuve avecq une lettre dicelle du penultiesme du passé, joinct les incluses, tant pour messieurs de la ville que les Estaz, lesquelles jusques ors ne les ay presenté, a locasion. Des mauvaise nouvelles sont survenus ce matin de la surprinse de la ville de Lire de par les ennemis, environ les troix a quattre heures du matin; laquelle at este trahy de par le capitaine Escossois qui estoit illecq en guarnison, du regiment du colonel Stuaert, nommé Simple;

[illegible] qu'il court, sortit de la ville avecques quelque hommes à cheval de sa faction, daignant aller à Bruxelle, prendat son chemin vers l'ennemy, et cependant avait laissé son frere dedans la ville, lequel l'avoit instruict comme il auroit à se conduire, car à leur arrivée devant ladicte ville, trouvaient les portes ouvertes, que ceulx de dedans et de sa compaignie avoient rompus, ja vittes [1] les serrures, de sorte que les soldatz et bourgeois furent bien esmerveillés de les veoir ainsi dedans, sans coup donner, tellement que ne trouvaient aultre moien, pour ne pouvoir resister, sinon de le guaigner au pied. Le gouverneur Hietfelt sest saulvé bien avecq grandt danger destre nyé sans ung bourgeois. Vous avez le capitaine Alonso, qui estoit dedans, bleschez, lequel neschaperat legerement. Lesdicts ennemis sont ja venus à Berkem, [2] et prins illecq prisonniers aulcuns et emmenés plusieurs bestiaulx, que ce serat journellement affaire. Dieu voeille remedier à noz affaires, car je y prevoy y avoir peu dordre. A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres avoir presenté mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre Srie, ottroy a icelle contentement. D'Anvers le ij dAoust 1582.

De votre Srie tres humble serviteur
Adrien Barrat.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, conseiller et superintendent general des vivres, pour le present a Bruges.

1) Deze volzin is onduidelijk. Vermoedelijk moet voor vittes gelezen worden *vistes*, d. i. *vite*. De zin schijnt: *omdat de lieden van binnen enz. reeds snel de sloten verbroken hadden.* Ook de later volgende, omtrent de ontsnapping van Hietvelt, is niet duidelijk.

2) Berchem, bij Antwerpen.

CXXXXIII. Brief van Bastiaan van de Perre, uit het leger bij Duinkerken aan van Dorp 12 Juli 1582.

Hij deelt hem de moeielijkheden mede, waarmede hij in het volbrengen van zijn taak te kampen heeft, wegens den geringen voorraad en den weinigen toevoer, die van elders komt, terwijl zelfs de helft van de proviand, die te Brugge bij een gebracht was, wegens gebrek aan wagens, daar moest worden achtergelaten.

Monseigneur.

Alsoe ick ghisteravent eenen brieff ontfanghen hebbe van mijn heerens diener, Jaecques van Vossem, gedater xj dito, in Brugghe, bij denwelcken schrivende is deur bevel van U E., dat ick in alle dilligientie soude commen tot Brugghe, om met mijn heere van als te aviseren nopende mijn offitie, hetwelck in alle dilligientie geschieden soude, maer gelijck U. E. weet, soe ick van Antwerpen vertrack, vridach voerleden, ende comende op den lesten Junius tot Ghendt, hoorende daer die drove tidinghe van Audenaerden, is alle saecque alsoe verandert, dat qualick moghelick waere U. E. van als te schriven de moyte, hoodtsuer [1]) ende arbeydt, die wij gehadt hebben ende noch hebben, schier niet weetende, waer wij ons keeren oft weinden sullen; wandt, gelick U. E. can considereren de humeuren vanden krisvolcke, ende van als willen hebben ende allenthalven, waer wij commen luttel oft niet veel te recovreren, en is daerenboven noch seer traech int leveren oft contribueren, niet-

1) hoofdzeer, hoofdbreken.

teghenstaende, dat op hun coete [1]) vallidert; des niettemin wij doen ons beste, maer met grooten arbeyt ende souden noch wel behoeven eenighe assistentie, om mij te helpen, totdat de saecque inden trein waere. Wij meynden van Brugghe seker vivres tontfanghen, maer bij faute van waeghens tot Brughe, moesten meer als de helft daer laeten. Jehan vanden Hecke ontfinck in mijn apsentie tot Gendt duisent gulden; daervan men gegeven heeft Jacop Callaert, die den stapel houdt tot Ghent, vijff hondert ende dander vijff hondert sin gedestribuert onder doffichiers [2]), elck een weynich op rekeninghe; ende ick ontfinck oick duysent gulden, diemen gedestribuert heeft onder de voerlins [3]), elck wat op rekeninghe, omtrendt het derdendiel van datmen hun schuldich was. Nu commende tot Brugghe, bij mijn heer den ontfangher Casembroot, meynende te ontfanghen de vijff duysent gulden, volghende den brieff van decharge, en hebbe maer kunnen gekrighen vijff hondert; dat is al het ghelt, dat ick seedert mijn vertreck ontfanghen hebbe; desnietemin sien sin devoir te doenne [4]), om bij die vanden Lande te ontfanghen alles wat men vannoode heeft, ende daer moet ick mijnen brieff aff gheven, anders en willen sijlieden niet leveren, dwelcke oorsaecque is, dat ick noch wat tijts sal moeten hier blijven, tot datmen sien sal, vaermen [5]) het hooft henen heeft metten legher. Mijn heer Corpelz en can mij oick niet gederven, dan sal mij soe haest affverdighen, alst moghelick is, om bij U. E. te commen;

---

1) quote.

2) Hier is alleen sprake van de officieren der vivres.

3) voerlieden.

4) men tracht zijn best te doen.

5) waar men.

hetselfde hoepe ick, mijn heere niet voer ongoedt nemen en sal, dat ick niet en obediere U. E. begheren ende schriven, nemende daerbenevene regart op den noodt voerhanden. Mijn heere Corpelz heeft gescreven aen sijn Alteze vanden noot ende kleinen middel, die wij hebben, sulcken armade tonderhouden sonder ghelt ende luttel vivres; maer die van Hollandt, Zeelandt sullen moeten hun devoir doen, gelick mijn heer Corpelz aen U. E. oick van Ghent ende Brugghe gescreven heeft op Antwerpen, ende U. E. noch schriven sal alle particulariteyt metten eersten; overmits het subiet vertreck van desen boede, sal ickt hier mede eynden,

Mij recomanderende inde goede gratie van mijnen heere, biddende Godt, U. E. te gespaeren in gesondtheyt ende lanck leven, met haest, desen xij^{en} Jullius 1582 in Dunckerke.

Uwen onderdanighen diener
B. van den Perre.

Mijn heer Corpelz recommandert hem zeer inde goede gratie van U. E. desgelickx van den Hecke, sin swaegher.

Adres:

A Monsiengneur, Monsiengneur van Dorp, Sr de Temmiese, et superintendendt general des vivres du camp de son Alteze, pour present a Bruges.

CXXXXIV. Brief van van den Perre aan van Dorp, 13 Juli 1582.

Hij deelt nieuwe bijzonderheden mede omtrent den nood, die in het leger heerscht, en de

moeielijkheden, die hij zoowel van de zijde der bevelhebbers, als van die der soldaten ontmoet, terwijl het leger door nieuwe versterkingen uit Frankrijk steeds talrijker wordt.

Monsengneur.

Alsoe ick U. E. gescreven hebbe, metter haest, deurt subiet vertreck vanden boede, den xij^en^ van desen, antwoerde op den uwen, deur Jaecques, mijn heerens klerck, soe en can ick niet gelaeten U. E. dit woerdeken te schriven, adverterende de groote ruese ende travaille, die wij hier hebben indt noriceren van onsen legher, ende dat met kleynen middel, schier ongelooflick, ende dat om dieswille, datmen hier niet becommen en kan; men moettet al met cotisatie vanden lande hallen [1]); dwelck lancksaem werck is, ende het krichvolck roept ende schreudt, ghelick mijn heere wel gedencken kan, hoe dat toegaedt, en vijfftien oft sesthien duysent menschen te houden ende doen trecken, gelijk wij getrocken hebben, sonder datse eenen stuver schier in hun burse hebben. De vivendiers blijven al achter, om datter egheen ghelt om en gaedt, ende wij moetent al onderhouden; bier kunen wij qualick vinden ende becommen. De huyslins [2]) loopen al wech; ende abandoneren hun huys; het ghelt en houdt niet teghen; de vijffhondert gulden, die mij dheer Jaecques Kasembroot gegeven heeft in mindernisse vande vijff duysent gulden endê de duysent gulden deur hem ontfanghen tot Ghendt zijn al vuyte; ick hadde gheren duysent gulden gehadt, maer, omdat den brieff van decharghe sprak

1) halen.
2) huislieden.

opt quartier van Ghendt en wildent niet doen, jae segghende: „wat wildy met ghelt maken? de Landen sullen u vivres genoch leveren". Dat blickt nu, wij moeten schier allenthalven ons krediet leenen: ick wilde wel, dat hijt slechts saeghe; noch drechtment [1]) ons daghelickx, compter eenighe desordene oft faulte van vivres: „wij protesteren ende sullent aen sijn Hoocheyt schriven", dat sin de woerden vanden graeve van Rochepot; ende andere: „siedt, datghet kricht", U. E. kan gedencken, in wat pijne ende travaille wij sijn. Ick wilde wel bij mijn heere weesen, alsdan als ick U. E. van als verhallen, dwelck soe haest geschien sal, alst mij moegelick is. Onsen legher augementeert alle daeghe; daer sijn ghisteren noch vier cornetten paerden gecomen vuyt Vranckerick, sonder de vijffthien hondert ruyters ende xiij companien voedtvolck franchossen; men verwachter alle daeghe meer ende meer de groote forse vuyt Vranckerick. Het waere seer goedt, dat mijn E. heere beliefde te adverteren aen den soverein, dat de cotisatie in Hollant, Zeelandt ende anders moechten voertgaen, oick die van Brabant, Vlanderen ende andersins, mitsgaders oick de commissaris general vande vaeghens, [2]) Ph[s] vanden Casteele, ende cantacant [3]) de beschreven vaeghens, die wij seer vandoen hebben. Ick hoepe, dat U. E. mijn schrijven een weynich verstaedt, al ist met haeste gescreven ende quaelick gedicteert, hoepende, dat

1) dreigt men.

2) wagens.

3) quant à quant. Hetzelfde als *quand et quand*, volgens den Diction. de l'académie franç: beteekenend *avec*, *en même temps que*. In een brief van v. d. Perre van 23 Juli schrijft hij: Corpelz is geresolveert te reysen nae Brugghe, *cant a quant* met hem brenghende den staedt van alle penninghen, die ick ontfanghen hebbe: de beteekenis van *tegelijk met* komt in deze duidelijk uit.

mijn heere niet qualick ofte voer ongeeft nemen en sal. Hier mede eyndende.

E. heere, mij recommanderende mde goede gratie van U. E. biddende Godt almachtich, mijn heere te gespaeren in goede gesondtheit. desen xiij^en Julius 1582.

Uwen onderdanighen diener en de vrindt
Baltazar van den Perre.

Het adres is:

A Monseingneur, Monseingneur van Dorp St de Maesdam, superintendent general des vivres du camp de son Alteze, pour le present a la estoille de Bruges.

Audict Bruges.

CXXXXV. Brief van Corpelz aan van Dorp. 17 Juli 1582.

Hij herhaalt de klachten, die hij in twee vorige brieven van 14 en 15 Juli aan van Dorp schreef, over het gebrek aan levensmiddelen, dat hoe langer hoe meer in het kamp heerschte, zonder dat de zoo herhaaldelijk gevraagde proviand hun werd toegezonden; door dat gebrek waren de soldaten wel genoodzaakt te plunderen: vous ne sauries croire, schrijft hij den 15^en, les desordre, foulles et pilleries, que ce font.

Ter slotte deelt hij het veroveren mede van twee forten, tusschen St. Winoxbergen en Cassel door het leger van Anjou op 16 Juli 1582.

Monsieur. Je vous ay souvent representé par mes lettres, les paines et travaulx, ausquelz me sent plon-

gez, sans estre de personne du monde aucunement soulaigez, et comme les affaires de ceste chairge des vivres ne se peuvent effectuer sans moien, je nay voullu delaisser, de encoires vous en escripre ce mot, affin que le debvoir se face plustost au jourdhuy que demain, aultrement appercois, quil adviendra ung desordre irreparable; ce que vous ay bien voullu escripre, pour y pourveoir a temps, car, advenant faulte, nen veu en riens estre recerchez, sest bien le moindre que de menvoier les especes de vivres qu'avons demandé par mes lettres, escriptes a son Alteze. Vous en ferez, ainsi que voiez limportance des affaires, me recommandant bien humblement a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, donner a vous,

Monsieur, en santé, bonne vie et longue. Du camp pres de Dunckercke, ce xvij^{e} de Juillet 1582.

Votre entierement amijs et serviteur

J. de Corpelz.

Noz gens prindrent hier deux fortz entre Berghes et Cassel.

Het adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, Sr de Masdam, superintendent general des vivres, presentement a lestoille

a Bruges.

CXXXXVI. Brief van van den Perre aan van Dorp, 18 Juli 1582.

Hij deelt hem opnieuw het gebrek in het kamp mede, en de plunderingen, waaraan de soldaten

zich overgeven; zij zijn zoo verbitterd, dat geen der officieren van de vivres zich in het kamp, zelfs niet buiten de poorten van Duinkerken, durft wagen. Hij dringt er opnieuw op aan, dat Holland en Zeeland de door hen toegezegde vivres toch leveren zullen.

Op denzelfden dag schreef ook Corpelz, zoowel aan Anjou, als aan van Dorp: zijn brieven houden in 't kort dezelfde klachten in, terwijl hij tevens te kennen geeft, dat hij voornemens is zijn ambt neder te leggen, indien hem de middelen niet verstrekt worden, om het naar behooren te vervullen.

Monsengneur.

Alsoe ick U. E. geschreven hebbe van ons arivement alhier, ende dat de saecquen gaen, ick en weet niedt hoe, passerende grootelickx mijn verstandt, wandt sulcken ghrooten armede ende foertse van krichsvolck bij den anderen is ommogelick te onderhouden sonder ghelt oft provisie van vivres, U. E. en soudt niedt gelooven de pijne, travail, hoodtsueer ende moijte, die mijn heer Corpelz heeft, ende dat met kleynen middel, wandt U. E. heeft verstaen het luttel ghelt van contant, dat ick van Brugghe gebrocht hebbe, ende de reste moet al commen vande erme omligghende stekens ende durpen, die allenthalven gepilliert, berooft ende gemasakreert worden, voerwaer jammerlick, om hooren het geklach vande erme luyden: gedenkt mijn heere, hoese gedelibreert sin om te contribueren, ende wijlins [1]) sijn metter schenen daer voere, woerdende gedreycht ende allen de offi-

1) Wijlieden.

ciers, datter niemandt hem vinden en derft inden legher, noch buyten der poerten. Het is ongelooflick met wat kleinen middel, dat men se onderhoudt ende dat met schoone woerden, maer dat en kan niet gedueren; vander stadt hier niet eenen stuver oft een broodt sonder ghelt, ons krediet en manckeert, niet om te doenne ons devoir; ick wilden wel, dat alsoe, geleghen waere, dat mijn heere hier waere (maar niet om te weesen inde travaille, gelick wij sijn) maer met middelen van beter abbondantie. Ick wilde wel van hier weesen, dan mijn heer Corpelz en wilt mij niet laeten gaen, tot datter ander ordene is, ende contributie van haver, mellen [1]) ende bier, oft hij wilt selve vertrecken ende protesteren, wandt de landen leveren alle dinghen op sulcken conditie, dat hun sel vallideren op hun coette, ende moet mijn brieven daervan gheven, dvelck noch en kleine saecque waere, kosten wij genoch becommen. In somma pasientie, wij sijn oick qualick gesecondeert van waeghens; indien dat mijn heer beliefde te doen dillighentieren Philips van den Casteele met de selve waeghens, die voerdhandt sin, oft imandt van sijnen tweeghen, waere seer goedt. Ende dat U. E. geliefde te doen deppecheren cant a quant een schip oft twee met bieren, haver ende broodt oft terwenmeel, al waerder een schip met kese, en soude niet schaeden. Die van Hollandt Zeelandt behoorden wel wat hun devoir te doenne, wandt als deen handt dander wast, blijven beyde schoone. Ich dencke wel, dat mijn heere Corpelz U. E. geschreven heeft, ghelick hij aen sijn hoocheyt oick doedt, ende gedaen heeft, ende seecht mij, die decharge van vijff duysent gulden en mach ons niet echapperen; wij moeten voerder commen ende pas-

1) Meel.

seren voerts. Middelertijt ick wilden wel vuyt desen hoodtsueer sijn, maer wat sel ick doen? soude ick oorsaecque weesen van meerder desordere, daer behoede mij Godt voere; ick hoepe ende vertrouwe U. E. soewel datghe sulcken middel ende ordene stellen suldt, dat alle dinghen sal gaen met contentement principael tot profijt ende eere vanden lande nopende; miserie en manckeert ons niet, ende niemandt en can ons helpen, noch Amirael Tourlon,[1]) noch burgemeester oft gouverneur, noch chieff du camp; elck klaecht ende keermpt. Ick hoepe, mijn heere verstaedt een luttken mijn meyninghe, ende om cort te maken. soldt hier mede blijven laeten.

Mij recomanderende inde goede gratie van U. E., biddende Godt. mijn heere te gespaeren in een gesondt. lanck leven. Gescreven met haeste, desen 18en Jullius 1582. in Duinkercke.

Uwen onderdanighen diener,
B. van den Perre.

Adres:

A Monsengneur. Monsengneur van Dorp, Sr de Maesdam. Superintendent general des vivres du camp de son Altese. pour le present a letoille

a Bruges.

CXXXXVII. Conceptbrief van van Dorp aan v. d. Perre. 20 Juli 1582.

Hij deelt hem mede, dat hij de muiterij der Engelsche soldaten te Brugge heeft gestild, en

1) Willem van Blois van Treslong.

belooft spoedige hulp uit Brugge, terwijl die uit Holland weldra volgen zal, en Anjou deswege bij de Staten van Brabant aanhoudt: voorts geeft hij verschillende wenken, omtrent de administratie.

Het stuk is door v. Dorp eigenhandig geschreven.

Heer Rentmeestere, eersame, goede vrient. Doirsaeke, dat ick op twee uwer voirgaende brieven nyet en heb gheantwoirt is, dat ick, hebbende hier dappoinctement ghemaict vande ghemutineerde Ingelssen, om dwelck ick hier ses dusent guldens heb moeten lichten op mijn credyt, terstont reysde naer Vlissingen, om zijne hoicheyt ende Ex^cie tselve ende andere bejegentheiden te verthoenen; dan alzoe ick de zelve aldaer nyet en vont, ende dat mij aldaer brieven quamen vande Staten van Hollant, ten eynde ick in Hage zoude erschinen, om mijn recepisse te gheven van den haver. meel ende kaes, die zij volbiedich waeren te doen leveren tot onderstant van onsen legher, zoo heb een reyse over nacht ende dach derwaerts gedaen, ende inde zaeke zulcx gehandelt, dat ghij daervan haest ghevoelen zult hebben binnen Duynkercke, ten waer off ons leger vertrocke, zulcx dat een ander havene propicer zoude moegen zijn, waer af ghij mij ten eersten zult moegen adverteren.

Men seyt hier, dat ghijl. aldaer al veel contributien doet opbrengen, zoe in gelde, als in provande. Wilt van alles ende met een yegelick goide rekeninghe houden, want hier zijn al naescrivers, ende de Vlamingen, die hen stuck wel verstaen, zullen gelegender tijt van alles deure U willen verantwoirt hebben, dwelck ick u advertere als vrient. Ick wilde wel, dat ghij de zaeken daer, yemant anders condt bevelen, om hier te comen opvoirderen de betaelinge vande

deschargen. Van der Beke [1]) werdt hier dagelicx verwacht, om betaelinge te gaen doen int leger, ende ten zij datmen voirde betaelinge die deschargen te voorscine brengt, om aende jegenwoirdige quote van die van Vlaenderen gecort te moegen werdden, zij zullen, des zijt zeker, onvruchtbaer bedien, dus waert wel noedich, indien ghij emmers zelfs hier nye tcomen en mocht, dat ghij mij die deschargen oversont, om tbeste daer mede te doen.

Ick en zal u nyet antwoirden nopende de penningen, bij u algereet ontfangen ende ghedistribueert; dan zullen daer naerder af spreken tonser eerster zichte, begerende, ghij wilt altijts met oepen deure (zomen seyt) bij mij handelen, zulcx zal best strecken tot dienste vande ghemeene zake ende tot bevoirderinge van u particulier, waerinne ghij mij altijts een getrou vrient zult vinden, des zijt zeker.

Men is hier vast besich, om bier, broot ende kaes op Duynkercke te scepen, verwachtende middelretijt de provisie, die van Hollant ende elders zal comen, u wel willende versekeren, dat tvervolch hier oick nyet zonder groitte moytte toe en ghaet.

Sijne Alteze heeft iterative gescreven aen ds Staten van Brabant, om de leveringe van heur quote inde greynen, ende ick aan Barrat, dat hij terstont herwaerts zoude comen, om naerde leger te ghaen; indien ghij eenige quote in graenen ofte gelde van andere hebt ontfangen, tselve laet mij ten eersten weten. Charles Bailly [2]) heeft mij laitstmael een blinde rekeninge binnen Dermonde ghelevert, ick vreeze,

---

1) Thierrij van der Beken, Tresorier van oorlog, in dienst der Algemeene Staten.

2) Bailly was commis der vivres.

dien handel aldaer zal ..... [1]), want naer zijn seggen en zoude daer nyet veel in provisie wesen; indient zulcx is, soo waert oick nodeloos daer een Stapelier te houden; nyettemin daer zal breeder naer vernomen werdden in tiden ende wijlen.

Ick seynde daer bij U Cornelis van Tilborch ende Adriaen de Rijcke, conducteurs, hebbende heml. mijne commissie gegheven, ende van heml. den eedt ontfangen, zulcx verstae ick, dat alle dandere officiers mede zullen moeten doen, u bij desen waerscuwende, dat u geen betaelinge en zal gepasseert werdden, dan over den geenen, die commissie van mij hebben, jae Corpelz zelf zal zijnen eedt in mijnen handen moeten doen, volgende tbescheet, daeraf onder mij wesende. Sijne Ex^cie^ heeft mij eenen tijt lang een van zijn ondersaten van Breda doen aennemen, genaempt Jan Wigans, die x jaer in Ingelant heeft ghewoont; dezelve zal ons onder d'Ingelssen wel passen, ende noch een ander, die keuckescriver is gheweest van den graef van Hoichstraten, genaempt Martijn Lengelet [2]), Corpel zal hem moegelick wel kennen, dwelck mede een degelick ende geschict man is; dese zal ick noch een weinich tijts hieromtrent houden, verwachtende tcoren, dat vuyt de provincien zal comen. Ick heb u hiervan wel willen adverteren, ten eynde ghij Corpelz zout waerschuwen, dat hij nyemant aen en neme, zonder mijn voerwete, zoe ick verstae, dat hij nochtans corts gedaen heeft; maer zijt zeker, ick en zal se nyet passeren, noch u eenige ordonnancie gheven, omme dezelve te betaelen. Indien ghij yemant meer van doene

1) één woord onleesbaar.

2) Lengelet of Lengelle was ook in dezelfde betrekking van keukenschrijver of Hofmeester in dienst geweest bij Boisot, van Dorps schoonzoon.

hebt, daeromme scrivende, ick salder genouch beschicken, die getrouwen dienst zullen doen, oick eist redene, dat alsulcke auctoriteyt bij mij blive. Ghijl. zult oick backers moeten zijn te crigen, tot het meel, dat u gesonden zal werdden; ende aengaende de tenten [1]) ende alles anders, daeromme zal ick mijn beste voirst doen.

Ick hope, dat ghij mijne gherechticheyt gade hebt geslagen, nopende de paspoirten [2]) in uwen handen ghestelt; ende also er nu betaelinge gedaen zal werdden, zoe zullender veel vivandiers int leger comen. Ick seynder u noch achtentzeventich, daer nyet inne en gebreect, dan den naam ende date, begeerende, ghij wilt dezelve gebruicken, oft deur eenen zekeren doen gebruicken, indien ghij herwaerts coempt, zoe ick u wel toebetrouwe, ende datter registre af mach gehouden werdden, omme alle fraude voir te comen, alsoe alle vivandiers gehouden zijn, attestatie over te brengen, dat zij de proviande oft andere goeden int legher hebben ghesleten, indien ghij er meer behouft, zoe wiltter omme scriven. Hiermede Gode bevolen. Uyt Brugge, desen xx^en^ Julij 1582.

Bij u goitwillich vrient,
A. van Dorp.

---

1) Corpelz had in een zijner brieven verzocht, hem eene tent te zenden, om daarin het brood te bewaren

2) Om de hun beloofde vrijdommen te kunnen inroepen, moesten de zoetelaars voorzien zijn van een paspoort, afgegeven door den Superintendant, der vivren, waarvoor zij aan dezen één gulden moesten betalen.

XXVIII. Brief van van den Perre aan van Dorp, 26 Julij 1582.

Corpelz had, blijkens een brief van v. d. P. van 23 Juli, aan zijn voornemen uitvoering gegeven: hij was uit het kamp vertrokken, de leiding der intendance aan v. d. P. overlatend, en had zich naar Brugge begeven, om van Dorp mondeling den toestand bloot te leggen, wellicht evenzeer, om zich aan het gevaar te onttrekken, dat hem in het leger dreigde.

Daar het gerucht algemeen verspreid was, dat door de intendance zware contributies geheven waren uit de rondom Duinkerken gelegen plaatsen, had Anjou aan van Dorp gelast (volgens een conceptbrief van van Dorp aan Corpelz van 23 Juli) om den commies Jehan van den Hove naar het kamp te zenden, ten einde daaromtrent een onderzoek in te stellen en rapport te doen. Corpelz echter, zooals v. d. P. in dezen brief schrijft, ontmoette den commies onderweg en nam hem mede naar Brugge, zoodat hij geen onderzoek konde instellen. Voorts herhaalt v. d. P. zijn klachten over het in het leger heerschend gebrek, dat zoozeer was toegenomen, dat de soldaten op half rantsoen moesten worden gesteld, waardoor de ontevredenheid vermeerderde en de desertien aanhielden; terwijl het leger nog voortdurend door nieuw aankomende ruiters en voetknechten werd versterkt.

Monseigneur.

:k hoepe, mijn heere ontfanghen sal hebben mijn

schriven met mijn heer Corpelz, gedatert van den 24en van desen ende daerbeneven noch eene, deur eenen courier van Brugghe, een Bastiaen Bosmans, ende indien neen (gelick ick nochtans hoepe jae) soe sal belien mijn heere, Bastiaen daernae te doen vernemen, bijden selven courier, genaemt Langhen Willem inde wandelinghe, hoepende daer vuyt mijn E. heere verstaen sult, de erme elende ende hoodtsueer, die hier is ende omgaedt, ende noch meer deur het relateren van mijn heer Corpelz. Ghisteravend is hier gecommen den commis vanden receveur vande alrtillerie ende den commissares Valckenburch,[1]) ende hebben mij mondelinghe geseet, dat Jan van Hoeve was op den wech om herwaerts te commen,[2]) maer, hebbende mijn heere Corpelz op den wech gevonden, is met hem te rugghe getrocken, ende dat den roep daer gaedt vande groote contributie, die wij hier souden ontfangen hebben; ick verclaere U. E. heere, dat wij sijn hier in sulcken strickte miserie, dat wonder is, ende ten sij datter amonitie comme van haever, bier, broodt ende kese van Brugghe oft elders, Hollandt ende Zeelandt, wij sullen gehouden weesen, den dienst te verlaeten ende van hier te scheyden, wandt ick ben hier tehans sonder bier, haver ende weynich broodt. Ghisteren leverden wij elcke companie een halve portie, te weeten, die plochten te hebben 50 brooden, die gaeven wij 25; ende vier compaien[3]) een tonne biers, sonder meer, de cavaillerie niet met allen; ende commen schier met gevouden handen, segghe; „wij sterven van honger

---

1) Zijn naam kompt op geen der register van de officieren der vivres voor.

2) In den text staat *gommen*

3) Compagniën.

ende ons volck loopen wech, wandt sijn sonder ghelt." De koyen ende vee loopt derlick arme, ende vercoopense met menichte om een stuck broodt: in somma het pladt landt is tot pilliaige gegeven, dunckt mij. Mijn heere sal sien bijde staetkens vanden ontfanck ende leveringhe, soe van comptante penninghen, haver, bier, broodt ende kese, dat wij gehadt hebben seedert ons vertreck van Ghendt; in somma wij sijn hier hondert pondt vlaems ten achteren ende en hebben niet hondert schellinghen in burse, ende een jegelick compt geloopen om ghelt; al ist, dat doffichier wat ghelts ontfanghen hebben, sijn et terstondt al quyte, ende is hier grousaem dier, *terren* [1]) ongelooflick om spreken, ende en sin in dese stadt niet *gelooft* [2]) eenen podt wijns sonder ghelt. Philips vanden Casteele hadde gheren, dat ick hem sijn verschoeten penningen van 55 gulden volghende dordonnantie van mijn heere betaalde; hadde ick hem vantevoeren niet van ghelde geavanseert gehadt, ick en soude hem deselve schier niet hebben kunnen voldoen. Ick verstaen, dat mijn heere aen Jan van Hoeve hadde gegeven ordonnantie van hondert gulden, dat hadde ommogelick geweest, ick en can schier niet een halff maendt voer mij in gehouden [3]) sonder de helpe van mijn heere, die ick hoepe, daer doen sal alle middelen, om ghelt te ontfanghen van de decharghen pro adviso.

Desen dach commender inden legher noch vijfthien hondert peerden vuyt Vranckerick, ligghen hier bij Berghen, ende Saterdach commender de heele troppe

---

1) sic.

2) wij kunnen zelfs geen pot wijn op crediet bekomen.

3) vermoedelijk is de zin: ik kan het zelf geen halve maand meer uithouden, zonder hulp.

Enfanterie. Mijn hoodt doedt mij seere, indien datter egheen ghelt oft amonitie en compt. Dit scrivende hebbe om mijn ooren gehat meer als vijfftich personen, roepende ende krischende, dat een mens het haer te berghe staedt, soese blasfameeren, renieren ende vloecken; nu, pasientie is goedt kruyt, nu mijn heer oft Corpelz hier niet en is, om hun contentement te gheven. Het is mij leedt, dat ik, monsr. U. E. sulckx moet schriven; U. E. biddende, mij niet voer ongoedt te nemen, ick hoepe, U. E. mijn schriven een weynich verstaedt. Hier mede eyndende,

Mijn heere, altijts mij recomanderende inde goede gratie van mijn heere, biddende Godt, U. E. in goede voerspodighe gesondtheyt te bevaeren, met haesten. In Dunkercken, desen xxvjen Jullius 1582.

Uwen onderdanighen diener,

B. van den Perre.

Mijn heere sal bedienen mijn recomandatie te doene aan mijn heer Corpelz ende aen alle de vrinden; desgelickx doen alle de Offichier aen mijn heere U. E.

Het adres luidt:

A Monseigneur, Monsr. van Dorp Sr. de Maesdam, superintendent general des vivres, pour le present a Bruges

au dict Bruges.

CXXXXIX. Brief van v. d. Perre aan van Dorp, van 29 Juli 1582.

Hij herhaalt zijne vroegere klachten over het gebrek aan levensmiddelen: de vrouwen, die de fransche soldaten gevolgd hadden, bedelden en stalen overal in den omtrek, waar overigens niets meer te requireeren was, daar het land leeg geplunderd was. Hij verzocht van Dorp, om zelf in het kamp te komen, of anders Corpelz terug te zenden, om order te stellen, daar ieder den baas wil spelen, en vooral de jonge officieren een hoogen toon voeren. Hij raadt aan, om, wanneer de langbeloofde voorraad zal aankomen, een deel daarvan, uit voorzichtigheid niet in het leger te brengen, maar te Nieuwpoort op te bergen, van waar men het spoedig zoude kunnen aanvoeren.

Monseigneur.

Overmyts den commodieusen brengher van desen en hebbe niet kunnen gelaeten, mijn heere te schriven den grooten noodt, die hier voerhanden is, ende dat in den trein vande vivres onder den legher. Het en is niet tolerable; de capiteynen commen bidden ende smeeken, om haver ende broodt, dat hun de tranen vuyt den ooghen vallen, ende sullen schier desperaedt worden, wandt en derven hun bijde companie niet vinden laeten. Mijn heere can gedenken, wat maken kan, alle daeghe een tonne biers onder twee companien volckx, ende elcke companie en vijfftick oft

tzestich brooden van stuvers [1]); hun suyte, als hoeren ende moetseytsen souden meer behoeven, die gaen bedelen ende stellen [2]) allomme, al saetmer boven op [3]), wandt men seet: „men moet eeten, al waeren alle boomen galghen, hongher is een scherp sveert." Het pladt landt wordt gans geraseert. Wat wil ick meer segghen, dies niet en siedt, en weetes niet. In desen handel te blijven, is mij ommogelick, al wiste ick allent goedt vander weerelt te winnen. Ick hebt mijn heere noch gescreven op den 26en dito, ende daerbeneven suldy verstaen hebben van mijn heer Corpelz, die, van hier treckkende, laet mij inde druppen. Men schrijft wel, dat men twee schepen met 4 hondert tonnen biers seyndt ende 2 hondert hoedt terwee ende 8 duysent ℔ kese seindt, wat salt helpen; oick en ist hier niet; daer en wordt egheen mentie gemaeckt van haver, noch ghelt, om de schulden te betallen, ende de voerlins ende offichier, te betallen; ick ben hier sonder kruys oft munte. Ick bidde U. E. mijn heere, sendt hier meer vivres, als voeren verhaelt ende daerbeneven ghelt, oft anders wij en dienen hier niet; bovendien hier en is niemant, om te commanderen, als sieff [4]), want daer en is eghien ontsach oft respeckt. Mijn heere moet selve commen oft Corpelz, die ontsien mach worden, anders valt ons reputatie in d'asschen, wandt mij, oft mijn sghelicke, die niet geruseert ende ontsien en is onder het krichsvolck, en dienen hier niet, dan voer een

---

1) Brooden van stuvers, *stuiversbrooden*.

2) stellen, *stelen*, zooals lager betallen voor *betalen*.

3) al zat men er boven op: *al vervolgde men ze van nabij*; het voorgaande woord moetseytsen is onverklaarbaar.

4) sieff, *chef*.

sifere. Het gaedt nu al anders te werke, alst wel plochte, wandt elck een, die wilt meester sin, ende principael van leckers (bij maniere van spreken) die niet eenen pijl haers aenden mondt en hebben. Eer ick desen brieff aldus verde hebbe gescreven, sijnder meer, als twee hondert persoonen om mijn ooren geweest; wij en weeten schier, waer ons selven burghen. Ghisteravent is mij mijn heerens brieff gevorden, gedatert 24 dito, bijden welcken U. E. mij schrift, dat ick U. E. soude adverteren, alsmen hier magasin maeckt, oftmen tselve wel soude vuytkrighen: ick soude meynen jae, hovel [1]) datse misselick sijn ende alle daeghen de saecque veranderen; mijn heere moecht hem met mijn heer Corpelz beraden, ende men moecht oick een magasin houden tot Nieupoerte, men candt altijt wel gekrighen, als men wilt. Wij sullen oick alle de acquiten gereedt houden, om affte trecken, maer sal spaede bij commen, vreese ick, nietemin ick sal altijt mijn devoir doen, biddende mijn heere andermael, de handt aen te houden, dat wij ghelt moechten hebben, ende ick sal liever daer commen, als hier iemandt in mijn stede is, toch alsoedt mijn heere belieft; ick en bin hier noch maer twee van mijn heeres paspoerten quite; de soetelaers en derven inden legher niet commen, dander soetelaers sin al vuytgeburcht: quaemer ghelt voerde soldaten, soe waeren wij een lutsken ontslaeghen vande groote foelle.

E. heere, hier mede eyndende ende Godt biddende, U. E. in goede gesondtheyt te gesparen, mij recommanderende inde goede gratie van mijn heere, desgelickx

---

1) hovel, *hoewel*; v. d. P. schrijft herhaaldelijk een *v* in de plaats van een *w*.

doen alle de offichiers, met haesten gescreven desen 29^{en} Juillius 1582. In Dunckercke.

Uwen onderdanighen diener,
B. van den Perre.

Ick scrive tselve oick aen mijn heere Corpelz, om sijn devoir, wandt heeft den handel gesin. Iet te trecken hier rondomme is niet voerhanden meer.

Adres:

A Monseigneur, Monsr. de Maesdam, Superintendent general des vivres, Monsr. van Dorp, presenttement.

a Bruges.

CL. Brief van den Commies Ambrosius Lauerijns aan van Dorp 9 Augustus 1582.

De commies Sebastiaan Bosman was in het kamp aangekomen, met den door Brugge geleverden voorraad. Hij beweerde thans bij de afwezigheid van van Dorp en Corpelz het hoofd der intendance te zijn, terwijl van den Hecke tot nu toe het bevel had gevoerd; vandaar voortdurende twisten tusschen beiden, waaraan L. aan van Dorp verzocht een einde te maken, door zelf over te komen.

Mijnen Heere.

Eersaemen, wijsen, discreten heere, mijn heere Aernt van Dorp, verhoopende U. L. gesontheyt, lanck

leven ende voerspoet; dese dienede U. L. te adverteren, naer U. L. begeren, uwer L. te willen scriven metten eersten vande compste van Bastiaen Bosman, dwelcke mij onmoegelijcke heeft gevest, [1]) doer lossen ende solderen vant meel ende terwe, haver ende diergelijcke proviand. Ende omme U. L. oock specificatie te senden vande leverance van Bastiaen, hebbe moeten taerderen, de welcke U. L. gesonden vordet alle bescheyt inden bryf van Gillis Kempenere, ende aldaer sult vinden, die maetten vanden terwe ende gevichte vanden kasse ende tonnenmeel ende haver, dwelck overgelevert heeft Bastiaen in handen, diet gewonelijck sijn te ontfangen, blijckende bijde recepisse van haerlyeden hebbende, U. L. biddende ten besten willen nemen mijn lanck taerderen van scriven, alsoe dat alle dingen ten rechten sijn gedaen. Dan ons verlanget zeer naer u Lijfden, omme ordenen te stellen onder onsse offeciers, want wij nyet en weeten, wye obederen [2]), hetsij Monsr. Jan [3]) vander Hecke oft Bastiaen Bosman, doerdien dat Bastiaen seyt, dat hij meer commissie heeft dan van der H., die welcke ons plach te commanderen, als mijn heere oft den ontfanger hier nyet, en vaeren, alsoe dat vij schappen sonder herder sijn. Mijn heere bidende, mijn scriven ten besten wil nemen ende vuut een goet affecte gedaen is, naer mijn cranck vermoegen, dat kenne God, die Heere ge-

---

1) gevest voor geweest; zooals in den brief herhaaldelijk een *v.* in plaats van *w.* voorkomt, als vordet voor wordet; gevichte voor gewichte; gevonelijck voor gewonelijk, vaeren voor waeren, vij voor wij.

2) obedieeren, gehoorzamen.

3) Dit moet zijn Lieven v. d. H.

sontheyt wil verleenen aen lijf ende sylle: Desen 9en Augusti 1582.

U. L. dienaer Ambrosius Lauereyns,
wat ic vermach.

Adres:

Mijn Heere, Monseigneur Aernt van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent des vivres ende commissaris generael vanden Leger van sijn Hoocheyt

Tot Brughe.

CLI. Brief van den Commies Gillis de Kempenere aan van Dorp, 10 Augustus 1582.

Op 1 Augustus was van de Perre, overeenkomstig zijn herhaaldelijk uitgesproken verlangen, uit Duinkerken vertrokken, en had zich naar Brugge begeven (brief van den commies A. van Geldre aan v. Dorp 1 Aug. 1582), aan de commiesen Lieven van der Hecke en de Kempenere de leiding der intendance opdragend. Deze ontvingen op 7 Augustus blijkens hunne verklaringen 975 stuks kaas, 80 tonnen, 58 kateelen en 60 engelsche tonnen bier, 110 tonnen meel, en 91 min $^1/_8$ rasieren tarwe. Daarenboven hadden de stad Brugge en het Vrije levensmiddelen geleverd aan 12 vendelen knechten, die op 31 Juli uit het leger naar Geertruidenberg waren gezonden (ongeteekende copie eener verklaring van v. d. Perre, van 11 Aug. omtrent de door Brugge en het Vrije gecleverde levensmiddelen). Gillis de Kempenere deelt aan van Dorp de ontvangst van de tarwe en het meel mede: bij

gebreke van ovens en bakkers, zoude hét evenwel geruimen tijd aanloopen, eer het leger van brood zoude kunnen worden voorzien: daarom had hij drie bakkers uit Brussel doen komen. Het leger had nog geene soldij ontvangen, en de betaling daarvan zoude niet plaats hebben, voordat er geld genoeg was, om alle soldaten te voldoen. Hij dringt aan op de overkomst van van Dorp, om orde te stellen.

Monseigneur, naer mijn oytmoedige gebiedenissen aan uwer Eerw. gedaen, sal dit dienen, om mijnen heere te kennen te geven, als dat ic van Sebastiaen Bostman ontfangen hebbe die quantiteyt van eenennegentich razieren min een achtendeel terwen watermaete, ende heeft te Brugge ontfangen een hondert hoet, compt hier vier hoet min, doordien dat de mate hier grooter is, dan te Brugge, alsoo dat de sessennegentich hoet [1]) hier maecken eenennegentich razieren min een achtendeel watermate. Ende heb noch daer en boven ontfangen hondert ende thien tonnen meel, van welcke voorss. terwe ende meel ic mijnen heere goede reeckeninge houden sal. Wij sijn hier seer qualyck gerieft van ovens, alsoo dat wij nauwelijck in acht daegen een leveringe sullen connen gedoen, en hebben oick maer dry backers; daer is eenen naer Brussel gegaen, die wij alle daege verwachten ende soude noch dry backers met hem bringen. Aengaende de soldaten inden leger en hebben noch geen gelt ontfangen, noch en willen, soo ic verstaen, noch geen ontfangen, voor datter sooveel is, om een yegelijck te geven, alsoo dat se dies te meer

1) Een last was 17 hoed, een hoed 4 Spint.

alle daege comen om vivres; het waer seer nootelick, dat mijn heere hier waere, om in alles goede ordre te stellen. Aengaende het bier ende case, heeft Sebastiaen oick gelevert aan Lievin van der Hecke ende George Claerbout, maer opt bier is seer groote frainte gevallen, doordien dat soo lange opt water geweest is. Hebbende niet anders mijnen heere te schrijven, dan dat ic den Almogenden Heere bidde,

Mijnen heere te verleenen sijne genaede. Van Duynkercke, desen x^en^ Augusti 1582.

Uwer Eer. onderdaniger dienaer,
Gillis de Kempener.

Het adres luidt:

A Monseigneur, Monsr van Dorp, Sr de Maesdam Superintendent general des vivres, etc.

a Bruges.

CLII. Brief van Anjou aan van Dorp, 14 Augustus 1582.

Het leger zou weldra Duinkerken verlaten; het trok volgens een hierna mede te deelen schrijven van Barrat naar Maldeghem, waar het den 19^en^. aankwam. De Hertog verlangde, dat de levensmiddelen, die uit Holland verwacht werden, te Duinkerken zouden worden opgeborgen: het waren dezelfde levensmiddelen, die v. d. Hove reeds in het eind van Juni had aangevraagd, en waarvan de toezending toen reeds binnen weinige dagen was beloofd.

Par le Due.

Treschier et feal. Comme avons trouvé en conseil convenir que les vivres que pourront avancer de celles que ceux d'Hollande avoient envoyé pour le soustenement de notre camp, apres le partement d'icelluy, soient mis en notre ville de Dunkerke, pour d'illecq nous en pouvoir cy apres servir la, ou que trouverons plus requiz; vous avons bien voulu advertir de notredicte resolution, pour vous conformer selon icelle, prennans bon et soigneux esgard, que lesdictes vivres soyent bien gardées, maintenues et conservées, comme votre debvoir vous commande, et a votre souffisance confions. Sur ce, Treschier et feal, notre Sr. vous ait en sa saincte garde. De notre ville de Bruges, le xiiij^{e} d'Aougst 1582. N. Casembroot v^{t}. [1])

Francoys,
J. van Asseliers.

Adres:

A Notre cher et feal le Sr. de Maesdam, superintendent general des vivres de notre armée, ou en son absence a son lieutenant.

Den 16^{en} Juli had van Dorp zijnen klerk, tevens commies der vivres, Jacques van Vossem, naar Holland gezonden, om de levering der beloofde provisie te bespoedigen en de levensmiddelen in ontvangst te nemen. Reeds vroeger schijnt hij te hebben verkregen, dat de

1) De drie onderteekeningen eigenhandig.

Staten ook het vervoer tot Gend of Brugge op zich namen: in een schrijven toch van de Staten van Holland van 14 Juli aan Jan Pietersz. Reael, ontvanger der gemeene landsmiddelen in het kwartier van Amsterdam, waarbij de aanstaande komst van van Vossen wordt medegedeeld, wordt dien ontvanger opgedragen, om het te Amsterdam te leveren tonnemeel en haver, te zenden naar de plaats, die de commies hem zoude opgeven, terwijl uit de verklaringen van van Vossem, zoowel betreffende de levering te Amsterdam, als omtrent de kaas, die hij te Hoorn in ontvangst nam, blijkt, dat de schepen bestemming kregen naar Gent of Brugge. De geheele levering van Holland bestond uit 50.000 ℔ hollandsche kaas, 50 last tonnemeel, en 33 last 15 mud 2 schepel Holster haver; van dit laatste konde niet meer geleverd worden, omdat er te Amsterdam niet meer te bekomen was, al wilde men, zooals van Vossem schreef, het last met honderd gulden betalen. De levering geschiedde op verschillende dagen tusschen 21 en 26 Juli. Tevens schreven de Gedeputeerden der Staten van Utrecht op 21 Juli aan van Dorp, dat zij 10 last rogge en 15 last haver hadden gekocht en ingescheept. Ook deze voorraad, even als die uit Friesland verwacht werd, zoude naar Gent gezonden worden, maar ten gevolge van den grooten nood, die in het kamp heerschte, moest van Dorp maatregelen nemen, om de schepen tot Duinkerken door te zenden.

CLIII. Concept instructie van van Dorp voor den commissaris Wighans, van 21 Juli 1582.

Hij beveelt hem de schepen, die uit Holland verwacht werden, tot Duinkerken te begeleiden; zullende de meerdere vracht door de Staten van Holland betaald worden, en tevens bij de Staten van Zeeland aan te dringen, dat ook zij hun aandeel in de levering ten behoeve van het leger zullen voldoen.

Jehan Wigans, commissaris van de vivres voor dleger van onssen alregenadichsten heere, den Hertoghe van Brabant, ghij sult u transporteren tot binnen der stede van Vlissingen, ende aldaer waernemen de schepen, die vuyt Hollant sullen comen, geladen met honderdt lasten havere, vijftich lasten rogghenmeel ende vijftich duyssent ponden kaese, ende want zijne Hoocheyt wilt, dat alle de selve provisye gevoert sal worden tot binnen de Stede van Duynkercke. Soo sult ghij met deselve schepen derwarts vaeren, daertoe nemende eenen piloot, indient noot is; maer de scippers sullen van huere vracht betaelt worden bij de Staeten van Hollant: welcke provisie ghij sult leveren aen Baltasar vande Perre, ontfanger general van de vivres, van hem nemende recipisse, daerbij hij bekendt de selve provisye ontfanghen te hebben vuyt handen van Jaecques van Vossem, als die daer sijnne lettre heeft gegeven aende Staeten van Hollant,[1]) ende zoe haest, als dit goit te Vlissingen ghearriveert is, zoe zult ghij mij tselve adverteeren.

1) Hierop volgde: ghedaen onder mijnen name, enz. Die woorden zijn echter doorgehaald, en hetgeen volgt, door van Dorp eigenhandig aan de instructie toegevoegd.

Ghij zult voirts mijnen brief presenteren aenden Raidt van Zeelandt, ende verwachtende de voirss scepen, bij denzelven raidt afvoirderen de thien lasten tarwe ende twintich lasten havere: ende indien zij dezelve aenstont leveren, zoe wel noedich is, zal de havere op Duynkercke ende de tarwe op Brugge doen scepen. Ghedaen onder mijnen name opden xxj^en^ dach der maant van Julio tweentachtich.

CLIV. Brief van Wighans aan van Dorp, 28 Juli 1582.

De haver en het meel waren uit Holland aangekomen op 27 Juli, doch de schippers konden slechts met geweld gedwongen worden, door te varen naar Duinkerken. De Staten van Zeeland zouden den 29 Juli hun aandeel opbrengen. — Van de drie voorgaande brieven, waarvan Wighans melding maakt, is slechts één voorhanden, gedagteekend 23 Juli, waarin hij zijne aankomst te Vlissingen meldt.

Mijn heere.

U. Edelheyt sal believen te weten, als dat ic U. E. drye voorgaende brieven gescreven hebbe, vant genne, datter gepasseert is inne de saecken, die U. E. mij commissye van gegeven hebt, hopende U. E. die ontfangen sal hebben. Voorts ter deser instantie, soo is hier op gisteren geariveert vuyt Hollant een schip met ontrent 33 Lasten haver ende twee andere schepen elck met 25 Lasten tonnemeels, ende verwachte reste; hope, eer den wint goet wesen sal, omme

naer Duynkerken te seyllen, sij alle commen [1]) sullen wesen, opdat ickse allegader teffens mach leveren. Ic verstaen, dat Vossem naer Horne gereyst soude wesen over 10 ofte 12 dagen, omme den kaes te coopen, soo dat ic nyet en weet, ofte mijnne heere wilt, ic hier blijven wil, totdatse alle bijden anderen hier sijn, ofte dat ic, als den wynt goet is met hetselfde door vaeren sal met tgenne dat hier wesen sal, ende stellen ordere, mij de reste naer te senden. Maer den tresorier Mannemaecker raet mij hier te blijven ende nemen se gelijcker handt met mij: wilde seer wel het advys van mijn heere hier van weten, want de schippers en sullen, soo hier nyemants en is, die haerlieder dwinght, omme tot Duynkerken te seyllen, gelijck ic de dese hebbe moeten doen met aresteren ende dat noch met brieven van assistentie, die mij den raet daertoe verleent heeft, souden gevaren hebben naar Sluys, plaetse, daer sij op bevracht waeren: dus, soot mijn heere belieft, mach mij een clijn briefken van sijnnen advis scriven. — Voorts, soo was ic op gisteren bijden raet ontboden, die welcke mij geseyt hebben, dat sij mij morgen thien lasten ende alsoo veelle meer terwe sullen leveren, als sij becomen connen. Soo sal ic volgende het advys ende commissie van U. E. deselfde terwe senden naer Brughe. Voorts en weet ic U. E. nyet meer op dit pas te scrijven.

Seer Edellen, wijsen ende discreten Heere, hier mede bidde ic den Almogenden Heere U Edelheyt in lange geluck, saligen voorspoet te willen bewaeren. Desen 28 Jullij, binnen Vlissingen anno 1582.

Uwen onderdanighen dienaer altijt bereyt,
Hans Wighans.

---

1) gekomen.

Ic hebbe mij heere in eenen mijnnen voorgaenden brief gescreven, soo sijnne Edelheyt beliefde, mij te willen senden 10 ofte 20 paspoorten, wiste deselve bijcanst alle gebruyckt, ende soot mijn heere noch beliefden te doen, sal mijn beste daerinne doen, ende mijn heere daer goede reekeninge van doen.

Adres:

Aen mijn Heere, Mijn heere den Superintendent generael des viveres van sijn Altese. Mijn heere van den Dorp, int huys van Otryve int Sint Jans straete, tot Brughe.

den brenger twee stuyvers.

CLV. Ordonnantie van van Dorp aan van den Perre tot betaling van verschotten door Ph. van de Casteele gedaan, 22 Juli 1582. Concept door v. Dorp geschreven.

De Commissaris gen. van den wagentrein had de kosten voorgeschoten voor het merken der paarden en voor de beschilderde blikken vaantjes, die aan de wagens van den trein werden bevestigd.

Balthasar vande Perre, ontfanger general van de vivres voor dleger van onsen aldergenadichsten heere den Hartoge van Brabant. Ghij zult betaelen aen Phlips vande Casteele, als commissaris van tcharroy voor tzelve leger, de somme van vijf en vijftich ponden vijf scellingen zeven penningen van veertich grooten vlaems tpont in rembourssemente van ghelijcke somme bij hem verschoten bij de naerghespecificeerde partien: eerst aen Ingel Petit, smet binnen

Brugge voor dmaeken van dijser om de peerden te marcken iij £; om hondert ende zes peerden daer mede ghemerckt te hebben iiij £ xiiij S.; aenden zelven smet voor diserkens, om de vaentkens daerinne te steken xij £ x S. vj d. [1]); alnoch aan Philips Toetaert, bleckmakere voor dleveren van tbleck tot de vaentkens ende maeken derzelver tsamen xij £ xix S. Ende aen M[r]. Obr. Baert, scildere, om tscilderen van hondert vijftich vaentkens xvj £ x S.; belopende tsamen dese vijfve parthien ter voirss. somme van Lv £ v S. vij d., die u passeren zullen in vuytgheven uwer rekeninge daer ende zoo behoeren zal, mits overbrengende, nevens dese, de billietten vande bovengenoempde met quictantie van den voirss. Phlips vande Casteele. Ghedaen onder mijnen name, opden xxij[en] Julij xv[c] tweentachtich.

CLVI. Brief van Hans Wighans aan van Dorp 1 Augustus 1582.

De Staten van Zeeland weigerden meer te leveren, dan eenmaal door hen besloten was: zij hadden de tarwe evenwel op 31 Juli aan Wighans overgedragen, die eveneens de kaas uit Holland had ontvangen. Te Vlissingen was een schip, met wol en vruchten geladen, uit Biscaye aangekomen.

Mijn Heere.

Uwer Edelheyt sal believen te weten, als dat op gisteren U. E. brief van den 27 stantis ontfangen hebbe

1) Dit zoude moeten zijn vij d.

ende desen morgen uwer E. vanden laesten. Ende volgende deselfde geweest bij den raet, dewelcke van geennen advise en sijn yet meer alsnoch te leveren dan de thien lasten terwe, dewelcke ic op gisteravont ontfangen hebbe, ende metten irsten, volgende het advis van UE., bescicken naer Sluys ende aldaer laeten blijven tot het advys van U. E., denckende die morgen ofte metten irsten bequamen weder af te voorderen. Voorts soo sal U. E. believen te weten, als dat hier desen morgen geariveert sijn twee schepen met de vijftich dusent kaesen. Sal daerinnee ooick doen volgende het laeste advis van U. E., ende daermede vertrecken ter plaetse gedestineert. Voorts, soo de soldaten van Dunckercken comen, sal in alles mij acquiteren volgende den last van U. E. Ic hebbe ooick ontfangen de 12 paspoorten; sal daerinne doen mijn beste, ende U. E. reckeninge daervan doen; ende nyet wetende U. E. yet bijsonders te scriven, dan hier is een schip vuyt Boskayen gecommen, geladen met wolle ende lemoennen ende araniapels, dewelcke noch opden boom stonden te plucken over 10 ofte 12 dagen geleden, waer icker U. E. somige sende, biddende U. E. die te willen in dancke ontfangen.

Edelle heere, hiermede bidde ick den Almogenden Heere, U. E. te willen bewaeren in langdurige gesontheyt; binnen Vlissingen, desen irsten Augusti 1582.

Uwen onderdanighen dienaer altijt bereyt,
Hans Wighans.

Adres:

Aen Mijn Heere, Mijn Heere van Dorp, superintendent generael des viveres van sijn altese in thuys van Otrive in Sint Jansstraet

tot Brughe

den brenger sijnen loon; met een corfken.

CLVII. Brief van Jacques van Afhuysen aan van den Perre, 2 Augustus 1582.

Van Dorp had aan den Commies, Stapelhouder te Gent, van Afhuysen opgedragen, om de schepen, die uit Utrecht en Friesland verwacht werden, terstond naar Nieuwpoort en Duinkerken door te zenden. Daartoe was v. A. naar Sas van Gent vertrokken, om aan den tolgaarder aldaar te gelasten, de schepen, bij hunne aankomst, op te houden, en de schippers naar Gent te zenden, om daar met hem en den Voorschepen omtrent de betaling der verdere reis overeen te komen. Toen hij echter te Sas aankwam was de schipper uit Utrecht reeds doorgevaren, die dan ook op 27 Juli te Gent aankwam (Brieven van v. A, aan v. Dorp van 26 en 29 Juli en 2 Augustus).

De commies van A. deelt mede, dat een deel van den voorraad uit Utrecht op last van v. D. naar Nieuwpoort moet worden gezonden, daar men dien in Duinkerken niet veilig acht, omdat de soldaten daar heer en meester zijn. Hij had een Middelburgsche schipper aangenomen voor de reis naar Nieuwpoort en Duinkerken, daar deze voor lager vracht wilde varen, dan de Gentsche schippers, en was begonnen de lading uit het Utrechtsche schip over te laden; doch het Gentsche schippersgild was hiertegen opgekomen, en de Regeering had de schippers in het gelijk gesteld, zoodat hij opnieuw aan boord van een Gentschen schipper moest overladen. Hij had nu echter stellige orders te Sas gegeven om de Friesche schepen niet door te laten, en

zou hunne lading, zoo zij de reis op de Noordzee niet konden maken, aldaar in Middelburgsche schepen overladen.

Monsieur le Receveur, apres mes humbles recommandations, servira la presente pour vous advertier que che porteur, Werin Haindrissen, est venu des Estats dUtrecht, jusques a Gandt, avecques ung bateau sergé avecques quince last davaine et dix last de soelle, comme il appert par le pasport et commission quil en a desdicts Estatz, et veu que le camp net plus a Gandt, lesdicts grains ne ont point affaire audict Gandt, che que jay escript a Monsr. van Dorp, notre generael a Bruges, lequel ma escript de sa prope main que jenvoieroye lavaine a Dunkercke et la soelle a Nieuport, et mescript quil net point conseillié denvoier ladicte soelle audict Dunkercke, veu que les gens de guerre sont la maitre de la ville, et pourche ne sommes asseuré, que ladicte soelle poroet par nous estre retieré hors ladicte ville, chi le camp che retierroet de Dunkercke et pour ladicte raisson mescript, de le faire metre en grenier ladicte soelle audict Nieuportte. Ainchi que jay louvé ung bateau a Gandt pour mener ladicte soelle a Nieuporte et lavaine a Dunkercke, lequel maronier doet avoer pour la voicture 57 *florins*; [1]) ayant desargé la soelle et avaine auxdicts lieux. Et quandt il sera arivé a Nieuportte, chi daventure notredict generael avoet la doné cherge de le tout la mettre sur greniers, sans aller a Dunkercke, avecques lavaine, en ce cas avenant ledict maronier doet thoujours avoer lesdicts 57 florins. Et auchi, chi lon ne veult reens tenier audict Dun-

1) De cursief gedrukte woorden zijn in den brief onderstreept.

kercke [1]), il est tenu de mener le tout a Dunkercke, pour la estre mis sur greniers. Et jay faict tant avecques Monsr. le Veurschepen de Gant, quil ma doné le moet, que chi encas vous nettes point audict Dunkercke, pour payer ledict maronier, que luy le ferra payer a Gandt, *luy donant ma lettre, que luy ferray par vous rembourssser, ou quil luy serra rabatu et defalcqué sur les deniers que ceux de* Gant doevent contribuer ce present mois dAoust; mes il faut que ledict maronnier aporte *atestation du commis qui resevera* lesdicts grains tant a Nieuporte que a Dunkercke, que la susdicte quantité a este delivré par luy, *sans estre gatté par sa faulte* et quil na esté payé de sa voicture, ne peu ne reens; parquoy, monsieur le receveur, je vous prie, chil vous est aucunement possibele, payés ledict maronier, affin que ledict Sr. premier [2]) peult encores avanser lafferre des xx last davaine et xx last de soelle que les Estats de Vrisse envoieront audict Gandt, lesquels de jour en jour doevent ariver au Sas de Gandt, la ou jay doné charge au tollener, passé 5 jours, de point lesser passer lesdicts bateaux par ledict Sas, ains les faire demorer dehors, pour estre *tant plus pret pour mener lesdicts grains* avecques les mesmes bateaux vers Nieuportte et Dunkercke, comme notre dict generael ma commandé de faire par deux ches lettres. Et le mesme maronier qui a amené ches grains dUtrecht a Gandt, eusche venu mesmes, mes comme il estet a Gandt, il che a blessé fort a ung piedt, en sautant hors son bateau en terre et pour ladicte ray-

---

1) Dunkercke zal moeten zijn Nieuwpoort.

2) le Sr. premier, de voorschepen. De magistraat van Gent bestond uit 13 schepenen van de Keure, voor de administratie, en 13 schepenen van den gedeele voor de rechtspraak; de eerste schepen van de Keure voerde den titel van Voorschepen.

son ma falu louver *ung aultre bateau et jay eu tresgran russe* et faseriez a Gandt contre les maronnier de Gant, pour ce que javoye louvé et chergé lesdicts grains en *ung bateau de Middelbourch*, et avons esté en plain colege, pour ledict afferre, et nonobstant que ledict estoet sergé en lautre bateau, messieurs de la loy lont faiet deserger et mette au present bateau. Et avant que je louvoie [1]) ledict bateau, javoye faict venier deux maroniers de Gandt aupres de Monsr. le premier affin dacorder la avecques eux du pris de ladicte voicture, et le premier leur disoet, de doner 8 ou 9 £ de groes, surquoy ils disoint, que il faudroet doner du mains [2]) deux foes 8 ou 9 £ de groes et pource que sela estoet beaucop top, navons acordé avecques eux aucun pris. Et pource moy et Calaert avons serché notre proffyt ou des estats et avons loué ledict maronier de Middelbourch, pour 57 florins sur lesdictes condisions; et ainchi que je pensoie ou volu faire mette lesdicts grains du bateau dUtrecht en le bateau de Middelbourch, le doyen des maroniers la faict defendre aux laboreus de le point mettre audict bateau, et moy, je lay faict mette dedens, disant que che net point marchandisse, mes biens des estats dUtrecht et de son Alteze et que chet pour servier le camp et que tels vivres sont libres où francq de tous coutumes, mesmes veu que per vertudt [3]) des pasportes de notre generael ou de mons[r] Corpels, tous vivenders sont par icelles franck sur tous tollieux et gabelles, imposisions quelquonques, et veu que avons tel povor, javons auchi bien povoer de prendre tel

---

1) louais.
2) dumoins.
3) par vertu.

bateau quil me .... [1]) et qui me voldra servier le melieur marchié, che que jay bien dyt et remontré en plain colege a messieurs et auchi la faict liere ung des pasportes de Monsr Corpels, et le pasport des Estats dUtrecht et la commission de ce porteur, affin quils verroint que che net point marchandisse daucuns marchans. Et che non obstant meschieur ont jugé, que le tout serroet desergé et mis au bateau de Gandt. Je leur disoie, chi les maronniers de Gandt leussent volu mener pour tel pris ou ung peu plus, je les eusse louvé, et pour ceste effect jay faict venier deux maroniers de ladicte ville aupres ledict premier en son logis avant que moy ou Calaert aviemez parle a quelque autre maronier. Somme, ils ont porté plus de faveur a unque personne ou maronnier que au camp ou a la generalité. Jay demandé davoer unque petite acte: ils ne me lont point volu doner; monsr le receveur, le porteur de ceste, vous diera bien que rughe jen ay eu; et je le fis entrer avecques moy au college, affin qui etendroet le tout. Les deux maronniers qui ont sergé lartillierie pour la mener a Dunkerke ont sesquin [2]) 14 ff de groes et ne ont point affaire de venier a Nieuporte, or, pensez puis quilz ont 14 £ de groes pour venier droet a Dunkerke; combien quils eussent volu avoer daller auchi a Nieuporte: car quant ils demandoint avoer deux foes 8 ou 9 ff, devant le premier, alors nous ne aviemes point eu de propoes de Nieuporte, senon droet a Dunckerke, car je navoy point alors receu les lettre de Monsr van Dorp, che que je remontroye auchi en colege; mes tout na riens proffytté; et chi en cas les deux bateaux, qui viendront de Frisse devant le Sas,

1) een woord onleesbaar.

2) chacun.

[illegible]

[illegible] Monsr le premier audict Gandt. Jay envoie [illegible] du Ras vers Bruges avecques une semblable lettre, comme la presente, affin que Monsr van Dorp, notre superintendent et Monsr Corpels seroint advertis de

1) est

2) ce diner, dezen middag.

ce que jay seu besoingnier jusques a ce present jour ij^e^ dAoust a° 82. Escript au Sas de Gandt du matin a lentour de xj heurres.

par le tout votre serviteur,

Jacques van Afhuysse.

Adres:

A Monsr le receveur generael des vivres du camp de son Alteze.

a Dunkerke.

CLVIII. Brief van Ph. v. d. Casteele aan van Dorp, 11 Augustus 1582.

Hij deelt mede, dat hij vernomen heeft, dat de Hoogbaljuw en Hoofdschepenen met de inwoners van het land van Waes een vendel knechten in dienst hebben genomen, waarmede zij o. a. verschillende kasteelen willen bezetten, hetgeen zoude strijden met de Hoogheidsrechten van den Hertog van Anjou; om welke reden hij het een en ander ter kennis van van Dorp brengt.

Uit een brief van 13 Aug. door Hoogbaljuw en Hoofdschepenen van 't land van Waes aan v. Dorp geschreven, blijkt, dat deze van de mededeeling van v. d. Casteele in de eerste plaats gebruik maakte, om het bevelhebberambt over het nieuwe vendel voor zijn' schoonzoon Jan

du Bosch te verneken, hetgeen hem echter in beleefde woorden geweigerd werd.

Edele, weerde ende zeer voorsienege heere. Naer dienstelycke recommandatie. Binnen Temsche gheârriveert sijnde den x^en^ deser jeghenwordighe maendt, hebbe verstaen van diversche mijne goede vrienden, hoe dat onthier vier daghen herwaerts, den Hoochbaillin ende Hooftschepenen vanden landen van Waes, metten inwoenende prochien ende habitanten van dien, zijn gheresolveert, aen te nemene een vendel voetvolex, groot hondert vijftich mannen, omme temploycren tot infractie vanden vijant, jeghens den watercant, ende die oock te legghene op de casteelen van Temsche, Ruyplemonde ende het huys van Cruybeke, waeraf (zo ick verstaen hebbe) den Bailliu van Waes ghecommitteert heeft, ofte committeren zal, als superintendent ende capitain, eenen genaempt Keysere, van Bruessele gheboren, die andren tijden ghedient heeft als guydon onder den capitain, Monsr de Voysin, die tzedert sijne cassatie hem ghehauden heeft ten huyse van den voirn. Hoochbailliu, als wesende cousijn ofte maeschap van sijnder huysvrouwe; houdende voorts mijne heere voor indachtich de communicatie opt faict vande bewaerenesse van den casteelen, dat mij dunct (onder correctie) eene hoocheyt ende superintendentie te wesen, die alleenlijcken behoort te staene ter dispositie ende beliefte van sijne Alteze, so mijne heere int selve faict gheuseert es, beter dan ick verstaen can, so dat niet quaet en waere, daerinne te besoingneren, zo wij daeraf te saemen geraempt ende gheconcludeert hebben, dwelck uwe Edele maer wezen zal aen sijne Ex^cie^ een woordt. Ten dien fijne, zo hebbe ick uwer Edel al tzelve in diligentie willen adverteren; dat kenne de Almoghende Godt, die U

Edele, weerde, wijse ende zeer voorsienighe heer, gespaere; vuyt Temsche, desen xj^en^ Ougst 1582.

De al uwe E heerens dienaere, altijts bereyt,
Phls van Casteele.

Adres:

Aen mijne heere, Mijn heere van Maesdam, superintendent, commissaris general van de vivres van leghere vanden Herthoghe van Brabant, Grave van Vlaenderen, etc. nu ter tijt ghelogiert ten huyse vanden Heere van Otteryve

tot Brugghe.

CLIX. Brief van Wighans aan van Dorp van 12 Augustus 1582.

De lading levensmiddelen uit Holland, die reeds zoolang te voren te Vlissingen was aangekomen, en waarnaar in het leger zoo zeer verlangd werd, zoude nu eindelijk naar hare bestemmingsplaatsen gebracht worden. Het schijnt dat door Wighans vooraf de vrachtbrief en een monster der kaas aan van Dorp waren gezonden, daar deze zijne bemerkingen over de ingeladen hoeveelheid tarwe en de qualiteit der kaas gemaakt had. De commies Wighans had vooraf een hoeveelheid tarwe van de lading voor zich gehouden: wel toonde van Dorp hem hierover zijne ontevredenheid; maar verder ging hij niet: de oneerlijke officier bleef in dienst en van restitutie was geen sprake.

Mijn heere

U Edelheyts twee brieven, den eenen vanden 7 ende den anderen vanden 8en sijn mij op gisteren eerst ter handt gecomen, dewelcke oversiende, bevinde, dat U E. nyet wel gecontenteert en is, als dat ic UE. nyet geadviseert en hebbe vande V sacken terwe, ic vande tien Lasten voor mijnne provisye genomen hebbe, nochtans tot mijnen besten meende, dat ic UE. tselve gescreven hadde, dan dencke, tselve versooymt thebben, doordien den schipper inden nacht mij opclopten, om sijn bescheet, biddende UE. mij voor geexcuceert te willen hauden. Aengaende wat UE. schrijft datter noch meer te cort compt, dat is, dat de maete daer grooter moet wesen, want ic voor secker wel weet, datter tien lasten gemeten ende geladen sijn, want ic daer selver bij geweest hebbe, ende sal mijn heere ooick certificatie senden vande geswooren meters. Voorts aengaende dat UE. scrijft, als dat den kaesse lecht ende smert, is wel waer een weynich, dwelck wij nyet beteren en connen, want soomen dat dat beteren saude, waer van noode, den selven 3 soo 4 dagen opden solder te leggen ende alsdan, soomen den selven weder int schip leggen saude moeten, soo dan den wint weder 3 ofte 4 daghen waere sonder goet te wayen, saude weer effen quaet wezen, soo dat het veel cost saude wesen, ende lutter proffijts, dan het en schayt hem noch soo seere nyet. Aengaende de haver, is soo coel, als sij den eersten dach was. Voorts vantgenne, dat op het Sas geladen is, en hebbe ic nyet van vernomen. Wij sullen terstont tseyl gaen, soodat ic den tijt nyet en hebbe, UE. meer te scrijven, dan van Nieupoort sal UE. breeder adviseeren, hopende, UE. mij ten desen voor geexcuseert sal hauden, want mijn van herten leet is, dat ic in dese

saecke geennen beteren dienst en hebbe connen gedoen, want ic met herte ende affectie UE. diennende ben.

Edelle Heere, ic bidde den Almogenden Heere UE. te willen sparen in langedurige voorspoet. Uuyt Vlissingen, desen 12^{en} Augusti 1582.

UE. ondanighen ende dienstwillighen bereyt,

Hans Wighans.

Adres:

Aen Mijn Heere, Mijn Heere van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent general van de viveres van sijn Altesse, in thuis van Otrive in Sint Jansstraet

tot Brughe.

den bode sijnnen loon.

CLX. Brief van van Afhuysen aan van Dorp, van 12 Augustus 1582.

Behalve dat v. A. in last had te zorgen voor de spoedige verzending van den voorraad, die uit Utrecht en Friesland verwacht werd, had hij nog order van van Dorp, om bij den magistraat van Gent aan te dringen, dat ook door die stad zoude worden geleverd de voorraad, waarvoor zij was aangeslagen, namelijk 20 last haver, 10 last tarwe en 10 last rogge, benevens 5 wagens. Aanvankelijk werd hem beloofd, dat de levering spoedig zoude geschieden; doch toen hij scherper bleef aandringen (omdat hij begon

in te zien, dat de beslissing omtrent de levering opzettelijk werd uitgesteld, daar de thans zitting hebbende magistraat eerstdaags moest aftreden, en de stad in de laatste dagen van zijn beheer niet met nieuwe lasten wilde bezwaren, terwijl het te voorzien was, dat de nieuw optredende magistraat zijn bestuur evenmin met een dergelijken maatregel zoude willen aanvangen) kreeg hij ten antwoord, dat de zwarigheid eigenlijk daarin gelegen was, dat Gent niet tevreden was met de wijze, waarop de omslag over geheel Vlaanderen was gedaan, omdat die afweek van de vroeger steeds gevolgde wijze, terwijl daarenboven de quote van Gent te hoog was gesteld. In brief op brief verzocht nu v. Affhuysen aan van Dorp, dat hij in krachtige bewoordingen den magistraat zoude aanschrijven, dat deze aan zijne verplichtingen moest voldoen, maar steeds te vergeefs. Intusschen was de vernieuwing van den magistraat nog 8 of 10 dagen uitgesteld, daar Anjou geschreven had, dat hij daartoe in persoon te Gent zoude komen, zoodat v. A. nog eenige hoop behield, dat hij in zijne onderhandelingen zoude slagen, zoo v. Dorp zijnerzijds krachtdadig optrad (Brieven van v. A. van 26, 29 Juli; 2, 8, 9, 12 Augustus en van den commies Callart van 2 Augustus).

In dit schrijven deelt v. A. opnieuw aan van Dorp mede alle moeielijkheden, die hij van de zijde van den Gentschen magistraat ondervond.

Monsr., Apres mes humbles recommandations et pour advertier a votre Se. que jay jer au matin parlé au secreterre Imbisse, luy disant, que passé huict

jours javoye doné une lettre a Monsr. le premier, que luy avez escript, affin quil doneroet ordre, que tous les grains, dont ceux de Gandt sont tauxez avecques les quatre mettiers et Vieubourgh, de par la court, passé longtans, comme il appert par la liste que la court ou son Alteze a envoyé es mains du receveur generael Steelandt, passé deux mois, dont je luy donoie une copie, comme celle qne je vous ay envoyé, affin quil la montrerot a messrs. au colege, estants tous assamblez, car il est plus que tans que lesdicts grains fussents delivrez ou envoyé vers le camp ou aux villes prochaines, et que jusques asteure quils ne ont rens delivré encores ce que poroet causer quelque inconvenient audict camp. Ledict Imbijsse lissoet ladicte declaration en ma presence, devant entrer au colege et me disoet, que le taux de la ville de Gant et mal faict, et que il a parchidevant demoré avecques laudiensier vander Aicke, et que allors ils avoint la coustume de escriere a cecunes villes, bailliaiges et pays ou juredictions, combien cecun en particulier devoet furnier tant dargant, grains, farines, charioes que aultres schoses; et que chi sela eut esté auchi ainchi faict, ceulx de la ville de Gandt eussent, passé longtans, furnies telle quotte, surquoy on les eusse mis; mais veu que par ladicte declaration lon a chergé ceulx de la ville, les quatre mettiers et le Vieubourgh tous ensamble, en une masse, ils ne sevent comment en faire la repartision au contentement de ung checun et que telle repartision doet venier de la haulte main.

Monsr. Je luy repondoie la dussus, que je croy bien, que on le soloet [1]) faire ainchi par chidevant, mes que la court na seu faire sela sans premierement que ceulx de la ville de Gandt, ceulx des quatre

1) soloet, soulait, gewoon was.

metiers, ceulx du Vieubourch ont premierement entre eulx acordé, combien que checun furnieroet en la generale quotte ou masse, que on les demandoet, et que suivant ledict piedt quils ont faict dentre eulx, la court les a depuis alors tauxé, cecun apart, et auchi escript a checun une lettre apart, quils furnieroint leur part et portion suivant lacort entre eulx par ensamble faict. Et veu que par ches troubles et grans sangements, telles ordonnances et coustumes sont par la longeur du tans obscurssis, pour ce que les officiers et registers ne sont point en estre comme soloint, mes que lung et.....[1]), tant les personnes que les livres et que les officiers qui sont presentement en service en court, sont tous noveaux officiers et quils ne ont point les vieux registeres; mes que chet laffaire de Mers[rs]. de la ville de Gandt de regarder apres les vieux livres, registeres et ordonnances qui ont esté par chi devant faict sur tels semblables tauxes: car ils troveront le tout encores en estre en leurs coffres et alinerres[2]), surquoy il ma dict quils ont tant des aultres affaires, quils ne ont logier[3]) le serchier, et que pour sela ils trovient faut ladicte delivrance. Je luy disoie quils en poroint faire une nouvelle et que ceulx de Gandt devroint mander les quatremettiers et ceulx du Vieubourgh, en leur colege, et leur la montrer, quils sont tauxez sur telle quantité de grains en une masse, et quils fasent la entre eulx, combien cecun contribuera et apres la court les pora dors en avant[4]) ainchi checun en particulier sommer pas leurs lettres. Surquoy il me disoet: „*het*

---

1) vijf woorden onleesbaar.
2) armoires?
3) loisir.
4) dorénavant.

is al wel geseet, vaer [1]) *alsoe gedaen*"; et ainchi il entroet en colege. Et jer a ung heur, quant il sortoet hors le colege, je luy demandoie, chil en avoet parlé; il me disoet, que on en avoet commensé a parler et que aucuns estoint davis de conclure, combien dargent que ils doneroint en une masse; pour estre desergé de ladicte delivrance et que la prochaine semaine il tiendra la main, que lon en ferroet une fin, soet de delivrer les grains, ou une somme dargent pour les faire par vous achapter aux lieux le plus commode. Je luy disoie, quil en fault faire une fin, devant que lon refaict la loy, car les nouveaux escevins nen ferront de longtans une fin. Alors me disoet, que je dierroy a mons^{r} le premier, que chet a luy afaire de diere en colege, quil demande a son colege davoer une fin et absolute resolution dudict afferre.

Monsr jay ce matin parlé a mons^{r} le premier, comme je vous ay escript ce matin et luy ay racompté le propoes que jay tenu avecques le secretere Imbisse, comme devan dict est, et que luy devroet commander a son colege de prendre resolution dudict afferre, veu que che sont schoses que consernent le camp et les communs affaires, et le bien du pays, et que sela ce doet faire et depesser devant aultres affaires, et que vous ay escript, que menvoierez une lettre audict colege, affin quils en fachent une fin. Il me disoet, que sela seroet bon, davoer une lettre a eulx tous, affin que luy seul ne aye point movay gré. Ledict premier me demandoet; chi ceulx de Brabant avoint furni leur quotte? Je disoie: que jen nen savoie riens, veu quils livroieront dAnvers droet a Nieuporte et a Dunkerke. Ledict premier me disoet auchi que encorres que ladicte repartision fuyt ainchi faicte, que

1) waer't.

thoujours, la court soloet thoujours quitter [1]) quelque partie a la ville de Gandt, comme Imbise et aultres luy on dict. Thoutefoes ledict Imbysse ne men parloet point jer devant diné ne a la prediné. Ledict premier me demandoet auchi, chi je navoie eu aucunes nouvelles des grains de Frisse, chil estoint arivez au camp? Je luy disoie, que je presumoie bien, vieu [2]) quils ne sont au Sas encores arivé, quils seront allé de Armuyen vers Nieuporte et Dunckerk, veu quils sevent [3]), que la camp et en ce quartier la; et que cheulx qui sont les plus prosses [4]) assys du camp, doevent avoer plus tost livré, que ceulx qui sont loing assis, et quil net besoing datendre jusques a ce que ceulx dAnvers ou de Frisse auront livré leur quotte, luy priant quil en voldroet faire une fin, veu quil estoet le sieff du colege, il povoet commander aux aultres den resouldre, comme Imbysse me disoet jer; tellement quil ma promins den faire demain ou apres demain une fin; et estant votre lettre venu pour le colege, que je laportera la dedens, et requerier a mess^{rs} tous en generael, quils voldront mettre ordre, que ladicte delivrance ce fasse incontinent.

Monsr je disoie audict premier, que le commissere general des charioes, van de Kastele, estoet jer au matin parti ver Anvers, vers le Marcgraef, pour avoer en toute deligence les charioes et chevaux, que ils doevent furnier, tant pour les vivres, que pour lartillierie, et quil me avoet requis, que je luy voldroye prier de cha part, que il voldroet doner ordre, que les charioes de Gandt poroint auchi estre pret contre son retour dedens deux ou troes jours. Il me disoet,

---

1) quitter beteekent libérer.

2) vu.

3) savent. 4) proches.

que chestoet laffaire de Pottelberge, lieutenant de Monsr de Rijhoefven [1]), pour luy faire avoer lesdicts charioes, et que ceulx de la ville de Gandt estoint tauxé pour delivrer cincq charioes, asavoer troes pour les vivres et deux pour lartillierye, et que ceulx qui servieroint aux vivres, auroint xiiij patarts par jour pour checun cheval, et qui servieroint a lartillierie, que x partarts par jour, ce que et une movaise ordonnance que la court faict, que lung aura iiij patarts plus que lautre, la ou quils doevent servier tout en ung camp, et que lung aura auchi bon et movay que lautre et que des la guerre de Mes et Sint Quintin [2]) les chevaulx avoint alors ix patarts tous qui servoint au camp, pourquoy en pevent bien avoer asteurre [3]) xiiij patarts par jour, lung auchi bien que lautre; autrement les chartons ne veullent point servier; et me disoet, que, nonobstant que ceulx de la ville sont mis sur cincq charioes, comme dict est, que il y a daucquuns au colege, que lon nen doneroet que deux, ung pour les vivres et ung pour lartillierie, neomains il ne estoit point encores conclu de non doner davantage.

Monsr, je luy parloie auchi des deux charioes qui doevent estre en votre service defroyé [4]), et que vous

1) François de la Kethulle, Heer van Rijhove.

2) De voorschepen heeft hier op het oog op het beleg van Metz door Karel V in 1552, en op den slag van St. Quentin in 1557, bij welke beide gelegenheden de Nederlanders belangrijke hulp aan hunne Vorsten verleenden.

3) à cette heure.

4) Volgens de bovenmedegedeelde lijst van officieren der vivres en hunne tractementen, opgemaakt in 1583, had van Dorp toen ten tijde slechts het genot van één wagen: uit andere lijsten even als uit dezen brief blijkt echter, dat hem aanvankelijk twee wagens waren toegestaan.

vous ayderez de vous propres charioes, en donant che quils devront doner a deux aultres charioes et que sela leur serroet tout ung, vieu quils ne exsederoint point leur nombre des charioes, ne auchi la somme des deniers que les aultres devroint avoer, et que de sela il me voldroet doner quelque asseurance du paiement, comme les aultres charioes auront par mois, veu quil mavoet doné le mot, que en sela il vous ferroet toutte faveur, comme auchi je le vous ay escript passé longtans, que il le ferroet ainchi. Sur quoy il ma repondu, que quandt a luy, quil vous en voldroet bien faire toutte faveur et service, mes que illy a aucuns malveullans, qui ne le veullent faire, disant, que la ville et assez chargé, sans la cherger de tant de charioes ou des depensches dichelles, et que chi vous vous volez ayder de vous propres charioes, que le povez bien faire. Monsr, vela la megre reponce, que jay eu ce matin dudict premier escevin, laquelle ne acorde point a ce quil me disoet, quandt je luy en parloie premierement, suivant votre lettre que vous en avez escript a Jacob Calaert et apres a moy, thouchant lesdicts deux charioes.

Monsieur, je me trouveray demain au matin devant le college, et parleray audict premier escevin et au secreterre Imbysse, affin quils veullient avoer souvenance de faire une fin dudict affaire. Jespoer que jauray demain devant le diné une lettre, que votre S^{e} escrivera audict colege, laquelle jespoer leur doner encores, avant quils sortent du colege, car ils sont journellement apres douze heures encores tous au colege [1]), et chi je nay aucune lettre de vous, je ne

---

[1]) een vroeger schrijven deelde v. A. mede, dat de zittingen men des morgens reeds te zeven ure aanvingen.

sesseray point pourtant a faire mon devoer, den avoer une fin, chil mest possible. Non aultre pour le present, priant Dieu, quil done a votre S^e^ acomplissement de tous vous desiers. Et vale en haeste; de Gandt, ce xij^e^ jour dAoust a° 1582, a laprediné a cincq heurres.

De votre Seigneurie tres humble serviteur,
Jacques van Afhuysse.

Het Adres is:

A Monseigneur, Monsieur le Superintendent generael des vivres des pays de pardecha, mons^r^ van Dorp.

a Bruges.

de port deux paters.

(aan de achterzijde stond nog):
In St Jansstrate, int hus van min heerre van Houtte Rive tot Brugge.

den bode twee stuvers.

CLXI. Brief van Wighans aan van Dorp, 14 Augustus 1582.

Hij meldt zijne aankomst te Nieuwpoort met de levensmiddelen uit Holland, waarvan hij een deel moest uitladen en het overige naar Duinkerken begeleiden. De voorraad uit Utrecht was tegelijk met hem aangekomen.

Mijn Heere.

Uwe Edelheyt sal believen te weten, als dat ic desen

morgen gearriveert ben hier binnen Nieupoort met alle de kaesen ende 27 Lasten tonnemeel, ende de reste vant tonnemeel, behalven 4 Lasten, die ic in Seelant gelaeten hebbe, wel bewaert tot advis van U. E. gesonden naer Duynkerken, ende alle die haver geadresseert aen den ontfanger vande paerde, ofte eenige andere, U. E. commissie daervan hebbende, ofte te vertoenen mijnder comste; ooick soo hebbe ic U. E. gescreven, alsdat ic dat goet van Gendt nyet vernomen en hebbe, welck waerachtich was; dan corts naer mijn scriven ben ic hem gewaer gewoerden, ende hem ooick mede gebrocht. Ic hebbe bij de magistraet deser stede geweest, omme plaetse te hebben, ende hebben mij plaetse besorcht voerden rogge ende het meel, ende seecker vast goede plaetse, omme den kaese; ende alles gelost hebbende, sal met die 15 Lasten havere naer Duynkerken vaeren ende mijn wedervaren U. E. adverteren. Ic hebbe gelt van doenne, omme oncosten van lossen, ende 3 ponden 10 S. omme de pilotten te betallen, biddende U. E., mij te willen scrijven, waer ic tselve saude mogen hebben; ic saude U. E. meer scriven, dan den wagen vertreckt.

Edelle, wijse ende mogende Heere, ic bidde den Almogenden, U. E. te willen bewaeren in langedurige gesontheyt. Vuyt Nieupoort, desen 14 Augusti 1582.

Uwen onderdanigen, dienstwilligen bereyt,
Hans Wighans.

Adres:

Mijn Heere, Mijn Heere van Dorp, Heere van Maesdam, etc. superintendent generael des viveres van sijn Altese; int huys van Otryve in Sint Jansstraet

tot Brughe.

den brenger twee stuyvers.

CLXII. Brief van Corpelz aan van Dorp, van 15 Augustus 1582.

Zoodra er voorraad in het leger was aangekomen, was Corpelz derwaarts teruggekeerd.

Hij weidt uit over den verwarden toestand, waarin hij de intendance bij zijne aankomst vond, maar waarin hij spoedig weder de orde wist te herstellen; hij vraagt meer hulp aan, zoowel van officieren, als van bakkers, en deelt ten slotte mede, dat de monstering der troepen (bij welke gelegenheid de achterstallige soldij moest worden betaald) tegen den volgenden dag werd verwacht.

Monsieur, Je ne doubte, vous aurez receu deux mes lettres, lune dOosthende et laultre de Nieuweporte [1]), par lesquelles vous entendrez ce que peu avoir negocié ausdicts lieux, estant presentement empesché pour faire deschairger tant la reste des cervoises, que des aveines et farines, aussi le fromment venuz de Hollande; vous asseurrant, que ma presence estoit bien requise pour reddresser les affaires, de tant que Bastien [2]) avoit mis le tout a desordre avecq les officiers, ainsi que ma este relaté en ma venue; mais cela est peu de chose, je congnois l'homme. Vous me ferez ce bien que de me renvoier Joos Seys et laultre conducteur, demeurez a Bruges. Il seroit bien necessaire davoir encoires six boullengiers, pour ce que six estans en service, ne peuvent suffire, pour furnir a la delivrance du camp. Aussi denvoier ar-

1) Die beide brieven ontbreken.

2) Sebastiaan Bosman, die bij zijn komst in het leger met den voorraad uit Brugge, zich het geheele gezag over de intendance wilde aanmatigen. Zie den bovenmedegedeelden brief van Laereys aan van Dorp van 1 Augustus 1582.

gent pour emploier aux necessitez de la chairge des vivres, car le receveur scait bien, quil ne delaissse, que bien peu dargent a son partement de ce lieu. Lon pourra prendre la monstre demain. Daultres nouvelles navons, aultrement vous en ferois part. Me recommandant a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, vous donner,

Monsieur, en santé, bonne, prosperité, longue vie. De Dunckercke, ce xve dAoust 1582.

Votre entierement affectionné amy et serviteur,

J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, S^{r}. de Maesdam, etc. superintendent general des vivres, presentement a Bruges, au logis de Madame dAultre rive,

audict Bruges.

CLXIII. Brief van Anjou aan van Dorp, van 17 Augustus 1582.

Hij beveelt hem een deel van den voorraad levensmiddelen, die nu in het kamp was aangekomen, in Vlaanderen te laten, en het overige naar Sas van Gent te zenden. Die order stond in verband met het opbreken van het kamp, ten gevolge waarvan het leger in de richting van Brugge en Gent optrok.

De par le Duc.

Trescher et feal. Nous avons entendu par votre

lettre qu' escripvez a ceulx de notre conseil d'Estat, que quantité de vivres, quest arrivé tant a Duinckercke que a Nyenport. Et trouvons en conseil convenir, que dicelles vous laissiez les dix neuf lastz de farine et dix mil livres de forinaige a Duinckercke, et qu'-envoyez dix aultres lastz de farine a Wijnocxberghe; et que la reste tant de formaige que grains, farines et avoyne faictra venir au Sas de Gand, pour dillec estre envoyées, celle part que trouverons convenir; usant en ce de la diligence requise; et ne servant ceste a autre, prions Dieu, vous avoir, Trescher et feal, en sa tressaincte et digne garde. De notre ville de Bruges, ce xvij^{e}. Aoust 1582.

Francoys.

(lager stond): J. van Asseliers. [1])

Adres:

A Notre tres cher et feal le S^{r}. de Maesdam, superintendent general des vivres de notre armée, ou en son absence a son lieutenant.

CLXIV. Brief van de Gedeputeerden der Staten van Friesland aan den commies Jacob Callaert, te Gent van 17 Augustus 1582.

De Staten deelen mede, dat zij de beloofde levensmiddelen naar Gent gezonden hebben.

Erntvheste, Achtbare, wijse, voorsienige.

Achtervolgende de belofte, gedaen bij de Staten van Vrieslandt, om opt believen van zijne Hoecheyt, van

---

1) De beide handteekeningen eigenhandig. De brief was gesloten met het zegel van Anjou.

wegen den Lantschappe, naet groot leger tot avancemente van dien, afftesenden twintich lasten goede rogge, soe eest, dat die voerss. Staten dienvolgende, bij brengers van desen, genaempt Douwe Wijtthies ende Jacob Andriesz, schipperen van Harlingen, ijlens hebben affgeveerdicht aen U. E.; versoeckende U. E. believe dselve schipperen, metten aldereersten tontlasten, ende heur versien met behoorlicke recepisse vrij ende vranck, sonder eenige tollagie te laten naer Vrieslant repasseren; dienende desen tot geenen anderen fine.

Erntfeste, achtbare, wijse, voorsienige, bevelen u den Almoegenden, wt Leeuwaerden, den xvij^{en} dach Augusti, anno XVC tweeendetachtich.

U. E. goede vrunden
De Gedeputeerden, representerende die Staten van Vrieslandt.

Ter ordonnantie der zelver
A. Harderwijck [1])
1582

Adres:
Erntvhesten, Achtbaren, wijsen ende voorsienigen Jacob Callart, particulier commis van de vivres van zijne Hoecheyt, residerende binnen
Gent.

---

1) De handteekening eigenhandig: het zegel, waarmede de brief gesloten was, is onherkenbaar.

CLXV. Brief van den commissaris Adriaan Barrat aan van Dorp, van 20 Augustus 1582.

Hij meldt, dat het kamp te Maldeghem is aangekomen, en dat de monstering des morgens had plaats gehad: binnen kort zou de betaling der soldij geschieden, maar totdat dit zoude hebben plaats gehad, moest nog in het onderhoud des legers worden voorzien, waarom hij verzocht, hem nieuwen voorraad toe te zenden.

Monseigneur, Jay bien volu par ceste advertir a votre Srie, par ce present porteur, le Sr Gillis, notre armée en ce lieu de Maldeghem, doiz hier au soir. Et ce jourd huy matin, les commissaires ont prins la monstre, de sorte que jespere, que de brief ne serat plus necessaire de furnir quelque provision, puis quil recepveront largent, conbien, selon que puis preveoir, ne serat encoires ce jourd huy. De sorte que jay envoiez dix huict a vingt chariotz a Bruges, pour querir la reste des munitions, estoient illecq delaissez a notre partement. Et pour le jour de demain, comme tous ne recepveront argent, il plairat a votre Srie ordonner, que quelque provisions soient aprestés, si besoing en estoit, que ne mancheray denvoyer les chariotz.

Atant, prie le Createur,

Monseigneur, apres avoir presenté mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre Srie, ottroy a icelle contentement. Du camp de Maldegem, ce xxe dAoust 1582.

De votre Srie treshumbre serviteur,
Adrien Barrat.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aernt van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, etc. Superintendent general des vivres, a Bruges.

CLXVI. Request van van Dorp aan den Hertog van Anjou, met appointement in margine, gedagteekend 22 Augustus 1582.

Hij beklaagt zich, dat Vlaanderen nog steeds nalatig blijft in het opbrengen van levensmiddelen, en dat de Gentenaars nog daarenboven eene som gelds, die door het land van Waes naar Brugge was gezonden, om te strekken tot aankoop van proviand, hadden onderschept en tot andere doeleinden gebezigd: hij vraagt daarom, dat de Hertog den Gentenaars bevele, de door hen teruggehouden gelden terug te geven, en de nalatigen dwinge hunne quote te betalen, welke beide verzoeken werden ingewilligt; het derde verzoek van van Dorp, om gelden te ontvangen tot bestrijding van verschillende kosten, werd door Anjou naar de Algemeene Staten verwezen.

Au Duc.

Remonstre en toutte reverence le Superintendent des vivres, comme il a fait tous les debvoirs possibles devers les villes et chastellenies de Flandres, a ce qu'ilz furneroient les grains a eulx imposez respectivement par lettres de votre Alteze, plus de trois mois y a, mais ny ont jusques oires peu estre induictz en aulcune maniere, et signamment ceulx de Gand, d'Ypre, Dendremonde, Hulst et Axelles, ensemble le Vieubourg et pais de Waes, nonobstant quilz aient suffisamment esté adverti de l'extreme necessité qui estoit au camp, tant par iterative de votre Alteze, que aussy par frequentes remonstrances et sollicitations du suppliant et de ses commis, voires,

que pis est, aians les deputez de Gand esté advertiz, que ceulx de Waes avoient envoié deans Bruges bonne somme de deniers, dont ilz entendoient achapter les grains de leur quote, il leur a pleu lintercepter et sen servir en aultre usaige, selon que le suppliant at entendu depuis, practicque certes de mauvaise consequence, et que sera tresmal goustée par les provinces d'Oultre- Meuse, lesquelles, partie par trop mieulx cognoistre les inconveniens, que polroit causer faulte de vivres, et partie par lasseurer du suppliant, que de ce costel lon y alloit satisfaire, se sont laissez persuader a une bien bonne livrison de vivres, dont aultrement elles seussent peu excuser. Or detant qu'encoires tout cela est comme engaigé deans les villes maritimes de ce pais, de maniere que presentement ny a aulcune provision a la main, ny ung seul solt pour achapter et paier ce dont lon se polroit servir lorsque le camp sera tellement esloigné de ceste ville, que les vivres nen puissent plus estre tirées commodement, nestant possible den avoir a credit, ledict superintendent se retire devers votre Alteze, suppliant que son noble plaisir soit, den premier lieu ordonner a messieurs de Gand, quilz aient a whider [1]) leurs mains des deniers, par eulx ainsi levez, ou bien lequivalent en graines; enoultre, qu'eulx et aultres deffaillans aient a livrer leur quote; et finalement de faire pourveoir la boursse du recepveur de quelque somme de deniers, dont puissent estre paiez les charretiers, boulengiers et aultres mainouvriers necessaires a la direction des vivres; car sans a ce furnir et y mectre meillieur ordre, le suppliant ne veoit comme il polra satisfaire a ce quest requis pour le service de votre Alteze, en cest endroict.

1) vider.

In margine staat: Monseigneur le Duc ordonne au magistrat de Gand de vuider promtement leurs mains des deniers, par eux levez de ceux de Waes, ou l'equivalent en graines, et enoultre ce, que eux et autres defaillans aient a livrer leur quote des dicts grains. Quant au surplus, soit communiqué a messieurs les Estats generaux; fait a Gand le xxij^{e} d'Aoust 1582.

Par [1]) ordonnance de monseigneur le Duc,
J. van Asseliers.

CLXVII. Brief van Wighans aan van Dorp, van 22 Augustus 1582.

Hij deelde mede, dat de vijand op Yperen aanrukt. De levensmiddelen, die uit Duinkerken en Nieuwpoort teruggebracht moeten worden, heeft hij ingescheept, en wenscht spoedig bericht, waarheen hij moet varen, daar de kosten van vervoer zeer oploopen, en de schippers betaling zullen moeten hebben. Het te Nieuwpoort gebakken brood was zoo slecht, dat de soldaten weigerden het te eten, en hij het zelfs voor den halven prijs niet verkoopen kon. De monstering was gehouden en de soldaten hadden twee maanden soldij bekomen.

Mijn Heere.

U Edelheyt sal believen te weten, als dat ic UE.

---

1) Par enz. met de handteekening eigenhandig.

lesten vanden 17 stantis ontfangen hebbe, ende den 18 beantwoordt [1]), hopende UE. dieselve ontfangen sal hebben met die ingesloten brieven van Duynkerken, verwachtende daerop UE. advys. Desen morgen hebben wij verstaen, als dat den vijant opgebrocken is ende sijnnen wech nempt naer Yperen, dus mach UE. letten op het senden van de amonisye naar Dunckerken. Ic hebbe den kaese overgescheept in den anderen van Hooren, die los was, ende den rogge inden gelosten ende de havere in eenen hueman van Middelborch, soo dat ic teennemael gereet ben, verwachtende het advys van UE., biddende tselve soo haest geschieden mach, als mogelijck is, want ic die scippers nyet een ure van mijnnen hals en can gehouden, want, soo waerachtich is, sij mogen hier seer goede vrachten crigen, meer dan tweemael soo veel, als sij nu hebben, ende sij hebben ooick lange met dat goet geladen geweest, ende sijn sonder gelt, soodat ic haer hebbe moeten gelt geven, omme victaille te coopen ende ooick beloven haer ligdagen te betallen bij tseggen van goede mannen, sulcx als reden ende recht wesen sal: dus biddende UE., als vooren, mij expedietie te doen hebben, want dit alle groote costen sullen vallen. Voorts soo hebbe ic hier noch broot, dwelck hier gebacken is vant tonnemeel, ende is op tstuyvers gebacken [2]), ende hebbe tselve doen ommeroepen, omme een blanck te vercoepen, maer sal ten lesten gedwongen worden, tselve te vercoopen voor halve stuyvers, jae voor halve blancken, want ic tot geennen vercoope en can geraeken, doordien sijt door de groote haeste soo qualijcken

---

1) Deze brief met de ingeslotenen ontbreekt.

2) Men had zóó gebakken, dat elk brood één stuiver kostte, de gewone prijs van het brood, dat aan de soldaten verstrekt werd.

gebacken hebben, soodat die soldaten van monsr. d'Estrielles tselve nyet en hebben willen eten, soodat de stadt ander broot heeft moeten laeten backen, eer sij binnen de stadt gecomen sijn. Op gisteren sijn sij gemonstert ende betaelt twee maenden. Nyet wetende voor dese reyese yet meer te scriven, dan biddende, Edelle, wijse ende seer voorsienige Heere, ic bidde den Almogenden, u Edelheyt in langdurige gesontheyt te willen sparen, tot ewige salicheyt. Vuyt Nieupoort, desen 22en Augusti 1582.

Uwer Edelheyts
onderdanigen ende dienstwilligen bereyt,
Hans Wighans.

Adres

Edellen, wijsen ende seer voorsienigen Heere, Mijn Heere van Dorp, Heere van Maesdam, etc. superintendent general van de viveres vanden Leger, uit huys van Otryve int Sint Jansstraet

tot Brughe

citto.
citto.

den brengher twee stuyvers.

CLXVIII. Brief van de Kempenere aan van Dorp, van 23 Augustus 1582.

Hij deelt mede, dat hij den geheelen voorraad, die te Duinkerken zoude blijven, aldaar aan den griffier ende amunitiemeesters der stad ter bewaring heeft overgegeven, behalve het bier, dat zij niet wilden ontvangen, en dat daarom naar

Brugge is teruggezonden; terwijl hij eenige levensmiddelen had uitgedeeld aan de zieke Engelsche soldaten.

Edele, weerde ende voorsienige Heere.

Dit sal dienen, om uwer E. te kennen te geven, als dat ick alle de vivres, die hier gebleven waeren, soo van terwen als roggemeelen, ende de terwe in natuere, al den caes inde handen vande ammonitiemeesters deser stede gelevert hebbe ende van den greffier deser stede behoirlijcke descharge genomen; maer aengaende de bieren en hebbense niet willen aenveerden, doordien datse begonsten te sueren, behalven sommige tonnen, daer sij een schippere bescheet van gegeven hebben, ende drij tonnen, die ic hier met twee hondert pont caes aende siecke Engelsche, door bevel van mijn heere den Amirael, gelevert hebbe; de reste vanden biere is wederom naer Brugge gevaeren. Hiermede.

Edele, weerde ende voorsiennige Heere, gebiede mij jonstelijck in uwer E. goede gratie, biddende den Almogenden Heere, uwer E. te verleenen in gesontheyt een lank, salich leven; ende uwer E. sal gelieven mij te ontbieden, oft ick hier noch langer blijven sal, of mij bij uwer E. vinden. Van Duynkerke, desen xxiij^{en} Augusti 1582.

Uwer E. onderdaeniger dienaer,
Gilles de Kempener.

Adres:

Edelen, weerden ende voorsiennigen Heere van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent ende commissaris general vande vivres vanden legere van zijne Hoocheyt,

te Brugge.

CLXIX. Brief van Gillis de Kempenere aan van Dorp van 24 Augustus 1582.

Hij deelt hem mede, dat hij niet heeft kunnen voldoen, aan het hem toegezonden bevel om den haver naar Vlissingen te zenden, bij gebreke aan middelen om de scheepsvracht en andere onkosten te voldoen.

Edele, weerde ende voorsiennige Heere,

Ick hebbe als heden, desen xxiiij^en^ Augusti uwer E. schrijven ontfangen, waerinne uwer E. mij belast te doen schepen op Vlissingen, alle de havere, die hier te Duynkerke is, hetwelcke ic soude gedaen hebben, en hadden de excessive costen gedaen, want de scheppere heyscht XV ponden groote van Duynkerke op Vlissingen alleenlijck, ende vande havere vanden soldere int schip te draegen soude costen ontrent negen ponden groote, soo veele heeftse gecost vant schip opden soldere te draegen, ende geen middele hebbende om de voorss. oncosten te debourseren, hebbe tzelve uwer E. alvoren willen veradverteren, om daerinne te ordineren naer behoiren, ende mij overschrijvende uwer E. advys, sal mij daernaer reguleeren.

Waermede, Edele, weerde ende voorsiennige Heere, ick mij jonstelijck recommandere in uwer E. goede gratie, biddende den Almogenden Heere U. E. te verleenen in gesontheyt een lanck, salich leven. Van Duynkerke, desen xxiiij^en^ Augusti 1582.

Uwer E. onderdaniger dienaer,

Adres: G. de Kempener.

Edelen, weerden ende voorsiennigen, Mijn Heere van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent ende commissaris general van de vivres vant Legere van zijne Hoocheyt,

te Brugge.

CLXX. Brief van Wighans aan van Dorp van 26 Augustus 1582.

Hij deelt mede, dat hij te Vlissingen is aangekomen, met den voorraad uit Vlaanderen, en verzoekt te weten, werwaarts hij dien verder moet begeleiden: hij had van de schippers vier ligdagen bedongen; voor elken volgenden dag moest vijf schellingen worden betaald.

Mijn Heere.

Uwe Edelheyt sal believen te weten, als dat ic gisteren tegens den avondt hier binnen Vlissingen geariveert ben, volgens uwer E. lesten brief, met allen den kaesse, meel, rogge ende haver, biddende daeromme U. E. seer, mij metten irsten te willen adviseren, waer ic met deselve sal vaeren. Sij moeten tot mijnder belieften hier blijven liggen vier daeghen ende wat sij meer leggen, verwachtende U. E. advys, voor elcken dach vijf schellingen grooten, ende dat bij vuytspraecke van goede mannen. Dit doende, etc.

Edelle, wijsse ende seer discreten Heere, ic bidde den Almogenden, uwe Edelheyt te willen bewaeren in lange gedurighe gesontheyt, met haesten, binnen Vlissingen, desen 26 Augusti 1582.

Uwer Edelheyts onderdanigen,
Hans Wighans.

Het adres luidt:

Edellen, wisen ende seer discreten Heere, Mijn Heere van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent, commissaris general van den leger van sijn Altese.

Gendt.

CLXXI. Brief van de schepenen van de Keure der stad Gent aan van Dorp, 8 September 1582.

Ook na het bevel van Anjou wilden Gent en de overige steden van Vlaanderen nog niet overgaan tot de levering van levensmiddelen voor het leger. Anjou beloofde nu, dat de kosten dier levering zouden worden gekort op de som, die in October moest worden opgebracht. Om de zaak te bespoedigen, sloot van Dorp op 31 Augustus 1582 eene overeenkomst met vier kooplieden en poorters van Gent: Michiel de Deckere, Jan van Lede, Anthoine Balbian en Cornelis Moenens, waarbij deze zich verbonden om proviand te leveren ten beloope van 16000 gulden: namelijk, 12 last blauwe of geele erwten van 27 £ het last, en, voor het overige bedrag, twee derden oostersche of inlandsche tarwe van 32 £ het last, en een derde rogge van 22 £ het last. De koopsom zoude moeten worden betaald in October door de vier leden van Vlaanderen, die tot zekerheid dier betaling obligatien tot dat bedrag aan de kooplieden zouden moeten afgeven: bij gebreke waarvan de overeenkomst vervallen zoude zijn. Viertien dagen na ontvangst der obligaties zoude de helft der levensmiddelen aan de kade te Antwerpen moeten geleverd worden, en het overige drie weken later. De Schepenen deelen thans aan van Dorp mede, welke pogingen door hen werden aangewend, om de bedoelde obligatien te verkrijgen.

Edele ende weerde Heere. Wij hebben ontfanghen uwen bryef vanden vj^{en} deser, metter acte van zijne Hoocheyt, bij dewelcke ons belooft werdt, te laeten

valideren, op de maendt van Octobre, de somme, daerin ghespecificeert; ende wandt de ghedeputeerde vanden anderen leden voor de receptie van denzelven brief vertrocken waren, sonder dat wij alsnoch ontfanghen hebben eenighe andwoorde van hun collegien, belanghende het vutgheven vande particuliere obligatien, volghens het project, beworpen bijden coopluyden, contractanten, ende henluden overgesonden, zo zijn wij bedacht gheweest, tot voorderinghe vanden anghegrepen handel, denzelven collegien toe te schicken de copie vande vermelde acte, met deghene van uwer missive, hebbende dezelve vergheselschapt met onse brieven, bij dewelcke wij versoucken, dat zij hun advys willen spoedieghen, zo van onser sijde de zake allessins zal worden ghevoordert, in ghevalle resolutie tusschen de voorn. leden, als van de vj^{c} Lviij £ xvj S. iiij d. die daer zoude resteren over de volle redemptie van de lijste vande granen op de steden ende casselrijen van onsen districte ghetauxeert. En weten U E. alsnoch gheen bijsonder andwoorde te schriven, dan dat wij onsen commys Lucas Deynaert andermael hebben belast, de penninghen van dezelve te voorderen, zo veel doendelick is, bij de casselrijen ende Steden, die daerin staen belanghet: ende, inghevalle dezelve blijven dilayerende, sullen U per assignatie daerop bewijsen. Hiermede desen besluytende, bidden Godt,

Monsieur le general, U te verleenen zijne ghenade. Vut Ghendt, desen viij^{en} Septembris 1582.

Uwe zeer goede vrienden
scepenen vander kuere der stede van Gendt,
J. Heylinc.

Het adres luidt:

Edele ende weerde Heere, Joncheere Arnoult vanden Dorpe, superintendent general van de vivres, etc.

CLXXII. Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 9 September 1582.

Hij beveelt hem persoonlijk naar des Pruneaux te gaan, door wiens hulp hij ongetwijfeld bier zal kunnen bekomen op crediet.

Monsieur van Dorp. Si vous povez vacquer, je vouldroy, que vous iriez trouver Monsieur de Pruneaulx en sa maison, par l'ayde duquel je m'asseurre, que scaurez bien trouver de la cervoise sur votre credit. Mais il sera besoing, que l'alliez trouver vous mesme en sa maison. Sur ce,

Monsieur van Dorp, je prie Dieu vous donner le bon soir. Ce IX[e] de Septembre 1582.

Votre bien bon ami, pour vous faire
plaisir et service,
Guille de Nassau [1]).

Adres:

A Monsieur van Dorp, Superintendent et general des vivres.

CLXXIII. Brief van de schepenen van Gent aan van Dorp 11 September 1582.

Zij deelen aan van Dorp het antwoord mede, dat zij uit Brugge ontvingen; dit was: dat Brugge slechts wilde verleenen eene ordonnantie tot betaling in December, niet eerder.

---

1) De handteekening eigenhandig.

De kooplieden, aan wie zij dit antwoord hadden bericht, hadden verklaard, die voorwaarde niet te willen aannemen, en het contract als verbroken te beschouwen. Zoo de andere leden van Vlaanderen hadden toegestemd, zoude Gent evenzoo gedaan hebben, echter onder voorwaarde, dat de proviand niet te Antwerpen, maar in Vlaanderen zoude moeten worden geleverd en opgeslagen.

Edele ende voorsienighe Heere. Wij hebben huydent ontfanghen dandwoorde van die van Brugghe, belanghende den handel vande granen ende het vutgheven vande particuliere obligatien, waertoe zij niet en begheeren te verstaene, ende achten hetzelve noodeloos, midts de presentatie, die zij doen, van de coopluyden contractanten te verleenen ordonnancie van betaelynghe over hun contingent, op huerluyder commis vande generale middelen, Philips van Steelandt, so haest het contract heyndelick soude sijn besloten, midts hebbende termijn tot Kersmesse naerstcommende, als corteren tijt henlieden daertoe nyet gheleghen sijnde, welcke hun andwoorde hebbende ghecommuniceert met de voorn. coopluyden, en hebben dezelve niet willen annemen, houdende henlieden ontslaghen vanden voorn. contracte, vutdien de conditien niet en zijn volcommen gheweest. Van onsentweghen hadden wel bereyt gheweest, onse particuliere obligatie vutteghevene, in ghevalle de andere leden van ghelijcken hadden willen doen; nemaer ghemerct sij sulcx niet goedt en vinden, en connen alleene gheen resolutie maeken, nochte eenighen handel op onsen name laeten angaen, ten ware de coopluyden hun lieten vernoeghen met de bovenschreven conditien, ende dat bovendien de leveringhe

ende opslach vande voerss. granen wierde ghedaen binnen dese Provincie, om ter noodt ghebruyct te wordene, tsij tot provisie van de frontiersteden ofte anderssins, tot onderhout vande resterende fortsen, die wij verstaen zeer weynich ten platten lande overbleven te sijne. Ende desen dienende tot gheenen anderen fijne, bidden God,

Edele ende voorsienighe Heere, u te verleenen zijne ghenade. Vut Ghendt, desen xj^en^ Septembris 1582.

Uwe goede vrienden
Scepenen ende Raedt der stede van Ghend,
J. Heylinc.

Adres:

Edele ende voorsienighe Heere, Joncheer Arnoult van den Dorpe Superintendent des vivres, etc.

CLXXIV. Brief van Barrat aan van Dorp, 19 September 1582.

Uit dezen brief blijkt, in verband met den volgenden, dat van Dorp door tusschenkomst van den commissaris Barrat eene nieuwe poging deed, om bij den Landraad hulp voor het leger te bekomen, en tevens den dienst van eenige zijner officieren aanbood, ten einde bij de verzending der levensmiddelen behulpzaam te zijn. Barrat deelt nu mede, dat zijne zending volkomen is mislukt.

Monseigneur, Premierement nay escript a votre S^rie^ pour navoir sceu jusques ors donner a icelle aulcune

particularitez, touchant mon besogne pardecha, pour mavoir le conseil du pays detenu doiz le xvij^e jusques au xixe du present, par ou jesperoy que par ledict retardement, que serions excepté, conbien que a la parfin ont faict leurs excuses, disant navoir affaire daultres officiers des vivres, que ceulx quilz avoient prins en service et empliez, ja passé loingtemps, selon le contenu de certaine lettre escripte a votre S^rie de par lesdicts du conseil, dont coppie vat cy joinct: quoy consideré, ne feray icy loing sejour, ains demain, plaisant au S^r, je me rethourneray; que lors a mon arivée, donneray toutte particularitez a icelle. Jay delivré la lettre de votre S^rie a Martin de Siperstain, soubz espoir que par son moien debvions avoir toutte ladresse possible, selon que a mon arivée monstroit le samblant, quil estoit fort aise de notre venu, mais a la parfin, selon que ay poveu entendre, iceluy est party cause de notre renvoy, comme icelle entenderat plus particulairement avecq le temps. Quant aux nouvelles de pardecha, ne sauroy que mander a votre S^rie, sinon que noz gens de guerre, tant a cheval que de piedt, sont passé ce jourdhuy la riviere, et demain, plaisant a Dieu, sont deliberez de sencheminer vers Locom [1]), soubz espoir de la secourir ou de demorer a la place, que je ne fay aulcune doubte, que laffaire succederat bien. A tant prie le Createur,

---

1) In 't jaer 1582 heeft Verdugo, Land-voogd van des Koninx weghen van Vriesland, door de Duytsse bende van den Oversten Jacob van Bronkhorst, Heer van Anholt en Bredevoort, en etlyke Walsse vaendels, Lochem met dijken en schantzen rondom benauwt; dan de Stad is tot twee verscheyde maelen toe door het in-brenghen van noodighen voor-raed verlost, ende de Bannerheer van Anholt met een koghel daer voor dood geschooten. van Slichtenhorst, Geldersse geschiedenissen, I boek, bl. 74.

Monseigneur, apres avoir presenté mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre S^rie^, ottroy a icelle contentement. De Deventer, ce XIXe de Septembre 1582.

De votre S^rie^ tres humble serviteur,
Adrien Barrat.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam etc. Conseiller et superintendent general des vivres, demeurant en

Anvers.

CLXXV. Brief van den Landraad aan van Dorp, 19 September 1582.

Behalve het afschrift, dat Barrat in zijnen bovenstaanden brief insloot, vind ik het oorspronkelijke schrijven. Aan den voet der eerste bladzijde staat: Arent van Dorp, superintendent ende opperste proviantmeester vanden leger van zijn Hoocheyt.

De Overicheyt ende Landtraedt aen de d'oostzijde der Maeze.

Edele, Erntfeste, zeer lieve, bezondere: uwen brieff vanden achtsten dezer hebben wij den xvij^en^ ontfangen, ende daerwt verstaen uwe goede meyninge, om ons wt crachte der commissie, U. L. bij zijne Hoocheyt gegeven, als opperste Proviantmeester van zijnen leger, deur den ervarensten van uwen officieren, zoe het ons goet dochte, te dienen, waeraff wij u grote-

licx hebben te bedancken, ons niet weynich moyende, dat de gelegentheyt der zaecken van herwertsover, uweL. zoewel, als ons bekent, niet en vermach, noch toe en laet, dat wij rechtevoort uwe commisen tot dese dienste zouden connen gebruyken. Want terwijlen, zeder Octobri lestleden tot noch toe, bijden Generalen Staeten geene resolutie noch voet van middelen genoomen is, op den welcken wij herwertsover, ofte eenen volcomen staet van oorloghe hadden mogen maecken, ofte de oorloichssaecken ordentlicke beleyden, zulcx dat wij de oude officiers op cleyne, geringe gaigen ende tractementen hebben moeten gebruycken, ende noch tegenwoirdich zijn gebruyckende, zonder haer vande cleyne ende geringe gaigen alevenwel te kunnen vernougen, terwijle oock int stuck vande proviande herwertsover geene ander voorsieninghe noch voorraet en es, noch bij ons deur de voorgaende gebreecken en kan gedaen werden, dan zulcke, als ons nu rechtevoort in desz. noot bij eenige provincien ende steden int perticulier wert ter handen gestelt. Soe connen U. L. wel bedencken, wat dienst uwe commisen, volgens uwe goede meyninge, herwertsover, ofte den lande, ofte ons, zouden connen gedoen; hopende desniettemin, dat de Generale Staeten, zoe ten respecte van zijne Hoocheyt, als deur den noot van heure eygene ende der landen conservatie, op dese tegenwoirdige vergaderinge, eens alsulcke resolutie besluyten zullen, waerop eenen volcomen staet ende eenparigen voet totte beleydinge vande gemeene zaecken zal mogen genomen werden, ende zullen U. L. wel verseeckert zijn, dat wij niet naelaten en zullen, uwe commizen in alles, ons mogelick, te advanceeren, dewelcken wij tot haeren ernstigen versoucke ende aenhouden, ende omme te vermijden d'oncosten, die zij claegen hier te moeten doen, mits desen wel heb-

ben willen vergeselschappen. Hiermede desen besluytende, willen U. L. inde hoede des Almachtigen bevolen hebben. Gescreven tot Deventer, den XIX^en^ Septembris 1582. Hoevenken vt.

Ter ordonnantie vanden Landtraedt,
D. van der Does.

Adres:

Edelen, Erntfesten, onser zeer lieven, bezonderen Arent van Dorp, superintendent ende opperste proviandtmeester vanden leeger van zijne Hoocheyt.

CLXXVI. Brief van Charles Bailly, stapelhouder te Aalst aan van Dorp, 2 October 1582.

Hij deelt mede, dat het garnizoen is versterkt, maar dat er nu ook levensmiddelen naar de stad moeten gezonden worden, zoolang dit nog mogelijk is, zoo men de stad wil behouden. Hij geeft bijzonderheden omtrent het afbreken van verschillende kerken en kloosters in de stad en den omtrek.

Monseigneur, Tout ainsy que j'arrivay en ceste ville, y furent arrivez les quatre cens cincquante Anglois, soubz la conduicte de Morgan, party de Burgerhoudt, quatre cens souldars de Gand et Flandres avecq cent aultres du garnison de Dermonde, ausquelz Monsr. de Thiant [1]) ma faict delivrer, pain, frommaige et

1) Gouverneur van Aalst.

cervoise, assavoir aux Anglois hier et devant hier, entout vj^{c} L. pains, cent ℔ de frommaige et quatre tonnes de cervoise; aux Flamens iiij^{c} pains, j^{c} ℔ de frommaige et aussy quatre tonnes de cervoise, et a ceulx de Dermonde. j^{c} pains, L. ℔ de frommaige et deux tonnes de cervoise; et vous puis asseurer, Monseigneur, que les vivres sont icy ja sy bas et peu, principallement les graines, que tous les boulengiers de ceste ville nestoient suffisans, ny bastans, de me delivrer le petit nombre de pain, ains quil ma faullu, leur en delivrer les farines, partant, sy on veult maintenir ceste ville, il est plus que necessaire de la pourveoir des vivres necessaires, et ce de bon heure, et ce, pendant quon en aye loppertunité; ce que ay bien voulu advertyr a votre S^{rie}, par maniere d'advis, affin quil y pourvoye, comme superintendent general des vivres.

Au surplus, Monseigneur, je me suys enquis apres ce que votre S^{rie} ma enchargé. Lesglise, dont je parly a vous, devant mon partement, cest lesglise et cloistre des Sterrenbroers, lequel est ja vendu a ung marchant d'Anvers, et le faict abbatre, et quant et quant le tout, tant boys que pierres, charger sur les navires, et emmener vers Anvers. Jentens, que le Magistrat at semblablement vendu le cloistre des Vrouwenbroers, Precares, [1]) lesglise et material des Grises soeurs, avecq une partie de la grande eglise, lequel ne fut jamais parfaict, ains est seullement tyré jusques au premier estage, mais il y sciet et tombera beaucoup de belles pierres, de sorte quil ne reste riens a vendre en ceste ville, quant aux eglises et cloistres. Jentens aussy, quil y at une eglise, cituée guerres loing de leau a Hostadt, distant environ demy lieue de ceste ville;

1) Predikheeren, predicaren.

sy votre Srie veult que jen parle au magistrat, ensemble ce quil trouvera bon, que je face en ce, avecq tout ce que conserne le service de votre Srie avecq ma charge, votre Srie me le mandera, et ne tiendrat a moy de faire en tout mon extreme debvoir. Votre Srie tiendra la bonne et favorable main, affin que je puisse obtenir de son Exce sa saulvegarde pour ses deux maisons d'Affligem et des Noires soeurs, suyvant ma requeste en presente; car il nest a croire combien de maisons on voit desia icy de tout ruynez et abbatuz, et, sy on ne pourvoyt ceste ville, vat de tout a ruyne. Et nestant ce mot a aultre effect, la fineray par mes treshumbles recommandations a la bonne grace de votre Srie; priant le Seigneur Dieu, quil vous doint,

Monseigneur, en tres bonne et parfaicte sancté, longue et tres heureuse vie. D'Allost ce ije d'Octobre 1582.

de votre Srie tres humble serviteur a jamais,
Charles Bailly.

Adres:

A Monseigneur, Monseigneur van Dorp, superintendent general des vivres

en Anvers.

CLXXVII. Brief van Corpelz aan van Dorp, 12 October 1582.

Hij deelt mede, dat in de afdeeling van het leger, die uit Vlaanderen naar Brabant was getrokken, gebrek aan geld en aan levensmiddelen heerscht, en geeft bijzonderheden omtrent de krijgsverrichtingen.

Monsieur, Je suis hier arrivé seurrement en ceste ville avecq les vivres et incontinent envoie ceulx a la conduicte de Adrien tSerclaes au camp, vous asseurrant, quilz sont venuz bien a propos pour la necessité quil y avoit au camp. Ce jourdhuy matin suis empesché den envoier daultres pour le mesme effect. Mais comme noz gens de guerre se treuvent sans argent, j'entend, que Monsieur le conte de la Rochepot les vouldra faire delivrer sur lettres en la maniere accoustumée. Il me convient conduire et reigler, ainsi que le supperieur veult, a ce quil me samble, me conviendra encoires envoier samblable quantité de vivres, que ceulx estans venuz avecq moy, pour non tomber en faulte, affin que votre honneur et le myen soient conservé. Votre Srie le pourra ordonner au receveur des vivres, que cela se face. Comme pour la doubte, que jay de votre partement, nay voullu delaisser de luy escripre. Ceulx de ceste ville mont promis de faire leur debvoir, et le pourray veoir certainement encoires ce jour, pour vous en advertir demain. Ceulx estans a Eeckhout tiennent encoires bon [1]). La dame est dedans avecq quarante hommes; ilz se deffendent a tirant, aiant tué hier lung de noz capitaines francois, et blessé deux pionniers. Voulla tout ce que vous pourrois escripre; demain votre Srie

---

1) Niet Eeckhout, maar Eeckhoven, zie den volgenden brief, en v. Meteren, IV bl. 44, die in strijd met de bijzonderheden, die Corpelz mededeelt, schrijft, dat het kasteel zich terstond overgaf, toen de graaf de Rochepot, met eenige compagnien voetvolk, duizend Franschen, en 2 stukken geschut voor de sterkte aankwam, en zijn geschut plantte. De moedige Nederlandsche vrouw, die haar erfgoed tegen de fransche overmacht verdedigde was Gertrudis de Berlo, vrouwe van Battenbroeck en Eeckhoven, echtgenoote van Anthonie van der Gracht, Heer van Schierdam, Bavencoven, Beaulieu, Walle en Fretin (Butkens: supplement II, bladz. 102).

sera servi de ce que entre ce tempe se passera; me recommandant de bien bon coeur a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, vous donner,

Monsieur, en santé, bonne prosperité, longue vie De Malines, ce xij^e^ dOctobre 1582.

Votre entierement amys et serviteur,
J. de Corpelz.

Aiant achevé cette presente, me sont venues nouvelles du camp, que les assiegez commenceoint a parlementer; ville qui parlemente, fille qui escoute, ce sont chose a esperer lissue desirée.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, S^r^. de Maesdam, superintendent, commissaire general des vivres, etc.

en Anvers.

CLXXVIII. Brief van B. van den Perre aan van Dorp, 20 October 1582.

Hij wijst op de geringe voordeelen, in den veldtocht in Brabant behaald, tegenover de groote kosten, die het onderhoud van het leger noodzakelijk maakte. Het gebrek aan levensmiddelen is wederom groot, zoo zelfs, dat de Engelschen en Schotten er niet meer van kunnen worden voorzien, die alsnu door rooven en plunderen hun onderhoud moeten zoeken. De kamer der Beden, had zijnen staat van ontvangsten gevraagd, die hij gereed maakte; terwijl hij trachten zoude, verder zijn ambt naar behooren waar te nemen.

Eerwerdighe Heere.

Overmits desen commodieusen brengher (soe mij gerelateert is bij Sr Martin Langele) en hebbe niet kunnen naelaeten, U. E. te schriven int corte tghene hier gepasseert is, zeedert tvertreck van mijn heere. Eerstelicken, onsen legher is weederom gecomen van tquaertier van Aerschodt, nae datse drye oft vier huyskens hebben ingenomen, als namelick Eechoven bij Walle, Roost bij Leuven ende soe voerts Duffel [1]), ende geconsumeert hebben hondert tonnen biers, vijfftich vertelen haver, sevendertich vertelen terwe ende vierduysent ponden kaes, 9000 ℔ meel met ontrendt en acht duysent brooden, behalve het bier, broodt, ende onkosten ende schuldt tot Mechelen, die ick betalen moet, beloopende ontrendt drye hondert gulden. In sulcker voeghen, dat onsen kaes vuyt is, ende terwe ende de reste vercoop men, om de schulden te betaelen, soe backers, brouwers, als andersins; in somma, de thien lasten terwe, die Obberghen [2]) leveren moedt voer die van Antwerpen, ende haver en basteert niet, ende soude nochtans gheren maken, een igelicken gecontentert waeren, om ontlast te sijne. Het leveren van dEnghelschen hebben wij moeten sesseren. Sijn Hoocheyt sondt U. E. een ordonnantie, oft uwen commis, om continuatie van leveringhe

1) Het kasteel van Duffel ligt, even als Eeckhoven, aan de rivier de Nethe; Duffel ligt tusschen Mechelen en Lier (Cantillon, III, bl. 97).

2) Hans van Obberghen, koopman te Antwerpen, deed in 1582 en 1583 aanzienlijke leveringen voor het leger voor rekening der Staten van Brabant. Hij werd daarvoor betaald door overdracht van geestelijke goederen in Middelharnis. Zie daarover: Bijdr. v. d. gesch. v. h. Bisdom van Haarlem, 12^en^ jaarg. bl. 76 volgg.

aende xxvij companien Engelsen ende drye companien Schotten, die van Duinkerken gecomen waeren, dwelck beloopen soude hebben, alle daeghe, meer als vier hondert gulden alle daeghe, behalven de fortressen hier rondomme; ende siende den cleynen middel van het fornissement van ons magasin, hebbe deselve ordonnantie sijn Hoocheyt weederomme gegeven, met remonstrantie, datmen mij ierst middel moeste geven om tselve te furnieren. Schreff terstondt aen de Staten van Brabant, om assurantie off middelen mij te gheven, welcke Staeten, nae veel woerden gebruyck in hun collegie, resolverden, ganselicken eghien middel ter weerelt te hebben, sulckx dat de voerss. soldaten nu drye daeghen hebben geweest sonder vivres off ghelt, ende en sien eghien middel om leveren, sonder anders voersien te sijne; groote mutinatie mochter wel vuyt rijsen, want hongher is een scherp sweerdt; pillieringhe ende rovinghe en mankerter niet; de leveringhe en compt oick niet voert; den brouwer sijn wij Liij^{c} gulden schuldich, behalven alle de backers ende onkosten, diemen daghelickx behoeft.

Die vande camer vander bede hebben mij belast, expres in alle dillighentie pertinenten staedt over te legghen, deurdien sij verstaen ende geadverteert sijn van die van Brugghe, dat wij daer gelicht hebben en vijffduysent gulden, ende datse dat alsoe niet en verstaen, datmen hun dat soude korten, want als sijn Hoocheyt meyndt ghelt te ontfanghen, lecht sin handt op een idel plaetse; het behoordt a josta de costo te weesen, ende hebbe mijnen brieff gegeven volghende mijnheeres bevel, al ist, dat deselve veel dinghen vuytsteckt, ende verstaendt alsoe niet; nu, dat sullen wij blijven laeten, tot U. E. compste. Middelertijt ben besich, om den staedt desen dach overtegheven, die ick mijn heer Corpelz sal eerst laeten

sien, van allen den ontfanck in Brabant, Vlanderen, soe Ghendt, Brughe ende Westquaertier, als anders van allen het ghelt, vivres bij hunlieden gefurniert, als oick alle de graenen ende provisie van andere provintien, mitsgaders het renchin [1]), hetwelck ick mijn heere hebbe willen adverteren.

Middelertijt sal ick mijn beste doen, in als nae mijn vermueghen van tghene tot mijnen last ende charghe staet; ick dencke wel, Sr. Langele mijn heere van als sal geadvertert hebben, gelick ick hem voer desen gebeden hadde; soverde datter iet voerhanden compt, mijn heere noodich te weesen te adverteeren, en sal tselve onder mij niet laeten.

Ambrosius is nae Duinkerk met alle de brieven, ende Affhuyse is nae Vilvoerden ende van daer nae Aelst, om de provisie te veranderen; dit is al datter voerde handt is, dus en sal ickt niet langher maken met schriven, dan mij

recommanderende inde Eedelheit van mijnen heere, biddende Godt, mijn heere te gespaeren in goede gesondtheyt, met een jonstighe groetenisse, en blijft Godt bevoelen. Met haesten, in Antwerpen, den XXen. Octobris 1582.

U. E. onderdanighen dienaer wat ick vermach,
B. van den Perre.

Adres:

Edelen, voersienighen ende zeer discreten Heere, Joncheer Aernt van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent van de vivres van den legher zijnder Hoocheyt, jeghenwoordich

inden Haeghe.

---

1) renseing, bericht, verantwoording.

CLXXIX. Ordonnantien der Staten van Brabant 23 en 27 October 1582, beide origineel.

Bij de eerste ordonnantie staan de Staten aan van den Perre voor het leger toe de som van 13000 gulden, te betalen uit de opbrengst van den vijfden penning, nadat vooraf eenige andere crediteuren zullen zijn voldaan. Daar het echter ten gevolge dezer voorwaarde nog geruimen tijd zoude duren, voordat de ontvanger-generaal der vivres op die ordonnantie geld zoude ontvangen ten behoeve van het leger, en de nood inmiddels drong, zoo stonden de Staten hem bij de tweede ordonnantie toe, om ondertusschen op de ordonnantie tegen een rente van 10% voorraad aan te koopen. Blijkens ongeteekende nota's contracteerden Corpelz en van den Perre in den loop der maand November met drie verschillende kooplieden tot een bedrag van 7800 gulden op die ordonnantien, voor welk bedrag aan C. en v. d. P. deels levensmiddelen, deels contante gelden zouden worden verstrekt, zoodat hun nog uit de ordonnantie te ontvangen overbleef 5191 gulden 7 stuivers.

I. Mijne heeren de Staeten van Brabant ordonneren midtsdezen, hennen ontfanger vanden ven penninck, Thomaes Anraet, te tellen aan Matthias Laurin, ontfangere generael vander bede, vuyt zijnen ontfanck vande eerste ende tweede hellicht [1]) vanden ven penninck binnen deser stadt, de somme van derthien

---

1) Hellicht, helft.

duysent gulden eens, om die, voorts getelt aen handen vanden Tresorier generael vander oirloge, Dierick vander Beken, gelevert te wordden aen den ontfangere generael vande vivres, Balthazar vanden Perre, tot incoop van vivres voorden legele [1]), ende dat naerdat sullen betaelt zijn de somme van twintich duysent gulden metten intereste vandien aen Franchois Hannotz ende consoerten; de somme van vier duysent gulden, daerop gedeboursseert bij mijne heeren vande magistrat deser stadt; item de somme van negen duysent gulden aen de stadt; item xv^{c} gulden aen Sr Anthonio Ancelmo, schepene; item iiij^{c} Lxxi gulden x St. aen Sr Lodewijck Blomart, scepene; noch zessentzestich gulden aan Andries Vermeulen, oock schepene der voorss. stadt; item noch acht duysent v^{c} gulden aan Sr Loys Malapart, Jehan Viven ende consoerten; item Adam Tijts ende consoerten iiij^{m} v^{c} xxxiij gulden; aen Hans Putz iiij^{m} ix^{c} Lxxvij gulden; aen Adam Muntens iiij^{m} ij^{c} gulden; aen den voorss. Lodewijck Blomart, schepen, xvij^{c} Lxxviij gulden; item noch aen Adam Muntens iij^{m} ix^{c} Lxix gulden v St.; item aen Aernout Hoffman iij^{c} xx gulden; aen Jouffrouwe Maria Adriaenss. de somme van vj^{c} gulden; de somme van v^{m} ij^{c} gulden aenden generael vande vivres; vij^{m} gulden aen Peeter Glabbots, ende Juliaen van Blijkenval die somme van acht duysent guldenen; aen Dierick vander Beken, Tresorier generael vander oirloge iij^{m} gulden; ende mijn heere Jan Junius de Jonge, Raedt van Staete, de somme van j^{m} gulden. Ende midts bij den voorss. Anraet overbringende deze ende behoirelicke brieven van descharge des voorss. Laurin, daertoe dienende, zal de voorss. somme van xiij^{m} gulden wordden gepasseert in vuyt-

1) legere.

geven zijnre rekeninge naer behoiren. Gedaen tAntwerpen, den xxiij^en^ Octobris Lxxxij.

Richardt de Merode [1]),
Henrick de Bloeyere,
Blo^art^.

Ter ordonnantie vanden voorss. Heeren Staeten,
Loys Meganc.

II. Alzoo mijne heeren de Staeten van Brabant den Ontfangere generael vande vivres, Balthazar vanden Perre, hadden geassigneert de somme van derthien duysent guldenen eens op den ontfanck vande eerste ende tweede hellicht vanden vijffden penninck dezer stadt, naer dien zouden betaelt wesen diversche andere partijen, daerop te vorens bewesen, naer vuytwijsen der ordonnantie vanden xxiij^en^ deser, denzelven op hennen ontfanger Anraet gegeven; ende gemerckt, dat deur de voorss. voorgaende bewijsingen, daerop gedaen, geschaepen waere in langen tijde, daervan enige penningen te kunnen ontfangen, ende nochtans den noot vereyschte, dat dezelve somme promptelijck wordde opgebracht, tot innecoop van vivres totten legele noodich, ende dat, bij gebreke van dien een apparent inconvenient daervuyt zoude comen te rijsen: soo hebben mijne voorss. heeren Staeten den voorss. vanden Perre geconsenteert ende geaucthoriseert, gelijck zij hem consenteren ende aucthoriseren bij dezen, opde voorss. ordonnantie van xiij^m^ gulden met eenige cooplieden te mogen negotieren op interest, tegensthien ten hondert opt jaer, behoudelijcx dat denzelven

1) de handteekeningen onder beide ordonnantien eigenhandig.

interest telcken zal cortten, naer rate vande betalingen, zoo die in mindernisse vande voorss. xiij^{m} gulden sullen wordden gedaen, ten minsten telcken reysen, alsser zal betaelt zijn de somme van een duysent gulden. Ordonnerende hunnen voorss. ontfanger Thomas Anraet, denzelven interest den cooplieden, daermede hij zal hebben genegotieert, te betaelen; ende zal hem de betaelinge, daervan te doene, wordden gepasseert inden vuytgeven zijnre rekeninghe, midts overbringende behoirelicke quictancie oft quictancien, daertoe dienende. Gedaen tAntwerpen, den xxvij^{en} Octobris xv^{c} Lxxxij.

Ter ordonnantie vanden voorss. heeren Staeten,

Meganc.

CLXXX. Conceptbrief van van Dorp aan den Prins van Oranje, 25 October 1582 geheel van de hand van v. D.

Om in de behoeften van het leger te voorzien, heeft hij, doch te vergeefs, getracht in Holland te bekomen, wat de Staten aldaar nog schuldig waren te leveren: hij verzoekt den Prins, om de Staten van Holland, en ook die van Zeeland, daarover ernstig te onderhouden. Hij doet pogingen, om de Staten te bewegen het toegestaan jaargeld voor graaf Maurits te verhoogen, doch tot nu toe zonder goed gevolg. Ten slotte doet hij voorstellen omtrent verschillende zaken, den Prins en de zijnen betreffende.

Deurluchtige, hoichgeboren Furst, genadige heer, ick gebiede mij dienstelick inde goede gracie van uwer F. G.

Genadige furst ende heere, aenmerckende tmijnen vertrecke vuyt Antwerpen, dat de provisie int magasin begost clein te werdden, die ick doch bedelensghewijs bij den anderen heb versamelt gehadt, zonder dwelck het leger hadde moegen sceiden, ende daer benevens de cleene apparentie, dier was, van bijden Staten oft tot nieuw provisie nieuw middel te ordonneren, oft om tcrijchsvolck eenige betaelinge te doen (dewijle die van Hollant noch resteren tzeventich lasten havere an heure quote ende differeerden dezelve over te schicken), zoo heeft die met eenige mijne particuliere affairen mij vuyt Zeelandt hier doen reysen; maer de Staeten en zijn rechtevort tmijnen ongelucke nyet vergadert, waermede de gecommitteerde Raiden mij pogen te verstellen. Hieromme werddet noedich ende is mijn dienstich bidden, tbelieve uwer F. G. die zaeke deur zijnen eersten ernstelick te recommanderen; emmers dat de weerde vande haver (als die wij voirtan zoe zeer nyet behoeven en zullen) in brootcoren ende kase voldaen mach werdden; tselve versoucke ick insgelijcx, dat die van Zeelandt bevolen mach zijn ten opsiene vande twintich lasten haver, die zij resteren. Ick verneeme vuyt het scriven vanden rentmeester vande vivres, mij heden ter handen gecomen, dat provisie ende gelooff beide te nyette zijn: certeyn, tenzij de Staten daer inne remedieren, daer mocht wel een irreparable inconvenient naer volgen; indient hen oick belieft, eenich ordre daer inne te stellen, ick zal alle moegelicke diligentie ende debvoir doen ende voerwenden, om tselve wel te menagieren.

Ick heb mede, volgens tbevel van mijn genadige

vrou van Zwartsenborch, de voirss. Raiden aenghesproken, om het tractement van mijn heer graeff Mauris; hebben mij ter antwoirde gegeven, dat de Staten van Hollant hen nyet voirder en zullen vuytlaeten, dan inde betaelinge van zeven dusent guldens sjaers, maer willen geerne bij die van Zeelandt aen doen houden, om andere twee dusent ende bij die van Utrecht, om dusent guldens sjaers. Den heere van Asperen heeft vastelick belooft, de goede handt hier aen te willen houden; insgelijcx aen 't vervolch van mijnen G. heere den graef van Zwartsenborch, belangende de goeden vande Carthusers nevens Diest, als tbescheet vande Staten van Brabant hier gecomen zal zijn. Ick ghae op morgen eens wech ende weer tot Leyden; zal Buys, die aldaer zieck leght, dese zaeken mede bevelen, ende daernae stracx mij op den wech begheven naer Berghen op den Zoom.

Theeft mij oick plichtshalven noedich gedocht uwer F. G. te representeren de goede officien van zijne wel beminde nichte de ghevorste graefinne [1]), doch in zulcker meeninghe, dat het uwer F. G. believe te letten, oft dat parcheelken Zevenbergen nu nyet zoude moegen gheappliqueert ende gheannexeert werdden aenden Clundert, etc., dewijle zij haer ende heuren zoon doch verclaert onse vianden, bij zekere missive aen den Heer van Fama [2]), ende zonder dat, zoe can de confiscatie gefundeert werdden vuyt het laitste placcaet, jegens dwelcke heure neeffven emmers nyet en zullen derven zeggen; doch is de hoige

1) De gravin van Aremberg. Het graafschap Aremberg was tot een vorstendom verheven ten behoeve van haren zoon Karel, bij Keizerl. diploma van 5 Maart 1576 (de Francquen, Recueil i. v. Aremberg bl. 6).

2) Karel van Levin, Hr. van Famars.

oevericheyt hier bij uwer F. G.: overzulcx statet deselve beter toe, zijne auctoriteyt daerinne te gebruycken, dan tdede den graef van Mansvelt, als hij ginck opbeuren dincompsten des graefscaps van Vianden naer tbesluyten vanden paix te Gend. Indien uwer F. G. van mij eenigen dienst begeert, daer wil ick mij bereyt toe vinden laeten, ende en zal nyet zonder vruchten nyet zijn, alsoe daer, Martini commende [1]), voorhanden es eenen scoonen ontfanck, die anders ende zonder ilico daerinne te voorsien, haer vrij ende onbelast van alle scattinge ter handen werdt comen.

Uwer F. G. hebben oick bij mijnen laitsten moegen sien, hoe noedich dattet zij, goede voorsichticheyt te gebruicken inde aenstaende verhueringe vande demeinen van Vlissingen, ten eynde dat dien voet voirtaen gehouden ende egeen scadelicke nieuwicheyden daerinne gheveurt moegen werdden; tzelve zij mede gheseit ten opsiene van des rentmeesters rekeninge: in deen ende dander wil ick geerne ditmael tbeste helpen doen, nevens andere van uwen raide, indien uwer F. G. zulcx op mij begeert. Het goit fundament, datmen daer nu werdt leggen, zal stade doen in toecomenden tide.

Deurluchtige, Hoichgeboren furst, genadige, hiermede desen eyndigende, bidde den Almoegenden uwer F. G. te hebben in zijne heilige bewaernisse. Vuyt 's Gravenhage, desen XXV^en^ Octobris 1582.

---

1) 11 November.

CLXXXI. Request van van Dorp aan den Hertog van Anjou.

Concept, eigenhandig door v. D. geschreven. De dagteekening ontbreekt; doch uit den inhoud blijkt voldoende, dat de brief in het najaar 1582 moet zijn geschreven, toen het leger in de winterkwartieren was vertrokken en van Dorp zich te Vlissingen bevond, van waar hij vóór 25 October vertrokken was.

Daar de schippers, die den voorraad uit de Noordelijke provincien naar Vlaanderen brachten en te Vlissingen (brief v. Wighans aan v. Dorp 26 Aug.) terugvoerden, de lading niet willen lossen, vóórdat de vrachtpenningen hun betaald zullen zijn, en er geen geld daartoe voorhanden is, verzoekt hij van Anjou eene ordonnantie tot betaling, of de machtiging om de levensmiddelen, voor zoo ver noodig, te verkoopen. Hij vraagt, of de officieren der vivres niet gedeeltelijk zouden kunnen worden ontslagen, nu het leger gescheiden is.

Au Duc.

Remonstre en toutte reverence le Superintendent des vivres: comme les basteliers aiants cy amenez les grains et fromaiges, envoiez par ceulx d'Hollande, Zelande, Frize et Utrecht en Flandres, et de la retournez jusques en ceste ville, nentendent sen faire descharger sans estre asseurez de leur voiture, montant a assez bonne somme; or na le receveur des vivres ung solt, pour y furnir: supplie partant ledict remonstrant, quil plaise a votre Alteze, de lui accorder quelque ordonnance, au moien de laquelle ladicte voiture puisse estre paié, ou bien de par appostille

au marge de ceste, consentir, que ledict receveur polra vendre desditz vivres Jusques a la concurrence dicelle, ensemble du manoeuvre necessaire, pour mectre le tout en magasin.

Ledict superintendent ne peult aussy celer a votre Alteze, comme il est fort sollicité de par les compaignies angloises pour avoir des vivres, dont y a provision a la main, asscavoir pour le manger, mais point pour le boire: supplie partant, quil plaise a votre Alteze, sur ce lui ordonner son bon plaisir. Et joinctement voulloir declairer, si elle trouve convenir, que lon licencie dois maintenant une partie des officiers servans aux vivres, veue la separation du camp, ou non.

CLXXXII. Brief van Martin Lengelle aan van Dorp, 31 October 1582.

Hij deelt, na eenige berichten van bijzonderen aard, aan van Dorp mede, dat hij aan een deel van het leger van Anjou, dat de winterkwartieren rondom Antwerpen betrokken had (het overige deel des legers overwinterde in Vlaanderen), dagelijks groote hoeveelheden levensmiddelen moet uitdeelen, waarmede hij niet lang zal kunnen voortgaan bij gebrek aan den noodigen voorraad; hij geeft kennis van den mislukten aanslag op Leuven (Bor. XVII Boek, bl. 32, 33).

Monseigneur.

Jaye le jour dhier receu la lettre quil at pleu a votre S^rie^ mescripre en date du 24e de ce mois, et ores

que par pluisieurs fois avoye esté vers monsieur ladvocat Hartius [1]), pour solisiter et ramentevoire laffaire de votre Srie a lavenant du commandement dicelle, a moy faict a son partement, dont le susdict mavoit du paravant asseurés davoir escript les particullarité et succes dudict affaire a votre Srie, ce quil mat encors dict ce soir davoir faict, quy me faict estimer, que votre Srie les aurat receu paraprès, sy es que le susdict advocat pour donner toutes advertance a votre Srie de son affaire, mat envoyé vers van de Wyele, lesquel est arivé ce soir en ceste ville, auquel jaye pryé voulloir sur ce faire le debvoire requis, lesquel ma delivré ung mot quy vat cy joinct pour votre Srie, par ou ne faict doubte, votre Srie receverat toutes advertance et particullarité quicelle desire.

Touchant les trois tonnelet de poisson, que jaye presentés de la part de votre Srie, leur aye faict savoir et dict de bouche, que cestoit poisson, et que paraprès viendroit encors du herin [2]), comme madame mavoit commandé; lesquel le prindrent de bonne part, me donnant toutes bon espoire davoir les affaire de votre Srie en bonne recommandasion, ensemble aussy des bons succes et issue diceux, etc.

Jaye delivré la lettre de votre Srie a monsieur le receveur van den Perre, dont jestime quil aurat par

---

1) Mr. Otto Hartius werd in 1594 met Coomans naar 's Hage gezonden door den landvoogd, Aartshertog Ernestus van Oostenrijk, om aan de Staten vredesaanbiedingen te doen. Van Dorp, die Hartius kende, noodigde hem uit, om zijn intrek te zijnen huize te nemen. Hierdoor, en door de daarop tusschen beiden gevolgde briefwisseling, kwam v. D. onder verdenking van in verstandhouding te staan met den vijand, op grond van welk vermoeden hij werd aangehouden, en op de voorpoort van den Hove gevangen gezet: de Groot III boek bl. 218. Bor. XXXI boek bl. 82 volgg.

2) haring.

ceste commodité faict son debvoire dy respondre, parce que luy aye adverty le partement de ce pourteur, estimant quil ferat tous particulliers discours a votre S^rie^ sur le faict des vivres, lesquel sen vont ichy le grant galops, comme fromaige, froment, soulles [1]), avoines et farines d'Hostlandt, etc. par ce que des le xxve de ce mois, Monsr de Corpel mat commandé de furnyr des vivres a seze cornet decheval, et aux reyter de Monsr le conte de Mansfelt, en nombre de deux cornetz, quy font ensemble 18 compaignye de cavallerye, et a douse conpaignye dinfanterye franchoise et a deux conpaignye de Gascons, et a cincq conpaignye escosoise et a xxxij conpaignye engloise, quy font ensemble 51 conpaignye, estant loigés entour ceste villes, chascuns particullierement sa porsion de pains, fromaige, lart, cervoise, avoines suivant la liste, lesquel en est dressé assé differentement et pennible pour la distribusion, pour mes premiers preuve; sy es que jespere, moyennant la grace de notre bon Dieu, encors que ne suis des plus stilly [2]) ou abille, den vuyder avecq honneur et sans reprehension, etc. Mais le pier est a mon simple advis, et soubz tres humble corection, que je crains faulte des moyens, pour la continuasion dicelle, pour nous avoir deja retrouvés par divers fois en faulte, et nommement estant depuis trois jours notre fromaige finé, etc. et lavoine et aultre partye bien advanchez, quy est, monseigneur, sur ce faict, me semble, bien estre requis la presence de votre S^rie^, me referant au rest a ce que le susdict van den Perre en escript a icelle, car mesme pour subvenyr aux necessités susdict, nonobstant toutes poursuicte, navons jamais peu

---

1) seigle. 2) stillé.

obtenyr de pouvoir avoir libertés ou france moulture pour ce faire, et encors moins pour le particullier de votre Srie, conbien que en aye parlé par divers fois a monsieur Meganck et a Monsr dOrschot, me donnant a chascune fois pour responce des mot de court, assavoir, quil y aviseroint avecq le temps et que lon estoit a leur conseille fort empechés pour la generalité, etc.

Au rest, quant a mon particullier, je suplye votre Srie me pardonner, sy jaye par ma precedent tropseslargie la plumes, ou en bref importuné votre Srie, dautant que je naye aultre occasion, que de par trops remarcquer avecq grans resentimens, les bonne faveurs de votre Srie, lesquel je naye nulles merites, suplyant humblement neanmoins pour la continuasion diceles, soffrant aulcunes juste occasion, confessant bien avecq grande raison, que votre Srie ne me peult asseurer de ce quy dependt daultruy; mains monsr de Bruninck me donne aussy des responce quy me font avoir peu despoire, a cause mesme des raison, que jaye dernierement desclaré a votre Srie, etc. [1]).

Quant aux nouvelles dichy, cest bien a mon regret, que naye neullement matiere, pour le faire entendre a votre Srie, quy est seullement, comme le bruict est, que nous gens ont faict une entreprinse sur Louvain, ou il me semble quil ont estes repousés, et ny ont gaigné que des coups et perte dhomme, dont lon en parle ichy differentement, etc.

Et comme ne servant ceste a aultre effect, la fini-

---

1) Lengelle had op 18 October aan van Dorp geschreven, dat hij dong naar het ambt van ontvanger in het kwartier van Hulst, doch dat de Secretaris Bruyninck hem had medegedeeld, dat de Prins reeds een ander voor die betrekking had aangewezen.

raye, en pryant humblement notre bon Dieu, octroyer a votre S^rie^ lacomplissement de ces nobles et vertueux desir, et a la fin, sa perdurable grace. Escript en hast, dAnvers, ce dernyer dOctobre 1582.

de votre S^rie^
le tres humble serviteur a jamais,
Martin Lengele.

Adres:

A Monseigneur Monsieur Arnoult van Dorp escuyer, Sr de Maesdam, etc. consellier et superintendent general des vivres du champ de son Alteze.

CLXXXIII. Brief van van den Perre aan van Dorp, 15 November 1582.

Hij heeft zijnen staat van ontvangsten aan de Kamer der beden overgegeven, die nu echter weigert, hem decharge te geven. Hij heeft het geheele leger gedurende de laatste dagen van alles moeten voorzien, waarvan de kosten per dag de som van 800 gulden te boven gingen. Daardoor is het magazijn uitgeput, en hij ziet geen kans om voortdurend zoo groote uitgaven te blijven volhouden. Verschillende steden moeten nog daarenboven worden voorzien van voorraad, daar de vijand ze bedreigt. Corpelz heeft hulp aan de Alg. Staten gevraagd: van Gent is nog niets ontvangen. Het geldgebrek is zoo groot, dat hij zelfs een deel van de levensmid-

delen heeft moeten verkoopen, en daarmede zal moeten voortgaan: hij acht de spoedige overkomst van v. Dorp hoog noodig.

Edele voorsieneghe Heere.

Desen morghenstondt is bij mij gecommen Sr Marthin Langele, mij comuniseerende den brieff van vander Cruysen aen mijn heere gescreven, miets oick mij adverterende dintentie van de cassatie vanden selven Cruyse, sulckx sal ick hem anderwerff ontbieden, volghende mijn heeres begherte.

Op 28^en^ passato is mij mijn heeres schriven gevorden, gedatert 24 Octobris, inden Haeghe gescreven, denwelcken ick niet en hebbe beantwoerdt, deurdien dat mijn heere mij alsdoen schreff, in drye off vier daeghen daernae te vertrecken nae Berghen op den Soom, daervesende, ons te adverteren; dvelck mij mijn heere Bossco [1]) veradverteert heeft eerghisteren, daer wij tsamen te gaeste waeren; nu om diswille dat ick verstaen, U. E. haest hier suldt weesen, salt beantwoerden van denselven coert maeken, ende breeder verhaelen ter compste van mijnen heere.

Noepende het tardement oft ophouden van mijnen staedt, inde camere vande bede over te gheven, hebbe tselve gedaen, soe langhe als mij moeghelick is geweest; maer refuseerde mij te gheven lettre van decharge, soe voer de cooplins [2]) van Ghendt, als

---

1) Jan du Bosch, v. Dorps schoonzoon.

2) kooplieden. Uit hunne vermelding blijkt, dat de onderhandelingen, waarvan in de vorige brieven van Affhuysen en de Gentsche schepenen melding gemaakt werd, ten slotte tot een goed einde waren gekomen; het blijkt voorts uit een brief van een hunner,

andere, ende gaeven mij voer antwoerde: „naedemael „ghij ons niet en kendt, oft en wilt obidieren, soe „en kennen wij u oock niet", met meer andere redenen, te lanck om schriven; in sulcker voeghen hebbe hun den staedt overgegeven den iij^en^ Novembris van alle mijn administratie, seedert de compste van sijn Hoocheyt van x^en^ April tot 22^en^ Octobris daernae, soewel van Vlanderen, Brabant, als alle andere provintien. Wij hebben seedert noch geoptineert xiij^m^ gulden, die ons bevesen sin op den v^en^ penninck, gelick de v^m^ ij^c^ waeren voer het vertreck van mijn heere; wandt seedert tvertreck van mijn heere hebben wij groote leveringhe moeten doen, jae den ganschen legher moeten onderhouden van haver, bier, broodt, kese, speck, ossevlees, win ende soevoert, sulckx dat alle daeghe koest meer als viij^c^ gulden, in sulcker voeghen, dat alle ons provisie, die wij hadden, ende deselve vande cooplins van Ghendt geconsumeert sin, behalven al dat wij krighen kunnen. De haver is hier seer diere: 28, 29 ende 30 st. de viertele, jae 33 stuvers hebben wijse moeten coopen, vandt met hondert viertellen daechs en commen wij niet toe, ghelick UE. Martin van als mach gescreven hebben. In somma, den hoodtsueer, moyte ende travillie, die ick gehadt hebbe en is niet gelooflick: de presentie van mijn heere soude ons wel dienen, om borghe te blijven aende cooplins, wandt ons crediet en basteert niet. Nu moeten wij gaen victailleren Aelst ende Vilvoerden, als wij Ninoven quit sin,

---

Michiel de Deckere aan van Dorp van 12 Januari 1583, waarin hij schrijft, dat zij de vivres aan v. d. Perre in November 82 hebben afgeleverd tegen acte van decharge der Kamer van de Beden, in te wisselen tegen kwitanties op de 4 leden van Vlaanderen, doch dat de onkosten van zolderhuur en dergelijke hun niet betaald zijn.

dvelck men seet met apointement is overgegeven [1]). Diest staedt ooick in grooten noot, deurdien den vijandt daer rondomme geveldich ende sterck hem zelven maeckt, als te Haelle, Sigghen ende Everburre, Vierselle. In somma Herenthals salmen oick qualick kunnen secoureren. Mijn heere kan gedencken, de moyte ende hoodtsueer niet klein en is, ende luttel middel. Mijn heere Corpelz heeft op een nieu remonstrantie gedaen aende general staeten, om secoers aan Hollandt, Utrecht ende soevoert, gelick het voergaende geveest is, wat wij voer antwoerde krighen sullen, salmen hooren. tSoliciteren, loopen ende ketsen en gebreckt ons niet; van smorghens tot savens nauwelick tijt om eeten, ende dit blijft continuerende, ende daeghelickx angementeert de leveringhe: ick en sien niet int leste, hoement maken sal. Hiermede verstaedt mijn heere, hoepe ick, int corte onsen handel van tghene hier passeert. Het ghelt van Ghendt en compt oick niet voerts. Affhuysen is noch daer soliciterende, alleneen ende mij dunkt, hij sal moeten keeren sonder ghelt noch voer eenen tijt. Om ons te behelpen met fres extrodinere, hebben wij moeten vercoopen en ses lasten eerten tot XV £ groote het last; wij sullen schier gedvonghen sin, de andere ses last oick te vercoopen, want de offichiers sin sonder ghelt, oft stuver oft halder; quaemer wat ghelt van Ghendt, men moechte hem daermede behelpen, dan den tijt verloopt te seere. Hiermede eyndende, ende mij recomanderende inde goede gratie van UE., biddende den Almoeghenden Heere,

Mijn heere te gespaeren in goede gesontheyt met

---

1) Ninove werd in November door Parma veroverd (v. Meteren, IV deel, bl. 44).

een lanck, salich leven. Gescreven met haesten in Antwerpen, den XV^en^ Novembris 1582.

van U. E. onderdanighen diener,
B. van den Perre.

Adres:

Edelen, voersindighen ende zeere diskreten Heere, Joncheer Aernt van Dorp, Heere van Maesdam, superintendent general vande vivres van zijnder Hoocheyt, jeghenwordich

tot Berghen op Zoom.

CLXXXIV. Staat van ontvangsten en verantwoording, door den ontvanger generaal v. d. Perre overgeven aan de Kamer der Beden, bedoeld bij bovenstaanden brief. Ongeteekende copie.

Estat des grains de froment, soille et avoine, des farines de froment et soille, ensemble du fromaige, envoiez et delivrez par les provinces unies, pardessus le paiement de leur quote et contribution ordinaire, et ce en ayde et subside des despens du camp de son Alteze et pour lentretenement dicelle.

La Ducé de Brabant.
La ville d'Anvers.

A delivré dix lastz de fromment
encoires dix lastz de soille et vingt
lastz d'avoine.

Le comté' de Flandres.

La ville de Gand et son resort.

Messieurs du Magistrat de ladicte ville sont accordez avecq Monsr. le superintendent general des vivres pour xl lastz de froment a Cxliiij £ ts le last.

Item pour L last d'avoine a L £ ts le last, quilz debvoient a l'effect que dessus par ensemble a la somme de v^{m}viij^{c}xxvij L ts.

Surquoy ilz ont paié en argent comptant la somme de xviij^{c}iiij^{xx}vj £ x s.

Et pour xxv^{m} pains a j S. piece et cent tonnes de cervoise a iiij £ xiiij s. tonne, quilz ont delivré pour les gens de guerre dudict camp entantmoins de leur-dict taux des grains la somme de xvj^{c}iiij^{xx}x £.

La ville de Bruges et leur resort.

A delivré a Duynkercke iiij^{xx}xj rasieres ou hoedes de froment, mesure de leaue, que font v lastz vj rasieres de froment;

encoires en Anvers x rasieres de froment

et a Duynkercke vj lastz j rasiere farine de froment: que reviennent par ensemble a xij lastz.

Messieurs du Francq a Bruges.

Mesdicts S^{rs}. sont accordez avecq ledict S^{r}. superintendent general des vivres pour la tauxation de leur livrison de froment a la somme de ij^{m}C £ ts.

Si ont encoires envoié et delivré a la ville d'Anvers a lestaple des vivres la quantité de xv lastz de soille.

La ville de Nyeupoort.

A delivré cincquante quatre tonneaux de farine de froment, qu'ont faict ij lastz xvj rasieres;

encoires xliij tonneaulx farine de soille, qu'ont faict ij lastz.

estimez par ceulx de Nyeupoort en leur estat, y comprins aucuns despens, sur ce supportez a

viij^{c}vij £ xv S. vj d. ts.

Du comté d'Hollande.

Messieurs les Estatz d'Hollande ont envoié et delivré par Jacques van Vossem en tonnes, rempliz de farine d' Oostlande la quantité de L lastz.

Encoires xxxiij lastz xv mudz et ij scepele d'avoine, mesure d'Hollande, dont sont renduz et delivrez a Duynkercke v^{c}xxviij rasieres et iij spintes d'avoine, mesure d'eaue, que reviendront a la quantité de xxxj lastz vij spintes d'avoine.

Item la quantité de L^{m} ℔ de fromaige.

Ichy L^{m} ℔ de fromaige.

Du pays de Frize.

Messieurs dudict pays ont envoié la quantité de xx lastz de soille.

encoires xj$^{1}/_{2}$ lastz d'avoine.

Du comté dc Zelande.

Sont envoiez dix lastz de froment.

De la ville et pays d'Utrecht.

Sont envoiez dix lastz de soille.

encoires xv lastz d'avoine, dont a la rendange d'iceulx a la ville de Duynkercke ne sont trouvez a cause du souvent transport et changement des batteaulx que xiiij lastz xij rasieres d'avoine.

Tellement que tous lesdicts especes reviennent par ensemble asscavoir.

le froment a	xxv lastz xvj rasieres.
le soille a	Lv lastz.
la farine de froment a	ix lastz.
la farine de soille a	ij lastz.

la farine d'Oostlande
ou tonnemeel L lastz.
lavaine a Lxxvij lastz v rasieres j spinte.
et le fromaige au poix de L^{m} libvres.

Pour renseigner: Premiers.
Lesdicts xxv lastz de froment et xvj rasieres.

Sont envoiez, delivrez et demourez a la ville d'Anvers pour provision du camp et aultres villes circonvoisines par ensemble xx lastz x rasieres de froment.

Desquelz et aultres parties suivantes envoiez et delivrez a ladicte ville d'Anvers se faict declaration cy apres du renseing que d'iceulx se fera.

Par ordonnance du superintendent general des vivres sont delivrez au Magistrat de Duynkercke, pour la provision d'icelle ville ij lastz v rasieres ij splintes.

Et sont encoires emploiez en confection et cuysaige de pain pour le camp a Duynkercke Lj $^{1}/_{2}$ rasieres, que font iij lastz ij spintes de froment.

Et reviennent comme dessus a xxv lastz
xvj rasieres de froment.

Item lesdicts Lv lastz de soille:

sont demourez, envoiez et delivrez a ladicte ville d'Anvers, fors que iiij $^{1}/_{2}$ viertaulx d'iceulx soilles sont allez en lackaige pour le souvent transport d'une quantité d'iceulx en divers batteaux et changement d'ung lieu a l'autre.

Item desdict IX lastz, vj rasieres iij spintes
farine de froment.

sont delivrez au magistrat de ladicte ville de Duynkercke, pour provision Lxxj tonneaulx farine de froment, que sont comptez a iiij lastz iij rasieres et la reste est emploié en confection et cuysaige de pain pour le camp, que porte v lastz iij rasieres iij spintes de farine.

Item les ij lastz de farine de soille.

sont emploiez a Duynkercke en confection du camp [1]) pour le camp.

Des L lastz farine d'Oostlande ou tonnemeel.

Deux cent xxvij tonneaux d'icelle farine sont delivrez au magistrat de Duynkercke pour provision d'icelle ville, que reviennent a xviij lastz xj tonnes de farine.

vingt six tonnes d'icelle farine sont consu mez en cuysaige pour le camp a Nyeupoort, que font ij lastz ij tonnes.

a la dicte ville d'Anvers, a lestaple dillecq sont envoiez xxviij lastz x tonnes.

et les maronniers d'Hollande ont entantmoins de leur mercede retenu j tonne de farine.

revenant parensemble a ladicte quantité de L lastz de tonnemeel.

Item desdicts Lxxvij lastz v rasieres j spinte d'avoine.

Sont esté receuz, distribuez et emploiez par Joosse van der Crucen, commis des vivres pour la cavallerie du camp a Duynkercke, v^{c}xxviij rasieres et iij spintes d'avaine, que reviennent a xxxj lastz j rasiere iij spintes d'avaine.

A ladicte ville d'Anvers a l'estaple illecq sont demourez, envoiez et delivrez par ensemble pour la quantité de xLv lastz xiiij rasieres ij $^1/_2$ spintes.

et sont allez en lackaige pour le souvent transport d'une quantité desdictes avoines v rasieres ij $^1/_2$ spintes.

revenant ensemble auxdicts Lxxvij lastz v rasieres, j spinte.

---

1) dit zal moeten zijn *du pain*.

Desdicts L^{m} ℔ de fromaige d'Hollande.

Sont emploiez et distribuez pour les gens de guerre du camp pres Duynkercke pour la quantité de viij^{m}iij^{c}Lxv ℔.

et envoiez a lestaple de ladicte ville d'Anvers xlj^{m}vj^{c}xxxv ℔.

In summe. Que de tous lesdicts grains, farine, avoine, fromaige et aultres parties cy devant declairez. Premiers pour le camp au West-quartier.

Sont emploiez en cuysaige de pain, trois lastz ij spintes de froment.

cincq lastz iij rasieres iij spintes farine de froment.

deux lastz farine de soille.

et deux lastz deux tonnes farine d'Oostlande.

de laquelle quantité sont procedé xlij^{m}iiij^{c} pains a j s. piece.

Item la quantité de viij^{m}ij^{c}Lxv ℔ de fromaige, dispensez a xL ts pour cent.

Desquelz parties se proffite, comme a lestat de Messieurs de Flandres par lettres des capitaines, la somme de v^{m}xxiij £ v s. iiij d. ob. ts.

Oultre et pardessus ce que se proffitera encoires par le comble du renseignement a faire par plusieurs commis et conducteurs des vivres de leur entremise.

Item pour provision de la ville de Duynkercke.

sont delivrez ij lastz v$^{1}/_{2}$ rasieres de froment.

encoires iiij lastz iij rasieres farine de froment.

et xviij lastz vj tonnes farine d'Oostlande.

apparant par lettre du Magistrat de ladicte ville.

Item lesdicts v^{c}xvviij rasieres et iij spintes d'avoine cy dessus royez par lettre signée par le Greffier de ladicte ville revenant a xxxj lastz j rasiere iij spintes.

Item pour la provision des vivres du camp, estaplié en la ville d'Anvers ensemble pour les villes circonvoisines d'icelle, sont envoiez et y delivrez xx lastz x rasieres de froment.

cinquante cincq lastz de soille.

vingt huict lastz dix tonnes de farine d'Oostlande.

quarante cincq lastz xiiij rasieres iij ½ spintes d'avoine.

et quarante ung mil six cent xxxv tℓ de fromaige d'Hollande,

desquelz se faict recepte et renseignement a lestat de Brabant.

Les xvj^{c}iiij^{xx}x £ ts. que portent les vivres delivrez et paiez par Messieurs de Gand, entantmoins de leurdict taux a la contribution des grains et aultres provisions en ayde des despens du camp, sont renseignez a l'estat des Flandres par lettres des capitaines en semblable et plus ample valeur.

Quant aux xviij^{c}iiij^{xx}vj £ x s. ts., que le dict recepveur general a receu de mesdicts S^{rs}. entantmoins que dessus: il se fera ung estat et renseignement des deniers par luy receux, tant en Flandres qu'en Brabant; dont ne aux estatz de Brabant, ne de Flandres sera faict renseing de l'employ diceulx.

Les ij^{m}c £ ts., que Messieurs du Francq a Bruges ont paiez pour vivres, suyvant leur estat, sur ce faict avecq le superintendent general des vivres sont renseignez audict estat de Flandres par lettres des capitaines et gens de guerre.

Faict en Anvers par nous, commissaire et recepveur generalx des vivres soubzsignez, le dernier d'Octobre 1582.

CLXXXV. Brief van Lucas Hujoel, stapelhouder te Vilvoorde aan van Dorp 16 November 1582.

Hij dringt aan op het zenden van voorraad voor twee of drie maanden binnen de stad, die met een beleg bedreigd wordt: hij verzoekt hem zijne commissie te zenden. Dit laatste verzoek, dat ook in brieven van andere officieren voorkomt (v. d. Hove vroeg hetzelfde in zijn brief van 29 Juni) is merkwaardig, en het is onverklaarbaar, dat de officieren der vivres niet reeds lang van hunne commissies voorzien waren, bij het stellig bevel van v. Dorp aan v. d. Perre, om alléén aan die officieren tractement uit te betalen, die hunne commissie aan hem v. Dorp aangevraagd en van hem ontvangen zouden hebben. Nog onbegrijpelijker is het, dat v. D. aan dat verzoek niet terstond voldeed.

Mijn heere. Ick en twijffel nyet, uwen Eedeldom is kennelijcken, hoe instantelick dat de heere van Saisseval [1]) zijne Hoocheyt solliciteert, ende vervolcht, opdat haer soude gelieven, dese stadt te versiene van eenighe ammonitie, nootelick wesende tot onderhoudt van twelff hondert mannen, ten minsten voir den tijt van twee oft drye maenden, waertoe ick soude verhoepen, dat dezelve zijne Hoocheyt nu geheelick zal geinclineert wesen, mits doverleveren vande stadt van Nyenhoven in handen vanden vijandt, ende oyck (gelijck zij selve aen de voerss. heere van Saisseval

1) Gouverneur van Vilvoorde. Hij zegelt: twee ruggelings gekeerde zalmen, waartusschen in het schildhoofd een wassenaar; helmteeken: een uitkomende leeuw.

heeft geadverteert), dat zij gewaerschouwt is, dat deselve vijant in meyninghe is, dese stadt corts te beleghelen, in welcken gevalle deselve ammonitie ons meer dan nootelick is; ende souden alsdan alle daeghe moeten gebacken wordden 1200 brooden, ende gebrouwen twelff tonnen biers, ende daertoe nootelick zijn te vervallene groote oncosten, die welcke ick nyet en soude connen gefurneren, ten waere mij daertoe gelevert wordde eene somme van penninghen, om die te becommene, ende oyck voerde handt te hebbene vier backers vande ammonitien, want die van dese stadt tselve nyet en souden willen noch connen volcommen, gemerckt zij onversien zijn van houte ende anderssins. Daeromme tendeert deze, ten eynde dat uwe Eedeldom gelieven wille in tgene des voerss. is, te versiene, opdat ick, bij faulte van dyen, nyet en comme inde indignatie vanden gouverneur deser stadt, ende deselve stadt nyet en valle in handen vanden vijanden, waeraff ons den Almoeghenden Godt doer zijne sunderlinghe bermhertigheyt wille beschermen, ende

mijnen heere gunnen zijn goddelicke gratie, mij gebiedende oidtmoedelick inde zijne. Vuyt Vilvoirden, desen xvj^{en} Novembris 1582.

Van uwen Eedeldom oidtmoedich dieneere,
wat ick vermach,
Lucas Hujoel.

Ick bidde mijn heere om expeditie van mijn commissie.

Adres:

Mijne Heere, mijne Heere van Dorp superintendent generael vande victualien der leghels van zijne Hoocheyt,

't Antwerpen.

CLXXXVI. Brief van de Staten van Holland aan den Prins v. Oranje, 24 November 1582.

Origineel. Het zegel vertoont een aanzienden leeuw (geleeuwden luipaard) met gekloven staart, zittend in den hollandschen tuin, waarin bloemen; hebbend in den rechter voorpoot opgeheven een vaandel, waarop een leeuw.

Zij berichten, dat zij, voldoende aan 's Prinsen verzoek, om schepen, met proviand voor 8 dagen voorzien, gereed te maken, om 2000 Franschen over zee uit Calais naar de Nederlanden over te voeren, aan eenigen hunner hebben opgedragen, 25 schepen te huren, en van voorraad te voorzien.

Deurluchtighe, hoochgebooren Furst, G. Heere.

Naedyen wij vuyt uwer F. G. schrijvens van den XV^en^ deser maent hebben cunnen verstaen, uwer F. G. goede geliefte, alsdat tot dienste vanden lande, alhier binnen Hollant, veertich schepen gehuyrt ende elck tot vijftich soldaten voorden tijt van acht daegen van broodt, caes, gesouten runtvleysch, bier ende boter voorsien souden worden, ende deselve schepen alsnu voorsien, naer Calis gheschickt souden worden omme t' ontfanghen de franchoise soldaten, zoe verre deselve te water binnen dese landen geschikt sullen worden, ende dat andersints de voorss. provisie bij eene gecommitteerde tot behouf van deselve soldaten verstreckt mach worden, al in minderinghe ende afcortinghe vande quote van die van Hollant, naer breder inhoude van deselve brieven van uwer F. G. — hebben wij nyet willen laten tot vorderinghe vande aencomste van deselven Franchoisen metter daet daerinne

te doen voorsien. Ende sulcx alreede enighe vuyten onsen te committeren, die in huyre sullen nemen vijffentwintich carveelschepen, noortvaerders ofte lonnenvaerders wesende, die elcx laden sullen tachtich soldaten, hoewel deselfde elcx over de hondert soldaeten bequaemelick souden moeghen laeden. Ende hebben voorts tot behouff van twee duysent hooffden tot provisie voorden tijt van acht dagen doen coopen, omme op elck schip gelevert te worden: thien smaeltonnen buysbiscuyt, twelck bequamer dan tbroot is bevonden, mits dat tselffde nyet hart sal sijn gebacken; noch acht duysent ponden caes, acht duysent ponden gesouten rintvleys, twee hondert veertich tonnen biers, de tonne tot vier gulden, ende twintich halve vaten boters, omme op alle de voorss. schepen tot provisie voor acht daegen alsvooren verdeelt te worden, ofte sulcx daermede gedaen, als uwer F. G. goetduncken ende gelieven sal. Waervan wij uwer F. G. bij desen wel hebben willen adverteren.

Hiermede, Deurluchtighe, hoochgebooren Furst, Ge. heere; wij bidden den almoegenden God, uwer F. G. te conserveren in langsalighe ende voorspoedighe regieringhe, over ons altijts gebiedende uwer F. G. goede geliefte. Geschreven inden Haege, den xxiiij^{en} Novembris 1582.

Ter Ordonnancie van de Staten,
Bij mij
de Rechtere.

Adres:

Deurluchtighen, Hoochgebooren Furst, G. heere, den Prince van Orangien, Grave van Nassau, Marquis van der Veere, etc.

CLXXXVII. Declaratie van kosten, ten behoeve van het leger gemaakt door de commissarissen der stad Brugge en het Vrije. Ongeteekende copie.

Een deel van het fransche leger, waaronder de laatst aangekomen troepen, met de opperbevelhebbers, François de Bourbon-Montpensier en Maarschalk de Biron, overwinterde in Vlaanderen. Aanvankelijk schijnt de zorg voor de verpleging dier troepen geheel op de stad Brugge en het Vrije gerust te hebben; zelfs ontbraken de officieren der intendance, zoodat de dienst door de commissarissen, door de stads regeering aangesteld, werd verricht. Uit verschillende opgaven, van de dagelijksche leveringen aan dit leger verstrekt, blijkt, dat de voorraad werd in ontvangst genomen door de kolonels of door de intendanten der verschillende regimenten, somtijts ook door den franschen commissaris generaal der vivres Troyon. Later werd de dienst weder volbracht door de officieren van van Dorp.

Declaration des journées et vaccations des commissaires, ayans esté empliez par messieurs les Burghmaistres et Eschevins de la ville de Bruges et du pays du Francq (en deffault des commissaires de son Alteze pour lors) a la distribution des vyvres et munitions, taxez et accordez pour lentretenement de larmée de sadicte Alteze, soubz la conduicte de Monseigneur le Ducq de Mont-

pensier, quy ont logié et sejourné aulx villes et parroyssches de Oudemburgh, Mourkerck, Myddelburch, Ardemburch, Eecloo et allenvyron.

Et premiers.

A Jehan de Thieuleyne, ayant esté emplié en la quallité et deffault susdict, avecq les cy appres denommez, pour et au nom desdicts Burchmaistres et Eschevins, tant pour ayde au Marissal des logist, affin de recongnoistre lasseance des logimens pour ladicte armée, que aussy pour la conduicte dicelle, lors quelle a marché sur la jurisdiction desdicts seigneurs, ensamble pour sen avoir emplié a la distribution des vivres dediez pour ladicte armée, par commission expresse desdicts seigneurs; en quoy faisant il a vacqué avecq les cy appres denommez a quatre florins par jour, prendant regardt que ladicte cherge et commission estoit extraordinaire et fort labourieuse; vient pour xxij jours, sycomme depuis et comprins le premier de ce mois, jusques et comprins le xxij^{e} dudict mois, a la somme de iiij^{xx} viij £.

Item a Jaspart Verhoufve, ayant este emplié comme dessus a la distributions desdicts vivres depuis et comprins le premier dudict mois de Decembre jusques et comprins ledict xxij^{e} dudict mois, a quatre florins par jour, faict icy en somme iiij^{xx} viij £.

Item a Pieter Bondens, ayant aussy este emplié comme dessus, vient icy pour xxij journées a la somme de Lxvj £.

A Joos Rooze, ayant este emplié comme dict est cy dessus, vient icy pour xxij jours x L iiij £.

A Philippe de Hoyere, ayant esté emplié comme dessus, pour xxij journées faict xxxiij £.

Item a Robert Jonckere, adjoinct pour avoir assisté lesdicts commissaires par lesdicts xxij jours a Lst par jour, faict xxxiij £

A Jacques Verhoufve, adjoinct comme dessus, pour lesdicts xxij journées xxij £.

Somme iij^{c} Lxxiiij £.

CLXXXVIII. Lijst der op 1 December 1582 uitgedeelde levensmiddelen.

Du premier Decembre. Odembourg.

Regemens francois.

Monsieur de Meures [1]) — 12 compagnies.
pain j^{m} Souisses [2]) xj comp.
Biere
Beuf 1 demy
mouthons ij
fourmaige x
beure xv ℔.
Monsieur de Railly — 14 comp.
pain j^{m}, *encoires le mattin ij^{c}* [3])
biere iij pieces
beuf j demy

---

1) Op andere lijsten wordt hij Meurs of Muers genoemd; hij teekent Mures.

2) Suisses.

3) De cursief gedrukte woorden zijn op de lijst bijgeschreven door den commissaris Troyon.

mouthon ij
fourmaige x hollande
beure xv ℔
Monsieur de la Garde, — 8 comp.

Plus le Dimanche.

pain j^{m}
biere iij pieces
beuf j
mouthon j demy
fourmaige viij Hollande et ij Flandres
beurre x ℔
Monsieur de Clavaison — x comp
pain j^{m} j^{c}
biere iij
beuf j demy
mouthon ij
fourmaige x
beure x ℔
Souisses xj compagnies
pain iiij^{m}
biere vj
beuf ij
mouthon ij
fourmaige iij^{c} ℔ et vj de Flandres
beure xx ℔
Monsieur le Mareschal de Biron
pain L^{te}
biere j piece
beuf j quart
mouthon j
fourmaige
beure viij ℔
Pour les Gardes de Monseigneur
pain L^{te}

beure ij ℔
mouthon demy.
Monsieur d'Avantigny
pain xxiiij
beuf ij pieces
mouthon demy
fourmaige
beure iij ℔
Monsieur de la Trappe [1])
pain xxxvj
beuf vj pieces
mouthon demy
fourmaige ij
beure iij ℔
biere j tonneau pour luy et Monsieur de Beauregard.
Monsieur Hoden.
pain xij
beuf ij pieces
mouthon j quart
fourmaige j
beure j ℔
Monsieur le conte Sr Agneu.
pain xxiiij
beuf j quart
mouthon j
fourmaige ij
beurre iiij ℔
Monsieur le grand Prevost.
pain L^{te} xvj blanes
mouthon demy
Officiers des vivres.

---

1) Op de lijst van 8 December komt de la Trappe voor als maréchal du camp, op deze lijst echter m^{r} de Beauregard.

pain xij
mouthon demy
beuf ij pieces 30 ℔
Pour le sergent major de Monsieur de la Garde
pain iij
mouthon j quart
Au prevost de Monseigneur le Marechal
pain L^te
Aux gentilhommes de Monseigneur le Marechal
pain xxx
beuf iij pieces
mouthon j quart.
Pour messeigneur les mareschal et commissaire des Seuisses
pain xij
beuf j piece.
mouthon j quart
Marechal et fourier des logis de Monseigneur le Prince
pain xij
beuf j piece
mouthon j quart
bierre
Pour le commissaire et conducteur des pouldres
vj pains.
Pour monsieur de Beauregard, marechal de camp
pain xij
beuf ij pieces
mouthon j quart
beurre ij ℔
fourmaige j.
Pour monsieur de la Marche.
pain xxx
mouthon demy

Monsieur de la Ferriere, demy mouthon.
pain xij

Je, soubzsigné, certiffie la distribution avoir esté faicte ainsi quil est contenu en ce present estat faict le ij Decembre 1582.

Troyon,
commissaire general des vivres de son Altesse.

Op de lijst van 15 December komen nog voor:
archers de Monsr Byrron L pains harcquebusiers a cheval des gardes de Monsr de Montpensier sc. pains. Cavallerie de monsr de Meurs vj pains.

CLXXXIX. Brief van de Staten van Holland aan den Prins van Oranje, 2 December 1582. Origineel, zegel als op den voorgaanden brief.

Zij hebben vernomen, dat de fransche hulptroepen reeds over land in Vlaanderen zijn binnen getrokken, zoodat het niet meer noodig is, schepen naar Calais te zenden; de reeds gekochte levensmiddelen zullen zij echter naar Vlissingen zenden en ter beschikking stellen van den Prins, wien zij verzoeken hun te berichten, wat hij verder met dien voorraad wenscht gedaan te hebben.

De Staten van Holland leverden dus hun proviand

niet af aan de algemeene intendance, maar willden die afzonderlijk houden onder beheer van den Prins.

Deurluchtige, Hoochgeboeren Furst, Genadighe Heere.

Alsoe wij vuyt zekere advertentien verstaen hebben, dat den macht ende leger vuyt Vranckrijck alreede in Vlaenderen zoude zijn gearriveert, zulcx dat wij nyet noodich bevonden hebben, de schepen nair Calais te schicken, die bij uwer F. G. gedestineert ende bij ons oick eensdeels aengenomen waeren, omme de voirss. macht herwerts te transporteren; hebben wij uwer F. G. bij desen wel willen adverteren, dat wij alle de proviande, die bij ons is gecoft, omme op de voirss. schepen verdeelt te worden, evenwel tot behouff vanden voorss. leger schicken zullen, voor teerste op Vlissinghen; aldair verwacht sal worden uwer F. G. vorder last ende goede gelieven, op wat plaetze ende in wiens handen de voirss. proviande gelevert sal worden, onder behoorlick recepisse ende brieven van descharge, dat de voirs. proviande, die van Hollandt aen hairl. quote strecken zullen, als nair behoiren. Sal dairomme uwer F. G. gelieven mit brenger van desen ons, ende oick onsen Gecommitteerde, Jan Glautier, geordonneert op de vuytleveringhe vande voirss. proviande, ende die tot Vlissingen voorn. dairup zal verwachten, diesaengaende van uwer F. G. goede meeninghe ende geliefte tadverteren. Dairnae wij ons zullen reguleren.

Hiermede, Deurluchtige, Hoochgeboeren Furst, G. heer, wij bidden den Almoegenden God, uwe F. G. te willen spaeren in prosperiteyt ende langen saligen regimente, over ons altijts gebiedende uwer F. G.

goede gelieffte. Gescreven inden Haege, den ij^den Decembris anno 1582.

Ter ordonnancie van de Staten van Hollant,

Bij mij

de Rechtere.

Adres:

Deurluchtighen, Hoochgeboeren Furst, Genadige Heere, Den Prince van Oraingien, Grave van Nassau, etc. Marquys van der Veere ende Vlissingen etc.

CXC. Open brief van den Prins van Oranje van 5 December 1582. Origineel.

Naar aanleiding van bovenstaand schrijven der Staten stelde de Prins de levensmiddelen in handen van van Dorp, in zijne hoedanigheid van Superintendent. Deze beval op 5 December aan Gillis de Kempenere en Sebastiaan Bosmans, om zich naar Vlissingen of elders op Walcheren te begeven, en te onderzoeken, waar de door Holland afgezonden voorraad zich bevond: zij moesten dezen in zooveel schepen, als noodig was, overladen en naar Antwerpen overbrengen, om in het leger aldaar uitgedeeld te worden. Het schijnt, dat zij in deze opdracht niet slaagden, want op 12 December beval v. D. nogmaals aan Bosmans, om naar Walcheren te gaan, en de schepen met proviand, die uit Holland moesten komen, van daar door te zen-

den naar Antwerpen, alwaar den brengers decharge gegeven zoude worden (Beide beschikkingen van van Dorp zijn in originali aanwezig).

Wilhelm, bij der gratien Gods, Prince van Oraengien, Grave van Nassau, van Catzenellenboghen, Vianden, etc. Marquis vander Veere ende van Vlissinghen, Heere ende Baroen van Breda, Diest, Grimberghen, etc. Erfburchgrave van Antwerpen ende van Besancon, Gouverneur van Brabant, Hollandt, Zeelandt, Vrieslant ende Utrecht, Allen den ghenen, dien dese teghenwoirdighe ghetoont sal worden, saluyt: Alsoe ons verwitticht is, dat zekere proviande, als biscuit, bier, kaes, vleesch ende boter, welcke de Staten van Hollandt beschickt hebben op vijfentwintich crabeelschepən, om daermede vuyt Vranckrijck herwaerts over te brenghen zeker krijchsvolck, rechtevoirt in Zeelandt ghearriveert is, ende dat deselve proviande tot sulck ghebruyck nu onnoodich werdt, als wesende tvoirss. crijchsvolck te voete ghepasseert deur de riviere nevens Grevelinghe, — Soo eest, dat wij goet ende raedtsaem bevonden hebben, de voirss. proviande te stellen int ghesach uan Joncheer Arent van Dorp, als opperste proviantmeester van dlegher van sijne Hoocheyt, om deselve aldaer vuyt te doen deelen naer behooren. Weshalven wij ordonneren ende bevelen allen schippers ende anderen, de voirss. proviande in heure bewaernisse hebbende, dat zij deselve aenden Commis vanden voirn. van Dorp overleveren, zulcx als zij deselve hebben ontfanghen; sonder dairvan in ghebreke te sijn. Des toirconden hebben wij dese met onsen naem gheteekent ende onsen seghel daeronder doen opdrucken.

Ghedaen tot Antwerpen, opten V^en^ dach Decembris des jaers XV^c^ tweentachtentich

L. S. Guille de Nassau [1]).

Bij [2]) bevele van sijnder Excellentie,
N. Brunynck.

CXCI. Brief van Philips v. de Casteele aan van Dorp, 3 December 1582.

Hij bericht, dat hij volgens de door hem ontvangen bevelen, de wagens voor den dienst der intendance naar huis heeft gezonden.

Edele, ende zeer voorzienige heere. Naer dienstelicke recommandatie so hebbe ick ontfaen uwer Ed. missive, waeraff ick dinhouden van dien hebbe gheachtervolcht, ende dienvolghende de waghens gheli-cenciert ende elken in tzijne naer huys te vertrecken, onder belofte (indient noodt waere) wederomme ten ontbieden, ten dienste te staene. Ick hadde, als hedent gheproponneert bij uwer Ed. in persoone ghecommen thebben, nemaer mij bevindende niet wel ghedisponeert, hebbe tselve ghepostponeert (metter gratie Godts) twee zo drye daghen, hopende binnen dien goede convalescencie. Niet min, indien midler tijt eeneghe haestighe saecken, mijne offitie aengaende, occurreerden, bidde uwer Ed. bijden brengher deser mij-

---

1) Eigenhandige handteekening, daarnaast opgedrukt het groot zegel des Prinsen.

2) Bij, enz. met de onderteekening, eigenhandig door den Secretaris Bruyninck.

nen conducteur (die ick expresselick daertoe ben sendende) van als tzelve te laeten weten. Ende en zal niet faillieren, naer den heysch vander affairen, in als met dienste ghereyt te sijne, zo ick schuldich ben van doene; dat kenne den almoghenden Godt, die uwer Edel. verleene tvolcommen uwer begheerte. Vuyt Temsche, desen ij^{en} Decembris 1582,

De al uwen dienstwilleghen vriendt, altijts bereyt,
Phls. vān Casteele.

Adres:

Aen mijnen Heere, Mijnen heere van Maesdam, superintendent, commissaris general vanden vivres van sijne Hoocheyt, nu ter tijt

tAntwerpen.

CXCII. Brief van den Commies van der Does aan van Dorp, van 5 December 1582.

Naar Zeeland en Holland gezonden om onderstand bij de Staten te vragen, deelt hij mede, dat de Gec. Raden der Staten v. Zeeland hem een weigerend antwoord gaven.

Eedele, Vrome, zeer voersienighe Heer, gebiede mij dienstelick tuwer E.

Ick ben den vijffden, omtrent twee vuijren, alhier gecomen, ende hebbe terstont, naedat ick eenighe vanden heeren de saecke gerecommandeert hadde, de missiven van zijn Hoecheyt ende Ex^{ce} inden Staeten overgelevert, dewelcke gelesen, hebben mij binnen ontboden ende ter antwoerde gegeven, dat aengaende

de haver, inden missiven gemelt, zij al voldaen hadden, alzoe in Julio lestleden ten versoucke van zijn Hoecheyt gesonden hadden thien lasten van den besten terwe, tot xxviij pondt vls. tlast, daer zij met slechten van xvij pondt hadden moegen volstaen; overzulcx confererende het surplus vande xvij pondt tot xxviij pondt, jegens de twintich lasten havers, bevinden zij wel betaelt te hebben, seggende, tselve uwer E. wel bekent is [1]); begeerden daeromme, ick zoude mijn reyse vorderen: waerjegens ick antwoerde, dat, indien zij goed terwe gesonden hadden, dselve waere geweest, nyet tot proffyt van zijn Hoocheyt, maer van de soldaten, alzoe den slechten ons zoe wel int distribueren, als den besten gestrect soude hebben, doch nyetemin zij mochtent tselve wel reserveren, ende tallen tijden liquideren op heurluyder quote, versouckende alleenlick voer dese reyse, overmits de hoechnodicheyt, daerom ick expresselick alhier gesonden waere, henluyden gelieffde de haver te zeynden, zij souden buyten haere costen den gemeenen saecken grotelicx daermede vorderen, remonstrerende, hoe grotelicx tselve van node waere, etc. Hebben mij daerop doen buyten staen, daernaer verclaert, dat, alwaert oyck zij de haver schuldich waeren ende deselve wilden zeijnden, zoe en souden die alhier niet te becomen zijn, maer van Gorchem, ofte elders vuyt Hollant moeten ontbieden. Hebbe daerop geseyt, indient henluyden gelieffde, deselve twintich lasten op eenighe coepluyden in Hollant over te setten, ick soude

---

1) De Staten van Zeeland hadden moeten leveren: 10 last tarwe en 20 last haver, doch hadden geweigerd meer op te brengen dan 10 last tarwe: zie de boven mede gedeelde instructie van van Dorp voor Wighans van 21 Juli en diens brieven van 28 Juli en 1 Augustus 1582.

gaerne, alzoe ick naer Hollant trecke, de moyten aennemen. Eyntelick es haerluyder resolutie geweest, dat zij nyet schuldich waeren, alzoe haer maentlicxe quote meer belast was, als zij opbrengt; zulcx zij uwer E. breeder overschrijven. Wat uwer E. nu vorder gelieve gedaen te hebben, sal tselve in als gedienstelick volcomen. Mij dunct, onder correctie, indien zijn Ex^e^, ofte uwer E. wederom aen henluyden schreve, den noetsaeckelicheyt te kennen gevende, wij sullen yedt, tsij haver ofte terwe, obtineren; want zoe ick sommighe gehoert hebbe, overmits zij zyen, ick alhier noch verwachte op uwer E. antwoerdt, verstaen dat, als ick al schrijvens wederomme van uwer E. sal hebben, zoe sal ick tselve in Hollant moeten ontfangen. Hiermede Eedele, vrome, zeer voersienighe heer, bidde den Almoegenden, uwer E. te willen hebben in zijn heylige behoede. Vuyt Middelburch, deesen v^en^ Decembris 1582.

Uwen dienstwilligen dienaer,
Franck van der Does.

(geen adres).

CXCIII. Brief der Gecommitteerde Raden der Staten van Zeeland aan van Dorp, van 5 December 1582. — Origineel. De brief is voorzien van adres en gezegeld met het zegel der Staten van Zeeland en dus ongetwijfeld aan van Dorp toegezonden. Hij is ook voorzien van het onderschrift; doch de handteekening van den griffier ontbreekt.

De Staten deelen de redenen mede, waarom zij het verzoek van den Hertog van Anjou, om alsnog de 20 last haver te leveren, niet kunnen toestaan.

Edele, wijse, zeer voorsiennige heer.

Wij hebben op huyden ontfangen scrijvens van zijn Hoocheyt ende zijne Ex^cie^, beyde vanden ij^en^ deser, ende eenformelijck streckende, ten eynde wij souden overseynden tot behoeff vande ruyterie van zijn Hoocheyt, alzulcken quantiteyt van haveren, als wij opt scrijven van zijn Hoocheyt, in Julio lestleden gedaen, souden mogen te cort oft ten achteren wezen. Ende alsoo tzelve es een saecke, dependerende vanden staet van uwe E., soe hebben wij onse antwoorde dyenaengaende aenden zelve bij desen wel willen dirigeren. Ende is te weten, dat bij tscrijven van zijn Hoocheyt in Julio voorss., wij wierden versocht, te furneren de nombre van thien lasten terwen ende twintich lasten haveren. Ende hoewel dezelve (zoe midts de dierte, als dat van sulcx hier geen sonderlinge handel en valt) alhier nyet off zeer qualijck crijchbaer waeren, soo hadden wij, om nyet te failleren in ons debvoir, gecocht ende gesonden den nombre van over de thien lasten goede zeeuwsche terwe, die ons stont ten prijse van tusschen de xxvij ende xxviij ponden g. vls. tlast, maeckende in als omtrent twee hondert ende tachtentich ponden vlaems; waerjegens soe wij Oostersche terwe ende haver alhier hadden connen becomen ten redelijcken prijse, zoe die in Hollant wel te becommen waeren, als te weten doostersche terwe tot xvij, xviij oft xix £, ende de haver tot vijff ponden grooten tlast, hadden wij de thien lasten terwe ende twintich lasten haver voorss. met zeer weynich meer, dan de voorss. somme van ij^c^Lxxx £ connen becosti-

gen. Mits welcken mach blijcken, dat wij op het voorgaende scrijven van zijn Hoocheyt voorss. nyet ten achteren en zijn, zoe wij op de maentlijcksche quote (als meer met garnisoenen belast zijnde, dan die es bedragende)oock nyet schuldich en zijn, mitsgaders dexcessive dierte ende oncrijchbaerheyt van soodanigen waren alhier, zoe hetzelve uwer E., als ons, genoechsaem bekent mach wezen; ende daerom dese cleene provincie zoude behooren van tfurnissement van soodanige greynen, ende sonderlinge van haver, verexcuseert te zijn, zelffs tot meerder nut ende proeffijt van zijn Hoocheyt, biddende daerom, dat uwer E. believe, ons verontschuldicht te houden, dat wij het begeeren van zijn Hoocheyt op dese tijt noch mogen, noch cunnen naecommen, willende anderssins tot dienste van zijn Hoocheyt ende tgemeen welvaeren met gelijcke proportie neffens andere onsse gebueren doen, alwat redelijck off mogelijck sal wezen. Des kenne Godt Almachtich, dyen wij hiermede bidden, u,

Edele, wel wijse, zeer voorsiennige heere, te verleenen zijn godtlijcke gratie. Vuyt Middelburch, den Ven Decembris 1582.

Uwe Ed.

Goetwillige vrienden, die gecommitteerde Raeden vande Staten slants ende graeffelicheyts van Zeelant. Ende thunder ordonnantie. Bij mij

Adres:

Edelen, wel wijsen, zeer voorsiennigen heer Joncheer Arent van Dorp, generael proviantmeester vanden Leger van sijn Hoocheyt. etc.

CXCIV. Brief van den Heer de Saisseval, gouverneur van Vilvoorde, aan van Dorp, 6 December 1582.

Hij beklaagt er zich over, dat hij de hem toegezegde provisie niet bekomt, en dat hij geldgebrek heeft.

Monsieur. Jay bien desiré vous escrire, pour vous dire, quil ma esté envoyé quelques munitions pour le magasin de ceste ville; mais je trouve la quantité moindre, quil nen a esté ordonné. Son Altesse ma mandé quil en devoit avoir pour trois mois pour douze cent testes, monsieur Corpel pour deux mois a ce nombre; a quoy je trouve faulte encore de tout le reste pour le moins de la moitié, hors mis au segle, que je trouve y en avoir bien mesnagé pour deux mois. Au reste je ne say, comme vous entendes, que je face, pour le paiement des boullengers et brasseurs, quy font le pain et la biere que je fais distribuer aux soldatz, par commandemant de son Altesse. Je vous supplie dy vouloir pourvoir, et nous envoyer de largent pour cest effect, car je ne permettray point, quil soient paesi [1]) sur les munitions, ainsy que lentendes. Jen neu ay seullement a demy pour la conservation de ceste ville, et si je vous prie encore, denvoyer le surplus des munitions quy manquent pour trois mois, auparavant que jen advertisse son Altesse, croies que cest le plus grand besoing que nous ayons pour nostre defence. Surquoy attendant de voz nouvelles, je vous salue de mes humbles recommandations et supplie Dieu,

1) payés

Monsieur, vous donner heureuse et longue vie. De Villevorde, ce vj Decembre 1582.

Votre bien humble a vous faire service,

N. de Saisseval.

Adres:

A Monsieur, Monsieur de Vandorp Superintendant des vivres,

a Anvers.

CXCV. Brief van Hujoel aan van Dorp, 6 December 1582.

Hij deelt in bijzonderheden mede, in welke moeielijkheden hij verkeert ten gevolge van geldgebrek.

Monsieingeur. V. S. poura avoir entendu par le rapport de Monsieur le maitre Corpelz quil aura faict a icelle en conformité de celles que luy ay escript pendant votre absence, en quelle paine je suys a cause quil m' a fallu distribuer journellement pains, lardt, fromage et biere a vingt compaignyes de ceste guernison, sans que lon m' ayt furny ung seul patart, pour payer les boulengiers, brasseurs, quy cuysent et brassent jour et nuyct, et aultres despens extraordinaires, quil convient faire, tant pour rompre et briser les farines que V. S. mat envoyé endurchye dans les tonnes, que pour porter icelles ausdicts boulengiers, et rapporter les pains quilz en cuysent, et aussy pour porter les grains braisez et aultres aux brasseur susdicts, que aultres innumerables coustz. et

despences quil convient faire journelement, en tout ce que concerne ladicte distribution, quy at duré depuys le xiiij[e] de Novembre dernierement passé, et (comme le gouverneur de ceste ville dict) durerat encoires dix ou douze jours ou plus [1]). Javois induyct lesdicts bolengiers, brasseurs et aultres travailleurs de faire leur debvoir sur credit, leur asseurant, quil ne dureroit que dix ou douze jours, et que cependant jesperois avoir moyen pour les contenter. Mais comme ilz voyent, que la distribution ne cesse, et quil convient travailler jour et nuyct, et quil ny at apparence de payement, ilz sont sy mal volontaires et me font tout le tort que leur est possible. Aussy comme je nay que ung petit nombre de tonneaulx quy me restent des bieres que V. S. menvoye dernierement, estans les aultres que jay trouvé en ce magasyn tous rompuz et gastez, il est besoing de les faire reparer a chasque fois quilz retournent a la maison, oultre ceulx que les soldatz rompent, bruslent et vendent; pour lequel effect il convient aussy payer beaucoup dargent aux cuvelliers. Pardessus ce que le recepveur des vivres ma seulement envoyé trente florins, pour frayer les despens quil conviendroit faire, pour descharger les ammonitions quil mat envoyé dernierement, lesquelz ont bien porté jusques a cincquante cincq florins, comme apperra en tampz de besoing: de mode, Monsieur, quil ne ma esté possible de payer les travailleurs et chartons et leur suys demouré redebvable plus de xxv fl., de maniere, que je suys en toutes les paines du monde, pour tenir tout le monde en alarme

1) De gouverneur de Saisseval was waarschijnlijk van meening, dat de sints lang door Anjou beraamde aanslag op Antwerpen reeds in de maand December zoude kunnen plaats vinden.

avecq belles parolles et promesse de payement, lequel, sil vient a faillir, je laisse penser a V. S. comment ilz seront mal volontaires une aultre fois, et en quel estat je seray, sy ceste ville est jamais assiegée, me trouvant ichy sans argent ny credit, et mal voulu dudict gouverneur et tous les capitaines, quy (sans considerer lintrinsecque de la matiere) me penseront coulpable en tout ce que fauldra ichy; encoires que je leur ay assez souvent remonstré et mesmes faict ostention des lettres que jay escript audict S^r^. de Corpelz, affyn que, chy appres, ilz nayent occation de dire, que par ma neggligence il ny est pourveu: suppliant neantmoins, que votre plaisir soit, Monsieur, dy pourvoir en tamps, et quant les moyens soffrent, affyn que je puysse donner contentement a tous ceulx que jay employé pour ladicte distribution, aultrement il ne m'est possible de continuer ma charge, sans avoir moyen de subvenir ausdicts coustz et despens. Votre Seigneurie scait le peu que jay recheu depuys le dernier de Decembre, que je suys continuelement en servyce, que serat ung an, le dernier du mois quy court. Jen ay assez escript audict Seingneur de Corpelz, aussy quil nest possible, ny usité, destre commys en une ville frontiere et dimportance, comme est celle chy, ou convient faire journelement sy grande distribution, sans avoir ung conducteur a mon assistence, mais ny est encoires donné ordre; tant sen fault quil mauroit donné quelque moyen pour payer lesdicts fraictz et despens extraordinaires, quy seront grans, comme chascun peult bien imaginer. Esperant, que V. S. prendra regardt a tout, et y donnerat tel ordre, comme elle trouvera necessaire, affyn que jaye moyen de me maintenir et effectuer ce que dependt de ma charge, et que son Alteze nen ayt plaintes du contraire, dont je serois extremement mary, soubz

quelle esperance, prieray le Createur, quil octroye a Monseingeeur heureuse vie et longue, me recommandant tres humblement aux sienes. De Vilvorde, ce vj^e^ de Decembre 1582.

Le plus humble des officiers de V. S.

Lucas Hujoel.

Monseing^r^. je vous supplie menvoyer votre commission.

Adres:

A Monseingneur, Monsieur de Dorp, chief et superintendent des vivres de larmée de Son Alteze,

en Anvers.

CXCVI. Request van Burgemeesters en Schepenen van het Vrye, met beschikking van Anjou van 11 December 1582. Origineel.

Zij verzoeken, dat hun decharge ten bedrage van 25.500 gulden zal worden verleend, voor de levensmiddelen, die zij aan het fransche leger in Vlaanderen leverden, en dat Corpelz of een ander zal worden gezonden, om den dienst der intendance in hun kwartier te besturen. Anjou gelast van Dorp, om hetzij persoonlijk hetzij door een ander de rekeningen der requestranten op te nemen, en deswege rapport te doen.

Au Duc.

Les Bourgmaistres et Eschevins du pais et terroir du Francq supplient tres humblement, quil plaise a son Alteze, ordonner a ceulx de la chambre des aydes, de depescher aux supplians lettres de descharge, jusques a la somme de xxv^{m}v^{c} florins, au regard des vivres quilz ont desia furny ou pourront encoires furnir a son armée de France, estant presentement logée audict quartier du Francq, et ce en tant moings de leur quote des mois escheus ou a escheoir, ordonnant a telle fin au commissaire Corpelz ou aultre, de se transporter audict quartier, pour sy employer selon sa charge, quoy faisant etc.

(*in margine*): Le duc, aiant oy le raport de ceste requeste, a ordonné et ordonne par cestes au superintendent general des vivres, se trouver vers les colleges de Bruges et du Francq, ou y envoier ensemble aussi vers les troupes françoises, pour illec avec les chefz de l'armée ou leurs commis, faire descompte des vivres par lesdicts deux colleges et chacun deux livrées a l'entretenement de ladicte armée: pour sur iceluy descompte et le raport en estant fait a son Alteze, pouvoir estre depeschées lettres de descharge convenables. Fait a Anvers le xj^{e}. de Decembre 1582.

de Meetkerke [1]).

Francoys.

A lordannance de Monseigneur le Duc.

Houfflin.

---

1) De onderteekeningen eigenhandig.

CXCVII. Brief van de Schepenen van de Keure te Gent aan van Dorp, 12 December 1582.

Zij kunnen van Dorp nog niet bijstaan, wegens de groote lasten, waardoor hunne stad zelve gedrukt wordt.

Edele ende weerde heere, voor antwoorde op uwe briefven vanden vij^en^ deser, bij ons ontfanghen desen morghenstondt, raekende eene lettre van descharge, totter somme van vierduisent vijffhondert guldens, die zijn Hoocheyt zoude hebben den rentmeestere van den vivres doen behandighen, daarbij uwer E. insgelycx begheert ten opsiene vanden noodt in zijn voornomden briefven vermelt, ghesecoureert te zijne met prompte betaelinghe, nyet alleene vanden voorss. iiij^m^v^c^ guldens, nemaer mede vande vj^c^Lviij £ gr. vls., derzelver commende par reste van rekeninghe, ghesloten in Augusto letstleden, ter cause vanden vivres: sal uwer E. believen te wetene, dat midts de zware affairen, nu alhier representerende, zo om tvinden vande noodelicke penninghen tot betaelinghe van den garnisoenen ende andere bij sijn Hoocheyt voorghehouden, als oick om dabsentie van eenighe onse ghedeputeerde, wij tot deserwaerf nyet en hebben ten vullen konnen op tinhouden van uwer E. briefven rescriberen, zo wij wel begheeren. Ende zal bijdien hem believen tzelve ten besten af te nemen, ende ons over gheexcuseert houden, totdis wij naer twederkeeren van eenighe onse ghedeputeerde, alsnu absent wesende, die wij alle daghe verwachten, vande affairen belanghende uwen scrijfven beter gheinstrueert zijn. Ende dienende dese tot gheenen anderen eynde, zullen bidden den Almoghenden,

Edele ende weerde Heere, uwer E. te hebben in zijn goddelicke bewaernesse. Tot Ghendt, den xij^en^ van Decembri 1582.

Uwer E. goetjonsteghe vrienden,
Scepenen vander Kuere der stede van Ghendt
Hembyze [1]).

Adres:

Edelen ende weerden Heere Joncheere Arendt vanden Dorpe, Heere van Maesdam, Superintendent van den vivres, etc.

CXCVIII. Brief van den Pensionaris van Dendermonde aan van Dorp, 18 December 1582.

De Voorschepen van Gent was te Dendermonde aangekomen en had den Magistraat gelast, om de levensmiddelen, behoorend tot de intendance, die zich in de stad bevonden, als stadseigendom te aanvaarden en bij den voorraad der stad te voegen, en om hem daarvoor bewijs van ontvangst te geven.

Edele, ernffeste, wijse ende voorsinnighe heere. Mijn heeren vander Wet hebben ontfaen uwe briefven vanden xv^en^ deser maent, raekende de vivres, die uwer

---

1) Johan van Hembijze werd op 14 Augustus 1583 tot Voorschepen van Gent gekozen door de partij, die den Prins in die stad vijandig gezind was (Archives VIII. bl. 235). Hij was nu nog Secretaris der stad.

E. amptshalven heeft liggende binnen deser stede; ende mij belast uwer E. te scriven, hoe mijn heere den voorscepen der stede van Gendt, wesende binnen der stede van Denremonde, hemlieden belast heeft, vande vivres, die uwer E. seght hem aen te gane, te aenveerden ende stellen onder die andere ammonitie vander stede: tweentwintich mudden rogge, twee vatkens olye van olijven ende twee vaten raepolye, waerover sijlieden oock gegeven hebben haerlieder recepisse aenden voorn. heere voorscepene: sonder dat sij nochtans aende selve vivres ofte waren hebben getoucheert, ende mits het scriven van uwer E. niet en begeeren te commen; maer sullen ontbieden mijn heeren van Gendt, ende, ist mogelijck, doen veranderen tvoorn. recepisse; emmers in allen gevalle verwachten de compste van uwer E. ofte van ymanden van uwen wegen. Hiermede henlieden recommanderende in uwe goede gratie, sullen bidden den Almogenden Heere, uwer E. te verleenen sijne Goddelijcke gratie in een lancksalich leven. Mij gronthertelijck recommanderende aen uwer E., dewelcke ick sal altijts wesen ten dienste. Vuyt Denremonde, den xviij^en^ Decembris 82.

Uwer E. goetionstighen vrient ende dienaer,
Nothe, pensionaris der voorss. stede.

Adres:

Edele, weerde, wijse ende seer voorsinnighe Heere Joncheere van den Dorp,

Superintendent generael vande vivres.

CXCIX. Brief van van Affhuyse aan van den Perre, 19 December 1582.

De laatstaangekomen fransche troepen, die door Catharina de Medicis en den koning van Frankrijk naar de Nederlanden waren gezonden, om Anjou zijnen beraamden aanslag op Antwerpen te helpen volvoeren (zie daarover: Kervijn de Lettenhove, les Huguenots et les Gueux, deel VI, bl. 353 volgg.), werden langzamerhand in de richting naar die stad vooruitgeschoven. Na eerst in het kwartier van Brugge ingekwartierd te zijn geweest, waren zij nu, althans reeds ten deele, naar het land van Waes getrokken, zoodat zij nog slechts door de Schelde van Antwerpen gescheiden waren: een deel der troepen schijnt echter nog tot 22 December op het grondgebied van Brugge en het Vrije gebleven te zijn, daar de commissarissen dier stad tot op dien dag in functie bleven (zie de boven medegedeelde declaratie van kosten door de Stad Brugge gemaakt voor het fr. leger).

In hunne nieuwe kwartieren leden de soldaten wederom aan alles gebrek, terwijl zij daarenboven nog met zware overstroomingen te kampen hadden. De verzorging der troepen had dus eigenaardige bezwaren, waaromtrent v. A. bijzonderheden mededeelt. De voorraad uit Zeeland, waarvan hij melding maakt, was de proviand, door de Staten van Holland gereed gemaakt voor de nieuw aangekomen fransche troepen, bedoeld in de boven medegedeelde brieven dier Staten aan den Prins van 24 November en 2 December. Het voortdurend streven van Gent, om alles tot zich te trekken, blijkt

ook nu weder uit hetgeen met die provisie voorviel.

Monsieur, apres mes humbles recommandations, serviera ceste pour advertier a votre S^e^, que des six cens florins que mess^rs^ de Gandt me ont assigné recevoer de Lucas Dainaert, je nen ay receu que 350 florins a Hulst et a Axelle; des restans 250 florins ledict Daynart ma doné assignation sur Assenede, Bouchhouten, de ij^c^ £ et 50 £ sur la ville de Hulst; et comme la gendarmerie, venu de Franse a esté audict Assenede et Boulchhouten logé, et tous les habytans ou les prinsipaux diceulx ont este retierez desdicts lieux, je nay point eu le moyen pour la aller recevoer lesdicts deniers, tellement que dedens troes ou quatre jours checun desdicts absens seront de retour en leur demeure, et allors poray la aller, pour recevoer lesdicts deniers. Et entretant mess^rs^ de Gandt me ont ordonné daller faire deserger deux bateaux, qui sont venu de Zellande, chergé de xvj^m^ pains, de ung pastart piece, 240 tonnes de servoesse de Delft; viij^m^ ℔ de fromaige; 28 tonneaux de char de beuf sallé, 20 demy tonneaux de burre. Et le commis qui a serge desdicts bateaux a esté devant jer a Gant au colege et lur a montré sa commission, laquele contient, que lesdicts bateaux ierroist a Dunkerke, Nieuporte ou a Gandt, pour la este destribuué lesdicts vivres aux Franchois venans de France. Et quant ils sont venus a Vlissinge, ils ont entendu, que lesdicts Francois estoint au terroer de Gandt; pour ce ils sont venus au Sas de Gand, et mess^rs^ de Gandt me ont envoié jer audict Sas, avecques ledict commesser de Hollande, pour la faire ouvrier ledict Sas, affin que lesdicts bateaux passeroint ledict Sas, lequel de sertain jours lon a ouvert, pour les exses-

sives grandes, haultes *eauves* [1]), quil y a en ce quartier ichy, et mesdicts S^r^. veulent expressement, que lon desergera lesdicts deux bateaux en petyt bateaux, pour este le tout mené a Mourbecque, la ou il y a iij mille Swijsers, et tous ceulx du vilaige sont enfuis, et a Steken il y a aucuns demoré, la ou le gran baylly de Vas [2]) est et le commisser Vildrbecke, [3]) lesquels ont ce matin envoyé au colege de Gandt, affin quils envoyeroint pain, servoesse, fromaige en toute diligence, car la nesessité y est gran, et pource veulent avoer desergé lesdicts bateaux, comme verrés par la lettre quils escrivent a mons^r^. van Dorp. Et moy, je leur disoye, que je voloye envoyer lesdicts deux bateaux vers Anvers, pour dela este envoyé a Repelmonde, Timsich [4]), ce que et ou mitan [5]) du pays de Vas, et dela on poroet envoyer lesdicts vivres en tels vilaige, que besoing seroet, et que sela seroet le plus expedient, veu quil y a ichy telle movaise commodité de mener lesdicts vivres aux lieux la ou les gens de gerre sont a cause des hautes eauves quil y a partout. Mes quoy que jay dict a mesdicts S^rs^, ils ne veullent nullement lesser allir lesdicts bateaux vers Anvers, tellement que ce aprediné jauray vi petys bateaux pour mener lesdicts vivres a Bourbecque [6]), Stekne, et autres lieux, la alentour. Mes je envoyeray a Gandt les 28 tonnes de char sallé, les 20 demy tonneaux de

---

1) eaux.

2) Servaes van Steelandt, heer van Wissekerke, was groot baljuw van het land van Waes. (Gachard, Corresp. de Guill. le Tac: V. bl. 80).

3) Bilderbeke. Gachard; t. a. p. bl. 83.

4) Theemsche?

5) au milieu?

6) Moerbeke.

burre, affin que de Gandt on le pora envoyer a Dermondt, la ou il me samble, soups correxsion, que lon doet faire venier tous vivres, et la doet este le prissipal estaple de vivres, car dela on le peupt avoer la ou lon le voldra avoer, tant par charioet que par eauve. Lesdicts deux bateaux sont au demy semin de Gandt au Sas (*au Rouge tour*), [1]) la ou leauw, et pour aller ver Mourbecke et Stekene, et jusques a la ferray aller lesdicts petys bateaux, et la sera le tout prins hors lesdicts deux bateaux, et dela je envoyeray lesdicts 28 tonnes de char et 20 demy tonneaux de burre a Gandt es mains de Calart, [2]) et apres que jauray distribuué lesdicts vivres a Mourbecke et Stekene, je retourneray vers Gandt, pourquoy chi me volez escrier quelque lettre, me lenvoyez es mains de Calart et il la gardra jusques a ma vennue.

Monsr., vander Crusen et van Eck [3]) sont passé troes jours, party de Gandt, avecques xviij[m] pains, 185 tonnes de servoesse et ils en ont distribuué une bonne partie aupres le pon [4]) de Runen, la ou la gendarmerie, et passé de Ecklo ou pays de Vas, et la reste bien xij[m] pains; sont ce matin allés vers Bourbecke et Stekene, et Calalart [5]) a pret xx[m] pains, lesquels il fera mette ce aprediné aen petys bateaux pour este amené vers Stekene, comme ce matin Messrs luy ont commandé faire; et moy, jay demain tout le jour ouvraige assez, pour faire mette le tout hors lesdicts deux bateaux en les petys bateaux, pour este apres demain a Mourbecke et Stekene. Et Messrs. ont or-

1) de cursief gedrukte woorden zijn onderstreept.

2) Calart was commies der vivres: hij schijnt v. Affhuysen als Stapelhouder vervangen te hebben.

3) van den Hecke

4) pont.

5) Calart.

doné faire quire aultres xx^{m} mille pains, pour les avoer prè pour apres demain. Et vale! en grand haste. De Gandt, ce Mercquedi au diné, devan le none du tans passé, et le marcquedi apres le nouw nouvellement forgé, [1]) xixe de Decembre 82.

par le tout votre serviteur,
Jacques van Affhuysse.

Adres:

A Monsr. le receveur general des vivres du camp de son Alteze, le S^{r}. Baltazar van der Perre

en Anvers.

Oft aen min heere van den Dorppe, oft aen min heere Corpels.

CC. Brief van van der Does aan van Dorp, 27 December 1582.

Hij verkreeg niet zonder moeite van de Staten van Holland de helft van de hoeveelheid haver, die hij in last had van hen te vragen.

Eedele, vrome, zeer voorsienighe heer,
Ick gebiede mij gedienstelick tuwer E.

Ick en hebbe nyet konnen naelaeten, uwer E. andermael mijn wedervaren alhier over te scrijven, duer dien ick op mijn voergaende schrijvens aen uwer E. van date den xviij^{en}, gesonden met een bierschip van

---

1) De laatste woorden zijn onverstaanbaar tenzij de schrijver doelt op den toen juist ingevoerden Gregoriaanschen Kalender. In *none* en *nouw* schuilt hetzelfde woord, hetwelk de beteekenis moet hebben van *tijdrekening*.

Delfft,[1]) egheen antwoerdt gecregen en hebbe, te weeten: alzoe mijne heeren den Staeten van Hollant haer nyet wel legen en konden tot furnissement vande lxix lasten havers, deur dien zijl. onlancx geleden tot vuytrustinghe van ettellicke schepen, omme de Franchoisen van Cales tot Dunckerken over te brengen, hadden over vijff duijsent gulden costen gehadt, ende alsnu ten versoucke van zijn Hoecheyt mosten binnen veerthien dagen furneren Lxx^{m} gulden, overzulcx seynden[2]): mette haver moste patientie hebbe; versochte[3]) daeromme, dat uwer E. gelieven soude uwe goede gelieffte daerin over te schrijven, offte mijn heeren Staeten offte sommighe van heml. de saecke recommanderen. Doch hebbe daerentusschen, deur den heere van Schagen, Mathenes als anderen, vercregen de helfft van voerss. lasten havers, dewelcke den tresorier Geryt Jansz. Delft belast zijn te furneren; hebbe daeromme op gisteren met een van zijnen weegen tot Delft geweest; dan hebben geen weeten te becomen, die opten comptoire van Myerop wilden leveren, dan wel opden naem vanden voerss. tresorier Gerrit Jansz., diewelcke daer nyet voer spreecken en wilde. Ick soude tselve op huydent mijnen heeren Staeten verthoen hebben ende versocht gehadt, eenighe andere middele daerin te willen vinden, alzoe de noet, ende indien het quame te vrijsen, zulcx vereyschte. Ick sal alle naersticheyt doen, soe haest de voerss. helft gefurneert sal zijn, aen uwer E. die over te seynden ende voerts diligenteren omme de andere helft

---

1) Den brief van v. d. Does van 18 December heb ik niet gevonden.

2) seyden.

3) *versochte*, namelijk: ik (v. d. Does) verzocht in mijn vorig schrijven.

eersdaechs met te brengen, indien uwer E. sulcx goeduncken sal; uwer E. sal gelieven, mij te gebieden uwe goede gelieffte, die ick in allen bereyt ben te volcomen; dat kenne Godt, dien ick bidde, u

Eedele, vrome, zeer voersienighe heer, te willen hebben in zijn heylighe behoede. Vuyten Hage, desen xxvij^en^ Decembris 1582.

uwen dienstwillighen dienaer,
Franck van der Does.

Mijn vader ende moeder gebieden hen gedienstelick aen uwer E.

Adres:

Eedelen, vromen, zeer voersienighen heer, Joncheer Aernoult van Dorp, heer van Maesdam, superintendent generael van den vivres vanden legere des Hertochs van Brabant, woenende int Kipdorp tot

Antwerpen.

Den brenger drie stuvers.

CCI. Brief van de Schepenen van de Keure der stad Gent aan van Dorp, 29 December 1582.

Zij kunnen de door van Dorp gevraagde 4500 gulden niet opbrengen, daar zij belast zijn met het onderhoud der fransche soldaten in het land van Waes, hetgeen hun meer kost, dan die som bedraagt.

Edel ende weerde heere. Uw scrijven vanden xvij^en^ deser maendt hebben wij wel verstaen, ende voor

antwoorde: om den grooten noodt, ons overcommen vanden volcke van orloghen, ligghende inde prochien van Stekene, Moerbeke, Sinay ende daeromtrent, werden ghenootsaect groote quantiteyt van vivres dagelicx derrewaerts te zendene. Ende zo uwer Ed. bekendt es, dat de iiij^{m}v^{c} gulden, bij uwer voorss. missive verzocht, zijn ghedestineert tot incoopen van de voorss. vivres: wij commen alsnu veel te cort, ende beswaren backers, brouwers, vettewariers, omme op ons credit van henlieden de victuaillen te lichtene. Bij denwelcken uwer Ed. wij tzelve wel hebben willen adverteren. Hiermede ons ghebiedende in uwe goede gratie, bidden den almachtighen God, u te verleenen de zijne.

Vut Ghendt, den xxix^{en} Decembris 1582.

Uwe goede vrienden, Scepenen vander Kuere der stede van Ghendt.

S. Heylinc.

Adres:

Edele ende weerde heere Joncheer Arendt van Dorpe, etc. commissaris general van den vivres.

CCII. Brief van de Schepenen van de Keure der stad Gent aan van Dorp, 29 December 1582.

Zij deelen mede, dat de door Holland voor het fransche leger gezonden proviand, te Sas van Gent is aangekomen, en op hun last aan de soldaten is uitgedeeld. Zij klagen over den overlast, dien de troepen hen doen lijden.

Edele ende weerde heere. De Staeten van Hollandt hebben tot secourse vanden toch [1]) ende leghere van zijne Hoocheyt (in Vlaenderen nu onlancx ghearriveerdt) ghesonden twee scepen met victuaille, tsamen met zesthien duisent brooden, eenich bier ende case, dewelcke scepen duer tghendtsche Zas ghepasseert zijn over twee daghen, ende daeromme belast, dat Affhuusen ende andere uwe ghedeputeerde ende dienaers dezelve victuaillen zouden beweghen tot Moerbeke, Stekene ende daaromtrent, ende dezelve naer costume den volcke van oorloghe vutdeylen. Wij doen alhier alle backers backen ende brouwers bier beschicken, twelck dickwils inden leghers nyet gheraeken en can, om de groote wateren ende tempeesten. Ende wij duchten, zo denzelven legher in Waes blijft ligghende, dat ons alle middelen benomen werden tot subventie van zijne Hoocheyt ende ordinaire lasten, midts dat duer tvoorss. volck van oorloghe alle imposten, subventien, ordinaris ende extraordinaris, metsghaders de lijsten van consumptien ende andere cesseren ende ophouden. Hendende [2]) hiermede desen, bidden God,

Edele ende weerde heere, U. E. te bewaren in lanck, ghelucksalich leven. Te Ghendt den xxix December 1582.

Uwe Ed. goede vrienden
Scepenen vande Kuere der Stede van Ghendt,
S. Heylinc.

Adres:

Edele ende weerde Heere Joncheer Arnoult vanden Dorpe Superintendent general vanden vivres, etc.

---

1) *toch*, tocht, heertocht?
2) Eindigende.

CCIII. Memorie door van Dorp aan den Hertog van Anjou aangeboden, 2 Januari 1583. Concept, door een klerk geschreven, en op verschillende plaatsen door v. D. eigenhandig verbeterd.

Hij beklaagt zich, dat hem het geld, dat hij noodig heeft voor het oprichten van een magazijn, niet wordt verstrekt; en dat hij tegenwerking ondervindt en aan miskenning blootstaat.

Le ij^me^ jour de Janvier
1583.

Monseigneur.

Le superintendent general des vivres at depuis naguaires remonstré a votre Alteze, comme pour la nourriture du camp, estant aux faulxburgs de ceste ville, il en faille pour plus de viij^c^ florins par jour, et qu'a raison de ce lon debvoit lors aux livreurs plus de dixneuff mil florins, dadvantaige que pour larmée nouvellement entrée en Flandres, il estoit necessaire de faire quelque fond de vivres en la ville de Dendremonde de bonheure. Surquoy, combien qu'il pleut a votre Alteze lui dire quelle avoit commandé a laudiencier, dexpedier ordonnance de dix mil florins a prendre et lever sur les premiers deniers que les Estats generaulx ont a furnir prestement, si est ce quil en differa la depescher, disant qu'elle ne povoit estre faite sans prealable communication d'avecq lui et mons^r^. de Pruneaux, assignant a ce, heure aprez la disnée du jour de Noel. Or icelle venue, le sommaire de leur dire se concluoit a ce en effect, que ne povans les trois cens mil florins estre emploiez a aultre usaige, que pour paier les gens de guerre, il falloit

qu'on trouvasse moien de faire continuer la livrison a credit, usans en ce de persuasions et presse telle, comme lon feroit devers cetlui du debvoir et bonne volunté duquel lon se doubtast. Aians touttesfois sur ce oyz sa responce, sen sont en allez faire le rapport a Votre Alteze a linstant, lequel oy, il fust dict a ce general, que l'ordonnance des dix mil florins se depescheroit sur les premiers deniers, que le tresorier van der Beke recepvroit, et que moiennant ce, il voulsist induire les livreurs a continuer la livrison encoires aultres dix jours. Enquoy il sest acquicté si bien, que depuis il ny a eu faulte en lordinaire, jusques au jour d'avanthier, que quelques ungs des livreurs ont commenché a sen retirer, non de mauvaise volunté (comme ilz disent), mais a faulte de povoir; chose qu'a meu ledict general, de faire solliciter des aultres, mais quoi qu'il leur ait offerte obligacion en son propre et privé nom, accompaigné de bon respondant, ilz ny ont peu estre induictz. Or voiant, comme en cecy ne peult este remedié, sinon par argent comptant, il sest mis a solliciter en la chambre des aides la lettre de descharge des dix mil florins sur ceulx de Brabant, a rabbattre de leur quote esdictz trois cens mil florins, aiant auparavant tant fait devers iceulx, que, moiennant telle lettre, ladicte somme seroit comptée prestement. Mais lordonnance de votre Alteze veue par le tresorier general Laurin, il a refusé de signer ceste descharge, comme qui n'importe qu'assignacion simple sur les deniers accordez et cy apres a accorder. Qu'est ce quil remonstra hier a votre Alteze, present ledict S^r^. audiencier, sans touttesfois avoir peu obtenir ladicte ordonnance chargée. Et comme ceste dilation est cause, quil ne se polra plus faire nulle distribution des vivres, ledict general est contrainct den advertir votre Alteze, afin

que son plaisir soit, de faire obvier a tous inconveniens, en donnant ordre non seullement en cest endroict, mais aussy a faire establir ung fund de vivres, tant pour les hommes, que pour les chevaulx, au moien duquel lon puist subvenir a la necessité et faire cesser la mengerie a discretion, quest desia cause, selon qu'escripvent ceulx de Gand, quilz ne paieront la descharge de iiij^{m}v^{c} florins, destinez pour lesdictes vivres, voires, demourant le camp au pais de Waes, que tous moiens leur seront ostez, dont deubt estre tiré le furnissement de leur quote. A quoy convient (soubz humble correction) avoir serieux esgard et de bon heure, en tant que votre Alteze a prins les vivres a sa charge, et qu'avecq cela est aneanti et cessé le moien accoustumé, pour en tirer d'aillieurs, quoyque quelque seigneur principal, de ce ignorant, lentende tout aultrement, mesmes que le general auroit a respondre de la faulte de vivres, de maniere, comme s'il en eut a tout heure ung magasin astez furni, et qu'il ne teint qu'a sa bonne ou mauvaise volunté, d'en faire ou surcheoir la distribucion, desirant enoultre d'avoir le nom par escript de cestui, qui auroit ainsi fait mourir ung nombre infini des soldats franchois de fain et malraige. Vraiement, Monseigneur, ces propos ennuyent aulcunement ce general, veu qu'il na mancqué en ses debvoirs, diligences, et a faire des remonstrances frequentes, tant a votre Alteze, qu'a messieurs du conseil d'estat, des finances et aides, et mesmes a Messieurs les estatz, tant generaulx que des provinces en particulier. Or passant tout cecy, ledict general retourne a supplier a votre Alteze, quil lui plaise, de faire depescher lordonnance susdicte en forme deue et en oultre, par une meure deliberacion, establir tel ordre en ce fait de vivres, tant important a votre service, quil puisse scavoir de quoy dormais

saider pour obvier a tous inconveniens, oblocutions et facheries. Ce fait, votre Alteze peult de lui s'asseurer de toutte loyaulté, diligence et vigilance en ceste sa charge, ny povant aultre chose. Et la, ou il polroit sembler a quelques ungs, qu'elle deubt sextendre en aultres debvoirs et offices, ledict general sera tres aise de lapprendre et ensuivre, selon sa possibilité. Aussi, si quelque aultre peult estre trouvé, qui fut plus abil inventeur dexpediens, que lui, preferant de sincere affection l'advanchement du service de votre Alteze a son particulier, sen departira tres voulentiers, moiennant que son honneur et reputacion puissent demourer en leur entier.

CCIV. Brief van J. van den Hove aan van Dorp, 2 Januari 1583.

De Magistraat van Gent had verklaard, nog slechts weinige dagen de fransche soldaten in het land van Waes te kunnen onderhouden. Hij stelt stelt voor een magazijn te Dendermonde op te richten.

Monsieur le General. Ores que je ne doubte poinct que votre S^rie^ en sera suffissament adverty tant par mons^r^ Poirier que Berat [1]) de ce que ce passe parde-

---

1) Het blijkt hieruit, dat van Dorp, behalve de reeds genoemde officieren, nog Barrat, Dupoyrier en van den Hove naar het kwartier van Gent had gezonden, en dat deze tevens een schrijven aan Anjou overbrachten, dat ongetwijfeld eene nieuwe aanvrage om hulp behelsde.

cha touchant le faict des vivres, je n'ay toutesfois voulu perdre ceste occasion, sans vous faire entendre ce que jay aprins tant de ceulx de lestaple de ceste ville, que de Messieurs du Magistrat, ascavoir, que pendant que larmée at esté entour de ceste ville, ilz ont delivré la quantité de 72000 pains, 185 tonneaux de biere, 1000 £ de fromaige, 4834 £ de chair, 76 sacqs de lavoyne, le tout depuis le 13 de Decembre; sans ce quest venu d'Hollande, ascavoir 16000 pains 240 tonneaux de biere, 9000 £ de fromaige, ce que ung de vous commis, ascavoir Affhuysen, est aller recepvoir. Ceulx du Magistrat on dict dassembler aujourdhuy apres la presche, pour resouldre sur le contenu de la lettre de son Alteze, mais ilz nous disoyent hier quilz nont le moyen de le continuer, sinon pour quatre ou cincq jours, et que ceulx d'Anvers debvroient aussy faire le debvoir, surquoy Monsieur Poirier leur at bien respondu, quil ny avoit moyen davoir aulcuns vivres de dela, daultant quilz avoient sy loingtemps continué la distribution autour de la ville. Nous attendons icy tant seulement la resolution de ceulx du Magistrat, pour en advertir votre S^rie^ du tout, et incontinent nous marcherons vers le camp, ou que mons^r^. Poirier ira trouver mons^r^. de la Trappe, qui y commande a present [1]), pour avoir lestat des gens de guerre et faire ung estat, comme convient, avecq lequel il est dintention de venir trouver votre S^rie^, et Berat messieurs de la ville. Et daultant que le camp aproche fort la ville de Dermonde [2]), ilz ont

1) Biron was naar Antwerpen gegaan om de plannen voor den beraamden aanslag te helpen vaststellen.

2) Niet het geheele leger trok naar Dendermonde, zooals v. d. Hove vermoedde: een deel bleef in het land van Waes, gelijk uit

trouvé convenier denvoyer quelquun vers Dermonde, pour apprester quelque magasin, tant pour illecq recepvoir les vivres quilz auront de Gandt et d'Anvers, comme estant la place le plus commode, pour illecq faire la delivrance, a cause que n'avons aulcun moyen de le delivrer au camp par faulte de chariouts; jusques a present on lat faict a Locqueren avecq de barquettes, mais aujourdhuy le camp se deloge, parquoy ilz mont depesché pour Dermonde, pour illecq faire le debvoir requis, esperant faire tel debvoir, que votre Srie en recepvra contentement. Et daultant que jespere, que le Commissaire Poirier viendra trouver en brief votre Srie, de quy votre Srie entendra plus amplement ce quilz auront besoingné, finera la presente, apres mavoir tres humblement recommandé a la bonne grace de votre Srie. Escript en tres grande haste, le 2 de Janvier 1583.

Le tres humble Serviteur de votre Srie,
J. van den Hove.

Adres:

A Monsiegneur, Monsieur le Superintendent general de vivres, Sr. de Maesdamme, etc. demourant en Kipdorp

en Anvers.

au porteur deux solz.

---

een later mede te deelen brief blijkt. De afdeeling, die naar Dendermonde werd gezonden, moest strekken om die stad voor Anjou te verzekeren, zooals dan ook gelukte.

CCV. Brief van Servaes van Steelandt, grootbaljuw van het land van Waes, aan van Dorp, 6 Januari 1583.

Het land van Waes heeft de fransche troepen onderhouden, zoolang die daar gelegerd waren: hij ontmoette de officieren van van Dorp, die naar het kwartier van Dendermonde gingen, omdat men daar niets voor het onderhoud des legers wilde opbrengen.

Monsieur. Depuis que je suis party de vous, je naye veu ne ouy de Corpelz, ne receu lettres de luy, et ne debvez craindre, que ceulx du pays de Waes payeront sur quelques ordonnances, soyent siennes ou aultres, si avant quil touche les vivres. Car ceulx de ce pays ont enthierement furny les vivres dammonition et au surplus nourry larmée franchoise depuis quelle est venue illecq, saulf que au villaige de Moerbeke les Suisses ont receu pour iij ou quatre jours vivres de Messrs de Gand. [1]) Devant hier au soir me sont venu trouver a Waesmunstre, Barrat, van der Crucen, Lievin van Hecke et celuy, quy maine les vivres d'Hollande, lesquelz trois derniers sont passez icy par la riviere pour fournir les vivres au pays de Tenremonde, veu que ceulx dudict pays et ville n'ont voulu furnir aulcune chose. Ledict Lievin van Hecke ma delivré xv tonneaux de biere, et en ay respondu envers mess[rs] de Gand. Il y a icy en mon bailliage enthierement gastez dix ou xj villaiges, et ne servant cestes a aultre effect, prieray Dieu, vous,

1) Deze voorstelling is volkomen in strijd met hetgeen de Schepenen van Gent op 29 December 1582 aan van Dorp schreven, dat zij dagelijks groote hoeveelheden levensmiddelen naar de Franschen te Moerbeke, Stekene, enz. moesten zenden.

Monsr, donner heureuse vie et longue. Me recommandant de bien bon cœur en votre bonne grace; de Waesmunster, ce vj^{e} de Janvier 1583.

Votre a commandement serviteur,
Servaes van Steelandt.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van den Durpe, general des vivres.

CCVI. Brief van van den Hove aan van Dorp, 6 Januari 1583.

Hij heeft den franschen bevelhebber in zijn hoofdkwartier te Waesmunster opgezocht, en zich op de hoogte gesteld van de dagelijksche uitdeelingen: deze waren zoo ruim gesteld, dat het onmogelijk was dagelijks genoeg brood aan te voeren, hetgeen de fransche commissaris Troyan zelf begreep, waarom hij de rantsoenen verminderde: hij raadt v. Dorp aan, om dezen officier aan de intendance te verbinden, hoewel de nederl. officieren hem slecht kunnen lijden: onder deze laatsten heerscht een slechte geest, waarom hij aan v. D. verzoekt, om iemand te zenden, die in zijnen naam het bevel zal voeren en gezags genoeg bezit, om zich door de officieren te doen eerbiedigen.

Aan dat laatste verzoek voldeed van Dorp niet: voor zijn persoon bleef hij liever aan het Hof, dan dat hij zich in het legerkamp begaf, en Corpelz wilde hij niet zenden, daar hij juist te dien

tijde, door herhaalde verzoekschriftenaan Anjou, het ontslag of althans de schorsing van zijn luitenant zocht te verkrijgen.

Monsieur le General. Esperant, que par monsieur Porier, votre S^rie^ en sera amplement embouché de tout ce qu'ilz ons besoingné depuis ma precedente [1]), me semble superflu d'en faire icy aulcun recit. Ceste servira pour advertir votre S^rie^, comme a son departement Berat et moy nous sommes transportez en toute diligence vers Waesmunster pour recouvrer du Sr de la Trappe, marischal du camp, lestat des gens de guerre, estant presentement en Flandre, lequel S^r^. incontinent (par certain commissaire des vivres, estant venu avecq lesdictes trouppes) l'at faict tenir a Berat, quy monte a 22000 pains par jour, dung patart pieche, en donnant a chasque soldat deulx pains par jour. Et ores que luy avons affirmé, que jusques a present on n'at delivré qu'un pain par jour a chascun soldat et qu'il seroit impossible de pouvoir journellement recouvrer une telle quantité, nous ont respondu l'ordonnance de Monseig^r^. le marischal de Biron estre telle, et n'oser diminuer ledict estat. De la sommes allé trouver le Bailly de Waes, ou qu'avons trouvé vande Cruyce, quy y estoit arrivé avecq les vivres de Gand, et Affhuysen avecq les vivres, estant venu d'Hollande; mais, d'aultant que ledict Bailly nous asseura, que les villageois entretenoient tous ceulx quy estoient encores au pays de Waes [2]), ilz sont pas-

1) Op 3 Januari schreef Barrat aan van Dorp, dat de Schepenen van Gent niets meer hadden willen toestaan, dan levensmiddelen voor drie dagen.

2) Dit antwoord van den groot-Baljuw strookt weinig met de klachten, in zijn vorenstaanden brief vervat.

sez jusques a Hamme, au pays de Dendermonde, ou que les Suysses sont logez, et estant illecq arrivé, y avons trouvé vanden Hecke quy y avoit faict la distribution les jours precedens; entre les mains de quy avons laissé 6600 pains, 22 tonneaux de biere, 24 fromaiges aux Suisses, oultre ce: 3000 pains, 22 fromaiges et 16 tonneaux de biere, le tout pour deux regiments franchois et deux journées, ayant fait venir le batteau avecq la reste des vivres jusques a Dermonde pour les distribuer a ceulx qui sont la entour, tant a Grimberge, Appels, Vlassenbroek et aultres villaiges, et comme il ny a moyen de pouvoir partout arriver avecq les barques, seroit plus que necessaire d'avoir icy quelque quantité de chariots, pour y mener les vivres. Et affin d'eviter les despens inutilz, Berat at laissé es mains dudict van Hecke ordonnance a ceulx quy illecq passeront de Gand, affin de la [1]) laisser le mesme quantité, que dessus pour semblables deulx journées, et d'envoyer tousjours la reste audict Dendermonde, ou que sollicitons pour avoir pres de la riviere quelque place commode, ou que jespere faire le debvoir requis a la distribution tant et jusques a ce quil plaira a votre S^rie^ aultrement en ordonner. Le commissaire ayant dressé lestat que dessus, se nomme Monsieur Troyen, quy nous at tousjours accompaigné, avecq ung commis tant a Waesmunster, Hamme que Dendermonde, et nonobstant quelque jalosie entre aulcuns, me semble (soubz treshumble correction de votre S^rie^) qu'icelle ne feroit mal de s'en servir en campaigne, comme estant experimenté en ce faict et homme raisonnable a mon avys, et quy est cognu entre les gens de guerre, quy les pourra

1) là, te Hamme.

contenter mieulx que quelque aultre, mais il nous at dict, estre dintention de soy retirer bien tost vers France. Et comme il y a grande envie entre aulcuns de vous officiers pardecha, lesquelz (affin de n'estre tauxé et noté de ce vice de faulx rapportz) je les laissera denommer par autruy, me semble, que le service ne se pourra bonnement faire selon la bonne intention de votre Srie, sy icelle n'envoye au camp quelcun qu'ilz doibvent obeir et respecter, comme votre personne, et quy soit crainct, car en lieu qu'on debvroit assister, aymer et favoriser les ungs les aultres, comme freres, il y a aulcuns quy me detractent, et vilipendent non seulement (en presence de plusieurs gens de bien et qualité) lun laultre, mais aussy lhonneur de votre Srie, comme en brieff icelle entendra plus amplement. Esperant, que votre Srie ne prendra de mal part, sy cest mien escript soit par trop familier, mais que le recevrez de tel coeur, dont il procede, estant totalement adonné a faire tres humble et fidele service a votre Srie et a la patrie. Et sur ce, je prieray le Souverain,

Monsieur le general, de maintenir votre Srie en santé, et donne laccomplissement de voz vertueux desirs. De Dendremonde, le vje de Janvier 1583.

Le tres humble et tres affectionné serviteur de votre Srie.

J. van den Hove.

Ceste escripte, le susdict commissaire est party vers le camp, et daultant quil trouve par experience estre impossible de recouvrer une telle quantité, at diminué lestat a 1250 pains par jour, comme votre Srie verra par lestat que Berat apportera. Et comme avons entendu, que Affhuysen at receu trois

cens florins, luy avons requis, de nous vouloir assister de quelque somme, affin de subvenir aux frais et depens qui conviendra faire icy a toutes choses extraordinaires, veu que notre argent est desia bien court, ayant laissé avant partir de Gand, avecq les frais de chariots et depens en chemin, ij double ducats, et depuis tenu chascun ung cheval a ij florins par jour. Mais il nous respond, que votre S^rie luy at cassé, et puis quil est cassé, quil se payera soy mesme et par ainsy sommes frustrez de notre pretendu, ores que luy faisions entendre votre volonté estre telle.

Adres:

A Monseig^r., Monsieur Arnt van Dorp, seigneur de Maesdam, superintendent general des vivres du Camp de son Alteze, demourant en Kipdorp
en Anvers.

CCVII. Brief van den commies Clarebout en den conducteur Schuermans aan van Dorp, 9 Januari 1583.

Zij berichten de inname van Eindhoven door den Heer de Bonnivet.

Monsieur. Ayant trouvé la commodité dadvertyr votre S^rie de noz nouvelles, navons voullu faillyr d'en advertyr votre S^rie, que le jour d'hier [1]) du matin entre cincq et six heures avecq layde sommes entré

---

1) Bor. XVII boek, bl. 35 en v. Meteren IV deel bl. 56, stellen de verrassing van Eindhoven op den ochtend van 7 Januari en de overgave van het kasteel eenige dagen later. Wagenaar, deel VII. bl. 471 geeft daarvoor op den nacht na 8 Januari.

en la ville d'Eyndhove, et ce jourdhuy, IXe de Janvier, se sont ceulx du chasteau, estant en ladicte ville rendu et sorty avecq lespée et poignart, estantz encoires audict chasteau deux cents et vingt soldarts Italiens, et entrans en ladicte ville y sont demeurez quelque trente Italiens et beaucoup prisonnier. Touchant les vivres qu'avions mené avecq nous, dautres avons distribué aux gens de guerre par ordonnance de Monsr. de Bonyvet; et presentement faict ledict S^r^. de Bonivet contribuer les villaiges, icy alentour, afin qu'ilz nayent disette des vivres, ce qui se faict avecq bon ordre. D'en advertyr votre S^rie^ de notre retour, nous ne est pour le present possible descripre le jour, ce que nous pouerons advertyr votre S^rie^ dans ung jour ou deux; auquel finerons ceste, noz recommandants tres humblement a votre bonne grace, ce que scait le Createur que vous,

Monsieur, veult donner santé, bonne vie et longue. D'Eyndhove, ce ixe de Janvier 1583, stilo novo.

Les touts votre serviteurs,

Guillaume Schuermans. J. Clarebout.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van den Dorp, S^s^. de Maesdam, etc. et superintendent general des vivres pour le service de son Alteze, demourant a la rue, nommé tkiepdurp en

Anvers.

Op 11 Januari schreef Clarebout aan van Dorp, dat de Heer de Bonnivet hem en Schuermans niet wilde laten vertrekken, maar hen te Eindhoven voor de uitdeeling der levensmiddelen deed blijven, en evenzoo de 9 wagens uit Turnhout en het land van Waes niet wilde terugzenden, die hij op zijn onderneming had medegenomen.

CCVIII. Brief van van den Hove aan van Dorp, 9 Januari 1583.

Hij zendt hem een brief over door den commies Lieven van Hecke, aan Barrat geschreven uit Hamme den 7 Januari, waarvan de inhoud was, dat hij de hem gegeven bevelen niet kan uitvoeren, daar de fransche soldaten hem met geweld dwingen, om hun dagelijks dubbel rantsoen te verstrekken, bewerend, dat dit de bevelen zijn der beide fransche commissarissen der vivres, en dat deze alleen orders te geven hebben. Deze officieren zelf werkten hem tegen, door te beletten, dat hij den voorraad, dien hij over had, naar Dendermonde doorzond, zeggende, dat zij daarmede een fransch regiment wilden voorzien, dat te S^{t}. Jans-Steen in kwartier lag. Deze klachten werden aan v. d. Hove in allen deele bevestigd door verschillende personen, die uit Hamme gekomen waren, zoodat hij aan v. D. verzoekt, een opperhoofd te zenden aan wien allen gehoorzamen zouden. Met het oog op deze omstandigheden en de houding van het fransch garnizoen te Dendermonde heeft hij gelast, dat de schepen met levensmiddelen noch te Hamme, noch te Dendermonde aan den wal mogen komen, maar voor anker moeten blijven liggen. Het leger trekt op naar Brabant, waar men wagens noodig zal hebben voor het vervoer der vivres.

Monsieur le General. Ayant depuis le partement de monsieur Berat, receu une lettre dung de voz commis, estant a Hamme, n'a peu obmectre de la faire tenir a votre S^{rie}, affin qu'il plaise a icelle pour-

veoir en temps aux desordres qui sen poulroient ensuyvre par faulte d'ung chief qui puisse estre respecté et obey de tous voz officiers. Car combien que les amonitions y fussent journellement selon leur liste, en voulant chascun illecq estre maitre et ordonner selon leur oppinion et principallement ceulx qui ne sont acceptez par votre S^rie^ en service, il seroit impossible, de les servir comme il convient, car chascun qui vient dudict Hamme, me dict tout ce que ledict van Hecke escript, et davantaige. Parquoy jay depesché illecq ung homme expres, voyant que tout y va a la foulle, affin que le filz de Callart, ayant en charge 1800 pains, ny veuille abborder audict lieu, ny aussy venir en ceste ville de Dendermonde, d'aultant que le Sergeant-Major de ceste ville m'at adverty, que les Franchoys, estant icy en garnison, luy ont par plusieurs fois demandé, sy les amonitions pour le camp n'estoyent encores venu en la ville, et quilz le tiendront pour eulx, veu que le camp se parte, et quilz ne recoivent aulcun payement; ayant faict ledict batteau venir jusques a Drygoten [1]), et se tenir a lancre, affin de les distribuer a ceux qui sont esté entour de ceste ville, et quy par faulte de commodité, tant de chariots qu'aultrement, n'ont encores en de lamonition, nestant raison que les ung en recoivent tout, et les aultres rien. Au reste, puisque le camp se parte vers Brabant, ou qu'on ne trouvera la commodité des eaulx, sera plus que besoing, d'avoir quelque quantité de chariots. Jentens icy, quilz passeront a Drygoten, parquoy je my trouvera (comme n'ayont icy que faire) pour recevoir lesdicts pains et

1) Een gehucht op den rechteroever der Schelde, tusschen Gent en Dendermonde, twee uren gaans van laatstgenoemde stad verwijderd.

quelques sacq davoine, que ledict filz de Callart at amené. Et ne servant ceste a aultre effect, apres m'avoir bien cordiallement recommandé a votre bonne grace, priera l'Eternel,

Monsieur le General, votre Srie en vie heureuse et longue. En grande haste, de Dendermonde, le ixe de Janvier 1583.

Votre tres humble serviteur
J. van den Hove.

D'aultant que jespere, que monsieur Berat en asseurera a votre Srie, de ce que avons, a cause de nous chevaux, dependu, ne molestera icelle icy d'avantaige.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Arnt van Dorp, Sr. de Maesdam, etc. superintendent general des vivres, demourant en Kipdorp

en Anvers.

CCIX. Brief van de Staten van Holland aan van Dorp van 13 Januari 1583.

Zij beklagen zich, dat zij van de Schepenen van Gent geen bewijs van ontvangst van de levensmiddelen, door hen naar Vlaanderen gezonden voor de laatst aangekomen fransche soldaten, hebben kunnen verkrijgen, en verlangen dit alsnog van van Dorp te ontvangen, met bedreiging, om, zonder dat, geen verdere levering van haver meer te zullen doen.

Eedele, erntfeste, wijse, zeer voorsiennige, discrete heere;

Alsoe wij ter aencompte vande macht der Franchoisen binnen der Nederlanden, op het ernstich schrijvens van zijne F. G., tot victuaillement ende onderhoudt vande soldaten, met alle wterste debvoir, deur onse Gecommitteerde, Jehan Clautier, hebben doen leveren sekere vivres ende proviande ten behouve vanden oorlochsvolcke, wesende in dienste van sijn Hoocheyt, ende wij bevonden hebben wte recognitie van Jacques van Afhuysen, commis vande vivres, van wegen uwer E., van date den xxij^en^ Decembris lestleden, ontfangen te hebben acht ende twintich tonnen gesout rintvleesch, twintich halve vaten boters, acht duysent vier hondert ponden soetemelcx kaese, sestien duysent hondert vier ende tseventich teruwenbrooden van een St. tstuck, ende twintich lasten ende een halff Delfs bier van vier gulden den tonne, al tot behouff ende onderhoudt van den leger van sijn Hoocheyt: soe hebben wij den Burgemeesteren ende regierders der Stede van Ghent versocht, ten eynde de voorss. proviande ende vivres, achtervolgende tschrijvens van sijn F. G. ende de voorn. recognitie vanden voorn. Jacques van Afhuysen, aen onse quote bij syne Hoocheyt afcortinghe strecken moegen, ende daerof verantwoordt mach worden, als naer behooren, den brenger van dezen, onsen voorss. Gecommitteerde, Jehan Clautier, te verleenen behoorlijcke brieven, soe aen sijn F. G., den Staten Generael, alsmede uwer E., daer bij deselve bekennen ende verclaren, dat de voorss. vivres van onsentweghen aldaer tot Ghent sijn gelevert, ende deselve voorts met goede ordre ende opsicht ten behouve vanden leger van sijn Hoocheyt sijn gelevert ende verstreckt, omme aen haerl.

besoldinghe gecort te moegen worden, als naer behooren, ten eynde onse voorn. gecommitteerde daarop behoorlijcke descharge verleent mach worden, ende uwer E. egeene redene en hebbe omme diesaengaende enighe swaricheyt te maecken ofte hem tachterhouden onder dexel van dien, ende dat den voorn. Afhuysen yet buyten sijnen last soude moegen hebben gedaen, aenmerckende den dienst, die wij int oversenden vande voorss. provianden ende vivres, den landen gedaen ende bewesen hebben inder gemeene sake, ende opdat sijl. mede moegen blijven geexcuseert, dat deselve de voorn. vivres in heur particulier nyet aengevaert, nochte hen onderwonden hebben: soe hebben wij uwer E. wel ernstelijck bij desen willen versoucken, in aensieninghe van tgoet debvoir bij ons daerinne gedaen, ende dat de voorss. vivres verstrect zijn ten meesten dienste vanden lande, onse voorss. Gecommitteerde daerop te doen verleenen behoorlijcke descharge, nyet tegenstaende uwer E. schrijvens vanden iij^en^ deser maendt van January, ofte andersints zullen wij ghenootsaeckt sijn ons achter te houden aengaende de vorder versochte leveringhe vande resterende haver, mede in uwer E. voorss. ende voorgaende brieven vermelt, Hiermede,

Eedele, erntfeste, wijse, seer voorsiennighe, discrete Heere, onse Heere God zij met uwer E. Geschreven inden Haege, den xiij^en^ Januari A° 1583.

Ter ordonnancie vande Gecommitteerde Raden van zijne Ex^cie^ ende der Staten van Hollant.
Bij mij de Rechtere.

Adres:

Eedelen, Erntfesten, wijsen, zeer voorsiennighen, discreten Heere, Joncheer Arent van Dorp, superintendent vande vivres ten behouve van den legere van zijne Hoocheyt.

CCX. Brief van Hujoel aan Corpelz, 10 Januari 1583.

Hij klaagt, dat hij geen geld meer heeft, om de bakkers en brouwers te betalen, die voor het garnizoen gewerkt hebben; en dat de levensmiddelen bijna zijn opgeteerd, en verzoekt spoedige hulp.

Denzelden dag schreef hij in gelijken geest aan van Dorp, er bijvoegende, dat de bakkers en brouwers geweigerd hadden met werken voort te gaan, en dit verklaard hadden aan den Heer de Champes, die gedurende de afwezigheid van den gouverneur de Saisseval het bevel voerde. Deze was, volgens den brief van Hujoel aan van Dorp, naar Antwerpen vertrokken; ongetwijfeld om de laatste maatregelen over den aanslag op die stad te helpen vaststellen, daar hij tot de vertrouwelingen van Anjou behoorde (Bor. boek XVII bl. 38). Dat hij beloofd had, zooals Hujoel in dezen brief aan Corpelz schrijft, dat hij binnen eenige dagen order zou stellen op den ongeregelden toestand, die te Vilvoerde bleef voortduren, geeft reden tot de onderstelling, dat het in de plannen van Anjou lag, om zoo hij in zijn voornemen slaagde, ingrijpende veranderingen te maken in de wijze, waarop door de gewesten en de steden werd bijgedragen in de kosten voor den openbaren dienst.

Monsieur. Je croy veritablement, que serez aultant fasché de la multitude et prolixité de mes lettres, comme je suys triste et mary, que ne recois aulcunes nouvelles sur le contenu dicelles, et que ne vois nulle apparence, quil serat donné ordre au piteulx estat, ou je me retrouve maintenant, que je croy, nest ja-

mais advenu a nul estaplier, quy ayt esté en servyce, nayant ny moyen pour donner ung seul denier aux brasseurs et bolengiers que jay employé dois le xxiiij[e] de Novembre dernier, jusques a maintenant, oultre que tout le lardt que V. S[re] mavoit envoyé dernierement est failly dois Vendredy dernier, et le peu de chair de boeuf enfumeque quy me restoit, ne durerat point pour parfaire la journée dappres demain, comme jescripe presentement a Monsr. de Saisseval, lequel mavoit asseuré dy donner ordre de fort brieft, me priant, de vouloir continuer appres son partement quelques trois ou quatre jours, mais je vois, quil y at bien peu dapparence damendement. Quy est cause, Monsieur, que je vous supplie tenir la main favorable a ce quil y soit donné ordre, et que je puysse avoir moyen de payer lesdicts brasseurs et bolengiers et aultres en argent ou par quelque voye convenable, et ce au plus brieff que possible sera, declairant expressement navoir moyen de plus continuer le servyce en ceste maniere. Je vous supplie aussy, tenir la main, que je puysse avoir ma commission de Monsr. vanden Dorpe, nestant raison, que je serve sans icelle, nest quon me tient pour cassé, dequoy je supplie destre adverty, de sy bonne affection, comme je prye le Createur, quil octroye a

Monsieur sa grace, me recommandant a la siene, tres affectueusement. De Vilvorde, ce x[e] Janvier 1583.

Votre affectioné serviteur a jamais
Lucas Hujoel.

Adres:

A Monsieur, Monsieur Jehan de Corpelz, S[r]. de Litassart, maitre ordinaire en la chambre des comptes et premier commissaire des vivres de larmée de Son Alteze, en Anvers.

CCXI. Brief van des Pruneaux aan van Dorp, 12 Januari 1583.

Hij bericht op bevel van Anjou, dat de troepen den volgenden dag de rivier over zouden trekken, en beveelt hem te zorgen voor hunne voeding. De brief is niet gedagteekend; maar daar de uitdeeling van vivres aan de troepen, uit Vlaanderen gekomen, op 13 Jan. begon, moet deze brief op 12 Januari geschreven zijn (Bor. Boek XVII bl. 37. stelt de aankomst der Franschen te Antwerpen op 14 en 15 Januari).

Monsieur. Son Altesse ma commandé vous avertir, que demain son armée passe toute, et sa fiance est en vous, quil fault dishuit mil pins, bierre et fromage à l'equypoullant, afin que demain vous commansiés, sil vous plaist, monsieur, a faire magazin, pour fornyr, sera bien fait; ausi sil vous plaist, monsieur, arester demain aveques des marchanz, tant pour en fornir pour trante mil tt, en leur en avanzant dis, ou avec marchanz quy veullent fornir blé; il y fault remedier an quelque fason que soit. Je suplie Dieu, Monsieur, vous donner le bon soir.

Votre bien humble amy a vous faire servyse,
les Pruneaux.

Monsieur, je vous suplie, que du matin vous veillés venir dire a son Altesse, comme tout ira.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, surintandant des vivres a l'armée de son Altesse.

Bij de boven, sub. no. CCIII. medegedeelde memorie drong van Dorp er bij den Hertog van Anjou op aan, dat hij betere orde zoude brengen in den dienst der intendance, ten einde paal en perk te stellen aan de *mangerie a discretion*. Aan dat verlangen werd thans voldaan door reglementen, die de Maarschalk Biron vaststelde. Vooreerst maakte hij een ordonnantie, waarbij hij bepaalde, dat voortaan elken dag per man één brood zoude worden uitgereikt, zooals vroeger steeds gebruikelijk was geweest, en dus met intrekking van zijn vroeger bevel om twee brooden daags aan ieder soldaat uit te deelen (Brief van v. d. Hove van 6 Januari, sub. no. CCVI). Die ordonnantie zelf vind ik niet, maar haar bestaan blijkt uit een staat van de uitdeeling van levensmiddelen aan de Franschen, die uit Vlaanderen waren gekomen, gedaan op 13 Januari *suivant la nouvelle ordonnance*: en dat daarbij één brood per man werd toegestaan, blijkt uit een anderen staat van de uitdeeling op denzelfden dag gedaan aan de troepen, die te Borgerhout gelegerd waren, en uit een schrijven van 16 Jan. van P. Nismaker, die daarbij verlof vraagt, om aan de te Antwerpen aangekomen pionniers levensmiddelen te verschaffen, en wel 1 brood per dag voor elken man.

De beide andere reglementen omtrent den prijs, waarop de zoetelaars hunne waren zouden moeten verkoopen, en de rechten, die van hen gevorderd zouden kunnen worden, en omtrent de rechten en verplichtingen der zoetelaars, dragen geen dagteekening in de ongeteekende copien, die ik er van vind, maar het komt mij niet twijfelachtig voor, dat zij zijn vastgesteld,

toen het leger uit Vlaanderen te Antwerpen was aangekomen, en vóór den aanslag op die stad. Anjou toch verzamelde zijn leger onder voorwendsel van het tegen den vijand aan te voeren (Strada, III deel bl. 358). Daartoe moesten de nieuw aangekomen regimenten echter eerst worden gemonsterd, bij welke gelegenheid gewoonlijk soldij werd betaald: in dat geval bekostigden de soldaten zelf hunne levensmiddelen en dan kwamen de zoetelaars in het kamp: het was dus geheel in overeenstemming met de voorgevens van den Hertog, dat Biron juist nu reglementen voor de zoetelaars maakte. En dat men inderdaad overtuigd was, dat het leger weldra soldij zoude ontvangen, blijkt duidelijk uit den aanhef eener memorie, door v. Dorp opgesteld, omtrent hetgeen voor een goede orde in de intendance wenschelijk was, en waarin hij zegt: Presupposant, que le paiement, que lon fera achestheure aux gens de guerre, se dispendra en achapt des necessitez, enz; ook blijkt uit den hieronder medegedeelden brief van de regeering van Dendermonde aan van Dorp, dat Anjou zelf de spoedige betaling van soldij beloofde.

De reglementen waren niet nieuw: zij komen in vorm en inhoud grootendeels overeen met gelijksoortige reglementen (waarvan ik eveneens ongeteekende copien vind), die op 28 Mei 1581 in het kamp te Loo waren uitgevaardigd door den Heer de Villers, maarschalk van het kamp, bij afwezigheid van den Heer de la Noue.

CCXII. Ordonnance, selon laquelle le General ensamble le Mareschal de larmée de

son Alteze, comme Ducq de Brabant, comte de Flandre, etc. entend, que les gens de guerre dudict camp se debvront conduire et reigler au faict des vivres dicelluy, pour le meilleur soulagement et asseurance de touts marchants vivandiers, suyvantz ordinairement ledict camp.

Et premier.

Que touts marchands vivandiers pourront librement et franchement suyvre, hanter et frequenter led. camp, sans aulcun destourbier ou empeschement.

Que touts vivandiers, arrivants audict camp, se debvront representer au commissaire general des vivres ou son lieutenant, pour et apres les diriger es cartiers, ou led. commissaire trouvera estre requis et necessaire.

Que arrivants lesd. marchants vivandiers aud. camp, et estants au quartier, ou ilz vouldront estapler et mectre en vente leurs vivres, et avant iceulx vendre ou distribuer, seront tenuz les faire taxer par le prevost du regiment, ou lesdicts vivres se debvront vendre; et ce a tel prix, que par lordonnance, sur ce dressée, est declairé, affin que les gens de guerre dud. camp se puissent maintenir, avecq interdiction aux prevostz de nexiger ou augmenter les droictz, que leur sont permis de lever desd. vivandiers et non aultres, que ceulx quilz sont accoustumez de recepvoir, a paine destre chastiez.

Que touts marchants vivandiers seront tenuz de vendre, si comme le vin, cervoise et toutes aultres sortes de beuvrages, arrivants aud. camp, a pot, mesure de la ville dAnvers; et les pains, chairs, froumage et beure, a libvres du poids de seize onces pour chacune libvre; et le drap, tant de laine que soye, linges ou

aultres que se vendront par aulnes, a laulne audict Anvers.

Quil est prohibé et deffendu a touts, de quelle qualité ou conditions ilz soyent, de ne travailler, inquieter ou empescher, ny faire foules ausd. vivandiers, ny a leurs vivres, danrées ou marchandises, chevaulx, charriotz, charrettes ou batteaulx, soit par chemin, ou aultrement, a paine de correction et chastiement a larbitrage dud. general ou mareschal du camp.

Que se trouvantz tant les gens de guerre a cheval, que ceulx a pied, en necessité de vivres, soit par la retraicte desd. marchants vivandiers ou aultrement, pourront envoyer leurs provantmaitres, ou aultres que seront aucthorisez, vers led. commissaire general desd. vivres, ou son lieutenant: en ce cas il les fera pourveoir, ainsi que labondance des vivres sera lors a son pouvoir aud. camp, et par advys dud. general ou mareschal dicelluy.

Et au surplus, est interdict et deffendu a touts gens de guerre et aultres, de quelle qualité ou condition ilz soyent, de ne faire ou permectre de faire, aulcunes oppressions, foulles, facheries, tant aux commissaires des vivres, commis ou conducteurs diceulx, que a touts aultres du train et de la suyte desd. vivres, a paine destre chastiez a l'exemple daultres. Faict au camp, le....

CCXIII. Ordonnance, selon laquelle Monsr. le Mareschal de Biron, general de larmée de son Alteze, comme Duc de Brabant, Comte de Flandres, par advis tant du Mareschal dudict camp, le S^{r}. de Vil-

lers, que des collonnelz et aultres chiefs dicelluy. [1])

Taux des vivres et premier du pain.

Le pain de froment non tamisé doibt estre du poids de vingt onces, lequel se vendra ung pattard six deniers.

Le pain de soille dung pattard debvra peser vingt-huict onces.

Le pain blancq de fromment de la valleur dung pattard et du meilleur debra peser dix onces.

Le vin de Rin du meilleur se vendra le pot sept pattards et le moindre six desd. pattards le pot.

Le vin blancq de France du meilleur se vendra le pot cincq pattards et le moindre quatre desdicts pattards.

Le vin rouge aussi de France du meilleur (si comme Orleans) se vendra cincq pattards le pot et les autres moindres quatre pattards.

La cervoise.

Celle nommée dAngleterre, et dont le tonneau entier se vend huict florins et demi a lestaple, se vendra le pot au camp a deux pattards.

La bonne cervoise, que se brasse communement tant en Anvers qua Delft en Hollande et villes de Flandres se vendra le pot ung pattard et demy.

La chair.

La meilleure chair de beuf se vendra la livre deux pattards.

---

1) Het slot van het opschrift ontbreekt: volgens het reglement van 1581 moest het aldus luiden: enteud, que les vivandiers sauront a regler a la vente desd. vivres, quilz ammeneront doresenavant aud. camp.

La chair de mouton et la meilleure se vendra trois pattards six deniers la livre.

La chair de vache se vendra la livre ung pattard six deniers.

Et la chair de veau bonne et la meilleure a deux pattards six deniers la livre.

Le lard.

La livre de lard affumée se vendra la meilleure trois pattards six deniers la livre.

Et la livre de lard frais et du meilleur se vendra deux pattards six deniers la livre.

Le froumage.

Celluy d'Hollande se vendra au camp du meilleur deux pattards et demy la livre.

Celluy d'Angleterre du meilleur se vendra deux pattards la livre.

Celluy de Flandres du meilleur ung pattard et demy.

La livre du meilleur beure se vendra quatre pattards six deniers au camp.

Le picotin daveine (dont la mesure d'Anvers contient trente deux desd. picotins) se vendra ung pattard.

Et touchant les poids, aulnes et mesures, seront en la sorte et maniere, comme lon use aud. Anvers, si comme la ℔ de seize onces; lesquelz poids, aulnes et mesures se trouveront aupres du Commissaire general des vivres, affin que touts prevostz sayent a reigler selon icelles.

Ung chacun regiment tant de cheval que de pied, debvra avoir ses propres vivandiers, ausquelz leur sera par le prevost dudict regiment assigné place propre pour estapler leurs vivres en vente.

Ceste ordonnance se debvra inviolablement entre-

tenir, et ce par les marchants vivandiers et prevostz sur paine de correction et confiscation de ce quilz auront aupres deux.

Droictz, competents et appertenants aux prevostz dud. camp et qui se doibvent lever par eulx a la charge desd. vivandiers.

Premier, de chacune ame de vin, que lon vend par potz aud. camp, lesd. prevostz auront six pattards.

Des ames et pieces de vins entiers, qui se vendront aud. camp lesd. prevostz nen auront riens.

Dung tonneau de la meilleure cervoise, soit d'Angleterre, ou aultre qui se vendra aud. camp par pot, lesd. prevostz auront pour leurs droictz quatre pattards.

Dung tonneau de simple cervoise un pattard.

De tout le pain, venant au camp par charriot, charrettes ou batteaulx, soit blancq ou brun, de cincquante pains, un pain.

Et des pains qui sapportent par dos et sur teste, il ny gist aulcun droict pour le prevost, ains se doibt taxer gratis.

Il vient a ung prevost de chacun beuf ou vache qui se tuent au camp, la langue et ung pattard.

Dung veau, ung pattard.

Dung mouton, la teste et demy pattard.

De trente eufz, ung euf.

De cent livres du beure, six pattards, ce qui est en dessoubs de cent libvres, riens.

De cent libvres de lard, quatre pattards, et en dessoubz de cent, riens.

De cent libvres de froumage, quatre pattards.

De chacun merchier, estaplant au camp, par chacune sepmaine, trois pattards et demy.

De chacun marchant vivandier, pour la place au camp, par chacune sepmaine, trois pattards et demy. Faict et arresté en la ville dAnvers.

CCXIV. Staat van de uitdeeling in brood op 13 Januari 1583 gedaan aan de troepen, die uit Vlaanderen waren aangekomen, en aan die, welke reeds nabij Antwerpen lagen. Ongeteekende copie.

Estat abregé de la distribution des vivres, faicte en ceste ville d'Anvers aux regimens francoys venans du quartier de Flandres.
Le xij^{e} Janvier 1583.

Au regiment de Monsr. de Meure	xv^{c} pains.
Au regiment de Monsr. de la Garde	xij^{c} pains.
Au regiment de Flavezon	xij^{c} pains.
Au regiment dAlbreul	viij^{c} pains.
Au regiment de Monsr. de Rouly	vij^{c} pains.
Au regiment des Suisses ont esté delivré ez Flandres pour deux jours la quantite de	vj^{m} vj^{c}.
Somme xij^{m} pains et par jour	viij^{m} vij^{c} pains.

Livraison, faicte ordinairement aux gens de cheval et de pied, estant a Burghault, pres Anvers.

Cavallerye.

A Mr de Sesseval, pour quatre jours	Clvj pains.
Au cappitaine Nicolo, Albanois, pour trois jours	iiij^{xx}x pains.

Haveskercke, pour iiij jours Cxx pains.
Colbau, pour deulx jours C pains.
Quesnoy, pour iij jours Cxx pains
Vautretin, pour iij jours Cxx pains.
Lautretin, pour iij jours Lx pains.
Mercure, pour troys jours iiij^{xx}x pains.
Ceton, pour troys jours Cxx pains.
Melin, pour troys jours iiij^{xx}x pains.
Granville, pour troys jours Cxx pains.
Esperande, pour iiij jours Cxx pains.
Van der Quechte, pour iij jours Cxx pains.
Fremet, pour 5 jours Cxxv pains.
Aux troys compagnies de Noritz, colonel par jour Cx L pains.
Gribau pour six jours Cxx pains.
Aux compagnies de Brave, Senicourt et Fonteine ensemble par jour Cx pains.
Somme par jour vij^{c} £ pains.

Infanterye.

Au colonel Swart, pour six compagnies par jour iiij^{c} pains.
Birague, par jour vj^{c} L pains.
dAlain, par jour v^{c} pains.
Fouqueroeles, par jour v^{c} pains.
Morgen, pour vj compaignie par jour ij^{c} Lvij pains.
Cotton, par jour iij^{c} Lxx pains.
North, par jour iij^{c} L pains.
Pour v^{c} soldatz, soubz la charge de Thoury, venus de Bruxelle v^{c} pains.
Pour iij^{c} soldatz, soubz mons^{r} de Sainsseval, retournez de Villevorde iij^{c} pains.
Frezel, escossois Cxx pains.
Armet ou Herman, soubz le Sr de Thoury, pour iij jours Cxxxv pains.

Au capitaine Bruges, pour deux jours Cxx pains.
Au capitaine Pigotte, soubz Noritz, pour deux jours Cxx pains.
Pour le chasteau de Brechtout, soubz le capitaine Herman, pour viij jours ij^{c} x L pains.
Gordon, soubz Stuwart, par jour Lxx pains.
Fremin, reduict soubz le Sr de Famars par jour iiij^{xx} pains.
Waddel, soubz le colonel Stuwart, par jour iiij^{xx} viij pains.
Croisille, soubz le colonel Lauren, pour deux jours Cxx pains.
Somme, par jour iiij^{m} iij^{c} L pains.
Somme par jour xiij^{m} ix^{c} iiij pains.
Sans en ce comprendre la cavallerye, nouvellement venue de France.
Et sans comprendre aussy les compaignies, que lon pourra tirer des garnisons, pour joingdre au corps de larmée.

CCXV. Brief van den magistraat van Dendermonde aan van Dorp van 16 Januari 1583. Het zegel stelt voor een gekanteelden toren, waarin drie vensters en voorzien van twee hoektorentjes, waarop vlaggen: het randschrift is onleesbaar.

De commissaris Barrat zoude het garnizoen van leeftocht voorzien, tot aan de op handen zijnde monstering; doch de provisie voor zes dagen, die hij had uitgedeeld, was opgeteerd, en de soldaten vorderden nieuwe levensmiddelen, die

de Magistraat niet zelf wilde bekostigen, omdat zoo zij het éénmaal deden, het garnizoen hen er voortdurend toe zoude willen noodzaken.

Edele, ernfeste, wijse ende voorsinnighe heere. Wij hebben ontfaen tscriven van uwer E. vanden xj^en deser maent, innehoudende, hoe dat uwer E., bij laste van sijne Hoocheyt soude etlijcke daghen met vivres onderhouden de vier vendelen Franchoisen, dienende onder Monsr. Brigneux, jegenwoirdelijck in garnisoene liggende binnen deser stede, totdat deselve gemonstert souden sijn, in conformiteyt vande briefven, die wij oock ontfaen hebben van sijne Hoocheyt. Tot welcken eynde uwer E. belieft hadde te belasten Adriaen Barrat, sulcx te effectueren; dan vreesende, off denselven Barrat tselve niet en hadde volcommen, was uwer E. op ons begeerende, dat wij in dyen gevalle selve de distributie souden willen doen, tot den daghe vande monsteringe. Op welck scriven van uwer E. wij deselve bij desen wel hebben willen veradverteren, dat den voorn. Barrat alhier binnen der stede geweest is, ende eenighe vivres gedistribueert voor den tijt van sesse daghen; nemaer alsoo die nu gepasseert sijn, ende datmen noch egheen sekerheyt en heeft van gelde, soo beduchten wij ons grootelijckx, dat de faulte vande voorss. ammonitie ende vivres groote alteratie maeken sal, onder de voern. franchoische soldaten, gelijck wij alreede connen verstaen. Souden hieromme hertelijcken bidden, dat uwer E. beliefde, ons, ende tot verhoeden van alle ongeregeltheden ende foulen dese stede, soo veele te gevalle te doene, als bij eenighe van uwer E. commisen de begonste distributie vande vivres te doen ende laten continueren: want dat uwer E. tselve op ons is begeerende, en can sulckx bij ons niet bequamelijck geschieden, die bij

het chrijsvolck in desen handel niet en worden gerespecteert, gelijck als uwer E. gecommitteerde, ende oock egheenen middele en hebben, omme tselfste te vervallen, ende beginnende tselve eens te doene, souden tot alle occasien bijden chrijsvolcke, inden welcken lutter redene ende consideratie te vinden is, dagelijckx daertoe worden bedwongen. Anderssins sijn volveerdich ende bereet, uwer E. in alles te geliefven, ons doenlijck wesende. Dat kenne den Almogenden Heere, uwer E.

Edele, ernfeste, wijse ende voorsinnighe heere te verleenen sijne Goddelijcke gratie ende salich, lanck leven, tsijnder eeren ende dienste van sijne Hoocheyt, ons dienstelijcken gebiedende aende goede gratie van uwer E. Vuyt Denremonde, den xvj^en^ Januarij 1583.

Uwer E. dienstwillighe vrienden,
Gouverneur, Burghmeestere ende Scepenen
der stede van Denremonde.
Nothe.

Adres:

Edele, erntfeste, weerde, wijse ende voorsinnighe heere Mijn heere van Dorp, General ende Superintendent van de vivres vanden legere van sijne Hoocheyt.

CCXVI. Brief van Pierre de Castelnau aan van Dorp, 31 Januari 1583.

De gezanten die de Prins van Oranje en de Staten aan Anjou gezonden hadden, waren hem welkom geweest, maar zij hadden geen aannemelijke voorstellen gedaan: het wederzijdsch

wantrouwen stond eene oprechte verzoening in den weg.

P. de Castelnau was eerste hofmeester van Anjou, zijn broeder Michel de C. was gezant van Hendrik III te Londen.

Monsieur. Je ne vous puis assez bien humblemant remercier de la souvenance qu'aves eue de moy en ce desastre, de quoy je me resantiray toutte ma vye, tant en votre endroit, que de Mesdamoyselles mes cousines, votre femme et fille et tout ce qui vous touchera. Les deputés que Monsr. le Prince d'Orange et Messrs. des Estats ont envoyés a son Alt^se. ont esté les bienvenus [1]), mais ilz ne luy ont apporté chose de pour le contanter, de quoy je suis bien marry. Jespere tant en Dieu, quil se pourra faire quelque chose de bon, mais que ses deffiances soint un peu relaschées tant dun costé que d'autre. Si javois autant de moyen de vous faire service, comme jay de bonne volonté, je ny fairois non plus faute, qu'a vous baiser bien humblemant les mains, suppliant Dieu,

Monsieur, quil vous doint en parfaicte santé, bonne vye et longue. Dandermonde, le dernier jour de Jan.

Votre bien humble et bien affectionné amy
et allié a vous faire service.
Pierre de Castelnau.

Le presant que mavés faict a esté bien venu et est venu bien apropos pour en despartir a beaucoup dhonestes hommes qui sont icy et de vos bons amis.

---

1) De afgevaardigden der Staten kwamen te Vilvoorde bij Anjou, voordat hij van daar naar Dendermonde was vertrokken; het waren Dr. Elbertus Leoninus, de raadsheer Hessels, de pensionaris Tayart, de president Meetkercke, Mr. Willem Everts en Hendrik de Bloyere burgemeester van Brussel. (Bor. XVII boek bl. 40, 41.)

Mon fils ayné est demouré dans Villevorden, Boisioly est icy, qui vous baise bien humblemant les mains et a Mesdamoiselles ses cousines.

Adres:

A Monsieur, Monsieur de van Dorp, commissaire general des vivres de Pais Bas
en Anvers.

CCXVII. Brief van Willem Willemse de Wolff, rentmeester aan van Dorps goederen in de Langstraat van Dorp, 26 Februari 1583.

Hij beklaagt zich over den moedwil en de plunderingen, waaraan de bewoners van het platte land blootstaan van de zijde der Staatsche garnizoenen van Heusden, Geertruidenberg en andere grensplaatsen, niettegenstaande zij onder sauvegarde van den Prins van Oranje stonden; terwijl zij van de nabijgelegen Spaansche soldaten met dezelfde hardvochtigheid behandeld worden.

Laus superis.

Eerwerdige heer, na alle behoirlijcke recommendatien sal deess dienen, om uwer Eerw. tadverteren ende te kennen gevende, als dat de soldaten alhier gelegen inde frontierssteeden, te weeten namelijck Huesden, Gertrudenberge, als Bommel ende andere, hen vervorderen dagelicx den armen huyslieden te traveleeren, soe met gevangen te neemen ende rigoreuselijck inden banden van ijsere als dieven oft schelmen te

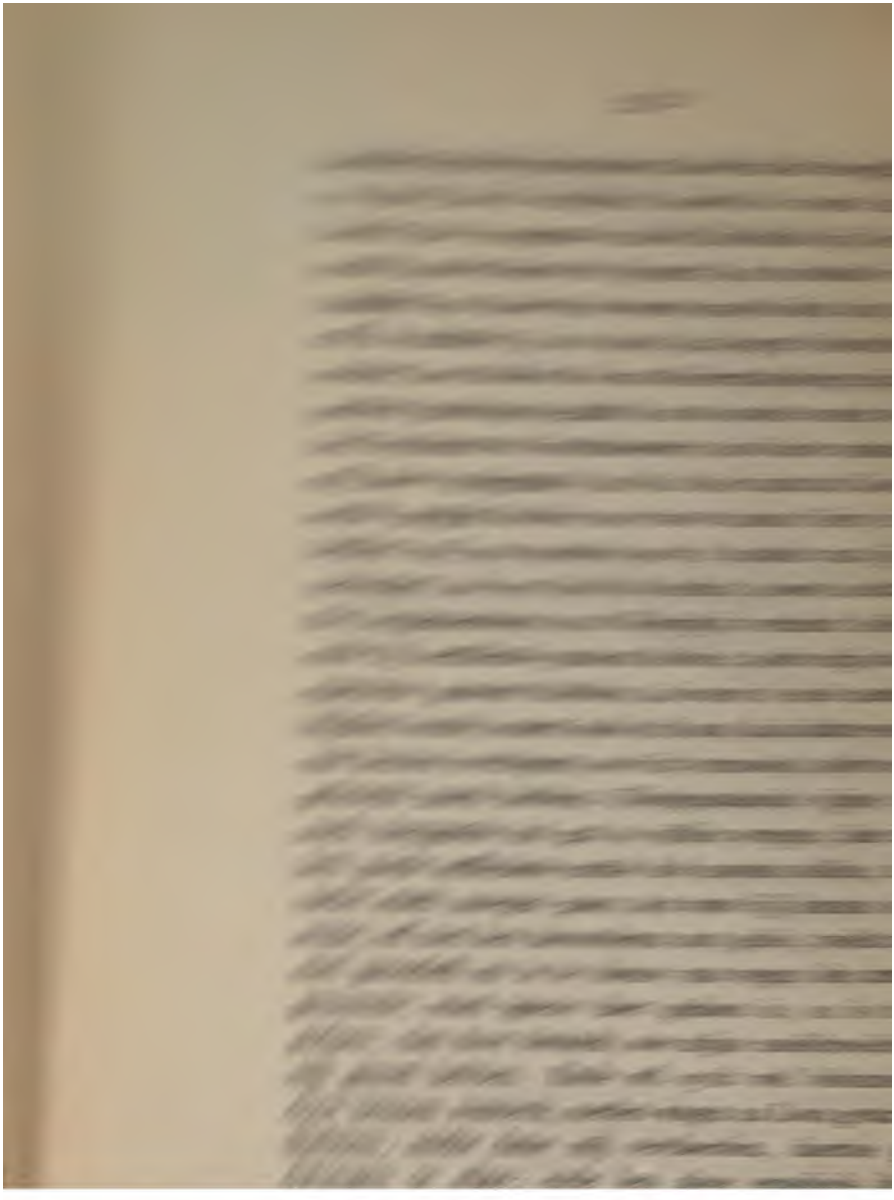

nieren deess. voerss. dwanck mocht geschiet sijn. Ende daer comende, heeft die Cappiteyn van Loon mij groote travellagie aengedaen, ten eynde dat ick hem soude willen leveren alle weecken twee tonnen biers met eenen wagen gras, waertoe ick mij egeensins en hebbe willen te verstaen geven, mer door groote dreygementen, dat hij hem vanteerde, mij gevangen te willen houden, hem belooft, noch een voyder gras, twelck ick niet gedaen en hebbe, ende daer en is anders bij mijnen weete niet nagevolcht. Daeromme soude ick wel vriendelijck aen mijnen Eerwerdige heere begeeren op alle vrienschap, die ick mijnen heere ende sijnder Excellentien wederomme gedoen can na mijnen cleynen vermoegen, seeckere missive brieven aenden voirss. cappiteynen oft bevelhebberen der voirss. frontieren, ten eynde datse hen niet en vervorderen eenige huyslieden te halen ofte doen halen, waer wt spruytende is dagelicx, God beetert, alle schelmerije, dieverije, jae morderije, waer doore geschapen ware, die gantssche landen in ruyn ende bederffenis te brengen; twelck, Godt beetert, verre gecomen is, twelck ick gaerne verhoet sage, kenne Godt almachtich, ende arger noch soude, soe verre hierinne niet anders en worde voersien, geschieden. Bidt daeromme de suppliante in alder oodtmoet, om opene brieven vander Excellentie, waermede sulcx mochte verhoet worden. Noch is mijn vriendelijck begeeren op mijnen Eerw. heere, dat allen den genen, diewelcke staen onder savagarde, worden belast, egeene contributie meer te gevene, dan hen bij den Staten van Brabant, oft anderssins na behooren sal worden geordoneert; want ick het voorleden jare mijnen uwterste diligentie gedaen hebbe, om vande contributie van wegen des Coninx, soe sij hen vanteren, ontslagen te sijne, gelijck mij bij denselven hove oyck

eensdeels is veraccordeert geweest. Soe is aldus mijn vriendelijck begeeren, dat mijn genadige heere tselve wil int goet neemen, ende soude oyck wel vriendelijck een paspoort begeeren, om alsoe onse ondersaten inde gerechticheyt voer te staen, om te passeeren ende repasseeren, daer tselve van node weesen sal. Noch bid ick mijnen heer, dat hem gelieven wille, hierop een weynich acht te willen neemen, ende op de voirgaende letteren, mijnen Eerw. heere gesonden onlanx, te weeten met Aert Peeterss., waerop ick egeene antwoordt en hebbe ontfangen, hoewel ick uwen Eerw. dienair genoch gebeden ende belast hadden; mer ick suspiceer, hem, sulcx als mijnen heer verclaerden, Aerden Jan Reijerss. te weesen in onse presentie, waeraff ick mij niet genoech en kan verwonderen. Het most door den Heiligen Geests ingeven wel geschiet sijn, diewelcke ons willen gonnen, dat wij in goeder justitie, peys ende vrede mochten hebben, tot Goods eeren ende welvaren deeser armer Nederlanden; waeraen ick niet en twijfele, noch twijffelen en soude, dat justitie floreerden tot Goods eeren ende soe verre tselve worden tot rechter justitie ende equiteyt gedaen, ofte ten minsten alle onse vijanden sien verslagen. Met deese corte redenen wil ick mijnen Eerw. ende genadigen heere, den Alderoppersten Heere bevoolen hebben. Dat hij hem willen gewerdigen deesen letters te overleesen ende ter herten te neemen van uwen onwerdigen dienaer, die mijnen heer een weynich bekent is ende namaels verhope beeters. Met groter vreesen ende groter haeste, als gevangen man, mer onbonden uwter ijseren banden, bijden beveelhebberen soe furioselijck gedaen, ende hen noch vanteerende te willen int gat werpen, oft met andere mordadige dreygementen mij dreygende, gelijck sulcke onredelijcke beveelhebberen dagelicx, God beetert,

genoch doende sijn ende arger. Vwt Geertrudenberge, deesen xxvj Februarij naden nieuwen stijl, anno 1583.

Die al uwe zeer lieve ende beminde dienaer, altoos wes ick vermach, Willem Willemss. de Wolff van Waelwijck uwter Langerstraet, na mijne beloofte.

Soe verre mijnen Eerw. heere yet beschicken wil aen brieven aen mijnen persoen, latet bestellen tot inde Roose, in mijn sheeren logys, om voorts te bestellen na Waelwijck.

Aengaende off Wouter Geritss., uwer L. lantvercoper, eenige certificatie overbrocht, mochter een weynich op letten, want ick mij verdocht hebbe ende mij verdunct, dat hij, Wouter, tevreden was, den camp lants voor seeven hondert te stapelen; tscheen die laetste reyze, dat Wouter ende Aert uwen knecht in hen bedroch accordeerden, ende house beyde voer suspect.

Hues van monde ende reyn van handen, mach wandelen door alle landen.

Ingenium vivax, faciens vereconditor orbis,
Has mittit vobis Clerus cum munere chartas
Walwicanus; non dedi aliter operam literis
Walwicanam, fato profugus divinaque venit;
Et nos ergo manum ferule subduximus.
Quid enim salvis infamia nummis.
O dies festus niveo lapillo
Dignus, o lucis facies serena,
Qua licet demum positis suave
Vivere curis.

Die sinne van deese voorgaende letters is deessen, dat bijde Eerw. Excellentie mocht verboth gedaen

worden aen allen beveelhebberen, bijsonder gestelt inde frontiersteden ende fortressen, ten eynde, dat zij henne soldaten verbieden op lijffstraffinge, eenige huislieden te travellieren oft verfortsen, oft doen halen, bijsonder staende onder savagarde zijnder Excellentie.

Adres:

Sij gegeven den eersamen ende eerwerdigen Heere van Maesdamme, Jonckheeren Arent van Dorpe, int Kipdorpe in sijnen handen tot Hantwerpen.

den bode zijn loon.

cito. cito. cito.

CCXVIII. Brief van des Pruneaux aan van Dorp, 6 Maart 1583.

De brief is gedagteekend van den 2en (Zondag) in de Vasten, dat was 6 Maart, daar de eerste dag der Vasten 1583 viel op 23 Februari (Bor. XVIII boek bl. 7).

Hij beklaagt zich, dat van Dorp duurder brood zond, dan hetgeen hij vroeger te Antwerpen kocht, en verzocht hem, om wijn en andere kostbare levensmiddelen te zenden.

Monsieur; je baille a ce porteur aquit de ce quil a delivré; et plus le pin est a plus haut pris, quil ne se vandoit a Anvers, nous y estant, je vous suplie faire faire pin dung patar, car il est imposible servyr larmée de tel, que celuy, quavés anvoyé pour le promyer[1]). Quencoires il se pasera bien unne piesse ou deux de bon vin, sil vous plaist, quelques bonz

1) premier.

vivres; quy sert a lautel, doit vivre de lautel. Vous aves bonz chaponz, perdris, jembonz, de quoy avonz bon besoingz. Je suys, Monsieur, votre servyteur, supliant Dieu,

Monsieur, vous donner lheur et contantemant, que desirés. De Dermonde, le deusiesme de Caresme.

Votre humble amy a vous faire servyce,
R. de Sorbies.

Ce quy sera pour moy, le dirés au conducteur, sil vous plaist, sil i an a; sy ma letre na cachet, ilz sont a Envers, excusés.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Durp, surintandant des vivres aux guerres.

CCXIX. Brief van Pierre de Castelnau aan van Dorp 12 Maart 1583.

Hij dankt van Dorp voor de moeite, die deze zich gaf, om vergunning te verkrijgen om voorraad aan het Huis van Anjou en aan zijn leger te zenden, en beklaagt zich, dat de personen, die Anjou uitzendt, om voorraad voor hem te halen, door de schepen, die de rivier bewaken, worden gevangen genomen en beroofd. Hij vreest, dat door de houding der Staten, de slechte verstandhouding tusschen hen en den Hertog niet zal verbeteren, en het wederzijdsch wantrouwen zal vermeerderen: hadde men Anjou, van den aanvang af, anders behandeld, dan

zou alles zich ten beste geschikt hebben. Hij stelt v. Dorp gerust, dat men ten Hove geen geloof schenkt aan de lieden, die beweren, dat hij zich in zijn ambt op oneerlijke wijze zoude hebben verrijkt.

Monsieur. Jay veu celle que mavés envoyée, et ay congnu le soing quavés davoir solicité messrs. des estats, pour la livraison des vivres du camp de son Altesse, et la difficulté quilz font de leurs y accorder, et mesmes pour sa maison. Ce que je vous demandois pour y survenir, cest que ces pourvoieurs ne peuvent amener vivres de la. Je depeschay lung des gens, pourvoieur de son Altesse, avec celuy par qui vous envoiastes le vin et les saulmons et aultres choses a sondict Altesse, lequel na accoustumé de mandier sa vie, quand ces pourvoieurs ont liberté daller et de venir, ou sont les vivres et la ou il en peut recouvrir pour argent. Mais ayans congnu la bonne volonté de messrs. des estats qui lavoint ja secouru, javois osé vous faire ceste recharge qui nestoit que en attendant, que les pourvoieurs fussent libres daller et de venir. Quand on les laisse sortir hors la ville, les vaisseaux de guerre qui sont sur la riviere [1]), les arrestent et prennent leurs vivres. Il y a encore des gens dudit provoieur prisonniers entre les mains de ceux qui commandent auxdict vaisseaux. Tout cela est sufisant pour randre le plus gratieux prince du monde a estre en doulte de ces sujest. Ce nest pas limportance du faict, que de le regarder de si pres

1) Zie over de bewaking der rivier tot Dendermonde door gewapende vaartuigen, den brief van Servaas van Steelandt aan den Prins van Oranje bij Gachard, Corresp. de Guill. le Taciturne, deel V, bl. 82.

pour les vivres de sa maison et armée, vous mescuserés, si je vous en parle de cette fason et sans pasion. Je ne fais doute, que les allées et venues naportent beaucoup de defiance de tous costés; et si lon eust offert des le commancement a son Altesse ce qui luy a este accordé depuis pour aller a Bruselles [1]), les choses se fussent passées avec douceur, et luy mesme eust levé la defiance, pour tenir peu de gens avec luy, pour sa seureté, la voulant prendre avec ceux de la ville; mais voiant les choses tirer a la longue et avec tant de difficulté, luy a faict penser, que en lieu doublier ce qui cestoit passé, tant dung costé que daultre, a veu croistre et multiplier ce que dessus, et na prins subject sondict Altesse, que sur la longueur du temps et propositions, remettant le tout sur la furie du peuple, qui ne se peut encore apaiser; lequel, a mon advis, ne cognoist point la sincerre affection que son Altesse a en leurs endroit. Quant a la plaincte que vous faicte de ceux qui vous

---

1) Dat de Staten aan den Hertog van Anjou toestonden, om naar Brussel te gaan, vind ik door geen schrijver dan door Kervyn bevestigd. Wel stelde hij als voorwaarde bij de onderhandelingen te Dendermonde, dat hij met een sterk garnizoen naar Brussel of Mechelen zou gaan (v. Meteren deel IV, bl. 103; Gachard, Corr. de Guill. le Tac. deel V, bl. 119, noot); maar hij stelde zich tevreden met zijne woonplaats te Mechelen te houden; (Bor. boek XVII, bl. 46) terwijl hij zich voorloopig naar Duinkerken zoude begeven, totdat het definitief verbond gesloten zou zijn. De Prins van Oranje had echter op 7 Februari door den President van Meetkercke doen voorstellen, om Anjou naar Brussel te doen vertrekken. (Gachard, Corr. deel V, bl. 317.) Kervyn (les Huguenots et les Gueux, deel VI, bl. 384 en 390) beweert, dat reeds in Frebruari aan Anjou was aangeboden, zich naar Brussel te begeven, doch dat hieraan geen gevolg konde worden gegeven, omdat de bevolking weigerde, hem in de stad toe te laten.

ont accusé en conceil, davoir acquis deux milles livres de rente du revenu de votre charge, je nan ay jamais ouy parler, que bien honorablement a son Altesse. Cest la coustume des soldalts, de ce plaindre tousjours des commissaires des vivres, sils ne les ont a point nommé; mais ceux qui sont plus advisés que eux, scavent bien que la premiere faulte ne vient james des commissaires generaux, et quelle provient de ceux qui manient lestat. Il me semble, monsieur, que vous avés grande occasion de vous contenter, veu que ne trouverrés personne qui avoue avoir dict ce, dont vous vous plaignés. Tout le monde scait bien, que vous estes bien fondé et de longue main, avec de beaux et bien grands moiens, de vous bien traicter, sans enrichir votre cuisine de ce dont est question. Quand a don Jouan, vous ne lavés james tenu pour ce que avés tenu son Altesse, aussi quil ny a point de comparaison, et quil na james esté que ung simple lieutenant general dung roi. Je vous remercie de la bonne volonté que avés eue de menvoier les six jambons et les six langues fumées, lesquelles ne sont venus jusques icy, pour loubliance que vos gens mon dict en avoir faict. Je remercie ensemble mes dames votre femme et mes damoiselles vos filles, des sitrons et orenges quilz mont envoyés. Vous baisant et aux subdicts bien humblement les mains, supliant Dieu, quil vous dont,

Monsieur, en parfaicte sancté, tres bonne et tres longue vie. De Dermonde, ce xij^{e} Mars 1583.

Votre tres affectionné et serviable amy et allié pour vous bien obeir.

Pierre de Castelnau.

Mes enfans sont icy, qui vous baisent bien humblement les mains.

Monsr., je vous veux faire une plaincte de deux Orsenbures, beau frere de Jehan Lasniere, mon hoste, auquel le Sr de Drou doibt de largent; ayant sceu, que je avois encore quelques meubles a mon logis, que je luy avois faict rachapter, mondict hoste et ces beaux freres, qui se nomment Jacques Miron, pres la Bourse, ont faict arrest desus et disent, quilz avoint trouvé par conceil, quil se debvoient prendre aux biens des Francois. Je nay jamais veu cela en usage, et que lung paiast les debtes de laultre, joint quil ny a voisinage ni acces entre le Sr. de Drou et moy, parquoy je puisse estre tenu de paier ces debtes. Je vous suplie bien humblement, leur en vouloir dire ung mot et a mon hoste, sachant bien, que ladvertissement quilz ont eu, ne provienct que de mondict hoste; je nay pas vescu avec luy de ceste facon, il sen fault beaucoup, car je lay gratifié en tout ce quil ma esté possible, avant et apres ce malheur avenu a Envers; et je mettray le bien que mi ferés, avec une infinité daultres, dont vous mavés obligé. Je vous suplie, sil vient a propos, mandés man ce que en aurés faict.

Je vous suplie, baisés bien humblement les mains de ma part a son Excellence et a messieurs les bourguemestres, lamant et malgrave et a monsr. de Martigny; vous voirés les Sr. prisonniers, quand il vous plaira, et a votre commodité, moiennant que ce ne soit chose qui vous importe.

Adres:

A Monsieur, Monsr. de Dourpe, grand commissaire des vivres de tous les Pais Bas.

Envers.

CCXX. Brief van Dupoyrier aan van Dorp. 2 April 1583.

Dupoyrier was, als franschman en gewezen secretaris van Anjou, na den aanslag van 17 Januari te Antwerpen gevangen gehouden. Volgens de voorwaarden van het tractaat van Dendermonde van 28 Maart (Bor. boek XVII bl. 46, volgg.) was hij nu ontslagen en dat wel op denzelfden dag van de onderteekening van het tractaat. Hij meldt zijne aankomst bij Anjou, het terugtrekken der Franschen en Zwitsers en het verlaten van Vilvoorde door het fransche garnizoen. Met de uitvoering van het tractaat werd dus de meeste spoed gemaakt. Een Engelsch gezant was bij Anjou aangekomen.

Monsieur, estant arrivé mardi dernier pres son Altesse, je noubliay rien a luy faire entendre de ce quil vous avoit pleu me dire pour le bien de son service et du pays, au faict de votre charge, dont il a eu contentement, ainsi que je vous diray, sil plaist a Dieu, dedans troys ou quatre jours, esperant que tout ira a bonne fin, ou je veoy son Altesse bien disposé. Je vous diray des nouvelles de Monsr. le premier [1]) et de mess^rs. ses enfans, qui vous presentent leurs recommandations, et Monsr. de la Beausse [2]). Incontinant que je fu arrivé, son Altesse menvoya a Vilvorde avec mons^r. de la Rochepot; les soldatz en

---

1) Pierre de Castelnau, *eerste* hofmeester van Anjou. Dupoyrier duidt hem steeds in zijne brieven aan onder den naam van *Premier*.

2) Een fransch Edelman, die reeds in 1576 door Anjou werd gebruikt bij zijne onderhandelingen met den Prins (Groen v. Prinsterer Archives, deel V bl. 441).

sont sortis gratieusement, sans rien recevoir se sont monstrez faciles; mais il y a de la pitié. Ce soir est arrivé un ambassadeur de la Royne dAngleterre. Les Suysses ont passé ce jourdhuy et les Francoys hier. Il y a encor de belles troupes, mais elles sont paouvres et mal traictées. Faisant fin, suppliant Dieu,

Monsieur, vous donner heureuse et longue vie. Ce Dimanche, 2e Avril 1583.

Votre tres humble serviteur,
Dupoirier.

Adres:

A Monsieur, Monsieur de Vandorp, Superintendant general des vivres: Rue Keipdour,
Anvers.

CCXXI. Concept memorie van van Dorp aan de Algemeene Staten, 2 April 1583. Geheel eigenhandig door v. D. geschreven.

Hij vraagt inlichtingen, of hij nog meer levensmiddelen naar Dendermonde moet zenden ten behoeve der fransche troepen; en geeft de maatregelen aan, die hij noodig achtte dat bij tijds genomen moesten worden, om Eindhoven te ontzetten. Parma had die stad terstond na den mislukten aanslag van Anjou op Antwerpen, door den Graaf van Mansveld doen belegeren, en er was den Staten en Anjou beiden, veel aan haar behoud gelegen. Daarom was dan ook te Dendermonde bepaald, dat de fransche en zwitsersche troepen, na den nieuwen eed te hebben

afgelegd, met de Engelschen en Schotten, tot ontzet der stad zouden gebezigd worden (v. Meteren, deel IV, bl. 109. Wagenaar, deel VII, bl. 488).

Poincten, die verthoent den Superintendent vande vivres aan mijnen E. heeren de generale Staten.

Alzoe het heden den ij^en^ Aprilis is, den vierden dach, dat dlaitste schip met vivres naer Dermonde seylde, dattet daeromme uwer E. believe te resolveren, offmen derwaerts noch meer vivres zal moeten seynden, ende deur welck middel men dezelve zal moegen coepen;

Op ghelijck middel moet mede ghresolveert zijn, indien tleger van zijne Hoicheyt herwaerts aencoempt, om voirts te trecken tot ontsettinge der stede van Eyndhoven; ende ten eynde tzelve leger op den wech in gheen gebreck en valle, scijnt noodich te wesen, datmen tot Hoichstraeten goits tijts provisie beschicke, tot het brouwen ende backen;

Twerdt oick noedich een magasin te stichten tot onderstant van dleger, waertoe zijne Ex^cie^. bevint, de naeste ende bequaempste plaitse te zijn de stadt Heusden, hoewel tbier ende broot elders gebrouwt ende gebacken zal moeten werdden, waerop in tijts dient ordre ghestelt,

Doet oick te noteren, dat uyt tvoirss. magasin telcken dage zal moeten gelevert werdden twaelff dusent brooden, van twee blancken tstuck, f^t^ ix^c^ £ artois; zes dusent pont kaes tot viij £ thondert, f^t^ iiij^c^lxxx £; hondert tonnen biers, tot iiij £ tstuck, mits tverlies vande tonnen, f^t^ iiij^c^ £; ende voor scipvracht, draegen, slepen ende ander handtwerck tsaemen xxiiij £; item

zesthien hondert peerden, elck peert op vier spint haver sdaichs, ende xxxij spint uyt eenen viertel ghenomen, maict behoufte van ij^{c} viertelen haver sdaichs, tot xxv scellinghen de viertel, f^{t} ij^{c}l £. Compt tsaemen de behoufte voor eenen dach ij^{m}ij^{c}Liiij £, dwelck beloept voor een maent van dartich dagen ter somme van lxvij^{m}vj^{c}xx £ van xl gr.

Hier moet toegevoucht zijn voorde commisen ende conducteurs vande voirss. vivres; waeraf tmeerendeel hem zal moeten te peerde stellen, insgelijck voor kisten, tonnen ende zacken, tsamen bij estimacie

ij^{m} £

Compt tsaemen lxix^{m}vj^{c}xx £.

Te desen, oft tot zoe veel meer oft min, alst uwer E. zullen goit bevinden, werdt noedich, ten eersten ende zonder eenich uytstel, ordre ghestelt, met provisie van gelde ende versekerde assignatien, om alle inconvenienten te verhoeden. Gelijck ordre moet gegeven zijn, om tot het aenvueren vande vivres gedient te moegen werdden, ten minsten van hondert wagens.

CCXXII. Brief van Anjou aan van Dorp, 4 April 1583.

Hij beveelt hem Dupoyrier aan, dien hij alleszins geschikt acht om officier der vivres te zijn. Ook Pierre de Castelnau schreef op 4 April aan van Dorp een langen brief, in het belang van Dupoyrier: de aandrang van beiden doet het vermoeden ontstaan, dat Anjou het van belang

achtte, dat zijn vroegere Secretaris, een man, op wien hij konde rekenen, is de naaste omgeving aan van Dorp bleef.

Monsieur van Dorp. Du Poirier ma faict entendre, ce que vous luy avez dict pour le faict des vivres et de laffection que vous avez dy donner lordre qui est requis, en ce que peult dependre de votre charge, dont jay esté bien aise, aiant tousiours eu ung extreme desir dy veoir les choses establyes de sorte que mon service pour le bien de ces pais y feut advancée. Je croy, quil ne tiendra de votre part, pour y rendre toute la diligence, dont je me suis tousjours assuré, pour prevenir les inconveniens qui en pouroient advenir. Ainsi que ledict Poirier vous dira plus particulierement, lequel ma aussy faict entendre le bon traictement que luy avez voulu faire, pour lemployer en charge, digne de luy au faict desdicts vivres, enquoy vous mavez bien faict plaisir. Je massure, quil y rendra tel debvoir, dont sa fidelité en pareille charge et aultres, ou je lay commandé, ma tousjours laissé ung bon tesmoignage. Et sachant, quen ma faveur il recevera de vous fort bon et favorable traictement, je ne le vous feray plus long, que pour prier Dieu, Monsr. van Dorpe, quil vous ayt en sa tressaincte et digne garde. A Termonde, le iiije Apvril 1583.

Françoys [1])
Le Pin.

Adres:

A Monsieur van Dorp, superintendant general des vivres.

---

1) De beide onderteekeningen eigenhandig.

CCXXIII. Brief van Dupoyrier aan van Dorp, 4 April 1583.

Anjou zou den volgenden dag over Duinkerken vertrekken, en Biron ging naar Antwerpen, om de noodige orders voor het leger te geven. Alle troepen waren de rivier nu overgetrokken, van Dorp behoefde zich niet te verontrusten over de kwade geruchten, die omtrent hem waren verspreid, daar Anjou daar geen geloof aan hechtte.

Monsieur. Nayant peu partir ce jourdhuy pour vous aller trouver, ny encor demain, comme je croys, jay baillé a voz gens la lettre, que monsieur le premier vous ecrit, qui se trouve encor un peu mal. Il se sent fort obligé a mons^r. votre filz et a madamoiselle votre fille, de tant de bonnes volontez quil a cogneues vers luy en ce desastre dernier. Quant a vous, monsieur, vous pouvez vous asseurer de son amitié; il la faict parestre deja. Son Altesse veult partir demain ou Mercredi au plus tard; il ma commandé demourer deça, luy ayant faict entendre la bonne volonté quyl vous a pleu me porter. Quant aux langages que mavez communiquez, dont estes en repos de votre conscience, vous le devez estre ausy pour le costé de deça: son Altesse n'y ayant adjousté foy, ainsi que monsieur le premier vous a faict savoir. Monsieur le marchal ira Anvers et traiterez de ce qui fera besoin. Et croy, monsieur, quil sera besoin de chariotz, a cause de lelongnement, quelque fois de la riviere, jusques aux quartiers et corps de larmée, et autres occurrences et entreprises. Mondict seigneur le marchal men a touché un mot, dont je nay voulu faillir vous advertir. Il y a encor icy de belles troupes,

mais elles sont paouvres; elles ont toutes passé cete riviere, hier les Suysses, et devant hier les Francoys. Quant au pain: il est davis, quil soit de xiij a xiiij onces cuit et rassis chacun et quon en baille deux pour un, dont, Monsieur, et du reste vous adviserez avec luy. Estant la, faisant fin par mes tres humbles recommandations, actendant votre commandement, auquel jobeiray, supliant Dieu,

Monsieur, vous donner tres longue et heureuse vie. Dendermonde, ce 4 Avril 1583.

Votre tres humble serviteur,

Dupoirier.

Adres:

A Monsieur, Monsieur de Vandorp, surintendant general des vivres,

Anvers.

CCXXIV. Concept eener memorie, aan de Algemeene Staten aangeboden door van Dorp, op 8 April 1583, omtrent hetgeen noodig is voor het ontzet van Eindhoven. Het geheele stuk is door v. D. eigenhandig geschreven.

Hij stelt hier de hoeveelheid brood, die dagelijks noodig zoude zijn, op 2000 stuks minder, dan in zijne memorie van 2 April: het schijnt dus, dat het leger niet zoo sterk was, als aanvankelijk werd vermoed.

Memoire pour messeigneurs les estats generaulx, de ce quil fault pour le revictaillement de la ville dEyndhoven, fait par le superintendent des vivres, le viij^{e} dApvril 1583.

Presupposant, que du rendevous jusques a Eyndhoven y a cincq journées de chemin pour larmée, et quelle passera oultre sans aulcun arrest, semble, que lon polroit la pourveoir de vivres hors de ceste ville dAnvers pour si peu de temps, asscavoir de cincquante mil pains, quinze mil libvres de lard, dix mil livres de fromaige, et de tel boisson, soit vin, soit biere, comme mess^{rs} trouveront le plus convenable.

Et en cas, que larmée par occasion vient a sarrester en aulcun lieu, sans passer oultre dung traict, comme la guerre se fait a veue doeil, mesdictz seigneurs adviseront, sil leur plaist, sur le moien et lieu ou ilz vouldront dresser ung magasin, duquel se polront tirer le plus commodement et assceurement les vivres necessaires pour ladicte armée.

Adviseront aussy, sil sera necessaire de faire marcher avecq larmée une aultre quantité de vivres, pour en cas de victoire mectre deans ladicte ville dEyndhoven, ou bien si cela se polra faire a bon loisir, aiant en ce esgard, que, si lennemy ou succombe ou aultrement se retire retoubtant noz forces, ce revictaillement se polra faire daillieurs et plus commodement.

Or, pour furnir a la necessité des cincq journées cy dessus reprinses, estimant, que par les champs ne sera trouvée la commodité prompte pour cuire le pain, lequel, aultrement prins en ceste ville, polra se con-

server aultant de temps et dadvantaige, a trois gros le pain ft iijm vijc l £ de xl gros.

Quinze mil livres de lard a Cx £ le millier ft xvjc l £.

Douze milliers de fromaige a xc £ le millier ft m iiijcx £.

Quand a la biere, il en fauldroit, a ladvenant du manger cy dessus, cincq cens tonneaulx, que porte ijm £; et pour les transporter du moins cent cincquante bons chariots; lesquelz comme apparentement ne polront estre trouvez si tost, comme bien est necessaire, joinct que la ligature de ces tonneaulx ne peult bonnement endurer charriaige de longue durée, messieurs en ordonneront selon leur bon plaisir, icy par memoire.

Si fauldra pour la cavallerie, les cincq journées susdictes mil viertalz davoine a xxv solz le viertal, ft xijc l £.

Item les tonneaulx, coffres et mandes que faulra avoir, pour y enpacqueter le pain, lard et fromaige, avecq les sacqz a transporter lavoine, cousteront du moins viijc £.

(in margine: Noa. Pour le transport de ceste provision fauldra du moins cent chariotz.)

Et pour ung demy mois de gaige des officiers, aussy pour maineuvre de la paille, cordes et aultres survenances, fault par estimacion m £.

Reviennent ces parties, sans y comprendre la boisson a la somme de ixm vc xxx £.

Or lordre donné en ce que dessus, convient aussy, quand et quand se resouldre sur ce quil fauldra, apres la consumption de la provision susdicte, et sin-

gulierement sur le lieu duquel lon polra le plus commodement nourrir larmée, soit deans Eyndhoven, ou en chemin.

En quoy vient a considerer, que si dois maintenant lon fait marcher avecq larmée quelque provision, pour mectre deans la ville dEyndhoven, si comme une quantité de farine, lard, fromaige, herrens, poix et febves, et du grain braisé [1]), que dicelle lon sen polra servir en tout event [2]).

(In margine: Pour cecy fauldroit une aultre nombre de chariotz).

Plaise aussy a messieurs, dassigner quelque prompt moien, dequoy lon polra nourrir larmée, jusques a ce quelle sera arrivée au lieu du rendevous, pour marcher plus oultre.

Semblablement de faire donner ordre, par ceulx quil appartient, que nouvelle provision puisse estre mise es villes de Vilvoerden, et de Dendremonde, de tant que celle qui y estoit, est ja toutte consumée.

CCXXV. Conceptbrief van van Dorp aan Biron 20 April 1583, eigenhandig door van Dorp geschreven.

Hij zal voor den dienst der intendance in het kamp de noodige officieren zenden, en houdt zich bezig met het aanschaffen van levensmiddelen. Daar het leger naar Oosterhout gaat,

---

1) grain braisé, mout, voor de brouwers.

2) event (eventus) uitslag: en tout event, hoe de uitslag ook zij.

zal te Heusden een magazijn moeten worden opgericht, waarom de Algemeene Staten reeds naar Holland geschreven hebben, met verzoek om levensmiddelen naar die stad te zenden.

Monseigneur. Il ne m'est possible d'aller devers votre S^rie^, pour estre detenu en la poursieulte continuelle pour le fait des vivres, auquel mess^rs^ des estats ont ordonné quelque commenchement, esperant quilz acheveront ce jourdhuy.

Mesditz S^rs^ des estats mont entre aultres ordonné, densuivre lancien train au fait desdictz vivres, selon le reglement, allant en compaignie de ceste; auquel jay bien voullu joindre deux aultres ordonnances, touchant le mesme fait. Le Sr Jan de Corpelz qui mest baillie a lieutenant [1]) se trouvera chez votre S^rie^ au camp avecq competent nombre dofficiers. Me reste de prier, quil plaise a votre S^rie^, de faire dresser une lyste, suivant laquelle se polront distribuer les vivres particulierement. Or ont mess^rs^ des estats, sur la resolution, que le camp doibve marcher droit vers Oosterhout, depesché quelques ungs devers les estats dHollande, pour les prier et induire, a ce quils fournissent les vivres, necessaires au mesme lieu, pour le camp et pour le revictaillement dEyndhoven en la ville de Heusden; et fais estat de les suivre apres que jauray degrossé les affaires de ce costel.

Au demourant, ne vous puis celer, monseigneur, que le Sr de Pruneaulx, sestant ingeré a disposer de dix navires de vivres, quont esté envoiez a Dendremonde, defendant a mes officiers den faire la distri-

1) De Algemeene Staten hadden kort te voren Johan de Corpelz, die op de voortdurende klachten van van Dorp door Anjou in zijn ambt was geschorst, op nieuw als commissaris der vivres aangesteld.

bution selon lancien ordre de ce pais, nat jusques a oires fait paroistre par lettres des officiers des maistres de camp ou colonnelz, comme il les auroit distribuez. Que me fait vous supplier, de luy voulloir dire et ordonner, quil ait a rendre compte de sa recepte, contenue en la specification cy joincte, afin que le receveur des vivres en puisse respondre en forme deue et accoustumée: que sil y fait faulte, je serai constrainct de men plaindre a son Alteze et a mess^{rs} des estats; et suis assez acertein, quil en at esté vendu deans Dendremonde a bien hault pris.

Monseigneur, avecq cecy me recommandant a votre bonne [1]), prie le Createur, quil vous doint laccomplissement de voz vertueux desirs. Du xxe dApvril 1583.

CCXXVI. Conceptbrief aan de regeering van Dordrecht; memorie voor den Heer Bruninck, en memorie voor die van Dordrecht, 20 April 1583.

Deze drie stukken, achter elkander op een half vel papier door v. Dorp eigenhandig geschreven, kunnen, met het oog op den inhoud, slechts door den Prins v. Oranje zijn onderteekend en verzonden.

Reeds uit den vorigen brief bleek, dat de Alg. Staten afgevaardigden naar Holland gezonden hadden, om hulp te vragen voor 't onderhoud van het leger, en dat van Dorp, zich met hetzelfde doel mede derwaarts zoude begeven; deze

---

1) het woord *grace* is hier vergeten.

stukken moesten dienen om, gedurende de beraadslagingen in de Staten van Holland, reeds voorloopige hulp uit Dordrecht te kunnen bekomen.

Ce 20me de April
1583. Aen de stadt van Dordrecht.

Wij houden ulieder bekent te wesen, hoe moedich dattet zij, de stadt Eyndhoven te ontsetten, ende met welcken ijver hier te dien alle moegelijcke ordre is gegheven, maer want, overmits zware betaelinge den crijchsvolck gedaen, men sich hier nyet voirder en heeft connen vuytlaeten int regard vande proviande, dan zoe verre mach dienen om dleger te spisigen onthier ende Oisterhout, zoe hebben de generale staten eenige vuytten heuren ghedeputeert, die ghereist zijn bij de staten van Hollant, om dezelve te bidden ende verwillegen tot het furnissement van tgene noedich werdt tot onderhout van tvoirss. leger, naerdat tselve tot Oisterhout ghearreveert zal zijn, dwelck alsoet binnen vier dagen wel mochte vallen, vresende, off de staten zoe haest gheen ordre inder zaeke en zouden connen stellen, soe es ons ernstich versouck, ghijluyden wilt, voer een beginsel, de backers ende brouwers binnen uwe stede, desen gesien, doen backen ende brouwen zulcke quantiteyt van bier ende broot, als ghijluyden vuyt tbijgevouchde billiet vinden zult noedich te wesen voor zes dagen, verwachtende de coempste van Joncheer Arent van Dorp, superintendent vande vivres, vuyt denwelcken ghijluyden tvoirder belang, desen aangaende, zult verstaen, begerende vuytterlicken: ghijluyden wilt, aengesien dimportantie vander zaeke, hem in alles behulpich wesen, ende toredit stercken, nyet twifelende, off zulcx zal uluyden bijden staten wel afgedragen werdden.

Memorie voor mijn heer Bruninck.

Hij zal de heeren staten van Hollandt eerst bidden, dat zij binnen Heusden willen bestellen de provisie, bij de generale beraempt, om binnen Eyndhoven te vueren, indien God die ontsettinge wil begenadigen.

Ende alsoe dleger van hier nyet voirder voirsien en is van proviande, dan voor zoe veel tselve behouft opden wech ende tocht onthier ende Oisterhout, dattet heure E. believe, aenstont ende zonder eenich vuytstel ordre te gheven, dat den superintendent binnen Dordrecht mach gerieft werdden van alle behouftens, als bier, broot, speck, kaes ende havere, dwelck, naer estimatie, hier beraempt, elcken dach beloepen zal, als over de xij^{m} monden ende ij^{m}v^{c} peerden, omtrent de twee dusent zeven hondert guldens; ende dat zijne Ex^{cie}. ghescreven heeft aen die van Dordrecht, versouckende, dat zij zouden, aengesiens briefs, doen backen ende brouwen, verwachtende naerder ordonnantie van heure E.

Memorie voir de Regeerders der stede van Dordrecht.

Alsoe in dleger, dwelck gaet om Eyndhoven te ontsetten, zijn ten minsten twaelf dusent monden, zoe moet, jegens dat tselve zal arriveren tot Oisterhout, ghereet ghemaict werdden provisie, ten minsten voor vijf oft zes daeghen, om te dienen opden wech naer Eyndhoven; ende is voor elcken mont gheordonneert een broot van twintich oncen sdaichs, zijn twaelf dusend broeden sdaichs, ende voor hondert mannen een tonne biers sdaichs, ende andere proviande, als speck ende kase naer advenant.

CCXXVII. Conceptbrief van van Dorp aan Corpelz, 22 April 1583.

Het krijgsvolk klaagt over gebrek aan levensmiddelen, waarover de Staten ontevreden zijn. Het is hoog noodig, dat er meer wagens worden bijeengebracht voor het vervoer der vivres; de Prins heeft aan van Dorp het plan voor den veldtocht medegedeeld, waarvan hij aan Corpelz mede kennis geeft.

Monsieur le maistre. Les estats se fachent fort de la poursieulte des gens de guerre, se plaindans de vivres. A quoy je leur ay respondu, que lon y fait tous les debvoirs possibles, selon la quantité des chariotz quavons; la dessus veint dire laudiencier Asseliers, que sil ny avoit assez des chariotz, que la faulte estoit a imputer a ce quon navoit baillié les defaillans par escript au marcgrave, pour arrester ou trousser les manans des villes ou villaiges, estans en faulte. Voila comme les scavans entendent les affaires se debvoir manier. Or, estimant que dung seul voiaige lon ne polra nourrir le camp, vous polriez les haster, afin de faire deux par jour [1]), le remectant touttesfois a votre discretion, et mesmes ce que vanden Castele aurat a faire sur le bon advis dAsseliers. Son Ex^ce^ ma dict, que notre armée sen va droit a Rosendale, apres avoir prins le chasteau de Vuersele [2]) et une aultre bicocque que lennemy a fortifiée, joignant la villaige de Hovene [3]), distant de Rosendael deux lieues; le trosiesme exploict sera, sil plait a Dieu, du chasteau

1) Ter zijde is hier bijgevoegd: en cas, que le camp sejourne la, ou il est.

2) Vuersele of Viersele, gelegen anderhalve mijl van Lier.

3) de Hoeven.

Wouwe. Je vous ay bien voullu advertir de tout cecy, et mesmes, que son Exce. et estats ont fait despescher lettres aux estats dHollande, afin quilz veuillent donner ordre aux vivres; de maniere quaiant ichy donné le plus dordre, que polray ce jourdhuy, dont serez adverty plus particulierement par mes subsequentes, je regarderay de par demain, ou bien encoires ce soir a la porte close, sil mest possible (me transporter en Hollande) [1]).

Au reste, comme vous scavez, que le droict de passeports mest reservé, jen ay mis bonne quantité entre les mains de Adrian Barrat, vous priant de voulloir tenir la bonne main a ce que mon droict y soit gardé, comme vous vouldriés, que je feisse et ferois de bonne veuille pour vous. A tant, me recommandant, prie le Tout-puissant, quil vous doint, Monsr. le Me, en santé, longue et heureuse vie. DAnvers, ce xxije dApvril 1583.

Uit de laatstelijk medegedeelde stukken blijkt, dat het plan voor den aanstaanden veldtocht, die ten doel moest hebben (volgens hetgeen tusschen de Staten en Anjou te Dendermonde was overeengekomen) om de Stad Eindhoven te ontzetten, aldus was vastgesteld, dat het leger, dat rondom Antwerpen was samengetrokken, vooreerst de kasteelen te Vuersele, in de Hoeven en te Wouw zou belegeren, en dan naar Rozendaal zou gaan, terwijl ook een tocht naar Oosterhout in het krijgsplan lag; het magazijn van levensmiddelen en fourage zou te

1) Vermoedelijk zijn deze of dergelijke woorden van Dorp in de pen gebleven: hij moest zich toch op last van de Staten en den Prins naar Holland begeven.

Heusden worden opgericht. Houdt men hierbij in het oog, dat dit alles was bepaald vóór 22 April, dus vóór de overgave der Stad aan Mansveld, die op 23 April plaats had, en vóór-dat in het hoofdkwartier konde bekend zijn dat de bezetting tot het uiterste gebracht was, daar de stad zoo nauw besloten was, dat niemand haar konde verlaten [1]) (v. Meteren, deel IV. bl. 110), dan rijst van zelve de vraag, of de leiders der krijgsoperatien, Oranje en Biron, inderdaad het ernstig voornemen hadden, om de belegerde vesting en haar heldhaftig garnizoen te hulp te komen, of dat niet veeleer bij hen een ander plan bestond, dat zij, met het oog op het te Dendermonde gegeven woord, voor alsnog geheim moesten houden, totdat, als Eindhoven eenmaal gevallen was, zij dat zouden kunnen volbrengen, zonder eenige verdenking op zich te doen rusten; zooals dan ook Wagenaar (deel VII bl. 488) en v. Meteren (deel IV bl. 110) het doen voorkomen, alsof het plan, om Wouw te belegeren eerst was gemaakt, nadat de overgave van Eindhoven in het leger bekend was geworden.

Ware het ontzet der stad Eindhoven het werkelijk doel geweest, dat men trachtte te bereiken, dan zouden een zoo scherpzinnig man, als de Prins van Oranje, een zoo ervaren veldheer, als de maarschalk Biron, geen plan de campagne gemaakt hebben, als wij boven mededeelden. Ik

---

1) Tot bewijs voor de waakzaamheid der belegeraars moge nog strekken, dat de brieven door den Prins en de Staten naar Eindhoven gezonden, onderschept werden (Gachard, Corr. de Guill. le Tac. deel V. bl. 127).

noem toch beiden te zamen, als de leiders van den veldtocht, hoewel Biron alléén met het opperbevel des legers was belast; eensdeels toch is het niet aannemelijk, dat de Prins, wiens invloed op de Alg. Staten en op het geheele bestuur thans overwegend was, zich aan de krijgszaken volstrekt niet zoude hebben laten gelegen liggen; anderdeels toonen zijne brieven van 3 en 7 April, zijn advies aan de Alg. Staten van 27 April (Gachard, Corr. de Guill. le Tac. deel V, bl. 127, 129 en 133), zijn brief aan van Dorp van 23 April en 17 Mei (n° CCXXIX, CCLV), de brief van den heer van Villers aan van Dorp van 21 Mei (n° CCLX) en dien van Corpelz van dezelfde dagteekening (n° CCLXI) duidelijk aan, dat hij zijn invloed in het bestuur des legers deed gelden, terwijl ook de keuze van Heusden, als stapelplaats voor den proviand van het veldleger, door hem reeds in den aanvang van April was gedaan, (zie boven n° CCXXI) en ook thans, nu het leger ging optrekken, bleef gehandhaafd: die keuze nu konde niet worden gedaan, dan met het oog op de aanstaande operatiën, en konde dus alleen geschieden door iemand, die het plan van den aanstaanden veldtocht mede had vastgesteld. En hoe konde nu de keuze op Heusden vallen, om dáár het magazijn op te richten voor het leger, dat van Antwerpen op Eindhoven moest aanrukken: de weg toch van Heusden op Eindhoven loopt langs 's Hertogenbosch, en daar die stad in de handen des vijands was, zoude dus het leger noodzakelijk van zijn magazijn zijn afgesneden. Evenzeer kan men, als het plan bestond, om Eindhoven te ontzetten,

geen redelijken grond vinden voor het lang oponthoud van het leger rondom Antwerpen, en voor het krijgsplan, dat met eene belegering van eenige kasteelen aanving. Reeds op 2 April naderden de verschillende afdeelingen der stad Antwerpen (n° CCXX); op 3 April konde het geheele leger rondom die stad zijn samengetrokken (Gachard, Corr. deel V, bl. 127); van daar konde men in 5 dagen de belegeraars bereiken (n° CCXXIV), hoewel de Prins van Oranje in zijn schrijven aan de Bonnivet (Gachard, t. a. p.) daarvoor 15 dagen rekende: met eenigen goeden wil waren de noodige levensmiddelen voor dien korten tocht spoedig bijeen te krijgen geweest, zoodat het leger den 8en of uiterlijk den 18en April den vijand had kunnen aanvallen; in stede daarvan werd Biron, die reeds den 4en naar Antwerpen vertrok (n° CCXXI), eerst den 17en door de Alg. Staten tot opperbevelhebber aangesteld (Gachard, deel V, bl. 128, noot), en lag het leger den 22en nog werkeloos rond om Antwerpen (n° CCXXVII), terwijl de Prins eerst den 20en pogingen deed om den noodigen voorraad uit Holland te bekomen (n° CCXXVI), eindelijk, in plaats van uit Antwerpen over Hoogstraten, zooals van Dorp had voorgesteld (n° CCXXI), rechtstreeks op Eindhoven aan te rukken, werd het leger vooraf naar Rozendaal gezonden, dat geheel en al buiten den weg lag, om in die streek vooraf een paar kasteelen te veroveren; en dat alles, terwijl het reeds in 't begin van April bekend was, dat het garnizoen van Eindhoven gebrek aan levensmiddelen had, en zich slechts met moeite konde staande houden (Gachard deel V,

bl. 127). Uit dat alles volgt, mijns inziens, ontegensprekelijk, dat er sints het begin van April bij den Prins, en bij Biron, geen ernstig gemeend voornemen bestond om Eindhoven te ontzetten. Wat zoude dan beider doel zijn geweest? Geen ander, dan om, met opoffering van Eindhoven, den Prins in het volkomen bezit van het markgraafschap van Bergen-op-Zoom, en de Baronie van Breda te stellen.

's Prinsen stad Breda was sints Juni 1581 in handen van Parma; het Markgraafschap van Bergen was den Prins wel geschonken in den zomer 1582 en hij was dan ook in de stad zelve als Markies gehuldigd (n° CXX); maar het kasteel Wouw, de gewone verplijfplaats der markgraven en een groot deel van het platte land waren nog steeds in de macht des vijands; waardoor de Prins belet werd zich aldaar te doen huldigen, terwijl tevens de inkomsten van het Markgraafschap slechts voor een klein deel in zijn kas vloeiden, daar de soldaten van Parma, zoowel de landpachten als de belastingen inden, die den Markies toekwamen. De Spaansche bezetting lag behalve op het kasteel te Wouw, ook op het huis te Bovendonk in de Hoeven, dat door hen van buitenwerken was voorzien, en van waar niet alleen in het Markgraafschap, maar ook in 's Prinsen heerlijkheid van Nijervaart en den polder Blommendaal werd gestroopt. Reeds op 23 Septr 1582 schreef van Dorp aan N. Pijl (eigenhandig geschreven concept), dat hij zich op de nauwkeurigste wijze op de hoogte moest trachten te stellen van de inrichting der nieuw aangelegde werken rondom Bovendonk, en van de sterkte der bezetting, van welk een en ander

hij bericht verzocht; terwijl de kastelein en rentmeester van Nijervaart, Daniel de Loucker, zich op 3 Januari (oude stijl) 1583 aan van Dorp beklaagde (origineele brief) over de afpersingen der soldaten van het garnizoen van Bovendonk, die „bij foute van betalinghe dreyghen alle de „hoeven in brandt steken, sulcx dat de erme „pachters deur sulcken rottennest zeer gequelt, „ja gansselijck geruineert wordden met alle de „omliggende landen, ende, tenzij datter bij „zijn Exce ofte Staeten van Brabant inne ver„sien wordde, zij zullen de gansche landen „hier in dit quartier onder haer subiectie oft „sauvegarde brengen; is daeromme doirsaecke „mijns schrijvens, dat UE. gelieve dbest daer„inne te doen, dat zulcken rottennest gestoirt „mach wordden, opdat de arme luyden dlant „mochten bouwen, ende hunne lanthuren moch„ten betaelen". Het ligt dus voor de hand, dat de Prins niets liever wilde, dan de beide kasteelen van Wouw en Bovendonk in zijn bezit te krijgen, en het staat vast, dat het voornemen daartoe werd opgevat en de plannen daarvoor waren voorgesteld, vóór nog Eindhoven gevallen was, terwijl plicht en eer geboden, die stad in allerijl te hulpe te snellen [1]). Dat evenzoo de

1) Het komt ons voor, dat de geachte uitgever hier de gronden niet in aanmerking neemt, die den Prins en de Staten van Holland en Zeeland bewogen mogen hebben om, gesteld dat Eindhoven op het oogenblik te houden was geweest, deze stad aan haar lot over te laten. Immers kon het den Prins sinds lang niet verborgen gebleven zijn, dat het onmogelijk zijn zou al de Nederlanden onder een bewind in den geest dier beide Provincien te vereenigen. In het eind van Maart, 1584, schreef hij aan zijnen broeder, dat hij *altijd wel* voorzien had, dat verdrag met Parma het gevolg zou zijn van

verovering van Breda werd beoogd, meen ik uit het volgende te mogen afleiden (de stukken, waarop ik mij beroep, deel ik hieronder mede). Gedurende het beleg voor Wouw, toen de onverwachte tegenstand der bezetting het noodig maakte, dat het grof geschut uit Antwerpen ontboden werd, schreef de commissaris Barrat aan v. Dorp, op 1 Mei: „je crains bien, „que par faulte du retardement d'icelluy, que „ne parviendrons a notre pretendu, selon que „esperions; touttesfois le temps perdu nest a „recouvrer"; op welke andere onderneming in die streek konde Barrat het oog hebben, dan op een aanslag op Breda, de eenige plaats, die nog in 's vijands macht was? En even vóór het begin van datzelfde beleg schreef van Dorp aan een zijner pachters in Zevenbergen: „men gaet

---

raadslagen als welke die van Gend in praktijk brachten (*Archiv. de la Maison d'Orange*, T. VIII, p. 348). Dus moest hij begrijpen, dat het zuidelijk deel der 17 Provinciën, voor het grootste gedeelte reeds tot de gehoorzaamheid aan den Koning teruggebracht, aan hen, die Parma's zijde gekozen hadden of zich met hem zouden verdragen, gelaten moest worden. En was het dan niet onraadzaam te trachten het afgelegen Eindhoven, ten Zuid-Oosten van 's Hertogenbosch, hetwelk sedert 1579 's Konings zijde gekozen had, te behouden; daarbij de verzekering van vaste punten in het Markiezaat van Bergen op Zoom in vertrouwde handen te verzuimen, en alzoo den voormuur van Zeeland, om welks bezit nog jaren gestreden zou worden, prijs te geven.

In de waardeering van 's Prinsen doen en laten hangt natuurlijk veel af van het verschillend standpunt, dat, voorzeker ter goeder trouw, van verschillende zijden wordt ingenomen. Aan den uitgever blijft het voorbehouden, zijn gevoelen, zoo noodig, nader te rechtvaardigen; maar ons is het niet mogelijk, ook met het oog op brieven, vervat in de *Archives* (t. a. pl. 339—363), bij den Prins louter baatzuchtige oogmerken te vermoeden (*Noot van de Redactie*).

„voor deerste casteel ven Wouwe beschieten; „indien men daernaer op Breda gaet, dwelck „ick nochtans nyet en meene, emmers alsnoch „nyet en weete, zoo cont ghij wel dencken, dat „Zevenbergen al mede te liden zoude hebben". Houdt men bij het lezen dier regels in het oog, dat van Dorp vóór alles zoo gaarne voor zijne eigene belangen zorgde, en dus geneigd was zijne pachters voor 't naderend gevaar te waarschuwen, en van den anderen kant, de besluiten vanden krijgsraad niet mocht verraden, dan komt het niet twijfelachtig voor, of het beleg van Breda lag in de plannen des veldheers: dat het daartoe niet is gekomen, moet hoofdzakelijk geweten worden aan de maatregelen van Parma, die hoewel aanvankelijk te zwak, om den franschen Maarschalk aan te vallen, hem toch, door steeds in zijn nabijheid in het veld te blijven, wist te beletten, iets van belang te ondernemen.

CCXXVIII. Conceptbrieven van van Dorp aan den Thesaurier van Zeeland Manmaker, en den Procureur Dam te 's Gravenhage, 23 April 1583. Beide achter elkander door van Dorp eigenhandig geschreven op een vel papier.

Hij schrijft aan Manmaker, dat hij hem de brieven van den Prins en de Alg. Staten aan die van Zeeland toezendt, die hij zelf uit hoofde van zijn vertrek naar Holland niet overbrengen

konde, en verzoekt hem, bij de Staten aan te houden, dat zij aan den inhoud voldoen.

Aan Dam verzoekt hij, om aan den Zeeuwschen raadsheer Valcke (die met hem door de Alg. Staten, naar Holland gecommitteerd was) zijnen brief en dien aan de Staten van Holland te overhandigen, of, zoo Valcke niet aanwezig mocht zijn, de laatsgenoemde brieven aan de Staten zelf te doen toekomen.

Manmaker.

Eersame, wise, zeer voorsienige heer ende vrient. Hierbenevens ghaet eene missive van zijne Ex^cie^ aende heeren staten van Zeelandt, ghelijcke zal noch volgen vande generale Staten, beide tenderende ten fine dat die van Zeelandt zouden willen furneren thien dusent guldens over hen quote in zestich dusent guldens, daer Hollant ende Zeelandt tsaemen op gestelt zijn bij de generaliteyt, tot furnissement vande vivres voer ons leger, dwelck binnen twee zoe drie dagen zal zijn binnen Rosendael. Ick zoude desen brief zelfs hebben comen presenteren, maer aengesien de cortheyt des tijts, om dleger te moegen besorgen uyt Dordrecht, zoe moet ick stracx derwaerts reysen, biddende tbelieve u de goede hant daeraen te houden, dat over de zijde vande heeren Staten van Zeelandt geen mangel oft gebrek in dese nootsaekelijckheyt mach vallen, waeroppe ick een antwort van u zal verwachten binnen Dordrecht, ten huyse van Jan van Asperen inde drie mollen. Ende hiermede mij bevelende tuwaerts, bidde den Almoegenden, u,

Eersame, wise, zeer voorsienige heer ende vriend, te hebben in zijne heilige hoede. Uyt Antwerpen, desen xxiij^en^ Aprilis 1583.

Dam.

Eersame, besundere, goede vrient. Ick seynde u hierinne besloten eenen brief aen mr. Jacob Valck, raidt van Zeelandt, die in den Briel [1]) plach te logeren, begerende, ghij wilt hem denzelven aenstont ghaan leveren, met de twee bijgevouchde, houdende aende staten van Hollant. Ende indien de voorss. heer Valck daer nyet en waer, zoo es mijn vriendelijck begeren, ghij wilt dezelve brieven zelffs aende Staten of heure gecommitteerde raiden gaen presenteren. Ick en zal u van mijn particulier nyet scriven, maer reservere al tselve tonser eerster sichte, dwelck ick hope, eer yet lange zijn zal; doch vertreck ich hudent van hier naer Dordrecht, om ordre te geven, ten eynde ons leger, dwelck te Rosendael compt, ghespisiget mach werdden, waeraf u zal believen mijn neef de Pottre, desen gesien, te adverteren, ten eynde hij bij mij tot Dordrecht mach comen, indien hij bevint, dat de menichfuldicheyt van negocien mij daer langer aenhoude, dan de bevoirderinge van mijne zaecken wel goit waere. Hiermede mij bevelende tuwaerts, bidde den Almoegenden, u, eersame, bisundere, goede vrient, te hebben in zijne heilige hoede, saempt u alderliefste, die mij alsnoch onbekent is. Uyt Antwerpen, in groetter haeste, desen xxiij[en] Aprilis 1583.

CCXXIX. Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 23 April 1583.

De Prins bericht hem, dat het leger den volgenden

---

1) Vermoedelijk bedoelt v. Dorp het logement der afgevaardigden van Brielle in den Haag.

ochtend vroeg te Rozendaal zoude aankomen, en beveelt hem te zorgen voor den noodigen voorraad.

Monsieur van Dorp. Daultant que le camp sera demain de bon' heure a Rozendael, et que s'il n'y soit pourveu, il y aura faulte de vivres, je vous prie, que veullez donner ordre, que bonne quantité des pains et de cervoise y soit envoyé promtement, affin qu' inconvenient n'en advienne. Sur ce, prie Dieu, Monsieur van Dorp, vous donner le bon soir. Ce xxiij^{e} dApvril 1583.

Votre [1]) bien affectioné amy
Guille de Nassau.

Adres:

A Monsieur van Dorp, general des vivres.

CCXXX. Conceptbrief van van Dorp aan de Algemeene Staten van 27 April 1583, eigenhandig door van Dorp geschreven.

Hij deelt aan de Alg. Staten mede, wat hem en den raadsheer Valcke bij hunne onderhandeling met de gecommitteerde raden der Staten van Holland wedervaren is.

Op hetzelfde vel papier is door v. D. het concept van een brief aan de Alg. Staten geschreven, gedagteekend Dordrecht, 25 April; waarin hij schrijft, dat hij met veel moeite van den ma-

---

1) Votre enz. met de handteekening eigenhandig.

gistraat heeft verkregen de levering van 24000 brooden van 2 pond het tuk, en van 220 ton bier, wat genoeg is, om het leger twee dagen te voeden; maar dat de levering van kaas, spek en haver hem geweigerd was. In andere brieven geeft v. Dorp op, niet 220 maar 240 ton bier verkregen te hebben.

Eedele, erntfeste, wise, zeer voorsienige heeren, bij mijn vorige scriven van eergisteren zijn uwer E. berecht van mijn wedervaren bij dmagistraet van Dordrecht; ende volgens tselve ben ick als ghisteren omtrent de noene hier in sGravenhage ghearriveert, alwaer, ick gevonden hebbende den Raidsheer, mre. Jacob Valcke, zijn tsamen gegaen bij de gecommitteerde Raiden van de staten, ende hebben aen dezelve, met beweechlicke redenen versocht ende gebeden, om alsulcke brieven ende bescheet, als waeroppe die van Dordrecht zouden moegen ende behoeven af te spreken bier, broot, kaes ende havere, noedich wesende tot alimentatie van dleger binnen Rosendael, naer breeder vermelden van uwer E. scriven Hierop ghaven die vanden Raide voirss. ter antwoirdde, dat, aengesien dimportantie vander zaeke heuren last excederende, zij nyet en conden resolveren, zonder versterct te zijne van meer gedeputeerdens, ten minsten vuyt de naestgelegen steeden; dewelcke als hedent voirden noen op hen bescriven gecomen wesende, zoe hebben wij hen tgepremitteerde van nieuws voorgehouden, tot onderstant van dwelck den voirss. Raidsheer Valcke oick in dlange verhaelde al tgene in uwer E. vergaderinge tot hier toe gedaen ende ghepasseert is, zonder yet achter te laeten, dat mochte dienen om tversouck te funderen. Maar ten heeft al nyet gebaet oft zoe willen verstaen zijn, als den noot wel voirdert; doch

naer dat zij hen tot drie distincte reysen telcken op nieuwe remonstrantie gheexcuseert hadden, seggende, dattet in heure macht nyet en was, yetwes inder zaeke te doen oft te resolveren, als wesende dezelve ende diergelijcke gereserveert aende Staten vanden lande, nochtans, gepresseert wesende deur ons strack aenhouden van onderstant, ommers ten dage toe van de naeste vergaderinge vande Staten, die zijn zal opden ij^{en} May eerstcommende, zoe hebben wij vuyterlick vercregen versekertheyt voor die van Dordrecht, tot de betaelinge van viertwintich dusent broeden, ende ij^{c}xl tonnen biers, dwelck aldaer scepensveerdich is, zonder dat zij hen voirder hebben willen uytlaeten in eenigerhande manieren [1]). Hier hebben uwer E. int cortte ons wedervaren. Op morgen reyse ick naer Dordrecht, om de voorgemelte proviande naer dleger te bestellen, ende, tselve gedaen, zoe zal ick jegens den vergaerdach vande staten wederomme hier erschinen, om, nevens den voirss. Raidsheer Valcke, alle moegelick debvoir bij dezelve te doen, ten fine als boven, hoewel dat ick, maekende consequentie uyt de propoosten, hyer ghevallen, grotelicx twifele aen voirder vertroostinge. Tzal uwer E. daeromme believen, op dese zaeke met aendachte te letten, ende ordre te gheven, dat dleger van elders mach gheprovideert werdden, nyet alleene geduerende dit

---

1) Den volgenden dag schreef van Dorp echter aan Corpelz, dat de gecommitteerde raden, op zijn aanhouden en dat van Valcke, 400 viertelen haver hadden toegestaan: die haver zoude per schip van Delft naar Dordrecht worden vervoerd, en van daar, tegelijk met het brood en bier, dat de magistraat dier stad had doen gereed maken, naar Rozendaal worden gezonden (Memorie voor Jacques van Vossem, gemaickt op den xxviij^{en} dach van Aprille xv^{c} drientachentich, eigenhandig door v. Dorp geschreven).

vervolch, nemaer oick zulcx ende opden voet, off van deser zijde nyet meer en zoude comen: valtet beter, dat zalmen voor voirdeel moegen aenscriven; hierop zal ick van uwer E. een antwort verwachten ende ordre, waernaer ick mij widers zal hebben te reguleren.

Edele, ernfeste, wijse, zeer voorsienige heeren, ick bidde onse Heer God, uwer E. te hebben in zijne heilige hoede. Uyt sGravenhage, desen xxvij^en^ Aprilis 1583.

CCXXXI. Conceptbrief van van Dorp aan Hendrik Janssz. zijn pachter en rentmeester zijner goederen onder Zevenbergen, eigenhandig door v. Dorp geschreven: het stuk heeft geene dagteekening, maar moet kort vóór of kort na den vorigen brief geschreven zijn.

Hij deelt mede, dat het leger Wouw zal gaan belegeren: mocht het daarna naar Breda trekken, dan zouden de pachters in Zevenbergen grooten overlast te lijden hebben: hij geeft hem raad, hoe in dezen te handelen.

Heyndrick Janssz, eersame, goede vrient. Ick heb uwen brief ontfangen ende dinhouden vandien wel verstaen. Indien mijn Jaques gedaen hadde naer behoeren, zoe zoude u mijnen voirgaenden in tijts gelevert gheweest hebben, om mijn pachters te waerscuwen, nu patiencie. Ick en wist u wat scriven, nopende die van Zevenbergen; men gaet voor deerste teasteel van Wouwe beschieten; indien men daernaer op Breda gaet, dwelck ick nochtans nyet en meene,

emmers alsnoch nyet en weete, zoe cont ghij wel dencken, dat Zevenbergen almede te liden zoude hebben; nyettemin aleer Wouwe ingenomen is, zoe zult ghij moegelick de tidinge wel in tijts connen vernemen. Ick zeynde u hier benevens eenen brief aenden generael Norits, wilt daermede bij zijne E. ghaen, hem u gebreck te kennen ghevende. Ick verhope, hij zal wat om mijnent wil doen. Ick scrive oick aen mijn heere, den heer van Biron, overste veltheer, om faveur te hebben tot preservatie van mijnen goeden; ist noot, ghij moicht zijne E. mede doen aenspreken deur dheer Jan Corpelz, commissaris vande vivres; oft yemande van mijne offlciers int leger wesende, als Franchois vander Does, Adriaen Barrat, Jan vanden Hove, Jaques van Afhuysen ende veel meer andere, die ick wel meene dat om mijnent wil wat zullen doen. Claes Maertsz. was binnen Antwerpen tmijn vertrecke; maer hij en wist van geen gelt tellen voor u: dus maeket mij hier te seynden, oft inden Hage, alwaer ick op Maendage moet zijn. (Volgen allerlei bijzonderheden omtrent verschillende pachters).

CCXXXII. Brief van Corpelz aan van Dorp, 28 April 1583.

Hij deelt bijzonderheden mede, omtrent den dienst der intendance, in het kamp, waar thans geen behoefte aan levensmiddelen bestaat. Biron had de versterkingen van Wouw in oogenschouw genomen: de plaats zou spoedig veroverd worden, als het geschut uit Antwerpen was aangekomen; de vijand was de Maas overgetrokken, met het doel om een aanslag op Gelder te doen.

Monsieur. Jay receu deux lettres avecq copie de la resolution que vous avez prinse sur la conduicte des vivres, venants de la ville d'Anvers pour les gens de guerre de ce camp, laquelle je treuve, que votre Seignorie a bien faicte, ne doubtant le recepveur vanden Perre lobservera de poinct en poinct.

Et comme desia les vivres sont arrivez, lesquelz avoient este chargez en Anvers par batteaulx, et ce le nombre de trente mil pains, cent cincquante tonneaulx de cervoise, trois cents virtaulx daveine et cincq mil livres de froumage dHollande; aussi ceulx quavois envoié querre [1]) par charriotz avecq conduicte, qui nous sont fort bien venuz a propos. Ilz se delivrent le plus escartement [2]), que mest possible, en vous asseurant que me suis trouvé bien en paine, avant avoir peu faire la reduction selon laquelle lon se debvoit conduire au faict de la delivrance des vivres; aussy dexcuser la maniance, que se presumoient davoir aulcuns commissaires, venuz avecq larmée venue de France, sommes doulcement faict quicte et maintenant les notres font la delivrance, et prennent les lettres des officiers des regimens en la maniere accoustumée; ce na este petite besoigne pour moy.

Je suis certain, que sans voz diligences, quavez faict, auparavant votre partement de ladicte ville d'Anvers, Messieurs des Estatz eussent tirez a la longue a nous furnir argent. Il convient prendre ce que lon peult, et non ce que lon veult. Jescrips a mesdicts Seigneurs les estatz, ce que voirrez par la copie allant avecq cestes.

Suyvant ce que ma escript ledict vanden Perre et ladvertissement quil ma donné, ou lon vous pourroit

---

1) quérir. 2) exactement.

trouver, je nay voulu delaisser de vous escripre et de meisme envoier a votre Srie vander Does. Et comme ne doubte de voz bons debvoirs a lasseurance des vivres que debvrons furnir ou tirer du costel ou vous estes, ma semblé convenir de vous advertir, que ne sommes en ce lieu encoires pressez daulcuns vivres, affin que ne faictes cuyre; ains tant seulement insister davoir des bonnes farines en la main, pour a linstance, que verray la necessité, en advertir votre Srie en temps, ne veuillant delaisser de vous admonester, que soiez bien asseurez, pour non tomber en faulte.

Monseigneur de Biron alla hier recognoistre la place de Woude, et a ce quil ma dict, et aussi ce quil me semble, nous lemporterons a peu de jours, moyennant que lartillerie nous soit envoyée d'Anvers. Cest ung personnage sage, resolu et diligent; je me treuve fort bien avecq luy, Dieu soit loué. Lon dict, que les ennemis passent la Meuse a Ruremonde, pour prendre la volte de Guelres. Ilz nous vouldroient voluntiers faire courir, mais nous leur en garderons, Dieu aidant, Lequel je prie, vous donner,

Monsieur, en santé, bonne prosperité, sa grace, me recommandant humblement a la votre. Du camp a Rosendael, ce xxvviije dAvril 1583.

Votre entierement amy et humble serviteur,
J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendant general du camp, etc. presentement a Dordrecht, aux trois *fruantz* [1]) an logis de Jehan van Asperen, pres la monnaie,

audict Dordrecht.

---

1) dit woord moet beantwoorden aan *mollen*. *In de drie mollen* heette het huis.

CCXXXIII. Brief aan van den Perre aan van Dorp, 29 April 1583.

Daar er overvloed in het kamp heerscht, heeft hij een officier naar Dordrecht gezonden, om de verzending van levensmiddelen van daar te doen staken. Het garnizoen van Eindhoven en andere troepen waren te Antwerpen doorgetrokken, waardoor hij daar groote uitdeelingen had moeten doen. Den volgenden dag zoude men aanvangen met het beschieten van Wouw; hij deelt de geruchten mede omtrent de bewegingen van den vijand.

Eerweerde Heer.

Ick hebbe als ghisteren ontfanghen mijn heerens brieff, gedateert den xxvj^en^ van desen in Dordrecht, ende daervuyt verstaen tghene mijn heere daer genegosiert heeft; namelicken vande gereetschappe van xxiiij^m^ brooden ende ij^c^ viertich tonnen biers; hebbe bevonden raedtsaem te weesen in alle dilligentie te seynden Bastiaen Bossmans naer Dordrecht, om een weynich te temporiseeren, van weeghen het broodt, vandt wij hebben hier groote provisie voerde handt ende oick inden legher [1]), ende daer is luttel gebreck

1) Die tijdelijke overvloed was daaruit ontstaan, dat de Staten van Brabant zich verbonden hadden tot betaling van 25000 guldens aan de Antwerpsche kooplieden, Hans v. Obbergen en Paulus Stroobant, die aangenomen hadden om voor dat bedrag proviand van allerlei aard voor het leger te leveren (ongeteekende Memorie voor B. v. d. Perre, van 23 April 1583). Het is zonderling, dat de Alg. Staten, die hiervan toch niet onkundig konden zijn, van Dorp en Valcke naar Holland zonden, om in allerijl brood en bier van de Staten aldaar te gaan vragen; de houding van v. Dorp daarbij is even onverklaarbaar.

voerhande, ommers nochtertijt, alsoe mij mijn heer Corpelz schrift, vanden 27^{en} van desen; ende om te verhueden het verderff, hebbe gedocht hetselve een weynich op te houden tot naeder schriven vuyt den legher. Seedert het vertreck van mijn heere hebben wij wel gesonden meer als hondert duysent brooden, bier, haver ende kese nae advenant, hovel dat ons portie soe seer langhe niet deuren en sal, soe wij de leveringhe alsoe continueerde, dan het wordt gemenagiert best, soe wij kunen; oick hebben wij hier dagelickx groote leveringhe gehadt vande soldaten, die vuyt Eyndthoven gecommen sijn, dan sij trecken in garnison, sommighe nae Brussel, Mechelen, Berghen, Herenthals ende Diest; ten anderen commender vuyt Vlanderen ende blijven hier rondomme ligghen, om nae den legher te trecken; sulckx dat wij werckx genoch hebben dagelickx aen alle kant met loopen ende soliciteren. Voerts heeftmen geordonneert 1350 gulden voer een halff maendt gasien [1]) voer doffichiers te geven. Ick hebbe inden legher gesonden noch 300 gulden tot de 800 gulden, die ick gegheven hadde aen vanden Hecke, ende de 250 gulden hier behouden, om doffichiers te gheven, die hier sijn. Affhuysen ende de Rijcke is met het eerste schip wech, ende Ambrosius met het tweede, ende Fortamps sal met het derde gaen, als gerequereert sal. Dat gedaen sijnde, sal ick volghen op Hollandt. Mijnen staedt en hebbe ick noch niet overgegheven; ick beyde soe langhe, als ick can: oick gevense mij werck genoech; ick hoepe, mijn heere sal optineren goedt suckses bij de Staeten van Hollandt, dwelck wij wel sullen vandoen hebben, vandt hier ook te krighen, sal spaede bij commen, dunkt mij. Het slodt van Wouwe salmen

1) *gages.*

morghen beschieten, soemen seet; watter van commen wert, is Godt bekent. De Malcontenten separeren hun; eenighe nae Lutsenburch, dander nae Ceulen, ende trecken hun cavaillerie over Maese; dat is al, dat wij hier hooren van eenighe tijdinghe. Hiermede eyndende,

Mij recomanderende inde goede gratie van mijn heere, biddende Godt almachtich, UE. in goede gesontheyt ende voerspoedt te gespaeren, met een jongstieghe groetenisse. Desgelicdx doedt mijn huysvrouwe. Met haesten, desen 29^{en} April, in Antwerpen 1583.

Uwen goedtwillighen diener, altijt wat ick vermach,

B. van den Perre.

Adres:

Eedele, wijse, zeer voersienighe heere, heere Arendt van Dorp, heere van Maesdam, etc. superintendent general vande vivres vanden legher van sijnder hoocheyt ende General Staeten, nutertijt zijnde totten huyse van Jan van Asperen inde drye mollekens.

tot Dordrecht.

CCXXXIV. Brief van Corpelz aan van Dorp, 30 April 1583.

Hij keurt de handelingen van van Dorp in Holland goed, en verzoekt hem daar ook wagens voor den trein aan te vragen, even als hij zelf naar Zeeland met hetzelfde doel geschreven heeft. Om kosten uit te sparen, wordt het getal der fransche compagnieën in het leger ingekrompen; hetzelfde zal met de Engelschen en

Schotten plaats hebben. De belegeringswerken voor Wouw zijn voltooid; men wacht slechts op 't geschut, om den aanval te beginnen. Daar de voerlieden voortdurend ongeregeldheden veroorzaken, heeft hij een provoost aangesteld om hen te straffen.

Monsieur. La votre du xxviij^{e} de ce mois ma esté delivrée par Jacques votre serviteur, et comme ne doubte, peu apres son partement de Dordrecht, Francois van der Does sera arrivé avecq mes lettres, par ou votre S^{rie} aura entendu ce quest passé a larmée, puis mon partement dAnvers. Mais vous mescripvez ce que vous pouvez avoir negocié avecq messieurs de ladicte ville de Dordrecht, et ce que presentement pouvez avoir sceu tirer de leurs mains; ne peu aultre chose dire, sinon que votre S^{rie} a tres bien negocié, oires que nestionz si pressez, comme lon pourroit bien dire, tant est, que de gens difficilz convient prendre et accepter ce que lon en peult avoir; et, a ce quil me samble, avez fort bien fait, de vous trouver vers messieurs les estatz dHollande, pour nous asseurrer de ce quilz nous vueillent et pourront ayder, ce que vous prie, me voulloir advertir, pour de tant mieulx pouvoir asseoir fondement a voz affaires et myennes. Du costel dAnvers, Hans van Oberghe et Stroobant font leur debvoir de furnir a ce quilz ont promis, dont ne me peu plaindre, saulf la cervoise, qui ne ma donné contentement, naiant delaissé de leur tres bien escripre, pour faire mieulx, ce quilz ont fait par lenvoy dernier. Votre S^{rie} aura souvent de mes nouvelles.

Messieurs les estatz avoient tauxez messieurs de Walckeren a huyt charriotz, soit de les furnir en especes de charriotz, ou en argent, pour en louer daul-

tres en leur lieu; ceulx de Zuyt Beverlant de dix, et ceulx de la Tolle [1]) quatre. Et pource que nous aurons plus besoing de charriots que daultres choses, jay escript a iceulx, quilz les envoient, ou les deniers pour en louer daultres, et de ce quilz feront, vous en advertiray. Messieurs de Hollande sont tauxez a cincquante desdicts charriotz, en ces fins envoie a votre S^rie la liste, pour en traicter avecq eulx, apres que vous aurez resolu au principal; aussi la copie de la lettre, que jescript aux quartiers et districtz susdicts.

Monsieur de Biron a receu la votre, delaquelle il a receu grand contentement, et, mis es mains icelle, nous estions assamblez au conseil al advenement, pour pouvoir reduire septante deux compaignies francoises [2]) a quarante, tant pour excuser le traictement de pluisieurs maistres de camps superfluz, que des capitaines et officiers; ce sera ung grand benefice; le samblable adviendra allendroit des Anglois et Escossois. [3])

Ledict S^r a desia fait les approches allentour du chasteau de Woude, fait faire les gabions [4]); nestant

---

1) Tholen.

2) Het leger te Rozendaal was als volgt samengesteld, volgens eene ongeteekende memorie:

Franschen.	72	compagnien.
Engelschen	34	„
Schotten	10	„
Walen en Vlamingen	28	„
Zwitsers	11	„
te zamen	155	compagnien.

Ruiterij 29 cornettten.
de trein der artillerie 300 man.
de trein der vivres 200 man.

3) zie Gachard, Correspondance de Guillaume le Taciturne, deel V. bl. 143. noot.

4) schanskorven.

attendant que lartillerie, et petit nombre des pionniers, et a ce quil me samble, nous en aurons la raison, et de brief. Je vous asseurre, quil est ung S^r^ saige, craindant Dieu, ne cerchant son particulier, dilligent et heureux a ses actions; et si messieurs des estatz correspondent a ce quil leur a escript, ilz se doibvent accertainer, quil fera plus dheureux succes a quatre mois, que navons fait a ung an. Les ennemis, par faulte de moien de vivres, et aussi pour la crainte quilz ont de nous, se sont retirez pardela la Meuze, et passez par Ruremonde. Voilla tout ce que vous pourrois escripre, me recommandant bien humblement a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, vous donner,

Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. Du camp a Rosendael, ce dernier dAvril 1583.

Votre entierement amy, humble serviteur
J. de Corpelz.

Je prie pour mes affectueuses recommandations a la bonne grace de monsieur le conseillier Valck, votre collegue. Je vous eusse envoié la liste quavois conceue pour la delivrance des vivres journaliers, mais ne treuve convenir de lapprouver, ny moings en faire mention, pour ce que la pluspart des soldatz sont plains dargent. Par mes prochaines en discourreray particulierement a votre S^rie^, car se convient restraindre et eslargir, quant il est temps. Et pour vous asseoir piedt, pourrez asseurer mesdicts Srs de Hollande, quil conviendra avoir xxiiij^m^ pains de pattart, cent tonneaux de cervoise et deux cens virtaulx daveine par jour.

Daultant que noz chartons font aucunes fois des desordres, meritans destre chastiez, pour quoy faire, ma convenu accepter en service ung prevost aux gaiges

de trente solz par jour, ce que nay voullu delaisser de vous en advertir.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres et presentement aux trois fuantz, pres la monnoie au logis de Jehan van Asperen,

a Dordrecht.

CCXXXV. Brief van Barrat aan van Dorp, 1 Mei 1583.

Men wacht nog steeds op het geschut, om het kasteel van Wouw te gaan beschieten, en de vrees ontstaat, dat door dat oponthoud het beoogde doel niet zal kunnen worden bereikt: daar het leger intusschen in eene streek is, waar het zijn onderhoud vindt, zoo is het zenden van voorraad voorloopig niet noodig.

Monseigneur. Trouvant la commodité soubz la couverte de Jacques, son secretaire, nay volu laisser de faire ce mot a votre seigneurie, et dung chemin luy laisser savoir, comme sommes attendant avecq grande devotion lartillerie dAnvers, pour battre le chatteau de Wau, conbien que je crains bien, que par faulte du retardement d'icelluy, que ne parviendrons a notre pretendu, selon que esperions, touttesfois le temps perdu nest a recouvrer. Nous avons ceste advantage, que sommes en terre de provission, pour nous maintenir quelque temps, et que aceste occasion, je tiens, que mons^r^. Corpelz aurat fait ladvertence a votre

Srie, puisque les gens de guerre trouvent les moiens de vivre la, ou quil sont, quil ne serat necessaire denvoier tant de vivres, ains les tenir en reserve pour ung besoing, que, a correction, seroit mieulx de tenir au lieu diceulx, des farines, pour sen pouvoir servir, quant la necessité le requerat. Quant aux passeport, jusques a present nen ay guerre donné, conbien que jespere a ladvenir, que sen delivrerat davantage, car on ferat le . . . [1]) pour le faict des vivandiers, de sorte que votre Srie ne doubte que de mon costé ne manqueray de faire tout le debvoir requis. A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres avoir presenté mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre Srie, ottroy a icelle contentement. Du camp de Rozendal, ce premier de May 1583.

De votre Srie tres humble serviteur,
Adrien Barrat.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, pour le present,

a Dordrecht.

CCXXXVI. Brief van den commies van der Does aan van Dorp 4 Mei 1583.

Hij deelt van Dorp mede, dat hij zijne hoeven geheel verwoest en verlaten gevonden heeft. Het kasteel van Wouw zou dien dag worden beschoten uit 15 stukken geschut.

---

1) één woord onleesbaar.

Eedele, vrome, zeer voersienighe heer, ick gebiede mij gedienstelick tuwer E.

Alzoe ick smanendaechs hier gearriveert ben, hebbe terstondt den brieff Corpelles gelevert, ende den anderen Monsr de Biron, die mij ter antwoert heeft gegeven, dat, nopende de vuytvoeringe vande granen [1]), hij stellede hetselffde in handen van Corpelles; heeft daeromme uE. brieff wederom gegeven, ende geseyt, ick soudese met Corpelles communiceren, sulcx ick gedaen hebbe. Angaende van Dayala [2]), heeft mij toegeseyt, dat, in gevalle hij in handen compt, zijnE. sal tbeste doen, om uE. te doen hebben, zulcx mij oyck monsr dEtrielles beloefft heeft. Angaende de houven [3]) heeft monsr de Biron geseyt,

---

1) Reeds bij een schrijven van den 29 April aan Corpelz had van Dorp er zich over beklaagd, dat het in Holland, waarheen hij was gezonden, om spoedige en afdoende hulp voor het leger te vragen, een zeer slechten indruk had gemaakt, dat aldaar koren was aangekomen, verzonden uit Rozendaal, waaruit men dus moest afleiden, dat er in de streek waar het leger was, groote overvloed heerschte. Hij schreef het volgende: Je crains fort une esconduicte bien verde, de plus que les mariniers, aians emmené des grains hors de Rosendael vers ce quartier, tesmoignent et vont disans, qnil ny a faulte de riens au camp; il seroit bon, que vous vous informiés, qui cest qui leur a accordé ceste permission (hij verdacht Corpels, de schuldige te zijn). Aan Biron schreef hij dienzelfden dag ongeveer hetzelfde (eigenhandig concept van v. Dorp).

2) Ik vond omtrent dien persoon geene nadere inlichtingen, dan een conceptbriefje van van Dorp aan Biron, van dezen inhoud. Monseigneur. Il y a, comme je presume, deans le chasteau de Wouwe ung itallien, nommé Jan Dayala, qui ma fait beaucoup de desplaisir. Je vous supplie, sil vient au povoir de votre Srie, que je le puisse avoir a pris raisonnable. Je le trecteray selon ses merites.

3) Van Dorp beval zijne pachthoeven aan Biron aan met het vol-

indien hij eenichsins uE. daerin mach behulpich zijn, hij nyet failleren sal. Ick zij sdynsdaege tot daer geweest, dan hebbe nyemandt van uE. pachters inden Ouden-Bosch gevonden, dan eenen genaempt Huybrecht Mathijsz. Smit, die mij zijn jongen met gegeven heeft, om te wijsen de houven, maer hebbe nyemandt op de houven gevonden; de huysingen zijn noch onbeschadich, dan hebbent al daer vuytgenomen; het landt es wel besayt. Wederom comende vande houven, hebbe inden Bosch gevonden Adriaen, Pier Weute, die mij seynde, hem al genomen was, ende hebbe zoeveel gedaen, dat hij drie koijen weder heeft gecregen met zijnen wagen, de reste es nyet recouvrabel. Ick hebbe hem daer gerecommandeert aen Nyvel Pay, die dagelicx de vivres compt halen voer Norits. Norits en hebbe daer nyet gevonden, alzoe hij naer Andwerpen was; zoe haest hij wedercompt, zal hem de houven recommanderen. Ick hebbe Adriaen, Pier Weute geseyt, indien hij offte eenighe vanden anderen uE. pachters mij yet van doen hebben, tzij off zij haer goeden erghens vonden, ofte anders, ick sal zoe haest zij bij mij comen, met haer rijden ende haer assisteren; dan het es zes dagen te laet, want hetgundt genomen es, is qualick om vinden. Tousierende de paspoerten: ick hebbe het Barrat vermaendt ende alle andere officiers, die haer best doen sullen; mij dunct, Corpelles hem laet duncken, de helfft hem te competeren; ick dencke, hij nochtans geen rekening en sal doen vande paspoerten, die hij hier gheeft vande greynen. Ick hebbe hem genouch

---

gende schrijven: Monseigneur, Jay quelques deux ou trois metairies a lenviron du camp; si par votre faveur et sauvegarde elles peullent (sic: *peuvent!*) estre conservez de ruine, jen seray votre obligé a jamais. Aan Noritz schreef hij in gelijken geest.

geremonstreert, het quaet, twelck vuyt dese vuytvoeringe wel mochte rijsen, maer mij dunct, dat de paspoerten hem te aengenaem zijn, om tselve te laeten [1]). Men begindt van dage, het slot van Wouwe met xv stucken te beschieten; daer es goede hope, binnen twee dagen te hebben. Ick sal nyet failleren, om Jan Dayala te solliciteren. Indien uwer E yedt anders mij gelieve te gebieden, sal nyet naelaeten naer mijne vermoegen teffectueren, dat kenne Godt almachtich, dien ick bidde u,

Eedele, vrome, zeer voersienighe heer, te willen hebben in zijn heylige hoede. Metter haest vuyt den leger tot Rosendael, desen iiij^en^ May 1583.

uwer E. dienstwilligen,
Franchoys van der Does.

Adres:

Eedelen, vromen, zeer voersienighen heer, Jonheer Arnoult van Dorp, heer van Maesdam, etc. Superintendant generael vande vivres, ten huyse van Jan van Asperen, over de Munte, tot

Dordrecht.

CCXXXVII. Conceptbrief van van Dorp aan Corpelz, door v. D. eigenhandig geschreven: de brief zal op 6 of 7 Mei gedagteekend moeten zijn geweest, daar hij het begeleidend schrijven is bij de toezending

---

1) Uit deze woorden mag worden afgeleid, dat Corpelz nog steeds voortging, vergunningen te verkoopen, om granen uit Rozendaal naar elders te vervoeren.

van afschriften der besluiten van de Staten van Holland van 5 Mei.

Van Dorp heeft den brief, dien Corpelz hem den 3en Mei schreef, aan de Staten medegedeeld (in dat schrijven had C.. in strijd met hetgeen in zijne laatste brieven en die der andere officieren werd geschreven over den overvloed, die in het kamp heerschte, van Dorp dringend aanbevolen toch te zorgen, dat de Staten van Holland ruime middelen toestonden, daar de eenige hoop op het onderhoud, en dus ook op het bijeenhouden des legers, op Holland gevestigd was), van wie hij tot nu toe niet meer had kunnen bekomen, dan uit bijgaande resoluties blijkt; de vergissing, die in de eene is ingeslopen, zal hij trachten hersteld te krijgen. Maar de Staten zijn tot geven kwalijk gezind, sints de uitvoer van granen uit het kamp hun bekend werd.

Monsieur le Maistre. La votre du iiije de ce present mois ma esté delivré ce jourdhuy; ne fauldray de la communicquer a ces estats, desquelz jusques oires uay peu obtenir sinon ce que vous trouverez par les copies des resolutions cy joinctes. Or comme icelle, parlant des vivres pour dix jours, nimporte, selon la quantité y accordée en effect, que pour cincq jours, jen ay adverty son Exce [1]) et mandé aux villes de Dordrecht, Rotterdam et Delff, quilz veuillent faire

1) Ik vind het concept van een brief van van Dorp aan Paulus Buys van 5 Mei, waarin hij hem op de vergissing, die in de resolutie der Staten was ingeslopen, opmerkzaam maakt, met verzoek, die te doen herstellen, met de aanteekening voor zijn klerk, dat hij een gelijken brief voor van der Mijle moest schrijven: de fout werd hersteld, want v. Dorp kreeg levensmiddelen voor negen dagen.

cuire et brasser. Ce fait, donneray ordre, que le tout vous soit envoié, estimant quen aiez de besoin, puisque ne me mandez le contraire; et regarderay cependant, de continuer en la poursieulte. Ces estats se monstroient du commenchement trop plus vouluntaires, que maintenant, quilz ont entendu labondance estre telle au camp, que lon permect transporter vers ce quartier, mesmes de votre sceu et adveu, selon quon dist.

(Hierop volgen eenige bijzonderheden van geen belang).

CCXXXVIII. Resolutie der Staten van Holland, 5 Mei 1583. Autentiek afschrift.

De Staten weigeren wagens voor het leger te leveren.

Opt versouck bijden Generael vande vivres, Joncheer Aernt van Dorp, van wegen de Generaliteyt gedaen, ten eynde vuyt Hollant vijftich waegens, elcx met vyer paerden, naeden leeger geschict ende in dienste gehouden souden moeghen worden, hebben die Staten van Hollant verclaert ende geresolveert, dat zijluyden wel nodich bevinden, dat het leeger van wagens voerzyen ende gedient worde; maer, alsoe de hollandtsche wagens daertoe nyet bequaem zijn, nochte opden Brabantschen spoere zonder groote schade gebruyct en moeghen worden, waertoe oick noyt hollantschen waegens in Brabant op alsulcke diensten zijn versocht, nochte gebruyct, ende binnen den quartier van Brabant, inder noot, de wagens daertoe dienende, wel zullen sijn te becommen, heb-

ben de Staten voornoemt int versouck vanden voorn. Generael inden naem alsboven, nyet cunnen consenteren nochte eenichsints daerinne doen voorzyen tot dienste vanden lande. Gedaen inden Haeghe, den vijffden Mei A° xv^c drieentachtich.

Ter Ordonnancie van de Staten
Bij mij
C. de Rechtere [1])
1583.

CCXXXIX. Resolutie der Staten van Holland van 5 Mei 1583. Autentiek afschrift.

De Staten staan de levering van levensmiddelen en haver toe voor den tijd van negen dagen, onder uitdrukkelijk protest, dat zij tot die levering niet verplicht zijn.

De Staten van Hollandt, aenmerckende de groote instantien ende dernstige vermaningen ende aenhouden vanden Generael vande vivres, Joncheer Aernt van Dorp ende m^r. Jacob Valck, ten eynde tleger, leggende tot Rosendael, zoude moegen worden bij die van Hollandt ende Zeelandt gevictuailleert achtervolgende tscrijvens van zijne Ex^tie ende der Staten generael; alhoewel de Staten voornoemt verstaen, dat daerinne van wegen die van Hollandt nyet en is geconsenteert, ende alsulcxs dezelffde nyet gehouden zijn, tvoorn. victuaillement aen te nemen, vorder dan voor haerluyden aenpaert, zoe wanneer daertoe int

---

1) De onderteekening eigenhandig.

generael zal sijn consent gedraegen, ende dandere geunieerde provincien mede haerluyden aenpaert daerinne zullen draegen ende contribueren, als naer behooren, nochtans omme te verhoeden het verloop van denzelven leeger, ende zulcxs de ruyne ende bederffenisse vande landen, hebben de Staten voorn. bewillicht ende geconsenteert, dat het voorn. leger vuyt Hollant ende Zeelant gevictuailleert zal worden voor een tijt van acht ofte thien daegen, te weten sdaechs tot zess duysent brooden, het stuck van anderhalff pont, hondert twintich tonnen biers tot drie gulden de tonne, drie duysent ponden zoetemelckskaesen, ende twaelff hoet havers. Ende ten eynde hetzelffde mach worden volcommen ende geeffectueert ten minsten coste ende meesten dienste vanden lande, hebben de Staten voornoemt vorder verclaert ende geordonneert, dat de leverantie van broot, bier ende kaes gedaen zal worden ende versocht bij den magistraten van Dordrecht, Delff ende Rotterdam, als naestgelegen steden, elcxs over een gerechte derde paert vandien, te weten: bij die aan Dordrecht voor den tijt van drie daegen, ingaende den vij^{en} dezer maendt van Mey tot eender reyse, totter nombre van achthien duysent brooden, drie hondert tzestich tonnen biers, neghen duysent ponden zoetemelckxcaesen, bij die van Rotterdam, voerde naevolgende drie daegen, ingaende den thienden derzelver maent tot gelijcke nombre van broot, bier ende caes; ende voorts bij die van Delff, voorde laeste drie daegen, ingaende den derthienden Mey, mede leverantie gedaen zal worden tot achtien duysent brooden, drie hondert tzestich tonnen biers ende neghen duysent ponden zoetemelckxcaesen, zulcxs alsvooren; ende dat voorts de voorn. haver vuyt Delfft versorcht zal worden, mits dat al tzelffde die van Hollant ende Zeelandt affcortinghe

strecken zal aen haerl. contributie, zoe ordinaris als extraordinaris, daerinne zijluyden schuldich zijn, ofte alsnoch zullen moegen worden. Ende hebben voorts de Staten geordonneert, dat bij de magistraten der voorss. steden, elcx de schepen mede versorcht zullen worden, daerinne de voorn. victuaillien moeghen worden getransporteert, ter plaetse hetzelve bijde generael vande vivres voorn. versocht zal worden, daertoe aenden magistraten der voorss. steden zal worden gescreven, ten eynde zijluyden nyet naelaeten elcx tinhouden van desen te volcommen; ordonnerende voorts eenen yegelijcken, des noodich zijnde, hem hier nae te reguleren. Gedaen inden Haege, den vijffden Mey, A° xv^{c} drie en tachtich.

Ter ordonnancie vande Staten
Bij mij
C. de Rechtere. [1])
1583.

CCXXXX. Conceptbrief van van Dorp aan de Staten van Zeeland, 5 Mei 1583, eigenhandig door v. Dorp geschreven.

Hij geeft hun kennis van het besluit, dien dag door de Staten van Holland genomen, en spoort hen aan, hun evenredig aandeel in de kosten te dragen: tevens deelt hij hun mede, dat de Staten van Holland geweigerd hebben, wagens voor het leger te leveren, raadt hun aan, daarin volgens den raad der Staten v. Holland te han-

---

1) De onderteekening eigenhandig.

delen. Het komt mij voor, dat v. Dorp, in zijne qualiteit, den Staten een anderen raad had moeten geven.

Estats de Zelande.

Eedele, wise, zeer voorsienige heeren, desen morgenstont is bij de Staten van dese provincie eerst vastelick gheresolveert int furnissement vande vivres voor onsen leger omtrent Rozendael; ende dat nyet voirder in effecte, dan vor vierenhalve dagen bij provisie, den tijt ende quantiteyt genomen naer advenant vande begeerte ende ordonnancie vanden marischal van Biron, ende zijnde dienvolgende belopen bij de elf dusent guldens. Doch naedemael het den heeren Staten belieft de nootwendicheyt van dese zaeke voirdehandt nyet voirder inne te zyen, zoe moet men dezelve op ghemeen scade ende bate met goeden oogen aennemen, ende om voirder provisie vuytsien, indient noedich werdt. Doch heeft den Raidsheer m^{r} Jacob Valck, om tot dit consent te comen, hem genouch moeten ghelaten, off uwer E. gheenderhande zwaericheyt en zouden maeken om tseste part te draegen ende promptelick op te brengen int voirss. furnissement; dwelck, alsoet ten minsten gheestimeert moet werdden op twee dusent guldens, zoe es mijn dienstich bidden, uwer E. willen ordre gheven, dat dezelve somme eerstdachs mach opgebracht ende ghetelt werdden. Hieroppe zal ick eerstdaechs verwachten een vruchtbaer antwoirde.

Widers zoe is hier een versouck gecomen, om te hebben zulck ghetal van wagens tot dienste vande vivres voor dleger, als uwer E. zullen hebben verstaen vuyt den mont van eenen Pieter Glas, ende noch naeder vuyt den mont van den voirn. Raidsheer Valcke;

ende hoewel mij bekent is de nootwendicheyt dier zaeke, aengesien nochtans de heeren Staten van Hollant op dit versouck nyet en hebben gheresolveert, zoe en zal dit mijn scriven, desen aengaende, nyet voirder dienen, dan tot een waerscuwinge, om daerinne naer te volgen den wech, dien die van Hollant u zullen willen aenwisen. Hiermede, mij bevelende in uwer E. goede gratie, bidde den Almoegenden,

Eedele, wise, zeer voorsienige heeren, te hebben in zijne heylige hoede. Uyt sGravenhage, desen v^en^ May 1583.

CCXXXXI. Conceptbrief van van Dorp aan den Prins van Oranje, 6 Mei 1583; eigenhandig door v. Dorp geschreven.

Hij meldt, dat hij van de Staten van Holland niet zooveel hulp heeft kunnen bekomen, als de Prins en de Staten Generaal hadden aangevraagd, wegens het geldgebrek en de schulden, die de Staten drukten, en de tijdingen, die ingekomen waren, over den overvloed, die in het kamp heerschen zou: ook wagens zoude men niet toestaan. Hij klaagt over de plunderingen der Engelschen in Oudenbosch en omliggende dorpen.

Deurluchtige, hoichgeboren vorst, genadige heer. De generale Staten zijn bij twee mijne brieven berecht van mijn wedervaren, zoo bij die van Dordrecht, als oick bij de gecommitteerde Raiden van dese provincien, ende volgens tgene mij alsdoen met groitte zwaericheyt gheaccordeert werdt, zoo zijn die xxiiij^m^ broeden, ij^c^ xL tonnen biers ende iiij^c^ xxvij viertelen

havere binnen Rosendael ghelevert, zoo uwer F. G. mach bevonden hebben bij mijn vorige scriven. Zedert heb ick met mre Jacob Valck gedaen alle moegelicke debvoir bij de Staten alhier, om deffect van tgene ons bij uwer F. G. ende generale Staten in laste gegeven is; maer het is verre buyten de gissinge, veel meer beneden tgene mijns bedunckens wel noedich waer; wel schenen dese Staten onse eerste verthoeninge ende versouck met eene goede genegentheyt in te sien, zoe zij aen uwer F. G. ende generale Staten oick moegen gescreven hebben, maer comende vorders op tpoinct van dmiddel te vinden, in welcke disputacie van allen zijden te berde quamen de sculden ende lasten, daer tlandt in steeckt, zoe is die genegentheyt zulcx verandert, dat zij hen in geen voirder furnissement en hebben willen vuytlaeten, dan de copie vande medegaende acte mede en brengt. Naer dat ick verhoer, zoe is dese staten aengebracht, datter vuyt Rozendael coren gescheept is, God geve, dattet nyet en zij geschiet deur toedoen van dalwetenden Corpelz, emmers tselve is ons hier zeer hinderlick, als infererende overvloedicheyt, ende maekende persuasie, dattet nyet noedich en zij, eenige toevueringe tot slants coste meer te doen, zonder aenschouw te nemen op de beloofte, in desen deele aen zijne Hoicheyt ghedaen. Ick hebber den heer van Biron af gheadverteert, ten eynde dat alle uytvoeringe zoude belet werdden. Mij is oick uyt het leger gescreven, datter gheen gebreck en is, ende goit regiment binnen Rosendael, daer tprincipael leger is; maer inden Oudenbosch ende omliggende dorpen, daer dIngelssen leggen, daer gaetet zoe toe, dattet God erbarmen moet. Doch zal ick hier de geconsenteerde provisie doen aenvaerden, ende dezelve aen ende aen overschicken.

Deurluchtige, hoichgeboren vorst, genadige heer, hier mede mij dienstelick bevelende inde goede gratie van uwer F. G., bidde den Almoegenden, dezelve te willen hebben in zijne heilige bewaernisse. Vuyt sGravenhage, desen vj^en^ May 1583.

Ick en scrive aende generale Staten, als meenende dezelve vertrocken te wesen; om wagens hier te crigen, en zye ick geen apparentie.

CCXXXXII. Brief van Corpelz aan van Dorp, 6 Mei 1583. De brief is door een klerk geschreven, doch door C. onderteekend; ook het post-scriptum is van zijne hand.

Hij dringt er op aan, dat er meer hulp uit Holland gezonden worde, vooral meel, waarvoor hij de behandeling uitvoerig voorschrijft; ook wagens moeten door Holland en Zeeland geleverd worden. Het geschut is wel aangekomen, maar de bedieningsmanschappen wilden niet volgen, tenzij zij vooraf betaling ontvingen.

Monsieur, Je vous ay hier escript particulierement ce que passe allendroit des affaires de la charge des vivres. Et comme cela se change a toutes heures, ainsi que les occasions le permettent, nay volu delaisser, pour mon debvoir et acquict, dadvertir a votre S^rie^, que pour le maintenement des gens de guerre de ce camp, convient necessairement, vous faites le debvoir et diligence telle, que Messieurs les Estatz d'Hollande accordent et vous asseurent la furniture et delivrance de certaine bonne quantité de vivres en

nature, sicomme froment, soille, avaine et quelques trois milles tonneaulx de cervoise, en prenant regard, que partie desdicts froment et soilles soyent mouluz et convertiz en farines, les faisant souvent remuer, craignant lesdictes farines ne seschauffent, et plustost deux fois par jour que une; et lorsque cela saura continué par lespace de quinze jours, les faire empacqueter en des beaux et netz tonneaux, en ordonnant de les faire poiser, pour notter la taire [1]) dessus iceulx, ensamble la notte de la farine nette, pour eviter abbuz. Dautre part comme par mes precedentes, jay representé a votre Srie, que mesdicts Srs dHollande, comprins Heusden, Bommel et Tilweert [2]), estoit tauxéz par messieurs de la generalité a furnir cincquante charriotz, ou les deniers pour en louer dautres, pour leur debvoir et descharge; a ceste cause, je vous supplie de tenir la bonne main, que ladicte furniture se face, ou d'une sorte ou daultre; ayant faict le debvoir descripre a mesdicts Srs de la generalité, quilz depeschent lettres iteratives es fins susdicts, ensemble ilz intercedent vers son Exce, pour y joindre les siennes; le semblable a ceulx de Walckeren, Suytbeverlandt et la Tolle; ayant resolution, en serez incontinent adverti; il vault mieux, que la faulte advienne par aultres, que par nous. Je trouverois bien convenable, votre Srie envoyasse icy au camp deux cent tonneaulx de cervoise, pour ce quelle se pourra mieulx conserver, que du pain, aussi elle est plus cerchée pour les chaleurs. Il ma convenu faire quicte de neuf ou dix mille pains, lesquelz pour la pluspart estoient gastez et la reste faict vendre a deux et trois pour ung pattart, affin den tirer plustost

1) Tarra.
2) Tielerwaard.

quelque chose, que riens. Des nouvelles navons autres, sinon que lartillerye est au camp preste a asseoir, si les canonniers et pionniers pour la manier, fussent arrivez, ne veullans marcher sans argent; je pense, que jamais noz affaires n'iront droictes, car quand nous avons lung, laultre nous deffault. Dieu nous doint la saigesse et prudence necessaire! Me recommandant bien humblement a la bonne grace de votre Srie, priant Dieu, le Createur, vous donner,

Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. Du camp a Rosendael, le vje de May 1583.

De votre Srie humble serviteur
J. de Corpelz.

Depuis ma lettre escripte, me suis souvenu de ce que mavoit dit Jacques votre clercq, que votre seigneurie desiroit avoir la liste des gens de guerre, estans en ce camp, ausquelz convient, ilz soient accommodez de vivres, laquelle je vous envoie avecq cestes, naiant voullu delaisser den envoier la samblable a messieurs les estatz generaulx, affin ilz pourvoient pour le futur, par ou me samble, que vous pourrez appertement faire entendre a messieurs dHollande ce quest necessaire, ilz seslargissent; ne doubtant, votre Srie en saura bien user, affin que vous et moy soions excusez, pour avoir fait le debvoir de leur faire entendre a temps. Pour de tant mieulx informer votre Srie du tout et pour presser messieurs, jay trouvé convenir denvoier le commissaire Barrat, porteur,

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuier, Sr de Maesdam superintendent general des vivres, presentement en la ville de Dordrecht, a lenseigne des trois fourans, au logis de Jan van Asperen

audict Dordrecht.

CCXXXXIII. Brief van de Gecommitteerde raden van Zeeland aan van Dorp, 7 Mei 1583.

De brief strekt tot begeleiding van een afschrift van een brief, door de Gecommitteerde raden dienzelfden dag aan de Staten van Holland gezonden, ter kennisgeving dat zij voor $^1/_6$ deel of 2000 gulden zullen bijdragen in de levering van proviand voor het leger, door de Staten van Holland toegestaan. Het afschrift is ongeteekend, doch geschreven door dezelfde hand als de brief aan van Dorp.

Edele, wijse, voorsiennige, zeer discrete heer.

Wij hebben deur onsen medebroeder, mr. Jacob Valcke, ontfangen uwe E. scrijven vanden v^en^ deser, ende daervuyt, met tgunt de voorss. Valcke ons breeder heeft verclaert, ende dacte vanden Staten van Hollant vander zelver date verstaen tgene bij henl. es gedaen tot de vivres voor tleger; waerop wij uwe E. nyet anders en weten te antwoorden, dan dat wij ons daerinne mede hebben gevoucht, zulcx wij aenden Staten van Hollant voorss. zijn scrijvende, ende waervan de copie hierbij gevoucht is, waerop uwe E. hem zal mogen verlaeten voor dese reyse. Ende dienende dese ten egeenen anderen eynde, zullen wy Godt bidden, u,

Edele, wijse, voorsiennige, zeer discrete heer, te hebben in zijn zalige hoede, Vuyt Middelburch, den vij^en^ Meye 1583.

Ter ordonnancie van de Gecommitteerde Raeden vanden Staten slants ende graeffelicheyts van Zeelant. Bij mij, absente pensionario,

Pieter de Rijcke.

Adres:

Edelen, wijsen, discreten ende zeer voorsiennigen heer Joncheer Arent van Dorp, superintendent generael vande vivres, etc.

In den brief ligt het volgende stuk:

Copie.

Edele, etc.

Wij hebben deur onzen medebroeder Valcke, ende dacte van uw E. bij hem ons overgebracht in date den v^en^ deser, verstaen tgunt bij uw E. es gedaen aengaende tvictuailleren van tleger, liggende tot Rozendael ende daerontrent; ende alzoo wijluyden inde zelve acte mede vermelt zijn, dient dese, om uw E. te adverteren ende verzekeren, dat wij, om gelijcke redenen, als dezelve acte medebrengt, ende ons verlaetende opt effect derzelve, hebben opden voet van dien geconsenteert ende consenteren bij dese, daerinne te dragen een zeste paert over tcontingent van deser provincie, beneffens uw E. Ende nyettemin, off de zaecke noch anders verstaen mochte worden, ende omme de gemeene saecke te bat te helpen naer ons vermogen, indyen uw E. belieft, den inhouden der voorss. acte, over uw E. aenpaert geheel thaeren laste te houden, zullen wij te vreden zijn te draghen een zestepaert meer daartoe, twelck ontrent twee duysent guldens in gelde soude mogen bedragen, naer destimatie daerop gemaect, mits dat (alzoo de vivres hier nyet en zijn te becomen) uw E. belyeve, op tzelve van onsen twege te doen negocieren op eningen redelicken termijn. Ende mogen uw E. hun versekert houden, dat wij in egeenen gebreke en zullen zijn, uw E. daervan te ontlasten ofte te betaelen, waerop wij ons mits desen sullen verlaeten, verwachtende uw

E. antwoorde, ten eynde de gemeene saecke deur misverstant in egeen schade en valle. Hiermede

Edele, etc. Vuyt Middelburch, den vij^en^ Meye 1583.

Aen de Staten van Hollant.

CCXXXXIV. Brief van de Algemeene Staten aan die van Holland 8 Mei 1583 (ongeteekend afschrift).

De Alg. Staten deelen de door hen gemaakte repartitie der oorlogslasten mede, en sporen de Staten van Holland aan, om dienovereenkomstig tot het onderhoud des legers bij te dragen.

Copie.

Aan Staten van Hollant.

Edele, etc.

Uwer E. gedeputeerde hebben ons aengedient het schrijvens van uwer E. aen hem van den iij^en^ deser maent, vermeldende, dat uwer E. nyet en hadden konnen aennemen, noch achtervolgen onse schrijven vanden xxij^en^ Aprilis lestleden, beroerende tvictaillement vanden legher, ter somme van tzestich duysent Carolusgulden, met die van Seelant, te min, omme alzulcke victaillement te doen extraordinarie, in aensiennynghe van de lasten, die bij die van Brabant ende Vlaenderen souden zijn gedaen int victuailleren, soo uwer E. bewijsen soude, gelijcke andere gelijcke lasten mede gedragen te hebben, versoeckende daeromme, dat tot tvoerss. victuaillement consent int gene-

rael gedragen, behoorlijcke repartitie gemaeckt mochte worden, ende dat uwer E. met die van Zeelant tot onderhout vande ghemeene unie ende verbonde, omme alle scheuringhe ende verloop vanden crijchsvolcke te verhoeden, te vreden souden zijn, tvoerss. leger voorden tijt van acht oft thien daghen ten lanxsten te doen victuailleren, sulx uwer E. oick doende waeren de ruyteren ende knechten, liggende omtrent Heusdene, midts dat al tzelve uwer E. affslach strekken soude aende ordinaeris oft extraordinaeris contributie van Hollant, sulx bij suyveringhe ende liquidatie bevonden sal worden te behooren, midts daervan hebbende acte, etc. Waerop wij nyet en hebben connen laten uwer E. tantwoirden, dat alzoo middelentijt ende totdat de betalinge, het veltleger toegeseyt, souden geschieden, men heeft denselven legher moeten toeseggen onderhout van vivres ende proviande, wesende tzelve oick besproken bijden accoorde, met zijne Hoocheyt tot Dermonde ghemaeckt, tot opbrenghynghe vanden welcken wij de respective Provintien bij missive versocht hebben, daertoe te willen haere quote gereet maeken ende furneren, volgende zekere daertoe beraemde repartitie, hierbij gevoecht; welverstaende, dat het remboursement vande voerscr. vivres zal gedaen worden wt den ontfanck vande beraemde middelen opt zout ende zeepe, diemen verhoopt dat bij de provintien innegewillicht worden sullen; ende bij gebreke vandien, dat tzelve strecken ende valideren sal int ghene de Provintien in haerl. contributien schuldich zijn, oft schuldich zullen mogen worden. Ende is overzulx tzelve versoeck aen uwe E. nyet alleen gedaen in aensiennynghe vande lasten, vandie van Brabant ende Vlaenderen gedraghen, maer wort tzelve genarreert, overmits bij heml. den tegenwoirdigen noot, die alle acceleratie verheyste. Daerdoor,

als die van Brabant tot victuaillement vanden crijchsvolcke tzedert tbesluyt van tprovisionel accoord met zijne Hoocheyt, verstreck hebben veertich duysent carolus guldens; ende die van Vlaenderen, behalven de penningen, die zij aen leverynghe tot victuaillemente vanden crijchsvolcke int lant van Waes verschoten hebben, verre vande hant geseten waeren, nyet gehelpen en konden, versoecken daeromme alnoch ernstelick, dat uwer E. gelieve, op den voerss. geraempden voet, ende tgundt voerss. is, volgende uwen gewoonlijcken goeden ijver tot de hanthoudinghe ende voorderinge vande ghemeene saecke, noch te continueren int voerss. victuaillement, omme alle verloop ende de bederffenisse vanden lande te verhoeden; uwe E. versekerende, dat faillerende dvoerss. geraemde middelen oft consente van dander provintien, dat tzelve ende dandere gelycke lasten, die uwer E. verclaren bij liquidatie te sullen bewijsen, neffens de voerss. laste van die van Brabant ende Vlaenderen gedraghen te hebben, uw E. strecken ende valideren sullen in rekeninghe, sulx als bij suyveringhe ende liquidatie tegens dandere provintien in alle redelijckheyt bevonden zal worden te behooren. Ende gansselick betrouwende, dat uwer E., die in alle saecken hen soe trouwelijcken totten welvaren vanden ghemeenen vaderlande altijts hebben gedraghen, nyet en sullen vallen in gebreke; want eenich verloop onder tleger commende, connen uwer E. wel bemercken, hoe irrevocabel de schade voorden landen wesen soude, willen wij met onze jonstighe recommandatie, etc. den viij[en] May 1583.

UE. goetgunstighe vrunden, de generaele Staten der geunieerde Nederlanden.

Semblables lettres sont escriptes le 23[e]

dApvril, et xiij^{e} de Mey, quasi en mesme substance et encor aujourdehuy, 20^{e} de Mey 1583.

Ter zijde van den brief staat geschreven:

Repartition pour vivres du 23^{e} dApvril.

Brabant.	37575
Geldre	14861
Vlaenderen	68800
Hollant Zeelant.	60000
Utrecht.	6060
Mechelen	1201
Vrieslant	14861
Overijssel	3030

CCXXXXV. Brief van Corpelz aan van Dorp 9 Mei 1583.

De voorraad, door Holland beloofd, zoude in het leger goed te pas komen; er moet echter geen brood gebakken, maar meel gezonden worden; ook zal Holland, in plaats van wagens te leveren, geld moeten zenden, om die te huren. C. deelt de overgave van Wouw mede: hij ontkent, vergunning gegeven te hebben om graan uit Rozendaal te vervoeren; maar werpt de schuld deswege op Biron: uit geldgebrek, om in de noodzakelijke uitgaven van den dienst te voorzien, is hij verplicht geweest tarwe te doen verkoopen.

Monsieur, Jay hier soir receu la votre du vij^{e} de

ce mois, ensamble les deux copies des actz du reces, que votre Srie a obtenu de messieurs les estatz dHollande, et quant aux vivres quilz vous ont concedez, ilz nous viendront fort bien a propos, et signamment les cervoises et aveine; mais quant a cuyre pains, ne suis nullement dadvis, ladicte cuyte se face, sans prealable advertissement du camp; trop bien que au lieu du pain, ilz vueillent convertir aultant de bon fromment en nature de farine; et icelles bien refroidies, et apres mises en tonneaulx, ainsi que amplement ay escript par mes precedentes a votre Srie; de tant que le pain nest presentement gardable, que cincq ou six jours; laveine et cervoise se pourra bien maintenir ung mois ou deux, prenant regard quelle soit meilleure, que celle venue de Dordrecht derniere-ment, aultrement les gens de guerre ne recevroient contentement; trouvant tres bon, elle se brasse plustost sur le piedt de quatre livres artois, sans y comprendre le fust; car je ne scay encoires, ou le camp tirera, que lors entendu, en advertiray votre Srie, pour faire encheminer les vivres, la part ou il sera.

Ayant trouvé bien estrainge, que mesdicts Srs dHollande nont voullu envoier le nombre des charriotz, que messieurs les estatz generaulx les avoient tauxez, estimant bien, que les charriotz dillecq sont bien mal propres, mais en ce lieu, et pour le soulaigement des aultres provinces tant foulées et ruynées, il me samble (a correction) quilz se debvoient bien eslargir, dumoings de furnir argent, pour en louer; vous vueillant bien adviser, que sans le charrois ne voidt moien de pouvoir maintenir le camp; et incontinent le retour de Glas [1]) (que jay envoié expres vers son Exce et mesdicts Srs de la generalité) pour en avoir une resolution

1) Glas was Conducteur der vivres.

finalle, affin que advenant de ce costel faulte, votre Srie ny moy nen soions incoulpez.

Je tiens, que votre seigneurie aura receu mes lettres par Barrat, avant votre partement de la Haie, et communicqué le contenu a mesdicts Srs des estatz dHollande, pour les esmouvoir davantaige; aussi quaurez receu celle que vous escripva hier par la voie dung marinier de Dordrecht, nommé Adrien Adriensz.

Hier [1]), contre les trois heures de lapres disner, les assigez de Woude rendirent la place par composition, asscavoir, que tous estans estrangiers pourront sortir librement avecq leurs espées et dagues, sans riens porter quant et eulx; et tous ceulx de pardeca demeureront prisonniers. Lon a tiré pres de quinze cens coups de cannons, avant ilz ont voullu parler; certes ceste une place tresforte. Jan Dayala est eschappé finement, sans que lon la peu recouvrer.

Et quant a ce que vous mescripvez, touchant les grains trouvez a notre arrivée tant en ce lieu, comme es villaiges circonvoisins, que de mon adveu et sceu, javois laissé partir iceulx, le contraire se trouvera veritable; car les proprietaires diceulx en ont fait et font journellement leur prouffit, et ce par le consentement et passeport de monsieur le mareschal de Biron.

---

1) In zijn boven aangehaalden brief van 8 Mei schrijft C. dat het kasteel sedert dien ochtend uit 14 stukken geschut werd beschoten; terwijl Frans v. d. Does, den 9en Mei uit Wouw aan van Dorp schrijft, dat er in het geheel 1560 schoten op het kasteel gelost zijn; dat maakt meer dan 110 schoten voor elk stuk, van 's morgens tot 's namiddags 3 uur.

De voorwaarden der overgave worden door verschillende schrijvers opgegeven geheel overeenkomstig de mededeeling van Corpelz; maar zij stellen de overgave op 10, niet op 8 Mei. Zie Bor Boek XVIII, bl. 8. Hooft Boek XX, bl. 874. v. Meteren deel IV, bl. 110. Strada, deel III, bl. 373.

Touchant a ce que javois escript au receveur de vendre des soilles, pour avoir argent; il men convient avoir pour laccomplissement de ceste charge, tant pour maintenir le charroy, que les officiers, et furnir aux fraiz extraordinaires; partant si votre S^rie^ scait aultre moien pour men faire avoir, je la supplie, quelle le face, car la charge est penible et faulcheuse; en vous priant ne croire beaucoup de petitz rapporteurs qui ne scevent ce quilz doibvent dire ou taire, causant plus de desavancement a noz affaires, que aultrement, il me desplaist quil fault je lescripve a votre S^rie^. Voulla tout ce que vous pourrois escripre, me recommandant bien humblement a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, vous donner,

Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. Du camp a Rosendaele, le IXe de May 1583.

De votre Seigneurie humble serviteur,
J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuier, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, au logis de Jehan van Asperen,

a Dordrecht.

CCXXXXVI. Brief van Barrat aan van Dorp 9 Mei 1583.

Door v. D. afgezonden met brieven der Staten aan de magistraten van Delft en Rotterdam, waarbij zij werden aangemaand de levering der levensmiddelen te doen plaats hebben overeenkomstig de resolutie der Staten van 5 Mei (zie boven n° CCXXXIX), vond hij de Burgemeesters

van Delft ongenegen om iets voor het leger bij te dragen, ontstemd, als zij waren, door de berichten van de plunderzucht der soldaten; zij hadden zelfs besloten, afgevaardigden naar de Staten v. Holland te zenden, om zich daarover te beklagen. De magistraat van Rotterdam vond hij beter gezind; hij verzocht dezen derhalve met het gereedmaken van den voorraad aan te vangen; te Dordrecht, dat de proviand voor 7 Mei en de twee volgende dagen moest leveren, vond hij bij zijne aankomst op 9 Mei een deel daarvan gereed en reeds ingescheept. Zijn voornemen was nu, niets af te zenden, alvorens hij zou weten, werwaarts het leger, na de inname van Wouw, zich zoude begeven.

Monseigneur. Je nay volu laisser d'advertir a votre Srie mon arrivée ce jourdhuy matin en ce lieu de Dordrecht, la ou que jay trouvé partie des provisions, ja chargez, et principallement le fromage, conbien touttesfois sil neust esté chargez, leusses faict detenir icy, selon que en avoy communicqué a votre Srie, conbien que je tiendray la main, se il nest necessaire, quil serat mis en reserve, soit a Berghes ou en aultre lieu. Jay en chemin, suivant la charge et instruction d'icelle, delivré les lettres de messieurs les Estaz de Hollande a messieurs les bourghemaistres de la ville de Delfte, lesquelz, obstant les instances et remonstrances que je leur fis, me donnarent maigre responce, pour cause des rapportz, que de jour a aultre leur sont faict des foulles, larchins et pilleries, que les gens de guerre font sur le plat pays, par ou quil esperoient avoir aulcuns secours, comme votre Srie entendrat plus particulairement a sa venu audict lieu, ou poeltestre devant, car ils estoient deliberé denvoier

quelques ung ce jourdhuy a la Haye pour en faire leur doleance audicts Estaz. Quoy consideré, trouvant le bourgmaiste de Roterdam plus affectioné dacomplir le contenu desdictes lettres, pour poinct tomber en faulte, par ou poldroit reuschir grandt desordre, je luy ay requeri, quil veusis donner ordre, a la cuicte des pains et aussi de la bierre, ce quil mat prommis de faire; conbien touttesfois, jay entendu, subit a mon arrivée, comme le chatteau de Wau seroit rendu a notre devotion, doiz dimenche a lapresdisner, et que partant a correction ne serat, que bon de differer la cuicte desdicts pains, jusques a aultre nouvelle du Sr Corpelz, que luy ay escript a ceste effect, affin quil me voeille advertir et a votre Srie bien particulairement de ce quil serat necessaire de faire; car je tiens, puisque ledict chatteau est rendu, que notre camp ne se detiendrat illecq longtemps; que a ceste occasion, jay prins la hardiesse de faire ouverture a lincluse dudict Sr Corpelz, pensant, quil manderoit denvoier les vivres en aultre lieu; partant je supplie ne le vouloir prendre de mauvaise part. Et quant a ce quil escript, que le receveur vande Perre luy auroit mandé, quil ne fault plus riens esperer du quartier dAnvers: encoires moins a mon samblant de pardecha, selon que luy povés preveoir. Car je puis bien asseurer, si ce nestoit la presence de votre Srie et du debvoir que icelle faict, on nen thireroit a la tierche partie. Je ne mancheray, a mon arrivée au camp, dadvertir a icelle bien particulairement de ce quil se passe pardela. Atant prie le Createur,

Monseigneur, apres mavoir bien humblement recommandé a la bonne grace de votre Srie, ottroy a icelle contentement. De Dordrecht ce ixe de May 1583.

De votre Srie tres humble serviteur
Adrien Barrat.

In den brief ligt een stuk papier, waarop het volgende door Barrat is geschreven:

Depuis aiant escript, jay receu les incluses, tant du Sr Corpelz que de vande Perre et aultres, que vont cy joinct, que du receu il plairat a votre S^rie^ me vouloir advertir. Et quant a la provision que jesperoy ce jourdhuy seroit chergez pour le camp, il ne mat esté possible den povoir venir a boult, a loccasion, que celuy quil en at la cherge de messieurs de la ville de faire avoir des batteaulx et traveilleurs, nat esté a trouver, que lhoste de votre S^rie^ et moy avons esté tout lapresdisné le chercher, ne laiant jamais sceu trouver; que Bastiaen est devenu pareillement malade, ainsi quil me convient attendre jusques a demain matin, dont me desplaist grandement, car je ne crains, sinon que le camp se partirat dela, avant notre arivée. Le ix de May 1583.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, etc. superintendent general des vivres, pour le present a la Haye ou la part quil serat.

Haye en Hollande.

pour les affaires du pays.

CCXXXXVII. Conceptbrief van van Dorp aan den Prins van Oranje. Eigenhandig door v. D. geschreven. De dagteekening ontbreekt, maar de brief moet van 12 Mei zijn, daar in een ander concept van een brief aan Biron van 13 Mei door v. D. melding wordt gemaakt

van het schrijven, dat hij den vorigen dag tot den Prins richtte, en dat met het oog op den inhoud der beide brieven het hiervolgende schrijven moet zijn.

v. Dorp deelt aan den Prins de moeielijkheden mede, die hij ontmoet zoowel van de zijde der Staten van Holland als van den Magistraat van Delft, in de levering der levensmiddelen; de Staten willen zelfs aan hunne resolutie van 5 Mei geene verdere uitvoering geven in afwachting van antwoord op een brief, dien zij daarover aan den Prins geschreven hadden. Hij raadt den Prins aan, in zijn eigen belang, naar Holland over te komen.

Deurluchtige, hoichgeboren Vorst, genadige heer.

Uwer f. g. heeft nevens mijn laitste scriven moegen sien tgeresolveerde van dese staten, belangende tfurnissement van vivres ende wagens van date den V^en^ deser. Maer want heure E. zoe langs zoe meer werdden roupende over dabondantie die int leger was, deur danbrengen van die van Delft, zoe heb ick aen Corpelz oick dagelicx gescreven, om vande ware gesteltenisse berecht te moegen zijn, houdende middelre tijt op ende in mijn handen der staten brieven aen die van Dordrecht, Rotterdam [1]), medebrengende ordonnancie, om die de leveringe vervolgens ende bij ordre te doen, naer vermeldt der voirss. resolutie, als ten deele versekert wesende, dat het meerendeel van tcrijchsvolck liever wilde hen gerief bij de vivan-

1) Hier zijn de woorden „ende Delft" vergeten: dit blijkt uit hetgeen hierna volgt.

diers becostigen, daartoe hen het roven ende steelen tmiddel ghesubministreert heeft, dan broot, kaes ende bier vuytter ammunitie haelen. Doch corts daernaer, scrivens ontfangen hebbende vanden voirn. Corpelz, zoe heb ick tselve dese staten gecommuniceert, ende dienvolgende deur mijne commisen heure brieven aende voirss. drie steden ghesonden. [1]) Ende opden dach, dat die van Dordrecht heure quote gesceept hadden, dwelck was opden IX^en^ deser, zoe is de tidinge gecomen, deur tscriven van Corpelz, van dinnemen van tcasteel te Wouwe, welck scriven bij de voirss. commisen geopent is, ende zijn evenwel met de provisie voirts naer Rosendael ghevaren, hebbende volgens dinstructie, hen bij mij gegeven, ingevalle zulcke tidinge daer quame, voor hen vertreck eenen expressen afgeveerdicht aen die van Rotterdam, als wesende de tweede in ordre, dat zij zouden ophouden van backen ende brouwen, tot an der stont zij ander tidinge van mij zouden hebben. Ende zoe mij dit scriven des anderen daechs, te weten opden thienden ter handen quaeme, soe heb ick hieraf Barnevelt, heurl. pensionaris, mede gewaerschuwet; ende sdaichs daeraen, als ter eerster vergaderinge, de heeren Staten tscriven gecommuniceert van Corpelz, versouckende, dat zij dienvolgende] inde plaitse vande gheaccordeerde quantiteyt van brode zouden willen meel doen ghereet maeken, om tselve met kaes, bier ende havere te schicken tot zulcke plaitse, als deerste scriven, dat mij uyt dleger quame, zoude designeren. Hierjegens hebben hen die van Delft in onbesceet ghestelt, seggende in effecte, zoomen hen opinie ende goit advis

---

1) Zie den hierboven medegedeelden brief van Barrat van 9 Mei (n°. CCXXXXVI).

gelooft hadde, datmer nyet met allen en zoude geschickt hebben; doch de resolutie hiervan uytghestelt wesende tot op hudent, zoe heb ick mij ghetransporteert tot binnen Delft, (waer) dmagistraet vergadert was, nevens welcke ick bevonden hebbe Barnevelt, seggende bij de staten daer gesonden te zijne, ende naer overture van voirss. briefven, zoe heb ick aen henluyden tvoirgemelte versouck ghedaen, waeroppe naer veele indiscrete beclachten, weinich ten propooste (dienende), mij eyntelijck ter antwoirde gegheven wierdt, dat men met groot ongelijck tot leveringe van vivres zoe instantelick hadde aengehouden, dewijle dleger zoe wel voorsien was, dat groitte menichte van heure bieren wederomme gesonden waeren; [1]) dwelck zoe oick verstaan waere bij de Staten, als die hen deur Barnevelt hadden doen verbieden alle voirdere leveringe tot ander bevel. Maer mochte de provisie, die te Rotterdam ghereet was, aenveerden, ende dezelve schicken, daert mij beliefde. Dese antwoirde heeft mij stracx weder inden Hage doen keeren, ende hebbende audiencie vercregen bij den raidt, alsoe de staten vertrocken waeren, om jegens den xvij^en^ deser hier wederomme te zijn, zoe heb ick heur E. mijn wedervaren int lange verhaelt, versouckende eyntelick, nademael ick uyt twee ingelsse soldaten verstaen hadde, dat dleger opgetrocken was naer de Langestraet, alwaert doch al verlopen ende nyet met allen te becomen en is, dat zij tmijnre instantie aen die van Delft ende Rotterdam zouden

---

1) Dit was waarschijnlijk het bier uit Dordrecht, waarvan Corpelz klaagde, dat het zoo slecht was geweest (brief v. C. 9 Mei n°. CCXXXXV): dit bier zal deel hebben uitgemaakt van de voorloopige levering dier stad, die v. Dorp had verzocht en verkregen (no CCXXVI, CCXXX).

willen scriven, om, deur middel vandien, eene goide quantiteyt van meel ghereet gemaickt zijnde, tselve nevens bier, caes ende haver promptelick geschict te moegen werdden, daert den noot zoude vereysschen. Hierop creech ick voor een cort antwoirde, dat zij op mijn versouck nyet en begeerden doen oft ordonneren, ten anderstont zij antwoirde zouden hebben op den brief, die zij dese zaeke aengaende zouden scriven aen uwer f. g.; middelretijt mocht ick met tbroot ende bier, bij die van Rotterdam ghereet gemaict, den oirbaer doen vande generaliteyt naer mijn goitduncken. Ick versochte van dese antwoirde acte tmijnre ontlastinge, ende en liet oick nyet achter, hemluyden voor oegen te stellen alle tgene in deze zaeke staet te considereren, maer al te vergeeffs. Dese onwillicheyt werdt mijns bedunckens ten deele beroct deur de geene, die water voor goit bier, ende moegelick andere verlegen waeren, naer hen gissinge, nyet en hebben connen venten (doch scrijft Corpelz om beter bier, dan van drie guldens, begrepen de tonne, maer men wilt hier zoe nyet verstaen), ende werdt ghepretexeert met de betaelinge tcrijchsvolck, onlancxsleden gedaen, ende anderssins ten platten lande ghenouch te roven is, mitswelcken de proviande gecoft can werdden; al zonder aenschouw te nemen op de cleenheyt van de betaelinge ende dander behouften vanden soldaet, even zoe weinich opt scriven van Corpelz ende uyterlick op de beloofte, desen aengaende, aen sijne Hoicheyt gedaen; jae zij achten die beloofte zoo weinich, ende hebben hen zelven dabundantie ten platten lande zulcx ingebeelt, ende dat noch inden verstande, off tgene daer te vinden is, uytgedeelt werd, zoe den huysvader tbroot onder zijn kinderen uytdeelt, al quaeme dleger daer gebreck waere, dat zij qualicken, emmers met groitte zwaricheyt tot eenich onder-

stant te moveren zullen zijn. Ghenadige furst ende heer, tes mij leet, dat ick uwer f. g. gheene aengenamer dingen en mach scriven, doch zal ick hier bliven, verwachtende tidinge, waer dleger ter neder slaet, ende daernaer zoe veel debvoirshalven doen, ende zoe lange, als mij met vrucht moegelick zijn (zal); waerinne mij wel zoude moegen helpen het iteratif scriven van uwer f. g. ende vande generalle Staten, indiense noch vergadert zijn. Anders ist oick hoichnoodich, dat uwer f. g. hem hier eenmael laete zien, achtende dat mitsdien oick zal moegen ondruct werdden veel oncruyts, dat waesdom mochte nemen deur tquade zaet, dwelck onse vianden, jae vianden van hen zelven, hier gaen saijende.

Deurluchtige, hoichgeboren Vorst, genadige, ick bidde den Almoegenden, uwer F. G. te willen hebben in zijne heilige bewaernisse.

Corpelz scrijft om vijftich wagens, oft gelt, om dezelve te moegen hueren, maer men wiltter hier nyet aff hoeren; seggen, daer wagens te hueren zijn, daer canmense wel te dienst bedwingen. Insgelijcx, om bier van hoiger prijs in dleger te schicken, zoe Corpelz begeert, can hier oick nyet willen verstaen werdden, maer willen aenden ouden voet houden.

CCXXXXVIII. Brief van van der Does aan van Dorp, 12 Mei 1583.

Na verschillende zaken, v. Dorp persoonlijk betreffende, te hebben medegedeeld, geeft hij hem kennis, dat hij maatregelen heeft genomen, om te beletten, dat zoetelaars, zonder van een paspoort van v. D. voorzien te zijn, in het leger zouden komen. Hij klaagt over de ontevredenheid, die onder de officieren heerscht, en meldt, dat Corpelz, de rentmeester [1]), en Ambrosius Laureys te zamen eene hoeveelheid levensmiddelen der intendance te scheep hebben weggezonden, om de opbrengst onderling te verdeelen.

Eedele, vrome, zeer voersienighe heer, ick gebiede mij gedienstelick tuwer E. Ick hebbe op huyden, achtervolgende uwer E. gelieffte, tot Steenbergen geweest, ende aldaer den hopman Cobokom gesproecken, die volgende zijn belofften nyet naegelaten heeft, zijn debvoir te doen, sulcx mij snoenens den Secretaris vande stadt geseyt heeft, want hij uE. schuldenair heeft doen bekennen voer gerechte van Steenberch, uwer E. schuldich te zijn, ende heeft beloefft te betaelen; heeft hem daerentusschen altoes van zijn woenplaetse geabsenteert, duchtende den voerss. Cobokom, zulcx dat oyck overmits zijn absentie hem van de Franchoysen al benomen es, ende hij selver en es voor alsnu nyet te vinden. Jan Dayala es wederom in Cruyslandt gevangen, alzoe hij doer een souldat franchoys heymelick ontcomen was. Ick hebbe mij terstondt (dat verhoert hebbende) derwerts gevonden, nyet twijfelende, den Franchoys soude hem

1) Wie met den rentmeester bedoeld wordt, kan ik niet verklaren.

om een weynich overlaeten; dan, daer comende, hebbe bevonden in handen vande coronells, mons^r Moeres ende la Garde, dewelcke wel van meninghe waeren, hem te vercoepen, ten waere Biron gescreven hadde, hem in zijn handen te leveren: mij dunct (onder correctie) dat uwer E. wel doen soude, aen zijne Ee te versoucken, alzoe ick verstaen, hij derwerts gevoert sal worden; hij wort alhier wel op achtduysent guldens geestimeert, zulcx mij de boeren selffs geseyt hebben. Aengaende de paspoerten, hebbe zoe veel gedaen, dat die van Bergen nyemandt sullen laeten passeeren vande soutelaers sonder uwer E. paspoert, gelijck mij Corpelz seyt, dat oyck nyet die van Andwerpen. Ick hebbe op diversche van uwer E. officiers alhier versocht, mij te willen assisteren, te weeten, met mij te gaen tot den soetelaers, hemluyden eerst haere maeten besyen ende daernae affeysschende haer paspoert; maer wat ist; elck seydt: wat heb ick daer met te doen, men geeft ons geen gelt, men betaelt ons van thien maenden nyet een; ende diergelicke; oyck om de waerheyt te zeggen, het één kindt geeft men broet, het ander laetmen loepen, ende daer isser een part, diet wel notelick van doen hebben; cependant den rentmeester cum sociis speelen mette penninghen ende de andere moeten gebreck lijden. De N. N., daer ick uwer E. inden brieff met Barrat aff geschreven hebbe [1]), was Ambrosius, die geladen heeft vier hondert viertel, zoo terwe, rogge, boucweyt als anders, daer mede in deylen, sulcx hij mij selffs geseyt heeft, Corpelz ende den rentmeester; want hij

1) De hier bedoelde brief ontbreekt. In een brief van 13 Mei bericht v. d. Perre aan v. Dorp, dat hij den vorigen dag uit Antwerpen te Dordrecht was aangekomen; en dat juist bij zijn vertrek Laureys te Antwerpen 150 viertelen rogge en graan aanvoerde.

bij mij gecomen es, begerende hondert cronen te leen, hij soude mij vijfftich gulden te winste geven, dwelck ick gerefuseert hebbe, want ick sien dagelijckx, hoe dat icker mede gevaren ben: mij rest noch een goede somme, die ick aen anderen geleent hebbe; vander Hecke hadde mij geseyt, eenighe penningen te tellen, ende comende die te ontfangen, heeft geprolongeert tot over de xij dagen, als hij oyck anderen gedaen heeft. Ick presumeere, Ambrosius van mij nyet obtineerende, hij het beste met ons gelt gedaen heeft, etc. Alzoe wij in noede waeren van bier int beschieten van Wouwe, zoe voer den heer Biron als anderen vande artelierie, hebben moeten van den brenger van desen, Lenart Corneliss. dertich tonnen biers, tot vier gulden de ton, coepen, dien ick bidde, uwer E. terstondt wil doen betaelinge hebben, alzoe ick mijn credyt daervoer gegeven hebbe, omme op een ander tijt geen gebreck te lijden. Ick sal nyet naelaeten, alle tgundt uwer E. mij sal commanderen, dat kenne Godt almachtich, dien ick bidde, u,

Eedele, vrome, zeer voersienighe heer, te willen hebben in zijn heylige hoede; metter haest, vuyt Rosendael, desen xij^{en} May 1583.

uwer E. dienstwillighe
Franchoys van der Does.

Souden die van Dordrecht achtervolgende het schrijvens van Corpelz den voerss. Lenart nyet terstondt contenteeren, ick soude uwer E. bidden, hem met eenighe andere middelen te willen assisteren, want ick, doert begeren van Corpel, mij daervoer geobligeert hebbe, ende van Delff zijnde, met mij te vreeden es geweest; ick en soude

nyet gaerne, bijsonder in een plaetse, zoe nae bijden Hage [1]), mijn credyt verlyesen.

Adres:

Eedelen, vromen, zeer voersienighen heer Joncheer Arnoult van Dorp, heer van Maesdam, etc. superintendent general van de vivres, ten huyse van Jan van Asperen, over de munte, tot

Dordrecht.

CCXXXXIX. Brief van Barrat aan van Dorp, 14 Mei 1583.

In het kamp aangekomen, vond hij daar zoo grooten overvloed van levensmiddelen, dat Corpelz er een deel van moest laten verkoopen: zelfs was er nog een belangrijke provisie uit Antwerpen aangekomen, geheel in strijd met de voorstelling, die Corpelz op 4 Mei aan v. Dorp gaf: dat de eenige hoop op het onderhoud des legers op Holland was gevestigd n° CCXXXVII). Het gerucht liep, dat de vijand, waarvan het in 't eind van April heette dat hij over de Maas was teruggetrokken (n° CCXXXII en CCXXXIII), zich te Turnhout bevond: Biron had al zijne troepen te Rozendaal samengetrokken, om hem af te wachten.

---

1) De vader van Fr. v. d. Does, Simon v. d. D. was oud burgemeester en vroedschap van 's Gravenhage, de Riemer, beschrijving van 's Gravenhage, deel II, bl. 121, 122.

Monseigneur. Comme a mon arivée en ce lieu de Rozendal, que fut hier au matin, monsieur Corpelz avoit ja depesché ung nomé Jorge [1]), officiers des vivres vers votre S^rie^, pour et affin de luy donner a entendre, que icelle veusis donner ordre pardela denvoier des avaines au lieu de fromage, pour le peu quil sen trouvoit, ce que je puis bien asseurer a icelle, pour mavoir informé de celuy qui les at en cherge, quil ne sen trouvoit que cincq a six sacquez; mais quant au pain et bierre, il sen troeuve en bon nombre, pour en estre venu dAnvers, depuis deux jours encha, treize mil, et cent tonnes de bierre, et aultres cincq mil qui se trouvent en ce lieu au magazin, partie musis [2]); les faisant ledict Sr Corpelz distribuer aux gens de guerre, aultant que luy est possible; et la reste les faict vendre et thirer ce que on en poelt. Sans oultre ce les dix huict mil que jay amené, de sorte quil ne serat necessaire de faire plus cuire, si la necessité le requiert. Jay donné a cognoistre audict Corpelz affin que les fromages amenez de Dordrecht et aultres qui sont encore en estre, soient mis en reserve en la ville de Berghes, ce quil mat promis de faire, par ce quil nous viendront bien a propos a ung besoing. Pour nouvelle, ny at encoires aulcune apparence de notre partement. Le bruict court icy, comme lennemy se treuve avecq ses forches a Tournehout, aiant a ceste effect monsieur de Biron faict serrer les gens de guerre plus pres lung de laultre, ainsi que le sommes attendant avecq grande devotion; et ce quil sensuivrat, ne mancheray den advertir a icelle. A tant prie le Createur,

---

1) Vermoedelijk George Clarebout, commies der vivres. Zie de lijst der officieren n° CXXX.

2) *moisis.*

Monseigneur, apres avoir presenté mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre S^rie^, ottroy a icelle contentement. Du camp de Rozendal, ce xiiij^e^ de May 1583.

de votre S^rie^ tres humble serviteur,
Adrien Barrat.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, etc. Superintendent general des vivres, pour le present a Dordrecht, logés au logis du Sr Jehan van Asperen devant la monnoye audict Dordrecht.

CCL. Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 14 Mei 1583.

De Prins bericht aan v. Dorp, dat hij de resolutie der Staten van Holland van 5 Mei aan de Alg. Staten heeft medegedeeld, en dat deze, zoowel als hij zelve, op nieuw bij de Staten van Holland er op hebben aangedrongen, dat zij de hun opgelegde 60.000 gulden aan levensmiddelen zullen opbrengen.

Monsieur van Dorp. Ayant receu voz lettres du vj^e^ jour de ce mois, avec les actes des Estatz de Hollande y joinctz, et veu la quantité des provisions par lesdicts Estatz accordée pour certains jours seulement, jay estimé necessaire de communicquer le tout avec messieurs les Estatz generaulx, lesquelz, considerans l'importance du faict, et qu'il ne seroit aulcunement possible de tenir le camp longuement joinct, sans luy

administrer les vivres necessaires ou argent, ont entierement trouvé convenir de faire une recharge ausdicts Estatz de Hollande, et leur prier bien-instamment de vouloir furnir lesdicts vivres, jusques a la somme de soixante mille florins, suyvant ce que par vous et leurs premieres lettres, accompaignées des miennes, leur a premierement esté requiz. Je leur en escrips aussi presentement par celluy qui porte les lettres desdicts Estatz generaulx, leur remonstrant le besoing qu'il y a de tenir le camp ensamble, les bons exploictz qu'on espere qu'il pourra, Dieu aidant, faire ceste esté contre l'ennemy, et au contraire le grand avantaige que par la separation et disjoinction du camp, l'ennemi viendroit a gaigner sur nous, esperant a ce regard qu'ilz ne fauldront de sesvertuer, ainsi qu'ilz ont faict tousjours jusques a maintenant, dont je vous ay bien voulu advertir, afin que scachant ce qu'on a icy disposé, vous puissiez selon cela rigler et faire poursuyte vers lesdicts Estatz de Hollande. Priant Dieu sur ce, vous avoir,

Monsieur van Dorp, en sa saincte garde et protection. A Anvers, le xiiij^{e} jour de May 1583.

Votre [1]) bien affectioné amy a votre commandement.

Guille de Nassau.

Adres:

A Monsieur van Dorp, superintendent des vivres, estant presentement

en Hollande.

---

1 Votre enz. met de handteekening, eigenhandig door den Prins geschreven.

CCLI. Brief van Corpelz aan van Dorp, 15 Mei 1583.

Geheel in tegenstelling met hetgeen Barrat den vorigen dag aan van Dorp meldde, klaagt C. over de groote behoefte, waarin hij verkeert: vooral haver heeft hij noodig en evenzoo brood; hij stelt de behoefte zoo dringend voor, dat hij v. d. Does naar Holland zond, om er v. D. van te verwittigen, wien hij verzocht, om de levensmiddelen van Rotterdam en Delft ten spoedigste naar Dordrecht et doen brengen, om de steeds bij de hand te hebben: want uit Antwerpen was vooreerst geen hulp te wachten. Zoo er geen betaling komt, verwacht hij dat vele officieren op 't eind der maand den dienst zullen verlaten. Het gerucht bevestigt zich, dat de vijand zich bij Turnhout samentrekt; maar hij vermoedt, dat hij geen aanval op Birons stellingen bij Rozendaal zal durven wagen, maar veeleer den graaf van Hohenlohe zal aanvallen.

Monsieur. Je vous ay escript trois diverses mes lettres, tendant touttes a une meisme fin, asscavoir de nous faire envoier trois cens ou davantaige de virtaulx daveine, pour avoir bien preveu la necessité, a laquelle je me retreuve, parquoy et advenant que le debvoir nest faict, supplie votre S^rie^, quil se face incontinent, envoiant a cest effect expressement le sieur vander Does, porteur, aussi que vous vueillez envoier pour apres demain, qui sera le xvij^e^ de ce mois, trente mil pains, advisant, quilz se facent dune libvre piece pour ung pattart, et les doubles de deux libvres, pour deux pattars: aultrement se treuve une discrepence telle, que le pain dung pattart dAnvers ne poise que

quatorze onces, et celle de Dordrecht vient a poiser libvre et demie. Je ne demande nulz frommaiges, ains les pourrez faire reserver audict Dordrecht, en attendant, comme verray notre armée se conduira; aussi treuve plus que necessaire, votre Srie face (en toutte dilligence) encheminer les provisions, accordées par les villes de Rotterdam et Delft, soit en nature daveine, farines au lieu de pains, frommaiges et cervoises, vers ladicte ville de Dordrecht, pour les avoir plus en la main, car doresenavant convient, soions pourveuz dillecq: dAnvers ne peu encoires riens esperer, ainsi que votre Srie scait, aussi ne me scay a qui addresser, puisque le receveur vous ait allé trouver. Au reste ne peu estre sans argent, ainsi que assez avez entendu par mes precedentes; ne scachant meilleur moien, pour en avoir, que par la voie, par moy representée a votre Srie, car les officiers se sont plaintz a moy, navoir les moiens, de continuer le service sans leur donner paiement; et a lexpiration de ce mois, sil ny est pourveu, ayment mieux vivre pouvrement a leur maison, que destre neccessiteux et en dangier de leur vie au camp. Messieurs les estatz generaulx ont requis avoir de moy ce que convenoit pour la nourriture des gens de guerre de cedict camp, naiant obmis leur mander, que, silz ont envie de maintenir larmée, quil fault, ilz seslargissent aultrement, et que les gens de guerre ne vivent de lair et de la parolle tant seullement, ains de vivres a ce propices et neccessaires; de ce quilz mescripvront, votre Srie sera advertie. Nous avons reserrez noz gens pour ladvertissement, que monsieur le mareschal de Biron ait, les ennemis avoient la teste de ce costel, oires que ne le peu bonnement croire, obstant la forte assiette de notre camp et la bonne volunté que les notres ont de bien combattre, aussi nous sommes en

lieu bien avantaigeux. Je doubte, que leurs approches ne se font pour nous, ains pour donner une main a monsieur le Conte de Hollock [1]), qui se tient esgarrez [2]) de nous: il luy en a mal prins pluisieurs fois en Frise [3], par sestre separrez; vault mieux ung bon et fort camp, que deux foibles: cela sert tant seullement de discours. Voulla tout ce que vous en pourrois escripre. Ledict vander Does dira a votre Srie ce que passe allendroit de voz particulieres negoces, me recommandant de bien bon coeur a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, donner a vous,

Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. Du camp a Rosendale, le xve de May 1583.

de votre Srie humble serviteur
J. de Corpelz.

Je suis empesché de faire ambarquer quatre compaignies de pietons, pour aller en la ville de St Gertrudenberghe, et leur furnir vivres pour deux jours.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, presentement en la ville de Dordrecht, chez Jehan van Asperen

audict Dordrecht.

cito. cito.

---

1) Philips graaf van Hohenlohe: hij wordt meermalen aldus genoemd: zie Groen v. Pr. Archives, deel V bl. 378; deel VI bl. 18. deel VII. bl. 370.

2) écarté. Vermoedelijk bevond Hohenlohe zich bij het legertje, dat in dienst der Staten van Holland te Heusden lag (no. CCXXXXIV).

3) Omtrent de nederlagen, die Hohenlohe leed, zie Archives, deel VII bl. 369. 458, noot; deel VIII. bl. 132.

CCLII. Conceptbrief van van Dorp, aan de Staten van Zeeland, 16 Mei 1583, eigenhandig door v. D. geschreven.

Hij deelt hun mede, wat door de Staten van Holland is besloten, naar aanleiding van hun schrijven van 7 Mei 1583 (n° CCXXXXIII) en bericht hun, wat hij uit het leger hoorde.

Estatz de Zelande.

Eedele, eersame, wise, zeer discrete heeren. Op den brief, die aende Staten alhier van uwer E. comen is, zedert tvertreck vanden Raidsheer m^r^ Jacob Valcke, sprekende vande vivres voor dleger, zijn eenige propoosten ghevallen in mijn presentie; ende wierdt mij daernaer gheseit deur Coenrard de Rechtere, dat de Staten nyet en verstonden voor die van Zeelandt yet te verschieten, noch credit te interponeren, noch dien aengaende eenich antwoirde te scriven; maer dat ick vande zelve zoude moegen afvoirderen het zeste part van tbedragen van heurlieder consent, dwelck, alsoet ghespecificeert staet inde acte, daeraf den voirn. Raidsheer Valcke copie heeft genomen, soe connen uwer E. wel overwegen, dat tvoirss. zestepart al meer zal beloepen, dan de twee dusent, daeromme ick aenden tresorier Manmaker bij expresse heb gesonden. De tidinge, die ick eergisteren vuyt ons leger creech, hout, dat den viant alle zijn cracht ende macht versamelt binnen Turnhout; waeromme den heer van Biron inde plaetse van op te trecken naer Oisterhout, zoemen meende, alle terijsvolck, dat wijt ende zijt jach, bij den anderen heeft doen vergaderen ende logeren binnen de plaitse van Rosendael, als meenende, dat den viant hem zal willen comen besouc-

ken. Desen aengemerckt, zoe zalt uwer E. believen, ordre te stellen, tot het furnissement van tvoirss. zeste part, jegens mijne coempste, die, soe God wil, zijn zal jegens den xxvj^en^ dezer. Middelretijt zal ick hier tbeste doen, verstreckende in desen voir uwer E. mijn credit, zoe verre ickt vinden can, al om die van Zeelant van opsprake te bevrien, waertoe ick hier eenige meer gheneycht vinde, dan om yetwes anders goits te doen.

Wat voirts raict dafquictinge vander pandtschap, nyet jegenstaende dat mij dezelve versekert is voir thien jaeren, zoe en zal ick nochtans geen zwaericheyt maeken, om die afquictinge toe te laeten, verhoepende, zoe uwer E. hen altijts eerdadich bij eenen yegelicken hebben ghetoent, dat in desen mij oick geen oirsaeke gegheven en zal werdden van clagen, waeraf naerder gesproken zal moegen zijn tmijnre coempste.

Edele, eersame, wise, zeer discrete heeren, ick bidde den Almoegenden, uwer E. te hebben in zijne heilige hoede, mij bevelende in ulieder goede gratie. Uyt sGravenhage, desen xvj^en^ May 1583.

CCLIII. Conceptbrief van van Dorp aan Corpelz, 16 Mei 1583; eigenhandig door v. D. geschreven.

Hij kan van de Staten van Holland niets meer verwerven, dan hem tot nu toe werd toegestaan; al zijne pogingen om geld te krijgen voor de officieren waren eveneens vruchteloos. De Staten

zouden wederom vergaderen: hij zou nogmaals op hulp bij hen aandringen, maar daartoe zoude het noodig zijn, dat hij hem in kennis stelde met de brieven, die hij uit het leger kreeg: deze moesten dus voortaan worden ingericht met het oog op die mededeeling, zooals v. d. Does hem verder zoude uitleggen: een krasse brief van Biron zou wellicht indruk op de Staten maken. Het gerucht liep, dat in het kasteel van Wouw een belangrijke voorraad gevonden was: hij vertrouwde, dat C. dien voor de intendance had weten te verkrijgen; zoo niet, dan zou de ontevredenheid vermeerderen. De magistraat van Delft, die tot nu toe nog niets had willen leveren, was nu voor de redenen van v. D. gezwicht, en deed haar provisie gereed maken.

Monsieur le maistre. Vous aurez veu par mes dernieres, ce qui se fait et passe ichy au fait des vivres, a quoy je me remectz, naiant depuis sceu impetrer aultre chose, pour debvoir que jay peu faire. Les estats sassemblent demain, ausquels je representeray les necessitez en forme deue et requise, et serez adverti par mes subsequentes de leur resolution. Quand a lavoine que vous demandez par celles du xvme, que ma apporté le S^r^. vander Does, jen ay fait fretter avant la reception dicelles deux cens trois viertaulx, que je pense quaurez dois maintenant receu.

Le receveur et Opbergen sont ichy, et croiez que je nay actendu ny eulx, ny voz requestes, pour faire avoir de largent aux pauvres officiers, mais dois auparavant je y avois fait tous les debvoirs possibles, mais tout en vain, et vous puis asseeurer, que ceulx de Flandres et Brabant prestent trop plus loreille a

ce qui est necessaire et de raison, que ceulx de ceste provin e. Opbergen ne veult entendre a livrer de largent au lieu du seigle quil doibt, et comme il est encoires a Ravestain [1]), quand bien lon sen vouldroit servir, il ne se peult faire si tost, comme il seroit bien necessaire. Et trouvant, que pour faire condescendre les estats a la raison, quil faille leur communicquer les lettres me venans du camp, vous les ferez dormais [2]) de la fachon, que vous declairera ledict vander Does. Le fromaige que je vous envoie, polra estre tenu en reserve, pour sen servir selon quil sera de besoin, car cest une denrée qui ne se gastera bientost; et fault ichy prendre tout ce quon peult, puis quon ne peult avoir ce quon veult, et nen diray dadvantaige.

Le bruict est ichy, quau chasteau de Wouwe sest trouvé plus de cincq mil viertalz de grain; je vous tiens si dextre quaurez gardé le droict de notre charge; sil sen fait aultrement et que cela vienne a la cognoissance du peuple, il y aura du murmure; quand a moy, je men remects a ce qui est du droict de la guerre.

Je me suis, incontinent veue ceste votre derniere, transporté devers ceulx de Delfft, accompaigné du receveur; vers lesquelz jay tant fait par instantes requestes et exhibition de voz lettres quilz sy sont accordez, aians donné ordre, que leur quote sapprestera pour aprez demain, excepté le fromaige, lequel ne se treuve presentement en leur ville. Je trouverois

---

1) Volgens een vorig schrijven van v. d. Perre, was Hans v. Obbergen, een der kooplieden uit Antwerpen, met wie de Staten v. Brabant een contract gesloten hadden tot levering van proviand voor het leger, naar Holland gekomen, om eene aanzienlijke partij granen, die hij te Ravestein had liggen, van daar naar Brabant te zenden.

2) désormais.

fort bon et expedient, que monseigneur de Biron escripvisse ou a ces estats, ou bien a moy, bien et acutes [1]), afin quon donne ordre au fait de vivres, ou aultrement que mal en adviendra. A tant, me recommandant a votre bonne grace, prie le Createur, quil vous doint,

Monsieur le maistre, en santé, longue et heureuse vie. De la Haye, en Hollande, xvj^{e} May 1583.

Oultre les ij^{c} trois viertalz davoine cy dessus, vous seront encoires envoiez avecq ceste derniere provision aultres vj^{c} lxvij viertalz.

CCLIV. Brief van Corpelz aan van Dorp, 17 Mei 1583.

Hij dringt op nieuw aan op het zenden van levensmiddelen uit Holland; hij schreef zelf aan den Prins en de Alg. Staten, om ook uit Antwerpen ondersteuning te bekomen, en geld, om de officieren der vivres te betalen, die weigeren langer te dienen. De maarschalk Biron was den vorigen dag met een groot deel der ruiterij uitgerukt, om het garnizoen van Hoogstraten te versterken, en eene verkenning naar de zijde van den vijand te doen; hij keerde echter terug, zonder dien ontmoet te hebben.

Monsieur. Je vous ay escript par le sieur vander Does, ce que me sembloit estre neccessaire envoier pour la nourriture des gens de guerre de ce camp, ne doubtant aulcunement, votre seigneurie y aura pourveu

1) van *acutus* scherp.

du costel ou vous estes, asscavoir denvoier trois cents virtaulx daveine ou davantage, trente mil pains de pattart et dune libvre piece; ou de deux libvres, pour les causes, representez par mes dernieres, sans menvoier des froumages. Et comme les cervoises commencent a faillir, conviendroit bien de en envoier deux cens tonneaulx, qui soit brassé sur le piet mentionné a mes lettres, et ce de la valleur de quatre florins le tonneau, sans le fust, pour ce que les gens de guerre ne se contentent de la petitesse dicelle. Doubtant que lon auroit besoing de commis pour recepvoir les vivres celle part, aussy pour les conduire et amenner par eauwe, jenvoye le porteur, Adriaen de Rijcke, sil en convient avoir davantage, votre Srie me le pourra mander et il se fera. Le commissaire Barrat, aiant eu advertissement de lextreme maladie de sa femme, a requis daller ung tour en Anvers, et pour ne perdre occasion, je lay accompaigné de deux lettres myennes, lune a son Exce responsive a celle quil mavoit escript, et laultre a Messieurs les Estatz, affin quilz donnent ordre, que soions accommodez de vivres du costel dAnvers et dailleurs, aussi de donner moyen pour le maintenement des officiers qui ne veuillent avoir plus de patience; certes ilz ont raison; ensamble que les deffaillantz des charriotz quilz sont tauxez, facent leur debvoir, ou noz affaires ne se porteront bien. Je suis esté constrainct de prendre ung prevost, pour chastier ces bellistres de chartons, desquelz ne scavons avoir raison sans chastoy. Aussi pour avoir devenu malade Francois de Vaulx et encoires ung aultre, suis esté constrainct den accepter deux aultres pour la necessité presente. Hier partit Monsieur le Mareschal, accompaigné de huyct cens ou mil chevaulx, pour aller recognoistre les ennemis, et renforcer la garnison de Hoochstraten, mais ne

trouva personne au logis. Cest dommage, quil nest aultrement secondé, et lon verroit des bons et salutaires effectz. Votre Srie ne scauroit penser la paine a laquelle me retreuve, de tant que ung chacun me demande beaucoup, et ay peu. Les deux cents virtaulx daveine, chargez a Delft, arrivarent hier; ilz serviront pour donner contentement en la cavallerie pour ce jour; en vous suppliant, que me soit envoié la quantité susdicte, si desia il ne marche par eauwe, pour venir trouver le camp, aultrement me trouverois en paine. Me recommandant a la bonne grace de votre Srie, priant Dieu, le Createur, donner a vous, Monsieur, en santé, bonne prosperité, longue vie. Du camp a Rosendaele, le xvije de May 1583.

De votre Srie humble servitenr,
J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, etc. Superintendant general des vivres, presentement an logis du Sr Jehan van Asperen.

a Dordrecht.

CCLV. Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp 17 Mei 1583.

De Prins was zeer ontevreden op de Staten van Holland, die verdere hulp aan het leger geweigerd hadden: hij deelt aan v. D. mede, dat hij hun opnieuw dringend geschreven heeft, om toch voort te gaan van, in 's lands belang, in het onderhoud van het leger te voorzien, en

het oor niet te leenen aan de valsche geruchten, die hun werden aangebracht, hun daarbij de verzekering gevende, dat het leger noch naar de Langstraat, noch naar eenig ander punt op Hollandschen bodem zoude gevoerd worden: hij spoort tevens van Dorp aan, om in denzelfden geest bij de Staten werkzaam te zijn.

Monsieur van Dorp. Je veulx esperer, que vous aurez veu ce que tant les Estatz generaulx, que moy avons escript aux Estatz de Hollande, le xiiij^e^ jour de ce mois, les admonestant de continuer la delivrance des vivres pour lentretenement du camp, suyvant la premiere requisition que leur avoit esté faicte, et ce que vous leur aviez de la part desdicts Estatz et la mienne proposé. Depuis me sont venues lettres desdicts Estatz de Hollande, du xiij^e^, et aussi les votres du xij^e^ de ce mois; ayant veu par icelles les difficultez que font lesdicts Estatz de continuer plus longuement la delivrance d'aucuns vivres pour l'entretenement dudict camp, pour les raisons mesmes, tant par eulx, que par vous alleguées. Il me desplaist de veoir les choses en telz termes, faisant grandement a craindre, que cela ne cause quelque desordre, dont pourroit venir plus grand inconvenient. Jeusse voluntiers communicqué le tout avec les Estatz generaulx, mais estans tous les deputez des Provinces (horsmis ung des deputez de Hollande) depuis trois jours enca partiz d'icy, je n'ay recours a personne. Et toutesfois, desirant de ma part d'y pourveoir au mieulx qu'il m'est possible, jescrips presentement aultrefois ausdicts Estatz de Hollande, les exhortant le plus serieusement qu'il m'est possible, afin que mectans en bonne et meure consideration, combien il importe, de maintenir l'armée, et de donner ordre, que par

faulte ou de vivres ou de payement, elle ne vienne a se desbander, mais qu'elle demeure sur pied, ilz veullent continuer la bonne affection qu'ilz ont jusques icy tousiours monstré au bien de la patrie, sans adjouster foy aux faulx bruictz, qu'on leur peult avoir semez, de ce qu'on vouldroit jecter ladicte armée en la Langhestrate, ou aultre part sur les terres de Hollande, chose controuvée, comme je leur escrips plus amplement, par aulcuns, ainsi qu'il faict bien a presumer, qui ne sont guerres affectionnez au bien publicq. Vous priant a ce regard de leur oster telles inpressions, leur representant le soing et singuliere vigilance que je porte continuellement pour leur salut, et de continuer voz diligentes poursuytes vers lesdicts Estatz de Hollande, afin qu'ilz satisfacent, non seulement a ce qu'ilz vous ont desia promis de faire furnir par les trois villes, que m'avez denommé, mais aussy qu'ilz y veuillent d'avantaige adiouster et coup a coup vous faire delivrer toute la quantité des vivres qu'ilz pourront, ainsi que je leur en requiers aussi bien instamment. Priant, sur ce, Dieu, vous avoir, Monsieur van Dorp, en sa saincte garde et protection. A Anvers, le xvij[e] de May 1583.

Votre [1]) bien affectioné amy a votre commandement

Guille de Nassau.

Adres:

A Monsieur van Dorp, superintendent des vivres, estant presentement en Hollande

---

1) Votre enz. en de onderteekening, eigenhandig door den Prins geschreven.

CCLVI. Brief van Corpelz aan van Dorp 18 Mei 1583.

Hij toont aan v. D. aan, dat hij wel voor het oogenblik geholpen is door den voorraad, die uit Holland in het leger aankwam, doch dat, zoo de toezending van levensmiddelen niet aanhoudt, het leger niet bijeen zal kunnen blijven, daar de soldaten aan alles gebrek hebben, vooral de Franschen. Hij geeft dan ook zijn voornemen te kennen, om zijn post te verlaten, als de toestand van het leger bedenkelijker wordt. Biron was naar Antwerpen vertrokken, om met den Prins en de Alg. Staten te beraadslagen over hetgeen verder gedaan zou moeten worden. C. beklaagt zich nogmaals over de weigering der Staten v. Holland om wagens te zenden, of er den huurprijs voor op te brengen, daar de oorlog niet kan worden voortgezet, zoo men er de middelen niet voor heeft. Het graan, dat in het kasteel van Wouw gevonden was, was buiten hem om verkocht, en de opbrengst verdeeld tusschen de gewonden en de soldaten, die dienst gedaan hadden bij het beleg. Hij geeft ten slotte een opgave van hetgeen dagelijks noodig is tot onderhoud van het leger, waaronder behooren 18000 brooden. Daaruit zoude men echter ten onrechte afleiden, dat het leger van 12 op 18000 man was gebracht: niet alleen toch dat eene zoo groote vermeerdering van het aantal manschappen, dat gevoed moest worden, zeer zeker door de officieren der vivres aan van Dorp zoude zijn bericht, terwijl geen spoor daarvan in hunne brieven te vinden is; maar verschillende omstandigheden toonen

aan, dat het leger op de oorspronkelijke sterkte gebleven was; om slechts één voorbeeld te noemen; toen Biron 22 compagnien (dus ongeveer 2200 man) naar Neckerspoel gezonden had, schreef Corpelz, dat hij 10.000 brooden noodig had voor het onderhoud der troepen. Ik acht het dan ook waarschijnlijk, dat Corpelz, bij ondervinding wetend, dat hij in Holland nooit konde krijgen, wat hij vroeg, thans zijne aanvraag verhoogde, in de hoop van aldus te bekomen, wat hij voor de verpleging der soldaten behoefde.

Monsieur. Ce ma esté plaisir dentendre par les votres du xve et xvj^e^ de ce mois, les provisions que votre S^rie^ envoye pour la necessité de ce camp, sans laquelle appercevois desia advenir le desordre que par mes precedentes vous ay faict mention. Et combien que cela nous pourra faire ung peu respirer, ce neantmoins, sans continuation a la furniture des vivres necessaires, en conformité de la liste quay envoyée a votre S^rie^, ne voit moyen, mons^r^ le mareschal de Biron pourra maintenir les gens de guerre, mesmes pour estre presentement a la teste de lennemy; de tant, que lesdicts gens de guerre se retreuvent sans la maille, touts nuds, et a tres mauvais equipage, et signamment les Francois, que dung an, quilz ont faict service a son Alteze, nont receuz que huict francqz une fois, vous laissant a penser, quelle grasse soupe, ilz peuvent avoir faict avecq cela. Lon pourroit dire, quilz ont pillé: les aulcuns le peuvent bien avoir faict, mais les gens de bien et ayants la craincte de Dieu, ayment trop mieulx vivre pouvrement, que d'user ainsi. Somma, Monsieur, je ne vous pourois exprimer la misere et pouvreté diceulx, nestant a croire, sans lavoir veu, et

continuellement men appercois davantage; que me cause de desirer et me soubhaicter souvent en ma pouvre et petite maison. Votre Srie ma faict, et plus a vous, faveur et plaisir, de mescrire ce quest passé entre messieurs les Estatz dHollande et vous, touchant le faict qui depend de la chairge des vivres, pource quavons presentement notre deschairge, par ou me treuve en paine; ains mon espriet en repos, pour avecq la premiere occasion, que verray la necessité et lextreme, gaigner le large a mon saulvement. Il me deplaict grandement, que mesdicts Srs dHollande ne voient plus clair, de tant que pour si peu de chose, comme de vivres, ilz peuvent faire ung grand et salutaire bien, non seulement es aultres provinces voisines et unies avecq eulx, mais a eulx meismes, par ou leur supplie de se vouloir eslargir pour ce coup, veu mesmes quilz nen peuvent avoir iterrest [1]), puisque ce quilz furnissent, leur servira de paiement, entantmoins de leur quote aux frais de ceste tant dommageable et ruyneuse guerre; deplorant la misere, que voy endurer le pouvre peuple, et mesmes les gens de guerre. Doncques, monsieur, je vous prie, leur vouloir remonstrer pour la derniere fois. Mondict Sr le Mareschal partit hier soir pour Anvers, affin de, pour le final, faire entendre tant a son Exce que messieurs les deputez des estatz, naiant obmis de reduire en memoire ce que touche notre faict. Aussi nay voulu delaisser, par cincq mes lettres, leur faire entendre bien serieusement et particulierement, tant pour la deschairge de votre Srie que de moy, avecq protestation. Voila tout ce que absolutement vous en pourrois escripre, pour le faire entendre a mesd. Srs dHollande, vous tenant si advisé, que de tout ce que vous aurez ne-

1) interrest.

gocié et remonstré, vous en prendrez votre depart par escript.

Or comme votre Srie me represente touchant le faict des charriotz, dont ilz sont tauxez, et ce quilz alleguent pour leurs excuses, certes elles sont bien maigres. Car silz nont de suppler a leur quote, signamment pour le regard de lestat et pouvrete de leur voisins, a eulx et a vous assez cognues, je ne scay, quelle fin prendront noz affaires, y procedant en la sorte et sans avoir la maille devant les mains, pour subvenir aux necessitez de la chairge tant importante, laquelle nest a ame vivante possible d'accomplir sans moien, ne la pouvant mieulx comparer que a ung mesnagier; que le moindre du monde peult juger, que mon dire est veritable; Dieu, par sa grace, nous veuille donner bonne yssue et succes, et bien tost.

Au regard des grains, trouvez au chasteau de Woude, jay requis den avoir la cognoissance, mais elle ne ma esté accordée, ne maiant voulu aulcunement opposer. Il nous en debvroit appertenir la lippée, et, a ce quil me semble, ne debvons riens esperer de ce costel. Jentends, que le tout a esté vendu pour cincq cens livres artois une fois, et les deniers representez entre les blessez et aultres saiants emploiez, pour parvenir au recouvrement de ladicte place.

Et affin que votre Srie sache, ce que nous convient avoir journellement (furnissant toutesfois au contenu de la liste dressée); deux cent tonneaulx de cervoise, deux cents virtaulx daveine, dixhuict mil pains, dune libvre piece et dung pattart, et neuf mil libvres de froumage dHollande; de sorte quil convient, le calcule se face la dessus. Je ne vous mande des nouvelles, pour avoir le tout hier adverti a votre Srie par mes lettres, escriptes par Adriaen de Rijcke. Il me semble, le recepveur pourroit servir plus en Anvers, que

la part ou il est; toutefois le remectz a votre bonne discretion.

Ayant communicqué la votre, escripte audict Sr de Biron, a mons^r^ le mareschal de ce camp, le Sr de Villers, pour labsence dudict Sr de Biron; lequel se refere au contenu de cestes, ma lettre; par ou mesdicts S^rs^ dHollande y pourront adiouster foyd (si bon leur semble). En me recommandant bien humblement a leurs bonnes graces, comme je fais a la votre, priant Dieu, le Createur, donner a vous,

Monsieur, en santé, bonne prosperité, longue vie. Du camp a Rosendale, le xviij^e^ de May 1583.

De votre S^rie^ tres humble serviteur,

J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsr van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, au logis du Sr Jean van Asperen pres la monnoye

a Dordrecht.

CCLVII. Brief van van der Does aan van Dorp, 19 Mei 1583.

Reeds op denzelfden dag, waarop hij bovenstaanden brief schreef, gaf Corpelz uitvoering aan zijne bedreiging: hij verliet het kamp, voorafgegaan en vergezeld van de meeste officieren: zoodat v. d. Does (die volgens zijn brief aan v. D. van 17 Mei, dien dag te Rotterdam was aangekomen, en met den daar reeds ingescheepten voorraad onmiddellijk was doorgereisd naar Rozendaal) met slechts zeer weinige officieren overbleef, om den dienst voort te zetten; en

de overblijvenden waren zoo arm, dat hij ze bij zich moest doen eten. In het leger vond hij noch levensmiddelen, noch bier, noch haver voor de paarden; de voorraad, dien hij uit Rotterdam mede bracht, was reeds den 19en Mei uitgedeeld, zoodat hij dringend om nieuwe proviand en geld verzocht.

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer. Ick gebiede mij gedienstelick tuwer E.

Als ick smergens vuyt den Hage scheyde, zoe ben ick denselven dach binnen Rosendael gecomen, ende hebbe uE. missiven Corpellz gelevert; ende overmits Biron naer Andwerpen vertrocken was, hebbe zijne missive gelevert aen Monsr de Villers, in zijn absentie commanderende, dewelcke, lesende, dat den Staten van Hollant ter antwoerdt hadden gegeven: „la où il en ha des chariotz a louer, il en ha a prendre"; heeft hem wel qualick gehouden. Soo haast ick gecomen was, heeft Corpelz gereetschap gemaect, om tsanderendaechs te vertrecken; ende zijn met hem getogen: Pourrier, Anthone van Gelre, Eduart van Cleve, Friart, etc., ende voer mijn compste zijn vertrocken Barrat, van den Hove, Franchoys de Vaulx, Tilbourch ende andere; zulcx, dat hij mij hier geplant heeft, latende al de last op mij staen, in zulcken armen staet, dat nyet erger en dient. Want, comende, hebbe noch bier, noch broet, kaes, nochte haver gevonden. Uwer E. mach considereren, waermede ick de soldaten mach contenteeren; hetgundt die van Rotterdam gesonden hebben, es ereets gedistribueert; ende tenzij uwer E. andere provisie bestelt, het en es mij nyet moegelick langer hier te continueren, want desclve officiers, die alhier noch weynich zijn, tenzij enighe secours come, sullen doer den noet

de brieven uit het kamp zóó in te richten, dat hij ze aan de Staten konde vertoonen n° CCLIII) schrijft hij, dat er nog voorraad van koren is, dien de Heer van Villers hun wil doen malen en bakken; maar dat hij uitvluchten zoekt, om dat vooralsnog niet te doen. In dezen, even als in zijn' vorigen brief, stelt hij dus de behoefte in het kamp veel dringender voor, dan die in werkelijkheid was.

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer, Ick gebiede mij gedienstelijck tuwer E.

Ick hebbe uwer E. over drie dagen geschreven van mijn comste alhier, ende wedervairen, daerbij verclarende dextremiteyt ende groeten noet, waerin wij ons vinden, want sedert vertrecken van Monsr Corpelz opten xvij^{en} dezer [1]) naer Andwerpen, hier nyet latende de waerde van een daelder aen vivres, en esser nyet anders noch gearriveert, zoewel van Hollant, als van Andwerpen, als tgundt die van Rotterdam alreets gescheept hadden voer mijn vertreck, te weeten x^{m}iiij^{c} broeden etc., ende de haver van die van Delfft. Ick en kan mij nyet genouch verwonderen het lange vertrecken van tgundt die van Delfft beloefft hadden sdaechs nae mijn vertreck te seynden, naedien de noot tselve groetelicx es vereysschende: want huyden le conte la Val ende mons^{r} de Villers ons ontboeden hebben, overmits het groete clagen vande souldaten, ende hebben geseyt, tenzij men middel stelt om vivres te hebben, de soldaten zullen van honger sterven. Ick hebbe ter andwoerde gegeven: hetgundt ick nyet en hebbe, en kan ick nyet leveren; doch ick soude tselve uwer E. (omme mijn heeren Staeten te remon-

1) Dit moet zijn 18 dezer.

streren) overschrijven, ende heeft oyck, overmits den groeten noet, mons^{r} de Villers selver, als chieff du camp en labsence de mons^{r} de Biron, aen uwer E. geschreven. Bidde daeromme, dat uwer E. gelieve ordre te stellen, zoewel van vivres te seynden, als enighe betaelinge voer den officiers, ofte anders en es nyet moegelijck langer den dienst te continueren, verteerende dagelijcx het mijne in groet dangier van gemassacreert te werden doer ons eyghen soldaten. Ick en twijffele nyet, zoe mijne heeren Staeten den hoechdringenden noet bekendt waere, souden willen gedoegen, dat om zoe cleynen coste zoe groeten quaet rijsen soude, naedyen tselve bij den steeden gelevert wordt, in haerluyder quote moet valideren. Wij zijn nu ad extremum gecomen, ende es nyet moegelick, sonder secours van vivres vier dagen te harden. De tijdinge es alhier, dat den viandt alle dage, overmits den noet van victuaille, delogeert; het soude een deerlijcke saecke zijn, soude ons leger om deselve saecke nyetjegenstaende de goede commoditeyt om toe te vuyren, hem moeten separeren. Ick contenteer se zoe zeer mij moegelick es, seggende, ick verwacht de vivres tavont, morgen, etc. maer ick sorge, indien daer nyet anders en compt, in geen cleyne swaricheyt te zijn. Sal altoes nyet laeten mijn debvoir te doen, mij moegelick zijnde, dat kenne Godt almachtich, dien ick bidde, u,

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer, te willen hebben in zijn heylige hoede. Met haeste, vuyt Rosendael, dezen xxj^{en} May 1583.

uwer E. dienstwillighe
Franchoys vander Does.

(Op een afzonderlijk briefje staat het volgende).

Mijn heer, alzoe mons^{r} Biron vertrocken was, hebbe

zoe veel gedaen, dat Villers desen bijgevouchden aen uwer E. geschreven heeft. Ick bidde uwer E. gelieve doch het beste te doen, dat dofficiers eenighe betaelinge moegen hebben, ofte anders sullen de cleyne reste, die hier noch es, oyck deurgaen. Corpelles heeft mij hier wel gelaten! Hij heeft van daech geschreven, dat hij zijn best aldaer doet, om te solliciteren. Interim nos in periculo: mons^{r} Villers heeft mij last gegeven, om het corn, alhier zijnde, aen te veerden ende te doen backen: ick vertrecke zoe lange ick mach, mij excuserende op de wint ende moelens. Ick doe mijn debvoir om de paspoerten vuyt te deylen, maer daer worter weynich gesocht, ende dat om tcleyn respect; want Barrat, wechgaende, heeft Glas een deel gegeven; sulcx, dat nu, overmits de diversiteyt vande vuytgevers, de soetelaers nyet en achten.

Het adres van den brief luidt:

Eedelen, vromen, zeer voersienighen Heer, Joncheer Arnoult van Dorp, heer van Maesdam, etc. Superintendent generael vande vivres; nu ter tijt int Vosken gelogeert, inden

Hage.

CCLX. Brief van den Heer van Villers, aan van Dorp, 21 Mei 1583.

Joos de Zoete, heer van Villers, had onder la Noue gediend en na diens gevangenname het bevel over het Statenleger gevoerd. Anjou benoemde hem tot Maarschalk (Gachard, Corr. de Guill. le Tac. deel IV, bl. 359, noot).

Hij dringt er op aan, dat v. Dorp hulp voor het leger vrage aan de Staten van Holland. Deze brief is het boven door v. d. Does bedoelde schrijven.

Monsieur. Comme Monsieur le Marechal de Biron

est presentement en Anvers, pour traicter des affaires de la guerre avecq S. E., il mat commandé a sa partence entre aultres choses, sogneusement prendre regard aux incommodités de l'armée. Et dautant que le faict des vivres est le principal fondement de la soustenir principalement en ceste coniocture, que les povres soldats nont rechu beaucop dargent depuis un an, comme scavés, maintenant que lesdicts vivres nous vont manquer, je vous ay bien vollu faire la presente, affin vous prier, ainchy que chacun particulierement en sa charge est obligé davancer le bien publicq, vous faisiés ce que poldrés, pour seconder de vivres ladicte armée, et remonstrer a Messieurs les Estats de Hollande, quelle leur touche et importe autant q'aux aultres provinces. Et comme ce sont ceulx qui le plus commodement et avecq plus de moien le peuvent faire, quils se monstrent en leur endroict autant affectionnés, comme feront les gens de guerre, se presentant quelque bonne occasion. Et comme je masseure, que leur remonstrerés vivement et y travaillerés aussi, je ne vous ferai ceste plus longue, ains prieray le bon Dieu, apres mestre recommandé bien fort en vos bonnes graces, quil vous donne,

Monsieur, les Siennes sainctes, De Rossendal, ce xxj^{e} de May 1583.

Votre [1]) tres affectionné amy a vous faire service.

Joos de Zoete.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorpe, general des vivres de larmée de pardecha.

---

1) Votre enz. met de onderteekening eigenhandig.

CCLXI. Brief van Corpels aan van Dorp, 21 Mei 1583.

Hij herhaalt zijne aanvrage om hulp uit Holland: de Staten moeten niet alleen levensmiddelen, maar ook wagens leveren, of geld zenden, om ze te huren. Den 20 Mei was er krijgsraad gehouden bij den Prins van Oranje; doch men was tot geen besluit gekomen, werwaarts het leger zoude oprukken: de vijand was uit gebrek aan leeftocht naar Diest afgetrokken.

Monsieur. Je me suis hier trouvé au conseil, assamblé pres son Excellence, ou apres avoir debattu pluisieurs pointz sur le fait de la guerre, lon a debattu ce que concerne le fait de la chairge des vivres; et aiant eu la lecture des votres, escriptes a monsieur le mareschal de Biron, et bien incorporé le contenu, ont resolu, que ensuyvant les lettres escriptes, tant par son Excellence, que par messieurs des estatz generaulx a messieurs les estatz dHollande, mesdicts S^rs^ des estatz dHollande debvront continuer la furniture des vivres neccessaires pour la nourriture des gens de guerre de ce camp, jusques au xve du mois prochain, ainsi que ma esté declairé.

Et pour ce que le sieur Hennin, greffier de mesdicts S^rs^ des estatz, ne vous a envoié copie de ladicte lettre, obstant les empeschements quil avoit lors, de maniere que votre S^rie^ sera servie de la copie que vous envoie avecq cestes [1]). Et comme pour ne tomber en faulte audict camp je nay voullu delaisser de

1) Dit stuk ontbreekt.

vous escripre et prier bien instamment par cestes, denvoier vers ledict camp la meisme quantité par moy requise par mes lettres, a vous envoiées par Adrien de Rijcke, pour pouvoir arriver audict lieu contre Dimenche prouchain, en noubliant de nous tenir a la main aultant de farines de fromment, que vous pourrez, et les faire empacqueter ainsi que javois escript, detant quil les conviendra transporter ailleurs, ou ledict camp cheminera; estant messieurs empeschez de prendre resolution la dessus; de tant meismes que les ennemis se sont retirez par pure fain, et faulte de ventz pour mouldre, prenans leur chemin vers Diest, et, a ce quil me samble, sont aultant neccessiteux ou davantaige, que les notres. Et, incontinent que lon maura fait ouverture, ou notre camp prend son chemin, votre S^rie^ en sera par homme expres advertie, pour vous pouvoir reigler selon ce. Nous avons eu grand disputte sur le fait du charrois, trouvans messieurs les deputez des estatz des aultres provinces bien estrainge de la responce que vous ont donné mesdicts S^rs^ des estatz dHollande; car sans excuses il nous fault avoir des charriotz de ce costel, ou de largent pour en louer, aultrement noz affaires ne se peuvent conduire bien; ce que prie, votre S^rie^ vueil encoires remonstrer. Il convient encoires journellement furnir vivres aux gens de guerre, retournez de Endoven, dont les aucuns sont devant la ville de Bruxelles et les aultres sont a Dambrughe; voulla a quoy partie de noz vivres sont convertiz. Hier a mon arrivement je fus veoir madame votre compaigne, a laquelle fis entendre votre bon portement. Voulla tout ce que pourrois presentement escripre, pour navoir aultre matiere; en me recommandant bien humblement a votre bonne grace, priant Dieu, le Createur, donner a vous,

Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. D'Anvers, ce xxj^{e} de May 1583.

De votre S^{rie} humble serviteur,
J. de Corpelz.

Jenvoie Edouwart de Cleves avecq cestes, depuis mesdicts S^{rs} des Estatz escripvent encoires aultre lettre a mesdicts S^{rs} des estatz dHollande, pour le fait des vivres; et verrez la repartition quilz ont fait en ses fins. Il vous plaira noublier lenvoi des provisions au camp.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres; a present a Dordrecht chez le Sr Johan van Azperen

audict Dordrecht.

CCLXII. Brisf van de Gedeputeerde raden van Holland aan de Algemeene Staten, 25 Mei 1583. De brief is gezegeld met het zegel der Staten van Holland.

Zij verklaren zich bereid, ook verder mede te werken tot onderhoud van het leger, waartoe hunne gedeputeerden last hebben een gunstig rapport uit te brengen. Ook hebben zij reeds besloten voorloopig eenige hulp te zenden aan het leger te Rozendaal, maar kunnen daar niet mede voortgaan, daar zij ook hun eigen leger in de Langstraat moeten onderhouden. Ook

verlangen zij, dat alle provincien tot het onderhoud des legers zullen bijdragen, waarvoor de Alg. Staten moesten zorgen, door eene behoorlijke repartitie te maken, waarbij echter niet in aanmerking zal mogen genomen worden, hetgeen door Brabant en Vlaanderen reeds is bijgedragen voor het krijgsvolk, vóórdat het leger bijeengetrokken was; ook merken zij op, dat de belasting op zout en zeep, waaruit de kosten voor het leger, volgens het vorig schrijven der Alg. Staten, zouden kunnen worden gevonden, nog niet is aangenomen.

Eedele, erntfeste, wijse, zeer voorsienige, discrete heeren.

Nadyen wij gezyen ende gecommuniceert hebben uwer E. scrijvens van den xviij^en deser maendt, haer refererende tot seeckere voorgaende scrijvens van den xij^en derselver maendt, die wij nyet ontfangen hebben, aengaende tfurnissement van onse quote inde L^m £, die tot Lxx^m ℔ wordt begroot ende promptelijcken opgebracht moet worden tot onderhoudenisse vanden leger ende andere voorvallende zaken, omme te voorhoeden alle desordre, verloop ende andere irreparable schade ende inconvenienten, hebben wij uwer E. dairop voor antwoordt wel willen vougen: dat wij altijts gearbeyt hebben ende alsnoch van meeninge zijn, onse vuyterste debvoir te doen, omme alsulcx te helpen verhoeden; ende alsulcx opden recesse, aldair genomen, de zake vande contributie alreede inden onsen hebben doen rapporteren tot onderhoudt vanden leger, wairop wij nyet naelaeten zullen ter eerster vergaederinge alhyer de handt dairaen te houden, dat bijde Gedeputeerde van Hollandt vruchtbarige resolutie innegebracht mach werden, zulcx wij

verhopen, dat bij dandere Provincien mede gedaen zal worden, tot beschermenisse vanden landen.

Ende aengaende uwer E. schrijvens van den xx^en deser maent, beroerende tvictuaillement vanden grooten leger, sullen uwer E. alreede hebben verstaen van tgoed debvoir bij ons gedaen, omme tvoorn: leger voor teerste te doen victuailleren. Ende voorts ons ernstich versouck, ten eynde tvoorn: victuaillement gemeenderhandt gedaen soude mogen worden, ende dairtoe consent generael gedraegen, opdat een yegelijcke provincie over zijne aenpaert daerinne zoude mogen zijn verbonden. Mair alzoe zulcx nyet en geschyet, cunnen wij geenssints verstaen, gehouden ofte ons eenichsins mogelijck te sijn, tvoorn. victuaillement langer te continueren, bijzonder alzoe wij tvictuaillement vanden cleynen legere inde Langestraet alsnoch moeten continueren.

Waeromme bij uwer E. behoirlijcken daerinne zal moeten voorzyen worden, ten eynde bij gebreke van victuaille, tgroote leger in egheene disordre ende verloop en coeme, tot ruyne ende bederffenisse vanden lande, dairtoe consent ende repartitie generael op tvictuaillement van den voorss. leger sal moeten gemaect ende gedraegen worden, zonder dat dairinne mach begrepen werden ofte regard genomen op doncosten, die bij die van Brabandt ende Vlaenderen int onderhoudt van den ruyteren ende knechten gedragen zijn, aleer dezelve bijden anderen inden legere zijn gecomen, alzoe wij daartegens andere extraordinarise oncosten hebben moeten dragen; ofte dat oick eenichsins alsnoch zijn aengenoemen de middelen van sout ende zeepe, in uwer E. scrijvens vermelt, dairvuyt de voorss. oncosten van victuaillemente gevonden ofte gedragen zouden mogen worden. Wairmede wij ons geheelijck willen houden voor geexcu-

seert, dat nyet bij ons, mair bij de Generaliteyt, zal hebben gestaen, zoeverre bij faulte van victuaille tvoorn. leger in eenighe scheuringe ofte verloop zoude moegen commen. Hiermede,

Eedele, Erntfeste, wijse, voorsienige, zeer discrete heeren, uwer E. den Almogenden bevelende, die dzelve wil verleenen henlr begeerte. Gescreven inden Haige, desen xxven May anno 1583.

Ter ordonnantie vande Gecommitteerde
Raiden zijnder Excie ende der
Staten in Holland,
Bij mij
C. de Rechtere [1])
1583.

Adres:

Eedelen, erntfesten, wijsen, zeer voirsienigen, discreten, hoochgeleerden heeren, den Gedeputeerde van de Generaele Staten, vergadert tot

Antwerpen.

CCLXIII. Conceptbrief van van Dorp aan Corpelz, 27 Mei 1583; eigenhandig door v. D. geschreven.

Reeds vóórdat hij door het schrijven van v. d. Does van 21 Mei (n° CCLIX) het bericht konde hebben gekregen, dat Corpelz en de andere officieren het kamp ontvlucht waren, was v. Dorp naar Zeeland gegaan, om ook daar pogingen

---

1) Eigenhandig onderteekend.

aan te wenden, om voor het leger eenigen voorraad te verkrijgen, waarna hij zich naar Antwerpen begaf: Corpelz echter en de overigen wachtten zijne komst niet af, doch keerden op hunnen post terug, eerdat hij nog te Antwerpen was aangekomen. v. Dorp geeft in dit schrijven een overzicht van de gevoerde correspondentie en deelt den uitslag zijner onderhandelingen in Zeeland mede: de Staten aldaar hadden toegestemd om het zesde deel op te brengen van de quote van Holland, toch tevens besloten, geene leveringen voor het leger te doen, dan nadat hun vooraf zoude zijn gebleken, dat en in hoeverre Holland reeds aan zijne verplichtingen zoude hebben voldaan.

Monsieur le maistre. Aiant ce matin a mon arrivée en ceste ville receu deux voz lettres, datées du xxj^me^ de ce mois, je me suis en allé communicquer le contenu dicelles tant a son Ex^ce^ que aussy a messieurs des estats de Brabant, presents quelquesungs des generaulx, ensemble au magistrat de ceste ville, leur relatant ce que javois traicté avecq les estats dHollande et Zelande, et peu obtenir deulx respectivement, afin que leur plaisir fut de suppler au deffault, pour ne tumber es inconveniens que necessité ammeine quand et [1]) elle, et comme leurs s^ries^ receurent au mesme instant aultres votres du jour dhier, [2]) ilz mont

1) quand et, met.

2) In dat schrijven, dat in originali aanwezig is, vroeg Corpelz, dat de Staten van Brabant aan den magistraat van Antwerpen zouden gelasten, om ten spoedigste 30 à 40 last tarwe te doen malen, en dat zij de dorpen in den omtrek van het kamp zouden doen taxeeren, en bepalen hoeveel levensmiddelen elk dorp aan het leger zoude

dist, de y voulloir penser, et me donner responce sur le tout, avant mon partement, estimans cependant, que ceulx dHollande, aians veu la rencharge, a eulx faite, depuis mon partement dillecq, ne fauldront de faire le mieulx. De ma part, je crains fort la faulte, du moins jusques a leur premiere assemblée, que doibt estre a la fin de ce present mois, de tant quilz nont voullu selslargir en ulterieure livrison de vivres, en fachon quelconcque, ny pour dangiers et inconveniens que je leur ay peu representer, sans en avoir fait rapport aux villes, si comme vous avez peu veoir par la copie de leur resolution du XIXme [1]) joincte a mes dernieres, que vous ont esté presentez par Claerbout. Quoy consideré, et mesmes que ceulx de Zelande doibvent porter le sixiesme de ce que contribue lHollande, et ensuivant ce, es soixante mil, les dix mil florins, je me suis encheminé celle part, et les ay induict sy avant, quilz ont consenti, le jour dhier, au furnissement de ceste quote, moiennant que leur apparoisse coup a coup, que ceulx dHollande en ce leur aient precedez; aiant desia donné ordre, que devers ung Huich Cornelisz Sgravesande, demourant a Delft, sera trouvée adresse de pains et cervoises, jusques a la concurrence de xiiij^c^ florins, si feront ilz encoires suivre en fromaiges et avoines pour aultres vj^c^ florins, estimans, que deux mil florins soit la sixiesme part de ce que ceulx dHollande ont desia furni. Or comme je ne polray partir dichy jusques a Lundy prochain, en cas que necessité vous presse, ce

---

moeten opbrengen. Tenzelfden dage schreef C. aan de Alg. Staten (die brief is mede aanwezig), hun verzoekend ook hunnerzijds te zorgen, dat door Antwerpen de gevraagde provisie geleverd zoude worden.

1) N°. CCLVIII.

ne sera que bien fait, densuivant mes dernieres, envoyer quelquesungs devers ceulx dHollande, pour la leur representer a nostre descharge, et qne le mesme ou aultre fust chargé de recepvoir dudict Huich Cornelisz les pains et cervoises susditz, esperant, que tout sera prest Mardi prochain, du moins selon que lon ma dict. Au reste, croiez quil ne tiendra a estroictes poursieultes, ny a faire des remonstrances serieuses, tant ichy quen Hollande, que le camp ne soit furny. Je nay jusques a oires peu induire ceulx dHollande et Zelande, a livrer des farines; je ne scay, ce quilz feront a ladvenir et mesmes ceulx dAnvers, desquelz jen actens responce demain, dont je vous advertiray avant mon partement, Avecq cecy me recommande a votre bonne grace, priant le Tout-puissant, quil vous doint,

Monsieur le maistre, en santé, longue et heureuse vie. DAnvers, ce xxvij[e] de May 1583.

Je vous prie de voulloir presenter mes humbles recommandations a monseigneur le general, [1]) ensemble a messieurs de son conseil.

CCLXIV. Brief van Corpelz aan van Dorp, 30 Mei 1583.

Hij heeft aan den Prins en de Algemeene Staten den toestand blootgelegd; er is geen enkel middel meer om in het onderhoud der soldaten te voorzien, en geen vooruitzicht op verbetering

---

1) Joos de Zoete, heer van Villers: de maarschalk Biron kwam eerst den 28 of 29 Mei in het kamp terug, volgens een brief van Corpelz aan v. Dorp, van 29 Mei 1583.

van den toestand; hij is dan ook voornemens, het kamp te verlaten en naar Bergen op Zoom of elders te vertrekken; vooraf heeft hij aan de Staten van Holland en aan de Steden Dordrecht, Rotterdam en Delft, alsmede aan Huich Cornelisz. geschreven, en zal hij afwachten, welk gevolg dit zal hebben.

Monsieur. La votre du xxvij^{e} de ce mois me fust hier delivrée, environ les six heures du soir; et comme auparavant javois escript tant a son Excellence, que messieurs des estatz generaulx, labondance et necessité, quil y avoit en ce camp, aussi qux navois plus nulz moiens pour donner contentement aux gens de guerre; et apparcevant les petites apparrances destre soulaigé, aussi les remises de tous costelz, je me suis deliberez de me retirer en la ville de Berghes, ou ailleurs, vous asseurrant que lon ne pourroit croire la paine a laquelle me retreuve, et les dangiers que me sont assez apparrans. Jay escript tant a messieurs les estatz dHollande,[1]) que a messieurs des villes de Dordrecht, Rotterdam et Delft, pour nous secourrir, aussi a celluy qui ait prins a sa chairge de furnir pour messieurs des estatz de Zeelande. Je verray ce quil en adviendra. Les conditions, mises en avant par lesdicts s^{rs} de Zeelande ne servent de riens a propos, car il convient furnir ou retenir, pour ce

1) Op 29 Mei 1583 schreef v. d. Perre aan v. Dorp; dat hij van den Secretaris der Staten, de Rechtere, had vernomen, dat de Staten onmiddellijk hadden geantwoord, dat zij geene verdere levering aan het leger zouden doen, tenzij hunne Gedeputeerden in de Alg. Staten daarin hadden toegestemd (Origineele brief van v. d. P. aan v. D.). Die weigering van Holland gaf den Algemeenen Staten aanleiding, om Jan van Merode, Heer van Duffel, en den Thesaurier Hessels derwaarts aftevaardigen, om de Staten te bewegen, op dat besluit terug te komen.

que les affaires de la guerre nont nulles limitations. Et pour la haste du partement de ce courrier, ne me peu eslargir davantaige, priant Dieu, le Createur, donnerr a vous,

Monsieur, en sancté bonne, prosperité, sa grace, me recommandant bien humblement a la votre. Du camp a Rosendale, le penultieme de May 1583.

De votre Srie humble serviteur
J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, presentement en Anvers, en la Kippedorpstraete

audict Anvers.

cito. cito.

Pour les affaires du pays.

CCLXV. Brief van Charles de Levin, aan van Dorp, 31 Mei 1583.

Charles de Levin, Hr. van Famars, Lonsart, Foricourt, enz. was een der trouwste aanhangers van den Prins van Oranje. In 1580 vermeesterde hij met Norritz en Olivier van den Tempel de stad Mechelen, over welke hij tot gouverneur werd aangesteld na het vertrek der Engelsche soldaten. In hooge achting wegens zijn groote krijgskundige talenten, werd hij door den Prins en de Staten achtereenvolgens tot bevelhebber der ruiterij en tot generaal der artillerie aangesteld. Hij werd in 1592 voor Ootmarsum dood geschoten (v. d. Water, Verbond der Edelen deel II. bl. 495. v. Meteren, deel III. bl. 407 volgg.).

In dit schrijven verzoekt hij v. Dorp levensmid-

delen naar Mechelen te zenden, daar hij, op grond van loopende geruchten vreest, dat de vijand voornemens is, het beleg voor zijne stad te slaan.

C. de Levin zegelt met: twee gekroonde geluipaarde leeuwen; helmteeken: een uitkomende gekroonde leeuw.

Monsieur, Comme par le bruit qui court, je pense et ne doubte, que l'ennemy se pourroit bien acheminer vers ce quartier, je n'ay peu ny voulu laisser vous faire ce mot, pour vous prier tres instament, faire tant en ma faveur, d'envoyer en ceste ville quelque bonne quantité des vivres, appertenans a la generalité, pour prevenir par la tele necessité, qu'en pourrions avoir, si loccasion sy presentoit; vous asseurant, d'en faire icy tenir aussi bonne garde, que pourroit estre fait en tel aultre lieu, ou les puissez faire reserver et tenir en garde. Au reste, advisez, en quoy je vous pourray servir de reciprocque, et ne mesparger aux occasions venans, lesquelles je memplieray daussi bon coeur, que saluant voz bonnes graces de mes plus affectueuses recommandations, je prie Dieu,

Monsieur, vous impartir les siennes saintes, avec bien heureuse vie et longhe. De Malines, ce dernier de May 1583.

Votre [1]) entierement parfaict ami a vous
servire et complaire,
Charles de Levin.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van den Dorp, General des vivres de l'exercite de son Alteze et de Messeigneurs les Estatz generaulx.

---

1) Votre, enz. met de handteekening eigenhandig.

CCLXVI. Conceptbrief van van Dorp aan (Jacob Campe?) 5 Juni 1583.

Van dezen brief vind ik twee concepten, een door v. Dorp zelf geschreven, met talrijke doorhalingen en renvoyen; een ander, dat na al die wijzigingen door een klerk is overgeschreven, en waarin v. D. nogmaals veranderingen heeft aangebracht. Uit de omstandigheid, dat de woorden van den brief zoo herhaaldelijk zijn gewikt en gewogen, mag worden afgeleid, dat die bestemd was, om ook door anderen, dan den geadresseerde alleen gelezen te worden. Met het oog op den tegenstand, dien de verheffing van den Prins tot Graaf in Zeeland ondervond, acht ik het waarschijnlijk, dat de brief gericht was aan v. Dorps neef, Jacob Campe, een man van invloed in Zeeland. Ik geef hier het door v. Dorp geschreven concept; de veranderingen door hem in het tweede stuk gemaakt, zal ik aanteekenen.

Van Dorp deelt mede, dat de Staten van Holland op het aandringen van de afgevaardigden der Alg. Staten en van hem zelf, hebben toegestaan de levering van levensmiddelen voor het leger voor 12 dagen; voorts hetgeen in die vergadering, en in den Landraad werd verhandeld omtrent de verheffing van den Prins tot Graaf van Holland.

Gunstige lieve neeff. De Staten van dese provincie zijn hier solempnelick vergadert gheweest op Donderdage laitstleden; hebben te zelven dage audientie gegheven, zoe aenden heer van Duffele met Hessels zijnen adjoinct, als oick aen mij appart. Op ghisteren

zijn zij elcx inden heuren verreyst, om jegens goensdage hier wederomme te erschinen met naerder last op de voorghedragen propositien, hebbende ordre gegeven, dat middelretijt, emmers binnen xij daegen, vuyt drie versceiden steden [1]) ghefurneert zul werdden victaille voor dleger ter concurrentie tsaemen van negen dusent guldens. Naerdat ick mijn versouck desenthalven hadde gedaen, ghevraicht zijnde naer de ghesteltenisse der zaeken binnen Antwerpen, soe en heb ick nyet gelaeten, heure E te verthoenen, hoe qualijcken aldaer ende oick in Vlaenderen ghesmaickt werdt, dat zij hen bestonden te cantoneren onder eenen heer appart, daerbij vougende, als naer mijn beduncken, dat, ten waere zij zulcx ten eersten maicten af te staen, datter groot quaet vuyt zoude comen. Dantwoirde, die mij hier oppe, ende op veele andere redenen ten zelven propooste van wegen de generaliteyt [2]) werdt gedaen, was sober; dan eenige lieten hen hoeren, dat zij wel wilden zijne Ex^cie^ hier zyen, waerop ick seyde, dat tselve wel wensschelick waer voor henl. ende oick voor zijne Ex^cie^, als deen ende dander nyet en hadde gade te slaen, dan Hollandt alleene; maer zoemen met de stadt Antwerpen ende de provincie van Vlaenderen, die tjock vander oirloge nu aenden hals hebben, in eenicheyt wil blijven, om desen crijch met gemeene macht vuyt te vueren, datmen, naer mijn opinie, oick bij henl. zoude moeten

---

1) In een conceptbrief van v. Dorp aan Corpelz van 5 Juni, waarin hij eveneens het besluit der Staten van Holland mededeelt, noemt hij de namen der drie steden, zijnde Delft, Gouda en Rotterdam, die elk proviand voor 4 dagen zouden gereed maken.

2) Generaliteyt zal hier beteekenen: de geheele vergadering der Staten van Holland, in tegenstelling van den volgenden zin, waarin de meening van individueele leden wordt medegedeeld.

laeten zijne Ex^cie^ omme inde oirloechssaeken ordre te stellen Dit is tgene dat mij hier is wedervaren. Den Raidsheer van der Mijle [1]) met den pensionaris van Rotterdam, toegenaempt Barnevelt, werdt deur eenige vanden staten int particulier, bevindende den handel qualijck geassaisonneert te zijn, scriven den Raidt ten deele toe, van zijne Ex^cie^ graef te doen versegelen bijde steden [2]). Den Raidsheer vander Mijle, met Barnevelt, pensionaris van Rotterdam ende die tstuck wel verdedigen, zeggen, dattet die van Hollant zulex vrijstaet te doen volgens de pacificatie van Gend. Tzij zoe't zij: naer dat ick tgemeente hier ontstelt zye [3]), zoe en waert zijne Ex^cie^ nyet gheraeden, tgemeente tot zijne huldinge op dees tijt te doen vergaderen. Den gedeputeerden van die van Zeelandt inden Landtraidt van Overmase zeyde mij ghisteren: dat de Gelderssen, Vriessen ende Overijsselsse, emmers zoe zeer als de Brabanders ende Vlamingen, ontsticht zijn in dese nieuwicheyt, dreigende genouch onder de handt, yet aen te gripen, dat er nyet goits uyt en zoude staen te verwachten [4]). Dwelck God verhoeden moet, wien

1) De Prins had aan v. d. Mijle in het bijzonder opgedragen, om bij de Staten aan te houden, om zijne verheffing tot Graaf van Holland te bespoedigen (Wagenaar deel VII, bl. 513).

2) Deze volzin: „den Raidsheer van der Mijle" tot „bij de steden" is in het tweede concept aldus veranderd, zonder dat de zin er van duidelijk is: „Eenige vande Staten int particulier, bevindende den handel qualijck geassaisonneert, scriven desen Raidt toe". Waarschijnlijk wil v. D. te kennen geven, dat sommigen zijne meening, zooals hij die had uitgesproken, deelden.

3) „naer dat ick tgemeente hier ontstelt zye" is in het 2e concept aldus veranderd: „naer de propoosten, die hier vallen."

4) „onder de handt yet aen te gripen" is in het 2e concept veranderd in: „onder de hant mede yet appart aen te willen gripen". De volgende woorden tot „verwachten" zijn doorgehaald.

wij wel hartelijck hebben te bidden om goeden raidt ende regeringe; doch waert eene leelick stuck ende beclaechelicke zaeke voirde onnosele gemeente [1]), deur willens misverstandt in een eeuwige slavernie te vallen, die wij, mensschelijck sprekende, deur eenicheyt ende goit beleedt wel connen ontgaen. God almachtich wil alle dingen ten besten keeren tot zijnre eere ende onzer zyele zalicheyt. Hiermede, gunstige lieve neef, mij bevelende in uwe goede gratie. Uyt Sgravenhage, desen v^den^ Juny 1583.

CCLXVII. Brief van Barrat aan van Dorp 6 Juni 1583.

Na het weigerend antwoord, dat hij op zijn schrijven van de Staten van Holland had gekregen, was Corpelz naar Antwerpen gegaan, waar hij van de Staten van Brabant voor 4 dagen levensmiddelen verwierf. Terwijl deze in het kamp verwacht werden, werd de nood daar steeds dringender, zoodat de soldaten het leven der officieren van de intendance bedreigden. De vijand was intusschen van Herenthals naar Westerloo getrokken, waardoor de maarschalk Biron in den waan werd gebracht, dat hij een aanval op Mechelen voorbereidde (zooals de H^r^ van Famars dat ook onderstelde n° CCLXV). Biron zond, om de stad te beschermen, een deel zijner

1) De woorden „voirde onnosele gemeente" zijn doorgehaald in het 2e concept.

soldaten derwaarts, waardoor hij zijn leger zoozeer verzwakte, dat Parma kort daarop in staat was het aan te vallen en te verslaan.

Monseigneur, Je tiens avoir escript a votre Srie, ja par troix diverses miennes, mais jusques ors nay eu aulcune responce sur icelles, ce que me donne de merveille, presuposant, ne seront parvenus entre les mains dicelle. Je croit touttesfois, que les ay envoié seurement. Tellement que la present ne servirat, sinon de faire entendre a votre Srie l'urgente necessité, en laquelle les gens de guerre se sont retrouvés; aiant esté de jour a aultre, molesté et inquietés et voire jusques au poinct de nous menacer, pour navoir estés envoiés, depuis le partement du Sr Corpelz pour Anvers, que fut aujourdhuy huict jours, sinon tant seulement six mil six cens pains, soixante dix tonnes de bierre et deux cens virtaulx davaine; de sorte que, si neust esté les dix mil pains venus de Hollande, eusions esté constrainct de nous rethirer; conbien que iceulx ont esté le jour dhier distribuez, et ne se trouve pour faire aultre distribution, aiant escript a ceste effect ja par deux diverses miennes audict Sr Corpelz, affin quil voeille donner ordre pardela de faire diligenter les vivres, que messieurs de Brabant ont accordé, selon que ay entendu, pour quattre jours; pareillement aussi voeille avoir reguardt, que le pain ait son poix, parceque avons trouvé, apres laiant visité et poisé, quil ne poise que troix a quattre onces davantage de celuy de Hollande pour ung pattart; tellement, que ne prevoy comme on le poldrat distribuer aux gens de guerre pour deux pattarts sans avoir grande ruses, comme votre Srie sait la facerie, que par cidevant on at eu, tant de monsieur le marischal Biron, que Desproneaulx, pour ne cercher iceulx seulement de nous

marcher sur le piedt; et ne doubte aulcunement que ledict S^r^ marischal en serat ja adverti, car peu se passe, quil nen at la cognoissance, conbien que jusques ors ne men at faict aulcune mention. Je desireroy bien la venu dudict Sr Corpelz, pour donner ordre pardecha, veu le peu de respect quil y at entre noz officiers, depuis sondict partement. Au demorant il plairat a votre S^rie^, ordonner pardela, que les vivres sont a la main, soient envoiés subit pardecha, pour les raisons cidevant mentionez, et dung chemin quil plaise me vouloir advertir, quel apparence quil y aurat a ladvenir, affin selon ce, se povoir rigler, pour ne consumer les vivres sans propolz. Pour nouvelle ne sauroy que mander a votre S^rie^, sinon que les ennemis ont abandonné Herentals, y aians delaissé plusieurs bestiaulx, et se sont rethiré a Westerlo [1]). Et le prinche de Parme est arivé Sabmedy dernier a cincq heures a lapresdisné en la ville de Liere, non sans avoir quelque deseing, que pour rompre iceluy on at envoié xxij compagnies enthour de Malines, esperant, que par tel moien seront frustrez en leur intention. Atant prie le Createur,

Monseigneur, apres mavoir bien humblement recom-

---

1) De graaf van Mansveld kwam voor het kasteel Westerloo, terstond na de overgave van Diest, op 28 Mei (Bor XVIII boek bl. 9). Men kreeg dus in het kamp te Rozendaal slechts zeer laat de berichten omtrent de bewegingen van den vijand. In Antwerpen was het evenzoo: op 3 Juni, dus 8 dagen na de inname van Diest, schreef de stapelhouder Martin Lengelle aan v. Dorp: Lon dict, que le prince de Parme est ce jourdhuy entrés avecq mil homme de cheval et deux mil pietons dans la ville de Liere, et que le champ cest retiré de Herentalse, et ce seroit rendu ou champés devant Westerloo. (Origineele brief).

mandé a votre bonne grace, vous ottroy contentement. Du camp a Rosendal, le vj^e de Jung, 1583.

De votre S^rie tres humble serviteur,
Adrien Barrat.

Adres:

A Monseigneur Monsieur Aert van Dorp, Sr de Maesdam, etc. Conseiller et superintendent general des vivres, pour le present a la Haye, ou la part quil serat.

A la Haye ou lapart quil serat.

Soit adressé a Jehan van Aspre, pour le faire dresser audict seigneur.

CCLXVIII. Conceptbrief van van Dorp aan de Staten van Zeeland, 9 Juni 1583, eigenhandig door v. Dorp geschreven.

Hij geeft hun kennis, dat de Staten van Holland opnieuw levensmiddelen ten bedrage van 9000 gulden hebben toegestaan, en verzoekt hen nu eveneens hun aandeel, in evenredigheid met de levering van Holland, te voldoen.

Zeelant.

Eedele, wijse, zeer voorsienige heeren. Desen dient om uwer E. te adverteren, hoe dat de heeren staten van Hollant van nieuws ende bij provisie gheaccordeert hebben in vivres, ter concurrentie van negen dusent guldens, te leveren bij die vander Goude, Rotterdam ende Delft, ende alsoe de vorige leveringe

...nemen beloept ter naester
... ende overzulcx de portie
...usent vier hondert guldens,
..., aftreckende tgene algereet
...este mede eerstdaichs ordre te
...nant dattet gelt hier loep heeft,
...reyscht; ende wandt de behouf-
...s valt, zoo zalt u believen, inde
...me gelts te doen tellen, als waer
...erssiteyt, als dadvis vuytet leger
...svrachten ende andere oncosten
... werdden, stellende dus anders de
...r ende broot ter discretie van uwer
... ick hierop eerstdaichs een vrucht-
... verwachten.
..., zeer voorsienige heeren, hiermede
... uwe goede gratie, bidde den Almoe-
...E. te hebben in zijne heilige bewaer-
...ravenhage, desen ix^en^ Junij, 1583.

...IX. **Brief van Corpelz aan van Dorp, 9 Juni 1583.**

...eelt bijzonderheden mede omtrent hetgeen
... te Antwerpen verrichtte; hij beklaagt zich er
...ver, dat de Staten van Holland niet meer voor
...et onderhoud des legers overhebben. Het leger
...blijft te Rozendaal, totdat men zekerheid omtrent
...de plannen van den vijand zal bekomen hebben.
...Corpelz blijft voorloopig te Antwerpen, om het
...oog op alles te kunnen houden; zoo de officieren

geen geld krijgen, zullen zij niet langer kunnen blijven dienen.

Monsieur. La votre du ve de ce mois ma estée envoiée du camp, et parvenue en mes mains le jour dhier. Je me fusse trouvé bien mal accommodé de vivres pour le camp, ensamble pour les vingt deux compaignies, venues dudict camp et logées a Neeckerspoel, pres Malines, dix, logées a Dambrughe, six a Burgherhout, et dix devant la ville de Bruxelles, de maniere que ma venue a si bien venue a propos, que en attendant vous aurez negocié quelque chose de bon pardela, avecq la bonne assistence de son Excellence et remonstrances, par moy faites, messieurs les estatz de Brabant ont accordé pour cincq jours de vivres, desquelz senvoient presentement le iiij^e^. Voulla comme me treuve; votre S^rie^ mescript, que messieurs les estatz dHollande ne se sont encoires eslargiz, que de furnir jusques a la concurrence de neuf mil livres artois: que pourra cela durer pour les neccessitez ausquelles nous nous retrouvons Il seroit beaucoup meilleur de se pourveoir de deniers, pour donner aux gens de guerre, et nous renvoier en la maison; car aiant argent, ilz se pourvoieront de vivres a telz pris, comme ilz vouldront. Par la votre du dernier de May je voidt, que votre S^rie^ se vient a degouster de la chairge: certes, si lon na envie de saider dune aultre facon, en diray encoires davantaige, que vous. Le camp avoit eue envie de desloger, dont il est; mais il me samble, quil ne bougera du lieu de Rosendale, jusques a ce que lon verra le desseing des ennemis, ausquelz se sont renduz ceulx de Weesterloo le vij^e^ de ce mois [1]); et ce jourdhuy lon a prins

1) Bij alle schrijvers, Bor. v. Metereu, Hooft, Strada, wordt de overgave van Westerloo op 5 Juni gesteld.

prisonnier le Collonnel Tucker et le capitaine Vliet [1]); certes ilz se sont tres mal acquitez. Au regard de ce que mescripvez, mesdicts s^rs dHollande se treuvent mal ediffiez de mes lettres, escriptes aux villes de Dordrecht, Rotterdam et Delft: je nen scaurois que dire; car, me trouvant en neccessité et en dangier de ma personne, et ceulx de la suyte des vivres, ne scay a qui peu avoir recours, sinon aux lieux, ou les moiens se doibvent recouvrer; cest bien le contraire, quesperois destre assisté et secourru, pour leur plus grand bien; et ilz le preignent daultre facon, il me convient avoir patience. Et pour ce que ne peu savoir, ou mieulx se pourroient accommoder les provisions, dont votre seigneurie me faite mention, me samble, quelles ne pourroient mieulx estre, que en la ville de Dordrecht, de tant que de ce lieu lon les pourra transporter, ou lon vouldra, soit en ceste ville, ou aillieurs. Notre camp se debvoit une fois desplacer et aller a Etten, mais pour les susdictes causes, le tout demeure au meisme estat. Je ne me suis encoires esté transporter de ceste ville, pour la doubte, que les vivres ne seroient divertiz, et les prochains accommodez, et les esloingnez oubliez, meismes pour navoir ny le receveur ou aultre, pour a ce tenir la bonne main. Conclusion: noz officiers ne vueillent, ny ne peuvent continuer sans argent; de ce costel y

1) Paulus Tucker of Tucher was bevelhebber van Diest geweest, dat zich den 28 Mei had overgegeven: hij werd, na zijn aankomst te Antwerpen, gevangen genomen, doch onschuldig bevonden, en na eene langdurige hechtenis, en nadat hij zijne verdediging in druk had uitgegeven, in vrijheid gesteld. Kapitein Vliet, had het bevel gevoerd in het slot Westerloo: ook hij werd te Antwerpen gevangen genomen, doch ontslagen, nadat hij zich verantwoord had (Hooft. XX boek. bl. 874; v. Meteren IV deel bl. 112; Bor. XVIII boek. blz. 8).

a bien petite apparrance, oe que vous recommande. Le Prince de Parme est tousiours en la ville de Lyere. Me recommandant de bien bon coeur a la bonne grace de votre S^rie^, priant Dieu, le Createur, donner a vous, Monseigneur, en santé bonne, prosperité, longue vie. DAnvers, en haste, ce IXe de Juing 1583.

De votre seigneurie humble serviteur
J. de Corpelz.

Je vous supplie, quant il y a chose dimportance, denvoier homme expres. Il ny a nulles aveines a Berghes, et bien peu de frommaiges, quant vous passerez par ledict lieu, votre S^rie^ sen pourra faire informer.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, presentement en la Haye

en Hollande.

cito.
citissime.

CCLXX. Conceptbrief van van Dorp aan Barrat 9 Juni 1583, eigenhandig door van Dorp geschreven.

Hij deelt hem het laatste besluit der Staten van Holland mede, waarbij de levering van levensmiddelen door de steden Gouda, Rotterdam en Delft was toegestaan ten beloope van 9000 gulden, en zendt hem door den brenger van den brief den voorraad uit Gouda toe. Daar de

steden het brood doen bakken, zooals zij goedvinden, of de Staten hun voorschrijven, heeft hij daarover niets te zeggen, zoodat hij aan de klachten over het gewicht van het brood (brief van Barrat, n° CCLXVII) niet kan te gemoet komen. De Staten waren den vorigen dag zeer ontstemd over de tijding, dat de soldaten op het Hollandsch grondgebied, in het land van Zevenbergen, waren overgestoken om te plunderen en dat zij de schippers aanhielden en hen dwongen, hen naar de overzijde der rivier over te brengen en hen nog daarenboven plunderden en mishandelden, zoodat het zeer moeielijk werd, om schippers te vinden, die naar het kamp wilden varen.

Den 10 Juni schreef v. Dorp aan v. d. Does (eigenhandig concept), dat de afgevaardigden van Dordrecht in de vergadering der Staten hadden bekend gemaakt, en met bewijsstukken gestaafd, dat verschillende officieren der vivres in het kamp levensmiddelen, door Holland geleverd, hadden verkocht, hetgeen door de Staten zoo euvel was opgenomen, dat de gevolgen hunner ontevredenheid niet achter zouden blijven.

S^r^. de Barrat. Jay receu la votre du vj^me^ de ce present mois, estant la premiere nouvelle, que mest venue du camp, depuis les huict jours, que je suis en ce lieu de la Haye, sollicitant la continuation de la livrison des vivres, dont nonobstant lassistence des Srs de Duffele et Hessels, au nom de la generalité, je nay peu obtenir, que jusques a la concurrence de neuf mil florins par provision, que seront livrez par les villes de Tergoude, Rotterdam et Delft, de quattre

a quattre jours; iceulx passez, regarderont de seslargir ulterieurement. Vander Does, porteur de ceste, vous ammeine la portion de ceulx de Ter Goude; vous ferez bien, de madvertir incontinent de ce que vous est le plus necessaire, afin que je puisse la dessus dresser la poursieulte. Et quand a ce que vous mescripvez, touchant le pois du pain, scaichez, que ces villes font cuire et brasser comme bon leur semble, ou bien selon lordre a eulx baillé par les estats, de maniere que je ny ay que dire. En cas que les Franchois, et nommement des Pruneaulx ne sen contente, il polra, par forme de passetemps, sen venir ichy le remonstrer aux estats. Au reste, vous povez estre asseuré, quil ne tiendra a mon debvoir, que le camp ne soit servy de ses necessitez. Les estats se monstrerent hier fort alterez du rapport, quon leur feit, que les soldats estoient passez la riviere, aians pillé leur territoire de Zevenbergen, et que les mariniers, arrivans a Rosendael, y sont ou [1]) detenuz pour transporter le camp aux isles; et que les licenciez sont a leur retour guettez, pillez et oultragez [2]); de faichon, qua grandissime difficulté sen treuve de mariniers, qui y veuillent plus aller. Vous ferez bien, den parler a monseigneur le marischal, afin qua ce desordre soit remedié, presentant a sa S^rie^ mes humbles recomman-

---

1) Het woordje „ou" had bij verandering van den volzin moeten wegvallen: oorspronkelijk stond er, „y sont ou detenuz, ou a leur retour oultragez, ranchonnez ou guettez".

2) Om de soldaten verder te beletten, de schippers overlast aan te doen, deed de heer de Villers door 60 soldaten, zoo Franschen, als Zwitsers, met een sergeant-majoor en een Conducteur der vivres, al de kleine schuiten, die de soldaten gebruikten, om de schepen te bereiken, naar Rozendaal opbrengen (Brief van van der Does aan van Dorp, 11 Juni 1583).

dations. A tant me recommandant, prie le Tout-puissant, quil vous doint,

Sr de Barrat, en santé, bonne et longue vie. De la Haye en Hollande IXe de Juing 1583.

CCLXXI. Conceptbrief van van Dorp aan Biron, 12 Juni 1583. Eigenhandig door van Dorp geschreven.

De Staten van Holland, die voor 9000 gulden levensmiddelen hadden beloofd, waren zoo verstoord over de hun medegedeelde tijding, dat in het kamp door eenige officieren een deel van den voorraad verkocht was, dat zij op hun besluit terugkwamen. De afzending van het in Gouda gereed gemaakte brood en bier stonden zij toe, maar bepaalden, dat door de beide andere steden slechts voor 1200 gulden elk aan levensmiddelen zoude worden geleverd.

Monseigneur. Depuis mon retour en ce lieu, qui fut le iij^e de ce mois, navons les seigneurs deputez de la generalité et moy cessé de solliciter ces estats au furnissement des vivres pour le camp, jusques a la concurrence de la quote, a eulx imposée; mais nen avons peu tirer provisionellement que pour la valleur de neuf mil florins, a furnir par les villes de Ter Goude, Rotterdam et Delft, endeans douze jours. Or estimant quensuyvant tel ordre, ces villes se regleroient, jay envoié ung des comis devers ceulx de Ter Goude, pour y recevoir et faire embarquer le tiers. Mais tant sen fault, quil y trouva la promp-

titude, telle comme je me promectois, que tout au contraire, ilz dirent, ne povoir entendre a aulcune livrison, sans a ce avoir aultre mandement des estats. Que ma donné occasion de maddresser a eulx, en leur remonstrant ce que me sembloit convenir, pour les mouvoir a aultre debvoir. Quoy entendu, ilz me firent dire par leur advocat ou pensionaire, destre bien informez, la necessité nestre telle au camp, comme lon voulloit leur persuader; et quainsy fut, me meirent en barbe diversses depositions des mariniers de Dordrecht, par lesquelles apparissoit, que les commis auroient vendu au camp et a vil pris des vivres, que touttesfois ont esté envoiez, pour estre repartiz entre les gens du guerre, soubz recepisse, les chargeans, pour une adjoinct, de la traficque illicite des grains et aultres choses, transportées hors de Rosendael. Si noublia a nommer la lyste, selon laquelle lon demandoit des vivres, abusive, et de dire finalement, quen tout evenement il nen falloit point aux Franchois et Suisses, par ce quil avoient receu quelque paiement, et que du remanant il en estoit tiré en daultre lieux quelque bon nombre. Pour conclusion, de tant que le pain et bierre estoit ja appresté a Ter Goude, cela seroit livré pour ceste fois, avecq quelque petite portion davoine; mais quand aux aultres deux tiers, assignez sur les villes de Rotterdam et Delft, quen ce regard, et pour les raison, cy dessus alleguées, ilz avoient changé lordre, de maniere que chacune dicelles ne furniroit que pour la valleur de douze cens florins, par provision. Voila, monseigneur, comme jen suis ichy. Ilz ont pensé de prime face, que je deusse respondre pour le fait des commis, quilz disent sestre ainsy oubliez en leur administration; mais je leur ay bien remonstré, comme cest, que de Corpelz, estant deporté par son Alteze, y est rentré par la

fenestre, soubz commission expresse touttesfois de la generalité, contenant en effect, quil auroit lentiere disposition des vivres au camp en mon absence; dont sensieult, que cest a lui den respondre, estimant que riens sen est fait, que de son sceu et adveu, de fachon quau regard de moy, ilz se contentent, et avecques raison. Il peult souvenir a votre Srie, comme par mes precedentes, je la requiers, davoir ung peu desgard, a ce quy se passe au fait des vivres. Je pense quelle trouve depuis, que ce na esté sans cause. Au reste, je regarderay, de pendant le temps, que les villes de Rotterdam et Delft furniront a ce que dessus, de continuer la poursieulte a ulterieur furnissement. Enquoy me viendroit bien a propos une lettre votre, parlant de necessité; et avecq cecy me recommandant bien humblement a la bonne grace de votre Srie, prieray le Toutpuissant, quil vous doint,

Monseigneur, en santé, longue et heureuse vie. De la Haye, en Hollande, ce xije de Juing, 1583.

CCLXXII. Brief van Corpelz aan van Dorp, 13 Juni 1583.

Hij deelt zijn terugkeer in het kamp te Rozendaal mede en doet opgave van de dagelijksche levering aan de garnizoenen in Brabant, en van hetgeen in het kamp zal moeten worden uitgedeeld. Ook vraagt hij dringend om geld, daar hij niet in staat is, de noodzakelijkste uitgaven te doen, terwijl de officieren, als zij geen

betaling krijgen, den dienst zullen verlaten. De vijand bleef nog steeds in den omtrek van Westerloo; hij had, in een gevecht met het garnizoen van Herenthals, 700 man verloren.

Monsieur. Estant hier au soir retourné d'Anvers, apres avoir accommodé ce camp a la charge de Messieurs des Estatz de Brabant de cincquante mil pains de pattart, cincq cent tonneaux de cervoise et mille virtaulx davaine, et accommodé les vingt deux compaignies, tirées de ce camp, presentement logées a Neckerspoel pres Malines, les dix enseignes du colonel d'Allain, logées a Dambrugge, pres d'Anvers, les sept compaignies, venues de Diest et Westerloo, logées a Burgerhout, et les dix compaignies du regiment de Foucquerolles, logées pres la ville de Bruxelles, revenans ensemble a quarante neuf compaignies, tellement que la furniture ordinaire d'icelles porte gueres moins de quattre mil pains de pattart, quarante tonneaux de cervoise et deux mille livres de fromaige dHollande par chacun jour. Je laisse a penser a votre Srie, en quelle paine me suis trouvé, avant povoir tirer telle quantité de vivres desdicts Srs Estatz habandonnez et tresmal secondez des autres provinces unies; et deux armées en leur pays. Aussi ont ilz pourveu des vivres les villes de Malines, Vilvoerden et Herentals, conforme le memoire que vous envoye avec ceste. Et comme doresenavant se convient servir des vivres, que Messieurs des Estatz d'Hollande vous ont accordez, par ou est necessaire, que de la part de votre Srie soit envoié pour le xvje de ce mois, dix mil pains dun pattart pieche de la pesanteur d'une libvre, ou de deux livres chacun, sans seslargir davantaige; cent tonneaulx de biere et cent cinquante virtaulx davaine, et que semblable provision puisse arriver au camp de

deux jours a deux jours [1]), et ainsi continuer jusques votre Srie aura autre nouvelle de moy; ne veullant obmettre de vous advertir, que votre Srie veulle regarder de commuer des vivres que vous sont accordez, et ce pour parvenir au recouvrement de mil ou douze cent livres arthois; attendu, que nay la maille pour faire referrer les chevaulx, racoustrer les charriotz et coffres, furnir aux fraiz extraordinaires et maintenement des officiers, en vous asseurant, que sil ny est pourveu du costel ou vous estes, crains que sur ung beau matin je demeureray seul, que causeroit ung desservice indicible; partant vous supplie, que cela se remedie pour les causes dites, saichant tres bien, que votre Srie de sa dexterité le peult facillement accomplir. Le receveur general des vivres serviroit fort bien en Anvers, pource que navons persone audict lieu pour deriger les affaires et tenir correspondence. Des nouvelles navons dautres, que le Prince de Parme est encoires en la ville de Liere, avecques deux mille hommes; la reste de son armée est allentour de Westerloo, Gheele, aussi necessiteux de vivres et dargent, comme les notres. Lon fait le proces de ces beaux capitaines, qui ont ainsi rendu ledict Westerloo et Diest; ilz sont en grand dangier. Ceulx de Herentals sacquitent fort bien, ayans deffaict et prins prisonnier bien sept cent des ennemys; noz charriotz ont faict deux voyaiges audict lieu, pour les pourveoir de choses

---

1) Uit deze opgave moet echter niet worden afgeleid, dat het leger tot op 5000 man verminderd was. Op 10 Juni schreef Barrat aan v. Dorp, dat de soldaten niet dagelijks voorraad van de intendance ontvingen, maar dat de uitdeeling nu en dan werd overgeslagen, om den voorraad langer te doen strekken. Het voornemen van Corpelz schijnt nu geweest te zijn, de soldaten om den anderen dag van levensmiddelen te voorzien.

necessaires. Voila tout ce que peu escripre a votre S^rie^. Me recommandant bien humblement a la bonne grace dicelle, priant Dieu, le Createur, vous donner, Monsieur, en santé bonne, prosperité, longue vie. Du camp de Rozendale, le xiij^e^ de Juing 1583.

De votre S^rie^ humble serviteur
J. de Corpelz.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, escuier, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres, presentement a Dordrecht ou la Haye.

CCLXXIII. Conceptbrief van van Dorp aan Corpelz. 15 Juni 1583. Ik vind van dezen brief twee concepten: het ééne door v D. zelf geschreven; het andere door een klerk overgeschreven, maar door v. D. persoonlijk gewijzigd en uitgebreid. Ik geef hier copie van het laatstgenoemde concept.

v. Dorp had den bovenstaanden brief van Corpelz aan de Staten van Holland getoond, die, naar zijne vertoogen luisterend, nu weder op hun laatste besluit waren teruggekomen en beloofd hadden, de volle 9000 gulden aan levensmiddelen, waarin zij aanvankelijk hadden toegestemd, te zullen opbrengen. Hij geeft voorts zijne ontevredenheid te kennen over den verkoop van proviand in het kamp, en over het groot aantal officieren, die Corpelz in dienst houdt, en die hij toch niet betalen kan, want uit Holland zal hij zeker geen geld bekomen; hij herhaalt, dat de Staten en steden leveren,

zooals hun goeddunkt, zonder dat hij daarop eenigen invloed kan uitoefenen.

Monsieur le maistre. Jay communicqué aux estats de ceste province la votre, datée davanthier, y adjoustant de bouche ce qui me sembloit servir pour les induire a la raison; mais je nay peu obtenir aultre chose, sinon le parfurnissement des neuff mil florins en vivres, accordez le iiij^{me} de ce present mois, et depuis rappelez a cause que lon auroit vendu les vivres, par eulx envoiez au camp. Il seroit trop long a escripre, comme ilz en sont scandalisez. Croiez, quil ne fault pas clocher devant eulx, car il ne se passe riens au camp quilz nen soient advertiz, tesmoing les certifications quilz mont mis en barbe. Je vous donne a penser comme jen seray avecq les matelotz. passant par Rotterdam et Dordrecht, la ou ilz sont les maitres, puisque ce sont eulx qui ont faict ces rapports, estimans que je doibve respondre du fait des commis. Vous y avez usé fort inconsiderement, dont polroit bien advenir grand mal. Dargent il ne fault faire estat, que lon puisse tirer de ces estats ung seul solt. Jay escript a ceulx de Zelande par Bastien Bosman, pour en avoir [1]); sil en ap-

1) Dat was eene onwaarheid: een door van Dorp zelf geschreven concept van een brief aan den Thesaurier-generaal van Zeeland, Adriaan Manmaker, van 15 Juni 1583, bevat daarentegen het verzoek (en uit een brief van Manmaker aan van Dorp van 14 Juni blijkt, dat v. Dorp dat verzoek reeds vroeger deed), dat de Thesaurier voor van Dorp zoude betalen de som van 1270 £, die hij aan den gouverneur van Walcheren, den Heer de Haultain, schuldig was; die som kortende op de quote, die de Staten van Zeeland voor de vivres moesten opbrengen, terwijl deze het restant, ongeveer 1130 gulden, aan bier en brood zouden kunnen leveren. Op datzelfde verzoek kwam v. Dorp op 18 Juni nogmaals terug (eigenhandig concept); waarop Manmaker hem op 22 Junij (origineele brief) ant-

porte vous en serez adverti. Dune chose mesbahis-je fort, cest que vous voulez avoir beaucoup dofficiers, la ou vous cognoissez le peu destat quon fait de les paier; et quand bien lon trouve un expedient decent, pour quelque paiement, cest la multitude qui fait la portion petite. Je vous ay escript le mesme dois mon arrivée en ce quartier, aussi que ces estats estoient dadvis, de faire cuire et brasser a leur mode, ne veuillans livrer des farines; mais mon dire ou escripre na pas eu de lieu. Dieu doint quau compte que le recepveur at a rendre, ne soit trouvée difficulté sur ceste multitude. Quand a lordre que vous desirez estre tenu en lenvoy des vivres de deux jour en deux jour, croiez que je ne desire riens tant que le bon ordre; mais ces bourgemaistres, livreurs des bieres [1]), brassent quand bon leur semble, par ou mestant osté le moien de satisfaire au desir et devoir, fault que je maccomode a leur voulontez, ny povant remedier. Avecq cecy me recommande, en priant le Tout-puissant, quil vous doint, Monsieur le maistre, en santé, longue et heureuse vie. De la Haye, en Hollande, ce xvme de Juing 1583.

---

woordde, dat hij aan het verlangen van van Dorp niet had kunnen voldoen, daar Haultain, behalve de hoofdsom, nog 6 percent rente vorderde, welken eisch hij niet wilde inwilligen, zonder eerst de meening van van Dorp daaromtrent vernomen te hebben: voor het bedrag, dat de Staten van Zeeland den vorigen dag hadden toegestaan, zou hij, v. Dorp, brood en bier kunnen doen gereed maken. Bij die geheele onderhandeling was dus met geen woord sprake over het uitkeeren van geld door de Staten van Zeeland.

1) De vertraging, die de levering der provisie door de stad Gouda had ondervonden, was volgens een brief van v. d. Does aan v. Dorp veroorzaakt, door dat de Burgemeester Lonk het bier zoude leveren, en dat hij volstrekt geen haast maakte met het te laten brouwen.

CCLXXIV. Brief van Barrat aan van Dorp, 18 Juni 1583.

Hij zendt hem berichten over het gevecht, dat den vorigen dag had plaats gehad, en verzoekt nieuwen voorraad naar het kamp te zenden.

Nadat Parma, zooals uit de boven medegedeelde stukken blijkt, eene schijnbeweging naar de zijde van Mechelen had gemaakt (waardoor Biron er toe gebracht werd, een deel van zijn leger, tot verdediging dier stad, af te zonderen), en zijn vijand verder in het onzekere had gelaten omtrent zijne verdere plannen, zie n°. CCLXV, CCLXVII en CCLXXII) was hij opeens naar de zijde van Rozendaal opgerukt, waarop het gevecht van 17 Juni tusschen beide legers volgde. Zoowel omtrent de plaats, waar de strijd plaats had, als omtrent het verlies, dat het Statenleger daarin leed, zijn de schrijvers geheel oneens. Bor (XVIII boek, bl. 10), Wagenaar (VII deel, bl. 488), Hooft (XX boek bl. 875) geven op, dat het gevecht werd geleverd bij Halsteren; v. Meteren (IV deel bl. 112) noemt Rozendaal, Strada (III deel bl. 375) en Tassis (VI deel bl. 436) daarentegen Steenbergen (de laatste schrijft abusivelijk Steenwijk) als de plaats des gevechts. De drie eerstgenoemde schrijvers stellen het verlies van Birons leger op 400 man. Strada schrijft, dat twee officieren van Parma's leger, die aan het gevecht deelnamen, dat verlies stellen de een op 3000, de ander op 4000 man, en dat Parma zelf aan den koning berichtte, dat zijn vijand 1500 man verloren had. v. Meteren schrijft: „dog de schade was niet groot"; Tassis stelt het

verlies van Birons leger op 3000 man, en vervolgt: ita eum (Bironium) labefactum ea clade reliquit, ut jam haudquaquam esset metuendus, nec quidquam ulterius, quod alicujus esset momenti, tentare posset.

Wat de plaats des gevechts betreft, zijn de drie schrijvers, die Halsteren als zoodanig noemen en nog onderling oneens: Wagenaar, Hooft, beweren, dat het leger van Rozendaal over Steenbergen en Halsteren naar Bergen-op-Zoom trok; Bor, daarentegen, dat men over Halsteren naar Steenbergen marcheerde: in beide gevallen blijft het onbegrijpelijk, waarom Biron, die van Rozendaal rechtstreeks zoowel op Steenbergen als op Bergen-op-Zoom kon terugtrekken, een omweg zoude hebben gemaakt, waardoor hij den vijand gelegenheid gegeven zoude hebben, om hem in de flank aan te vallen. Veel waarschijnlijker is, daarentegen, de voorstelling, die in de hieronder medegedeelde brieven wordt gegeven, dat namelijk het leger teruggetrokken was tot Steenbergen, en dáár door Parma werd aangetast. Alle andere omstandigheden, die op het feit betrekking hebben, komen ook met deze voorstelling overeen. Uit de hieronder uit Steenbergen gedagteekende brieven blijkt, dat het Statenleger na den strijd in en nabij die stad overnachtte, en zelfs nog verscheiden dagen vertoefde. Volgens het verhaal der drie genoemde schrijvers bleven de legers na den slag ter plaatse waar het gevecht geleverd was: ware nu de strijd bij Halsteren begonnen, dan zoude Biron zijnen vijand van daar tot voorbij Steenbergen, een afstand van ongeveer 2 uren gaans, hebben

moeten terugslaan; en van een zoo belangrijk voordeel spreekt geen hunner; integendeel, zij zijn het er over eens, dat het gevecht door de invallende duisternis eindigde, zonder dat er van eenig voordeel, dat Biron op de Spaanschen behaald zoude hebben, ook maar met een enkel woord sprake is. Daarenboven: zoo de vijand bij Halsteren hadde aangevallen, dan zou de weg naar Steenbergen of die naar Bergen op Zoom door hem bezet zijn geweest, en nu vinden wij na den strijd het leger te Steenbergen, en Corpelz met de meeste zijner officieren en de zoetelaars, gedurende den strijd, gevlucht naar Bergen: dit nu kan slechts worden uitgelegd, wanneer de strijd bij Steenbergen plaats vond, waardoor de vluchtelingen natuurlijk den weg naar Bergen op Zoom vrij vonden.

Wat het verlies van manschappen betreft, dat door Biron geleden werd, de hieronder medegedeelde opgave van Dupoyrier, dat er slechts 200 dooden zouden zijn, is zoo geheel in strijd met alle berichten der verschillende schrijvers, dat ze onaannemelijk is, en slechts kan worden uitgelegd, door het vroeger door v. Dorp gegeven bevel (n° CCLIII) om de brieven zóó in te richten, dat ze den Staten van Holland bij aanvragen om hulp konden worden voorgelegd. Ik meen, dat door de volgende feiten met elkander te vergelijken, het verlies vrij nauwkeurig kan worden bepaald. Het leger, aanvankelijk 12000 man sterk, was door het detacheeren der 22 compagnien naar Neckerspoel met ongeveer 2200 man verminderd: stelt men, dat bij de belegeringen van Viersele, Bovendonk, Wouw, en door ziekte en desertie nog

een paar honderd man verloren gingen, dan was het leger bij den aanvang van den strijd ongeveer 9600 man sterk. Uit geen enkel bericht der officieren kan worden afgeleid, dat na het gevecht eenige troepen naar elders werden gezonden, zoodat mag worden aangenomen, dat het leger sedert de sterkte bleef behouden, die het na het gevecht nog had. En nu blijkt, uit een hieronder mede te deelen opgave van Corpelz (n° CCXC), dat het leger van 4 tot 14 Juli, dus gedurende 11 dagen, werd onderhouden met 70961 brooden, hetgeen voor elken dag geeft 6451 brooden. In dien zelfden tijd zonden ook de Staten van Zeeland, die het leger 3 dagen van brood voorzien zonden, per dag 6000 brooden naar het kamp (n° CCXC). Daar de gewone uitdeeling van een brood per man daags, bij de groote schaarschte van levensmiddelen, zeker niet overschreden zal zijn, mag men aannemen, dat het leger toen hoogstens 6451 man sterk was, waaruit volgt, dat het in het gevecht bij Steenbergen ruim 3000 man verloren moet hebben. Dit wordt nog op merkwaardige wijze bevestigd door een brief van Biron aan den Prins v. Oranje (Gachard, Corr. de Guill. le Tacit.; deel V. bl. 144, die daarbij opmerkt, dat hij niet weet, van welk gevecht hier sprake kan zijn) van 19 Juni 1583. Daarin schrijft de Maarschalk, dat hij den Prins een uitvoerig rapport zendt omtrent het gevecht, en laat daarop volgen: „Mais ce combat nous a renforcé le „courage de plus de trois mil hommes". Wat kunnen die woorden anders beteekenen, dan dat de soldaten door het gevecht strijdvaardiger geworden zijn, dat de geest des legers verbe-

terd is, en dat dit beter gehalte der troepen ruimschoots opweegt tegen het verlies aan manschappen, dat men geleden had? Maar dan moet dat verlies ook 3000 man geweest zijn; anders zoude de vergelijking geen zin hebben. Ik kom dus tot het besluit, dat de berichten van Strada en Tassis in deze de juiste zijn, omtrent de beide punten, waarin zij van Bor en de andere Nederl. geschiedschrijvers verschillen.

Monseigneur; premierement nay faict responce aux votres du ixe et xij^e^ du present, pour notre soubdain partement de Rosendal vers ce lieu de Steenberghe, que fut Joedy dernier bien tardt; la ou que lennemy nous est venu trouver avecq touttes ses forches le lendemain a l'apresdisné, entre une et deux, aiant escharmouchés lung contre l'aultre bien vivement, jusques a neuf heures du soir, soubz intention de fonser notre camp, conbien que a la parfin ont esté constrainct se rethirer, pour avoir conbatu noz gens de guerre vaillament, de sorte quil en est demoré bon nombre dung costé et daultre, et principallement de l'ennemy; car je puis bien asseurer, que la retraicte des chariotz vivandiers, et aultres, ont donné plus de terreur pour leur soubdaine retraicte, que non pas tout la reste, car ce causat, que partie de notre camp se mit en desroye, que navés trouvé ce jourdhuy pas ung desdicts vivandiers, esperant touttesfois, que pour le jour de demain, que retourneront. Vous avés monsieur le marischal Biron, quil at la jambe rompue, et celle, dont il alloit boiteulx [1]), sestant parti

1) Il (Armand de Gontaut, baron de Biron) commença a se signaler dans les guerres du Piemont, ou il fut blessé d'un coup d'arquebuse qui le rendit boiteux (Encyclopédie moderne de Courtin, in voce).

ce jourdhuy matin vers la teste de la mere, mais depuis est rethourné, ne faisant aulcune doubte, quil se partirat pour le jour de demain vers Berghes ou Anvers, pour se faire curer. De maniere que les vivres, venu de Hollande, tant vander Douse, que Schureman, nous sont venu bien a propolz, pour avoir donné quelque peu de contentement, apres le grandt travaulx, aux gens de guerre. Je croit touttesfois, que pour en dire a la verité, la portion est bien petitte, pour ne pouvoir continuer la livreson de jour a aultre, car toutte la provision qui se represente, serat tout distribuez ce jourdhuy et encoires je crains ny poldrat baster. Il y at monsieur Corpelz, lequel nous at escript ce jourdhuy de Berghes [1]), quil seroit esté envoié dAnvers par Ambroise dix mil pains, cent tonne de bierre et deux cens virtal davaine, conbien que jusques ors ne sont encoires arrivés; se sentant ledict Sr Corpelz fort agravies de la lettre que votre S^rie^ at escript a Monsieur le marischal [2]), sestant partie a ceste occasion vers ledict Berghes et dela vers Anvers, selon que icelle poldrat veoir par le contenu de certaine sienne lettre, que vat cy joinct, par ou que icelle poldrat bien conjecturer de son intention, quil nest deliberé de rethourner pour quelque temps. Cependant je prevoy peu dapparence et de moien par decha de povoir maintenir les officiers sans argent, que ja le plus part se sont allé avecq ledict Sr Corpelz, comme le present porteur vander Douse en poldrat donner sur ce plus ample particularités a icelle;

---

1) Corpelz schrijft: mais pour avoir Ambroise Laurens, conducteur desdicts vivres, entendu notre partement de la ville de Rosendale, pour aller camper a Steenberghe, se sont partiz, pour nous aller trouver (Orig. brief van C. aan Johan v. d. Hecke, of bij diens afwezigheid aan Barrat of Dupoirier). 2) n^o^ CCLXXI.

nonobstant je me detiendray, et monsieur Poirer, avecq Glas, Bredam [1]) et quattre conducteurs, jusques a ce que aurions nouvelle de votre S^rie^, comme nous aurons a rigler. Partant je vous supplie a la premier commodité et au plus [2]) que serat possible, davoir nouvelle dicelle; au surplus aussi de vouloir tenir la main pardela, denvoier quelque bonne provision. Jen ay escript pareillement audict Sr Corpelz, que il voeille tenir la main en Anvers, que pareillement lenvoy des vivres pardela soit effectué et envoié. Suppliant en oultre a votre S^rie^, que se il y at aulcuns des officiers, que ilz aient malversé, de les faire chatier selon leur merite, affin que la generalité ne soit interessé et calomnié. A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres mavoir bien humblement recommanda a la bonne grace de votre S^rie^, ottroy a icelle contentement. Du camp de Steenberghe, ce xviij^e^ de Juing 1583,

De votre S^rie^ treshumble serviteur,
Adrien Barrat.

Depuis aiant escript, jay receu aultre lettre dudict Sr Corpelz, que pareillement vat cy joinct.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, etc. conseiller et superintendent general des vivres pour le present a

la Haye en Hollande.

---

1) De commiezen Glas en Breda komen op de boven (n^o^ CXXX) medegedeelde lijst van officieren der vivres niet voor: zij schijnen dus, na het opmaken dier lijst in dienst te zijn gekomen; ik vind hunne namen echter wel op eenige losse aanteekeningen van v. Dorp omtrent het personeel der intendance.

2) Hier is een woord *tost* of *souvent* uitgelaten.

CCLXXV. Brief van Dupoyrier aan van Dorp, 19 Juni 1583.

Hij deelt bijzonderheden mede omtrent het gevecht bij Steenbergen, en vraagt namens Biron, dat door Holland worde voortgegaan met het zenden van vivres voor het leger; hij vraagt, even als Barrat in den vorigen brief, geld, om de officieren der intendance te betalen, en dat van Dorp degenen, die hun plicht verzaakten, straffe.

Monsieur. Monseigneur le marechal de Biron ma commandé vous escrire, quil vous prie de continuer a faire votre mieulx vers messieurs des estatz, pour envoyer au camp les vivres, attendu que les soldatz nont receu argent, et que lon ne les peult retenir que par ceste veoye. Tous les officiers des vivres vous suplient aussi, comme je fais, monsieur, de leur faire avoir argent, nestans icy sans grandz fraiz et beaucoup de mal. Quant au mescontentement que vous avez eu de certaine malversation, cest chose que je nay point entendue, et dont (si elle est) vous avez puissance, comme chef de ceste charge, den demander raison, sans que tous les autres officiers viennent en suspicion, au general de larmée et a vous, davoir malversé et puissent courir fortune vers les gens de guerre, qui ne sont james content lorsque largent leur manque. Monsieur Corpelz est party vers Berghe et Anvers le soir de l'alarme avec peu dordre, qui nest tel, ny la correspondance et obeissance, que la charge le requiert; encor que cela ne nous escuse de faire notre devoir et de recevoir plusieurs parolles et reprimendes fascheuses de mondict seigneur le Mareschal, qui ne nous laisse en patience, comme amateur de son honneur en la grande charge quil a sur les bras, ou il use de toute la diligence et dexterité, que peult

un grand capitaine. Il en a esté besoin, en ce qui sest passé depuis trois jours, ou ceulx qui ont combatu ont le moins perdu, et at on veu faire aussi vaillamment des notres, qui se peult dire. Lennemy y a faict grand perte, et se voyant soustenu et repoussé, se retira. Les Angloys ont faict perte, nayans esté assez ensemble, ny pourveu apres quilz se virent recogneuz par lennemy; une bonne partie deux a bien combatu. La perte nest sy grande, que quelques ungs, qui sont partis les premiers, ont semé. Les morts ont esté recogneuz et comptez environ deux cens. Lennemy a soudain levé ses principaulx, le reste mis dans quelque maison et le feu dedans, affin quilz ne feussent remarquez. Cest dommage de perdre le temps quy est si beau, et laisser consommer ceste armée, qui eust peu faire quelque bon effect. Monseigneur le mareschal a depesché vers son Altesse, monseigneur le Prince, et Estatz sur le tout. Monsieur, je vous suplie ne perdre pas courage, et quil vous plaise avoir souvenance des honnestes hommes officiers, qui vous en auront beaucoup dobligance. Monsieur Barrat [1]) vous a peu temoigner par ses lettres le devoir, que nous avons rendu, estant notre peine ordinaire et toujours suivie dune autre, avec peu de moyen. Priant Dieu,

Monsieur, vous donner heureuse et longue vie. Au camp devant Setenberghe, ce 19e Juin 1583.

Votre tres humble serviteur,
Dupoirier.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, seigneur de Maesdam, superintendant general des vivres.

---

1) Zie het boven medegedeelde schrijven van Barrat. In een brief van 19 Juni schreef Corpelz aan v. Dorp, dat hij de leiding der intendance gedurende zijne afwezigheid had opgedragen aan Barrat en Dupoirier.

CCLXXVI. Brief van de Gecommitteerde Raden van Zeeland aan van Dorp, 21 Juni 1583.

De Staten van Zeeland hebben bewilligt in de betaling van 1800 gulden aan v. Dorp, om daarvoor levensmiddelen voor het leger aan te koopen.

Edele, wijse, voorsiennige, zeer discrete heer.

Wij hebben van daghe ontfangen uw E. scrijven vanden xviij^en^ deser, ende tzelve gecommuniceerd hebbende den Staten, hebben haer E. bewillicht inde voirdere betalinge van hunne quote inde vivres voorden leger. Ten welcken fyne, wij luyden den Tresorier Manmaker terstonts last ende ordonnancie gegeven hebben, uw Ed. te betaelen achthien hondert gulden zeeuwsch gelt, om ter competentie vande zelve somme, provisie van broot ende bier bij u te moghen doen maecken, ende om tvoorss. gelt comen oft seynden. Hiermede,

Edele, wijse, voorsiennige, zeer discrete heer, uw E. den Almogenden bevelende. Vuyt Middelburch, den xxj^en^ Junij 1583.

Uw E. goede ende geaffectionneerde vrienden, die Gecommitteerde Raeden vande Staten slants ende graeffelicheyts van Zeelant.

Ende thunder ordonnancie, bij mij
Chroe Roëls [1]).

Adres:

Edelen, wijsen, discreten ende zeer voorsiennigen heer, Joncheer Arent van Dorp, superintentent generael van de vivres, etc.

---

1) De handteekening eigenhandig. De voornaam van Roëls is geheel verschillend geschreven van die der onderteekening medegedeeld achter v^e^ deel der Archives van mr G. v. P.

CCLXXVII. Brief van Barrat aan van Dorp, 22 Juni 1583.

Hij dringt aan op het zenden van levensmiddelen, daar de soldaten oproerig worden: dien dag waren de Engelschen reeds op het punt geweest, het kamp te verlaten. Ook de officieren zullen den dienst moeten staken, zoo zij geen betaling ontvangen. De Prins zond zijnen Hofmeester van der Aa naar de Staten van Holland, om in overleg met van Dorp pogingen aan te wenden om hulp van hen te erlangen. Uit Antwerpen kwam bericht van Corpels, dat van daar geene ondersteuning meer verwacht moest worden.

Monseigneur. Depuis ma dernier du xviij^{e} du present, envoié par vander Douze, il nest arivé du costé dAnvers, sinon les dix mil pains, que monsieur Corpelz en avoit faict mention, avoir esté envoié par Ambroise, lesquelz pour les extremes chaleurs, aussi que ledict Ambroise nat volu dung chemin avecq son battteau sencheminer vers cedict lieu, une partie diceulx ont esté guatté; aiant esté constrainct les renvoier par Clerbault vers Berghe, car aultrement n'avoit apparence den thirer quelque fruict, ains plustot quelque mescontentement des gens de guerre, qui se retrouvent a present en grande extremitez, pour navoir argent, ny vivres, par ou, si son Ex^{ce} et messeigneurs les Estaz generaulx ny pourvoient en temps, de y donner lordre requis, je prevoy advenir grandt desordre en ce camp, car ja lesdicts gens de guerre commenchent a murmurer; que pour eviter les inconveniens, se il ny at quelque apparence en brief dargent ou de vivres, tout le camp se desbenderat; que ja les Englois se vouloient partir ce jourdhuy, sans la remonstrance des chefz; aussi de notre part serons con-

strainct de nous rethirer, si ne nous voulons faire masacrer a credit. Mais je me confie du tout en votre Srie, que icelle aurat donné ordre pardela a ce quil convient. Que a ceste effect jenvoy ce present porteur, nommé Adriaen, cuisinier du sr Corpelz, tout expres, affin de faire diligenter les vivres, sont a la main, aussi quil plaise vouloir tenir la main a la continuation de la livreson de ce que les estaz de Hollande et Zeelande doibvent furnir. Vous avés le Sr Poiry [1]), lequel est party le jour dhier vers Berghes, pour faire diligenter la cuicte des cincq a six mil pains, au lieu des grains, ont esté prins des inhabitans de Rozendal, dont icelle poelt bien considerer en quel terme nous retrouvons, et avecq quel peine: quoy consideré, je supplie vouloir tenir la main au contenu de dessus; aussi de ne nous vouloir mettre en oublie; ains quil plaise avoir souvenance de nous, car aultrement ne prevoy de pouvoir maintenir les officiers. A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres avoir presenté mes tres humbles recommandations a la bonne grace de votre Srie, ottroy a icelle contentement. Du camp de Steenberghe, en haste, ce xxije de Juing 1583.

De votre Srie tres humble serviteur
Adrien Barrat.

Depuis aiant escript, ledict Sr Poiry est retourné de Berghes, lequel ma dit, que son Exce at envoié son maitre dhostel van der Aa vers Hollande, pour communicquer avecq les Estaz et votre Srie pour le faict des vivres. Au surplus il plairat a icelle vouloir accommoder ledict present porteur de quelque argent. Monsieur le marischal Biron at parlé audict Sr vander

---

1) Dupoirier.

Aa [1]), lequel la dict audict Poiry. Aussi le Sr Corpelz at escript audict Poiry, quil ne voit nulz moien du costé dAnvers, pour recouvrer vivres.

Adres:

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp, escuyer, Sr de Maesdam, etc. Conseiller, et superintendent general des vivres, pour le present en la Haye en Hollande.

a la Haye en Hollande.

Pour les affaires du pays.

CCLXXVIII. Brief van Dupoirier aan van Dorp 22 Juni 1583.

Hij klaagt over het gebrek, zoowel aan levensmiddelen voor de soldaten, als aan geld voor de officieren, terwijl daarenboven het brood uit Antwerpen veel te wenschen overliet, door welk een en ander Biron zeer verstoord was. Hij deelt verschillende beschikkingen mede, die deze laatste na het gevecht bij Steenbergen genomen had.

Monsieur. Depuis neuf jours, que m^r^ de vander Doest arriva d'Hollande par votre commandement avec les vivres, il nest rien venu de pain d'Anvers, que x^m^, dont il en retourne xviij a xix^c^ gasté, pain de xxv onces pour deux patars, fort petit, mal faict et

1) Biron bevond zich te Bergen op Zoom, zie den hieropvolgenden brief van Dupoirier.

mal cuit, ce qui seroit difficile a croire, veu la bonne police qui est en ceste ville. Nous en avons eu plusieurs plainctes, et monseigneur le marechal plusieurs fois en a redoublé les siennes a monseigneur le Prince et messieurs des estatz, vers lesquelz il a envoyé du mesme pain en conference de celuy, venu de Hollande, pesant, bien cuit, 20 ou 21 onces et quelquefois plus, dun patar. Notre camp est reserré et retranché devant Steenberghe, ou il ne trouve rien que les vivandiers, ou il ne peult toucher sans argent. Monseigneur le marechal est en ce lieu, auquel jay rendu raison de tout, depuis que mons^r Corpelz partit assez soudain, lors de l'alarme; me trouvant seul pres de mondict seigneur le marechal toute ceste nuit. Le lendemain la cavallerie toute renvoyée en son cartier, et tout le bagage et chariotz (qui sestoient advancez vers Berghe) commandez de retourner au corps de larmée. Je trouvay mons^r Barat et partie des officiers que nous avons retenuz, soubs lesperance quil vous a pleu nous donner par voz dernieres; si leffect en est trop long, je crains, quilz ne sen aillent, comme ilz me disent tous les jours, voyant aussy les choses en assez mauvais ordre. Lexemple se prend d'ordinaire par le chef, et ceulx qui sont conduictz du moyen et de lapparence; lorsque ces deux leur manque, aussi souvent ilz perdent le courage. Ceste charge a moins dauthorité, dautant que l'intelligence, correspondance, et directe conduicte sont traversés par certains petit monopoles secretz, contraires au devoir. Je men soucierois moins, si nous nestions icy la butte et lobiect des criées et injures et de la colere du chef, qui sen prent a nous, ce qui me semble rapporter au mescontentement que jay veu par celle a mons^r Barat et a moy; mais comme vous avez en ceste charge lauthorité plaine, il vous sera aisé, monsieur, de vous en eclair-

cir; si aucuns ont voulu abuser, ilz mont faict plaisir, de men oster la conoissance. Je demoure a present icy avec beaucoup de peine, et sans moyen; qui me faict vous suplier tres humblement de commander que lon me face tenir de largent par qui il vous plaira, venant deca le premier. Monsieur, il est necessaire, que ceulx, qui se chargent de la conduicte des vivres soit d'Hollande ou dAnvers, facent aparoir par billet de ceulx qui les envoient, de la quantité quilz font charger, affin quon sache a la verité ce quil vient, et pour eviter la faulte qui se trouve ordinairement a la distribution. Nous avons avisé, Monsr Barat et moy, le vous faire entendre, estant mons^r. Corpelz absent. Je scay quen fin, ilz en sont comtables, mais cela ne remplist pas icy les bouches.

Monsieur, apres mes tres humbles representations, je suplieray Dieu, vous donner heureuse et longue vie. De Berghe, ce 22 Juin 1583.

Votre tres humble serviteur
Dupoirier.

Monsieur. Jay eu grand deplaisir de la mort de mons^r de la Mauvissiere [1]), premier m^e dhostel de son Altesse. La mort la prevenu devant la retraicte.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, Sr de Maesdam superintendent general des vivres.

En Hollande. A la Haye ou Dordrecht.

---

1) Pierre de Castelnau.

CCLXXIX. Conceptbrief van van Dorp aan de Staten van Brabant, 25 Juni 1583. Eigenhandig door van Dorp geschreven.

Daar de Alg. Staten niet vergaderd waren, wendt van Dorp zich tot de Staten van Brabant, om hun mede te deelen, dat hij geen vooruitzicht heeft, dat door de Staten van Holland nog iets meer zal worden toegestaan, dan hetgeen door hen reeds is beloofd; tevens zijn voornemen te kennen gevende, om zijn ambt neder te leggen, zoo hij niet van elders wordt ondersteund.

Estatz de Brabant.

Eedele, wise, zeer voorsienige heeren, Uwer E. hebben moegen zyen bij mijn vorige scriven vanden xvij^en^ deser, mijn wedervaren bij de staten van dese provincie int stuck vande vivres. Zedert hebben dezelve al vander handt doen backen ende brouwen opde gheaccordeerde negen dusent guldens, zulcx dat vande zelve rechtevoirt nyet meer voorhanden en is dan omtrent twee dusent vier hondert guldens, waervoer die van Delft hebben te backen ende brouwen, dwelck binnen vijf oft zes dagen al gedaen ende naer dleger ghesceept zal zijn. Ende alsoe de staten gesceiden zijn, die mij voor heur vertreck alle voirder leveringe uytdruckelijck ontseyt hebben, ende dat heure gedeputeerde raiden hen met zulcke ontsegginge nu zijn excuseerende, zonder dat bij henluyden oick eenige zekerheyt can vernomen werdden, wanneer daer wederomme vergaderinge zal vallen vande staten; zoe en zye ick geen middel, om hier voirder leveringe te connen verwerven, emmers zoe haest alst wel noedich zal zijn, zoe uwer E. naerder zullen moegen verstaen vuyt den mont vanden rentmeester,

brenger van desen. Ick zal hier noch etlijcke daegen bliven, om tvoirss. trestant aen te voirderen. Ende indien mij middelretijt gheen andere aenwisinge gedaen en werdt, tzij hier oft elders, soe denck ick inden mijnen te keeren, als nyet wetende, wat ick totde zaeke meer zoude moegen oft behoeren te doen. Hiermede mij dienstelijck bevelende in Ul. goede gratie, bidde den Almoegenden, U,

Eedele, wijse, zeer voorsienige heeren, te hebben in zijne heilige hoede ende protectie. Vuyt sGravenhage, desen xxv^en^ Junij 1583.

Meenende, datter op dees tijt geen vergaderinge en is vande generale staten, zoe ist, dat ick mij aen uwer E. ben addresserende.

CCLXXX. Brief van Dupoirier aan van Dorp 28 Juni 1583.

Nadat gedurende 4 dagen aan het leger noch brood noch bier was verstrekt, was er voorraad uit Holland aangekomen, die terstond was uitgedeeld. Ook uit Antwerpen waren levensmiddelen gekomen, doch slechts de helft van hetgeen de Prins van Oranje beloofd had. Zoo er geen meerdere hulp, ook in geld, komt, zal het leger, dat nu rondom Bergen-op-Zoom was samengetrokken, niet bijeen kunnen blijven. Terwijl het Statenleger werkeloos blijft liggen, neemt de vijand, zonder slag of stoot, de eene stad na de andere in, en zou hij, volgens geruchten, naar de zijde van Kameryk trekken.

Monsieur, Jay receu lettres de mons^r^ le receveur, pour lenvoy de xij^m^ pains et CLxix tonnes de biere,

qui sont arrivez de votre part sur lextreme necessité, ou estoit larmée, qui avoit esté plus que quatre jours sans avoir pain ne biere, et en lieu ou il ne se trouve rien. Lesdicts vivres furent incontinent distribués aux gens de guerre, qui demandoient aussi de lavoine, mais elle nest encores arrivée. Il vint d'Anvers hier par Ambroys viij^{m} iiij^{c} pains seulement, du nombre de xvj mil, dont son Excellence avoit asseuré monseigneur le mareschal, avec C tonneaulx biere et C sacz davoine, ou peu moins. Son Excellence escrit par deux ou trois lettres, comme il a envoyé lun de ses gentilzhommes en Hollande, pour faire apprester lesdicts vivres. Je ne doubte, Monsieur, de la peine et du devoir, que vous y rendez. Du costé dAnvers ilz ne permettent rien plus, nayant accordé lesdicts vivres que pour deux jours; touttesfoys Son Ex^{ce} y travaille. Si nous avons quelque continuation de ceste part, je ne faudray le vous faire entendre par mons^{r} vander Doest ou autres. Les officiers des vivres qui sont icy et qui nen ont party, il y a fort longtems, sont les Srs Glas, Breda, Clerbaut, Tollis, Friard, Carrette, Scurman, qui tous massistent avec bon devoir. Monsr Barrat est allé Anvers, qui reviendra bien tost, comme je pense. Monsr Corpelz y est depuis ce combat, il nous escrit souvent de la diligence quil faict dela, combien que monseigneur le marechal en aye eu quelque opinion au contraire, nestant reuscy les affaires, comme il desire, ne au soulagement de ceste armée. Mondict seigneur Corpelz nen est content, ainsi que jay veu par ces lettres. Jestois davis et lavois prié par mes lettres, quil feit teste a sa charge; les chefz veullent toujours, (speciallement en tems difficille) veoir pres deux les principaulx officiers. Noz Suisses ne prenoient vivres a Rosendael, mais, depuis ilz en ont toujours demandé et pris, quant il y en a

eu, assavoir 2300 panis et unze tonne biere. La cavallerie mesmes prent pain et biere, tellement, monsieur, qu'au deffault dargent il est impossible, que larmée se puisse maintenir ensemble comme elle est serrée [1]), sans vivres ordinaires. Vous supliant tres humblement, nous vouloir advertir et secourir. Priant Dieu, Monsieur, vous donner heureuse et longue vye. Au camp pres Berghe, ce 28e Juin 1583.

Votre tres humble serviteur,
Dupoirier.

Monsieur, les officiers des vivres vous suplient, comme je fais, de les vouloir faire avoir quelque argent.

Il y a quelque advis, que lennemy veult tirer ses forces vers Cambray, mais il ny a encor rien de certain. Il en veult ou nous sommes, et en ce quartier [2]), cest une honte de veoir les places se rendre ainsi, lennemy ny consomme ses gens, ny sa poudre.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, Sr de Maesdam, superintendent general des vivres,

A Dordrecht ou a la Haye.

cito. cito.

---

1) In een tweede brief op 28 Juni aan v. Dorp gezonden, schrijft Dupoirier. „notre camp est ensemble et serré pres de ceste ville; „nous faisons le magasin et distribution en ceste ville, ou nous „sommes tous, vivans ensemble bien cherement a lhostellerye".

2) Enfin la fuite du Maréchal fut suivie de la reddition d'Hooghstraten, et de plusienrs autres villes de la Campine (Strada, deel III bl. 378). De Nederl. schrijvers maken geen gewag van de voordeelen, door Parma na het gevecht bij Steenbergen behaald, alleen Hooft (boek XX bl. 876) deelt mede, dat Parma naar Hoogstraten terugtrok.

CCLXXXI. Concepbrief van van Dorp aan de Rechtere, 28 Juni 1583. Eigenhandig door van Dorp geschreven. Eene copie van dat concept, door w. D. hier en daar verbeterd, vermeldt aan het slot het adres van den brief aldus: „het opschrift was aen Coenraed de Rechtere, Greffier „vande Staten slandts ende graefflicheyt van Hollandt."

Hij wenscht zekerheid te hebben van het Collegie der Gedeputeerde Raden, of zij verdere hulp aan het leger zullen verleenen, wanneer de eenmaal toegestane levensmiddelen zullen zijn afgeleverd. Hij beklaagt zich over de wanorde, die in alle takken van den dienst, maar voornamelijk in de intendance heerscht, en somt de klachten op, die hij tegen de staten en steden heeft in te brengen; hij beklaagt er zich over, dat het door hem bekleedde ambt, weleer een der aanzienlijkste in den lande, thans van alle gezag is beroofd, en dat de slechte gang der zaken, geheel ten onrechte, aan hem wordt geweten.

Eersame, discrete, bisundere goede vrient. Op gisteren zal naer mijn beduncken affgesceept zijn trestat van die van Rotterdam, met tgene, dat dien van Delft geordonneert es, tot een beginsel van heur aanpart. Ende want ick hier ter stede twee brieven deur eenen expressen heb ontfangen, beide sprekende vanden vuytersten noot, die in 't leger zal commen, tenzij men continuere eene daegelicxe leveringe, vuyt zaeke dat daer voort meer nyet te nemen noch te geven en es, — Soe zalt noodich zijn, nyet alleene de reste deur die van Delft te doen ijlen, nemaer dat bij die van de

collegie aenstont geresolveert werdde, off zij daernaer voirder furnissement van vivres zullen willen doen, oft nyet. Mijn vriendelick bidden es, tbelieve u, heure E. dit te ernstelick voor te draegen, ende mij heur meeninge deur een cleen letterken antwoorts te doen verstaen, ten eynde dat ick daernaer oft mijn vertreck, oft wederkeeren mach rechten. Certeyn, als ick tbeleedt van onse gemeene zaeke overzie, zoe bevinde ick int particnlier even zoe groitte desordre int stuck vande vivres, als in alle ander dingen, soe datmen wetens ende willens mij beneempt dmiddel om te voldoen tengenen mij bij doude ende goede instructie bevolen es. Die van Gend zijn hieraf deerste inbrekers geweest, als die broot hebben doen backen naer hen goitduncken, ende bier van vijff guldens de tonne doen brouwen, apparentelick deur heure favoriten, jegens welcke emmers geen tegenspraacke oft conterolle en mochte gelden. Die van Brugghe hebben hen hierinne gevolcht, doende nyettemin tbier nyet hoiger leveren, dan tot vier guldens de tonne; zulcx hebben oock die van Antwerpen gedaen. Maer alzoe zij alle ende int particulier hen hebben willen, oft om dach vander betaelinge te moegen vercrigen, moeten verbinden aen vuytgekosen persoonen, God weet, hoe waetersuchtich dat die bieren gevallen zijn. Die van Hollandt hebben mede doen backen ende brouwen, daer ende alsoet hen belieft heeft, doch moet ick dat bekennen, dat zij zoe veel tarwenbroot om eenen stuver gelevert hebben, als die van Antwerpen doen om zeven oirt, waerop wel staet te letten. Maer die leveringe en es nyet altijts gedaen geweest, alst den noot voorderde, wel alst oft den heeren belieft, ende daernaer den verkosen brouwer ende backer best te passe gecommen heeft. Indervougen, dat mijnen staet rechtevoirt nyet veel meer en importeert, dan

dofficie van eenen solliciteur oft chasavant, daer denzelven plach te wesen een vande principaelste vanden lande, wien bijden teneur van heure commissie gegeven was, zoet mij oock es, volcommen auctoriteyt van provisie te macken van alderhande leeftocht, om int leger vuytgedeylt te werdden, tempore et loco, als de betaelinge, oft tgevolch van vivandiers quam te cesseren. Ende te desen, zoewel, als tot alle andere nootwendicheiden, was altijts goet middel bij de beursse vanden rentmeestere; nyet dat ick dit scrive vuyt jalousie, oft om mijn particulier wil, maer alleenelick om te verificeren de voorgemelde desordre, die nochtans mij al scijnt geweten te werdden. Ende voor deerste bij terijchsvolck, waeronder ick begripe heure hooffden, die, confererende den smaeck van tvijffguldensbier, jegens tgene van drie guldens, aenmerckende mede de differencie vande brooden, ende datmense zoe onordentlick aest, eensdeels gedachtich wesende den ouden regel, ende anders geinformeert van dinhouden mijnre commissie ende instructie, gaan roupen ende crijsschen bij eenen yegelicken over den superintendent, denzelven inïurierende ende dreigende naer mate van heure passien, zonder eenige gewarige redenen oft scriven tzijnre ontlastinge te willen hooren. Jae mijn heere den Prinche zelffs ende oock de generale staten, hoorende Despruneaulx claegen vant broot van die van Antwerpen, zoude mij daerover lichtelick eene note naegedraegen hebben, indien ick nyet en hadde weten te bewisen, dat tbacken vanden broode aldaer stont onder dopsichte ende censure vande policiecamer, ende nyet van mij, oft van yemandt anders int particulier. Sijne Exᶜⁱᵉ heeft haer oick noch onlancx laeten hooren, dattet gebreect aen mijn ernstich aanhouden, dat de heeren staten van Hollandt, hen zoe langsaem thoonen int accorderen tot de vivres.

Nu men macher aff zeggen, datmen wil, ick ben van alles gerust in mijne conscientie, ende moyt mij zoe veel te min, dat ick scijne in die planete geboren te zijn. Al conde ick kercken metter handt versetten, ten dienste vanden lande, dattet al anders ende tonrechte gedudet zoude werdden, hoewel men mijnen name nyet meer inde rekeninge vanden lande, dan van zijne Ex^cie^, voor eenen stuver nyet gespelt en zal bevinden; ende alsulcke heeft men lichtelick tverwoet aengetegen, alst questie es, om tgemeente te moeten contenteren. Alle dese redenen ende consideratien zullen mij ter eerster beste gelegentheyt den staet doen quicteren, tenwaer men wilde, mij dmiddel doen subministreren, midtswelcke ick mochte denzelven vuytvueren naer vermelden mijnre commissie ende instructie; doch en behoort mijn eere, goet ende bloet nyet verbonden te staen aen tgene ick zelffs nyet en handele. Ende in zulcker meeninge, als willende de heeren staten bliven bijden aengevangen voet, zoe zoudemen billicx de brouwers ende backers, oft zelffs, oft deur yemandt van heurentwegen de leveringe op gesette daegen int leger behoiren te doen doen, ende dat onder recipisse, als van outs; dwelck hemluyden oock tot meerder zorge zoude vermaenen, om de soldaten te vredigen, ende oft deur faulte anders geviel, dat zij dinconvenient nyemandt el, dan hen zelven zouden hebben te witen. Den rentmeester bevindt hem even zoe zeer ontsticht ende in zijn commissie vercort, als moetende van alle leveringen, die, hoewel zij gedaen werdden aen handen vande commisen oft conducteurs, rekeninghe houden ende sijn scult macken, waervoeren hij borge heeft gestelt; ende scijnt nyet zoe veel penningen vertrout te wesen, als waervuyt hij dordinarise ende extraordinarise voirvallende ende nootelicke oncosten zoude moegen vergelden

ende betaelen. Ick heb u, als een beminder van tgemeen beste, dependerende vande goede ordre, alle dese gelegentheiden wel willen representeren, om dezelve te vermaenen, daert te passe commen ende voirdeel zal moegen doen, begerende, ghij willet int beste duden, ende volgens vorige versouck, mij deur desen brenger adverteren vander heeren goeden wil ende meeninge, belangende tvoirder furnissement van vivres, als tgeaccordeerde geconsumeert zal zijn; heure E. van mijnen wegen waerscuwende, dat tleger in verloop zal commen, tenzij bij heure E. daerinne werdde voorzien. Hiermede zal ick desen eindigen, ende bidden den Almoegenden, u,

Eersame, discrete, bisundere, goede vrient, te hebben in zijne heilige hoede, mij gebiedende jonstelick tuwaerts. Vuyt Dordrecht, desen xxvii^en^ Junij 1583.

CCLXXXII. Brief van de Rechtere aan van Dorp, 29 Juni 1583.

Antwoord op den vorigen brief. De gecommitteerde raden hebben geen besluit genomen omtrent de verdere levering van proviand voor 't leger, hoewel daartoe uitgenoodigd door den Heer van der Aa, namens den Prins van Oranje, op grond van ingekomen berichten, dat het leger zich naar het kwartier van Antwerpen begeven had.

De Rechtere zegelt met: twee kruislings geplaatste zwaarden, met de punten naar boven, waartusschen in het schildhoofd eene zespuntige ster; helmteeken: de ster van het schild.

Monsieur le General.

Ick heb uwer E. scrijvens vanden xxviij^{en} deser mijne heeren gecommuniceert, aengaende tvictuaillement vanden legere. Ende alzoe voor daencompste vande voorss. brieven mijne heeren waeren geadverteert van toptrecken vanden legere, twelck alsnoch is continuerende, zulcx dat tzelfde jegenwoerdelick is inden quartier van Antwerpen [1]), hebben mijne heeren opde continuatie vanden victuaillemente vanden legere nyet gedisponeert, alhoewel dairup rapport was genoemen deur taengeven van den heere vander Aa, van wege zijne Ex^{cie}. Ick zal nyet laten, alle zaken tot dienste vanden lande te helpen vorderen, deur hulpe van den Almogenden God, dien ick bidde,

Monsieur le General, uwer E. te willen sparen in prosperité. Gescreven inden Hage, den xxix^{en} Junij anno 1583.

Uwer E. dienaer
C. de Rechtere.

Adres:

Aan mijn heere, Mijn heere den Generael vande vivres, Joncher Aernt van Dorp, jegenwoordich tot Dordecht.

CCLXXXIII. Brief van Dupoirier aan van Dorp, 2 Juli 1583.

De voortdurende beschuldigingen, die tegen hem werden ingebracht, moede, had v. Dorp aan den

---

1) Het markgraafschap van Bergen-op-Zoom behoort tot het kwartier van Antwerpen (Cantillon, Vermakelijkheden van Brabant, deel III, bl. 3).

maarschalk de Villers geschreven, om hem aan te toonen, dat de schuld geheel aan Corpelz te wijten was, hem tevens afschrift zendend van een brief, door hem aan Biron geschreven, maar door Corpelz achtergehouden (Zie n°. CCLXXVI). Dupoirier schrijft, dat Villers een en ander aan Biron had medegedeeld, en voegt daarbij eenige algemeene opmerkingen omtrent den dienst der intendance. Biron had hem medegedeeld, dat de Alg. Staten verlangden, dat hij het leger nog 10 of 12 dagen bijeen zoude houden, gedurende welken tijd zij voor het onderhoud er van zouden zorgen.

Monsieur, vous entendrez par mons^r de vander Doest, ce que Monseigneur le marechal de Biron luy a dit sur son retour vers vous, tant pour le secours des vivres, que sur les lettres, quavez escrites a monsieur de Villers, lesquelles, avec la copie y joincte, il a communiqués a mondict seigneur le mareschal, faisant mention de quelques abus, dont monsieur Corpelz vous doibt satisfaire, vous ayant representé en ceste charge, comme votre lieutenant [1]). Je desire bien, que la verité en soit cogneue, et plains ceulx qui ont souffert beaucoup de parolles a tort, quant il est arrivé quelque manquement. Monsieur, ce que je vous en ay faict entendre, ce a esté rondement, me voyant pres du chef de larmée, lequel destitué de moyens pour icelle, et abandonné de quelques principaulx officiers, faisoit ses plaintes sur ceulx qui nen savoient que par opinion, lesquelles plaintes sur lordre des

---

1) Vermoedelijk wordt hier bedoeld de brief van van Dorp aan Biron, boven medegedeeld n°. CCLXXII.

vivres et grains, mondict seigneur le marechal en parla des le commencement a Rosendael, ainsi quil apartient a un chef darmée. Pourtant, lordre ne sy est donné; m^r. Corpelz sen excusa, pour nestre authorisé; et craignant que les particuliers s'adressassent a luy, il ma dit avoir faict la mesme excuse sur la plaincte que son excellence en feit dans le conseil, y estans messieurs des estatz, et mondict seigneur le marechal. Ceust esté le moyen, de prevenir les necessitez, conserver pour les particuliers, et empescher les soldatz ou hostes, den abuser. Laissant ce propos, pour vous remercier tres humblement, monsieur, et au nom des officiers, qui ont icy tenu ferme, de ce quil vous a pleu, leur envoyer [1]), a la grande necessité, estans contrains destre icy en hostellerye, bien cherement, et non au camp, ou les vivres n'arrivent, mais dans la ville, en laquelle aussi est monseigneur le marechal logé, pour son indisposition, auquel a toutes heures commodes il fault rendre raison, augmenter ou diminuer selon les gens de guerre, nayant de ma part jamais entendu, ny voulu dire, qu'aucun officier ayt eu occasion de vous, sinon de bien faire son devoir. Quant a lintelligence et correspondance, je lentens necessaire, dautant que les vivres viennent de plusieurs endroitz, que lintelligence du partement de lieu a aultre, les puisse faire arriver au camp succesivement, non tout ensemble, dautant quant au pain principallement, quil ne se pourroit garder. Quant a la correspondance que les officiers vous doib-

1) In eene ongeteekende copie der instructie, op 25 Juni door van Dorp gegeven aan van der Does, bij zijn terugkeer uit Holland naar het leger, wordt hem gelast, om aan Dupoirier en Barrat ieder 40 gulden te geven, en onder de andere officieren 120 gulden uit te deelen.

vent et lobeissance, ilz doibvent commencer et prevenir; et, comme chef, monsieur, les y pouvez abstraindre [1]); vous supliant ne prendre de mauvaise part ce que jen ay escrit, nestant point sorti de lopinion et devoir, qui moblige de vous respecter et reconoistre; ailleurs et en ceste charge, qui requiert estre maniée avec economie, sincerité et jugement, faisant la guerre a loeil avec lintelligence et accord de chef, non par double intelligence ny bisarrement, comme je scay, que toujours ce a esté votré intention, que lon y ayt procedé par bon ordre et legitime.

Monseigneur le marechal ma dist, que les estatz [2]) desirent, que larmée soyt maintenue, et luy ont demandé dix ou douze jours, et quilz fourniront vivres. Monsieur Corpelz presentement mescrit le semblable lettre, que jay monstré a monsr van der Doest (que je reconois fort digne et advisé); la livraison (au moyen de sa venue) se feit hier generalle a la cavallerye et infanterye. Il reste quelque peu, pour joindre a ce qui viendra. Je ne faudray de tenir la main, et de vous faire entendre ce qui sy passera aux occasions. Priant Dieu,

Monsieur, vous donner heureuse et longue vye. De Berghe, ce 2e Juillet 1583.

Votre treshumble serviteur,
Dupoirier.

Monsieur, dernierement a Rosendael, monsieur Despruneaulx se facha contre moy, pensant que jetois occasion que les Francois commis, qui sont icy, ne

---

1) adstraindre?

2) De Prins v. Oranje deed hem hetzelfde verzoek door tusschenkomst van des Pruneaux (Gachard deel V bl. 148).

sont employez. Et pour ce que je faisois instance, pour faire bailler par eux les acquictz a mons^r^ vande Perre qui men avoit requis, et aussi le faisant dautant, que monseigneur le marechal anvers [1]) sur linstance que luy en faisez par votre lettre, me dist, quil failloit que ledict receveur eust ses acquictz, me commanda, dy aviser, et quil feroit ce qui seroit raisonnable. Monsr Des Pruneaulx ne print rien ..... [2]) en payement, et me dist, quil avoit monstré ses lettres aux estatz, et que le receveur sen contentat.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, Seigneur de Maesdam, superintendant general des vivres

a la Haye.

CCLXXXIV. Brief van van den Perre aan van Dorp, 3 Juli 1583.

Hij bericht, dat de gedeputeerde Raden der staten van Holland, nog voor 1200 gulden aan brood en bier, te Delft te leveren, hadden toegestaan, doch weigerden, iets meer voor de toekomst te beloven; zij verdachten van Dorp, dat hij 1800 gulden, hem door de Staten van Zeeland ten behoeve der intendance verstrekt, niet had verantwoord, maar ten eigen bate aangewend. De heer van der Aa had van hen een ongunstig antwoord op zijn verzoek ontvangen.

---

1) avisé?

2) een woord onleesbaar.

Eerweerdighe heere.

Ick seynde mijn heere hier twee brieven van Sr du Poirier, die ick open gedaen hebbe, ende op vultimo ontfanghen; hebbe deselve gecommuniseert de heeren vanden Raedt alhier, ende ghisteren eerst antworde gekreghen, naedatse deselve gelesen hebben, om voer twelff hondert gulden, binnen Delft te backen ende brouwen, dwelck wel Dinsdach oft Voensdach sal weesen, eert al verdich sal weesen; ick hebber selver om tot Delft geveest. Boven dien en willense niet meer ordoneren, voer men heeft antwoerde opde voergaende leveringhe, gedaen bij die van Rotterdamme, daer oick een misverstandt was tussen die van Delft ende Bosmans; dan het was terstont gedaen, hovel dat die van Delft hier quamen roepen ende clachten doen aen den Raedt [1]), gelick ick oick merken kan bij mijn heeres brieff, gescreven te Maesdam; sij en weetent, waer soecken, om imant te achterhallen.

Hebben mij oick gevraecht, off ick ontfanghen hadde van die van Zeelant xviij^c gulden? ick seyde: „neen,

---

1) Ik vind een brief van 29 Juni 1583, onderteekend door Burgemeesters en Regeerders der Stadt Delft (zonder handteekening) gericht aan de Gecomm. Raden in Holland, waarbij zij zich beklagen, dat Bosman het eene schip bier, door hen geleverd, met brood uit Rotterdam en Gouda, uit Delfshaven naar het leger heeft begeleid, maar dat het andere schip met 8 of 9 last bier, geladen te Delft, is achtergebleven, zonder dat er iemand is, om het voor de intendance in ontvangst te nemen; terwijl zij weigeren het schip langer voor hunne rekening en verantwoording te behouden. Het zegel van den brief vertoont het wapen van Delft, vastgehouden door twee griffioenen, hangend aan een lint, waarboven het jaartal 1573, met het randschrift: S. minus oppidi Delf. Bij dien brief is een ongeteekend afschrift van een brief van Gecomm. raden aan v. Dorp, waarbij zij het schrijven van Delft in zijn handen stellen, getagteekend 30 Juni 1583.

„maer wel ij^{m} gulden, die geemployeert sin in vivres". „Neen, sonder die, wij hebben scriven, dat mijnheer „van Durp achtien hondert gulden ontfanghen heeft; „hoe, wilt hij die voer hem houden op sijn gaigien, „nu se in uwen handen niet gecommen en sijn"? „Ick „dencke wel neen, heere, ende sal mijnen heeren „daervan wel goedt bescheyt doen", gaff ick voer antwoerde. „Soe verstaent wyt oick". Dit hebbe ick mijn heere wel willen adverteren, dit selve heeft mij de Rechter voergehouden [1]).

Ick soude mijn heere van eerghisteren wel gescreven hebben, dan niemandt gevonden, die op Middelhernast wilden gaen onder de vier gulden; ick soude

---

1) Reeds vroeger werden tegen van Dorp beschuldigingen van oneerlijke handelingen geuit (zie n° CCXIX); ook later kwamen zij nog voor. Of zij gegrond waren; zou ik niet durven beslissen: zeker komt het verdacht voor, dat van Dorp, na het nederleggen van zijn ambt, steeds weigerachtig bleef om aan v. d. Perre de bescheiden en inlichtingen te geven, die hij noodig had voor het opmaken zijner rekening en verantwoording, die in de kamer der Beden moest worden onderzocht. In de soms zeer scherpe briefwisseling, door beiden hierover gevoerd, gaf v. d. P. niet onduidelijk te kennen, dat de weigering v. Dorp haar oorsprong had in de vrees, die hij koesterde, dat over zijne handelingen te veel licht zoude schijnen. In het huishoudboek van v. Dorp, door van Vossem gehouden, komen omstreeks dezen tijd in ontvang twee posten voor, als betaald door Mannaker in mindering der quote van Zeeland, nam: op 26 Mei 600 £; op 17 Juli 1800 £; waartegenover in uitgaaf slechts op 7 Juni aan v. d Perre 400 £ 4 S. De ontvangsten en uitgaven voor de intendance komen in dat boek voor tusschen de huishoudelijke posten; die ontvangsten schijnen zelfs ten deele voor huishoudelijk gebruik te zijn aangewend. B.v. op 10 Jan. 83 ontving v. Vossem van B. v. d. Perre voor den dienst der vivres 1396 £ 10 S.; op 11 Januari brengt hij in uitgaaf, als aan mevrouw van Dorp ter hand gesteld, de penningen door hem ontvangen van v. d. Perre 1396 £ 10 S.

selve commen, maer zeedert dat ick van Dordrecht vertrocken ben, is mij de verhitheyt inde kele bijgebleven met vermaninghe van kortsen, soedat ick vreese van sieck te worden, ende mijn huysvrou is noch bij mij; waer vander Doest weederomme gecommen, ick soude nae Antwerpen reysen, wandt het is verloeren moyte, hier te blijven, om dese cleyne continuatie van leveringhe, ende en willen nergerens van eenen stuver aen ghelt schyden, ende cap ende coevel te verteren. Ick hoepe oick, mijn heere sal corts nae Antwerpen commen, ende ist noodt, men compt wel eens weederomme. Ick verstaen, dat mijn heere vander Aa oick met magher resolutie te rugghe is, soe ick van Rechter verstaen can; toch, sijn brieven, aen mijn heere gescreven, wijset genoch vuyte. Ick hoepe, vander Doest sal ommers tavent oft morghen hier weesen, ten lanchsten, nae dat ickt conjecteren can, als dan sullen wij u E. alle geleghentheyt scriven, ten waere wij vernaemen, dat u E. vertrocken waere; dencke wel, dat het op Antwerpen voer deerste geschieden sal, wandt de generale Staten [1]) van Hollandt en sullen van dese maent niet vergaderen, ten waere eenighe noodtsakelickheyt voerquaeme; in dese leste vergaderinghe en waeren maer eenighe vande groote steden beschreven op de compste van mijnheer vander Aa, ende scheyden sanderdaechs, soe ick hier quam. Dit is al, dat ick mijn heere soude weeten te schriven op dit pas, dan een vrindelick groetenisse; desgelickx doedt mijn huysvrouwe.

Mij recomanderende altijt in de goede gratie van mijn heere, biddende Godt almachtich, u E. in goede

---

1) Hiermede bedoelt v. d. P. blijkbaar de Staten v. H. zelve in tegenstelling van het Collegie der Gecomm. Raden.

gesondtheyt te gespaeren, ende zijdt Godt bevoelen. Met haesten, desen iij^en^ Julius, in den Haeghe, 1583.

Vuwen goedtwillighen diener ende vrindt,
wat ick vermach,
B. van den Perre.

Adres:

Aen mijn heere, mijn heere van Dorp, heere van Maesdam, superintendent general van de vivres, etc.
tot Middelhernast.

CCLXXXV. Brief van van der Does aan van Dorp. 4 Juli 1583.

Hij meldt hem de ontevredenheid van Biron op Corpelz, dien hij beschuldigt dat hij den vijand begunstigde en granen ten eigen bate verkocht. Dien dag waren 800 Franschen op het punt geweest, om naar den vijand over te loopen, en slechts met moeite van dat voornemen afgebracht. Biron had van dit voorval kennis gegeven aan den Prins, en zoowel van hem als van de Staten van Holland op nieuw hulp gevraagd. Het leger verkeerde in zoo groote behoefte, dat bij de aankomst van v. d. Does aldaar in geen twee dagen eenige uitdeeling had plaats gehad. Nu was evenwel voorraad uit Zeeland gekomen, terwijl de Staten van Brabant levensmiddelen voor 12 dagen beloofd hadden.

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer, gebiede mij gedienstelick tuwer E.

Alzoe ick Saterdage snachs ten twaelff vuyren vuyt Bergen gegaen zij, ende Sondage smergens tusschen

tween en drien tseyl gegaen, ben denselven dach alhier tsavons gearriveert, ende vertrecke van stonden aen voerts naer den Hage. Ick hebbe uE. missive mons^r^ Villers gelevert, dewelcke leesende de copie, die Corpelles achtergehouden hadde, heefft terstont Biron aengedient, ende hem de copie gelevert, die welcke zeer gram es geweest, seggende: „wat stouticheyt het geweest es van Corpelles, eenen brieff, aen mij houdende, op te breecken ende achter te houden," disant: „si je le tenois ichy, je le feroy saulter par la fenestre." Heeft mij voerts geseyt, hoe dat Corpelles anders nyet gesocht en heeft, dan de ruyne van ons leger, ende dat hij van begin wel gesien hadde, wat Corpelles in zin hadde, te weeten: quil estoit entierement espanjolisé [1]); ende dat hij meer sochte het vordel vanden viandt, als ons; voerts, hoe dat hij zeker coeren, dat Biron van Rosendael tot Bergen hadde doen brengen, omme bij necessité te doen backen, een partie daeraff vercofft heeft; zulcx, dat Biron gebiedende, datmen tselve cooren soude tot broet maken ende distribueren, maeckende zijn rekeninge op hetgundt hij daer gesonden hadde, heeft zulcken moyten gemaect, willende tselve vande backers ende vanden magistraet hebben; heeft ten laesten vernomen, dat Corpelles met den hoep was gaen strijcken. Een halff vuyre te voeren, eer ick vuyt Bergen gegaen zij, hebbe ontboeden geweest bij Biron met Pourier, dewelcke daer oyck ontboden hebbende den Gouverneur ende mons^r^ de Barson [2]), heeft ons aldaer verthoent,

1) Een gewone scheldnaam, die in die dagen gegeven werd aan hen, die eene verzoening met Spanje stelden boven nieuwe onderhandelingen met Anjou. M^r^ Gr. v. Pr. Archives, deel VIII, bl. 234.

2) De heer de Barchon voerde in het leger het bevel over de benden van den Prins van Oranje (Wagenaar, deel VII, bl. 489).

hoe datter acht hondert Franchoisen alreets geassembleert waeren, om te vertrecken naer den viandt; docht hij hadde zijn zoen derwerts gesonden, zulcx zij weder gebleven zijn; ende heeft tot dien eynde terstond Claerbout met brieven gesonden aen zijn Ex^{e}, die dicterende in ons presentie, zijn Ex^{e} te kennen gevende hetgundt gepasseert was. Ende voerts begeert, ick soude terstont naer den Staten van Hollant vertrecken, ende hemluyden den noet te kennen geven. Ick en kan nyet genouch schrijven, hoe blijde die man was, als ick daer quam, want het eene bierschip van Delfft quam daer met mij, ende seyde, hoe dat Bastiaen mette andere reste daer savons zijn soude. Biron vraechde mij, zoe haest hij mijn sach: „amenie [1]) „vous des vivres?" ende zeggende, dat ick een schip met haver ende bier medebrachte ende dat tavont het broet met noch een schip met bier volgen soude, heeft mij bij de handt genomen en wel hertelijck tot drie ofte viermael welcom geheeten; heeft uE. zeer hoechelijck bedanct van het goede debvoir, dat uEd. inde vivres gedaen hadde. Dese reyse quam nu soe wel te passe, datter noyt beter gecomen en mochte: zij hadden in twee dagen nyet gehadt, ende sonder ons vivres souden noch twee dagen gevast hebben. Ik excuseerde, dat uE. aen hem nyet geschreven hadde, seggende, uE. en wist niet, dat hij int leger was, etc. Die van Zeelandt hebben tot twee reysen nu gesonden zes duyzent stuvers broeden, ende sullen noch continueren. De Staten van Brabant, naert schrijven van Corpelles, hebben voer xij dagen geaccordeert. Sonder het gelt [2]), ons volck souden sanderen daechs vertroc-

1) amenez.

2) Hier wordt bedoeld het geld, dat van Dorp door v. d. Does aan de officieren der vivres gezonden had (n^{o} CCLXXXIII).

ken hebben; zij bedancken uEd., dat ghij heml. soe veel geleent hebt. Biron die gebiedt hem zeer aen uE. ende soude geantwoert hebben op de copie, die Corpelles achter gehouden hadde; dan hij was te zeer geempesseert. Villers gebiedt hem oyck zeer aan uE. ende zendt uE. antwoert. Ick vertrecke terstondt naer den Hage, ende sal metten rentmeester theste doen; wat uE. mij gelieven sal te gebieden, sal nyet naelaeten in alle naersticheyt te volcomen. Dat kenne Godt almachtich, dien ick bidde, u,

Edele, waerde, zeer voersienighe heer, te willen hebben in zijn heylige hoede. Metter haest vuyt Dordrecht, 's mergens te zes vuyren, desen iiij^en^ Julij 1583.

uwer E. dienstwillighe

Het adres ontbreekt. Franchoys vander Does.

CCLXXXVI. Conceptbrief van van Dorp aan de Staten van Brabant, 8 Juli 1583, eigenhandig door van Dorp geschreven.

Hij bericht, dat de Staten van Holland nieuwen voorraad voor het leger hebben beloofd te leveren, nadat de 12 dagen zullen verloopen zijn, waarvoor de Staten van Brabant zich verbonden hebben, om leeftocht te verstrekken. Hij vraagt derhalve inlichtingen omtrent den tijd en de hoegrootheid hunner dagelijksche levering.

Eedele, erentfeste, wise, zeer voorsienige heeren. De Staten van deze provincie hebben hen naer veele inductien laeten bewegen tot eene nieuwe leveringe van leeftocht voor dleger naer dommecomen vande twaelf dagen, die uwer E. theuren laste hebben genomen. Waeromme noedich es, volgens heure be-

geerte, aenstont aen heure E. te scriven, wanneer dezelve twaelf dagen zullen eyndigen, met particuliere specificatie, hoeveel bier, broot ende anders men voor elcken dach zal hebben te leveren, qualiteyten ende quantiteyten; want zonder dit advis alvoerens te hebben, zoe en zal hier tot de voirs. leveringe gheen ordre gegheven werdden. Ik heb heure E. oick verthoent, dewijle zij zelffs begost hebben te doen backen ende brouwen, daer en zoe't hen belieft heeft, willende zulcx noch continueren, dat zij oick in eenen wege daddresse theuren laste nemen ende de leveringe binnen Bergen willen doen doen aen dofficiers van de vivres; doch es tgetal derzelver zoe cleen ghewerdden, mits de vlucht van Corpelz, ten tide vande schermutsinge omtrent Steenbergen, ende de quade betaelinge, diemen hen doet, datter naulicx genouch is, om de vivres binnen Bergen te ontfangen, ende int leger vuyt te deylen; zoe veele scelet, dat om dezelve yemant van henll. in Hollant zoude connen comen [1]). Mijnenthalven ick ben wel bereyt, om tgemeen landt dienst te doen naer vermelden mijnre commissie ende instructie, maer nyet in zulcken gestalte, als ick tot noch toe heb moeten doen. Uwer E. hebben wel connen vermercken, zoe vuyt mijn vorige scriven, als bij tgebreck, in dleger gevallen, met welcke zwaericheden de vivres hier vercregen, ende hoe onordentlick dezelve naer dleger gheschickt werdden; waerinne alsoe eenige onbekende, die meenen, dat tbeleedt toegaet, alst plach, mij scinen te besculdigen. Voorsiende, als bij voirgaende redenen merckelijcke inconvenienten, indien der nyet in en werdde gheremedieert, zoe ist

1) Zeker eene zonderlinge bewering van van Dorp, daar op dien tijd, behalve hij zelf, ook van den Perre en van der Does zich in Holland bevonden.

redelicker ende voor mij beter, in tijts van hier te vertrecken, laetende de faulten, zoe daer eenige vallen, verantwoirden, off bij dese staten, off bij heure agenten, dan hier blivende, de onbekende in eene onrechte opinie van mij te laeten, ende daerover eenich ongeval te verwachten. Tzal uwer E. believen, dit mijn scriven int beste te duden, ende mij te gebieden, waerinne ick haer oft den lande anders eenigen dienst zoude connen doen, zal mij daertoe altijts ghewillich ende bereyt vinden laeten, helpende den Almoegenden, wien ick bidde, u,

Eedele, erntfeste, wise, zeer voorsienige heeren, te hebben in zijne heilige hoede, mij bevelende gedienstelijck inde goede gratie van uwer E. Vuyt sGravenhage, desen viij^en^ July 1583.

CCLXXXVII. Brief van Dupoirier aan van Dorp, 9 Juli, 1583.

Hij klaagt, dat de Staten van Brabant, niettegenstaande de meest stellige beloften, de hoeveelheid levensmiddelen, waartoe zij zich verbonden hadden, niet leverden, waardoor hongersnood in het leger ontstaan was, die de soldaten tot wanhoop voerde. Zij zouden tot uitersten zijn overgeslagen, zoo er geen brood uit Holland en uit Zeeland ware aangekomen; om in den nood te voorzien, had Biron zelfs aangeboden, zijn zilverwerk te verkoopen. Volgens berichten rukte de vijand op Duinkerken aan.

Monsieur, depuis le retour en Hollande de mr. d'ander Does, qui vous porta ma lettre et feit entendre lestat de ce qui passe icy, jeusse bien desiré (si

jeusse trouvé loccasion) vous faire entendre la necessité qui a esté en ceste armée, ou il nest arrivé en neuf jours, qui finissent aujourdhuy que quinze mil sept cens seize pains de patar d'Anvers, au lieu de la promesse, qui avoit esté faicte a monseigneur le marechal, que durant les douze jours convenuz, larmée ne manqueroit de vivres, estant lintention des estatz et de son Excellence qui en a esté fort faché, apres avoir veu les plainctes et remonstrances, que mondict seigneur le marechal luy en a quelques foys deux ou troys foys le jour reyterées; ayant eu beaucoup de peine de retenir larmée et les Suisses mesmes, qui vouloient faire battre aux champs et tenter toute autre fortune, quelque cruelle quelle feust, plustost que de demourer en la rage de la faim; et sans les huict mil pains de Hollande qui furent distribuez le premier desdicts douze jours, et douze mil qui sont venuz de Zelande, qui ont esté departiz a la mesure de telle necessité, les affaires feussent pis. Et en cecy, monsieur de Hautain, sur la priere et advertissement de monseigneur le marechal et de monsieur de Villers, marechal general de camp, y a faict user dune grande diligence. Monsieur, ce manquement sur une promesse si solennelle avoit tellement osté le courage de larmée, qui pensoit estre un jeu pour la ruyne, quil ny avoit de lieu pour la persuasion, quoyque monseigneur le marechal y aye usé de tout lartifice qui luy a esté possible; et se voyant sans moyen, estant son armée serrée ou il ny a rien, navons recouru qu'aux plainctes vers son Ex^ce^ et messieurs des estats. Dheure a autre jescrivoys a monsieur Corpelz, qui mavoit aussi asseuré de lintention de son Ex^ce^ et des estatz, qui avoient ordonné quelque argent ou assignation; et souvent mescrivoit de lenvoy, quil feroit des vivres en bonne quantité, dont je donnois pardeca

lesperance, laquelle (faulte deffect) tournoit en desespoir, avec des crieries et parolles fascheuses, dont je nay jamais eu de telles, comme si jeusse en partye esté cause ou favorisé quelque abus, quon soubconnoit estre cause dun tel manquement. Ce quayant escript a mons^r^ Corpelz, ma donné excuse sur les moulins et boullangers, et sur les marchans qui entreprenoient telle fourniture, ce qui nestoit pris pour raison ny excuse, dautant (*venter non habet aures*) venant aussi lesdicts vivres dune ville si opulente et policiée. En ceste petite ville il se feit en un soir et la nuict, plus de huict mil pains, soubs espoir de les vendre a larmée; et les Bourgmestres men avoient promis six mil de patar du poix de deux livres; mais ilz ne tindrent promesse, que en deux mil six cens, dautant que les boullangers, voyant quilz ne recevoient argent content, le detournerent pour le vendre aux vivandiers. Monseigneur le marechal me pressa infiniment de prendre le peu de vesselle dargent quil a, pour faire du pain, car nous avions de fort beau pain du poix de deux livres pour un patar; mais il ny a un patar en toute ceste armée. Monsieur Corpelz ma escript, quil envoira demain du pain davantage.

Monsieur, je suplie Dieu vous donner treslongue et heureuse vie. de Berghe, ce 9e Juillet 1583.

Votre tres humble serviteur
Dupoirier.

Monsieur, son Altesse a faict mettre des vivres dans Cambray, lennemy a quicté les fors quil tenoit aupres, et veult faire un effort a Dunkerke [1]). Pendant que nous

1) Reeds op den laatsten Juni waren de Heeren van Montigny en la Motte met 5000 man voor Duinkerken gekomen (Bor. boek XVIII, bl. 12).

sommes longs a resoudre, il est prompt a executer; les divisions et diffiances luy donnent force.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, seigneur de Maesdam, superintendant general des vivres

a la Haye.

CCLXXXVIII. Brief van Dupoirier aan van Dorp, 13 Juni 1583.

Hij schrijft, dat Biron eene opgave gevraagd had van het brood, dat in de laatste 12 dagen was uitgedeeld; hij had daarop een staat opgemaakt van hetgeen was afgezonden, hoewel dat veel meer bedroeg, dan hetgeen ontvangen was in het magazijn te Bergen-op-Zoom. Hij uit zijne vrees voor de toekomst, daar onder de soldaten een slechte geest heerscht, en de kapiteinen partij voor hen trekken. Hij bericht de aankomst van des Pruneaux en gedeputeerden der Staten in het hoofdkwartier. Dit stond in verband met het voornemen van den Prins en de Staten, om het leger van Biron door Vlaanderen naar Duinkerken te zenden, om die stad te ontzetten: een voornemen, waaraan geen gevolg konde worden gegeven, daar de Gentenaars niet wilden toestaan, dat het leger door het land van Waes zoude trekken, uit vrees, dat de Prins bezetting in hunne stad zoude leggen (Bor. boek XVIII, bl. 12; Hooft boek XX, bl. 877;

v. Meteren, deel IV. bl. 114. Wagenaar, deel VII, bl. 490). Reeds den 11 Juli had Dupoirier aan v. d. Does geschreven (origin. brief): „Lon parle de partir vers Flandres, mais ce nest resolu, et navons encor receu commandement."

Monsieur, monseigneur le marechal ma demandé ung estat de ce qui a esté livré de pain pour larmée durant les douze jours, tant d'Anvers, Hollande, que Zelande, lequel je luy ay baillé, et lay faict sur lenvoy et non sur les recepices des commis qui ne se trouveront dutout justes avec mondict estat, a cause quil ne sen est pas toujours autant trouvé par la distribution, comme lenvoy portoit: toutesfois je ne voulu faire ceste deduction, affin que lon veoye ce qui a esté envoyé; le reste se verra et veriffiera pardevant vous, Monsieur, auquel jeusse envoyé un semblable estat, si jeusse trouvé le lacquais de son Excellence qui a porté le pacquet de mondict Seigneur le marechal, dans lequel est ledict estat, qui vous sera incontinent communiqué. Hier, xij^{e}, narriva rien d'Anvers, mais bien un petit bateau d'Hollande, qui sestoit perdu du dernier envoy, et y avoit environ deux mil cinq cens pains et trente tonnes biere [1]). Aujourdhuy est arrivé d'Anvers seulement cinq mil pains, biere et avoine; cest trop peu de pain, car les Suisses en prenent deux mil troys cens, oultre la cavallerye et le reste de linfanterye. Je lay plusieurs fois escript a monsieur Corpelz. Monsieur Barat est encor icy, qui avoit voulu partir pour Anvers, toutesfoys il est demouré, me voyant presque seul. Nous sommes contraintz demourer en la ville, cherement,

1) Het schip, dat Bosman op 29 Juni te Delft had achtergelaten (zie n° CCLXXXV).

dautant que la distribution s'y faict et que monseigneur le marechal y est logé. Je veoy, que les officiers craignent dy demourer, en partie faulte de moyen. Monsieur Despruneaulx est arrivé ce matin et quelques ungs deputez de messieurs des estatz [1]). Je ne scay encor, comme les affaires se conduiront, estans les soldatz fort desbauchez et mal traictez, et les capitaines quy y joignent. Monsieur, je nay encor peu savoir, sy estes arrivé Anvers; jay escript en Hollande a mons[r] vander Doest par son homme, qui mavoit apporté lettres et conduict le dernier envoy des vivres. Faisant fin et priant Dieu,

Monsieur, vous donner heureuse et longue vy. De Berghe, ce 13e Juillet 1583.

Votre tres humble serviteur,

Dupoirier.

Adres:

A Monsieur, monsieur van Dorp, seigneur de Maesdam, superintendant general des vivres.

Anvers.

en sa maison, rue de Kipdorp.

CCLXXXIX. Brief van van der Does aan van Dorp, 14 Juli 1583.

Op de berichten van den benarden toestand des legers, die van der Does ontving en den Staten van Holland toonde, besloten dezen op nieuw

---

1) Vermoedelijk afgevaardigden der Staten van Vlaanderen, zie Gachard, Corr. de Guill. le Tac., deel V, bl. 157.

voor zekere som gelds levensmiddelen te leveren, nadat de voorraad, dien Zeeland nog voor drie dagen had toegezegd, zoude zijn verzonden.

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer.

Alzoe ick naer uwer E. vertreck deze bijgevouchde vuyt den leger den xij^en^ ontfangen hebbe [1]), hebbe tselve mijnen heeren Staeten aengedient, die bij provisie geaccordeert hebben iiij^cl^ gulden aen bier ende vj^m^ ponden kaes, seggende die van Zeelandt souden noch furneren voer drie dagen, tsdaechs zes duysent broeden; hebbe tot dien doer begeren vande Staten eenen expresse boeden derwerts gesonden ende geschreven, zijluyden en wilde in geen gebreeke zijn, opdat eenich verloep, dat Godt verhoede, gebeurende, tselve henluyden nyet geimputeert werde. Ick sal mijn knecht, die dese brieven vuyten leger gebracht heeft, wederom mette vivres, die die van Hollant leveren, ghins seynden; het is een arme saeck, datter nyet een conducteurs es, om zoe hier, als in Zeelandt mette vivres te seynden. Ick bidde u E., indien daer eenighe betaelinghe dofficiers gedaen wordt, als ick nyet en twijffele, mij nyet te willen vergeeten. Ick en sal nyet naelaeten, naerstelick te volbrengen, tgundt uwer E. mij gelieven

---

1) De reeds aangehaalde brief van Dupoirier aan v. d. Does van 11 Juli, waarin hij o. a. schrijft, dat uit Antwerpen veel minder brood is afgezonden, dan beloofd was, dont il sest pensé ensuivre de grandz desordres, et sans ce que nous avez envoyé, et messieurs de Zelande par le bon advis et diligence de monsieur de Villers et de monsieur de Hautaint, la fain eust faict prendre une resolution de mauvaise consequence, joinct que monseigneur le marechal, assisté des chefz y a usé de toute la prudence, qui se peult, pour empescher cest effect.

sal, te gebieden, dat kenne Godt almachtich, dien ick bidde, u,

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer, mij gebiedende in u E. goede gratie, te willen hebben in zijn heylige hoede. Metter haest, vuyt den Hage, deesen xiiij^{e} Julij 1583.

Uwer E. dienstwillige

Franchoys vander Does.

Dezen bijgevouchden van Mandemaecker es in alle cito van Dordrecht gecomen met een expressen boede, die een schellinck gehadt heeft.

Adres:

Eedelen, waerden, zeer voersienighen heer, Joncheer Arnoult van Dorp, heer van Maesdam, Superintendent generael van de vivres tot Andwerpen.

Den boede zijn loen.

CCXC. Declaration des vivres envoiez d'Anvers pour les gens de guerre du camp devant la ville de Berghes sur Soom, depuis le iiij^{e} de Juillet 1583 jusques et comprins le xiiij^{e} dudict mois ensuyvant.

Le iiij^{me} dudict Juillet 1583 envoié par batteau, soubz la conducte d'Anthoine van Gelre, le nombre de iiij^{m} pains a 1 S. piece, ensemble xl tonnes de cervoise a iiij £ tourn. tonne f^{t} iij^{c}Lx £ arth.

Le vj^{me} de Juillet par aultre batteau, conduict par

Ambroise Laureyz, chargé de iiij^{m}vij^{c}xvj pains, item de iiij^{xx} tonnes de cervoise, et de CLxvj viertaulx d'avoine, a xxx fl. le viertal, f^{t} vij^{c}Liiij £ xvj S.

Le vij^{me} de Juillet par aultre batteau, conduict par George Clarebout, chargé de iiij^{m}cLxj pains, et de Lxxv tonnes de cervoise, f^{t} v^{c}viij £ 1 S.

Le viij^{me} de Juillet par aultre batteau, conduict par Loys Calewaert, chargé de iiij^{m}iij^{c}iiij^{xx}iiij pains; item de Lxxvj tonnes de biere, et Cxxij viertaulx d'avoine f^{t} vij^{c}vj £ iiij S.

Le ixme de Juillet 1583 par aultre batteau, conduict par Jehan Vits, chargé de v^{m} pains, et de iiij^{xx} tonnes de cervoise, audict pris, f^{t} v^{c}Lxx £.

Le xme de Juillet par Guillaume Friard, semblables v^{m} pains et iiij^{xx} tonnes de biere, f^{t} v^{c}Lxx £.

Le xj^{me} dudict mois, par Anthoine van Gelre, le nombre de v^{m} pains; item iiij^{xx} tonnes de cervoise et Cx viertaulx d'avoine vij^{c}xxxv £.

Le xiij^{me} dudict mois par Guillaume Schuyrmans iiij^{m}vij^{c} pains, et Lvj tonnes de biere, f^{t} iiij^{c}Lix £.

Le xiiij^{me} de Juillet par aultre batteau, conduict par Ambroise Laureys, le nombre de vij^{m} pains, item C tonnes de cervoise et L viertaulx d'avoine f^{t} vij^{c}Lxxv £.

(in margine) bien entendu, que au lieu de vij^{m} pains mentionnez au texte, en sont envoiez viij^{m}.

Premiere somme v^{m}iiij^{c}xxxviij £ 1 s. th.

Sans en ce comprendre la quantité de xij^{m} pains envoiez d'Hollande, durant ce temps; et ij^{c}xij tonneaulx de cervoise;

ensemble de Zeelande le nombre de xiiij^{m} pains lesquelz tous esgalement sont distribuez durant le temps que dessus.

Aultres vivres, delivrez aux gens de guerre, campez et logez a Dambruges, Burgerhout, devant Anvers, Neckerspoel devant Malines et devant Bruxelles et ailleurs.

Le Regiment du Colonnel d'Alaine, estant a Dambruges at eu durant dix jours que dessus en vivres pour la somme de vj^{c}xl £.

Les Anglois ont eu durant ledict temps, estans logez a Burgerhout, en vivres, pour la somme de ix^{c} £

Les xxij compaignies des regimentz du Sr de Trehelles, Sr de Lokeren, Srs de Mortaigne et Sonnevelt, campez devant et logez dedens la ville de Malines et celle de Vilvoorde, ont eu durant le temps que dessus en vivres, pour environ la somme de ij^{m}CLvj £.

Les compaignies du Sr de Foucquerolles, campez devant Bruxelles, ont eu pour six jours en vivres, pour la somme de iij^{c}xxxvj £.

ij^{e} Somme iiij^{m}xxxij £ th.

Somme toute de ce que s'est furny entant-moings de douze mil livres artois, accordez pour la nourriture des gens de guerre du camp et aultres estans ichy en Brabant, sans en ce comprendre le sallaire des boulengiers, le naviaige, charriaige, porteurs a sacq et mainouvraige, ne portant moings de deux mil livres dudict pris, porte ix^{m}iiij^{c}Lxx £ arth.

Faict et arresté par le commissaire general des vivres, soubsigné ce xvme de Juillet 1583.

J. de Corpelz,
1583.

CCXCI. Conceptbrief van van Dorp aan van der Does, 16 Juli, 1583. Eigenhandig door van Dorp geschreven.

Hij zendt hem de lijst der vivres, door Brabant geleverd, en vertrouwt, dat Holland nu spoedig met de levering der levensmiddelen zal aanvangen, die hij liefst zou zien geschieden door de ambtenaren van Holland zelf, om verschillende redenen, die hij opgeeft. Hij houdt het voor zeker, dat het leger eerstdaags naar Duinkerken zal optrekken; zoodra dit plaats heeft, moet van der Does aan de Staten van Holland verzoeken, dat zij ten spoedigste koren of meel en kaas naar Vlaanderen zenden; zelfs zou hij het wenschelijk achten, zoo zij een en ander reeds nu naar Bergen op Zoom zonden.

S^r^ van der Does! Hier benevens gaet eene lijste, houdende hoeveel vivres de Staten van Brabant alle daichs hebben ghelevert, wel meenende, dat zij, over eenen dach twee of drie, zulcx nyet langer en zullen willen continueren, weshalven noedich werdt, dat de Staten van Holland heure leveringe aenvangen ende met zoe goede ordre naer dleger doen bewegen, als waerdeure alle verloep ende inconvenienten verhoet moegen werdden; het can oick beter coop ende meer tot heurlieder genougen deur den heuren gedaen werdden, dan deur mij, oft den mijnen. Doch nademael bier ende broot voor alsnoch opgebracht ende afgescheept is, alst heure E. ende daernaer backers ende brouwers best belieft ende gepast heeft, ende nyet alst int leger meest noodich gheweest is; vreesende, dat men dien ruineusen voet noch zal willen volgen, zoe heb ick liever, dat de faulte, in diender eenige

valt, aen veele, wiens scult dattet zij, gheweeten werdde, dan mij alleene, diet nyet en heb connen beteren. De spraeke gaet hier, ende houdet oick voor zeker, dat het leger zeer corts zal optrecken naer Duynkercke; alst gheschiet, zoe zal ickt u adverteren, om aen de staten te versoucken, dat zij, inde plaitse van victaille, eene goede quantiteyt van coren oft meel ende kaes naer Vlaenderen willen schicken, ten minsten ter concurrentie van tgene heure E. noch resteert inde vijftich dusent guldens; ende indient heure E. beliefde, van alsnu coren oft meel ende kaes op Bergen te bestellen, ten zoude nyet dan zeer wel gedaen ende daerbij verhoet zijn alle desordre, mede tverscimmelen vanden broede ende het zueren vanden biere. Ghij moicht dit den heeren aendienen, ende mij ten eersten overschriven, wat u gheantwoirt zal zijn. Ick ben wel gesint den vaderlande te dienen, alst naer vermelden van mijne commissie ende instructie mach toegaen, oft ten minsten met eenich ander goede ordre; maer nyet zoe alsmen ter contrarie vandien begost heeft. Hiermede, Gode bevolen. Uyt Antwerpen, desen xvj^{en} Julij 1583.

CCXCII. Brief van Barrat aan van Dorp, 17 Juli 1583.

Hij heeft aan Corpelz verzocht, hem officieren ter hulp te zenden, daar hij alleen den geheelen dienst moet waarnemen. De schepen, die uit Zeeland waren aangekomen, om het leger over te voeren, waren den 15^{en} weder vertrokken,

op uitdrukkelijken last, naar men zeide, van den Prins van Oranje. Biron had een zijner Edellieden tot dezen gezonden, om te vernemen, of het leger over land of over zee zou vertrekken: tot zoolang hij hieromtrent geene beslissing had, bleef hij weigeren, de wagens van den trein der vivres en die der artillerie te ontslaan.

Monseigneur. Je supplie a votre S^rie^ me vouloir tenir pour excusé, que depuis l'arrivée d'icelle en Anvers ne luy ay escript, que les continuelles occupations, en lesquelles je me retrouve de jour a aultre, endroict la distribution des vivres, pour me trouver seul, sans assistence de personne [1]), en sont partie cause; pour navoir depuis le matin jusques au soir guerre de repos, aussi je nen ay rien sceu a la verité, que depuis deux a trois jours encha, conbien que en ay escript a mons^r^ Corpelz, affin quil veusis renvoier aulcuns officiers, pour se trouver tous en Anvers, affin de povoir estre quelque peu sollagés; mais jusques ors ny at conparu aulcuns, ny apparence de notre partement, pour sestre avant hier retournés les batteaulx de Zeelande, destinez pour notre voiage vers leur quartiers, que a ceste occasion mons^r^ le marischal at depeschez hier au soir ung certain gentilhomme vers son Ex^ce^, affin davoir la resolution, si on prendrat le chemin par terre ou non; aians sur ce sadicte Ex^ce^, selon que ay poveu entendre, ordonné et commandé, bien et a certes, que lesdicts batteaulx et aultres soient renvoiés. Cependant jay escript au-

1) Uit deze woorden zoude men moeten afleiden, dat ook Dupoirier zijnen post verlaten had: uit het postscriptum blijkt echter het tegendeel.

dict Sr Corpelz, voeille continuer lenvoy des vivres, que de ma part je me detiendray encoires icy quelque jours, jusques a notredict partement, si votre S^rie^ ne me commande aultrement. Au demorant je me donne de merveille, que nay eu aulcune response sur les miennes envoiés au receveur en Hollande, veu lextremité, en laquelle nous sommes retrouvés, ny mandé, quel moien il y avoit pardela, affin, selon ce se povoir rigler: car je puis bien asseurer a icelle, que si neusit [1]) esté ceulx de Zeelande, qui nous ont secouru, eusions esté en bien grande peine. Quant au renvoy des chariotz des vivres, ledict seigneur marischal ne voelt permectre de les laisser partir, sans premierement avoir ladicte resolution finalle de ce quil doibt faire, obstant touttesfois, que les Estaz de Brabant luy en ont escript et requeu de les laisser suivre pour quelque jours, et pareillement ceulx de lartillerie. Le mesme nous en avoit escript ledict Sr Corpelz, mais ce at esté tout en vain. Touchant aux provisions de fromages, que votre S^rie^ pense estre icy en reserve au magazin: il ny at chose quelconcque, pour avoir esté partie distribuez aux officiers des vivres, et partie renvoiés en Anvers, comme icelle le poldrat entendre pardela. A tant prie le Createur,

Monseigneur, apres avoir presenté mes humbles recommandations a la bonne grace de votre S^rie^, ottroy a icelle contentement. De Berghes sur le Zoom, le xvij^e^ de Jullet 1583.

De votre S^rie^ humble serviteur,
Adrien Barrat.

Je supplie a votre S^rie^ davoir souvenance de mons^r^ Poiry et de moy, pour nous faire avoir quelque argent, pour avoir tout des-

1) neust.

pendu en ceste ville, que de ma part je nay encoires receu que soixante livres.

Adres.

A Monseigneur, Monsieur Aert van Dorp Sr de Maesdam, etc. conseiller et superintendent general des vivres, pour le present demeurant en Anvers en la rue nommée thers Kip Dorp par amys

Audict Anvers.

CCXCIII. Brief van van der Does aan van Dorp. 20 Juli 1583.

Holland had een nieuwe levering van voorraad bier en kaas toegestaan, maar de Staten weigerden die door hunne eigene agenten naar het kamp te doen begeleiden: zoo het leger naar Vlaanderen trok, zouden zij zich vermoedelijk aan elke verdere levering onttrekken, zelfs bestond er vrees, dat het reeds toegestane niet meer zoude worden geleverd, nu de tijding van de overgave van Duinkerken aan Parma in Holland was aangekomen (de stad had zich op 16 Juli overgegeven. Bor. boek XVIII. bl. 12). Door de Staten van Zeeland zoude intusschen het noodige brood worden geleverd.

Eedele, waerde, zeer voersienighe heer. Ick gebiede mij gedienstelijck tuwer E.

Ick hebbe uwer E. den xiiij^en deser geschreven, hoe dat mijn heeren Staten geaccordeert hebben hondert ende vijfftich tonnen biers ende zes duysent pond kaes, dewelcke doer mijn knecht inden leger gesonden

hebbe, alzoe de Staten geensins en wilde tselve doer haere agenten doen conduiseren [1]), oyck dat de steeden, als Leyden de kaes, ende Delfft tbier, nyet wilden laeten volgen, sonder mijne recepisse. Ick hadde uwer E. gescreven, wat men mette kaes doen soude [2]); dan overmits het vertreck van uE. antwoert ende oyck datter zeer nau op gelet wort, te meer zoe het deerste reyse was datse kaes geaccordeert hadden, hebbe nyet durven naelaeten, de kaes gelijcklijck met het bier te seynden; dan hebbe Pourier gescreven, hij en soude vande kaes nyet doen, sonder uwer E. last. De Staten van Hollant hebben nu wederom, zoe veel als lestmael, geaccordeert, dat op Donderdach savons sal gereet zijn. Ick hebbe gescreven, dat zij hier een conducteur souden seynden; zoe haest die gecomen sal zijn, ende ick weeten sal, waer den leger es, salt daer seynden. Ick sal wederom aenhouden totte continuatie, maer mij dunckt, indien den leger naer Vlaenderen treckt, hier nyet van meeninghe zijn, eenighe vivres te seynden, seggende, zij souden bederven, eer zij daer quamen. Ick sal aenhouden om gelt, tarruwe ofte meel te hebben. Ick en hebbe zedert den xj^en^ geen tijdinge vuyt den leger gehadt, zulcx ick nyet

---

1) In een volgenden brief van v. d. Does aan v. Dorp schrijft hij nog daaromtrent: „aengaende de conduyte, die zijluyden souden „doen, doer eenighe vanden heuren, en hebben daer geensins toe „willen verstaen, maar wel furieuselijck gelijcklijck geroepen, off het „nyet genouch en waere, datmen de costen dede van ons te voeren „laeten brouwen ende de vrachten betaelden, dan off ment ons noch „thuys mosten brengen; zij vraechden, waervoer dat men de con„ducteurs houdt, als mense nyet emploieert".

2) In den hierboven (n° CCXC) medegedeelden brief van van der Does aan van Dorp, van 14 Juli, wordt over de bestemming, aan de kaas te geven, niet gesproken; hier wordt dus blijkbaar op een ander schrijven gedoeld, dat ik niet gevonden heb.

en weete, waer de vivres te addresseren. Indien daer eenighe betaelinge den officiers gedaen wordt, bidde uE. mij nyet te willen vergeeten; ik hebbe hier alle de moyten alleen, ende moete twee, driemael in elcke stadt, die yet leveren, reysen, aleer men de vivres kan gecrijgen. Sedert de tijdinge, die alhier van Dunckercken gecomen es, twijffele, off zij de vivres, die alreets geaccordeert zijn, sullen willen laeten volgen. Ick sal nyet laeten, zoe haest die gereet zijn, in alre naersticheyt die tontfangen, verwachtende voerts uwer E. scrijvens, omme tselve in alre diligentie te volcomen. Dat kenne Godt almachtich, die ick bidde, u, Eedele, waerde, zeer voersienighe heer, te willen hebben in zijn heylige hoede. Vuyt den Hage, desen xx^en^ Julij 1583.

uwer E. dienstwillige
Franchoys vander Does.

De Staten van Zeelandt hebben laeten weeten, zij sullen daegelicx tbroodt furneren, achtervolgende mijn schrijvens, dat ick deur last van die van Hollant an henluyden geschreven hadde.

Adres:

Edelen, waerden, zeer voersienighen heer Joncheer Arnoult van Dorp, heer van Maesdam, etc., superintendent generael vande vivres, wonende int Kipdorp, tot

Andwerpen.

den bode zijn loen.

CCXCIV. Brief van de Rechtere aan van Dorp. 28 Juli 1583.

Hij bericht, dat die van Holland, op het schrijven van den Prins van 24 Juli, brood en bier hebben doen gereed maken voor de Franschen en Zwitsers gedurende hunnen overtocht naar Calais, en dat zij die provisie te Arnemuiden zullen doen overdragen aan den gecommitteerde van den Prins of van de Algemeene Staten,

Monsieur le General.

Ick heb nyet connen laeten, in aensienninghe van tlangduyrich ende ernstich vervolch, dat gedaen is bij den Commissaris, Franchois van der Does, uwer E. bij desen tadverteren, dat op tscrijvens van zijne Ex^ce^ vanden xxiiij deser, tot behouff vande Franchoisen ende Zwitsers, omme nair Calais getransporteert te worden, alhier tot Delf gebacken zijn vj^m^ brooden van een stuver tstuck, ende gebrouwen CL tonnen biers, tot drie gulden de tonne, die bij Jehan Clautier, van wegen mijne heeren alhyer nair Arnmuyde geconduyseert zullen worden, ende aldair overgelevert in handen vanden gecommitteerde van zijne Ex^ce^ ofte der staten generael, sonder dat mijne heeren alhier verstaen vorder leveringhe te doen tot behouff van den leger, offte dat de conduyseurs alhier eenige penninghen gecregen hebben.

Mij voirts gedienstelijck tuwer E. gebiedende, bidde God almachtich,

Monsieur le General, uwer E. te willen conserveren in prosperité. Gescreven in den Hage, den xxviij^en^ Julij anno 1583 uwer E. dienaer

C. de Rechtere.

Adres:

A Monsieur, Monsieur le General, Sr Aernt van Dorp en Anvers.

CCXCV. Brief van Dupoirier aan van Dorp, 4 Augustus 1583.

Hij bericht, dat de Maarschalk Biron met het leger is scheep gegaan naar Calais, in de grootste behoefte, zonder proviand en zonder geld; velen waren zelfs gedwongen geweest hunne paarden achter te laten. Uit Zeeland was wel brood gezonden voor den overtocht, maar dat was reeds uitgedeeld vóórdat de schepen aankwamen, die het leger aan boord moesten nemen.

Monsieur. Sur lembarquement de Monseigneur le Mareschal avec larmée, je nay voulu faillir, vous escrire pour me ramantevoir en votre bonne souvenance, et asseurer de tout le service, que je vous pourray faire, soffrant loccasion, vous supliant tres humblement, monsieur, mexcuser de ce que je nay peu vous aller trouver, ainsi que jeusse bien desiré, remectant a mons^{r} Barrat vous faire entendre, comme le tout a passé au faict des vivres, mesmes depuis le partement de mons^{r} Corpelz. Il avoit esté envoié de Zelande six mil pains pour lembarquement, mais ilz ont esté mangez, faulte de vaisseaux, et affin quilz ne feussent gastez; tellement que l'embarquement se faict icy sans aucuns vivres, ny argent, et plusieurs contrainctz de laisser leurs chevaulx. Je laisse sur cela a parler du mescontentement quy sy passe, dont, monsieur, je ne vous ennuieray, sachant votre bonne volonté et desir de veoir les choses en meilleur estat, auquel Dieu les mectra, quant il Luy plaira; escrivant ceste lettre, je suis en quelque esperance vous veoir a Flessinghe et a Middelbourg. Il ny a pas longtemps, que monseigneur le mareschal ma demandé de voz nouvelles. Jay depesché lhomme de mons^{r} van der

Does en Hollande, mais nous navons eu ny pain, ny responce; encor que son Excellence ayt escrit a monseigneur le mareschal, quil avoit escrit a ceste fin et quil viendroit vivres devant lembarquement. Supliant Dieu,

Monsieur, vous donner heureuse et longue vye. De Berghe, ce 4e Aoust 1583.

Votre tres humble serviteur

Dupoirier.

Monsieur, il y a quarante jours, que nous sommes icy avec beaucoup de despenz; sur quoy monsr Barrat nous a par noz recepiciz accommodez de quelque peu, sur ce quil doibt tenir compte, nous estans asseurez, que ne le trouveriez mauvais, dont je vous suplie.

Monsieur, jespere vous escrire de Flessinghe ou Calais.

Adres:

A Monsieur, Monsieur van Dorp, seigneur de Maesdam, superintendent general des vivres.

Door het vertrek van den Maarschalk was het veldleger feitelijk ontbonden, en daarmede tevens de dienst der intendance opgeheven. Zoo begreep het van Dorp, die op 23 Augustus 1583 aan van der Does antwoordde (eigenhandig geschreven concept) op zijne vraag, wat hij verder te doen had: „ick en weet u nyet bisunders te „antwoirden, anders dan, alzoe wij rechtevoirt „geenen leggenden leger meer en hebben, dat „den dienst van alle dofficiers vande vivres van „zelfs compt te cesseren; ick heb mijnen dienst „oick opgheseit, ende den Rentmeester is vast

„besich om zijn rekeningh te doen." Het schijnt, dat de Algemeene Staten, even als van Dorp, van oordeel waren, dat het ambt van alle officieren van zelf had opgehouden te bestaan; althans ik vind geen besluit, waarbij aan den Superintendent, als zoodanig, ontslag wordt verleend. De officieren verspreidden zich, voor zoover zij nog in dienst waren; de Franschen keerden naar hun vaderland terug; sommige Nederlanders bleven als stapelhouders in verschillende steden, in dienst van de Staten der afzonderlijke gewesten; Lengelle werd controleur van het huis van den Prins van Oranje, Corpelz eindelijk, niettegenstaande de verdenking, die op hem rustte, dat hij geheel *espagnolisé* was, bleef commissaris-generaal der vivres; in twee brieven van van den Perre aan van Dorp van 26 November en 19 December 1583 vind ik vermeld, dat hij met Parisis en Couwegen in commissie naar Herenthals en Brussel gezonden werd. In deze laatste stad diende hij als commissaris der vivres gedurende het beleg door Parma in 1585; ook toen weder lag hij onder verdenking van Spaanschgezindheid, en werd daarom met eenige andere gevangen genomen (v. Meteren, deel IV, bl. 240).

De rekening, die van den Perre moest afleggen, baarde hem vele moeielijkheden; de Kamer der Beden wilde geen post goedkeuren, zonder dat die door justificatoire bescheiden werd gestaafd; vooral vond men bezwaren tegen de posten, die de levering aan Anjou en zijn leger te Dendermonde, na de Fransche furie, betroffen: daar had van Dorp toch zich niet bepaald tot het verschaffen van brood, kaas en bier aan de

soldaten, maar had hij wijn, wild en visch voor den Hertog en zijn gevolg doen verstrekken, waartoe de bevoegdheid hem nu betwist werd.

De Kamer der Beden vorderde, dat van den Perre omtrent elken post, in zijne rekening voorkomend, zoude overleggen de verklaringen van de provincie, de stad, of den koopman, die de levering deed; die der officieren, die ontvangen en die uitgedeeld hadden, en die van van Dorp of Corpelz, die order tot de uitdeeling gaven. Daar nu de meeste officieren vertrokken waren, en velen der overigen niet vertrouwbaar (v. Vossem werd in December 1583 gevangen genomen, verdacht van valschheid; Affhuyzen in Juli 1584 te Brussel in bewaring gesteld, totdat hij zekerheid zoude gesteld hebben voor de teruggave der gelden, die hij in zijne administratie schuldig gebleven was; van der Does legde twee quitantien over van personen, die niet alleen hunne handteekening, maar zelfs de geheele handeling, waarop de stukken betrekking hadden, ontkenden) of weigerachtig waren, om van den Perre behulpzaam te zijn, vorderde zijn werk zeer langzaam. Daarbij kwam, dat van Dorp volstandig bleef weigeren, de stukken, die hij onder zich had en v. d. Perre noodig had, af te geven. Na verschillende schriftelijke verzoeken, waarvan de toon steeds dringender en scherper werd, zond deze eerst den commies Glas, daarna zekeren m^{r} Croonemburg, eindelijk zijne echtgenoote naar den Haag, om van Dorp tot afgifte der bescheiden te bewegen, doch steeds te vergeefs; de laatstgenoemde konde niet meer verkrijgen, dan dat v. Dorp haar de stukken toonde, doch daarmede was v. d. Perre niet geholpen.

Ik betwijfel het, of de rekening ooit is opgemaakt en goedgekeurd, daar ze in December 1584, toen van Dorp zich gereed maakte om in gezantschap naar Frankrijk te vertrekken, nog niet gereed was, terwijl van den Perre zich destijds in het door Parma belegerde Antwerpen bevond.

CCXCVI. Brief van Hector de Crequy aan van Dorp, 30 October 1583.

Hij deelt hem mede, dat Parma den Heer van Goignies naar Anjou gezonden had, om hem eene schikking voor te stellen, en dat deze den Prins van Espinoi daarvan kennis gegeven had. Hetzij met of zonder voorkennis van den Prins, trachtte van Dorp, door tusschenkomst van zijn schoonzoon Crequy, den Hertog van Anjou op de hoogte te houden van hetgeen in de Nederlanden voorviel. Dat blijkt uit een brief van Crequy aan van Dorp van 22 October, waarin hij schrijft: „Vous me mandés que vous ne „trouverriés movais de communiquer vos lettres „a son Altesse; si vous ne mavés mandé autre „chose, par quelque autre lettre que je nai pas „recut, que du fait dEmbize et du Cazemire, „sadite Altesse le scait et monsieur le prince „dEspinoy, lequel est ici."

Monsieur, monsieur le prince dEspinoi, envoiant ce gentilhomme a Anvers, ma fait ce bien de ce cherger de ce pacquet, pour le vous faire tenir et se presentant chose si a propos, jen ai esté fort aise pour

vous faire entendre des nouvelles qui sont survenues en ce pais depuis ma derniere lettre, que je vous ai envoiet depuis huit jours enca par ung marchant de ceste ville. Cest que monsr de Gognies a esté envoiet de par le prince de Parme vers son Altesse, pour traiter de quelque apointement, comme vous le voirrés par ce que je vous en envoie, que sadite Altesse a envoiet a mondit sieur le Prince, estant marri que je nay eu moien de le faire escrire par quelque autre, par ce que jai esté pressé de pres [1]); et sur ce quil vous en semblera, ou quelque apointement se traitant, me sembleret, que pour noz biens, qui sont sur le pais de lennemy, quil li auroit moien, comme tous ceus qui sont au service de sadite Altesse, seroient compris a lacord; que par consequent pouroient jouir de leur biens en quelque pais, qui fusent, par quelque arieres contras ou tel moien que vous trouverrés a propos; sadite Altesse a envoiet ung gentilhomme vers les estas [2]), leur en avertir. Ne sachant donner autre chose de plus digne pour ceste heure, je ne la vous ferai plus longue, que de vous presenter nos humbles recommandations de ma femme et de moy, a votre bonne grace; je suplirai le Createur, vous doner,

Monsieur, en parfaite santé, longue et heureuse vie. D'Abbeville, ce xxx en Octobre 1583.

Votre tres obeissant filz a votre service,
de Crequy.

Adres:
A Monsieur, Monsieur de Dorp.

---

1) Die bijlage ontbreekt.

2) De Hertog van Anjou deelde de komst van Goignies en de door hem voorgestelde conditien ook aan den Prins van Oranje mede, bij eenen brief van 22 October 1583 (Gr. v. Pr. Archives, deel VIII, bl. 263).

CCXCVII. Brief van den Prins v
van Dorp, 13 Januari 1

De Prins roept van Dorp op om m
raadslieden over gewichtige aan
raadplegen: wellicht had die b
trekking op het gezantschap, da
later door de Alg. Staten aan
zonden (Archives deel VII bl. 3

Die Prince van Oraengien, Grave v
Marquis van der Veere ende van Vlis
Edele, eerentfeste, wijse, discrete, li
Ons zijn zekere zaecken overgenomen,
varen deser landen grootelycx betreffe
wij met u ende eenige andere goethe
standighe persoonen daervan beghere
ceren, is daeromme doirsaecke deses
genadichlijcken daerbij verzouckende
andere zaecken gepostponeert, mergen
der jegenwoirdiger maendt teghens ne
middach u alhier bij ons laet vynde
onse meyninghe naerder taenhoiren. E
zunderlingen welgevallen daeraene d
Edele, eerentfeste, wijse, discrete, li
zijdt Gode bevolen. Ghescreven tot
dach Januarij 1584.

U go
Guille

Adres:

Den edelen, wijsen, discreten, onse
deren, Joncker Aernt van Dorp, H
dam, etc.

cito. cito. cito.

---

1) De onderteekening eigenhandig.

CCXCVIII. Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 17 April 1584.

De Prins wenscht van Dorp te spreken over het hem aangeboden ambt van commissaris generaal der monstering.

In zijne reeds meermalen aangehaalde verklaring, afgelegd voor den Notaris Pieter van Capellen of de Capella, opgenomen in diens acte van 21 December 1592, deelt van Dorp hieromtrent het volgende mede: „Int jaer lxxxiij, wesende „zijn Exce vuyt Antwerpen vertrocken ende bin„nen Delft commen resideren, soe beliefdet haer „noch, an mij te schicken den Burgemeester „Brasser, ende doctor Frans, mij offererende „het superintendentschap vande monsteringe, „omme over alle de commissarissen te gebieden, „mitter eere van entrée ende voix te hebben „inden raedt, ende traictement van drye hon„dert guldens ter maent; tselve hebbe ick mede „mit danckseggínge affgeslagen."

Die Prince van Oraengien, Grave van Nassau, etc. Marquis vander Veere ende van Vlissinghen.

Edele, eersame, discrete, lieve besundere. Alzoe wij op tgene den Raidtsheer Brasser u te kennen heeft gegeven, belangende tcommissarischap general van de monsteringen, naerder met u begheren te communiceren, ende die zaecke voirts te laeten affhandelen, evenverre ghij daertoe gesinnet zoudt zijn, is daeromme ons genaedich begheren, dat ghij u herwaerts vervueght, omme der Staten ende onse meyninge diesaengaende naerder t' aenhoiren, Hier mede,

Edele, eersame, discrete, lieve bezundere, zijdt Godt

bevolen. Ghescreven tot Delft, den xvij^en^ Aprilis 1584.

U goede vriendt,
Guille de Nassau [1]).

Adres:

Den Edelen, eersamen, wijsen, discreten, onsen lieven besunderen, Arent van Dorp, Heere tot Maesdam, etc.

CCXCIX. Brief van den Prins van Oranje aan van Dorp, 9 Mei 1584.

De Prins verzoekt van Dorp om als gezant naar Embden te vertrekken.
Dit aanbod is door v. D. niet aangenomen: ik vind althans geen enkel stuk, waaruit zoude blijken, dat hij zich te Embden zoude hebben opgehouden.

Die Prince van Oraengien, Grave van Nassau, etc. Marquis vander Vere ende van Vlissinghen.

Edele, eerentfeste, discrete, lieve besundere. Aengesien, overmidts de advertentien, ons daghelijcx hoe langer hoe meer comende vande zaecken van Emden [2]), hoochnoodich wordt bevonden, in diligentie iemanden derwaerts aff te veerdighen, is daeromme doirsaecke deses ons scrijven, begherende, ghij ons van stonden

---

1) De onderteekening eigenhandig.

2) Zie omtrent de toen bestaande verwikkelingen met de stad Embden en graaf Edsard van Oostfriesland, wegens het aanhouden van schepen door de nederlandsche oorlogschepen op de Eems, Bor. boek XVIII, bl. 420.

aene verwittiget, off, volghens den versouck, bij ons alreede aen u gedaen, ghij dezelve reyse zult connen aennemen. Des wij van u wel zouden begheren, overmidts die goede vruchten, die wij weeten dat ghij aldaer tot dienst van desen landen zoudt connen doen. Begherende daeromme andermael op tspoedichste uwe antwoirde hierop te hebben. Ende hiermede,

Edele, eerentfeste, discrete, lieve bezundere, blijft Godt bevolen. Ghescreven tot Delft, den ix^en^ May 1584.

U goede vriendt,
Guitte de Nassau [1]).

Adres:

Den Edelen, eerentfesten, discreten, onsen lieven besunderen Jonckheer Arent van Dorp.

CCC. Besluit der Staten van Holland van 30 Mei 1584, authentieke copie geteekend door J. de Woerden, Secretaris van de Raden provinciaal van Holland.

Naar aanleiding eener resolutie der Alg. Staten van 7 Mei 1584, en in aanmerking nemend den hachelijken toestand, waarin Brabant en bepaaldelijk de stad Antwerpen verkeerden, bepaalden de Staten, dat gedurende eenigen tijd in Holland geen arrest zoude mogen worden gelegd op goederen of personen van de Staten, burgers en ingezetenen van Brabant en Antwerpen,

1) De onderteekening eigenhandig.

wegens obligatiën, renten en schulden der Alg. Staten, Staten van Brabant of stad Antwerpen, met vernietiging van de reeds gelegde arresten, mits reciprociteit.

Denzelfden dag, waarop het besluit genomen werd, gelastten de Staten van Holland aan de schepenen van Middelharnis, het arrest op te heffen, dat van Dorp gelegd had op onder die heerlijkheid gelegen goederen, afkomstig van verschillende brabantsche abdijen en kloosters, welke goederen door de Staten van Brabant waren geconfiskeerd en overgedragen aan Hans van Obbergen ter voldoening van hetgeen hij te vorderen had wegens levering van proviand voor het leger van Biron (Zie mijn opstel in de Bijdr. v. de Geschied. v. h. Bisdom van Haarlem, deel XII bl. 85).

Copie.

De Staten van Hollant, gesien hebbende dacte van resolutie vande Staten generael van den vij^en^ May lestleden, genomen opt versouck ende ernstich aenhouden vande Staten van Brabandt ende vande stadt van Antwerpen, hebben verclaert ende geresolveert, dat in aensieninge vande jegenwoordige gelegentheyts des tijts ende vande groote menichfuldige lasten van den oorloge, achtervolgende de voorn. resolutie vande Staten generael, binnen den tijt van een jaer naestcommende, egheene arresten ter cause van obligatiën, renten ende schulden vande generaele Staten, nochte den Staten van Brabandt, geresen vuyt saecke vanden oirloge, op de goederen ofte persoenen vande Staten, burgeren oft ingesetenen vanden lande ende steden van Brabandt, mit ons geunieert,

toegelaten sullen worden; affdoende ende casserende degeene, die ter cause voorss. alreede gedaen zijn mit all tgeene daeraff es dependerende. Ende zoe veele aengaet darresten, die souden moegen geschieden opde goederen ende persoenen vande burgeren ende ingesetenen der stadt Antwerpen, vuyt crachte vande obligatien, renten oft schulden der voorss. stede, dselffde gehouden sullen worden in surcheantie, den tijt van drye maenden, alles ingaende den vij^{en} Mey voornoemt, mits dat van gelijcken opde goederen oft persoenen vande burgeren oft ingesetenen vanden lande, steden ende vlecken van Hollant, vuyt gelijcke saecken ende respecten binnen denselven tijt, bij die van Brabandt nochte van Antwerpen, respective ende reciproquelick, egeene arresten gedaen nochte toegelaten sullen moegen worden; ende dat in allen gevalle egheene lasten nochte schulden van eenige particuliere persoenen hierinne en sullen sijn begrepen. Lastende ende ordonnerende oversulcxs de Staten voornoemt, die vanden hoogen ende provincialen raiden, mitsgaeders alle magistraten, justicieren ende officieren, binnen den lande van Hollandt, hen nair inhouden van dese resolutie te reguleren. Gedaen tot Delft, onder tsegel vande Staten voornoemt, hierop gedruckt den xxx^{en} Mey anno xv^{c} vyer ende tachtich. Onderstondt gescreven: Ter ordonnancie vande Staten. Bij mij, ende was onderteyckent: de Rechtere, ende besegelt met een root opgedruckt segel.

Naer [1]) collatie accordeert dese copie metten principale. Bij mij

J. de Woerden.

---

1) Naer, enz. met de onderteekening eigenhandig.

CCCI. Resolutie der Algemeene Staten van 7 Mei 1584. Ongeteekende copie van de in bovenstaand besluit aangehaalde resolutie (16 eeuwsch handschrift).

Copie.

De generale Staten der geunieerde Nederlandtsche provincien Allen dengheenen, die dese jegenwoerdige sullen sien ofte hooren lesen, saluyt.

Alsoe die gedeputeerde vanden Staten van Brabant ende vande stadt van Antwerpen ons seer ernstelick hebben versocht, dat ons soude gelyeven, in consideratie vande jegenwoordige gelegentheydt des tijdts ende vande groote menichfuldighe lasten der oerloghe, verlies vanden platten lande, ende overvallinghe vande vijanden, ter cause van welcken sijlieden sich boven heure macht vonden belast, aff te doen ende in surcheantie te houden, voor den tijdt van *twee jaeren*, *alle arresten*, *ghedaen* [1]), ofte te doen op die goederen ofte personen van heure ingesetene, soe in respecte van obligatien, renthen ende schulden vanden Staten generael, Staten van Brabant, als vande stadt van Antwerpen voorschreven, Doen te weetene: dat wij, om die voorschreven redenen ende andere goede consideratien, ons daertoe moverende, hebben bij onser seecker wetenheydt, auctoriteydt, volcomen macht ende speciale gratie, geordonneert ende ordonneren bij desen, allen justicieren, officieren ende magistraten der geunieerde Nederlanden, *binnen den tijdt van eenen naestcommenden jaere*, *naer date van deesen*, gheene arresten, ter cause van obligatien, renthen ende schul-

1) De cursief gedrukte woorden zijn onderstreept.

den vande generale Staten, noch Staten van Brabant, opde voorss. goederen ofte personen vanden Staten, burgeren ofte ingesetene vanden lande ende steden van Brabant, met ons geunieert, toe te laeten; affdoende ende casserende diegheene, die ter cause voorschreven alreede gedaen sijn, mit alle tgeene daeraff es dependerende. Ende soe veele aengaet die arresten, die souden moegen gheschieden op de goederen ofte personen vanden burgeren ende ingesetene der stede van Antwerpen, vuyt crachte vande obligatien, renthen ofte schulden der voerschreven stede, *dieselve te houden in surceantie, den tijdt van drye maenden*, laetende die voorschreven Staten van Brabant, stadt van Antwerpen, burgers ende ingesetene van dyen, rustelick, vredelijck ende volcomelijck genyeten dese onse speciale gratie, sonder hem te doen ofte laeten doen, eenyghe moeyenisse, belet ofte swaericheydt: want wij sulcx bevonden hebben te behooren. Gegeven in onse generale vergaederinghe tot Delft onder onsen contresegel, den sevensten dach der maendt Mey, inden jaere ons Heeren duysent vijff hondert vier ende tachtich. Ende was onderteyckent E. van der Burch. Onderstondt gheschreven. Ter ordonnantie van mijnen heeren de generale Staten, ende was gheteyckent: M. Hennin.

CCCII. Brief van de Hofmeesters, raden en rekenmeesters van wijlen den Prins van Oranje, aan van Dorp, de Crequy en du Bosch. 27 Juli 1584.

Uitnoodiging om tegenwoordig te zijn bij de begrafenis van den Prins van Oranje.

Geen der drie genoodigden wordt vermeld in de

beschrijving van 'sPrinsen begrafenis bij van Meteren, deel IV. bl. 185 volgg. en Bor, boek XVIII bl. 57. tenzij Hector de Crequy, heer van Houlle, wordt bedoeld met den Jonkheer de Roules, die met Jo. van der Delff het tweede paard in den stoet geleidde.

Edele, vrome, discrete, zeer voorsienige Heere.

Nademael den almogenden Godt belieft heeft gehadt, toe te laeten, dat onsen genadichsten vorst ende heere, mijnen heere den Prince van Oraengien, hoochloffelijcker memorien, deser werelt deur de moordadige hant vanden minister vanden Coninck van Spaengien soude overlijden, ende dat den dach vande begravenisse van sijnen persoon is geleegt op heden acht dagen, den iij^en^ Augusti naestcommende, — hebben uwer E. wel willen versoecken, dat u believe tegen den voorss. dage alhier mede tijdelijck te erschijnen ende de voorss. begravenisse neffens anderen heeren ende edelen met de jegenwoordicheyt van uwen persoon te helpen vereeren. Waeroppe wij uwe antwoorde bijden brenger deser verwachten sullen. Ende nyet twijffelende, uwer E. en sal seer geerne de goede hant daeraene mede helpen houden, bidden Godt almachtich, na onse vriendelijcke gebiedenisse tuwaarts,

Edele, vrome, discrete, seer voorsienige heere, uwer E. te bewaren in lancduerig welvaren. Geschreven tot Delft, den xxvij July 1584.

Uwer E. goede vrienden

Die hoeffmeesteren, raden ende rekenmeesters van wijlen onsen Genadighen vorst, den Prince van Orangien.

J. Kinschot.

Adres;

Edelen. erntvesten, vromen zeer discreten heeren

Jo. Aernt van Dorp, heere van Maesdam, etc. Jo. Hector de Crequy, heere van Houlle, Jo, Jean Bosco, tsamen ende elcken van hen int bezondere

Haghe.

Na den dood van den Hertog van Anjou hadden de Staten Generaal Anthoine de Lalaing, heer van Mouillerie, en Johan van Asseliers naar Frankrijk gezonden, om den koning de successie der Nederlanden aan te bieden. Terwijl zij te Rouaan vertoefden, vernamen zij den dood van den Prins van Oranje, terwijl zij tevens van de Staten den last kregen, om aan den Koning te verzoeken dat hij eenen Gouverneur Generaal in 's Prinsen plaats zoude zenden. De Koning van Frankrijk ontving de gezanten niet, doch zond des Pruneaux naar Nederland, om aan de Algemeene Staten zijne meening kenbaar te maken. Den 22 Augustus verscheen de Fransche diplomaat in de vergadering der Staten, en verzocht, dat zij zoowel te zamen, als elke provincie afzonderlijk, voorstellen zouden doen en de voorwaarden opgeven, waarop zij den koning, als souverein zouden willen aannemen. Terwijl Brabant, Vlaanderen en Mechelen zich terstond bereid verklaarden, om den koning van Frankrijk de opperheerschappij op te dragen, waren de Noordelijke provincien, die den oorlog niet binnen hunne grenzen hadden, daartoe niet zoo spoedig genegen: vooral in Holland en Zeeland stuitte men op groote bezwaren. De Ridderschap van Holland vond de zaak zoo ernstig, dat zij verklaarde, daaromtrent niet te

kunnen besluiten, zonder dat ook de overige Edelen, die niet in de Ridderschap beschreven waren, daaromtrent hunne meening hadden gezegd. De vergadering der Ridderschap en Edelen van Holland kwam op den laatsten September bijeen, en stelde na rijp beraad het advies vast, dat door de Ridderschap in de vergadering der Staten van Holland werd voorgedragen: dit advies werd door de vergadering goedgekeurd en daarna door de Algemeene staten aangenomen (Bor. Boek XIX bl. 10 en volgg.).

Tot het bijwonen der vergadering van de Ridderschap en Edelen was ook van Dorp opgeroepen (Bor. t. a. p. bl. 22), en hij gaf daar uitvoerig en schriftelijk te kennen, wat naar zijn oordeel het meest met 's lands belangen strookte. Terwijl hij het inroepen van vreemde hulp onvermijdelijk achtte, ontraadde hij ten sterkste, die bij de koningin van Engeland te zoeken, maar spoorde hij de vergadering integendeel aan om den koning van Frankrijk onder zekere voorwaarden tot souverein te erkennen, zonder evenwel te verbloemen, dat eene verzoening met den koning van Spanje hem het meest gewenscht van allen voorkwam, zoowel voor de Noordelijke als voor de Waalsche provincien, mits vrijheid van godsdienst en behoud der privilegien verzekerd werden.

Het komt mij toch voor, dat het hierna volgend stuk, door van Dorp in de bovengenoemde vergadering moet zijn voorgedragen, want onder op de laatste bladzijde is door hem eigenhandig een concept gesteld voor het advies, dat door de Ridderschap in de Staten van Holland zoude worden uitgebracht: dat concept nu, kan alleen

in de vergadering zelf geschreven zijn, toen de daar aanwezigen hunne meening geuit hadden: het stuk, waarop dat concept geschreven is, was dus ter vergadering aanwezig, en van Dorp zal het daar wel om geene andere reden hebben medegebracht, dan om het aan degenen, die daar tegenwoordig waren, mede te deelen. Ik ontken daarbij echter niet, dat de aanhef van het stuk meer geschikt schijnt voor een geschrift, dat bestemd was, om door den druk openbaar gemaakt te worden. Het stuk is door een ander geschreven, behalve de laatste bladzijde, die van de hand van van Dorp zelf is; deze bevat de twee laatste alineas en het slot der daaraan voorafgaande.

CCCIII. Advies van van Dorp, uitgebracht in de vergadering der Ridderschap en Edelen van Holland, op 30 September 1584.

Nademael onse ghemeene zaeke in zulcken state is vervallen, dat billicx yderman behoirt zijn goit beduncken te berde te brengen, om dezelve wederomme te rechten, ten eynde elck biden zijnen mach bliven ende ontgaen, off de wreetheyt, die, mits onsen onderganck, den viant over ons zoude willen gebruicken, off dellend, diemen, nu meer dan oynt te voeren, in vreempde landen zoude moeten liden, ingevalle men tvaderlant wilde verlaeten: soe eist, dat ick, onderscreven, ghelet hebbende op tgene desen aengaende bij veele gheventileert werdt, oick bij dit jegenwoirdich geschrift, wel heb willen gheven mijn

advis, naermate van mijn begrijp, versouckende, dat alles int beste ghedudet ende genomen mach werdden.

Bide gheene, die nu ter tijt oichmerck slaen op den jegenwoirdigen stant der zaeken, werdt ghenouch als vuyt eenen mont gheseit, dat tenzij dezelve deur beter beleidt ende vuytheemsche hulp werdde gheassisteert, dat onsen onderganck voor de deure is. Eenige laeten hen oick duncken, dat bij de nieuw regeringe vanden Lantraidt in alles wel zulcke ordre zal connen ghestelt werdden, als tonser beschermenisse noedich is, zonder vuytheems hulp te behoeven; andere, sustinerende tcontrarie, seggen, dat wyt zonder vuytheemsch hulp, jegens den macht van Spaignen nyet en mogen houden staen; verstaen derhalven, dat wij behoeren in alre ijl daeromme vuyt te sien, daeraf eenige seggen bijden Coninck van Vranckrijck, andere bijde Coninginne van Ingelant, andere bijden Coninck van Denemarcken, jae sommige spreken (maer onder den duym) van met den Coninck van Spaignen te accorderen.

Wat raict de regeringe van den Landtraidt, die ontwifelick ghecomposeert is van treffelicke mannen: indien de ghemeen middelen tot alle nootwendicheiden vander oirloge mochten furnieren, ende dat haer ghebiet in zulcken acht ende aensien waer bide steden ende crijchsluyden, als wel noedich is, om tot heuren last ende instructie genouch te doen (hoewel dat zulcx maer en scijnt te dienen ten oirloge defensif, dwelck als een ineetenden kancker ordinaerlick een ruineuse vuytcompste voerbrengt), zoe mochten de ouderlingen deur middel van dien hem zelven versekertheyt beloven jegens dvuyterste quaet, ende de jongelingen hopen op eenige goede ende onvoerdachte veranderinge; maer het cortschieten vanden gelde, met de wederhoericheyt, diemen allenthalven can speuren, doet mij duch-

ten ende opineren, dat bij zulcke regeringe zonder luyster van meerder personnaige, onse ghemeen zaeke nyet en mach bliven staende.

Ghenomen dan, het werdde raidsaem bevonden, vuytheems hulp te versoucken, zoe resteert te letten, wiens hulp deser landen dienelicxt zouden zijn. Overslaende voor deerste den Coninck van Denemarcken, als wiens macht ons nyet en can helpen, alsmen wil considereren, dat om zijn eigen limiten te verdedigen, hij assistentie heeft moeten hebben ende versoucken vanden keurvorst van Saxen, mitsgaders vande stadt Lubeeck, ende dat bovendien, zoewel zijn crone, als alle ander doen ende laeten, staet int ghesach van zijnen adel.

Soe dient voirts ghelet opde hulpe, die te vercrigen zoude staen vuyt Ingelant. Te desen staet voor deerste te considereren, dat de Coninginne van vrouwelijcke passien ende onstantafticheiden nyet vrij en is; item, dat haere Ma^{t} passeert den ouderdom van vijftich jaeren, ende dat theuren overliden veel contendentien zullen zijn om de crone, ende consequentelick meer crijchsonrust ende veranderinge, danmen wel zoude connen scriven, jae wij hebben beleeft, dat diverssche Ingelsse heeren heure quade affectie nyet en hebben connen bedecken, ten sterfdage toe van hare Ma^{t}.

Boven desen, zoe heeft haere Ma^{t} stadelicke wake te houden, ende nyet zonder grooten costen, jegens de listige aenslagen vande favoriten der Coninginne van Scotlant, zoewel als van heure ghebannen heeren ende andere catholicquen, noch in haer rijck residerende, die doch bijden Coninck van Spaignen werdden aengehouden.

Dewijle oick God almachtich haere regeringe zulcx heeft begenadicht, dat haer rijck in neeringe, weelden

ende welvaren floreert, meer dan oynt te voren. Indien nu haere Ma^t haer om onsent wil openbaer viant quame te verclaren vanden Coninck van Spaignen, zoe zoude daer inde neringe groot mangel moeten vallen, dwelck wel oirsaeke mochte geven tot eene groitte beruerte.

Dit al tsamen gheconsidereert, ende daer benevens, datmen vooral, alst scijnt, van onse sterckten zoude moeten stellen in handen van Ingelssen, dat doch geen Ingelen en zijn, al waer dan haere Ma^t scoon gheneycht om dese landen te assisteren (waeraf nochtans voor dees tijt ende in meerder noot weinich ghebleken is), zoe en can ick nyet gheloeven, dattet zoude gedien met zulcken macht van volcke ende van gelde, als wel noedich is om den viant te offenderen ende tvelt te doen ruimen; ende zouden noch alsulcke hulpe moeten ontfangen ende ghebruict werdden binnen onse limiten, nyet zonder overlast, vuytteringe ende vercort in onse ghemeene middelen, waerdeur tkancker, daervoeren afgeseit is, meer ontsteken, ende onsen onderganck al te zeer ghevoirdert zoude werdden.

Belangende den Coninck van Vranckrijck: bij veele werdt bevonden, zoet oick bij mij doet, dat zijne assistentie ons alredienelicxt zoude wesen: eerst vuyt dien dat zijne Ma^t, verbiedende alle toevuer van victaille ende anders aen den viant, desselffs leger in groitte benautheyt zoude stellen; ten tweeden, aengesien dat, mits hem aentastende in Arthois, Henegouwen, Luxenburch oft Bourgoignen, oft machschien in versceiden oirtten, waertoe ontwifelicken zullen loepen ende helpen zoewel de Hugenoten als catholicquen; ende naer dopinie van sommige, zoe zal voor deerste den Artesien liever willen den Franchois met ghemoede aennemen, om int gebruick van sijne goeden te mogen bliven, zoe hij nu bij de twintich jaeren

geweest is, dan, doende wederstant, mits een langduerich oirloge in zijn oude ellend te vallen; ten derden, wesende dese provincien, jae al en waert maer Hollant ende Zeland, onder tgebiet van zijne Ma^{t}, soe can dezelve den viant de Indissche vaert tongebruick maeken, mits onder andere hem doende belet in den toevuer van tgene tot de toerustinge van zijne scepen noedich is; soude hem oick mogen afnemen den handel vanden zoutte ende van meer andere waeren ende dingen, daer den Spaignaert veel welvaréns vuyt raept, ende bij ghebreke van welcke, oick eenige beruerte in Spaignen zoude mogen ontstaen. Ende zoude zijne Ma^{t} deur middel van deen ende dander mettertijt zoe machtich werdden, dat noch Coninck van Spaignen, noch eenich ander potentaet, thooft jegens haer zoude derren heffen.

Als dan dese provincien onder deselve zijne Ma^{t} gecomen zouden zijn onder equitable condicien, tot vermeerderinge van oude privilegien, rechten, costumen, coophandel ende successie (waerinne voordachtelick ende met omsichte gehandelt moeste werdden), soe zouden, mijns bedunckens, dese landen zoe wel varen, ende om zijne Ma^{t} zoe naer bij haer te hebben, in meerder versekertheyt ende vrede zijn, dan oynt te voren.

Hierjegens seggen eenige: den Fransman is ontrou, bedriechlick ende in zijn regeringe onverdrachlick; is oick viant vande gereformeerde religie; hij mach verstant hebben met den Coninck van Spaignen, om, ons overgelevert hebbende, zijne Hugenoten beter tot zijnen wil te mogen crigen; item de Coninginne van Ingelant zal, overmits daccord metten Fransman, viant werdden van dese landen, waerdeur coop- ende haringkvaert te nyette zoude ghaen.

Dat den Fransman bedriechlick ende onverdraichlick

is (genomen tzij zoo), doch ist ghetal zeer cleen vande Coningen, die voor dees tijt hen goit ende eenvoudich gedragen hebben in heure regeringe; maer dewijle (mensschelick sprekende) ons, inden jegenwoirdigen noot der zaeken, nyemant eer ende beter can helpen, dan den Coninck van Vranckrijck, hebbende eenmael goede poincten op zijne Ma^t^ bevoirwaert, zoo zouden wij de diffidencie voor een deucht mogen ghebruicken, houdende altijts een oich in sentinelle op het strict onderhout derzelver poincten, waerinne onder andere ende inzunderheyt zoude helpen, dat, bij voirwaerde, gouverneur, hooftofficieren ende raiden zouden staen ter denominatie ende oick tot afstellen vanden heeren staten, alst hen zulcx goit dochte; alsoemen tot noch toe bevonden heeft, dat dezelve, als ghebenificieert wesende vanden prinche, deurgaens ghearbeyt hebben om zijnen dienst te voirderen, doude rechten ende vriheiden vanden lande te vercortten.

Dat den Coninck van Vranckrijck geweest is viant vande ghereformeerde religie, werdt genouch gehouden voor notoir; maer daervuyt en volcht nyet, dat zijne devocie zoo groot, vast ende geduerich zij, dat om nieuv landen ende luyden te vercrigen, zijne Ma^t^ nyet en zoude willen met eene gedoichsaemheyt dezelve favoriseren. Doch moet onderscheyt gemaict werdden tusschen erfondersaten ende nieuwe ondersaten, die onder zeker condicien zijne Ma^t^ hebben te erkennen: want aengaende derffondersaten, coninghen, jae heeren van veele minre qualiteyt en willen nyet liden, dat dezelve moetwillens hen yet nieuvs onderstaen, jegens het out herghebracht weesen der zaeken, ende heure auctoriteyt. Tghemeen spreeckwoort seyt, dattet al eens mans scult nyet en is, daer datter twee twisten ende kiven. Oft oick al met het woirt Goids zoude mogen verdediget werdden, tgene geduerende

het oirloge, zoewel in Vranckrijck, als hier te lande aengeheven ende tallen zijden bedreven is, daeraf zoude in desen, oft noot waer (als neen), wel veel geseit mogen werdden; doch hebben de Franchoisen elcander zoo mat ghemaict, dat hen ten weerzijde gheen moytte meer en lust, inden naeme dat zijne Ma^{t} noch onlancx liever ghewilt heeft, den tijt verlengen tot doverleveringe vande steden ende stercten, die de Hugenoten tot heure versekertheyt zijn bezittende, dan daeromme nieuv oirloge aennemen, jae is bovendien ende mede onlancx in aliancie ghetreden met alle de Cantons, waeraf dmerendeel nochtans volght de ghereformeerde religie.

Boven desen den Coninck van Vranckrijck, gebruickende die vriheyt, zoe hij doet, van bisdommen, abdien ende andere geestelicke goeden te geven aen weerlicke personen, tot een mercede ad vitam, en can nyet gheacht werdden, te staen in zulcke subjectie vanden Paus ende zijne adherenten, dat hij wesende bij contracte heer van dese landen, aldaer nyet en zoude moegen toelaten dexercitie vande ghereformeerde religie, als wel is ende staet den Coninck van Spaignen, die, zoe hij zulcx yetwes attempteerde, ghescapen waer deur dinquisitie ende geestelicheyt, zijne ondersaten, omgebracht, oft vuyt zijn rijck verdreven te werdden.

Maer alle dese redenen ende consideratien overgheslagen, soe zij ghelet, dat wesende den Coninck van Vranckrijck eenmael voor heer deses landts aengenomen, om van dezelve versekert te moegen bliven, hem zal moeten dragen als een protecteur van die vande religie, als wesende degeene, die nimmermeer spaensghesint, of yet zullen aenrechten, dat den Spaignert tot voirdeel zoude ghedien. Ende off men scoon eenige quade practique quame te speuren, het

waer dan int handelen of daernaer (waeraf ons toesicht bevolen is), zoe cunnen den handel off afslaen oft anderssins sich daerjegens stellen, zoemen jegens tvoornemen vanden Coninck van Spaignen wel heeft gedaen; altijts zalmen, mits den handel, al en quame zij nyet ten effecte, zulcx profijt doen, dat den viant zijn voornemen zal moeten veranderen, ende steets het oich houden op Arthois ende Henegouwen; hierentusschen wertter zooveel tijts ghewonnen, ende binnen denzelven mach eenich beter ordre in onse zacke werdden gestelt, oft yet anders onbedachts voorvallen, waerdeure dezelve in meerder versekertheyt ghestelt zoude moegen zijn, dan zij nu is.

Dat den Franchois verstant zoude hebben metten Spaignaert, en is emmers nyet te ghelooven, want bovendien, dat zij in alle propoosten, daert passe geeft, elcanderen noemen anchiens ennemis, die wat gesien ende ghelesen heeft, die weet wel, dat potentaten concurrerende in qualiteyt, ende naburen wesende, altijts, tzij bedectelick oft opentlick, aerbeiden elcanderen een voirdeel af te zien, om reputatie ende vermeerderinge des rijcx te beletten. Zulcx is onder andere wel gebleken aende Ligue, die de Paus met veele potentaten ghinck maeken, zoe haest als Coninck Franciscus gevangen was voor Pavie, al om den macht van Keiser Carolus te toemen, ende denzelven tot appoinctement te pramen. Doch en heeft den Franchois op dees tijt nyet ter werlt meer suspect te houden, dan den macht vanden Spaignaert, insunderheyt zoe hij over dese landen absolutelick quaeme te heerschen, daer anders, hebbende den Franchois onder hem dese landen, nyet alleene voor zijne nabueren ontsichlick zoude wesen, nemaer, alsoe apparentelick deur middel vandien de reputatie vanden Spaignert bij zijne ondersaten in Italien ende elders

voirt meer weinich zoude gelden, zoe zoude bij occasie des Fransmans staet groetelicx vermeerderen, ende eyntelick de crone tot de monarchie mogelick wesen. Overzulcx en ist nyet geloeflick, dat den Franchois in desen yet ten besten vanden Spaignert zouden willen doen

Dat de Coninginne van Ingelant, overmits accord metten Coninck van Vranckrijck, viant zoude werden van dese landen, etc. en can mede in mij nyet vallen, want zoe haere Ma^{t} zulcx opnaem, zoe most zij haer oick wapenen, ende viant verclaren jegens onsen protecteur. Certeyn, indien haere Ma^{t}. oirlochslustig waer, dewijle dezelve actie pretendeert aende Crone van Vranckrijck, alst blijct bij haere ordinarise tijtle ende inscriptien, tzoude haer beter vougen, daeromme den oirloge aen te nemen, dan om eens handelswil, die, als wesende tusschen andere besloten, haer nyet en raickt; maer alsoe zulcx tot nochtoe naeghelaeten, jae nyet eens getracht en is, om Calis wederomme te gecrigen, hoe scoon dat oick doccasie, overmits dinlants oirloge van Vranckrijck daertoe gedient heeft, wien zalment anders wijten, dan onmacht, oft ten minsten defiance van sich zelven, welcke defiance noch meerder zal vallen, als den Coninck van Vranckrijck met dese landen verrijckt ende versterct zoude zijn; ende op alles wel ghelet, zoe en staet ons van dier zijde nyet te vresen, jae haere Ma^{t}. zoude billicx liever willen, dat wij met den Franchois handelen, dan metten Spaignert, als zeker wesende, dat Ingelant zal aenstaen, zoe wanneer den Spaignert dese landen wederomme voor hem zoude hebben.

Maer indien Frans- ende Ingelsman heure machten tsamen wilden vougen, om ons te helpen, zoe wel waer te wenschen, tselve zoude wel het ghereetste

middel zijn, om een cort eynde van doirloge te maeken; dan hoe oft waervoeren zulcx zoude toegaan, tzelve zoude, mijns bedunckens, bij de heeren staten behoeren gestelt te werdden aen tgoit bevinden vanden Coninck van Vranckrijck, omme te scuwen alle jalousien, want zoe nyemant twee heeren te passe en can dienen, — indien in den handel yet merckelicx voirts ghestelt werdde, daer den Franchois nadeel, ende den Ingelsman voirdeel in conde rekenen, daer vuyt zoude quade misvertrouwen ende andere inconvenienten moegen ontstaen.

Ende dair eenige hem laeten duncken [1]), datmen vanden Coninck van Spaignen wel zoe goede condicien zoude verwerven, als van eenich ander potentaet, daertoe allegerende veele pregnante redenen ende consideratien: tselve waer wel eene wensselijcke zaeke, zoe voor ons, als voirde andere landen ende steden, die nu met versceiden ruineuse condicien onder zijn ghebiet ghereduceert zijn; als dan den Coninck wilde ende mochte toelaten dexercitie vande ghereformeerde religie, ten minsten in eenige provincien ende steden, met restitucie van goeden, rechten, privilegien ende usancien, ende, tot versekertheyt van dien, eerst de vuytheemsche doen vertrecken, alle hooftofficieren ende raiden laeten bliven in heure officien, ende den gouverneur te staen ter denominatie vanden staten, met meer andere condicien, daermen de versekerheyt mede mochte verstercken. Maer daernaer te vernemen, in dese conjuncture, most deur eenen derden secretelick ende voorsichtelick gedaen zijn, anders, alst aenden dach quaeme, dat zulcx

1) De kanselier van Brabant, Liesveld, vroeger een ijverig aanhanger van den Prins en de Staten, raadde thans dringend aan, zich met koning Philips te verzoenen (Strada deel VII, bl. 417).

gedreven werdde bij toestaen van de Staten, zoe zoude den Coninck van Vranckrijck, oft Coninginne van Ingelant, met wien van tween men zal willen handelen, ons wel te recht besculdigen van quader trouwe, ende van vrienden vianden werdden; ende waer oick te beduchten, dat de ghemeente alle hope van hulpe alsoe verloren hebbende, alsdan tumultuarie metten handel zouden voirtsvaren, tonser eeuwiger verdervenisse.

CCCIV. Concept voor het advies der Ridderschap en Edelen te geven in de vergadering der Staten van Holland. Door v. Dorp eigenhandig op bovenstaand stuk geschreven.

Dit concept komt in hoofdzaak, hier en daar zelfs letterlijk, overeen met het door de Ridderschap in de Staten-vergaring gedaan voorstel, te vinden bij Bor, Boek XIX bl. 32. Op een punt echter is een aanmerkelijk verschil tusschen beide stukken: in het concept wordt voorgesteld, dat het met Frankrijk te sluiten verdrag onderworpen zoude worden aan de goedkeuring van Koningin Elisabeth; in dit opzicht is het gewijzigd, daar van die goedkeuring in het advies zelf geene sprake is.

De Ridderschap ende Eedelen, naer voirgaende bescrivinge ghedelibereert hebbende op tgene hen gheproponeert is gheweest, belangende wiens hulp men alderbest zoude moegen aensoucken om dese landen te stellen in versekerheyt jegens tgewelt ende aen-

slagen vanden Coninck van Spangnen, hebben gheresolveert: dat men vervolgens voorgaende aensouck, ghedaen bijden Coninck van Vranckrijck, zulcx zal continueren, ende te dien eynde (mede naevolgende de begeerte van de Coninginne van Ingelant) eerstdaichs eenige deputeerdens zeynden te Bouloigne, gheinstrueert, alst behoirt voor tgemeen besten vanden lande, ende voirts ghelast van geen tractaet te besluten, dan bij voirwete ende goitbevinden vande Coninginne, oft die van heuren raide, die sich daer mede zullen vinden; ende dat bij tselve tractaet de vrientschap met de Crone van Denemarken ende Hanzesteden, ende consequentelick onse zeevaart, onverhindert mach bliven.

Nadat het advies der Ridderschap in de Staten van Holland was aangenomen, en daarna dienovereenkomstig door de Algemeene Staten was besloten, werden door de verschillende gewesten personen, die tot de aanzienlijkste en kundigste mannen der provincie gerekend konden worden, aangewezen om als gezanten naar Frankrijk te vertrekken. Hunne namen worden vermeld door Bor, boek XIX. bl. 32; Hooft, boek XXI, bl. 944. Wagenaar deel VIII, bl. 55. v. Meteren, deel IV. bl. 224. Bij geen dezer schrijvers vind ik melding gemaakt van de benoeming (behalve van Casembroot en van Dorp) van den Heer van Mathenesse door Holland, die uit het hieronder medegedeelde (n°. CCCXXXIX) blijkt: wellicht wordt hij niet genoemd, omdat hij weigerde die commissie op zich te nemen, Evenmin komt de naam van Junius de Jonge bij een der

genoemde schrijvers onder de gezanten voor, hoewel hij niet alleen benoemd werd, maar inderdaad als gezant met de anderen de reis naar Frankrijk mede maakte: (n° CCCXXVIII, CCCXXXIII). Bor echter (t. a. p. bl. 56) vermeldt zijn onderteekening, als gezant wegens Brabant, onder de voorstellen, die den Koning van Frankrijk werden gedaan; hij voegt daarbij, dat die voorstellen door al de gezanten onderteekend werden (behalve dan toch die van Utrecht, Friesland en Mechelen); daar hij Johan Hinckaert onder de gedeputeerden voor Brabant niet noemt, en ik diens naam ook verder in geen enkel stuk, de legatie betreffend, vermeld vind, vermoed ik, dat deze door Junius de Jonge is vervangen.

CCCV. Brief van des Pruneaux aan de Algemeene Staten, 13 November 1584. Ongeteekende copie.

Des Pruneaux, die met brieven der Staten aan den Koning was vooruitgereisd (Bor. t. a. p.), meldt, dat hij die brieven aan zijnen meester heeft overhandigd, en dat deze de gezanten in gehoor zal ontvangen.

Copie de la lettre du Sr Despruneaux aux Estatz generaulx.

Messieurs. Jay presenté voz lettres a sa Majesté, quy ma commandé vous faire scavoir, quelle donnera favorable audience aux deputez que mandez vouloir envoyer vers icelle, comme sa court a accoustumé

destre ouverte a tous ceulx qui y vouldront venir [1]); et que lors elle respondra a tout ce que luy escripvez. Messieurs, je luy ay fait entendre votre bonne volunté en son endroict, dequoy elle vous remerchie, et aussy lestat ou se retreuvent voz affaires. Et daultant que mandiez, voz deputez estre icy incontinant apres moy, tout est remys la. Croyez, Messieurs, qu'en tout, ou je pourray vous faire service, je le feray de bon coeur. Il me samble estre le meillieur, que messieurs voz deputez dessendent a Dieppe, Sa Maté pourra estre en ces quartiers la; et de Calays auroient grand chemin a faire et incommodez de montures; le Sr de l'Escalle vous en dira davantaige; qui me fera supplier Dieu,

Messieurs, vous donner ses sainctes graces et bientost entiere prosperité. De Parijs, le xiije jour de Novembre 1584. Plus bas estoit escript: votre obeissant et prest a vous faire humble service, signé R. Sorbies. Post data: Messieurs, je nay voulu faillir, ayant sceu lintention de sa Maté, vous depescher ce porteur expres. La superscription estoit: Messieurs, Messieurs les Estatz generaulx des provinces unies des Pays-Bas. Ra xxij Novembris 1584.

CCCVI. Brief van de Algemeene Staten aan den Koning van Frankrijk, 3 December 1584. Ongeteekende copie.

De gezanten waren niet zoo spoedig gereed tot

---

1) Kort te voren had de koning evenwel geweigerd, de nederl. gezanten la Mouillerie en Asseliers in gehoor te ontvangen.

vertrekken, als des Pruneaux dat had verwacht, „want op het concipieren vande capitulatien, „instructien, etc. oock veele hacquetten waren „gevallen" (Bor. t. a. p.). Bij dit schrijven geven de Staten kennis aan den Koning, dat hunne gezanten hem de souvereiniteit over de Nederlanden komen aanbieden.

Sire.

Copie.

Suivant la tres humble responce, qu'avons faicte a votre Maté par le sieur d'Espruneaux, les deputez des provinces de Brabant, Gueldres, Flandres, Hollande, Zeelande, Utrecht, Frise et Malines sen vont trouver votre Maté pour impetrer dicelle certains articles et conditions, quilz ont en charge de proposer en toute humilité a votre Maté, soubz lesquelles lesdictes provinces sont unanimement resolues daccepter votre Maté pour leur Prince et Seigneur, et se jecter entre ses bras, comme tres humbles vassaux et subjects, pour estre deffendues contre le Roy d'Espaigne et ses adherens, regies et gouvernées en leurs anciens droictz et privileges, et maintenues en la liberté de leur religion et consciences, comme votre Maté sera servie dentendre plus amplement diceux, noz deputez. Supplians aultresfois tres humblement votre Maté, quil plaise a icelle octroier auxdictz deputez toute favorable audience, laquelle attendons et esperons de laccoustumée clemence royalle de votre Maté et que icelle vouldra sur tout se resouldre benignement et liberalement, ainsy que votre Maté aura entendu par ledict Sr des Pruneaux, et fera encoires davantaige par ces deputez la necessité en aucunes desdictes provinces la requerir, nous assistant de prompt se-

cours, quelles ont de besoing. A cest effect, prians Dieu,

Sire, etc.

de la Haye, ce iij^e^ Decembre 1584.

CCCVII. Brief van de Algemeene Staten aan de Koningin moeder, Catharina de Medicis, 3 December 1584. Ongeteekende copie.

De Staten verzoeken de voorspraak der Koningin Moeder bij den Koning.

Madame.

Copie.

Comme presentement noz deputez partent vers France, pour trouver le Roy treschrestien, et impetrer de sa Maté certains conditions et articles, quilz ont en charge de proposer en toute humilité a sa Maté, sur lesquelles les provinces de Brabant, Geldres, Flandres, Hollande, Seelande, Utrecht, Frise et Malines sont unanimement resolues daccepter sa Maté, pour leur Prince et Seigneur, et se jecter entre ses bras, comme ses tres humbles subjects et vassaux, pour estre deffendues contre le Roy dEspaigne, et gouvernées en leurs anciens droictz et privileges et maintenues en la liberté de leur religion et consciences, nous supplions tres humblement votre Maté, quil plaise a icelle interceder vers sa Maté, afin quelle octroye auxdicts deputez toute favorable audience, et prenne sur tout une benigne et favorable resolution. Ainsy que votre Maté aura entendu par le sieur Despruneaux la necessité en aucunes desdictes provinces la requerir, et avons enchargé nozdictz deputez le remonstrer davantaige tres

humblement a votre Mat^{é}, sur la souffisance desquelz nous nous remectons, prians le Createur,

Madame, etc.

de la Haye, ce iij^{e} de Decembre 1584.

de votre Majesté

A la Royne, Mere du Roy.

Tres humbles et tres affectionnez serviteurs,

Les Estatz generaulx, etc.

CCCVIII. Brief van de Algemeene Staten aan den Koning van Navarre [1]), 3 December 1584. Ongeteekende copie.

De Staten verzoeken zijne voorspraak bij den Koning van Frankrijk.

Sire.

Copie.

Comme presentement noz deputez partent vers France, pour trouver le Roy treschrestien, et impetrer de sa Mat^{é} certains conditions et articles, quilz ont en charge de proposer en toute humilité a sa Mat^{é}, sur lesquelles les provinces de Brabant, Geldres, Flandres, Hollande, Zeelande, Utrecht, Frise et Malines sont unanimement resoluz daccepter sa Mat^{é} pour leur prince et seigneur, et se jecter entre ses bras, comme ses tres humbles subjectz et vassaulx, pour estre def-

---

1) Deze brief komt niet voor op den inventaris der stukken, die de Gedeputeerden ontvingen (n^{o} CCCXI).

fendues contre le Roy dEspaigne, et gouvernées en leurs anciens droictz et privileges, et maintenues en la liberté de leur religion et consciences, nous supplions tres humblement votre Maté, quil plaise a icelle interceder vers sa Maté, affin quelle octroye ausdicts deputez toutte favorable audience et prengne sur tout une benigne et liberalle resolution, ainsy que votre Maté jugera convenir a la gloire de Dieu et conservation de notre estat; et nous obligera votre Maté luy demourer a jamais tres humbles serviteurs, que cognoist le Createur, qui doint a votre Maté.

Sire, en parfaicte santé, longue et heureuse vie; escript a la Haye, en Hollande, le iij^e de Decembre 1584.

de votre Majesté

Tres humbles et tres affectionnez serviteurs,

Les Estatz generaulx des provinces unies des Pays Bas.

Par ordonnance desdicts Estatz.

Au Roy de Navarre.

CCCIX. Brief van de Algemeene Staten aan den Prins van Espinoy. 3 December 1584.

Terwijl ik van de boven medegedeelde brieven aan de Koningin Moeder en den Koning van Navarre geen gewach vind gemaakt, vermelden Bor, Hooft en van Meteren, dat de gezanten brieven medekregen voor den Prins van Espinoy, waarin zijne hulp werd ingeroepen. Bor deelt daarenboven nog mede, dat de gezanten bij hunne aankomst te Abbeville dat schrijven aan den Prins toezonden. Bor, boek XIX, bl. 53.

Behalve deze stukken vind ik nog twee brieven, door Aerssens onderteekend en gesloten geweest met het zegel der Staten (hetzelfde dat boven (n° CXXXVI) als dat van den Landraad is beschreven), doch zonder adres, aanvangende met het woord: Monseigneur, waarin de hulp en voorspraak van den geadresseerde, zijne bloedverwanten en vrienden ten voordeele van de gezanten gevraagd wordt. Van die brieven vind ik daarenboven een copie (al die stukken zijn van dezelfde hand) met de volgende aanteekening aan het hoofd: „Depesché dix lettres de ceste „teneur: assaveoir iiij sur le tiltre de Monseig- „neur et six sur Monsieur." Op den hieronder mede te deelen inventaris van stukken, komen slechts 5 brieven met Monsieur voor, maar daarentegen nog brieven aan den Hertog van Montpensier, Biron en des Pruneaux. De Gezanten kregen ongetwijfeld die brieven mede, om ze te adresseeren aan aanzienlijke heeren van het fransche hof, wier voorspraak hun gewenscht zoude voorkomen; uit de omstandigheid echter, dat onder de papieren van van Dorp alleen twee dier brieven in originali worden teruggevonden, mag worden afgeleid, dat de gezanten niet veel gebruik er van zullen hebben kunnen maken, want de overige gezanten kunnen er even zoo goed als van Dorp eenige van onder zich gehouden hebben.

Copie.

Monseigneur.

Comme noz deputez partent presentement vers France, pour trouver le Roy tres chrestien, et impetrer de sa Ma^té certains conditions et articles, quilz ont en charge

de proposer en toute humilité a sa Mat[é], sur lesquelles les provinces de Brabant, Gueldres, Flandres, Hollande, Zeelande, Utrecht, Frise et Malines sont unanimement resolues daccepter sa Mat[é] pour leur prince et seigneur, et se jecter entre ses bras, comme ses très humbles vassaulx et subjects, pour estre deffendues contre le Roy dEspaigne, et gouvernées en leurs anciens droictz et privileges, et maintenues en la liberté de leur religion et consciences; et nous aiant votre Ex[e] insinué ce party luy estre agreable et le trouver bon, estimant avec nous, sa Mat[é] estre celluy (apres Dieu) qui nous poeult secourir et mectre remede et fin a notre mal, promectant partout nous assister en ceste negotiation, et aultrement, comme vray compatriot, courrant une mesme fortune avec nous, y aiant eu tres grand interest: prions bien fort, que votre Ex[e] veuille ayder nozdictz deputez de son bon advis et conseil, et tenir la main, comme a sa propre cause, afin quilz peuvent obtenir de sa M[té] favorable audience, et impetrer dicelle sur tout une bonne et desirée resolution; emploiant votre Ex[e] a ceste fin ses meilleurs amis, et ceux quil jugera avoir le plus de credit auprez de sa Mat[é], affectionnez a notre cause, et nous obligera votre Ex[e] de recognoistre envers luy le bien et faveur que recevrons en cecy et tout le pays, partout ou il vous plaira nous employer, ainsy que feront plus amplement entendre a votre Ex[e] noz deputez, sur la souffisance desquelz nous nous remectons, prians le Createur, de vous donner,

Monseigneur, etc. de la Haye, ce iij[e] jour de Decembre 1584.

de votre Ex[e]

A Monseigneur — tres affectionnez en service.

Monseigneur le Prince — Les Estatz generaux, etc.

d' Espinoy. — signé Aerssens.

CCCX. Voorwaarden, door de Algemeene Staten vastgesteld, waarop de Koning van Frankrijk als souverein zoude worden aangenomen.

Volgens Hooft en Bor kwamen de voorwaarden door de Staten vastgesteld, toen zij den heer des Pruneaux en anderen vertoond werden, zoowel wat vorm als inhoud betreft, dezen zoo onaannemelijk voor, dat de Gezanten, hoewel schoorvoetend, omdat zij hun last te buiten gingen, doch van den anderen kant vreezend, dat zij onverrichter zake zoude moeten vertrekken, de voorgestelde wijzigingen aanbrachten. Bij beide schrijvers worden de voorwaarden gevonden, die den Koning werden aangeboden, doch niet de door de Staten oorspronkelijk vastgestelde redactie.

Les Estatz Generaulx des Provinces Unies du Pays Bas, et nommement Brabant, Geldre, Flandre, Hollande avecq Westfrize [1]), Zelande, Sutphen, Utrecht, Frise et Malines, estans resoluz, en general, et en particulier, de recevoir le Roy Treschretien pour leur Prince et Seigneur, sur bonnes et raisonnables conditions, supplient sa Maté treshumblement, de leur accorder ce qui sensuyt.

Premierement, que sa Maté acceptera et possedera pour soy et ses successeurs legitimes a la couronne, lesdictes provinces et pays, a telz droictz, tiltres et

1) De woorden „avecq Westfrize" zijn later boven den regel bijgeschreven. „De naam van Westfriesland begon, omtrent deezen „tijd, wederom in gebruik te raaken, om te betekenen het Noordelijk „gedeelte van Holland" (Wagenaar, deel VIII, bl. 59, noot).

preeminences, comme lEmpereur Charles cincquiesme les a accepté et juré, soubz les conditions toutesfois qui sensuyvent. Asscavoir, que sa Maté et ses successeurs a ladicte coronne, maintiendront et gouverneront lesdicz pays, manans et habitans d'iceulx, aussy les deffendront contre tous et quelconcques leurs ennemis, et nommement contre le Roy dEspaigne, Malcontens et leurs adherens, ausquelz sa Maté fera la guerre, avecq toutes ses forces et puissance, par mer et par terre, sans faire avecq iceulx aucune paix ou tresves, sinon du consentement des Estatz Generaulx desdictes Provinces.

ij Et principalement sera esdictz pays conservé et maintenu lexercice de la religion reformée, ainsy quelle est a present publicquement exercée esditz pays, sans qu'icelle pourra estre changée, ou aultre religion esdictz pays exercée, pourveu toutesfois, que personne ne sera recerché en sa concience.

iij Sa Maté confirmera, maintiendra et fera maintenir tous privileges, droictz, franchises, coustumes, usances, traictez et contractz desdictes Provinces en general et de chacune Province, ville, membre, villaiges, manans et inhabitans diceulx, en particulier.

iiij Item tous traictez, confederations et alliances de la maison de Bourgoigne et des Pays-Bas, ou daulcune desdictes Provinces, villes et membres dicelles, tant avecq le St Empire, le Royaulme de France, dAngleterre, dEscosse, dEnnemarcq, les villes de lHanze Teutonicque et aultres villes imperiales, que daultres, si avant quilz ne soient preiudiciables aux droictz et preeminences accordées a sa Maté, par le present traicté.

v Et afin que lesdictz pays puissent estre gouvernez soubz lobeissance de sa Maté en bonne concorde, seureté, police et justice, plaira a sa Maté commectre pour Lieutenant, Gouverneur et Capitaine general ung

Prince de son sang, ou aultre Seigneur de qualité et nom, et lez icelluy establir et continuer ung conseil dEstat des naturelz desdictes Provinces icy contractantes respectivement. Lesquelz Lieutenant et Conseil seront agreables aux pays et de la religion reformée, et residant esdictes Provinces; et leur baillera sa Maté, avecq ladvis des Estatz Generaulx, instruction pertinente, selon laquelle ilz auront a se reigler, et feront le serment destre fidelz et loyaulx a sa Maté et ausdictz pays, et dobserver en et par tout ce present traicté, et pardessus ce lesdictz Conseilliers, que pour obtenir lesdictz estatz ou offices, ilz n'ont rien donné, ne promis, directement ou indirectement.

Il plaira a sa Maté, a la fin que dessus, de continuer vj
et commectre de nouveau les presens Gouverneurs des Provinces particulieres, lesquelz et tous aultres Gouverneurs des Provinces contractantes et leurs successeurs es Gouvernemens pourvoieront au nom et de la part de sa Maté, avecq les députez des Estatz dicelles respectivement a lesseurance et deffense des pays, villes, fortresses, et manans d'iceulx, et a toutes aultres choses, estans de la charge et disposition desdictz Gouverneurs, et feront lesdictz Gouverneurs serment destre fidelz et loyaulx a sa Maté et ausdictz pays, dobserver ce traicté, et de n'avoir donné ne promis, comme dessus.

Et quand quelque Gouvernement desdictes Provinces, vij
ou aucun aultre des offices principaulx sera vacant esdictz pays, les estatz de la Province, ou cela escherra, denommeront deux personnaiges qualifiez, desquelz sa Maté commectra lun, qui fera semblable serment.

Sa Maté ne mectra, ny souffrira estre mis es villes viij
ou fortresses desdictz pays, aucunes garnisons, qu'avecq prealable consentement des Estatz des respectives Provinces, ou leurs deputez, et seront lesdictes garnisons

des [1]) naturelz desdictz pays, et aultres agreables ausdictz Estatz ou leurs deputez, et ne fera bastir esdictz pays aucuns chasteaux ou fortresses, ny redressera les ruinéz ou demoliz, sans samblable agreation des Estatz desdictes Provinces respectivement.

ix Sa Maté fera esdictz pays, Provinces, villes et membres diceulx administrer droict et justice, ensemble tous aultres affaires politicques par les meismes officiers, juges et magistratz, sur les instructions et ordonnances, comme il se faict a present, ne fust que les Estatz daucunes provinces requissent, que changement y soit faict, auquel cas sa Maté, suivant les privileges et anchienne coustume dicelles y pourvoiera avecq ladvis desdictz Estatz, comme pour la meilleure expedition de justice et selon droict sera trouvé convenir, sans toutesfois prejudicier aux aultres. Et quand aucuns offices, magistratz ou charges publicques, estans a labsolute disposition des Gouverneurs particuliers des Provinces, seront vacans, iceulx seront donnez et conferez par iceulx Gouverneurs a vertueuses, fideles, bien qualifiées personnes, estans de ladicte religion reformée et naturelz desdictz pays, avecq commission pertinente, lesquelz semblablement feront le serment, tel que dessns.

x Et ne seront avancez ou admis a aucuns offices ou magistratz, ceulx qui durant ces troubles ont eu commandement de se retirer, les banniz, ou deportez de leurs offices, ou qui aultrement ont tenu le party de lennemy.

xj Sa Maté acceptera les domaines desdictz pays, en tel estat, et avecq les charges, dont ilz sont presen-

---

1) De woorden: „et seront" tot „des" zijn door Aerssens boven den regel bijgeschreven, ter vervanging der woorden „qui seront", die zijn doorgehaald.

tement affectez, et ne mectra sus aulcunes impositions, qu'avec prealable, legitime consentement des Estatz.

Les Estatz Generaulx sassambleront tous les ans, xij
au premier jour de May en lune des Provinces contractantes, pour parensamble adviser, deliberer et resouldre des affaires, concernans le service de sa Maté et bien desdictz pays; et pourra pardessus ce, sa Maté ou son Lieutenant general et conseil dEstat, convocquer lesdictz Estatz en lune desdictes provinces, tant de fois, quil luy plaira. Neantmoins les Estatz de chacune province en particulier, se pourront assambler et convocquer leurs membres, toutes et quantes fois, que bon leur semblera, sans que pour ce ilz aient besoing, dimpetrer ou attendre aultre consentement.

Sa Maté rengera soubz son obeissance les villes et xiij
plat pays desdictes Provinces, a present occupez par les ennemiz, et les joindra aux Provinces, soubz lesquelles ilz resortent, et alors y sera lexercice de ladicte religion aussy permis. Et viendront toutes les Provinces contractantes aux legitimes successeurs et possesseurs de la coronne de France a jamais soubz les conditions de ce traicté, sans quelles puissent en tout ou en partie estre separées, ou esclissées lune de laultre, ou de ladicte coronne, soit par traicté de paix, mariaige, appennaige, eschange, partaige ou aultrement.

Les manans et habitans de ces pays seront tenuz xiiij
et reputez touchant le droict d'aulbaine, les successions, lentrée et sortie de toutes denrées et marchandises, ensemble tout ce que concerne le faict du trafficque au Royaulme de France, comme naturelz dicelluy.

Il plaira a sa Maté tenir pour bon et vaillable tout xv
ce que par les Estatz Generaux, et de chacune Province en particulier, a este ordonné, statué, decreté

et faict, et ne permectra, que personne soit molestée par voye de droict ou de faict, pour aucune chose, passée durant ces troubles, soit a cause de la religion, ou des guerres, ou qui en depend.

xvj Il plaira aussy a sa Maté ratifier et confirmer tout ce que feu Monseigneur le Prince dOranges, de haulte memoire, a faict par advis, consentement ou pouvoir a luy donné par les Estatz Generaux ou particuliers.

xvij Les Estatz Generaux, et de chacune Province en particulier, pour se delivrer des charges et debtes par eulx contractées, et a contracter respectivement, pourront continuer, imposer, et employer, aussy augmenter, diminuer et abolir tous telz moyens de contributions, comme entre eulx ilz pourront consentir et accorder.

xviij Et comme durant la guerre plusieurs debtes sont esté faictes, a la charge des Estatz Generaux, esquelles les Provinces, villes et membres desunies et occupées par les ennemis, sont tenues avecq lesdictes provinces contractantes, plaira a sa Maté, tenir la bonne main, a cequ'icelles, estans rengées soubz son obéissance, aident a payer lesdictes debtes.

xix Pareillement, comme pour les longues guerres, soustenues par mondict Seigneur le Prince, icelluy auroit esté constrainct de faire grandes levées, pour lesquelles seroit encoires redebvable en Allemaigne et ailleurs envers pluisieurs Princes, Seigneurs, Gentilzhommes et gens de guerre, dont toute la maison de Nassau seroit grandement endommagée et interessée pour les debtes, rentes et interestz, a raison de quoy aucunes Provinces, meismes de Brabant et Flandre, auroient, suyvans ce qui a este stipulé par la pacification de Gand, accordé audict Seigneur Prince aucunes terres et Seigneuries, quil plaise au Roy, confirmer lesdictes cessions et accordz, faictz par lesdictes Pro-

vinces, ensemble toutes aultres donations faictes a son Excellence et ses enfans: aussy tenir la main a ce questans les Provinces tenans presentement le party contraire, rengez soubz son obeissance, icelles donnent ayde et assistence pour lacquictement desdictes debtes.

Et daultant que lesdictes Provinces, tant en general que chacune dicelles en particulier respectivement, ont pluisieurs obligations a la memoire de mondict seigneur le Prince dOrenge, supplient lesdictz Estats tres humblement sa Maté, de vouloir donner contentement favorable pour raison desdictes obligations a Madame la Princesse, Messieurs les enfans et la maison de Nassau. xx

Il plaira a sa Maté dentretenir et faire entretenir bonne amitié avecq le St Empire, les Royaulmes dAngleterre, dEscosse, Dennemarcquen, les Princes dAllemaigne, les villes de la Hanze Teutonicque et Imperiales, ensemble tous aultres voisins et alliez desdictz pays. xxi

Il plaira aussy a sa Maté, soubz ces meismes conditions, recevoir les aultres Provinces unies, non reconciliées au Roy dEspaigne ou son Lieutenant gouverneur, qui desireront se renger soubz lobeissance de sa Maté, et acceptant les aultres, ne leur accorder conditions prejudiciables a ce traicté, ne aux Provinces contractantes, ny membres dicelles. xxij

Et de recevoir les Provinces, villes et membres contractantes a ces presentes conditions, sans en accorder daultres a aucunes d'icelles, sinon par consentement des Estatz desdictes aultres Provinces. xxiij

La Royne dAngleterre et Roy de Dennemarcken seront requiz de vouloir trouver bon le present traicté. xxiiij

Sa Mate promectra et jurera aux pays en general et particulier, ensemble aux villes, membres et ma- xxv

nans dicelles, dobserver, et faire entretenir tous lesdictz poinctz et articles; reciprocquement les Estatz, villes et manans desdictz pays jureront destre fidelz, loyaulx et obeissans a sa Maté, comme a leur Prince et Seigneur.

xxvj Et afin que ce traicté soit ferme, stable et inviolable a jamais, il plaira a sa Maté dordonner, quil soit omologué, publié et enregistré en toutes et chacune des cours Souveraines et parlementz de sondict Royaulme, ensemble es parlemens et cours provinciaux desdictz Pays-Bas, et enoultre confirmé par tous aultres moyens deuz et raisonnables, et en la meilleure forme et maniere, que selon les coustumes et usances dudict Royaulme et provinces sera trouvé plus vaillable.

xxvij Et a la premiere fois, que sa Maté sera servie de convocquer les Estatz Generaulx de son Royaulme, plaira a icelle, aussy ordonner, que ce traicté soit trouvé bon et ratifié par lesdictz Estatz generaulx du Royaulme de France, en la meilleure et plus asseurée forme.

Ainsy [1]) arresté par lesdictz Estatz Generaulx en leur assemblée a la Haye le Conte, ce troiziesme de Decembre 1584. W. Roelsius v^t.

Par ordonnance desdictz S^rs
Estatz Generaulx

C. Aerssens.
1584.

---

1) De woorden „ainsy" enz. zijn met andere, zwartere inkt, dan het stuk zelf geschreven: de onderteekening van den Griffier Cornelis Aerssens is eigenhandig.

CCCXI. Inventaris van de stukken, die aan de gezanten door de Algemeene Staten werden uitgereikt. (Ongeteekende copie).

Uit dezen inventaris blijkt, op welke punten de gezanten gemachtigd waren de voorwaarden te wijzigen.

Inventaris vande stucken, gelevert bij mijnen heeren Staten Generael der geunieerde Nederlantsche Provintien N....., een vande Gedeputeerde, reysende naer Vranckrijck.

In den eersten de procuratie generael voer alle de Gedeputeerde, om vuyt crachte van derzelver met zijne Ma^t^ te mogen handelen.

Item de conditien in Duytsche talen, daerop de handelinge zal moeten geschieden.

Item een dobbel vande voerscreven conditien int Walsche getranslateert, om zijne Ma^t^ over te leveren.

Item noch een dobbel vande zelve conditien, int Walsche getranslateert, voerden voerss. Gedeputeerden.

Item een secrete instructie van tgene de voerss. Gedeputeerde sullen hebben te handelen inden naem ende wt crachte vande Commissien ende authorisatien hen gegeven.

Item een acte, daerbij de gedeputeerde geauthoriseert worden, nyet kunnende verwerven het geheel inhouden vanden vijffden article der voerss. conditien, te mogen toelaten, in den Raedt van State twee Franchoisen, nae inhout vande voerscreven instructie.

Item een acte, daerbij de gedeputeerde geauthoriseert worden, nyet kunnende verwerven het geheel inhouden vanden zevensten article, te mogen affgaen de nominatie, vuytgenomen van wegen die van Utrecht ende Vrieslant, nae inhout vande voerss. instructie.

Item een acte, daerbij de gedeputeerde worden geauthoriseert, nyet kunnende verwerven het inhouden vanden ix^en^ article, te mogen glisseren het woort van religie, nae inhout vande voerss. instructie.

Item een acte, daerbij die gedeputeerde worden geauthoriseert, nyet cunnende verwerven het inhouden vanden xxiiij article, tzelve article geheelijck wt te laten, naer inhout vande voerss. instructie.

Item een acte, inhoudende, hoe die Gedeputeerde hen sullen hebben te reguleren, hen wezende bij zijne Ma^t^ affgevraeght eenige asseurantie.

Item eenen brief aen Sijne Ma^teyt^ voerde Gedeputeerde, inhoudende credentie.

Item eenen brief aende Coninghinne moedere, van recommandatie voerde Gedeputeerde.

Item eenen brief aenden heere van Despruneaux van recommandatie voerde Gedeputeerde.

Item eenen brief aenden Prince van Espinoy, insgelicx van recommandatie voerde Gedeputeerde.

Item een brief van recommandatie aenden hertoch van Montpensier.

Item eenen brief van recommandatie aenden heere Biron.

Item vier brieven van recommandatie, zonder opscrift, beginnende: Monseigneur.

Item vijff brieven van recommandatie, sonder opscrift, beginnende: Monsieur.

Item copie vanden vz. brief aenden Coninck.

Item copie vanden brief aende Coninghinne.

Item copie vanden brief aenden heere van Pruneaux.

Item copie vanden brief aenden Prince van Espinoy.

Item copie vande brieven, beginnende: Monseigneur ende Monsieur.

Item een procuratie voerde voerss. Gedeputeerde vuyt crachte van dewelcke, deselve gedeputeerde wor-

den geauthoriseert, het tractaet besloten zijnde, zijne Ma^{t} den eedt affnemen van tzelve tonderhouden.

Item een procuratie vuyt crachte vande welcke die voerss. Gedeputeerde worden geauthoriseert, zijne Ma^{t} eedt te doene.

CCCXII. Resolutie van de Staten van Holland van 3 December 1584.

De Staten beloven aan hunne gecommitteerden tot het gezantschap naar Frankrijk, dat, zoo gedurende hunne reis het verblijf te 's Gravenhage gevaarlijk mocht worden voor hunne gezinnen, deze elders op kosten van den lande huisvesting zullen bekomen.

De Staten van Hollandt hebben verclaert ende geresolveert, dat soe verre geduyrende de reyse vande Gecommitteerde van Hollandt, gaende naer Vranckrijck, binnen den Hage eenige periculen souden mogen overcommen, zulcx dat de huysvrouwen vande voorss. Gecommitteerde hen binnen Delff souden begeeren te vertrecken met haerluyder mesnaige, de Burgemeesteren van Delff deselffde van huysvestinge sullen voorsien, tot coste vanden lande; van gelijcken oick binnen andere Steden van Hollandt. Gedaen inden Hage, den iij^{en} Decembris xv^{c} vierentachtich.

Ter [1]) ordonnancie van de Staten
L. S. bij mij
C. de Rechtere.

---

1) Ter enz. met de handteekening eigenhandig. Naast de onderteekening is het zegel der Staten opgedrukt.

CCCXIII. Resolutie der Staten van Holland, 3 December 1584.

De Staten beloven aan van Dorp, dat zij hem schadeloos zullen stellen voor alle nadeel, dat hem op de reis naar Frankrijk zoude kunnen worden aengedaan, en dat zij zijne echtgenoote en kinderen onder hunne bescherming zullen nemen, zoo hij gedurende die reis mocht overlijden.

De Staten van Hollandt hebben, achtervolgende haerluyder voergaende generale resolutie, vastelicken belooft ende beloven bij desen, dat soe verre den heere Joncheer Aernt van Dorp, als gecommitteerde van wegen die van Hollandt, omme te trecken naer Vranckrijck op de handelinge mit zijne Ma^{t}. aengaende het aennemen deser landen, int reysen, verthouven oft keeren, tot vorderinge van des gemeene landts diensten, op eenige passaigen, wegen oft plaetsen vanden vijanden oft andere, bij apprehensie, invasie, arreste oft anderssints, eenich ongeluck soude mogen overcommen oft beschadicht worden, in wat manieren tzelffde soude mogen wesen, — de Staten voorss. den voorn. heere van Dorp daeraff mitterdaet sullen ontlasten ende indempneren, costeloos ende schadeloos houden, ende oick voor goet aensien ende volcommen tgundt bij andere tot zijnder ontlastinge ende bevrijdinge daerinne gedaen sal wordeu. Ende soe verre den voorn. heere op de voorss. reyse soude commen te overlijden, sullen de huysvrouwe ende kinderen van denselven blijven in protectie vanden Staten voorn., omme deselffde bij te staen ende te beschermen, zulcx de Staten voorn. voor God ende de werelt souden willen verantwoorden. Gedaen inden

Hage onder tzegel vanden Staten voorn., hierup gedruct, den iij^en Decembris xv^c vierentachtich.

Ter [1]) ordonnancie van de Staten
L. S. Bij mij
C. de Rechtere.

CCCXIV. Brief van Prins Maurits aan de Gedeputeerden der Algemeene Staten, 10 December 1584.

Vermoedelijk zal elk der gezanten een gelijkluidend schrijven ontvangen hebben, en is dit het exemplaar, dat aan v. Dorp is toegezonden. De Prins beveelt de belangen van het huis van Oranje aan de gezanten aan bij de onderhanling, die zij met den Koning van Frankrijk gingen voeren.

Messieurs. Comme j'ay entendu, que vous estes deliberez de prendre vostre passage de la Meuze, j'en ay esté marri pour une chose, ascavoir, que je n'ay eu le moien de vous dire le bon adieu et vous recommander particulierement les affaires de nostre maison envers le Roy de France. Je me tien neantmoins asseuré, que vous avez tant aimé feu Monseigneur mon pere, que vous continuerez la mesme affection envers toute sa maison. J'ay escript a Monsieur de Nieubourg [2]), et l'ay prié, vous dire de ma part

---

1) Ter enz. met de onderteekenlng eigenhandig. Naast de handteekening is het zegel der Staten opgedrukt.

2) Theodorus van Nieuwburg of Nijenburg was een der vertrouwelingen geweest van den Prins (Archives deel V bl. 308, VI bl. 43).

quelques particularitez; je vous prie de luy adjouster foi et me tenir tousjours au nombre de ceulx qui sont prests a vous faire service d'aussi bon cueur qu'apres m'estre humblemant recommandé en voz bonnes graces, je prieray Dieu, vous donner,

Messieurs, en bonne santé, heureuse vie et longue. De Middelbourg, ce 10e de Decembre 1584.

Vostre [1]) tres affectionné amy a vous faire service,
Maurice de Nassau.

Adres:

A Messieurs les Deputez de Messeigneurs les Estatz generaulx des Provinces Unies du Pais Bas, devers le Roy treschrestien.

CCCXV. Brief van Prins Maurits aan van Dorp, 10 December 1584.

Hij beveelt zijne belangen aan die van zijn Huis, bij de onderhandeling met Frankrijk, dringend aan van Dorp aan, met een beroep op de trouwe diensten, die deze zijnen overleden vader steeds bewezen had.

Monsieur van Dorp. Vous avez esté tousjours tellement affectionné au bien et service de feu Monseigneur mon Pere de tres heureuse memoire, que je ne puis doubter de la continuation de vostre bonne volonté envers toute nostre maison, qui me faict vous prier, lorsque vous serez en France, d'avoir mes affaires et

1) Vostre enz. met de onderteekening eigenhandig.

celles de nostre maison en telle recommandation, que vous scavez la memoire de feu mondit Seigneur est recommandable; et d'aultant que j'escri particulierement a Monsieur de Nieubourg, pour vous declarer plus amplement ce que je requier de vous, je ne vous feray plus longues lettres, sinon pour vous prier de luy adjouster foi et faire estat de moy, comme de celuy qui sera tousjours prest de s'emploier pour vous. Sur ce je me recommanderay affectueusement en vos bonnes graces; je prie Dieu, vous donner,

Monsieur van Dorp, en bonne santé, heureuse vie et longue. De Middelbourg, ce 10e de Decembre 1584.

Vostre [1]) bien affectionné amy, a vous faire plaisir et service,

Maurice de Nassau.

Adres:

A Monsieur van Dorp, seigneur de Maesdam.

CCCXVI. Rekening en verantwoording, door Martin Lengelle afgelegd omtrent de gelden, die hij van van Dorp en Casembroot ontving en voor hen uitgaf, gedurende de reis naar Frankrijk.

Lengelle, die gedurende den veldtocht van 1582—83 commies der vivres geweest was, en later eene aanstelling in de Hofhouding van den Prins had gekregen, diende thans den hollandschen gezanten op de reis naar Frankrijk als Hofmeester.

---

1) Vostre enz. met de onderteekening eigenhandig.

De rekening en verantwoording is door hem eigenhandig geschreven; zij bevat tal van bijzonderheden omtrent de reis der gezanten, die ik zal aanvullen uit eenige nota's van uitgaven, die op dezelfde reis betrekking hebben, doch door anderen geschreven zijn: een dier stukken is van de hand van van Dorp.

Deniers receu par Martin Lengele de Messieurs van Dorp et Kasenbroot pour les debourser pour leurs service, en leurs voyaige de France, comme il sensuit, etc.

Premier receu de Monsieur van Dorp, le xvij^{e} de Decembre 1584 en la ville de Delft en monnoye xv s.

Item encors receu de mondict S^{r} van Dorp a Maeslandesluis le sudict xvij^{e}, deux noble de Flandre, et le xix^{e} en la Briele encors trois semblable noble, a vj £ viij S. font xxxij £.

Item encors receu de mondict s^{r} van Dorp le premier jour de Janvier 1585 en la Briele cincq noble, au pris comme desus, font xxxij £.

Le sudict xvij^{e} de Decembre receu encors a Maeslandesluys du s^{r} Kasenbroot ung noble de vj £ viij s.

Item le ixe dudict mois de Janvier 1585 receu encors de mondict s^{r} van Dorp en la ville de Bouloigne quinse pistolet dEspagne a Lviij s. et deux pistolet dItalye a Lvj s. et deux escus solz a Lx s. font la somme de Lv £ ij s.

Item encors receu de monsieur quil at paiés pour ce faire conduire avecq messieurs dOrschot et de la Moullery et aulcuns de leurs gens, par ung pilot a bateaux de Bouloigne a Quaieu [1]), le xij^{e} de Janvier

1) Cayeux, bourg de France, sur la Manche, a 25 kil. O. d'Abbeville (Nouveau Dict. d'histoire et de geographie, in voce).

1585, la somme de ix ℓ; et plus encors pour iij ℓ, que mondict s^r at paiés, le xve de Febvril suivant a ung cossiers du Roy a Paris, pour avoir menés mondict s^r et messieurs dOyen et de la Moullerye, de la part de messieurs les deputez au loiges de monseigneur le duck de Prenon [1]), desquelle deux partye ce conteur faict ichy recept, affin den profficter aux minse [2]) par les comptes de messieurs les deputés, etc. par ce ichy xij ℓ.

Deboursement faict pour monsieur van Dorp et pour monsieur de Kasenbroot avecques leurs suictes, par Martin Lengelle, des deniers par luy receu, cy en devant mentionné, comme il sensuit, etc.

Premier, le xvij^e du mois de Decembre 1584 paiés a ung maronnir, pour sa voiture, ayant amenés mesusdict s^rs de la Haye avecques leurs suictes et baigaige, jusques a Delft xviij s.

Item paiés a trois maronnir, pour avoir amenés mesusdict s^rs de Delft a Maeslandesluys, avecq leurs suictes et baigaige a raison de xxvij s. chascun; font iiij ℓ j s.

Item paiés a divers hommes, pour leurs peine, davoir transporté hors desusdict barcke, le baigaige dens des aultres barcke, oultre lescluse a Maeslandesluys xij s.

Item paiés a une hotellerye audict Maeslandesluys,

1) Pruneaux riedt hun, de Hartoghen van Monpensier, Espernon en Joyeuse, door eenighe gemaghtighden, tijdtlijk te laaten begroeten. 'Twelk zij naaquaamen, om hunne gunst in te neemen, eer men aen zijne Majesteit de gemelde voorwaarden vertoonde (Hooft, Boek XXII, bl. 973).

2) mises, uitgaven.

pour le disner de mesusdict s^{rs} avecques leurs suictes, assavoir pour viandes, vin et cervoise, par ensemble vij £ x s.

Item paiés a ung maronnir, pour le passaige de mesusdict s^{rs} avecques leurs suictes et baigaige, depuis Maeslandesluys, jusques devant la teste de la Brielle iij £.

Item paiés a ung maronnir pour avoir menés les hardre et baigaige de mesusdict s^{rs} depuis la teste, devant la Brielle, jusques dans la ville xij s.

Item a ung charton, pour avoir menés par trainneaux lesusdict hardre du bateau, jusques au loiges de monsieur Valckestain, par deux divers voiture, pour ce vj s.

Item a ung homme paiés, pour les avoir aydé a tirer hors la barcke et pourter du trainneau au loiges de Valckestain ij s. vj d.

Item paiés a lhoest de lEmpereurs a la Brille, pour le soupé de cinq serviteurs a raison de ix s. chascun font xlv s.

Prima somma xix £ vj s. vj d. arthois.

De laquelle susdict somme de xix £ vj s. vj d. vient a compter pour la part de monsusdict s^{r} van Dorp les deux tiers, font xij £ xvij s. viij d.

Et pour la part de $mons^{r}$ de Kasenbroot le trosieme tiers, font vj £ viij s. x d.

Lesquelle susdict deux partye reviennent a la somme egualle, comme desus, etc.

(Hierop volgen verschillende posten, dag voor dag aanwijzende de kosten voor het middagmaal en het avondeten, zoowel van van Dorp, als van zijn gevolg).

Item paiés a Nicollas du Karoy, maitre des post en

la ville de Bouloigne [1]), pour la despence, faict par monsieur, avecq ces gens, des le vj^e de Janvier le soir, assavoir pour le soupe conprins, jusques le ixe suivant le soupe, ou sont conprins trois jours et demy, assavoir pour pain, vin et biers et toutes viande, y comprins aussy pour le bois et chambre, que monte le tout, comme ce voit par le contenus des partye, tenus par Franchois Robert, cy rendu la somme de Liiij £ xviij s. ix d.

Item lesusdict paiés a une lavendiere audict Bouloigne pour son sallaire davoir lavés dix chemise et aultre pluisieurs menu linges, pour mondict S^r et pour ceux de sa suicte, la somme de xxiiij s.

Item le xxve paiés aux charton pour leurs voiture du bagaiges de monsieur depuis Amiens jusques a Senlis, pesant iij^cxliij libvres, a raison de xLs. le cent, font vij £ v. s.

Item le ixe de Febvril 1585 delivré a monsieur en la ville de Senlis, en monnoye, pour sa commodité la somme de vij £.

---

1) Volgens Hooft gingen de gedeputeerden den 3e Januari 1585 te Brielle scheep naar Dieppe, maar moesten zij, door tegenwind gedwongen, te Boulogne aan land gaan, van waar zij naar Abbeville en voorts naar Clermont reisden, in welke laatste plaats hun van 's Koningswege werd aangezegd, dat zij zich voorloopig niet naar Parijs, maar naar Senlis te begeven hadden.

In de aanteekening van van Dorp vind ik, dat hij eerst te Calais aan wal ging, van daar doorvoer naar Boulogne en daarop naar Cayeux. Van daar reed hij naar Abbeville en voorts naar Amiens, en van die stad over Breteuil en Clermont naar Senlis. In eene andere aanteekening is vermeld, dat hij op den weg van Boulogne naar Abbeville te Francq het ontbijt en te Oulaillin het avondmaal gebruikte. In eene nota der verteringen te Boulogne vind ik, dat van Dorp en la Mouillerie met hun gevolg in die stad ten huize van den postmeester bleven van 6 tot 13 Januari, hetgeen niet overeenkomt met de bovenstaande opgave van Lengelle.

Item pour despens de bouche et dung cheval, y conprins aussy le louaige, faict par ce conteur en ayant esté de Senlis a Rouen pour messieurs de Gueldre, Flandre, Hollande, Zelande, Utrecht et du s^r^ de la Moullerye, ou sont conprins six partye, ou cedict conteur auroit vaqué des le xxxe de Janvier 1585, jusques a ... de Febvril suivant, ou sont conprins sept jours, que monte par specification des partye xvj £ x s.; vient pour chascun L. v. S. dont lesusdict Sr de la Moullerye at assigné sa part sur mondict S^r^ van Dorp, pour ce ichy mis pour les deux partyes, etc v. £ x s.

Item le xxe de Mars 1585 [1]) paiés pour la voiture de deux coffre de monsieur van Dorp, venant de Paris a Rouen par bateaux, pour ce x L s.

Item le 21e jour, paiés pour avoir faict mener lesusdict coffre depuis leaue, assavoir la quaie a Rouen, jusques a lotellerye, nommé la Cornemuse, par deux crecheteurs, conprins les avoir par ensemble dechargé hors le bateau, pour ce x s.

Item le xxiij^e^ dudict mois paiés a Rouen a ung pacqueurs pour avoir couvert ung coffre de pailles pour la preservasion, affin de nestre ronpu par le chemin, pour ce audict, conprins ces peines et les train et corde, par luy livré a cest effect, la somme de xij s.

Item le xxiiij^e^ dudict mois paiés a ung charton, pour la voiture des deux coffre de monsieur van Dorp depuis Rouen jusques a Diepe vj £ x s.

Item le xxvij^e^ de ce mois [2]), paiés a deux hommes

---

1) Te Senlis en te Parijs hadden de gedeputeerden geene uitgaven voor hun onderhoud te doen gehad, daar zij op 's Konings kosten werden geherbergd, terwijl zij ook door koetsen met hun gevolg en bagage van Senlis waren afgehaald (Bor en Hooft. t. a. p.).

2) Volgens Bor vertrokken de gedeputeerden den 27 Maart uit

a Diepe, pour avoir menés lesusdict deux coffre, avecq la rest des hardre de monsieur, depuis lotellerye des quatre fis Emon, jusques aux bateaux pour les embarquer, la somme de xij s.

Totale somme Clx £ xij s. iij d.

CCCXVII. Verzoek der gedeputeerden aan de Alg. Staten om besluit te nemen omtrent sommige punten, en beschikking der Staten.

Het besluit der Staten op de verschillende hun voorgelegde vragen is in margine geschreven, en door den griffier Aerssens eigenhandig onderteekend. Uit de gestelde vragen kan, dunkt mij, worden afgeleid, dat de gedeputeerden met weinig moed en zelfvertrouwen hunne taak aanvaardden.

De gedeputeerdens ter legatien van Vranckrijck versoecken, tbelieve den heeren Staten te resolveren op deze naevolgende puncten.

Dieppe, en kwamen zij den 3en April te 's Gravenhage aan. Blijkens eene ongeteekende nota van uitgaven, die volgens het opschrift zoude zijn geschreven door François Rovaert, een van van Dorps klerken, deden de gezanten op de terugreis Engeland aan; wellicht hadden zij ook nu weder met tegenwind te kampen. Ik vind daarin, na twee posten, betreffende verteringen, door v. Dorp te Dieppe gemaakt wegens het zenden van een' brief aan den heer de Rouvrel en eene fooi aan de dienstmaagd voor het zien van den Hof, het volgende: Martijn gerembourseert, dat hij betaelt hadde van mijns heeren portie van te lantwaerts in Engelant getrocken te hebben: vij$^{1}/_{2}$ S.

Eerst, oft geviel dat sijne Mat de conditien, dezelve voer te dragen, nyet en begheerden aen te gaen: te weten, oft sij gedeputeerdens dan sullen thuys comen, oft daer blijven, ende van heure bejegentheden den heeren Staten adverteren, ende naerder last verwachten.

Ende indyen verstaen worde, datmen in Vranckrijck zoude blijven ende naerder last verwachten, soe versoecken de gedeputeerdens, dat de Staten willen beloven, binnen zeeckeren dach haer goet gelieven over te schrijven, oft dat bij gebreke van dyen, ende den tijt overstreken sijnde, het den gedeputeerdens vrij sal staen ende thuys te trecken.

In margine staat naast deze twee alineas, die door een } zijn aangehaald.

Mijne heeren die generale Staten der Geunieerde Nederlantsche Provintien, oversien hebbende dese memorie, verclaren op het ierste ende tweeste article van deselve, dat de remonstranten hen sullen reguleren volgende heure instructie, ende, soe zij noodich bevinden den heeren Staten yetwes tadverteren, sullen deselve ordre stellen, dat daerop metten iersten sal werdden geantwoordt ende dese overgesonden, soe vele weder ende wint lijden sal.

Item te hebben den forme van den eedt, reciproce te doen.

In margine: Staet desen eedt inde procuratien.

Item de cijffer te hebben.

In margine: Es geordonneert hierinne te versien den Greffier met alsulcke gedeputeerde, als die heeren sullen nomineren.

Quote van contributien.

Zonder dispositie in margine.

Item copie van den brieff van den Coninck van Vranckrijck, ende vande remonstrantie van den heere

van Pruneaulx, eensamentlick copie vanden brief vandenselven heer Pruneaulx, soe aende Staten [1]), als aenden gedeputeerden geschreven.

In margine: Is geordonneert den Greffier, den heeren gedeputeerden van dese copien te dienen.

Dat de heeren Staten General beloeven bij een te blijven ende nyet te scheyden, voerdat dese legatie volbracht sij.

In margine: Mijne heeren generaele Staten hebben geresolveert, bij den anderen vergaert te blijven te Delft oft inden Hage.

Te weten de genomineerde, om de correspondentie te houden mitten gedeputeerden.

In margine: Wordt verstaen, dat die heeren gedeputeerden heure brieven sullen addresseren aenden heeren Staten Generael, die welcke ordre hebben gestelt op de correspondentie, hierinne geruert. Actum xv Decembris xv^{c}Lxxxiiij Thin V^{t}.

Ter ordonnantie van voirss.
heeren Staten,

C. Aerssens.
1584.

---

1) Afschriften van de drie eerstgenoemde stukken vond ik onder de papieren van van Dorp. De brief van den Koning behelsde niets anders, dan dat Pruneaux in last had om den Staten voorstellen te doen ter beantwoording van de aanbiedingen, door hunne gezanten aan den Koning gedaan. Van de remonstrantie van den franschen gezant geeft Bor de vertaling in Boek XIX bl. 11; den brief van Pruneaux aan de Staten deelde ik hoven (sub n° CCCV) mede.

CCCXVIII. Schepenenacte der Regeering van Rotterdam, 3 October 1585.

Origineel, met opgedrukt zegel, voorstellend een gekanteelden muur, waarin in het midden een groote toren, tusschen twee kleinere: in de poort van den grooten toren het wapenschild der stad Rotterdam; vóór de torens en den muur eene rivier, alles binnen een dubbel randschrift; het binnenste: Sigillum ad causas oppidi Rotterdami; het buitenste: Segel der stede van Rotterdam.

Uit het stuk blijkt, dat de gezanten, terwijl zij door tegenwind te Brielle werden opgehouden, door een' schipper uit Noordwijk brieven zonden aan den Franschen gezant te Londen. In een in den brief liggend rekest van den schipper aan de Staten van Holland beklaagt hij zich, dat de Gedeputeerden, die beloofd hadden hem te zullen betalen voor zijn daggeld, kosten en mogelijke schade, nog steeds in gebreke waren gebleven zijne vordering deswege, bedragend te zamen 13 £ vlaamsch, te voldoen, waarom hij de tusschenkomst der Staten inriep, om hem betaling te verschaffen.

Wij, Burgermeesters ende Raden der Stede van Rotterdamme, oorconden, dat voer ons gecompareert ende gecomen es Geryt, Claesz. Lanchaer, Capiteyn, rechtelick zijnde gedachvaert, omme der waerheyt getuychnisse te geven, ten versoucke van Claes Adriaensz. van Noortwijck, op zee wesende, een zoen van Adriaen, Claes Thomasz. e. a., ende heeft getuycht ende verclaert bij den eedt, die hij int stuck zijnder officie voerss. heeft gedaen, waerachtich te zijn, dat

ten tijde de gesanten oft gecommitteerde vanden heeren Staten generael der geunieerde Nederlantsche Provincien inden Briele waren, omme naer Vranckrijck te reysen, den windt contrarie was, om dezelve reys naer Vranckrijck te vorderen, ende dat de gecommitteerde vande heeren Staten voerss. aenden Capiteynen versocht hebben, off zij gheen middel en wisten, omme eenige brieven te bestellen tot Lonnen in Englant aenden ambassadeur van Vranckrijck in Englandt zijnde alsdoen; daerop hij, getuyghe, int bijwesen van meer andere Capiteinen antwoerde, dat hij middel wiste om brieven in Engelandt te bestellen, alzoe daer een clein scheepgen was, dat naer Jarmuyden zijn reyse meende te nemen [1]), wesende den requirant alhier; *Item, dat de voerss. gecommitteerde oft gesanten den requirant zelfs de brieven inde handt hebben gegeven, om mitter haest de reyse te voldoen.* Zulcx hij requirant heeft gedaen, ende *beloefden* dezelve *gecommitteerden* [2]), dat de requirant daervan wel voldaen ende gecontenteert zoude werden. Ende want men, des versocht zijnde, schuldich es, getuychnisse der waerheit te geven, soe hebben wij tsegele ter saecken der voerss. stede hier onder opgedruckt, den derden Octobris anno xv^{c} vijffentachtich.

(L. S.) J. de la Rijne [3]).

---

1) Volgens het rekest van Claes Adriaensz, was zijn schip geladen met kool en ajuin, die hij te Yarmouth meende te verkoopen; de Hollandsche groenten werden dus toen reeds naar Engeland uitgevoerd.

2) De cursief gedrukte woorden zijn onderstreept.

3) De onderteekening eigenhandig.

CCCXIX. Brief van m^r Leonard Casembroot aan van Dorp, 21 December 1584.

Hij deelt mede, dat hij wegens ongesteldheid naar 's Hage is gegaan, en de Staten heeft verzocht, van het gezantschap ontheven te worden; hij verzoekt dan ook aan van Dorp om zonder hem de reis te aanvaarden.

Monsr. Je ne fais doubte, que n'aiez apperceu, que quelque maladie m'a menascé, laquelle commencant a se monstrer, je me suis transporté ici, pour supplier mess^rs des Estatz, qui sont ici, de vous prier affectueusement et les aultres seigneurs deputez, de ne retarder le voiage tant requis, a cause de madicte maladie, veu que la procuration est suffisante sur chacun de nous en ce cas. Je n'ai aussi voulu faillir d'accompagner ladicte lettre avec ceste miene treshumble priere, que je vous fais a mesme fin, avec asseurance que la faveur qu'en ceste miene urgente necessité me monstrerez, m'obligera a tousjours de recognoistre ce bien avec tout humble service, quil me sera possible vous faire. Qui sera l'endroit, ou, Monsieur, je me recommenderai tres affectueusement a votre bonne grace, suppliant notre bon Dieu, de prosperer le voiage au bien commun de la patrie et a sa gloire. En haste, de la Haye, ce xxj^e de Decembre 1584.

Lentierement votre bon amy et serviteur,

Leonard Casembroot.

Adres:

A Monsieur, Monsr Arent van Dorp, seigneur de Masdam, estant pour le present

a la Brile.

CCCXX. Brief van de gecommitteerde Raden van de Staten van Holland aan van Dorp, 21 December 1584.

Zij berichten de ongesteldheid van Casembroot, die hem belet de reis naar Frankrijk mede te maken, en verzoeken aan van Dorp, om alleen met de gedeputeerden der andere gewesten te vertrekken, met belofte, om hem ten spoedigste een ander geschikt persoon na te zenden, indien Casembroot niet zoo spoedig mocht herstellen, dat hij alsnog in staat mocht zijn, den hem opgedragen last uit te voeren. C. is echter in Holland gebleven, en er is door de Staten geen ander in zijn plaats benoemd.

Eedele, vrome, zeer voorsienige, discrete heere.

Naedien wij op huyden mit drouffenisse verstaen hadden, dat den heere Leonard Casembroot, eene vande Gedeputeerde van wegen die van Hollandt, op gisteren avont seer laet alhier weder seer sieckelick aengecommen was, ende wij vuyt trapport van onsen gecommitteerde, bij den voorn. heere Casembroot geweest zijnde, verstaen hebben, denselven te wesen van alsulcker indispositie, dat hem nyet mogelijck sal zijn voor t'eerste zijne aengenomen reyse weder aen te nemen, hebben wij nyet cunnen laeten, den gemeene gedeputeerde aldaer daervan neffens desen te adverteren, ten eynde zijluyden nyet naelaeten willen met deerste bequamen winde haerluyder reyse naer Vranckrijck aen te nemen ende te vorderen, nyet tegenstaende t'affwesen vande voorn. heere Casembroot, omme den gemeenten contentement te geven. Wij sullen nyet laeten, alle debvoir te doen, opdat mitten eersten, des doenlijck zijnde, tzij den voorn.

heere Casembroot, indien deselve deur de genade Gods compt te reconvalesceren, oft anderssints eenen anderen bequamen persoon in zijne plaetse naergeschict worde, soe wanneer bijden Staten van Hollandt daerup sal wesen gedisponeert, daertoe bij ons alreede aenden Steden van Hollandt wordt gescreven; waeromme uwer E. gelieven sal, tot dienste vanden lande zijne reyse als vooren mit d'andere gedeputeerde aen te nemen. Hiermede,

Eedele, vrome, zeer voorsiennige, discrete heere, onze Heere God zij met uwer E., biddende den Almogenden, uwer E. te willen verleenen een gelucksalige ende vruchtbarige wedercompste. Gescreven inden Hage, den xxj^en^ Decembris 1584.

Ter [1]) ordonnancie vande Gecommitteerde
Raden van de Staten van Hollandt
Bij mij
C. de Rechtere.

Adres:

R^te^ xxij^te^ 10^bris^ 1584.

Eedelen, vromen, zeer voorsiennigen, discreten heere, Joncheer Aernt van Dorp, heere van Maesdam, etc. Gedeputeerde vande Staten van Hollandt, omme te handelen mit den Coninck van Vranckrijck.

CCCXXI. Conceptbrief van van Dorp aan de Gecommitteerde Raden der Staten van Holland, 22 December 1584. Eigenhandig door van Dorp geschreven.

Blijkbaar hielden van Dorp en anderen het er

---

1) Ter, enz. met de onderteekening eigenhandig.

voor, dat de ziekte van Casembroot slechts een voorwendsel was om zich van het gezantschap naar Frankrijk te verschoonen. Van Dorp toont zich ontevreden, dat de Gec. Raden aan Casembroot zoo spoedig verlof hebben gegeven, om achter te blijven, en dringt er op aan, dat hem iemand, hetzij Casembroot of een ander, ter zijde gesteld worde.

Eedele, eersame, wise, zeer voorsienige heeren! Meenende, dat vuyt het inhouden van mijnen laitsten ten naesten bij can opgenomen werdden, waervuyt sprutende is de ziecte vanden heer Casimbroot, die naer dimaginatie van eenige wel Ingels [1]) mochte wesen, zoo zal ick mij verdragen daeraf voirder vermaen te doen; anders, dat ick wel wilde, als hij emmers nyet wederkeeren en zoude, dat zijn zulck vertreck, zonder adieu, met beter gratie mochte ontsculdicht werdden, dan medebrengt tscriven van uwer E. van ghisteren; doch als zoodane faciliteyt bij uwer E. mach bevonden werdden, zoo behoere ick voor andere dezelve te ghnietten, als nyet wesende inden dienst ende particuliere retenue vanden lande, zoo wel is den voirn: Casimbroot; noch oick zedert daenbeghin van doirloge eenen heller genoten hebbende, nyet meer van uwer E., dan van wilen zijne f. g. hoichlofflicker memorie, hoewel ick tallen tiden ende in alles mij heb laeten gebruicken, daermen ghewilt heeft zonder eenige periclen aen te ziene; zulcx zal ick noch ditmael in alle getrouwicheit doen, indien ick bij

1) Vermoedelijk was Casembroot meer geneigd om hulp in Engeland dan in Frankrijk te vragen, en wenschte hij daarom van het gezantschap ontslagen te worden, en is dit de reden, dat v. Dorp spottend zegt, dat zijne ongesteldheid dé engelsche ziekte is.

antwoirdde op mijnen laitsten bevinde, dat (-tet mij vertrouwt werdt)[2]) uwer E. bliven bij tgene mij (in laste) allenthalven in laste is gegheven; dan, waert mogelick, ick wilde wel, dat uwer E. den heer Casimbroot noch dede comen, oft eenen anderen, zulcx gheinstrueert om mij te assisteren, dattet onnodich mochte zijn, uwer E. met veele zwaericheyden te bemoeyen.

Hiermede zal ick desen eyndigen, ende bidden den Almoegenden, u,

Eedele, eersame, wise, zeer voorsienige heeren, te hebben in zijne heilige hoede. Vuyt den Briel, desen xxij^en^ Decembris 1584.

Ick scrive, nevens desen, aenden secretair de Rechtere, om uwer E. van mijnent wegen een point particulier voir te dragen, biddende, tbelieve uwer E. te voersien.

CCCXXII. Brief van de Gecommitteerde Raden der Staten van Holland aan van Dorp. 24 December 1584.

Antwoord op hét vorige schrijven: de Gec. Raden prijzen het voornemen van van Dorp en de andere gedeputeerden om, niettegenstaande de ziekte van Casembroot, de reis toch zoo spoedig mogelijk te aanvaarden, terwijl zij beloven een ander in zijne plaats te zullen benoemen.

---

1) De tusschen haakjes staande woorden zijn door van Dorp doorgestreept.

Het particulier punt, in het post-scriptum van v. Dorps brief aangeroerd, was zijn bezwaar om de klerken, die aan beide waren medegegeven, voortaan alleen voor zijne rekening te onderhouden; de Raden stellen hem daaromtrent gerust.

Op de vraag van v. Dorp, of de Staten bleven bij den hun eenmaal gegeven last, antwoorden de Raden zeer voorzichtig en in algemeene bewoordingen. Vermoedelijk had van Dorp het oog op de geheime instructie, die hem was verstrekt (Men zie de doorgehaalde woorden: er was iets aan hem overgelaten), en vreesden de Gec. Raden zich daarover in eenige bijzonderheid uit te laten, omdat het bestaan dier instructie door de Staten van Holland was ontkend (Wagenaar deel VIII bl. 55).

Eedele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere.

Naedien wij gesien hebben, uwer E. scrijvens vanden xxij^{en} deser maendt, neffens tscrijvens vande gemeene Gedeputeerden aldaer wesende, ende daervuyt verstaen hebben, dat zijluyden ende uwer E. volgende onse voorgaende scrijvens, nyettegenstaende tvertreck vanden heer Casembroot, van meeninge zijn, mit d'eerste bequame windt te vertrecken, tot vorderinge van haerluyder legatie, midts dat denselven heere Casembroot oft andere in zijne plaetse naegeschict mochte worden, hebben wij tzelffde seer dienstich gevonden voorde gemeene saecke, ende sullen wij nyet laeten, volgende onse belofte ende uwer E. schrijvens voorn., ter eerster vergaderinge vanden Staten daerinne zulcx te voorsien, als naer behooren.

Ende alsoe wij voorts vuyt uwer E. scrijvens hebben

cunnen verstaan, dat deur tvertreck vanden voorn. heere Casembroot, de clerck Franchois ende Philips tuwer E. laste aldaer souden zijn gebleven, waerdeur uwer E. noodich soude vinden, van meer penningen voorsien te wesen, hebben wij uwer E. daerup voor antwoordt wel willen vougen: dat wij opt furnissement van de penningen, bij den Staten geordonneert voor haerluyder twee gedeputeerden, te weeten: uwer E. met vier dienaren, ende d'andere met drie, zulcx sullen doen voorsien, dat de lasten, die bij tvertreck vanden voorn. Casembroot, boven uwer E. vier dienaren, aldaer souden mogen zijn gebleven, int onderhoudt vande voorss. twee clercken vervallen sullen mogen worden, ende in handen van uwer E. gestelt sullen worden, naer advenandt, de penningen, die den voorn. heere Casembroot zijn medegegeven, sulcx dat uwer E. de voorn. clercken tzijnen laste midtlertijdt sal mogen houden, totdat den anderen gedeputeerden, als vooren, naegeschict sal worden, die gelast sal worden, de voorn. twee clercken tzijnen laste te nemen, hoewel bij den Staten verstaen is, dat den voorn. Franchois int gemeen bij de gedeputeerden van Hollandt soude worden onderhouden, soewel int teeren, als d'oncosten vande voyage.

Wij sullen voorts nyet laeten, uwer E. te doen subministreren alle tgundt deselve nodich sal hebben tot vorderinge vande voorn. legatie, ende in alles diesaengaende met uwer E. goede correspondentie te doen onderhouden, daerup uwer E. zijne voorgenome reyse, onder Godes geleyde, met d'andere gedeputeerde sal gelieven aen te nemen, alsoe wij op huyden vuyt trapport van onse gedeputeerde verstaen hebben, dat naer alle apparentie bij den voorn. heere Casembroot, zijne opgeleyde reyse voor t'eerste nyet weder sal worden aengenomen, als uwer E. vuyt zijne scrijvens

breder sal mogen verstaen, zulcx dat de Staten naerder daerinne sullen moeten voorsien.

Ende aangaende uwer E. voorgaende scrijvens, en cunnen wij uwer E. daerup vorder geen antwoordt geven, dan dat uwer E. bekendt is, wat last de Gedeputeerde ontfangen hebben, gaende naer Vranckrijck, waernaer uwer E. hem in alle voorsichticheydt ten meesten dienste vanden lande sal hebben te reguleren, zulcx wij uwer E. gansschelick toebetrouwen. Hiermede,

Eedele, wijse, zeer voorsiennige, discrete heere, onse Heere God zij met uwer E. Geschreven inden Hage, den xxiiij[en] Decembris 1584.

Ter [1]) ordonnancie vande Gecommitteerde
Raden vande Staten van Hollandt
bij mij
C. de Rechtere
1584.

Adres:

R[ta] xxvj[a] Decembris 1584.

Eedelen, wijsen, zeer voorsiennigen, discreten heere Joncheer Aernt van Dorp, heere van Maesdam ende Middelharnisse, Gedeputeerde vande Staten van Hollandt, reysende naer Vranckrijck.

CCCXXIII. Brief van de Rechtere aan van Dorp, 26 December 1584.

Hij deelt hem meer uitvoerig de bedoeling der Gecomm. Raden mede. Daar in het gezantschap

---

1) Ter enz. met de onderteekening eigenhandig.

het meest op Holland zal gelet worden, wenschen zij, dat v. Dorp, om de eer van Holland op te houden, en totdat de tweede gedeputeerde zich bij hem vervoegd zal hebben, de zeven dienaren die hem en Casembroot moesten begeleiden, in dienst zal houden; het zal hem niet aan geld ontbreken en hij zal voorts bij de Raden steeds hulp en steun vinden; al, wat hij in Frankrijk zal verkrijgen, zal winst zijn, daar, zonder de hulp van den Koning, de last des oorlogs hoofdzakelijk op Holland zoude drukken.

Mijn heere.

Vuyt de bijgevouchde brieven van mijne heeren den Gecommitteerde Raeden alhier sal uwer E. cunnen verstaen, dat deselfde wel ernstelick hebben gelet op beyde uwer E. scrijvens. Ende soo veele mij aengaet, heb ick uwer E. mede wel willen bidden, met een goede couraige ende vroom gemoet uwer E. aengenoemen reyse, naer zoe menichfuldich versouck, te willen mit Godes hulpe volvueren, hoe uwer E. wel voorzeker meerder redenen van excuse, als dandere, daerinne zoude moegen gebruycken. Ende alsoe opde voirss. reyse het oege op die van Hollandt meest zal worden gehouden, sal uwer E. gelieven aen te nemen ende te doen representeren den staet ende treyn, die voor de twee gedeputeerde bij den Staten van Hollandt is geordonneert, te weten van seven dienaeren, totdat een ander gedeputeerde weder bij uwer E. gevoucht sal wesen. Ick zal zorghe dragen, dat het uwer E. aende penningen nyet en sal failgeren, immers dat alle tgheene aldair inden Brielle verteert wordt, alhier betaelt zal worden, ende zulcx dat de penningen van de tweede gecommitteerde tot onderhoudt van uwen staet dienen zullen, als meer dan redene is.

Alleenlick sal uwer E. mit goede auctoriteyt de plaetze van die van Hollandt in alles midlertijt gelieven te representeren, tot daencompste van de tweede gedeputeerde. Ik zal mit alle goedtwillige dienste ende correspondentie uwer E. daerinne helpen maincteneren. Tzal uwer E., mit Gods hulpe, aen egheene middelen van penningen nochte goede resolutien gebreken. Want wij wel weten, dattet al winsel voorde hant is, tgundt wij deur de genade des Heeren in Vranckrijck moegen obtineren tot wederstant vanden vijant ende bevrijdinghe deser landen, ende zunderlinge van Hollandt, op wiens hals anderssints alle de lasten ende periculen vander oorloege aencommen zullen: ende dat volgende den last, die den gedeputeerde is medegegeven.

Tzal dairomme uwer E. gelieven den clerck Franchois ende Philips vrijmoedelick in dienste te houden, ende naer uwer E. goede gratie te oefenen, ende de last daeraf te dragen. Ick zal de middelen van betalinge procureren, zulcx oeck, dat in alles d'eere van tlandt van Hollandt bewairt zal worden.

Alleenlijck bid ick God almachtich, uwer E. een geluckige reyse ende wedercompste te willen verleenen, zulcx dat wij mit blijschap trapport van uwer E. legatie ter eere Godes aenhoeren moegen. Gescreven inden Hage, op Kersdach, den xxv^en^ Decembris a° 1584.

Uwer E. dienaer
C. de Rechtere.

Adres:

R^ta^ xxvj^a^ Decembris.

Aen mijn heere, mijn Heere van Dorp, Gecommitteerde vanden Staten van Hollandt op de legatie naer Vranckrijck.

CCCXXIV. Brief van de Gecommitteerde Raden der Staten van Holland aan van Dorp, 31 December 1584.

Zij zenden aan van Dorp een wisselbrief van 1000 £ vl. en daar hij reeds in het bezit was van een of meerdere wissels die hij in Frankrijk zoude kunnen gebruiken, meenen de Gecomm. Raden, dat hij van genoeg geld voorzien is: mocht het later blijken, dat hij nog meer noodig had, dan zullen zij hem verder bijstaan.

Edele, vrome, zeer voorsieninghe, discrete heere.

Gesien hebbende uwer E. scrijvens van den naestlesten deser, hebben wij uwer E., volgende sijn versouck daerinne gedaen, ende ten eynde de reyse op Vranckrijck te meer mach gevordert, ende alle saecken beleyt worden, als naer behoren, — bij desen wel willen overseynden wisselbrieff van thien hondert ponden van xl grooten, die wij vuyt handen van den heere Casembroot hebben doen lichten, omme bij uwer E. daeraff mede verantwoort te worden. Maer alsoe wij geresolveert sijn, de penningen, onder den heere Casembroot berustende, in haar geheel te laten blijven, tot daenstaende vergaderinghe vanden Staten, omme te mogen dienen voor degenen, die uwer E. sall nageschickt worden, hebben wij uwer E. daervan egeene penningen connen overschicken, ende oock nyet nodich bevonden, deurdien den wint althans schijnt te willen dienen, ende uwer E. hem in Vranckrijck mitden wisselbrieven wel sal mogen behelpen, daeraff deene wisselbrieff in Vranckrijck mede sal mogen dienen voorden gecommitteerden, die uwer E. naegeschickt sal worden, ten waere de langduyrige reyse ende grote oncosten meerder provisie vereysschen

zullen, daerop wij nyet naelaten sullen zulcx mit goede kennisse te doen voorsien, als behoren sal. Hiermede,

Edele, vrome, zeer voorsieninghe, discrete heere, onsse Heere Godt sij met uwer E. Gescreven inden Haege, den laesten Decembris 1584.

Ter [1]) ordonnancie vande Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollant,

bij mij
C. de Rechtere.
1584.

Adres:

Rta pa Januarij 1585.

Edelen, vromen, voorsieninghen, zeer discreten heere, Joncher Arent van Dorp, Gecommitteerde van de Staten van Hollant, op de reyse naer Vranckrijck.

CCCXXV. Verklaring van de gedeputeerden en van Martin Lengelle, 16 Januari 1585.

Het bleek reeds spoedig na de aankomst der gedeputeerden in Frankrijk, dat hunne reis meer geld kostte, dan de Staten voorzien hadden; uit onderstaande stukken blijkt, op welke wijze zij zich dat verschaften; het eerste stuk is door van Dorp, het tweede door Lengelle geschreven.

Wij, onderschreven, attesteeren voirde gherechte waerheyt, hoe dat wij, wesende binnen de stadt van

---

1) Ter enz. met de onderteekening eigenhandig.

Abbeville, ende bevindende, dat tot extraordinarise costen vander legatie merckelijcke somme nodich waer ende opghebracht zoude moeten werdden, aldaer bij ghemeen overdragen van al de ghedeputeerdens terzelver legatie gheaccordeert is gheweest, onder andere, met eenen Robert Bonel, als dat men denzelven Bonel zoude doen hebben vande generale Staten vrij pasport, om hondert paerden vuyt de gheunieerde provincien in Vranckrijck te moegen vueren, mits de somme van vier hondert carolus guldens, welck den voirn. Bonel op dezelve beloofte getelt heeft gehadt. In kennisse der waerheyt, zoe hebben wij desen onderteikent met onse ghewoonlicke hantteikenen; op den .... [1]) xv^{c} vijfentachtich.

Elb. Leoninus [2]). Jacob Valcke.
Aernt van Dorp. H. Aysma.

Je, Martin Lengelle, confesse par ceste avoir receu de Robert Bonel, marchand de chevaulx, demourant a Abbeville, et ce par les mains de mons^{r} Arnout van Dorp, la somme de quatre cens livres tournois, pour senblable somme que ledict Bonel a eu promis de paier a mess^{rs} les deputez en la legation devers le Roy de France, a raison quil luy feroint avoir licence et pasport de mess^{rs} des estats des province unies de Pais Bas, affin de pouvoir acheter cent chevaulx et les transporter et vendre au roiaulme de France, de laquelle somme de iiij^{c} £ monnoye que desus, je promects de rendre compte et reliqua a mesdict s^{rs} avecq les aultres deniers, par moy receu, pour estre

1) De dagteekening is opengelaten.
2) De onderteekeningen eigenhandig.

mis et fraiez en cestedict legation. Tesmoing ceste escripte et signé de ma main, le xvj^{e} de Janvier 1585.

iiij^{c} £ Tournois. M. Lengelle.
1585.

CCCXXVI. Brief der Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland aan van Dorp, 28 Januari 1585.

Zij berichten de ontvangst van verscheidene brieven van van Dorp, en deelen hem mede, dat zij op bedekte wijze trachten uit te vorschen, of de Koning van Frankrijk toebereidselen maakt, om de Nederlanden te hulp te komen.

Eedele, erntfeste, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere!

Naedien bij zijnder G. den Grave van Hohenloo den brenger deser, Simon de bode, wordt affgeveerdicht aenden Veldmaerschalck aldaer Casper van Schomborch, Grave van Mansvelt ende andere goeden bekanten, verkeerende dagelicx int hoff vanden Coninck van Vranckrijck, ten eynde zijnder G. bij henluyden secreetelick mach verwitticht worden, wat voor gereetschap in Vranckrijck wordt gemaect, omme dese landen te commen ontsetten, ende off met eenen goeden yever ende rondelick daerinne geprocedeert wordt, hebben wij nyet cunnen laeten, uwer E. bij desen t'adverteren, dat bij ons den xxiiij^{en} deser maendt ontfangen zijn uwer E. schrijvens, van den xiij^{en} derselver vuyt Boloingne gescreven ende dat neffens tscrijvens aenden generalen Staten van de gemeene heeren gecommitteerde, ende op gisteren, uwer E.

scrijvens, vuyt Abbeville gescreven, van den xx^en^ deser, alles mit de bijgevouchde stucken ontfangen hebben, daerbeneffens de Staten generael mede brieven ontfangen hebben vanden xix^en^ derselver maendt vande gemeene gecommitteerde, sonder dat denselven brieff bij uwer E. mede was onderteyckent; bedanckende uwer E. vande advertentien ende de goede correspondentie, waerinne uwer E. sal gelieven te continueren tot dienste vanden lande, Hiermede,

Eedele, erntfeste, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere, onse Heere God zij met uwer E. Geschreven inden Hage, den xxviij^en^ Januarij 1585.

Ter [1]) ordonnancie vande Gecommitteerde Raeden van den Staten van Hollandt,

bij mij

C. de Rechtere.

1585.

Adres:

R^ta^ xj^a^ Febr. 1585 binnen Paris.

Eedelen, erntfesten, wijsen, zeer voorsieningen, discreten heere, Joncheer Aernt van Dorp, Gecommitteerde vanden Staten van Hollandt, op den reyse naar Vranckrijck.

CCCXXVII. Conceptbrief van van Dorp aan de Gecommitteerde Raden der Staten van Holland. 22 Februari 1585.

Ik vind twee exemplaren van dit concept: het eene, waarboven v. Dorp heeft geschreven: „van-

---

1) Ter, enz. met de onderteekening eigenhandig.

den xv^en Febr. 1585", is door hem op verschillende plaatsen veranderd; het tweede concept is naar het eerste, met inachtneming der gemaakte wijzigingen, geschreven: onderling verschillen beide stukken echter nog hier en daar. Ik volg het tweede concept, maar zal de plaatsen, waar het van het eerste verschilt, aangeven. Het papier, waarop beide stukken geschreven zijn, is op de snede verguld, hetzelfde soort van papier is voor verschillende andere in Frankrijk opgemaakte stukken gebezigd; het was in Parijs gekocht; want in eene der nota's van uitgaven vind ik driemalen vermeld den aankoop van „een boeck vergult papier." Wellicht bracht de étiquette aan het Fransche Hof mede, dat de stukken, die voor den Koning bestemd waren, op zulk papier moesten geschreven zijn, en heeft v. Dorps klerk van datzelfde papier voor zijne concepten gebruik gemaakt.

Van Dorp geeft mededeeling van zijne lotgevallen sints zijnen laatsten brief van 20 Januari, en deelt den loop der onderhandelingen mede: hij verontschuldigt zich, dat hij, in strijd met zijnen lastbrief, toegestemd heeft in de veranderingen, die in de voorwaarden zijn gemaakt, die den Koning zijn aangeboden; hij vreest, dat hem nog voorwaarden gesteld zullen worden, die niet in overeenstemming te brengen zijn met zijne geheime instructie, en verzoekt geheimhouding van den inhoud van zijn schrijven.

Eedele, eersaeme, wijse, zeer voorsieninghe heeren. Mijnen laitsten van den xx^en der laestvoorgaende maent maeckt uwer E. wel condich ons vertreck vuyt Abbeville naer Parijs, maer commende te Cleermont, zoe

ist voornemen verandert deur sconincx brieff', gaende hier benevens bij copie. D'oorsaecke, waeromme oick [1]) uwer Ed. tselve nyet eer verwitticht en hebbe, is geweest vuyt meninge dat men onder tdexel van devotie den tijt heeft willen winnen, binnen welcken hier vuyt Ingelandt verwacht is de bijcompste van mylord Dherby, verselschapt (zoomen zeyt) van twe hondert Edelmannen [2]). Denselven is rechtevoort tot Sint Denys, ende zal op overmorgen hier te stede zeer statelijck ontfangen worden; ende anders ist naegelaeten vuyt vrese, off dit vuytstel anders hadde mogen geduydet worden, dan onse gemeene saecke wel oirbaer waer. Op den x^{en} deser zijn wij weder opgetrocken, op den xj^{en} binnen deser stede gearriveert, ende deur fourier van Ma^{t} gelogeert in verscheyden herbergen en la rue Sr Denis, alwaer Simon de bode mij is comen leveren uwer E. brieff van den xxviij^{en} Januarij, welck mij nyet weynich en heeft verblijt, als bevindende bij deselve mijn vorige schrijvens wel bestelt, ende dat alle dingen bij uwer E. noch zijn in tamelick wesen. Doch hevet mij zeer vreempt gedocht, bevindende bij denselven brieff, datmen tsecreet vanden Coninck begeert te weten deur eenen, die alle zijn eer ende welvaeren van hem te leene hout; zulck most wel een ontrou man zijn [3]); nyettemin, ick wil liever achten, dat die practijcque

---

1) In het eerste concept staat *ick*.

2) In het eerste concept, dat op 15 Febr. moet geschreven zijn, staat in plaats van den volgenden volzin: *hoewel denselven noch op dit pas nyet en is gecommen.*

3) De woorden hebben betrekking op hetgeen in den brief der Geconm. Raden was medegedeeld omtrent de onderhandelingen met Schomberg en Mansveld. De eerste was een duitsch edelman, die door Karel IX tot Maarschalk van Frankrijk was verheven, steeds

mijn begrijp te boven gaet, dan veel meer daeraff schrijven. Op [1]) den xiijen deser naerden noen heeft zijne Ma^t^ ons audiencie verleent in zijn secreet cabinet; de oratie met zijne antwoorde [2]), zoe zij ten naesten bij onthouden is geweest, gaet mede hier benevens, ende mach uwer E. wel verseeckeren, dat dees antwoorde verselschapt was met een blijde ende vriendelick gelaet. Beyde de Coninginnen hebben ons terselver stonden, ghenouch int openbaer (maer elck apart), gehoort ende alles goets belooft; doch besloot de Coninginne regente haer antwoorde, datmen heure neven de Graven van Egmondt zoude willen houden in goede recommandatie; dwelck uwer E. zullen mogen nemen in een ernst bedencken [3]), mij overschrijvende wat ick (off mij dienaengaende yetwes meer bejegende) sal hebben te seggen, om haere Ma^t^ contentement te geven [4]); ende naer mij tzedert int secreet geseyt is, zoo zoude dees recommandatie onder anderen dienen, om tbevel, dat den heer Ammorael tot ons oirloge hier gegeven sal mogen zijn, bij uwer E. goetgevonden te worden. Ick en sal hier

---

in hooge gunst stond bij het Hof en herhaaldelijk werd gebezigd in de onderhandelingen met de Duitsche vorsten: de tweede (indien althans Wolrad v. Mansveld bedoeld wordt) genoot een hoog jaargeld van den franschen koning: de woorden van van Dorp kunnen dus op beide personen betrekking hebben.

1) In het eerste concept staat: *Op eergisteren naer noen heeft ons zijne Ma^t^ deur zijne carotsen doen halen, ende audientie gegeven in zyn secreet cabinet.*

2) De copie van het antwoord des Konings is het eenige der in den brief van van Dorp aangehaalde stukken, dat ik vond: ze komt letterlijk overeen met de vertaling, te vinden bij Hooft, boek XXII, bl. 973.

3) In het eerste concept staat achter „bedencken"; *als meest raeckende dien van Hollandt.*

4) De volgende volzin ontbreekt in het eerste concept.

nyet besunders schrijven, wat dambassadeurs vanden Paus, Savoyen, van Spaengien, met meer andere [1]), al gedaen hebben, eerst om daudientie ende daernaer om den voortganck van desen handel te verhinderen, ghemerckt uwer E. dat selffs wel connen bedencken. Maer alsoe alle hen voortstel in roock vergaet, zoe en can ick noch anders nyet vermercken, dan dat men ons hier metter harten meent, doch meer int secreet, dan int openbaer. De Coninginne moeder heeft ghenouch doen blijcken, dat zij op de vrundtschap metten Spaengiaert nyet en past, zoe deur den aenslach op la Tercera, saempt het aenvaerden van Camerick, als dat haere Ma^{t} ons openbaere audientie heeft gegheven. Maer off den Coninck den Spaengiaert eenich voordeel wil affsien, aleer hem viandt te verclaeren (zoe zijne voorders wel plagen) [2]), daeraff heeft yderman zijn vrij bedencken. De grontmeninge sal sich wel ontdecken int verhandelen vande conditien, die wij [3]) in woorden ende weynich in substantie verandert, ende op den xv^{en} in zijne Ma^{ts} handen hebben doen stellen. Het is mogelick, dat dees cleen veranderinge [4]) bij eenige gedudet sal worden tmijnen achterdeele, emmers naer de verscheydenheyt vande genegentheden [5]); maer alsmen

---

1) De woorden „met meer andere" ontbreken in het eerste concept.

2) Gelijk zijne voorzaten wel pleegden te doen.

3) In het eerste concept staat in plaats van de volgende woorden: *ten deele hebben verscoont, ende noch hudent in zijne Ma^{ts} handen doen stellen.*

4) Eene kleine verandering was het niet, die de voorwaarden hadden ondergaan; men vergelijke slechts den boven medegedeelden text, met de door Bor medegedeelde gewijzigde voorwaarden.

5) De geheele volzin in het eerste concept verschilt van den hier medegedeelde: daar staat: *Ick houde voor seecker, dat dit mijn scrijven zal gedudet worden naer de verscheydenheyt vande genegentheden*

wil letten [1]) op de cleenheyt vandien, saempt hoedat wij, tot Senlis ende hier confererende, onse procuratien (eer en ist ons deur last vande Generaliteyt nyet geoorloft geweest) bevonden hebben, dat vuytgesondert die van Hollant ende Utrecht, wesende gelijckformich [2]), alle dandere geauctoriseert zijn (deen doch meer ende dander min) om verschoninghe te mogen inlaeten, ende daerbenevens, in welcke zwaricheyt ick mij heb gevonden, dat dander gedeputeerdens mijne stricte procuratie met veele ende hooge woorden ghingen beschuldigen van quaeder trouwen, protesterende, als offmen alsulcke procuratie, ingevalle van breecken, zoude behooren te wijten den onderganck onser ghemeene saecke, zoe zal billicx bevonden worden, dat den noot mijn allenthalven de weth in deesen gestelt heeft. Doch [3]) om de waerheyt te seggen, dewijle uwer E. mij hebben toegeseyt, dat volgens tgeresolveerde vande generaliteyt, de procuratien vande particuliere provintien al van eenen inhouden waeren, zoe oick betuyget trelatyff vande procuratie vande generaliteyt: wat can men dan vuyt deese diversiteyt opnemen, anders dan een merckelijck abuys, dwelck waerschijnlicken zoude gedient hebben om de faciliteyt van dandere gedeputeerde te doen prijsen deur mijne difficulteyten, des Conincx toorn jegens mij te verwecken, ende breeckende (dwelck naer dadvys van vertroude vrunden voorhanden was, indienmen de conditien met

---

1) De woorden: „op de cleenheyt van dien, saempt" ontbreken in eerste concept.

2) In het eerste concept volgen hier noch de woorden: *ende alleene uende herde conditien gebonden.*

3) In het eerste concept staat: *Doch heeft men mij wijs gemaeckt, dat de procuratien van de particuliere provincien*, enz.

beleeffde taele nyet versuet en hadde) [1]) oirsaecke te geven om mij twederkeren, jae d'leven op den wech te doen benemen, al en waert maer, om sich vanden begosten handel bij den Spaengiaert te ontschuldighen; [2]) ende off ick schoon anders ongeschent thuys mochte keeren, wat zouder, in gevalle van breecken, onse ghemeene saecke aff mogen commen, dan geheele bederffenisse. Want al wildemen daernaer eenighe verschoninge inlaeten, zoe waert onseecker (aengesien deerste faulte ofte tvoordeel, dat den vijandt middelertijt op ons soude mogen heroveren) off den Coninck ons wederomme soude willen hooren. Ende als de ghemeente (die sich nu eene goede vuytcompste van desen handel belooft) deur de faulte heuren onderganck voor oogen zage, het minste woort ofte gelaet, dat uwer E. van hen zoude geven, vuyt welck mochte verstaen worden, dat ick de conditien wel hadde mogen versueten, zoude uwer E. verschonen ende de onwetende ghemeente oorsaecke gheven (gemerckt doch ordinaerlijck in sulcke bejegentheden de minste den cruysdrager moet zijn) om mij te steenigen. Ick hebbe uwer E. deur tmiddel van alle deese redenen ende consideratien wel willen leyden, om te bewijsen, dat ick in heure ende onse gemeene saecke nyet en doe, dan met goede aendachte ende insun-

---

1) De in het 2e concept tusschen haakjes staande woorden ontbreken in het eerste.

2) In plaats van den volgenden volzin staat in het 1e concept: *Ick hebbe tdobbel vande zelve conditien hier bijgevoucht, ten eynde uwer E. mogen zyen, wat veranderinghe daerinne is ingelaeten, die certeyn inde substantie nyet besunders en is; biddende, tbelieve uwer E. te gelooven, dat dadeys van vertroude vrienden ons hiertoe heeft beweecht, ende insunderheyt het pericle van te breecken, dwelck ontwijffelick voorhanden was, indien wij zijne Ma^t onse onbeleeffde conditien voor oogen hadden gestelt.*

derheyt om een spoedich bistandt te mogen verwerven. Sal oock op tbetrouwen van zulck bij uwer E. te bevinden bij de eerste reschriptie verwachten een goedich toestaen, nyet alleene over tcleyn gepasseerde, nemaer oick over tgene bovendien noch soude mogen gebreecken tot het redelick volmaect om den Coninck te vernougen. Op [1]) den xviij^{en} zijn wij ontboden geweest ten huyse vanden heere van Chiverni, Cancellier van Vranckrijck, denwelcken wij hebben gevonden verselschapt vanden heere van Villequir, Bellievre ende Brullart; hebben ons procuratien affgeeyscht, int lange gelesen, ende geseyt hebbende daeraff rapport te willen doen aen zijne Ma^{t}, ende insunderheyt van onse verthoeninge om gereede hulpe tot ontsettinghe vande stadt Bruyssel, soe heeft ons den Cancellier opden noen aengehouden, ende goet chier gedaen. Op gisteren, voorde voorn. heeren wederomme ontboden wesende, hebben ons voir deerste affgevordert advys, hoe ende in wat manieren men de voorss. stede best zoude mogen ontsetten, ende bovendien particulier verclaringe vanden jegenwoirdigen stant onser saecken. Item deur welcke aenslaegen den viant waer te crencken; insgelijcken van tgetal onses crijchsvolcx, mitsgaders van tmiddel, dwelck tot onderstandt vande selve bij ons is, ende noch bevonden zoude mogen worden; hebbende, om hierop te antwoorden, ons dach gegeven tot morgen. Mijnenthalven, ick ben met dese verclaringe meest beladen, om te dyen nyet zulcx geinstrueert te zijne,

---

1) De hierna volgende bijzonderheden ontbreken in het 1^{e} concept, behalve de vordering, dat Brielle en Medemblik den Koning voor zijne zekerheid gegeven zouden worden. Slechts de eerste alinea van het postscriptum is ook aan het slot van dit concept, en wel door v. Dorp eigenhandig, toegevoegd.

als mogelicken tot welgevalle van zijne Ma^t ende tgemeen beste vande lande wel dienlick waer. Desnyettemin, eenige vanden onsen, die hieraff meer weten, dan ick, zullen wat te berde brengen, zoe ick oick sal van mijne geringe wetenschap in conformiteyt van tgene hier mede bijgevoucht is. Dit voortstel doet mij oordeelen, dat den Coninck zijn welvaeren met onse armoede nyet en begeert te vermengelen, dan met goede kennisse van alle gelegentheyden; ende tselve bij mij geconfereert met meer andere ende gelijcke propoosten van Despruneaux, zoe zal, mijns bedunckens, boven all ende dmeeste gebreck tot dit voorss. volmaict gesocht worden inde verseeckerheyt ende contributie. Wat raict de verseeckerheyt, onder de handt wort zeer gedronghen opden Briel ende Medenblick; maer om daeraff ledich te mogen staen, zoe denck ick over te dienen de medegaende schriftelicke redenen, ende offse schoon nyet en mochten gelden, zoe en sal ick nochtans daerinne nyet accorderen, dan onder uwer E. goede gelieffte; zulx zal ick mede doen ten opsiene vande contributien, scilicet indien dandere gedeputeerdens hen in meerder somme willen vuytlaeten, dan mijne secrete instructie medebrengt. Ende alsoe op dit pas hier anders nyet voorhanden en is weerdich om schrijven, soe coem ick eyntelick wederomme begeren, tbelieve uwer E. mij op alles een punctelick ende sulcke antwoorde te doen hebben, cito citissime, als mit twelcke zijne Ma^t verneucht ende onse ghemeene saecke meest noodich mach zijn; mede om mij wel haest ende zonder pericle thuys te doen keren, zoe wel noodich is om merckelicke groote schaede te verhoeden, die mij de lanckheyt zoude mogen veroorsaecken. Hiermede,

Eedele, eersaeme, wijse, zeer voorsieninghe heeren, den Almogenden Godt wil ons voornemen begenadi-

gen, ende uwer E. bewaeren in een gelucksalich lanck leven. Vuyt Parijs, desen xxij^en^ February 1585.

E. heeren, tsal u believen d'inhouden van desen secreet te houden, daerse schaede mochte doen, ende insunderheyt de gunstige antwoorde vanden Coninck: sulcx ende diesgelijcx wort ons dagelicx onder de handt vermaent; ratio est, zoe wij van goeder handt verstaen, ten eynde eenige goede ende secrete aenslaegen nyet en souden verhindert worden. Widers en can ick nyet onderlaeten, uwer E. te verwittigen, hoe dat desen Coninck gecroont is tot Cracou op den xiij^en^ Februarij Lxxiiij; op den xiij^en^ Februarij Lxxvj is deselve gecroont Coninck van Vranckrijck, ende opden xiij^en^ Februarij Lxxxv is van wegen de Staten zijne Ma^t^ geoffereert de geunieerde Provintien, al onbedacht ende sonder opset; wat den Coninck der Coninginnen [1]) hier mede voorheeft, sal ons den tijt leeren.

Alleenlicken moet ick noch eenmael bidden, uwer E. willen ordre geven, dat vande particulariteyten, in desen vervatet, nyet zoo veel opde strate en come, dat den vijant daeraff mochte geadverteert worden, ende daermede hier zijn proffijt mocht doen, tonser verderffenisse. Oock zoo heb ick naer tsluyten van desen verstaen de meeninge te wesen, dat de contributien deur sconincx officiers zouden ontfangen ende vuytgegeven worden aen den crijchsluyden ende anders, pro adviso.

---

1) Dat is: der Coningin.

CCCXXVIII. Verklaring, door de Gedeputeerden aan van Dorp verstrekt, tot zijne rechtvaardiging wegens het goedkeuren van de veranderingen, gemaakt in de voorwaarden voor de opdracht der Nederlanden aan den Koning van Frankrijk, 15 Februari 1585. Origineel.

Wij ondergescreven, gedeputeerdens ter legatie bij den Coninck van Vranckrijck, om zijne Ma^t^ te versoucken tot het aennemen vande geunieerde Nederlantsche provincien, doen te weten: alzoe Joncheer Aernt van Dorp, eenich gedeputeerde van wegen die van Hollandt, bewillicht heeft inde verschoninge van eenige poincten onser instructie, voirder dan hij vanden Staten van Hollant in laste heeft; dwelck alsoe hij gedaen heeft deur onse onderrechtinge ende tonser ernstiger begeerte, omme den begosten handel met zijne Ma^t^ nyet te doen breecken; soe eest, dat wij belooft hebben ende belooven mits desen, elck int bijsunder, op onse eer ende in goeder trouwen, ons gesamentlijck te presenteren voorden heeren Staten van Hollant, mitsgaders allomme elders, daert noodich wert, ende dit aleer wij vuyt dese legatie vanden anderen scheyden, om tgene den voorn. van Dorp in desen verandert ende bewillicht heeft, voor hem te verdedigen ende allenthalven te houden staen ende op ons te nemen alletgene, dat te dier oorsaecken tzijnen laste zoude mogen gedudet ofte gedecerneert werden, als gedaen voor tgemeen beste vanden lande, ende om deselve vanden geheelen onderganck te preserveren; hieronder verbindende onse personen ende alle onse goederen, ruerende ende onroerende, present ende toecommende. Des toorconden, zoo hebben

wij dese met onse hanteyckenen onderscreven, op den xv^en Februarij anno xv^c vijfentachtich.

C. Aerssens [1]), J. Junius de Jung, Elb. Leoninus, De Gent, Noël de Caron, Anthoine de Lalaing, Gerardt Voeth, Jacob Valcke, Johan Renghers, De Taffin, Amelis van Aemstell van Mijnden.

CCCXXIX. Concept antwoord van van Dorp op de beide punten, die de Fransche onderhandelaars aan de Gedeputeerden der Staten ter beantwoording hadden voorgelegd (Zie n° CCCXXVIII en Bor Boek XIX bl. 57).

Ik vind van dat antwoord twee concepten beide in de Fransche taal; in het eene wordt het eerste punt zeer kort behandeld, bijna woord voor woord, zooals Bor het antwoord geeft, als van de gezamenlijke gedeputeerden afkomstig; in het tweede, dat ik hier mededeel, wordt de eerste vraag uitvoerig behandeld. Het antwoord op het tweede punt komt in beide concepten overeen met de vertaling van Bor; ik laat dus dat deel van het betoog van van Dorp achterwege. Beide stukken zijn door dezelfde hand geschreven, als de overige concepten, betreffend de legatie; en zullen dus afkomstig zijn van een van v. Dorps klerken; deze zelf heeft ze echter hier en daar verbeterd.

Le deputé de part les estats dHollande, satisfaisant a ce quil a pleu a messeigneurs a proposer le xxj^e

---

1) Al de onderteekeningen eigenhandig.

de ce present mois, tant au regard du prompt secours pour ceulx de Bruxelles, que de la declaration des moyens que sont et se polroient trouver es provinces unies en particulier, pour assaillir et offendre lennemy, remonstre soubz humble correction, ce que sensuit.

En premier lieu, venant a traicter dudict prompt secours, faict a presupposer, quen la ville de Malines y a quelque quantité de vivres en magasin, pour le revictaillement de celle de Bruxelles, mais comme elle ne sy peult transporter, que par des roulliers, et consequemment a long traict, reste dadviser, comme il se polra effectuer asseurement et sans perte.

Quelques ungs sont dadvis, que lon doibve assaillir et forcer lennemy en ses forts, es levees de terre, jouxte la riviere de lEscault, que lon nomme en thiois dycques, servans au païs de guarand contre linundation; si soubstiennent quau moien du succes quilz se promectent, non seullement se prevaloir dudict revictuaillement, mais aussi dune grande quantité de lartillerie ennemie.

Aultres disent, quil faille le faire par le convoy et assistence dung grand nombre de picquiers et harquebousiers, assisté de quelque trouppe de cavallerie.

Quand au premier advis, lon ne trouvera mauvais (veue la proposition de voz S^ries^) que je ne me y puis conformer.

Raison est et faict en premier lieu a noter quung ennemy, tel comme est le nostre, bien rusé et oultre ce souffisamment assisté de bon conseil, ne peult estre, quil nait a bon loisir logé son armée sur ces dycques a son advantaige.

Item, comme ilz [1]) sont perchées en quelques en-

---

1) Oorspronkelijk stond hier: *ces dycques*, welke woorden v. Dorp heeft veranderd in „ilz;" perchées, is percées; feste is faîte.

droictz, elles sont par ce moyen aussi ordinairement mouillées, et dailleurs tellement escarppées et rongées de costel et daultre, quil ny reste allée, que dessus la teste, et en effect de deux a trois hommes de front.

Et quand a l'artillerie, partie dicelle est, selon que jentens, plantée es forts, et partie sur les lictz de bois au pied des dycques, pour endommager les navires, a fleur deaue.

Or, quiconcque vouldra entreprendre ce faict, fault quil soit assisté de matelots, pour le mectre aux dycques; item, ses gens ne polront marcher, que trois de front au plus, et ce a descouvert du pied en cappe, voires en la misericorde de lartillerie, sur les flans, de la rive opposite, sans sen pouvoir guarantir, non plus de dextre, que de senestre, pour aller assaillir ung ennemi, ja couvert de trenchée, ou de baricade, et muni de quelque pieche champestre, joinct quoultre l'incertitude de la victoire, ny a retraicte sauve et asseurée (quest touttesfois le poinct principal, de quoy les bons capitaines sadvisent avant quentreprendre); car le mateloit a ceste grace peculiere, que voiant les soldatz en route et poursuivis de lennemi, il se sauve le premier, sans se soucier du mal daultruy, voires fust ce le Roy (si peu dexemption fait il de personnes).

Touttes ces choses considerées, je remects le jugement a ung chascun, si telle entreprinse, en tout evenement, ne doibt estre dicte temeraire et inutile pour ce revictaillement. Aultant vain est le subject de se promectre de lartillerie ennemie; car si le Roy Charles huictiesme at trouvé moien de par gens libres, sauver la sienne de dessus le hault des Alpes, lennemi a trop plus de moien, d'au besoin et a tout heure, retirer et sauver la sienne, quand ce ne seroit, que par ses esclaves de Gand, Bruges et aultres.

Lon me dira peult estre, que laissant lennemi la, ou il est, non seullement Bruxelles, mais aussi les villes d'Anvers et Malines sen iront cependant perdues.

Je y respons, que quand bien, il pleust a Dieu, de favoriser lentreprinse, que la victoire ne faciliteroit en rien le revictaillement de Bruxelles, de tant que lempeschement se polroit encoires donner, non seullement par linfanterie, quest en garnison es villes voisines, mais singulierement par le gros de la cavallerie ennemie, comme nestant retenue qu'a telz effectz, et pour faire escolte [1]) aux vivres, que se lievent de la campaigne, ensemble des pais de Liege et de Namur.

Et bien que lennemy ne se puist promectre oeuvre, sans y envoier des hommes hors de son camp, sil ny restoit aultre chose a redoubter, lon ly polroit tenir sur cul, par ung chaud alarme, quen polroient donner les bateaux de guerre.

Mais estimant quil nen a illecq que juste competence pour la garde des forts et dycques, veue l'incommodité du lieu, oires que lon voulsist faire le revictaillement dois a cest heure; si ne me puis je persuader, quil vouldroit diminuer le nombre, pour y donner empeschement, quand ce ne seroit que de paour [2]) de cheoir en linconvenient du chien, lequel pour estre trop gourmand, perdit a ung instant et los et lumbre.

Or daultant que les raisons, cy dessus alleguées, representent le dangier, quil y a dassaillir lennemi en son advantaige, me reste a cy dire, au regard de ceulx dAnvers et de Malines, au cas qu'en oultre, il bouchast la riviere, et que la dessus, necessité les veint presser bientost, que je me conformerois a

1) escorte.

2) peur.

l'opinion de ceulx qui disent ny avoir aultre et plus prompt remede, que de franchir le pas accoustumé, en rompant ce bouchement de force.

Mais si lon veult dois a cest heure, coupper les vivres a lennemi (presupposant, que pour le nombre des manans esdictes villes, il y en a quantité plus-grande, sans comparaison et pour plus longtemps, quil nen scaura recouvrer, pour la nouriture de son camp), il ne sera de besoin de hasarder des hommes a forcer le bouchement; ains la prohibition unesfois faicte, lon le verroit bientost reduict a lextreme et constrainct de lever ce siege, voires que plus est: il sen esleveroit apparentement es villes, par lui acquises, des murmures et mutineries telles, que pour les brider, il y vouldroit renforcer la garnison, par ou se precoppant [1]) partie du moien, duquel il auroit peu offendre, tout plain de bonnes choses se polroient cependant faire et executer de nostre costé, sans arriere pensée.

Or, procedant oultre et venant au second advis a propos du revictaillement de Bruxelles, lon mexcusera, si jayme mieulx y apporter quelques poinctz considerables, quen disant mon opinion encourir note d'oultrecuidance et presumption.

En premier lieu, faict a considerer, que lennemi at, oultre le camp a Calloo, de linfanterie en garnison es villes dAlost, Haulx, Aeth, Gand, Dendremonde, Vilvoorde, Louvain, Liere, Herenthals et Breda; mais comme le nombre mest incogneu, je ne scaurois au vray dire, que cest quil en polroit tirer, pour empescher ce revictaillement.

Sa cavallerie soulloit estre fort bonne, mais lestat dapresent men est aultant incogneu, comme le nombre;

1) preoccupant.

trop bien scay je quelle sert singulierement aux fins susdits, a quoy convient avoir esgard.

Je dis, que la pluspart du chemin dentre Malines et Bruxelles est campaigne rase, affin quesgard soit prins sur ce quil fauldra de cavallerie, part pour guarantir nostre enfanterie, si lon sen veult servir en cest affaire.

Et comme daillieurs je me doubte, la provision [1]) nestre souffisante pour au moien dicelle, povoir actendre le jour de lentiere delivrance, que doibt promectre ladvenement du camp Roial, au temps de la nouvelle recolte, sera bon de faire balancher ladicte provision davecq les bouches, et de bon heure y donner tel remede, quau partir de la, ne soit besoin de sen donner plus de paine.

Et afin que la distribution, que sera arrestée, sur ceste provision puisse sortir son effect, commandra [2]) de donner ordre, que le convoy ne demeure longtemps deans Bruxelles, pour eviter linconvenient, auquel me suis trouvé dans Zierickxzee, la ou bien que je receuz deux revictaillemens par batteaux et dassez bonne quantité, une saine partie en fut consumée par ceulx, qui me lavoient emmené.

Faict aussy a considerer, que apparentement le tout ne polra estre transporté a ung coup, veue la disette des roulliers: sera partant de besoin, davoir en cest affaire lescolte asseurée et bastante, a faire teste aux forces que lennemi y polrat envoier a bon loisir, que sera surtout sa cavaillerie.

Sera aussi convenable dadviser, si, le revictaillement faict, ceulx de lescolte se retireront chascun en

---

1) v. Dorp bedoelt hier den voorraad, die (zooals hij boven mededeelde) reeds te Mechelen was bijeengebracht.

2) conviendra.

sa chascune, ou bien quilz demoureront pour estre empolyez [1]) en d'aultres entreprinses. Quest tout ce que je puis dire en cest endroict, remectant le surplus au bon jugement de voz S^ries.

Vermoedelijk zullen de overige Gedeputeerden van Dorp hebben bewogen om deze beschouwingen, die zooveel bezwaren bevatten, niet onder de oogen der Fransche Staatslieden te brengen, en heeft hij zich ten slotte bij de meening der overigen nedergelegd; ik vind toch aan het slot van het concept, van de eigen hand van van Dorp, een antwoord op de eerste vraag ontworpen en herhaaldelijk gewijzigd, waarvan de definitieve redactie overeenkomt met die van het andere concept-antwoord, dat ik aan het hoofd vermeldde, en waarvan Bor de vertaling geeft.

CCCXXX. Conceptverklaring van van Dorp, ter beantwoording van de hem door de Fransche staatslieden gestelde vraag, omtrent de rechten van de afstammelingen van den Prins van Oranje op het Graafschap van Holland en Zeeland.

Pour par le deputé des Estatz d'Hollande avecq Westphrise donner solution a la demande de voz S^ries, touchant ce que polroient pretendre les heritiers de feu Monsieur le Prince d'Orange; dict et declaire: bien qu'il y a eu quelque capitulation conceue, au moien de laquelle lesdicts Estatz debvoient recepvoir et inau-

1) employés.

gurer ledict seigneur a Comte et seigneur de ceste province, ensemble de celle de Zeelande, que touttesfois les debvoirs a vaillable cession, en sont demourez imparfaits, par ny avoir consenties touttes les villes et membres desdictes provinces, de maniere que lon tient, ausdictz heritiers ny competer aulcun droict. Et quainsy soit, de ce rend souffisant tesmoinaige la commission, ja exhibée, comme, en vertu de laquelle cession en peult estre faite, au prouffit de sa Maté de par ceulx qui en ont le povoir.

Trop bien est ce deputé enchargé de cy remonstrer, que, veuz les merites dudict seigneur Prince, lesdictz Estatz nont peu delaisser, de apres son deces, constituer Gouverneur desdictes provinces son filz, le comte Maurice de Nassau; et que sa Maté ne peult mieulx se reposer, que sur luy et aultres de la mesme maison, par estre iceulx en tant de sortes injuriez par le Roy dHispaigne.

CCCXXXI. Conceptadres van van Dorp aan den Koning van Frankrijk, waarin hij tracht aan te toonen, dat de Koning, die de Gedeputeerden had doen vragen, welke zekerheid wij hem zouden verschaffen tegenover de hulp, die zij van hem vroegen, zich geheel konde verlaten op de trouw zijner nieuwe onderdanen, zonder dat het noodig was dat hij eenige andere zekerheid vorderde. Ik vind van dit adres nog een ander concept in de hollandsche taal, waarvan de inhoud grootendeels met het hier megedeelde

overeenkomt, hoewel de vorm in verscheidene opzichten er van verschilt. De inhoud van beide stukken toont aan, dat ze afkomstig zijn van den Gedeputeerde van Holland: ze zijn hier en daar door v. Dorp eigenhandig verbeterd.

Sire.

Il ne faict a doubter, que la juste cause de ceulx du Pais-Bas ne soit aultant assaillie dinjustes paroles et mensongieres, comme elle est de tres injustes armes, et ce par ceulx, qui sans en scavoir lorigine, progres et circunstances, en jugent plus par passion, que par la raison. Car qui vouldra considerer, comme de tout temps il y a contract et serment mutuel dentre le prince et ses subjectz (quest le fundament de ceste cause), il jugera facilement, quilz ont esté injuriez et forcez en leurs vies, biens, honneurs, femmes et enfans d'une fachon berbare, avant que la pacience reduicte a desespoir, ilz ont prins leur recours aux armes. Or masseurant, que votre Maté en est plainement informée, puisque, suppliée a les assister, et meue de compassion, elle a de sa grace faict demander aux estatz, que cest en effect, qu'au regard de l'assistence requise, ilz vouldroient faire et prester pour icelle; cela mexcusera, d'en faire ichy ung long et particulier recit. Mais venant au poinct de l'asseurance demandée de la part de votre Maté, je meslargiray a y dire (soubz humble correction) quelle nest necessaire en fachon quelconcque, daultant que je puis asseurer, voires a tout le monde, qu'aiant ce peuple unesfois impetré ce bien de Dieu, que d'estre advoué pour subjectz d'ung prinche vertueulx et de bonne foy, comme vous estes, Sire, qui se contente de lobeissance, a luy deue,

sans entreprendre sur celle deue a Dieu, quil ne fauldra jamais a vous obeir constamment en toutte leaulté [1]), tant quon leur tienne la capitulation stipulée; estant resolu et comme determiné de plustost se faire tuer les ungs sur les aultres, que de plus se soubmectre au joug espaignol; et qu'ainsi soit, les offres de leur restituer les anciens privileges et franchises; casser et faire retirer les estrangiers, dormais ne charger les villes d'aulcune garnison, sans son consentement et tous plain d'aultres choses specieuses en apparence, na peu mouvoir la moindre bicocque des provinces encoires unies a aulcune reconciliation; voires, que ny adversité, ny prosperité a peu vaincre la constance especialle de ceulx d'Hollande. Cela sest manifesté notamment en la perte de Haerlem par extreme famine, et es estroictz sieges des villes d'Alcmaer et de Leyden, aians esté valeureusement defendues par les seulz bourgeois, desquelz toutesfois en moururent deans celle de Leyden prez de sept mil de faim et mal rage. Brief, quand bien jaurois la vie pour mil ans, et que dicelle dependeroit ung royaulme, je lengagerois entre les mains de votre Maté, pour la perdre a lheure, quilz seroient trouvez perfides. Et de faict, puisque l'empereur Charles le quint, et les princes ses devanciers, bien quilz se tenissent la pluspart hors de ces pais, se sont tousjours reposez au regard de leaulté, sur le seul serment des subjectz, a plus forte raison sen doibt (soubz humble correction) contenter et asseurer votre Maté, par leur estre, et elle et ses forces tant voisines et appareillées. Non que par cecy je pretende inferer, que vostre Maté ne polroit mectre garnison es villes, quand besoing sera; mais sert tant seullement, pour oster en ceste con-

1) loyauté.

juncture toutte occasion de diffidence au pauvre peuple, craintif et rebutté par la mauvaise foy, trouvée es traictez d'avecq don Jehan et en d'aultres occurences passées; aussi pour prevenir a tous inconveniens et disservice, que polroient causer la diversité de langues et fachon de vivre, quest entre le Francois et ceulx des Provinces Unies. Touttes ces choses considerées, je viens me jecter aux piedz de vostre Mat^{é}, pour la supplier tres humblement, que son noble plaisir soit den ce present traicté plustost voulloir avoir esgard a la valeur et importance du joyau, du quel elle peust accroistre la ornement de sa couronne, qua une asseurance superflue et non necessaire. Je dis joyau, car cest la juste domination sur cent bonnes et belles villes, que lon vous defere par provision, Sire, et sans coup ferir, oultre pluissieurs chasteaux et fortresses et joinctement de la coste marine de plus de nonante lieues destendue, tellement douée et pourveue de ports de mer, navires, matelots et aultres appertenances, quau moien de cela les Pais-Bas puissent non seullement estre defendues, mais polroient facilement offendre ceulx qui vouldroient sen monstrer ennemis. Brief quiconque vouldra se souvenir, comme en bon temps at eu son rendevous au Pais-Bas tout ce que nature et lindustrie des vivans a sceu ou peu produire et inventer es quatre coings du monde, et que de ce ung chascun de long et de prez y veint querre [1]) ses commoditez, tel jugera, et meritoirement, que lon le doibve estimer et appeller le marchiet et mere nourice de tout le monde, et sans beaucop dire des jolitez, manufacture, richesses et commoditez, que lon faict et se treuvent esditz pais respectivement, la seulle Hollande produict et

1) querir.

subministre aux necessitez des hommes entre aultres quattre especes, asscavoir le burre et fromaiges, chevaulx et bestes a cornes, lingeries, herrens et molnes [1]), desquelles la moindre importe plus pour une année, selon le calcule des Espaignolz mesmes, que touttes les espices, que sameinent a la fois des Indes. Que dis je des Indes: le Roy dHispaigne se trouvera grandement interessé en sa trafficque illecq, lorsque celle du Pais-Bas luy vient a faillir; et est de faict en grand dangier de perdre les Orientalles, par sy avoir ceulx dHollande ouvert lannée passée ung chemin au long de la coste de Norveghe, Swede, Moscovie et de la Tartarie, plus court de douze cent lieues, que nest cestui, practicqué par les Portugais [2]). Et estimant au reste chose superflue de cy beaucop dire du moien pour conquerre les provinces, encoires subjectes a lEspaignol, sans y despendre beaucop dhommes et finances, ensemble de la consequence, que tirera apres elle touttes ces pertes pour le Roy dHispaigne; de tant que tout cela est assez cogneu a votre Mat[é], je reviendray, pour la supplier, da ce coup voulloir se contenter pour toutte asseurance (veues les choses et considerations susdictes) du seul serment de ce peuple fidel, modeste et de bonne foy, ensemble des gens de guerre de mer et de terre; et de croire,

---

1) moûles.

2) Volgens Bor (Boek XXV bl. 19) deed Melchior Moucheron in 1584 het eerst een tocht, noordwaarts, naar Rusland tot in de Witte zee, zonder dat Bor daarbij vermeldt, dat hij langs dien weg een doortocht zocht naar Indie, hetgeen volgens hem (Boek XXXI bl. 69) eerst in 1594 werd beproefd. Uit het bovenstaande blijkt, dat Moucheron werkelijk het plan had opgevat, om langs het Noorden naar Indie te varen, en dat men zelfs zooveel vertrouwen in zijne onderneming stelde, dat van Dorp stoutweg durfde beweren, dat hij den doortocht reeds gevonden had.

sil peult unesfois veoir, quen ceste sienne necessité, vostre Maté prend leur cause en main, comme il est requis, et bientost quelle y trouvera aultant de promptitude et obeissance, que raisonnablement elle polroit desirer, voires tout aultre service, que la capitulation ne semble promectre; chose, que peult bien estre inferée de ce quen la derniere guerre contre la France, il furnist dune bonne volunté, quarante millions dor, oultre l'ordinaire, duquel benifice ilz ont este guerdonnez [1]) brief aprez par le duc dAlve, en la forme et maniere, helas, cogneue a tout le monde.

CCCXXXII. Brief van de Staten van Holland aan van Dorp. 23 Februari 1585.

Daar sedert 20 Januari geene tijdingen van van Dorp noch van de andere gedeputeerden waren ontvangen, hoewel allerlei geruchten omtrent de onderhandeling verspreid werden, veroorzaakte dit stilzwijgen der gezanten groote ongerustheid in het land, waarvan de kwaadwilligen partij trokken, vooral daar de stad Brussel tot het uiterste was gebracht. De Staten verzochten daarom ten spoedigste berichten te ontvangen.

Eedele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere.

Naedyen wij zeedert uwer E. laeste scrijvens vanden xx^en der verleder maent egheene advertentie van uwe E., nochte de ghemeene gedeputeerde aldaer, ontfanghen hebben, nyet tegenstaende zedert veele tijdinghen alhier vuyt Vranckrijck sijn gecomen vanden gueden voortganck uwer E. legatie, als dat zijne Mat geresol-

1) Guerdonner, beloonen.

veert soude zijn, dheerschappije ende beschermenisse deser landen aen te nemen, waervuyt de quaetwillige binnen dese landen oorsaecke nemen veele quade tijdinghen te verspreyen, te meer, overmits den vuytersten noot daerinne die van Bruyssel zijn gecommen, sal daeromme uwer E. gelieven, ons met brenger deser vande gelegentheyt der saecken aldaer tadverteren, ende de hant daeraen te houden, dat van gelijcken bijde gemeene gedeputeerde aenden Staten generael advertentie gedaen worde, zonder dat denzelven boede eenichsints mede opgehouden werde, alsoe dese landen aen tzelffde advertissement zeer grootelick is gelegen. Hiermede,

Eedele, wijse, zeer voorsieninghe, discrete heere, onse Heere God zij met uwer E. Gescreven inden Haege, den xxiij^en^ Februarij 1585.

Ter [1]) ordonnancie van den Staten,
Bij mij
C. de Rechtere.
1585.

Adres:

Eedelen, wijsen, zeer voorsieningen, discreten heere, Joncheer Aernt van Dorp, gedeputeerde vanden Staten van Hollant aenden Co^e^ Ma^t^ van Vranckrijck.

CCCXXXIII. Conceptnotulen van het verhandelde op de vergaderingen der Gedeputeerden op 7 en 8 Maart 1585. Door van Dorp eigenhandig geschreven.

Van Dorp, die in de vergaderingen der gedepu-

---

1) Ter, enz. met de onderteekening eigenhandig.

teerden het voorzitterschap waarnam, deelt mede hetgeen in die vergaderingen geschiedde. Het concept is niet afgewerkt, en eindigt bij het openen der vergadering op 9 Maart.

Op den vij^en^ Martii 1585, wesende den eersten dach, dat ick, Arent van Dorp, volgens laitstgemaickte ordonnancie voor deerste reyse hadde te presideren, ghedachtich wesende, hoe dat den heer Cancelier van Vranckrijck seide jegens mij ende dheer Junius, als wij zijne E. opden iiij^en^ deser presenteerde int gescrifte [1]) het esclaircissement van tgene bij ons mondelinge ende genouch confuselick gheantwoirt was jegens heure propositien, op den ij^en^ daer te voren, te weeten, dat den Coninck onse zaeke in handen zoude nemen op den hudigen dach; waervan alsoe wij geen tidinge en vernamen, zoo wierdt geproponeert, oft nyet raidsaem en waer, eenige te schicken, zoo aende Coninginne moeder, als aenden voirnoemden heere Cancellier, om dexpedicie van onse zaeke te recommanderen. Ende tzelve goit bevonden wesende, soo heb ick gecommitteert om bij de Coninginne te gaen de heeren van Oyen ende la Mouillerie; ende waeren rechts te voeren gegaen bij den heere Cancellier dheeren Junius ende la Prée. Ende altsaemen wedergekeert wesende, hebben van wegen de Coninginne voor een antwoirde gherapporteert: „que le Roy „feroit tout ce que de raison;" ende dat den Cancellier belooft hadde, bijder zaeke te doen, naer zijn vermoegen.

1) Ik vind een ongeteekend afschrift van dit stuk, overeenkomend met hetgeen Hooft (Boek XXII bl. 978) daaromtrent mededeelt. Deze echter doet het voorkomen, alsof de gedeputeerden hun antwoord terstond (na eene korte beraadslaging in eene andere kamer) aan den Kanselier aanboden.

Op den viij^en^ heeft den heere van Pruneaulx de gedeputeerdens doen vergaderen jegens acht uren, binnen St Janshooft; ende zijn, ontboden wesende, zoe naer thuys van den Cancellier met denzelven van Pruneaulx gegaen, ten negen uren. Alwaer terhalver ure van thiene den voirnoemden heere Cancelier mit Villeguier, Bellievre ende Brullart geproponeert heeft prout in scriptis, zoo oick is der gedeputeerden antwoirde, met de replicque vande Cancellier. Des naermiddaichs vanden zelven viij^en^ zijn de voirnoemde gedeputeerdens al in mijn camer gecompareert, zoe oick den heere van Pruneaulx, ende zijn daer veele ende diversse discourssen ende propoosten gevallen op tgebesoigneerde van voorden noen, ende waert eyntelick gheresolveert, datmen, eer yet nieuws te beginnen, het waer bijden Coninck oft Coninginne, men eerst zoude aenhoren zijne Ma^ts^ resolutie op trapport, dwelck den Cancellier laitst aengenomen hadde te doen, vander gedeputeerdens esclaircissement antwoirde.

Op den ix^en^ is wederomme vergaderinge gevallen op mijn camer.

CCCXXXIV. Conceptbrief van de Gedeputeerden aan den Koning van Frankrijk, ongeteekend en niet gedagteekend stuk.

De Gedeputeerden verzoeken een tweede audientie, en vragen, dat die hun worde verleend vóór dat zij eene nadere bijeenkomst met 's Konings staatslieden zouden hebben.

Die audientie werd hun verleend op 10 Maart (Hooft t. a. p. bl. 980).

Sire,

Ayant pleu a. v. M., nous donner favorable audience ces jours passés, et entendre ce qu'avions en charge de representer a icelle de la part des estats generaux; et que depuis par le commandement de v. M. nous avons eu diverses conferences avec mons^r^ le Chancelier et autres deputés de v. M.: nous avons prins la hardiesse de la suplier tres humblement, nous voulloir octroyer, ou a aucuns de nous, une seconde audience, devant quentrer demain en ulterieure communication avecq lesdicts S^rs^ deputez. Chose, questant du service de v. M. et pour nostre bien et utilité, que v. M. nous a declaré [1]), luy estre en recommandation singuliere, nous esperons, que icelle ne nous refusera, ains laccordra gratieusement, selon sa bonté accoutumée, a laquelle ayant recours,

Sire,

nous prions Dieu maintenir v. M. en santé, et luy donner en grandeur heureuze vie et longue.

Nadat de Gedeputeerden bij den Koning waren toegelaten, kregen zij weldra diens antwoord op hun verzoek om hulp; het was eene stellige weigering, hoewel in welwillende bewoordingen vervat. Omtrent de laatste onderhandelingen vind ik in de papieren van van Dorp niets anders dan de ongeteekende afschriften van den brief des Konings, waarin hij zijne hulp aan de Staten

1) Aanvankelijk stond hier *monstré*, dat woord is veranderd in „declaré".

weigert; van den brief der gezanten aan den Koning van Navarre, en van de instructie, die zij aan Calvart medegaven, van welke stukken de vertaling is te vinden bij Bor, Boek XIX, bl. 62 en 61; benevens van brieven van de gezanten aan den Prins van Condé en den Heer de Châtillon, waarin zij kennis geven van de mislukking hunner zending, en van de laatste poging, die zij bij den Koning van Navarre beproefden, daarbij hunnen steun en hunne voorspraak inroepende. Van die beide laatste brieven vind ik melding gemaakt bij Hooft, t. a. p. bl. 981. Eindelijk vind ik nog twee brieven van de Staten van Holland aan van Dorp, van 15 en 25 Maart, die hem echter niet meer te Parijs bereikt zullen hebben, daar de gezanten alle op 17 Maart de stad Parijs verlieten (Hooft, t. a. p.). Die beide laatste brieven laat ik hier volgen.

CCCXXXV. Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 15 Maart 1585.

De Staten verklaren den brief van van Dorp van 22 Februari (n° CCCXXVII) ontvangen te hebben en verlangend naar nadere tijdingen uit te zien; van de door van Dorp gevraagde goedkeuring van zijn gedrag behelst het schrijven der Staten geen enkel woord. Zij deelen nog mede, dat de vijand de schansen vóór Zutphen veroverd heeft, en dat eene poging wordt beproefd, om Brussel van voorraad te voorzien.

Eedele, wijze, zeer voorsieninge, discrete heere.
Alsoe op huyden tot onser kennisse gecommen is,

dat den bode, die der Staten generael ende onse brieven aende Gedeputeerde int generael ende uwer E. int particulier, medegegeven zijn, geleden ettelicke dagen noch nyet affgeseylt en is deur contrariewindt, ende den windt jegenwoirdelick dient, soe hebben wij uwer E. int cort wel willen adverteren, dat de Staten generael, mit groote devotie verwacht hebbende advertentie van tgeene aldaer mit zijne Ma^t^ inde handelinge is gevordert, op den vij^en^ deser maendt brieven vande Gedeputeerde int generael vanden xxij^en^ February hebben ontfangen, gelijck wij oick int particulier uwer E. brieven hebben ontfangen vanden selven dach, den xij^en^ deser. De Staten generaal ende wij hebben seer gaerne daervuyt verstaen die goede genegentheydt, die uwer E. schrijft, dat zijne Ma^t^ tot het aennemen van deser landen heeft, ende de vrijmoedige verclaringe, diesaengaande bij zijne Ma^t^ gedaen. Ende verwachten met grooter devotie uwer E. advertentie van het vorder succes der voorss. handelinge, ende namentlick wat resolutien opt provisioneel secours ende trevictuaillement der goeder stadt van Bruessel, mitsgaders d'interdictie vanden toevoer vande vivres, bij zijne Ma^t^ sal wesen genomen. Oick wat swaricheden op de poincten vande capittulatie ende tgeene daeraen cleeft, aldaer soude mogen worden gemoveert, omme daerup ten meesten dienste vanden lande ende advanchement vande voorss. handelinghe resolutie te mogen nemen.

De saecken van dese landen zijn genouch in denselven staet, als die waren ten tijde van uwer E. vertreck van hier, sonder dat den vijandt yet verovert heeft, als alleenlick onse schanssen, leggende voor de zijne voor Zutphen; maer alle steden ende forteressen, soe int graeffschap Zutphen, Overijssel, de Veluwe, als tSticht, zijn wel beset ende gedelibereert

den vijandt te wederstaen, soedat den vijand top de Veluwe egeen vorder inbreck gedaen en heeft, ende oick sulcke ordre gestelt is, dat hij, sonder meerder macht aldaer te brengen, gheen sunderlinge schade indien quartiere en sal mogen doen.

In den quartiere van Brabandt heeft den vijandt de riviere vande Schelde gesloten, maer diennyettegenstaende blijven die van Antwerpen ende Mechelen in goede resolutie, omme den vijandt te wederstaan, gelijck oick doet de goede stadt van Bruessel, in groote benautheydt verwachtende met groot verlangen tsecours van zijne Ma^t^. Van deser zijde zijn derwerts op Maendach lestleden gesonden ontrent duysent welgemonteerde ruyteren ende eenich voetvolck, onder de conduicte van zijnder G. den Grave van Hohenlo [1]), op hope, dat deur denselven ende het volck van oorloge, ontrent Antwerpen wesende, eenich secours den voorss. goeden stadt sal worden gedaen.

De plaetsen in Vlaenderen, gelijck oick in Vrieslandt ende dOmmelanden, beneffens geheel Hollandt ende Zeelandt zijn noch in goeden poinct, zulex als die waren op uwer E. vertreck. Hiermede,

Eedele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere, onse Heere God zij met uwer E. Gescreven inden Hage, den xv^en^ Martij 1585.

Ter [2]) ordonnancie van de Staten van Holland,
Bij mij
C. de Rechtere. 1585.

---

1) De poging tot het spijzigen der stad Brussel, door Hohenlohe, op 11 Maart van uit Bergen-op-Zoom ondernomen, mislukte, daar de Graaf, toen hij te Mechelen aankwam, vernam, dat de stad zich reeds aan Parma had overgegeven (v. Meteren, deel IV bl. 241).

2) Ter enz. met de handteekening eigenhandig.

Ons begeeren is andermael, dat uwer E. mit alder diligentie ons wil doen advertentie van alle tgeene aldaer gehandelt wordt, sonder diesaengaende eenige costen van posten oft boden te sparen; alsoe wij verstaen, dat dese landen ten hoochsten daeraen is gelegen, dat wij in alder diligentie van alles perfectelick ende sicuerlick worden geadverteert.

Adres:

Eedelen, wijsen, zeer voersieningen, discreten heere, Joncheer Aernt van Dorp, Gecommitteerde vande Staten van Hollant aende Co^e Ma^t van Vranckrijck.

CCCXXXVI. Brief van de Staten van Holland aan van Dorp, 25 Maart 1585.

Zij deelen mede, dat de inwoners van Nijmegen het garnizoen uit de stad hebben verdreven, en vermelden de maatregelen, die zij dien ten gevolge tegen die stad genomen hebben; voorts dat Brussel zich overgegeven heeft, doch dat er hoop bestaat, om de Schelde wederom te openen. Ten slotte spreken zij de hoop uit, dat spoedig gunstige tijdingen uit Frankrijk zullen komen: het mislukken der onderhandelingen was hun dus nog niet bekend.

Eedele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere.

Wij hebben uwer E. bij onse voorgaende brieven vanden xv^en deser maendt geadverteert vande gelegentheydt der saecken binnen dese geunieerde Nederlan-

den. Maer alsoe sdaechs daeraen groote alteratie binnen Nijmmegen is geresen [1]), zulcx dat de quaetwillighe de ruyteren ende knechten daervuyt hebben doen vertrecken, den predicant geapprehendeert ende den goetwilligen het geweer affgenomen, ende te beduchten is. dat zijluyden hen voorts mit den vijandt vereenigen sullen, ende dat de nyeumaeren daeraff veel swaerder, oft anders dan de waerheydt is, verspreyt sal worden, hebben wij uwer E. dubbelt van tscrijven van die van Nijmmegen, soewel aenden Amptman Vijch, als die van Gorcum, mitsgaders de rescriptie van voorn. Amptman Vijch [2]), aen uwer E. bij desen wel willen oversenden. Wij hebben alreede ordre gestelt, dat alle toevoer van boven op Nijmmeghen belet mach worden, zulcx oick arrest op alle schepen ende goederen van die van Nijmmegen voorn. alreede is gedaen, allomme binnen dese landen, ende alle toevoer van beneden opwaerts naer Nijmmegen wordt mede belet. Wordt oick voorsien op de versterckinge vande garnisoenen binnen Thiel ende Saltbommel, omme alle vordere inconvenienten te verhoeden.

Ten tijde van onse voorn. scrijvens schijnt, dat de goede stadt Bruessel mede in handen vanden vijandt

1) De katholieken te Nijmegen hadden eene kerk verzocht, om hunnen godsdienst uit te oefenen, waartoe zij volgens den Geloofsvrede recht hadden; doch de Stadhouder van Gelderland voor de Staten, de Graaf van Nieuwenaar en Meurs weigerde niet alleen aan hun billijk verlangen te voldoen, maar wilde het garnizoen versterken, om elken tegenstand te verijdelen. Door deze willekeurige handelwijze gebelgd, liepen de katholieken te zamen en verjoegen het garnizoen. Hooft Boek XXII bl. 988. Volgens Strada (deel IV bl. 47) waren katholieken en protestanten beide gelijkelijk ontevreden over het voornemen van den Stadhouder, om meer soldaten in de stad te brengen.

2) Van die verschillende stukken vind ik slechts een afschrift van het antwoord van den ambtman Vijgh aan die van Nijmegen.

is gecomen, ende zijn de knechten daervuijt getrocken, onder belofte van binnen zess maenden in Brabandt aen onser zijde niet te mogen dienen, zulcx dat deselffde binnen dandere geunieerde Provintien wel mogen worden geemployeert. Wij verhopen noch, dat de Schelde, mit Godes hulpe, sal worden geopent, daertoe alle debvoir wordt gedaen. Wij verwachten mit grooter devotie eenige goede tijdinge vuyt Vranckrijck, twelck wel nodich ware, omme de gemeenten eenich contentement te mogen geven. Hiermede,

Eedele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere, bidden wij God almachtich, uwer E. te houden in zijnen behoede, ende goede vuytcompste uwer E. legatie te verleenen. Gescreven inden Hage, den xxv^en^ Martii 1585.

Ter [1]) ordonnancie van de Staten
van Hollandt,
bij mij
C. de Rechtere.
1585.

Het adres ontbreekt.

CCCXXXVII. Copie van den brief van Diederik Vijgh, heer tot Soelen, Ambtman in Nederbetuwe aan den Magistraat van Nijmegen van 10 Maart 1585 (stilo veteri), 20 Maart nieuwe stijl. Ongeteekende copie.

Hij beantwoordt hun schrijven en wederlegt de daarin vervatte bezwaren: hij spoort hen aan,

---

1) Ter enz. met de onderteekening eigenhandig.

goede nabuurschap met hem te houden, en zich niet af te scheiden van het hertogdom Gelder en Graafschap Zutphen.

Copie.

Edele, erntfeste, eersame, wijse, discrete, heeren ende goede vrunden. Ick hebbe uwer Ed. ende L. scrijvens, datiert den viij^en^ deses tegenwoirdiger maents Martii, opten ix^en^ desselffs ontfangen ende den inhoudt van dien gelesen etc. Daerop ick uwer Ed. Eers. ende L. ter vruntlicker antwoort vuege, dat ick nye werrelt gehoort, dat men uwe schamele gemeente met sware garnisoen, als oock andere lasten lancx so meer, heeft begeren te beswaren, veel weyniger, datter eenige groote macht van Co. Ma^t^ voor de stadt Nijmeghen is aengericht, und also uwer Ed. Eers. ende L. met geene lasten beswaert conde werden, ten ware saeke tselve eerst overgegeven ende ingewillicht ware, aengesien uwer Ed. Eers. ende L., als onse hoffstadt, daertegens met gevouchelicker manieren hadde connen resisteren, daer jegelick de handt aen halden soude, so wij onse burgerie so ongeerne beswaeren, als uwer Ed., Eers. ende L. burgerie, daer jeder eetshalven toe verplicht ende sulcx wel trouwelicken behoorde te behartighen. Und, wat uwer Ed., Eers. ende L., van sijne Ma^t^ werdt verwerven, sal de tijt ende ervaringe leeren; doch en connen uwer Ed. Eers. ende L. metter waerheyt nyet verclaren, dat ick oyt onse naebuyrlicken, lang hergebrachte vruntschap entweder, ofte contrarie derselver begeren hebbe te doen, und alsnoch deselvige geneycht zij tonderhalden. Ick en hebbe oick uwe burgeren (die alhier tegenwoirdich zijn) int opofte nederpasseren, nochte huere goederen nyet aengehalden, dan die vrij ende vranck passeren laeten;

nyet twijfelende, uwer Ed., Eers. ende L., werden insgelijcx doen, gants vastelicken betrouwende, dat uwer Ed., Eers. ende L. van desen furstendom Ghelre ende graeffsehap Sutphen nyet en sult separereren, oock den viant buyten uwer Ed., Eers. ende L. stadt halden, und ons, als medelidtmaten, daervoor helpen schutzen ende beschermen, ende alle naebuerlicke bijstant ertzeighen, und zij geneycht, uwer Ed., Eers. ende L. (mijnes geringes vermogens) ongespaerts lijffs ende goets, alle hulpe ende assistentie daertoe te bewijsen. Kenne Godt almachtich, die uwer Ed., Eers. ende L. in gelucksalige regieringe believe lanck welvaeren toe erhalden. Gescreven tot Thiel, den x^en^ Martii xv^c^Lxxxv, stilo veteri. Onder stondt: U Ed., Eers. ende L. gantz williger Diedrich Vijch, heere tot Soelen, Amptman in Nederbetuwe, ende was onderteeckent: Diedrich Vijch. Dopscrifte was: Edelen, erntfesten, eersamen, wijsen ende zeer discreten heeren, Burgemeesteren, Schepenen ende Raedt; meester van St Claes, sampt Bruderschappen und ampten, respectierende de alonge gemeynte der stadt Nymmegen, mijn gunstighe heeren ende goede vrunden. Onder stondt: Accordeert mette principale missive, bij mij, lantscrijver in Nederbetuwe ende secretaris tot Thiel, den x^en^ Martii anno xv^c^Lxxxv. stilo veteri. Onderteeckent: J. Goossen van Inghen.

CCCXXXVIII. Brief van de Staten van Holland aan van Dorp. 8 April 1585.

De gezamenlijke Gedeputeerden hadden dien ochtend hun rapport willen doen aan de Algemeene Staten, maar konden daartoe niet overgaan,

daar van Dorp niet tegenwoordig was. De Staten van Holland roepen hem nu op, om des namiddags zich bij de andere gedeputeerden te voegen, opdat het verslag kunne worden gedaan. Dit had echter eerst plaats in den ochtend van 9 April (Hooft t. a. p. bl. 981).

Eedele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere.

Alsoe de Gedeputeerde der geunieerde Nederlantsche provincien, in Vranckrijck geweest zijnde, geresolveert ofte besloten waren, desen morgenstont hair rapport te doen aenden Generalen Staten; ende zij in absentie van uwer Ed., als eenige gedeputeerde van Hollant, dairtoe nyet gaerne en zouden verstaen; zoe is tzelfde rapport desen mergenstont vuytgestelt. Sal dairomme uwer Eed. nyet laten, op naede noene, ten twee uren, ofte terstond dairnae bij den anderen heeren Gedeputeerde alhier te vinden, opdat tzelfde rapport mach gevordert worden, bijzunder alsoe den heere Cantzeler van Gelderlandt verclaert, nyet langer alhier te moegen verthouven. Hiermede,

Edele, wijse, zeer voorsieninge, discrete heere, onze Heer God zij met u. Gescreven inden Haege, den viij[en] Aprilis anno 1585.

Ter [2]) ordonnantie van den Staten
Bij mij
C. de Rechtere
1585.

Adres: Eedelen, wijsen, zeer voirsieninghen, discreten heere, Joncher Aernt van Dorp, heere van Maesdam.

---

2) Ter enz. met de handteekening eigenhandig.

CCCXXXIX. Conceptbrief van van Dorp aan de Staten van Holland, zonder dagteekening, doch kort na den terugkeer der Gedeputeerden uit Frankrijk geschreven (Van de eigen hand van van Dorp).

Bij het doen van hun verslag op 9 April werden de Gedeputeerden, „hoewel onverrichter boodschap weedergekeert, hooghlijk bedankt, met „beken, dat het voltrekken der zaake aen hunnen ijver, moeite en arbeidt niet ontbrooken „had" (Hooft t. a. p.). Maar toen die plichtplegingen waren afgeloopen, begonnen de Staten van Holland hunne aandacht te wijden aan de praktische zijde der legatie, en vroegen aan van Dorp rekening en verantwoording van de gelden, die zij hem tot bestrijding zijner kosten hadden doen ter hand stellen.

Daarover was deze echter hoogst verbolgen: het doen van rekening viel niet in zijn smaak (noch als curator van het sterfhuis van den Markies van Veere, noch als Superintendent der vivres, was hij er toe te brengen geweest). Hij beweerde, dat er nooit sprake was geweest van het doen eener rekening; want dat hij in dit geval nimmer in het gezantschap zoude bewilligd hebben: daarbij echter vergetend, dat de verplichting daartoe hem toch uitdrukkelijk was opgelegd (zie brief der Gec. Raden van 31 Dec. 1584, n° CCCXXIV). Daarenboven beklaagde hij zich over de schaden, die de staatsche soldaten aan zijne eigendommen hadden toegebracht gedurende zijne afwezigheid in Frankrijk, en vroeg ten slotte, dat de Staten hem met een geschenk

Martijn Lengelet ende Jolitemps, die de geheel compaignie gebruict heeft gehadt tot voorsorgers vande logyssen, wagens, paerden, posten ende diergelijcke behoufichеiden tot de reyse, inder vougen dat ick over deze provincie meerghevolchs alleene heb onderhouden, als eenich andere, die meer gedeputeerdens inde legatie heeft gehadt; jae, alsser yetwes provincysgewijs viel te betaelen, zoe isser zoeveel vuyt mijn beursse alleene getrocken, als vuyt drie ofte vier andere, ende hoewel uwe twee andere gedeputeerdens thuys zijn gebleven, waer deure tlandt van zoe veel meer costen verscoent is, dwelck emmers mede consideratie meriteert, zoo en is nochtans den dienst, diemen in desen heeft connen oft mogen doen, dies nyet te min volbracht geweest; doch mach ick uwer E. wel versekeren, al waert, dat ick binnen Parijs vier dusent guldens gereets gelts met goeden tijtle mochte ghereet vinden, mits doende de reyse in persone ende int hartste vanden winter, zoe ick dese heb gedaen, ick zoude de condicie ontseggen, hoewel het mij rechtevoirt zoe zeer, als oynt, staet, om naer winninge te trachten; aengesien, dat den viant meer dan de twee derdendeelen van mijne goeden is gebruickende; ende indienmen (alst scijnt) leger binnen Zevenbergen gaet slaen, zoe en zal mij tvijfde part nauvlix bliven. Ten welcken propooste ick uwer E. oick nyet en wil bergen, hoedat geduerende mijne absentie in Vranckrijck onse eigene knechten twee mijne scone hoeven in Bloemendael, jurisdictie vander Nyervaert, hebben gescoffiert ende onwoonbaer gemaict. Mijn scoon huys int land van Zevenbergen heeft nyet alleene ghelijcke fortune gelopen, maer, dat meer is, hebben de glasen daer vuyt genomen, ende, zoe ick can bewisen, binnen Dordrecht vercoft; oick mijnen pachter zoo getracteert, dat hij huys ende

landt heeft moeten verlaeten, liggende alsnoch desolaet. Indien ick hier hadde mogen bliven, ick zoude dmeerendeel van alsulcke scade (die met vier dusent guldens nyet reparabel en is) hebben connen beletten; doch heeft mij de hope, dat zulcx van Uwer E. wegen zoude gedaen werdden, naer luyd der expresse acte, bijde welcke uwer E. mijn huysvrou, kinderen ende goeden beloven voor alle ongelijck te beschermen, tot de reyse ten deele beweecht. Als nu alle dese gelegentheiden met een equitabel ooge innegesien mochte werdden, zoo zoude ick mij zelven vrijelick eene goede recompense mogen beloven, zoe verre ist van rekening te doen. Doch zoudet mij, off ickse sculdich waer, als neen, een cleen zwaericheyt zijn, als Martin Lengelet ende Jolytemps, die vuyt de gemeen beursen veel penninghen hebben ontfangen voor alle de gedeputeerdens, eerst particuliere rekening zouden hebben gedaen, ende eer en waert mij nyet moegelick. Dus is mijn dienstelick versouck, uwer E. willen sich anders beraden, ende gedachtich wesende, dat ick van tbeginsel des oorlochs, mij in dese slants dienst heb laeten gebruicken, op mijnen eigenen cost, zonder oynt penninck noch haller, nyet meer vuyt de beursen van den lande, dan van mijnen g. heere, de Prinche, hoichloflicker memorie, genoten te hebben, inde plaitse van rekening te eysschen, mij oft den mijnen tot betere gelegender tijt, alsulcke eene vereeringe doen, als waervuyt gespeurt ende tuwer eere verbreyt mach werdden, dat mijn dienst aenden danckbaren besteedt is geweest: ende zonder daeraf versekert te wesen, zoe zalmen mij noch evenwel altijt bereyt vinden, om tgemeen landt dienst te doen, naer mijn vermogen.

CCCXXXX. Ordonnantie van de Staten van Holland van 1 Juni 1585 met quitantie van 4 Juni 1585.

De Staten maakten aan het tegenstribbelen van van Dorp een einde, door de volgende ordonnantie uit te geven, waarbij hem gelast werd, om reeds voorloopig een deel der hem terhand gestelde gelden aan den ontvanger-generaal af te dragen, in afwachting dat hij de hem gevraagde rekening zoude afleggen. Uit de quitantie blijkt, dat van Dorp terstond aan het bevel der Staten voldeed, en tevens dat hetgeen van zijn reisgeld overschoot, eene niet onbelangrijke som bedroeg.

De Staten van Hollandt hebben geordonneert ende ordonneren bij desen Joncheer Aernt van Dorp, te leveren in handen vanden ontfanger generael, Cornelis van Mierop, de somme van sesshondert ponden van xl gr. vuyt de penninghen, bij den voorn. Dorp ontfangen ende gelicht, omme te vervallen d'oncosten op de reyse van Vranckrijck, Twelck denselven Dorp onder behoirlicke recepisse strecken sal op de liquidatie van den Staet vandien, die den voorn. Dorp gehouden sal zijn eerstdaechs den Staten over te leveren.

Gedaen inden Hage, den eersten Juny anno xv^{c} vijffentachtich.

Ter [1]) ordonnancie van de Staten
bij mij
C. de Rechtere.
1585.

(De volgende quitantie is door een andere hand geschreven en onderteekend).

1) Ter enz. met de onderteekening eigenhandig.

[illegible] van Myerop on-
[illegible] Junij anno xv^c vijff
[illegible]

J. van der Bin
1585.

[illegible] van van Dorp omtrent
[illegible] en omtrent de beste n
[illegible] verbetering te bren
[illegible] en niet onderteek
[illegible] verschillende plaatsen door
[illegible] gewijzigd.

[illegible] waarschijnlijk voor,
[illegible] zal hebben uitgebrac
[illegible] de Ridderschap en de
[illegible] steden van Holland, d
[illegible] bijeengeroepen, ten
[illegible] hetgeen te doen st
[illegible] Frankrijk zijn hulp aan
[illegible] had, en er uitzicht
[illegible] Elizabeth haren bijstand zo
[illegible] Boek XX bl. 57)

„certes ung grand pitié a veoir, nonobstant „tous les bons remonstrances, aux estatz faictes, „les mesmes encores y donnassent leur consent, „sans avoyr l'oeil sur icelles, qui estoyent sy „vivement par vous couchées." Die woorden kunnen moeielijk op iets anders betrekking hebben, dan op een advies, door van Dorp in bedoelde vergadering van 15 April uitgebracht.

Vooreerst gaat van Dorp de oorzaken na van de scheuring tusschen de provincien, die door de Pacificatie van Gent waren vereenigd; hij wijt die (volkomen te recht), zoo niet geheel, dan toch grootendeels, aan de onverdraagzaamheid der Hervormden tegen over de Katholieken; hij spoort aan tot het doen van concessien, waardoor de laatsten in hunne rechten hersteld zouden worden, vertrouwend, dat daardoor de eensgezindheid tusschen al de gewesten zoude kunnen worden hersteld; hij raadt aan, geenen nieuwen meester te zoeken, maar vereenigd te blijven tot den dood des Konings van Spanje, die wel spoedig zoude volgen, en waardoor, met het oog op den jeugdigen leeftijd zijner kinderen, groote veranderingen zouden ontstaan: mocht men op dat tijdstip een souverein begeeren, dan zoude men veel gunstiger voorwaarden, dan thans, kunnen bedingen. Hij ontraadt, even als vroeger, de hulp in te roepen der Koningin van Engeland, en waarschuwt, zoo men daartoe toch mocht overgaan, om de zeeplaatsen van Holland en Zeeland niet in hare handen over te leveren.

Met het oog op van Dorps karakter meen ik echter te mogen betwijfelen, of alleen vaderlandsliefde hem ingaf, om zoo levendig de hereeniging der

17 provincien voor te staan, en of hij niet hoopte langs dien weg weder in het bezit te komen van het aanzienlijk deel zijner goederen, dat zich thans in 's vijands handen bevond (Zie n° CCCXXXIX).

Dewijle in dese tijt, dat de geunieerde provincien vuyt verscheyden oirten aengevochten werden, ende dat mitsdien eenige steden ende stercten vast in sviants hant gerseecken, veele hem onderstaen verscheydentlick ende naer mate van heure gesintheden, vryelick te spreecken ende oirdelen, zoe vande toecompste des quaets, als oock van tmiddel waerdeure den onderganck van de reste noch zoude mogen verhoet werden, soo en mit (mijns verhopens) nyet qualijck genomen worden, dat ick mijn goetduncken mede te berde brenge, ende dat vuyt sulcken gemoet, als een getrou beminder zijns vaderlants toestaat, ende van zoodanen behoort verwacht te werden.

Van doirsaecke des quaets, waerdeure den staet der landen in verloop gevallen is, stucwijs te discoureren, zoude lang ende nyet min verdrietich mogen vallen, doch weynich remedie medebrengen. Sal mij daerommo vermijen, daertoe yet anders te seggen, dan dat mits eendracht saempt een ontsichlick hooft gestijft met eenen goeden raedt, behoorlick gerespecteert, ende daerbij comende eenige jonste ende bijstant van onse naebueren (wijen onsen onderganck staet te vreesen), wel zouden mogen behouden werden de landen ende steden, over dees zijde noch resterende, eenmers voor den tijt, die den Coninck van Spaengien noch heeft te leven, presupponerende, alsoe zijn kinderen jonck zijn, dat mits zijn doot, groote verandeninge allenthalven zal ontstaen, waerdeur desen bloeyen zijch zoude moghen ophouden.

Wat raict de gemelte eendracht: mijnen G. heere, de Prince van Oraengien (hoochloflicker memorie) hadde op de cracht ende importantie van dyen wel ende wijsselick gelet, als hij voor zijne bicompste in Hollandt, deur den heere van St Aldegonde ende andere zijne gesanten dede condigen ende versekeren, dat zijn meeninge was, yederman te laeten bij de vrijheyt zijnre conscientie, begerende alleenlick van die van Hollandt ende Zeelant een eendrachtich gemoet, om den Spaengiaert als een algemeen viant te verdrijven, die hen deselve vrijheyt, mitsgaders heure oude rechten ende gewissen wilde afnemen. Ende gelijcke gelofte heeft naederhant den staeten vande andere provincien gelijcke resolutie doen nemen, ende hen, met die van Hollandt ende Zeelant in één opset doen vereenigen.

Maer want zulcke gelofte nyet achtervolcht en is, jae datmen zedert meer gearbeyt heeft, om tcontrarie te doen, ende andere in heur out gebruyck daetelick te steuren, dan den gemeenen viant te bevechten, dat heeft (God betert) eenige provincien tot scheuringe ende sulcke veranderinge verweet, dat zij, van vrienden, onse openbare vianden zijn gheworden, oirspronck van allet quaet, waerdeur wij in dit verloop zijn gevallen [1]).

---

1) Zie over de afscheiding der Waalsche gewesten, en de rol, die de Prins van Oranje daarbij speelde: de Cavrines, les Malcontents et les Provinces Wallonnes, waarin (bl. 217) als het oordeel van den belgischen archivaris Gachard het volgende gezegde voorkomt: „Ces pauvres provinces, on leur en veut, et je ne sais trop pourquoi". Bilderdijk, Geschiedenis des Vaderlands, deel VI, bl. 213 schrijft: „En waarlijk, zij mochten wel *malcontent* zijn! Zij begeerden terecht herstel van de Roomsche Godsdienst, van de kerken en kerksieraden, en ontslag van degenen, die de Gentenaars gewelddadig gevangen genomen hadden."

Aengesien dan, dat ons bekent is, waer tquaet hercompt, resteert naer bequaeme remedien te trachten, welcke alsoe, naer dopinie van veele, ten deele zoude mogen gevonden worden, mits wederbouwende op deerste fundament, om, met een eendrachtich gemoet ende sonder ommesien, onze ghemeen vriheden te verdedigen.

Soe waert, mijns bedunckens, wel dienelick, int ernst bedencken te stellen, off men, voor een beginsel, nyet en zoude behooren eenich contentement te gheven, ende alsoo met ons wederomme vereenigen de gepassioneerde [1]), onder ons wonende (ick spreecke vande ghene, die den vyant noch met raidt, noch met daet gedient en hebben); — sulcx zoude (machschien) met eene lidelicke zaecke te doen wesen; — ende oock eenige goede genegentheyt tonswaerts moegen vernyeuwen, zoe vande ghene, die met heuren wil vertrocken zijn, als onder dien *vande affgewekene provincien, waerop wel staet te letten* [2]). Doch is den minister Vileers vanden advyse geweest, dat men yederman zoude laeten gebruycken de openbaere vrijheyt zijnre conscientie [3]), om alsoo met een eendrachtich gemoet den algemeynen viant te verdrijven, alst blijckt bij zeecker boucxken, in drucke vuytgegeven a° Lxxix; ende tzedert datmen contrarie gedaen heeft, zoo is noch de meeste faulte gevonden (God betert) onder degeene professie gedaen hebbende vande gereformeerde religie.

Comende voorts op tpoinct van een ontsichlick

---

1) gepassioneerde; d. i. driftig, kwalijk naar rede luisterend.

2) De cursief gedrukte woorden zijn onderstreept.

3) Niet altijd was Villiers dit gevoelen toegedaan, zie zijn brief aan den Prins van Oranje bij Mr Gr. v. Pr. Archives, deel VII, bladz. 264.

hooft, dwelck, hoewel ons zeer noodich es, indien nochtans op dit pas egheene te vinden en waere, onder wiens macht ende naebuerschap wij ons tallen tijden souden mogen verseeckert houden, zoe zoudemen den tijt mogen aensien ende sich behelpen met mijn heere Graeff Mauris, stellende oft continuerende nevens zijne G. eenen Raedt, in wyens absolut gesach ende dispositie zoude staen alle zaecken, raeckende de regieringe ende oevericheyt. Maer om desen Raedt en auctoriteyt te houden, soo zouden staten ende steden int gehoorsamen de eerste moeten wesen, om de gemeente exemple te gheven.

Al dwelck ick segge, als houdende in goeder meeninge, dat wij beter bij onse vrijheyt zullen blijven deur zulcke provisionele regieringe, behoorlick gehoorsaempt, dan mits ons onbedachtelick werpende in de armen van eenen vreempden prince.

Ghemerckt doch gheen potentaet onse zaecke en zal aennemen, om ons schoon aensichs wil (soomen seyt), nemaer inder meeninge om over ons absolutelicken te heersschen, tzij dan vrouch oft spade.

Ende off hij hem schoon wilde genougen met sulcke gehoorsaemheyt, als hem toedragen zijne erffondersaeten (waeraen nochtans waer te twijfelen, vuyt dien hij mochte achten, dat wij hem thuys gecommen zouden zijn inden hoochsten noot), die de gesteltenisse van deen ende dander doorsien heeft, can lichtelicken oordeelen, datter zooveel onderscheyts is tusschen de condicien, onder welcke wij onse princen plagen te erkennen, ende degeene, die dondersaeten van alle andere potentaten onderworpen zijn, als tusschen den nacht ende den dach.

Doch sietmen, hoe cort ende in welcke slavernije onse naebueren ten Oosten ende Zuyden van Duytsche ende Oistersche heeren gehouden zijn, insgelijcx hoe-

zeer de gemeente in Vranckrijck, genaempt le tiers estat, mede wert onderdruct, wetende nauwelicx tgetal vanden ghenen, die se al heeft tontsien; de Ingelsche en hebben mede al heuren wil nyet, doch is de regieringe aldaer geheel anders, als de onse.

Op alle dese gesteltenisse met aendacht gelet, soo salmen, mijns verhoopens, sich wachten, zoo zeer alst moegelick werdt, eenen vreempden heere over te gheven de middelen, waerdeure wij teenigen tijde bedwonghen souden mogen worden nyeuw wetten van hem tontfangen, want sulcke nyet en connen ingevuert werden zonder bitterheyt ende schadelicke, ja ruyneuse veranderinge.

Hierjegens mochte geseyt worden, dat onse incompsten doncosten van der oorloge langer nyet en connen vergelden, ende dat, om naebuerens hulpe ende bijstant te vercrijgen, eenige steden te pande gegeven sullen moeten worden.

Ghenomen, het zij zoe, dat doncosten dincompste te boven ghae, hoewel, naer mijn simpel beduncken, met de jegenwoirdighe middelen, saempt goet beleet ende directie, al zeer wel soude connen gedaen ende vuytgerecht werden ter defentie, voornamentlick van Hollandt ende Zeelant.

Soo dient anders, voor deerste, geweten, dat vanden Coninck van Vranckrijck voorde hant geen volcommen assistentie en staet te verwachten, aengesien doorloge jegens zijne Ma^{t} aengevangen bijden Hertoge van Guise, geholpen waerschijnelick met de finantien vanden Coninck van Spaengien.

Ende te desen propposte wil ick wel bekent staen, ^{i}nt handelen met zijne Ma^{t}, onder de hant gehoort ^{t}hebbene, dat dezelve ons eenige steden zoude hebben doen afeysschen; laet mij oock duncken, datmen zijne Ma^{t} int zelve eenichsins soude belieft hebben, ten

opsiene, dat zijne heerschappije ons scheen te beloven de geheele verlossinge van alle onse vijanden, nu ende ten eeuwigen dage.

Maer dewijle desenthalven noch eysch noch antwoorde onderlinge en is gedaen, zoo en can, oft en behoort zulcx in allen gevalle nyet meer in gelijckenisse gestelt, dan in consequentie getrocken te worden, om de simple defensie van andere te promoveren, ende van al te seer grooten aensiene te maecken.

Ende al eist zoe, dat wij tbistant van desen Coninck op dit pas ende in allen manieren nyet en mogen genyeten, zoo wij wel verhoopt hadden, soo heeft hij nochtans, bewijsende zijne goede genegentheyt tonsewaerts, onsen vijant den toevoer vuyt zijn rijck benomen van broot ende vleesch, dwelck ons even zoe veel gelt als eene tamelijcke assistentie, ende wert daerbij onder andere bewesen, dat tverbael, bij den heere Grize ende Orteil [1]) overgedient, is artificieux ende verscheyden vande zuverheyt, die gerequireert is in zoodanen treffelicke handelinge.

Wij hebben mede bovendien dat prouffijt te scheppen vuyt zijne Ma^ts^ oorloge jegens de Guisarts (die van hem selfs doch onmachtich zijn), dat geduerende tselve des Spaengiaerts middelen om ons te krencken voortaen te minre sullen vallen.

Desen al aengesien, ende daerbenevens insunder-

1) Joachim Ortel en Jacob de Grijse waren door de Alg. Staten naar Koningin Elisabeth afgevaardigd reeds vóór dat de Gedeputeerden der Staten naar Frankrijk vertrokken. Op denzelfden dag, waarop dezen des morgens hun rapport uitbrachten, ontvingen de Staten den heer de Grijse in hunne vergadering, die hun een brief van de Engelsche koningin overbracht. Ik vermoed, dat de beschuldiging van van Dorp is gericht tegen het verslag, dat de Grijse toen ongetwijfeld omtrent de onderhandelingen, die hij en Ortel in Engeland voerden, aan de Staten zal hebben gedaan.

heyt de jalousie, die ordinaerlick onder de Princen valt, daer zij haers gelijcx zyen voorderen in grootheyt, hen suspect wesende, —

Soo behoort men mijns bedunckent allenthalven te trachten, om goede vrientschap ende correspondentie met zijne Ma^{t} te onderhouden, zonder met andere yetwes te handelen, dat deselve mochte mishagen ende oorsaecke geven, om haere macht, die wij achten groot genouch te wesen, ende noch eenmael hebben te verwachten tonser verlossinge, te doen veranderen, om onsen onderganck te doen spoedigen. De viantschap tusschen zijne Ma^{t} ende de Guisarts en is nyet zoo groot, off zij en zoude wel haest mogen gepaeyst worden, waeroppe wel staet te letten.

Aengaende de Coninginne van Ingelant, haere Ma^{t} is hoochelick te bedancken, voorzoovele hare jonstige aenbiedinge streckt, tot onser behoudenisse.

Maer dat dezelve aenbiedinge is conditioneel, als begeerende voor de restitutie van de hulpscosten in pantschap te hebben drie van de principaelste steden ende havenen van Hollandt ende Zeelandt, daerop dient gelet.

Nyet vuyt oorsaecke van eenich misvertrouwen, want ick ende alle de werrelt moeten bekennen, dat haere Ma^{t} is de christelijcste princesse, ende die zoo gelucksalichlijck heure landen ende luyden veele jaeren geregeert heeft ende noch is regerende, als oynt coninck ofte coninginne heeft gedaen, waeromme van haere Ma^{t} nyet dan alles goets en soude staen te verwachten.

Maer gemerckt, dat haere Ma^{t} nu redelick bejaert is, nyet vrij wesende van factien ende conjuratien jegens haer leven ende staet; dat oick op dIngelssen egeen scattingen ghestelt oft geheven en mach werden, dan mits voirgaende wettelicke inwillichinge, — zoe zoude veelheyt van dien, ingevalle van langduerich

oirloge, moegen vernoyen ende bij hen gheweigert werdden, als wij in den meesten noot zouden zijn. Ende aengesien zunderlinge de onseeckerheyt van haere Ma^{t} successeur, item off dezelve oock zal zijn een prince van goeder trouwen ende des willens om voorts vuyt te voeren tgene haere Ma^{t} zoude belooft ende begost hebben, jae, als ick te desen propooste overpeyse, hoe dat de Ingelschen (ontwijffelick jegens de wil van haere Ma^{t}) vuyt Hable de Grace verdreven hebben de Franchoisen, wesende vander religie, ende die hen nochtans daer binnen geroupen hadden [1]),—

Soo en can ick nyet raetsaem bevinden, datmen alsoo vande principaalste steden ende havenen soude scheyden, deur welcke gelegendertijt onse verhoopte behoudenisse in eeuwige verderfvenisse zoude mogen verandert werden; mij laetende voorstaen, al waren wij schoon des sins van met den Spaengiaert te tracteren, dat ons zoodane overleveringe nyet afgevoordert en zoude worden.

Doch off heure Ma^{t} nyet meer deurde voorgaende redenen, dan mits de consideratien, dat onsen onderganck een beginsel zoude sijn van doorloge, dwelck den Paus met den Spaengiaert gecomploteert heeft jegens haer croone, zoo vuyt verscheyden geschiedenissen ende waerteickenen can opgenomen worden, ende andere remonstrantien, diemen daerbij zoude mogen vougen, nyet en waere te bewegen, nemaer evenzeer om verseeckertheyt bleeff insisterende,—

Soe zoudemen, alst emmers anders nyet en wilde

---

1) In 1562 bij den aanvang van den eersten Godsdienst-oorlog in Frankrijk hadden Coligny en Condé aan Koningin Elisabeth Havre-de-Grace overgegeven, als zekerheid voor de hulp, die zij den Hugenoten toezond. v. Meteren, deel I, bl. 213. Schlosser, Wereldgeschiedenis, deel XII, bl. 258.

zijn, haere Mat mogen presenteren de steden van Sluys ende Oisteynde, onder lettre de restituendo, als zekere te benoemen somme gherestitueert zoude zijn; mits welcke dezelve haer billicx zoude behooren te contenteren, als anderssins genouch verseeckert wesende, zoe van onse getrouwicheyt, als voor de restitutie van haere penninghen, ende gheen consideratie en mochte gelden, dat dit oorloch waere tot gemeen defensie.

Want, alsoe het welvaeren van die van Hollandt ende Zeelant bestaet bij de visscherie ende coopvaerderie ten westen, soo en connen zij oock allenthalven die zee nyet bouwen, zonder hen, tzij vrouch offt spade, te onderwerpen den wil van haere Mat [1]), die dan tallen tijden tmiddel zal hebben, om haer te doen rembourseren.

Ende moegende overmits de middelen ende redenen, boven verhaelt, vercrijgen de gemelte assistencie, met versekertheyt voor zooveel jaeren, als tonser behoudenisse noodich wert, —

Soo en staet ons noch voor d'apparentste geluck nyet meer te verhopen, dan dat de Coninck van Spaengien (die nu achtenvijfftich jaeren oudt, ende altijts oncuysch van leven is geweest) middelretijt sal sterven.

Dwelck alsoo comende, ende wesende de landen alsdan noch onbelemmert ende ongesplist in haer geheel, indien alsdan bevonden werdt, dat wij bij ons

---

1) Deze voorspelling van van Dorp werd vervuld in 1637, toen de Engelsche Koning Karel I de heerschappij over de zeeën, die Groot-Britannie omringen, voor zich opvorderde, het visschen op de kusten van zijn rijk verbood, en buitengewone rechten hief op de Staatsche koopvaardijschepen, die in de Engelsche havens binnen liepen (Wagenaar, deel XII, bl. 258 volgg.).

zelven nyet en mogen blijven staende, zoo zal onser heerschappie ten lieven dancke aennemen, onder condicien, die wij selfs zullen voorscrijven, alsulcke een, die ons op dit pas weth ende regel zouden willen gheven ende doen onderhouden, naer zijnen wil ende appetijte: want wient misgaet, dien men misbiet.

Oft staet anders te verhoopen, haere Ma^t noch eenich middel zal vinden, om ons aen eene seere goede reconciliatie ende vaste vrede te helpen, waerinne (machschyen) de afgewekene provincien grootelicx zouden arbeyden, indien men raetsaem bevont, de vreedsame Catholicquen alhier eenich contentement te geven.

Oft [1]) zoemen haere Ma^t emmers wilde defereren de heerscappie van alle de gheunieerde provincien (dwelck billicx onder zulcke condicien zoude behoeren toe te ghaen, dat de sleuttels vande landen (oft noot waer) altijts bij ons ghevonden mochten werdden); indien men dan, van alsnu, den Catholicquen eenich genougen hadde toegestaen, soe zoude zulck weldaet, als den Coninck van Spaignen quam te sterven, de afgewekene provincien oirsake gheven, om sich liever met ons wederomme te vereenigen, dan den Franchois inden arm te vallen, zoe zij ontwifelick zouden, indien zij eenige voirder steuringe in dexercitie van heure religie hadden te verduchten, waer vuyt apparentelick een oirloge zoude ontstaen, inzunderheyt jegens Hollant ende Zeelandt, dwelck nyet en zoude ophouden, tot anderstont deen oft ander tonderbrocht zoude zijn; doch en zout voor eenen Coninck van Vranckrijck nyet lidelick wesen, dat Hollant ende Zeelandt dandere provincien belet zouden doen in heure traficque, zoemen bij experiencie heeft bevonden dat zij wel moegen.

1) Deze alinea is geheel van de hand van van Dorp.

Maer, naer mijn gering beduncken, zoo zalmen, al eer met de Coninginne van Ingelandt yet vastelick te besluyten, den Conink van Vranckrijck behooren daeraff te adverteren, als estimerende, dat ons daervuyt eenich merckelick voordeel ende, anders doende, groitte scade zoude moegen toecomen.

CCCXXXXII. Brief van Jan van Schagen aan van Dorp, 26 April 1585.

De schrijver is Jan van Schagen, heer van Schagen, geb. 1544 † 1618, gehuwd met Anna van Assendelft. Dit blijkt uit andere brieven, die ik van hem vind, en waarin hij over zijnen zoon Albrecht spreekt (Zie de geslachtslijst van Schagen bij v. Leeuwen, Bat. Ill. bl. 1078).

Hij vraagt, wat in de vergadering der Staten van Holland besloten is omtrent de inroeping van Engelsche hulp, waarvan hij een hevig tegenstander blijkt geweest te zijn; hij schijnt de vergadering verlaten te hebben, nadat van Dorp zijn advies had uitgebracht en vóór dat door anderen hun gevoelen was medegedeeld.

Hij meldt, dat de vijand met geschut op de Veluwe is verschenen en dat dus vermoedelijk meer dan een enkele strooptocht in zijn plannen ligt.

Monsieur de Dorp. J'ay grand desir de scavoyr en quel estat pour le present soit mis laffaire d'Angleterre, pour laquelle faire advancer, on dit pardeca, que desia sont nommez aulcuns pour solliciter sa Maté. Pourtant vous priant, qu'il vous plaise me

mander de ce qui en est. Ce seroyt certes ung grand pitié a veoir, non obstant tous les bons remonstrances aux estatz faictes, les mesmes encores y donnassent leur consent, sans avoyr l'oeil sur icelles qui estoyent sy vivement par vous couchées. Jentens que l'ennemy soyt de retour sur la Velowe [1]), ayant pres de luy de l'artillerie, chose laquelle nous doit fermement faire croire, qu'il est deliberé de ne s'en partir si tost de la. J'en estoye bien marry de ne pouvoyr attendre ce jour pres de vous, pour ouir les discours des aultres, mais mes affaires particulieres me contraignirent ailleurs, lesquelz ne furent certes de petite importance, et n'eusse aultrement les mesmes advancez sur les celles du general, lesquellez devant tous, nous debvroyent toucher le coeur: ce neantmoings pense avoyr satisfaict aulcunement. Et ceste finant, prieray le Createur,

Monsieur de Dorp, vous avoyr en sa sainte grace, me recommandant affectueusement a la vostre bonne. En haste, dHaerlem, l'an 1585, le xxvj^{e} d'Apvril l'an 1585.

Votre affectionné amy a vous faire service,
J. de Scaghen.

Je vous prye, qu'il vous plaise m'envoyer quelque peu de voz minutez de jardin. S'il y a chose dont pardeca vous puys estre serviable, en ce ne fauldray tousjours estre prest.

(Het half vel papier, waarop het adres moet geschreven zijn geweest, is van den brief afgesneden).

---

1) Zie over den tocht van Tassis op de Veluwe en in het Gooyland, Bor, Boek XX, bl. 9.

CCCXXXXIII. Conceptbrief van van Dorp.

De brief is geschreven tusschen de overgave van Mechelen en die van Antwerpen, dus tusschen 19 Juli en 20 Augustus 1585, en is gericht aan iemand, die uit het Noorden van Frankrijk in Holland werd verwacht, en zaken met van Dorp te regelen had: ik vermoed, dat die persoon was van Dorps schoonzoon, Hector de Crequy, heer van Houlle, die in 1585 in Holland gekomen is, en van daar in September 1586 weder vertrok. Het concept, dat ik hier laat volgen, is geschreven op ééne zijde van een half vel folio papier; het maakt blijkbaar een deel uit van een concept, waarvan het hoofd en het slot ontbreken.

Van Dorp schrijft zijne meening over den toestand des lands: hij keurt af het inroepen van vreemde hulp, maar geeft de voorkeur aan het sluiten van vrede, waarvoor hij de voorwaarden, die, zijns inziens, toegestaan zouden behooren te worden, aangeeft.

Au reste, sil vous plaist, venir de compaignie avecq ma fille, vous serez le tres bien venu, et vhiderons, comme jespere, de nos affaires amiablement, desirant que ce soit bien tost, sans plus actendre a la commodité, que polroit se presenter en somme, car en prendant le chemin de Calais, la voiture dung rollier pour ses hardes en feroit lappointement. Jescrips par ce porteur a ceulx de Flissinges, afin d'avoir ung pasport pour vous garentir, ensemble monsieur de Traielles, en cas quil vienne quand et [1]) vous, contre les voleries que se passent en mer; j'espere, quil le vous apportera.

1) quand et vous, avec vous.

Quand a nostre estat, dont vous desirez estre adverti, la guerre nous avoisine petit a petit: la ville de Malines sest rendue; je crains fort, que celle dAnvers la suivra. Cependant les provinces encores entieres, siccomme lHollande, Zelande, Utrecht et Frize, sont comme resolues de vaincre ou mourir. Je ne veulx pas dire, que lon ne y vouldroit entendre a la paix, ce seroit une chose brutale, mais la diffidence y est telle et si grande (je ne scay, si de laultre costel lon soit par trop curieux de la reputation) que je noserois sonner ung seul mot de la paix, si je ne laccompaigne de poincts dasseurance, siccome de faire sortir les estrangiers, daccorder religionsfried, que tous magistrats et consaulx seroient composez de lune et aultre religion, la denomination du gouverneur devers les estats pour neuf ou dix années, et pour le mesmes temps quelque quattre ou cincq villes, gardées par la garnison des estats. Vraiement, si avant que ceulx dArthois, Hainault et daultres provinces sceussissent moienner ces assceurances pour ung prealable, jestime que des aultres poincts lon saccorderoit facilement. Mais il fauldroit se haster, avant que lon sy acrochette aillieurs, et peult estre a nostre ruine, car nouveau Roy vouldra donner nouvelle loy, laquelle ne se peult introduire sans amertume.

Brief, le tout bien consideré, une bonne paix seroit bien duisable de costel et daultre, et a la mienne volunté, que pour le bien de ma patric je la puisisse achepter au pris de ma vie, ou a estre en exil le peu, qué me reste a vivre, vous le scavez, que me gardera den dire davantaige. Peult estre, que le Prinche de Parme se promect de ses provinces une victoire soubdaine, siccome son Alteze a eu de la Flandre; mais je crains, quil sen trouvera abusé.

CCCXXXXIV. Request van mr. Cornelis Aerssens aan de Staten van Holland en daarop gestelde beschikkingen. Authentieke copie geteekend door den Secretaris der Staten, C. de Rechtere.

Aerssens, als oud-pensionaris van Brussel, verzoekt aan de Staten eene geldelijke ondersteuning voor Jonkheer Hendrik de Bloyere, Burgemeester dier stad (die op 10 Maart aan Parma was overgegeven), die geen middelen meer bezat om buiten Brabant te kunnen leven.

Copie.

Aen mijnen heeren, de Staten van Hollandt.

Verthoont in behoirlicke reverentie Mr Cornelis Aerssens, pensionaris geweest hebbende der stadt Bruyssel, hoe dat Joncker Heyndrick de Bloyere, burgmeester derselver stadt, hem, verthoonder, heeft doen aenseggen deur eenen burger derselver stadt, acht dagen nae het veroveren daer vuytgecommen, jegenwoirdelick wesende tot Delff, als dat den noot ende gebreck van middel van leven hem dwingt, te blijven onder tgewelt ende gebiedt zijnder ende onser dootvianden. Ende dat bij so verre hij, suppliant, hem wiste te versekeren vuytcommen, dat hij soude broots ende waters genouch vinden, om sijn oude dagen ten eynde te brengen, hij soude hem den vianden ontmaecken, mits hij buyten Bruyssel nyet eenen stuver en wiste om leven, ende egeene gelt en hadde. Nu ist also, dat uwer E. weten den dienst, dien hij den lande heeft gedaen, ende besunder oock den lande van Hollant, ende dat hij alleene is degeene, die de landen heeft gebrocht in heure vrijdicheyt, also wilen hoochloffelicker memorien, sijne F. G., hem den roem

ende prijs heeft gegeven naer Godt; daervoor hij in egeenen brootsnoot en dient gelaten, maer ten minsten vergouden met een eerlicke leefftocht, nae sijnen qualiteyt, voor so corten tijt als hij mach hebben te leven, als wesende in ouderdom van omtrent tachtentich jaeren. Ende want hij, suppliant, van tselve te doen, van middelen is onversien, bereet zijnde anderssins int particulier hen te doen alle eerlicke erkentenisse.

So bidt hij, suppliant, van wegen des voorss. heeren Bloyere, om Godes wille, dat uwer E., regard nemende opt geene voorss. is, ende andere consideratien, die uwer E. mogen moveren, gelieve op desselffs versouck genadelick te voirsien. Te meer, dat hij, om de liberteyt vanden lande te wege te brenghen, deur handen Jans Theron wilen, die uwer E. so rijckelicken hadden gerecompenseert, heeft gedispenseert over de xxiiij^{m} gulden gereede penningen. Nyet twijfelende, eenige vanden andere provintien, siende uwer E. datelicke goede affectie, sullen denzelven mede behulpich zijn, sonder dat uwer E. haere goede gunste zullen mogen vertrecken, vresende oft hem deselve tongoede soude worden. 'tWelck doende enz.

In margine staan de volgende beschikkingen :

De Staten van Hollant hebben, omme redenen in desen verhaelt, mitsgaders omme de goede kennisse vande getrouwe diensten ende tegenwoirdige calamiteyt van Joncker Heyndrick de Bloyere, denselven bij desen wel willen toeseggen, soo verre hij middel weet, omme hier te lande te commen, dat de Staten hem met een eerlicke offitie, nae sijn qualiteyt ende ouderdom, voirsien sullen, daermede hij middel sal hebben om te leven, ofte anderssins, ende soo zulcx nyet en vaceerde, hem te voirsien met een tractement van vijff ende twintich gulden ter maent, ter tijt toe

hij anders sal zijn voirsien. Gedaen in den Hage, den xviij^en Aprilis, anno xv^c vijff ende tachtich. Onder geteyckent: ter ordonnancie vanden Staten. Bij mij, als substituyt, N. Doublet.

Ter ordonnancie vande Staten vuytgegeven,
bij mij
C. de Rechtere.
1586

De Staten van Hollant, aenmerckende ternstich versouck ende aenhouden van den suppliant alhier, ten eynde volgende de bovengenoemde belofte ende verclaringe vanden Staten, in aensieninge van des suppliants tegenwoirdige ouderdom, benautheyt ende getrouwe voorgaende diensten, op zijn onderhoudt ende tractement voirsien mochte worden, als naer behoren, — hebben geordonneert ende ordonneren bij desen Thomas Genets, ontfanger generael vande confiscatien, den suppliant voorn. over een jaer traictements, innegegaen den xviij Aprilis anno xv^c Lxxxv, vuyt te reycken ende te betaelen, de somme van drie hondert ponden van xl grooten, ten eynde hij hem daermede in der noot mach behelpen. Ende mits overbrengende, beneffens desen, behoirlicke acquyt vanden voorn. suppliant, sal tselve den voorn. ontfanger in vuytgeven zijnder rekeninge gepasseert worden. Gedaen inden Hage, den xxij^en Januarij anno xv^c sess ende tachtich. Ondergeteyckent: C. v. Heemskerck, Pieter Claesz vander Horst, D. v. Commersz. Ende ter ordonnancie van de Staten, bij mij C. de Rechtere.

Gecollationneert tegens zijn principale ende
ter ordonnancie van de Staten voor
copie auctentyck vuytgegeven,
bij mij
C. de Rechtere.
1586.

Omtrent de geldelijke hulp, aan de Bloyere verleend, vind ik nog de volgende stukken.

1. een origineel request van de Bloyere aan de Staten van Holland, waarin hij verzoekt, dat de toelage, hem bij de vorige beschikkingen toegestaan, hem zijn leven lang zoude worden uitbetaald, met marginale beschikking van 19 September 1586, waarbij de Staten ordonneeren, dat den suppliant ordonnantie op den Ontv. Gen. Genets zal worden verleend, waarop deze, tot dat anders zoude worden beschikt, jaarlijks 300 £ aan de Bloyere zal kunnen uitbetalen.

2. de origineele ordonnantie op Thomas Genets van 23 September 1586.

3. een authentieke copie dier ordonnantie, geteekend C. Aerssens.

4. een origineel request van de Bloyere aan de Staten van Zeeland met marginale dispositie van 2 Juli 1586, waarbij hem bij provisie een jaarlijksch pensioen van 50 gulden wordt toegestaan.

5. de origineele ordonnantie op den Tresorier Manmaker, tot uitbetaling van dat pensioen, van 23 April 1587.

6. een origineel request van de Bloyere aan de Staten van Utrecht.

7. een origineel besluit der Staten van Utrecht van 3 Maart 1586, waarbij aan de Bloyere, zijn leven lang, een jaarlijksch pensioen van 50 gulden wordt toegelegd.

8. Notarieele copie van den Notaris Pieter Verwilt, van de ordonnantie der Staten van Utrecht tot uitbetaling van dat pensioen voor één jaar, dd. 3 Maart 1587.

9. Origineele ordonnantie der Gedeputeerden der

Staten van Utrecht van 13 Juni 1588 op den ontvanger der confiscatien tot jaarlijksche uitbetaling van hetzelfde pensioen.

10. Origineel request van de Bloyere aan de Gedeputeerde Staten van Friesland, met marginale dispositie, van 7 December 1586, waarbij hem een jaarlijksch pensioen van 80 carolusguldens wordt toegestaan.

In dat laatste request deelt hij de volgende bijzonderheden mede van zijne vlucht nà de overgave der stad Brussel: „hoe dat hij, suppliant, „nadyen de stadt bij gebreke van ontsedt is bij „compositie den vijant overgegeven, volgens dezelve „compositie hem daervuyt heeft gepooght te ver„trecken met die vanden garnisoene. Maer dat „hem tselve bij den vijant es beleth geweest, „hebbende hem, suppliant, bynnen zijnen huyse „genoech gevanckelick gehouden ende aengedaen „alle mogelicke molestatien, zonder aen te siene „zijnen ouderdom van omtrent Lxxix jaeren; zijn „voerss. huys geleet vol garnisoens van boven tot „beneden, dwelck hij van alle nootelijckheden „heeft moeten onderhouden, zijnde hem alleen„lick gelaten één camere, daerinne hij met zijn „geheel huysgezin heeft moeten slaepen, koec„ken, schueren, wasschen ende vringen; boven „dyen dat de vuytgewekene, bynnen gecommen „zijnde, hem aengedaen hebben xxxj processen, „pretenderende particulierlick op hem te verhaelen „heure geledene schaden; ende hadden tsamen „voergenomen, hem, suppliant, met eenen sley„penden ende quelenden doot te quellen. Ten „waere geweest, dat hij, moet ende hert grijpende, „hadde gehandelt met eenen schipper, die hem „in zijn schip heeft genomen ende secretelick

„vuyter stadt gevuert, op denselven dach als den „Prince van Parme daerbynnen is gecommen, nae- „dat hij hem drye dagen met groote bezwaernisse „hadde houden, sittende tusschen grauw pam- „pier, daermede het schip geladen was".

CCCXXXXV. Brief van Hector de Crequy, Hr van Houlle, aan van Dorp, 6 November 1586.

Na verschillende berichten van bijzonderen aard, deelt hij het gerucht mede, dat in Frankrijk algemeen geloofd werd, dat de Hertog van Epernon het Prinsdom Oranje had gekocht. De oorlog woedde nog steeds voort in Frankrijk. In verschillende gevechten had de Koning veel edellieden verloren. De heeren Junius en de la Prée bevonden zich te Parijs [1]).

Monsieur, Depuis mon retour en ce pais, jai esté a Paris, consulter mes affaires, et bien meurement adviser, quel chemin je pourois tenir pour le plus expedient, et apres cela faict, je me suis deliberé denvoier homme expres, accompagniet de lettres fort

---

1) Beiden hadden tot het gezantschap behoort, dat in 1585 de opperheerschappij over de Nederlanden aan den Koning van Frankrijk had aangeboden. Ik vind nergens melding gemaakt van hunne tweede reis naar Parijs: uit de woorden van Crequy schijnt te volgen, dat zij daar in het geheim onderhandelden.

favourables a lendret de ceux qui peuvent quelque chose pour ce faict, maiant asseuré, quil feret telle dilligence, que pendant trois mois me faire savoir une resolution; car ledit homme est parti, pendant que jestois encore a Paris; vous suppliant bien humblement vous voulloir entretenir tousjours en la bonne vollonté, que vous m'aves promis; qui me causera ung redoublement daffection a vous faire service. Et estant la, je me suis enquis, pour recouvrer des coustumes de Ponthieu, imprimées, mais je ne les ay peu trouver, ne pouvant mieux, que de les faire copier entieres, hors du gref et estanttes bien autantiques, vous les envoier, comme vous me lavés dit, vous suppliant bien humblement men mander votre vollonté. Suivant la cherge que vous me donnastes touchant Inglemoutier et autres: tout a esté vendu a petit pris, selon que ma dit ung des officiers du Seigneur. J'ai entendu, que monsieur d'Epernon est allé en Provence, pour paier la principauté d'Orange, que lon dit avoir achetée, et le tient on pour certain. [1]) Et quant aus nouvelles de ce pais, tout i va fort miserablement, car par tout le reaume ne sont que guerre, peste et faminne, i aiant eu quelques rencontres ou le Roy a perdu beaucoup de noblesse; se parlant toutesfois tousjours de paix, mais froidement, tellement quil semble que Dieu a delaissé ce povre roiaume. Jai veu a Paris les sieurs de Junuis et de la Prée, qui semble avoir beaucoup de negoces, mais je nay riens sceu descouvrir. Estant tout ce que je vous puis mander, je ferai la fin par vous supplier, de me dire, en quel endret jaurai moien de memplier pour votre service, car lors je ne me rendrai paresseus en tout et partout a l'efectuer, avec autant d'afection

1) De la Pise, tableau de l'histoire des Princes et Principauté d'Orange, maakt van deze vervreemding van het prinsdom geen gewag.

et de bonne vollonté, que je supplirai le Createur, vous donner,

Monsieur, en parfaicte santé tres longue et tres heureuse vie. D'Abbeville, ce 6 en Novembre 1586.

Votre bien humble et obeissant filz
a vous faire service.
H. de Crequy.

Monsieur de Rouvrel ma commandé, vous presenter ses humbles recommandations a vos bonnes graces, comme faict mons^{r} de Langle.

Adres:
A Monsieur, Monsieur de Dorp
a la Haye.

CCCXXXXVI. Copie van twee geschriften van Nicolaas Pijl, het eerste betreffende de krijgszaken, het tweede gericht tegen den Predikant Villiers. Ongeteekende afschriften.

In het concept van een' brief van 30 Augustus 1592, door van Dorp aan Prins Maurits gericht, over al de onaangenaamheden, die hem werden aangedaan, en de valsche verdenking, waaronder hij gebracht werd in het langdurige proces, dat hij toen voerde tegen Nicolaas Pijl, als Curator van het sterfhuis van den Prins van Oranje, vind ik omtrent die beide stukken het volgende:

„... Soo zal daervuyt opgenomen werden stil-
„swijgende bekentenisse van eene malicieuse
„practicke, waeraff hij (Pijl) doch professie scijnt
„te doen, blijckelijcke onder andere bij de twee
„medegaende instructien, daeraff doriginale

„gescreven bij zijn eygen handt, mij onlancx „gelevert zijn deur een personagie, out getrou „dienaer van uwen huyse, die entrée inde ver- „gaderinge hadde vande heeren Staten, ende „bij dezelve veel vermochte. Bij deene maict „hij tot scelmen ende dieven meest al, die in „doirloge dienen; zoude mijns bedunckens moe- „ten man ende peert noemen, oft voor sulck „voorstel behooren geloont te werden met een „bacularis promotie; ende bij dander werdt den „armen minister Vileers zoo scandelick over den „hekel gehaelt, dat ick nyet en weet, indien „die maer voorden man hadde comen te gaen „(zoo hij dat deur die instructie wel meende, „besteken te hebben), hoe den voorn. Vileers „zijn leven zoude hebben konnen salveren, ende „dit al om dies wil, zoo mij vuyt zijn propoosten „mach gedencken, dat Vileers geerne inden „dienst als tresorier hadde zien continueren „Johannes Mulerus, uwen preceptor was. Maer „tbeste compt afteraen, daer hij Vileers acten „opt leelicxste verhaelt hebbende, den heere „van Sint-Aldegonde noempt sijnen maet, du- „dende int quade, om bijden voorn Vileers „goetgevonden te zijn, datmen Aldegonde in „zijne defentie zoude hooren."

I. Tgebreck van gelde ende doorspronck van veel desordre is onder andere meest geweest, dwelck nochtans den lande ende de gemeyne zaecke soe veele is importerende, int monsteren ende betaelen vanden crijschvolcke; als eerst hebbende veele capitainen ende officieren op cleyne vendelen ende luttel coppen ende paerden; eenige hoofden in jaer ende dach bij hen vendelen niet comende, ende andere te rijck geworden

zijn om veel meer te vechten, maer wel op monsteringen erschijnen ende, tgelt ontfangen hebbende, weder vertrecken. Ende insonderheyt, dat die monster-commissarissen ende andere scrivers hen doogen laten vuytsteken; ende oeck vermidts bij den heeren, boven hen vacatien, die teercosten, waegen- ende schiphuyren tot volcommen defroyemente niet betaelt wordende, tzelve hen zulcx bijden capitainen erkendt can worden met ghiften; causerende oeck het licht passeren der monsteringhe op doude eerste rollen, naemen ende monsterpayen, vanden eersten anbeginne, eens gestelt ende gemonstert.

Enighe vandien weten den commissarissen, aenhalende met hen taefele ende drincken, te abuseren, dat zij wel een schoon vel papiers inde rolle bindende, des overslaen, ende dachterste slot pogen te doen tekenen, om daernaer, boven alle gevoeyrde naemen, noch behendich meer andere daerinne te cnoopen.

Andere weten hen rollen ende monstercelen, alsoe crijschgebruyck ..... [1]) noch die magistraten aen te geven, ende met eedt te gewaerighen; ende oeck vresende op de leste affrekeninge langhe naeloopen, dat zij daeromme die penninghen van een vol vendel ontfanghen, waeraff zij eerst trecken tgeweyer, ten hoogsten meest op dach gecocht zijnde, jae deszelve te betaelen laeten staen. Tot dien oeck mede aende zoetelinge, als eenige zelf doende zoetelen, grootelicx proficteren, ende die niet en betalen.

Daerenboven oeck winninghe opt gelt treckende, aende soldaten wat betaelen, die volle maent gedient hebbende; ende daernaer aen andere eerst opgelicht ende tegens elcke anstaende monsteringen inde vendelen gevoeyrdt zijnde, wat beloven. Abuseerende oeck

1) één woord onleesbaar.

alsoe den commissarissen, met tstellen van veele adelborsten ende dobbeltsolders, die zij principaelick haest aengenomen, weder affdancken, ende nade monsteringe andere slechte becommen, ende evenwel opte lestvoergaende rolle tvolle gelt daervoeren ontfangen; dwelck besonder can gescieden inde steden ofte forten, meer dan eenderhande garnisoen oft vendelen inhebbende. Eenighe oeck, om tgetal te vullen, die in tijts vuyte gebuyrplaetsen ende andere stercten reciprokelijck malcanderen leenen, ende oeck, zoe vuyt verloopen ende geleende vendelen comende, tweemael passeren.

Andere oeck, den commissaris subit opcomende, haestelijck daertoe aennemen schorluynen [1]), die gewoonelijck pogen te leven op hen bejach ende rooff op den huysman, gemerct dat die hoofden, toestaende tselve vuytlopen, zoe eenighe den v^en^ penning oft die helft wel daervan proficteren. Daeromme oeck hen toe ende bijcommen loevye [2]) lege inlanders, met geleent geweyr, daer die hoofden aff voersien zijn, diewelcke zoe aengenomen wesende, om eenighe oeck hen huysen van logement te bevrijden, op half gelt, oft om niet dienen, ende eenighe van dien egeen wacht houdende, op vuyttochten achter blijvende, die aenslaegen met cleyn getalle gescieden, ende daernae, dezelve bij vervolch weder pasport gevende, daeraff somtijts, boven dinhouden vande soldye, noch vande zelve oft huere vrunden ghiften van berouwe trecken, sonder daerinne te vermanen reden vande cassatie. Eenighe oeck opraepen ende aennemen arbeyders, bootsluden ende diergelijcke, diemen naerde monsteringhe terstondt weder affdancket, met schenck van een gelach voer hen medegaen int meerderen vanden getaele.

---

1) *schorluyn* of *scharluyn*, bij Kiliaen scurra, d. i. *potsenmaker*.
2) luie.

Ettelijcke oeck weder toeleggen ende die practicque weten, den commissarissen aengevende, tzij dat eenighe opden viandt absent zijn, ende in plaetse vande zelve behendich van corps-de-garden oft poorten terstont weten te haelen, die eens monster gepasseert hebbende, met vercleeden veranderen van hoeden ende moestaeschen, daer weder inne cnoopen. Alsoe oeck eenighe soldaten, seendaechs monster gepasseert hebbende, gemist worden ende terstont wel gaen zyeck leggen, oft den loozen zieckaert maecken, diemen alsdan ten huse gaet vinden, ende voerde tweede reyse inde monsterceele allmede worden doergesteeken.

Andere oeck op tochten oft aenslaegen vier oft zes man verlaestende, aengeven xx oft xxv achtergelaten te hebben, waerenvoren zij oeck die soldije alsoe oplichten, sonder die vrouwen overgebleven eenen stuver te wille te wesen.

Enige oeck, van veele nieu oft versch aengenomen, ende oeck hen oudt volck, corten vacatien van costen voerden veldt- oft monsterscrijver, die betaelinge vervolcht hebbende.

Sommige oeck, die geroofde buyten, bij eenige gehaelt, ende die moeten op clachte oft vervolch gerestitueert zijn, ende alles meer van geranchonneerde gevangen coppen opt gemeen weten aff te trecken, waerdoer de soldaeten, luttel ontfangende, haest geldeloes zijn, ende alsoe weder poocht ongeoorloft buten te loopen. Ende oversulcx die officieren hoofden terstondt dan weder doer aencommende clachten van die vanden platten lande die magistraeten aenspreken, jae, eenighe met belofte van vordere excursien te voercomen, oeck andere met dreygen, leeninghe affdwingen, diewelcke oeck ter eerster betalinge den soldaeten affgecort wordt, nochtans met refus oft vertreck vande restitutie, oft nemende vuyt-

stel op de leste betaelinge oft affrekeninge, etc. ende meer dyergelijcke.

II. Eerst hoe noide zijne Pe Exe hoger memorien den *dwersen gheest* [1]), habens spiritum contradicentem, comende vuyt Engelant, als factoer vande marchants davonture inden dienst heeft begeeren te ontfangen, hebbende tsichtent oeck veele vreemde zaken aengerecht ende behandelt op twee namen, als Viliers ende Lozeleur [2]), ende altijts zeer gepoocht te staen met den eenen voet op den predicstoel, ende dander inden raede alomme.

Ende besonder heeft hij die Apologie op die publicatie van Spaignen tegens veele opinien gemaect, ende metden zijnen vanden translat genoten vuyt een secrete rekening ve karolus gulden.

Upte welcke te beduchten ende zeker te bedencken is, om zijne Exe doot meer getracht te zijn; ende haddemen den moorder xiiij oft acht daegen eer sijn afsceyt gegeven, cogita; zoe hij hem alleene in huys heeft gebracht, op zijnen groot gelove daerinne is gebleven, als dezelve hem wel vanterende int examineren, heeft alles bespot; ende dat hij op zijne looze ende valsche cachetten, dienende op surprinsen ende gelijcke secrete aenslaegen toegeleyt, geloof hadde vercregen, zoe die confessie breeder mach medebrengen.

Die begonste vergaderde Malcontenten in Vlaenderen waeren eerst wel gestoort ende verslaegen geweest, als zijnde eerst daer veele hoofden bijeen ende luttel soldaten, hadde hij zijne Exe nyet abusivelijck geper-

1) De cursief gedrukte woorden zijn onderstreept.

2) Pieter de l'Oyselaar, heer van Villiers, was gedurende eenigen tijd agent van Condé in Engeland, alwaar hij hulp voor de Hugenoten van Koningin Elisabeth moest trachten te verkrijgen. Later, na den dood van Prins Willem I, was hij een hevig tegenstander van Leycester en zijn' aanhang (Kok, Vaderl. Woordenboek).

suadeert te vertoeven, om den hoop altsaemen onder één neth te hebben, zoe nu all anders blijct, God betert, hoe zij zedert versterct ende voerts gegaen zijn.

Hij heeft oeck het begonste verbondt tusschen deze landen met Vranckrijck ende Engelandt over tijt aen te gaen, persuaderende zijne Ex^e^ loozelijck anders, weder aff helpen drijven.

Wesende zijne Ex^e^ overleden, screve denzelven avonde doer den capitain Willems, reysende naer Engelant, aenden heere van Walsingam om dienst; maer haere Ma^t^ kennende zijnen voergaenden beleyt ende heftige treken, oeck noch in gedencken hebbende, hoe dat vele doer hem eertijts in Vranckrijck ende elders opgewroedt was, schijnt geantwoert te hebben, hem niet te vermeten, in haer landt ende rijck meer te commen. Daer was soe haest die affectie van zijnen goeden getrouwen heer ende meester, oeck tprofict, dat hij hier vuyten lande getrocken heeft, vergeten.

Gelijck dezelve haere Ma^t^ oeck noch mochte in gedachte hebben doproer ende veranderinghe tusschen Engelant ende der stadt oft poorte van Hablenoeuf, ende tdrijven van Cales, alles meest onder tpretext vande religie ende meer diergelijcke.

Nu van Vlissingen. Hoe hij des den voerleden zomer heeft beleydt, om in andere, dan in staeten handen, oft aen Engelant te laten bliven ende commen; oeck hoe in Augusto voerleden opgerockt waeren die van Vlissinghen, ende, naerdat twoordt van zijne Ex^c^, Grave Mauritz van Nassau, tot doverleveren genoech was gegeven, gepoocht heeft, met eenighe van zijne bekende vanden rade van Staten hulpe, dat weder om te steeken, zeggende onder andere: hoe zoude men alsulcken stuck zoe laten gaen; de Ma^t^ van Vranckrijcke geve wel C^m^ cronen voer dactie, ende den heer Prince en haddet tot dyer meeninge niet

gecocht, maer om een oorloch op te doen stouyten, of pays mede te gecrigen, ende, die zaecken quaelijck hier comende, dlandt mede te dwingen. Ende besonder noch onlancx, gerne voer doverleveren, tselve wel meende te beletten; alles is genoech notoire, tgene dyenangaende is gepasseert, ende niet geraeden oft desen tijt verheyschende wijders daer aff te vermaenen. Dan, zoe Tempel ende Martini opde voerpoorte waeren geraect, ende hij Martini [1]) lange gesocht ende gesproken hebbende, is sanderen daechs, gemerct dopinie, wat verandert.

Vande secrete rekeninghe van het spyen tot v^m gulden ter maendt, oft die is gepasseert, ende hoe hij de zaecken van thuys, daer inne hij groot gelooft hadde, heeft helpen drijven ende gebracht tot den staet, daertinne is, hebbende boven zijn traictement, met alle zijn huysgesinne tot xxj in getale mede helpen belasten; ende voerts meer, om met zijne sinistre practiquen ende woelen altijts besich zijnde, om zaecken van steden, landen, provincien, heeren ende staten te beleyden, is te letten.

Oeck hoe behendich doer hem was vermeynt te besteken ende vuegen eerst in de articulen vanden lesten concepte met Vranckrijck, dwelck hij altijts

---

1) Olivier van den Tempel was Gouverneur van Brussel geweest en had de stad aan Parma overgegeven; hij gaf zijne verdediging in druk uit (Kervijn, les Huguenots et les Gueux, deel VI, bl. 574). Van zijne gevangenschap vind ik geene melding gemaakt. Willem Martini, griffier van Antwerpen, kwam na de overgave dier stad te Dordrecht, van waar hij naar 's Hage ontboden werd; hij werd daar 14 dagen gevangen gehouden en daarna verplicht, het land te verlaten (Wagenaar, deel VIII, bl. 83). Hij kreeg sedert vergunning om terug te keeren en werd in 1594 in de plaats van Nicolaas Pijl benoemd tot Raadsheer in het leenhof en den Raad van Brabant. Bor, Boek XXXI, bl. 74).

zeer aen heeft helpen drijven, daer hij wel wiste, des om der groote Ligue niet te sullen gescieden, als hem die de menéen ende secreten aldaer bekendt; ende daernaer int aen te gaen tractaet van Englant, dwelck hij altijts cleyn achte, om te vercrigen dadveu van tvercopen vande geestelicke goederen, daeraff hij oeck een deel [1]) met cleyn gelt ende geduerende tspyen mach hebben becommen, bethonende daerbij genoech noch te vreesen veranderinghe oft aencompste van eenen anderen Messias.

Ende hoe hij oeck in Decembri Lxxxv voerleden met listicheyt eenige van den Rade van State, in Walcheren wesende, geabuseert ende zoe verre aangebracht hadde, *dat zijnen maedt Aldegonde* [2]) in defentie werde gehoert [3]).

CCCXXXXVII. Brief van Herman Rodenburch Betzen aan van Dorp, 30 Augustus 1594 oude stijl.

Herman R. B. had zich een ijverig aanhanger van Leycester getoond bij diens komst te Amsterdam in 1587 (Wagenaar deel VIII bl. 244). Hij

---

1) Het slot Westhoven op Walcheren, dat Villiers kocht en tot zijnen dood toe bewoonde, had behoord aan den Abt van Middelburg, (Kok, Vaderl. Woordenboek).

2) De cursief gedrukte woorden zijn onderstreept. Dit verhoor van Marnix, nadat hij tegen het verbod der Staten in Zeeland was gekomen, vind ik nergens vermeld; wel schrijft Hooft (Boek XXIII bl. 1024) dat de Staten van Zeeland weigerden zijne verdediging aan te hooren en hem naar de Algemeene Staten verwezen.

3) Hierna volgde nog eene alinea, die echter met dikke strepen is doorgehaald, zoodat ze geheel onleesbaar is geworden.

moet thans agent of gezant der Staten in Engeland geweest zijn, daar hij, zooals uit zijn brief van 8 Februari 1595 (n°. CCCXXXXIX) blijkt, met het Hof onderhandelde en op de hoffeesten tegenwoordig was. Ik vind echter nergens van zijne zending melding gemaakt.

Hij deelt mede wat hij in Engeland heeft vernomen, omtrent het gezantschap, dat de Staten naar Denemarken gezonden hadden, en omtrent het huwelijk van Prins Maurits. Hij schrijft bijzonderheden aangaande den toestand van Engeland.

Edele Erentfeste Heere.

Ick en hebbe niet kennen naelaten, UE. met een briefghen te besoucken, alhoewel de materie sober valt, soe is nochtans de affectie tot UE., dat mij verlangt te weeten, hoe het met UE. al wesen mach ende met m'juffraw aan Dorp, mij vindende aen UE. tot allen tijden seer verobligeert voor alle d'eere ende vruntscap, die ick van UE. ontfanghen hebbe, sulx dat ick niet liever en saghe, dan dat ick UE. ende alle d'uwen mochte enighe dienste gedoen. UE. sal mij altijt bereyt vinden, y como dize el Espanol, no digo mas sino que a las obras me remito. Ick ben hier opden 8 Augusti, nae onsen stijl gecomen, ende ick sal hier noch een tijt lanck moeten bliven. Ick verstae, dat de Heeren Gesanten van Denemarcken wederomme gekeert sijn, hebbende haer bevel a souhait wtgerecht, naedat hier geseyt wort, ende oock het huwelick van sijne Exe [1]), dat seer goet is. Ick

---

1) De gezanten hadden in last om de hand van de zuster des Konings van Denemarken voor Prins Maurits te vragen. Dr. G. D. J. Schotel, Letter- en Oudheidkundige avondstonden, bl. 12.

dencke, dat mijn E. heeren aldaer eenen Agent sullen houwen, ofte alrede enen heen gesonden sullen hebben, waernae mij verlangt te weeten, niet twijfelende, ofte men salt in Denemarcken al geconsenteert hebben om de goede alliance, die sij met ons begeren te houden. Ick en kan alhier niet wel vernemen, of de Spaense gesanten daer oock geweest sijn, ofte niet [1]). Hier te Hove is een Deense gesante geweest, maer hij is ten tijde van mijn aencompste alhier vertrocken. De Mag[t] alhier is tot Groenewits [2]), alwaermen meent, datse noch een tijt lanck bliven sal; sij is noch gaillarde ende wel dispoost, nae haren ouderdom, maer het aengesigt begint te breken, als sijnde nu in Sep[r], den 7[en] deser stijle 61 gepasseert. Alsdan op dien dach, soe worden alle de clocken geluyt, die int gantse eylant sijn, een geheel etmael lanck.

Dit is voorwaer een scoon eylant, maer tis jammer dat het van gheen Nederlanders bewoont is, principalijcken oock dese stat van Londen, dewelcke, of Antwerpse regenten gehat hadde, ofte Magistraten wt het Nederlant, sy soude wel wt een ander ooghe sien. Ick wilde, dat ick UE. alhier mochte een 8 ofte 14 daghen wenschen, om de gelegentheyt wel te doorsien. UE. verstaet hem seer wel (als ick wt UE. self wel verstaen hebbe) op de meeplantinghe ende hier, dunct mij, gesciet het seer weynich: mij dunct, in sulx waere hier een groot vordel mede te doen, ende met veel andere dinghen, met de plantinghe vant rontsaet; maer alsoe het UE. gelegentheyt niet en is, om hier te comen, soe is dat niet. Ick weet UE.

---

1) Die gezanten kwamen eerst den 9 November in Denemarken aan (Bor, boek XXX, bl. 80).

2) Greenwich.

mits desen anders niet te scriven, dan mij te recommanderen in UE. goede gracie, biddende den Almoghenden Heere,

Edele, erentfeste Heere, UE. te willen sparen in langhe gesontheyt, met alle, die UE. aengenaem sijn, aen de welcke UE. gelieve te doen mijnne recommandatie. Wt Londen, den 30 Augusti 1594, stilo Anglie.

UE. dienstwillighe,
Her. Rodenburch Betzen.

Desen ingelegden bidde ick, dat een van UE. dienaers mach brenghen aende Amsterdamse schuyt, mij verghevende de moeyten.

Adres:

Den Edelen, Erentfesten Heere Mijn heere Arent van Dorp, Heere in Middelharnes, etc.

In den Haghe.

Nog vóór dat het gezantschap naar Denemarken, waarvan in het bovenstaand schrijven melding gemaakt wordt, was vertrokken, waren te 's Gravenhage aangekomen Otto Hartius en Jeronimus Coomans, afgevaardigd door den Spaanschen landvoogd, Aartshertog Ernestus van Oostenrijk, om vredesaanbiedingen aan de Staten te brengen (Bor, boek XXXI, bl. 27 en volgg. Wagenaar, deel VIII, bl. 395 en volgg.). Daar Hartius van vroeger aan van Dorp bekend was, zoo namen de beide afgevaardigden hunnen intrek te zijnen huize, en bleef Hartius na hun vertrek met hem in

briefwisseling, aanvankelijk over particuliere zaken, maar weldra ook over Staatsaangelegenheden, bepaaldelijk over het Deensche gezantschap. Die geregelde wisseling van brieven tusschen beiden werd den Procureur Generaal in Holland mede gedeeld, en, daar de placaten verboden briefwisseling met den vijand te houden, vond hij aanleiding om van Dorp te vervolgen. Na gedane huiszoeking werd hij aangehouden, en naar de Voorpoort gebracht, vanwaar hij echter, na verhoord te zijn, werd ontslagen; hij werd nog eenigen tijd in zijne woning bewaakt, maar kreeg ten slotte zijne volkomen vrijheid weder; zijn proces echter werd slepend gehouden, zoodat daarin bij zijnen dood nog geene uitspraak was gedaan. Onder zijne papieren was ook gevonden een conceptbrief, waarin hij voorsloeg, dat de Aartshertog persoonlijk te 's Hage vredesvoorwaarden zoude komen aanbieden: dat concept heb ik onder van Dorps papieren niet gevonden; wel vind ik het hier volgend afschrift van de verdediging, die hij den Staten aanbood, en eenige andere stukken van minder aanbelang (Zie over deze zaak Wagenaar, deel VIII, bl. 404 volgg.; Bor, boek XXXI, bl. 82 volgg. de Groot, boek III, bl. 218).

CCCXXXXVIII. Verdediging van van Dorp, ongekende copie.

Het stuk is uitvoeriger en komt op sommige plaatsen niet geheel overeen met de verdediging, door Bor t. a. p. medegedeeld.

Aan mijnen E. heeren, de Staten des Graefscaps van Hollandt.

Eedele, welgeboren, wise, discrete heeren. Tmach wel wesen, dat uwer E. deur horen zeggen yetwes weten van tgene mij, Aernt van Dorp, onlancx is wedervaren; duchtende nochtans, dat deur diversiteyt van genegentheiden de waerheyt gespaert ende daeromme zoude werdden gedudet tot oneere van mij ende den mijnen, soe is mijn dienstelick verzouck, uwer E. en willen niet beswaerlick vinden, dat bij desen jegenwoerdigen de ware gesciedenisse werdt verhaelt. Ende is, dat op den xv^en^ Novembris laistleden, omtrent de zes uren inden avondt, tmijnen huise zijn gecomen twee commissarissen met den greffier vanden Raede Provinciael, verselscapt met den procureur generael met zijne scarianten, oeck deurwaerder ende boden, gewapent met lanck ende cort geweer, voortstellende om tzeerste torva lumina, zoe dat mij tzelve, oick dat mijn dochter van mij werdde gesepareert, te mael zeer verbaest maecte, genouch om apoplexie te verwecken, alzoe ick noynt te vorens van zulck geselscap besocht geweest en ben. De voornoempte heeren commissarissen eyschten, voor deerste, visie van eene missive, die Mr Otto Hartius aen mij hadde gescreven, denzelven heb ick henlieden aenstondt behandicht; vraechden, offer geen minute en ware van mijnne antwoorde; ende dezelve is hen mede deur mijn bevel bij mijnen scriver aenstondt gelevert. Ende alzoo heure E. vraechden, offer geen meer missiven ende antwoorden onder mij en waren, zoo heb ick henlieden promptelick overgelevert, alles wes dienaengaende meer onder mij was, met verzouck, tot meermalen gereïtereert, dat men niet alleene mijn comptoir, nemaer alle kasten ende kisten voorts zoude onderzoucken, presenterende mij ende mijn dochter middelretijt in een camer te laten besluten, ende dit al om thoff volcomen contentement te geven,

ende eensamentlick oft voor te comen, oft te doen cesseren, tquaet gerucht, dat dese affronte onder de gemeente zoude baren; maer en wilden niet verclaren de namen dergeenre, die deur heure valsse delatie tot zulck feytelick onderzouck oorzake hadden gegeven. Dan zijn op den vierden dach daernae, verselscapt als boven, wederomme inden avondt tmijnen huise gecomen, visiterende kisten ende kasten, saempt al tgene, dat voor dien avondt gevisiteert mochte werden, bezegelende de reste, tot des anderen daechs, dat se bij lichten dage wederomme quamen, voorder onderzouck doen. Hiernae ben ick twee reysen bide voorss. commissarissen ontboden ende geexamineert geweest; hoemen mij voorts binnen mijnen huise geconfineert, daernae deur procureursdienaers in de vangenisse geleyt, aldaer biden vollen Raedt voorde derde reyse geexamineert, ende des andere daechs wederomme geslaect heeft onder cautie juratoir, daeraf zijn uwer E. (mijns achtens) genouch geinformeert, zoe dezelve oeck zijn, hoe dat ick, boven de gepresteerde cautie, wederomme binnen mijn huis geconfineert ende inde bewaernisse gestelt ben, eerst van twee, ende daerna van vier boden, met interdictie van vuytganck ende communicatie, dies mijn swager [1]) van Poelgeest, met onser beider huisgesin, mede subject zouden moeten sijn, indien zij bij mij wilden bliven, min of meer, oft over mij van eenich merckelijck scelmstuck gebleken waer, zonder dat presentacie van, boven de gepresteerde cautie juratoir, noch te

---

1) Daar geene der zusters van van Dorp met een Poelgeest gehuwd was, kan hij hier niemand anders bedoelen, dan zijn' schoonzoon, Jasper van Poelgeest; *swager* beduidde dan ook in dien tijd bepaaldelijk *schoonzoon*.

stellen cautie fidemissoir, zulck exorbitant rigueur heeft mogen doen cesseren. Doch om niettemin, uwer E. de ware gelegentheit deser zake te verstendigen, doet te weten, dat wilen Joncheer Jan du Bosch, mijn scoenzoen, mij heeft nagelaten twee zoentgens. Dezelve behoeren in ende omtrent de stadt Aelst te hebben bat als drie duysent guldens sjaers, die met thien oft twaelff duisent guldens eens mogen belast wezen; dees goeden zijn biden fisque aengeslagen; dan alzoe doirloge lang duert, zoe hebben de crediteuren begost, dezelve vuyt te winnen, ende is henlieden zulcx parceel goet aengescat voor vjc guldens eens, dat voor date van doorloge bat als zesduisent guldens gegolden zoude hebben; sulcx, dat, alzoo voortsgaende, de voorss. scult niet en zoude mogen voldaen werdden met de weerde van tzeventich duisent gulden in gronden van aerve, jae, dat arger is, alzoe naer de costume van Vlaenderen een vrouwe niet en mach vlien, nemaer gehouden es vuytten heuren te suppleren teort van heurs mans sculden, dwelck dan vuyttet mijne zoude moeten gaen, zoe en zalt (mijns vertrouwens) niet vreempt gevonden werdden, dat ick middelen gesocht ende gecapteert hebbe, om jegens zulcke scade te voorzien. Wesende dan, vermidts uwer E. pasport, hier inden Hage gecomen mr Otto Hartius, op dees tijt noch niet meer als advocaet inde Cancelrie van Brabant, om van wegen den Eertshertoch Ernestus yetwes te boetscappen aende heeren generale Staten, onbelet ende onverboden om met alleman te moegen converseren; tzelve aengesien, ende dat hij mij over xiiij jaren in zeker proces jegens dingelanden van Ste Martinspolre getrouwelijck gedient gehadt heeft voor dleenhoff van Brabant, zoe heb ick denzelven tmijnen huise doen logeren, ende hem eyndelijck bij occasie gebeden,

om demploy van zijn credit tot hantlichtinge van der voorss. weesen goeden; estimerende, dat zulcx deur gemeen solliciteurs niet impetrabel en soude zijn; zulcx beloeffde hij mij oeck vastelick te zullen doen. Ende die geloefte is deenige oorzake, waeromme ick, naer zijn vertreck, drie oft vier brieven aen hem gescreven, ende oeck van hem heb ontfangen, biddende bide mijnne ende elcke derzelver om deffectuatie van zijnne geloefte, zonder dat, noch bij mij, noch bij zijn scriven, yetwes anders meer bevonden can werdden, dat ernst zij, maer wel beuselen ende straetmaren. Te zeggen: het waer verboden, aenden vianden te scriven, tzelve mach wel wesen, maer dewile anders ende ter contrarie bij alleman, eedel ende onedel, werdt gedaen, ten aenziene van uwer E., deur menichte van boden, die over ende wederover reysen, daeraf eenige, hier commende, dragen de busse mettet wapen van Antwerpen; jae, datter vuyt vianden lande wel hier ter bruiloft comen, ende in Zeelandt telcken getide openbaerlick bide scippers op Antwerpen ende opt Zas van Gendt werdt geveert; dattet oeck den coepluiden vrij staet, den viandt zijn behouften toe te vueren, die oock, meer als andere trachten om secreten ende aenstaende aenslagen te weten, ende elcanderen daeraf adverteren, alsoe heurs handels winst ende verlies daervan is dependerende, — met wat redenen canmen dan (reverentelijck sprekende) andere verscoenen ende volgens de placcaten [1]) straffe decerneren alleene jegens mij, die een privaet persoon, ende in geenen eedt en ben, nerghens anders naer

1) Het houden van correspondentie met den vijand was verboden bij Placaten van 5 Januari 1577 (Groot Placaetboek, deel II, bl. 2141) van 21 December 1580 (deel I, bl. 1099) en van 27 Juli 1584 (deel I, bl. 1104).

getracht hebbende, dan om der weesen patrimoniale goeden van confiscatie te bevrien, dwelck emmers is eene favorable zake. Ende noch en is de main levée niet vercregen. Daer anders bide laetste minute beloefte gevonden werdt van debvoir te doen, om te gecrigen dinstructie van Denemarcken, die Hartius bij zijnne laitste missive van den xx^en^ Octobris is begerende, ende noch bij een vuyl gecladde minute, dat om de diffidentie te weren, die hier regneert, ende met goede cause, den Eertshertoech zoude behoeren hier in persoene comen, presenterende carte blanche, etc.; dwelck zijn de twee poincten, daer den meesten quanquam over werdt gemaect. Tot wederlegh van deerste poinct zal dienen, dat ick de voorss. instructie van m^r^ Joos de Menin begeert gehadt hebbe, lange voor date van Hartius scriven, omme dezelve te leggen bij het verhandelde met den Coninck van Vranckrijck, Coninghinne van Engelandt, ende den Hertoge van Anjou, aldwelck onder mij is, zoe de heeren commissarissen hebben gesien. Dan de copie van dees instructie is mij eerst ter handen gecomen naer date van Hartius scriven, te weten, sdaechs voor het tweede feytelick onderzouck, alsdoen mij dezelve is afgenomen, zonder dezelve gelesen te hebben. E. heeren, die te hove yet vervolcht, die moet sich al wat oirbiedich ende liberael thoonen int beloven, om tvervolch te doen continueren. Hartius beloefde, tzijnen laitsten vertrecke, mij te zeynden tverbael, gevallen binnen Borborch tusschen dIngelsscen ende den Hartoge van Parme [1]), bij dwelck, naer zijn zeggen, al wat vreempts zoude werdden bevonden. Nochtans

---

1) Over de vredesonderhandelingen, tusschen Parma en de Engelsche Koningin in 1587 te Bourbourg gevoerd, zie Strada, deel IV, bl. 321.

anders bedacht, en heves niet gedaen, weshalven oeck geloeft moet werdden, dat ick hem de voorss. instructie niet en zoude hebben willen zenden, zonder mij naerder te beraiden ende van adveu verzekert te wesen, datter geen misdaet inne gelegen en ware. Wat raect de gecladde minute: dezelve is zonder beginsel, noynt int nette gestelt, veel min aen yemande gesonden geweest; hout oeck meer spots, dan ernst, gedient hebbende voor antwoorde ende advis, als Hartius ende Coemans poechden den Eertshertoch te ontsculdigen van dassassinat van Michiel Renti [1]); doch warense wel bespottensweerdich, die meenen zouden, dat eens keisers zoen ende broeder sich hier zoude willen presenteren met carte blanche. Op dese ende meer andere frivola [2]), mij bide commissarissen voorgehouden, heb ick zoe breede ende bondige solutie gegeven, datter den onpartidigen sich mede vernougen zoude laten. Dat ick noch echter, zonder tzelve, van ontrouw onberispelick ben, dat betugen versceyden stucken, den commissarissen behandicht, niet wetende, ofise dezelve uwer E. zullen hebben laten zien, zoewel als de missiven, daerse ontrouw vuyt willen eliceren. Ende voornementlick zeker acte auctenticq, daerbij aenden heere van Traseignies, tot recompenze, zijn gegeven

---

1) Kort vóór de overkomst van Hartius en Coomans was zekere Michel Renichon, priester en gewezen pastoor van Bossier gevangen genomen, die bekende in Holland gekomen te zijn om Maurits te dooden, en zulks op last van Barlaymont en met medeweten en onder goedkeuring van den Aartshertog Ernestus (Bor; XXXI boek, bl. 6 en 31.

2) In een conceptmemorie, die zoude moeten dienen, om enkele punten zijner verdediging te verduidelijken, beklaagt van Dorp er zich over, dat de Commissarissen hem er een grief van gemaakt hadden, dat hij, in den bewusten brief over de overkomst van Ernestus, den Koning van Spanje den titel van Majesteit gaf.

etlicke dusenden, die mij comen per reste van doverlaten vande heerlicheyt van Teemssche; alnoch een auctenticq besceyt, meldende, dat mijnen agent over den houw van mijne bosschen onder tmarquisaet van Bergen, met sviants fisque tweemael heeft moeten composeren; item eene missive van Christiaen Brouwers scout vander Houvene in Brabant, houdende, dat zekeren erfchijns van iij^{c}xxxv gulden tsjaers, verscenen op Ste Martinsdach nu lestleden, die hij voor mij in stilte meende te innen, over deerste jaer van veerthien, dat dhipoteque te driessche heeft gelegen, biden rentmeester vande confiscatien, sich onthoudende tot Hoochstraten, aengeslagen is; ende noch eene mijne requeste, bide welcke ick aende heeren generale Staten over de drie maenden heb versocht om quitsceldinge van alzulcke sculden ende verloep van renten, alsmen over sviandts zijde op mij zoude moegen pretenderen.

Hoe can, E. heeren, dit confisqueren ende quitsceldinge begeren geconcilieert werdden met de opinie der geenre, die, deur valsch rapport verleydt, mij van ontrou oft onbehoerlijcké correspondentie insimuleren. Daer en staet doch niemant in sviandts register zoe zeer int swarte blat, als ick, blijckelijck daerbij [1]), dat hij mij voornementlick vuyt alle zijn pardoens heeft gesloten, ende wel met redene, alzoer oeck niemandt en is, van wien hij meerder crocq en jambe heeft ontfangen, als van mij, deur de overleveringe vander stadt Mechelen, anno lxxij; moetende voorzeker gehouden werdden, indien tvervolch vanden Hertoge van Alve inden afftocht van Bergen in Henegouwen niet

1) Op dezelfde, als de hier aangevoerde geonden, verdedigde Joos de Menin zijnen vriend van Dorp in zijnen brief aan Oldenbarnevelt (Bor, Boek XXXI, bl. 85).

belet geweest en waer, om dezelve stede te heroveren, alzoe zijnne Pe Extie H. M. bij terijsvolck binnen Wachtendonck ettelijcke dagen om betalinge aengehouden werdde, dezelve en zoude haer in Hollandt niet hebben connen salveren; Godt weet, welcken jammerlijcken vuytcompste, dat die faulte zoude gebaert hebben, over tgene dwelck hier met vreuchden bestaen was. Tzelve heeft zijnne gemelte Extie tot meermalen in presentie van vele tmijnre eere verhaelt, daerbij noch vougende, datse, zonder mijn addresse ende getrouwe assistentie, geen voet in stegelreep meer en zoude gestelt hebben, om naer tNederlandt te comen. Doch, hoewel overmits dit exploict drie van mijne kinderen gevangen, meubel ende immeubel geconfisqueert zijn geweest, tot onverwinnelijcke scade, ende al ten dienste van mijn vaderlandt, dwelck mij anders onnoedich was, alzoe ick bezat een vande scoonste huizen, costelick gemeubleert, oeck was in eeren ende weelden, aengesocht van wegen den hertoge van Alve, om te wesen commis de financien, zoe en salmen noch echter niet bevinden, dat mij daervoren verzet gedaen, oft oeck eenich traictement betaelt is geweest, niet meer van wegen zijnne P. Extie, als van wegen uwer E., om dezelve zijnne Extie gevolcht ende tot zijnen sterfdage van raedt ende daet gedient te hebben, ende omme noch van gelijcke getrouwicheyt te doen blijcken, daerinne en zoude ick niemandt, wie hij oeck waer, noch willen wijcken; jae, ick zoude ter noet voor mijn vaderlandt den ouden hals noch liberalijck derren bijzetten, daer degene, die mij nu van ontrou lasteren, machscien hen te zoucken zouden maken, om tminste let van heuren cleensten vinger daervoren te wagen. E. heeren, wilt, dat bid ick, over mijnne redenen een equitable insichte gebruicken, ende wt uwe absolute macht tgroet ongelijck weeren, dat mij

in mijnne oude dagen gevercht is, ende noch gevercht zoude mogen werdden, alsmen mij alleene naer vermelden des placcaets zoude rechten, zonder aen te zien, dat allet scriven tusschen mij ende Hartius nergens anders toe en concludeert, als tot main levée van der weesen goeden. Ordonnerende voorts aende heeren vanden Raede (zoe wel billich is) te verclaren de namen der geenre, die deur heure valsse delatie hem gemoveert hebben tot de affronte mij eerstelick gedaen, aleermen vande instructie ofte vuyl cladde wiste te spreken, niet twifelende oft daer en zalder een te voerscijn comen [1]), die omme bij mij van meer als vijftich zijnne gedichte leugenen geconvinceert te zijn int proces jegens den heere van Cruninghen, gemeent heeft deur zulck bescick mij een steurnisse aen te jagen, die dleven zoude vercortten. Oft daer uwer E. emmers begeren vande gelegentheyt der zake naerder onderrecht te zijn, dat onder de gepresteerde cautie juratoir darrest gelicht, mij toegelaten mach werdden zulcx te moegen doen voerde heeren van tcollegie, oft, indien versonden in proces ordinaris, dat dan, om daerover te wisen, nevens den Raedt Provinciael, zullen hebben te opineren, oft die tcollegie, oft die vanden Hogen Rade: zulcx ende meer is wel gesien in de sake van eenen lombaert.

---

1) Van Dorp heeft hier het oog op den Raadsheer Vrancken, dien hij beschuldigde van in het proces tegen den heer van Cruyningen, waarin hij uitspraak te doen had, adviesen te geven, en de tegenpartij tegen hem op te stoken. Van Dorp daarentegen werd door den Raadsheer beschuldigd van poging tot omkooping.

CCCXXXXIX. Brief van Rodenburch Betzen aan van Dorp. 8 Februari 1595.

Hij betuigt zijn leedwezen over de gevangenneming van van Dorp, en wenscht hem geluk met zijne invrijheidstelling.

Hij wordt nog steeds door het Hof opgehouden, dat alle zaken uiterst langzaam behandelt.

Monsieur. Ick en kan UE. niet genouch scriven, wat perturbatie ick hadde, als ick vernam vant ongeluck van UE. Ick en kende in 2 nachten nauwelick gerusten; mijn huysvrou hadde mij gescreven vant confineren in huys ende vant verseghelen van UE. sloten ende anders; ende daernae quam die ander droevighe tijdinghe; ende worde alhier (als ick oock mene, dat aldaer overt gehele landt mede gesciet is) de sake alsoe lelick ende swart gemackt, dat men daer gheen neen teghen segghen mochte. Maer inwendich hadde ick alsulcke opinie van UE., dat UE. alte wijs ende clouck is omme yct te attenteren teghen het ghemene beste. Ende naedien dat ick verstae, dat UE. wederomme in vrijheyt ende in huys is, soe soude ick wel hopen, dat het wel bloot doen sal; ende en hebbe nyet kennen naelaeten, UE. desen te scriven tot een congratulatie van dien, etc.

Ick en kan van hier noch niet geraken: ick worde vant Hof opgehouwen, twelck geheel lancksaem voortgaet met haren doent; ende ick en kan in dit lant niet aerden, met alle dese versche spijze sonder ophouwen; ende het bier, dat hier gebrouwen wort, valt mij soe cout in mijn maghe, dat ick geheel indispoost ben, vol colica, gelu, ende vrese oock, dat ick het graveel hier versammelt sal hebben, de Heere weet, wat best is. Ick hope, dat UE. gesont is, met m'juf-

frouwen, UE. dochters ende scoonsoon, dien ick bidde, van mij seer gegroet moghen sijn.

Hier is niet nieuws, omme UE. te moghen scriven, de Mag^{t} is noch seer welvarende; ick hebbe haer corteling 2, 3 reysen sien dansen. Het is hier int lant van pays ende vrede. Godt geve, dat het langhe dueren moet. Hiermede,

Edele, erentfeste heere, bidde ick den Almoghenden Heere, dat Hij UE. wil sparen in langhe gesontheyt, met alle, die UE. aengenaem sijn. Wt. Londen, den viij^{en} Feb. 1595.

UE. dienstwillighe
Her Rodenburch Betze.

Het adres ontbreekt: het half vel, waarop het heeft moeten staan, is afgesneden.

NASCHRIFT

behoorende bij bladz. 253—259 [1]*).*

Dankbaar maak ik gebruik van de gelegenheid, mij door de geachte Redactie te dezer plaatse geboden, om mijn oordeel over het gedrag van den Prins van Oranje in het voorjaar 1583 nader te verdedigen.

Bij die beoordeeling stelde ik mij op dit standpunt: in 1583 bestond de Generaliteit, behalve uit de door de Unie van Utrecht verbonden gewesten, uit Brabant met het markgraafschap Antwerpen, Vlaanderen en Mechelen (hoewel sommige steden in die gewesten in Parma's macht waren, even als dat bij andere het geval was, b. v. in Gelderland en Friesland); voor de belangen der Generaliteit moesten die der bijzondere gewesten en der steden, zooveel te meer die van bijzondere personen wijken; en de Prins, die feitelijk het hoogste gezag in de Generaliteit uitoefende op verzoek der Algemeene Staten [2]), hij, die steeds aan

---

1) De noot, door ons op bladz. 258 en 259 van dit IIde deel gesteld, behelst niet het eenige, waarin ons oordeel over Prins Willems gedragingen van het gevoelen des Heeren uitgevers verschilt. Ook in het eerste Deel komt het een en ander voor, dat bij ons eene twijfelende vraag deed opkomen. — Doch wij lieten den geachten uitgever het recht tot vrij oordeelen. *De Redactie.*

2) Gachard, Corr. de Guill. le Tac, deel V, bl. 260.

anderen voorhield, dat de bijzondere belangen voor de algemeene moesten onderdoen [1]), was, meer dan ieder ander, verplicht om in de eerste plaats de belangen der Generaliteit voor te staan.

Wat nu vorderde niet alleen het belang, maar tevens de eer der Generaliteit in April 1583? Dat het door haar bezoldigde leger met den meesten spoed trachtte het beleg voor Eindhoven, de eenige stad, die ernstig door den vijand bedreigd werd, te doen opbreken. De eer vorderde dit, want een der voorwaarden van het onlangs met Anjou gesloten tractaat te Dendermonde, dat deze zijnerzijds in allen deele eerlijk volbracht, luidde, dat zoodra de verschillende afdeelingen des legers de Schelde zouden zijn overgetrokken en den nieuwen eed van trouw aan de Alg. Staten zouden hebben gedaan, men met de geheele macht zoude oprukken, om Eindhoven te ontzetten [2]); daarenboven hadden de Prins en de Staten herhaaldelijk aan den bevelhebber de Bonnivet beloofd, dat zij met den meesten spoed te zijner hulp zouden komen [3]), en hij en zijn dappere soldaten verdienden die hulp ten volle, daar zij de hun toevertrouwde stad in alle trouw voor de Generaliteit bewaard hadden [4]). Het belang der Generaliteit vorderde, dat de belegerde stad niet in 's vijands handen viel: want hoewel klein, was de stad uit een krijgskundig oogpunt van groot gewicht: in het hart van Brabant gelegen, beheerschte zij den weg van 's Hertogenbosch op Luik, en door haar bezit waren de Alg. Staten meester van alle toegangen tot den Bosch, daar Grave, Nijmegen, Bommel, Heusden

1) Groen v. Prinst., Archives, deel VIII, bl. 18, 233, 316.
2) Wagenaar, deel VII, bl. 488. Hooft, boek XX, bl. 866.
3) Gachard, t. a. p. bl. 127.
4) Gachard, bl. 115.

en Antwerpen allen hunne partij hielden. Het gewicht, dat de beide oorlogvoerende partijen aan het bezit der stad hechtten, blijkt uit de herhaalde belegeringen, die zij te verduren had, dan van de eene, dan van de andere zijde; trouwens de Prins zelf erkende herhaaldelijk, dat hij aan haar behoud het hoogste gewicht hechtte [1]).

Uit al het bovenstaande volgt, m. i., duidelijk, dat plicht en eer den Prins geboden om zijn uiterste pogingen aan te wenden, om de bedreigde stad te verlossen.

Wat daarentegen geschiedde? Ik meen te hebben aangetoond, dat na een lang en onverklaarbaar talmen, zoo onverklaarbaar, dat het het vermoeden van opzet doet ontstaan, een plan werd ontworpen en uitgevoerd, volgens hetwelk het leger niet naar Eindhoven, maar naar een geheel ander gedeelte van Brabant gezonden werd, om daar veroveringen te maken, die met het ontzet van Eindhoven in geen verband stonden; en dat dit plan werd vastgesteld en begin van uitvoering kreeg, nog vóór de belegerde stad zich aan den vijand had overgegeven.

En moge het nu al waar zijn, dat door de uitvoering van dat plan de grens van Zeeland ('s Prinsen aanstaande graafschap) werd beveiligd, ontegenzeggelijk is het tevens, dat de Prins persoonlijk het grootste voordeel daaruit trok, omdat het hem geschonken markgraafschap van Bergen op Zoom met zijne daaraangrenzende heerlijkheden nu geheel in zijne macht werden gebracht, zoodat hij voortaan de inkomsten daarvan ongestoord zoude kunnen genieten. En men verlieze daarbij niet uit het oog, dat de Prins juist in dien tijd, er een zeer bijzonder belang bij had,

1) Gachard, t. a. p. bl 107, 109, 130, 315.

om in het volkomen bezit van het markgraafschap te geraken. Hij toch had vóór zijn huwelijk met Louise de Coligny, bij huwelijksvoorwaarden [1]) aan haar bij wijze van douarie en vruchtgebruik, haar leven lang toegezegd een jaarlijksch inkomen van 8000 £ vl., te heffen bij voorkeur uit het markgraafschap Bergen op Zoom en de stad en lande van Grave (ville et comté de Grave staat in de acte); en toen nu de Vorstin in 't begin van April in de Nederlanden aankwam, konde zij zich vergewissen dat de Prins de stad en lande van Grave slechts in pandschap bezat [2]), en dat van de inkomsten van het markgraafschap slechts een luttel deel in zijne kas konde gestort worden, zoodat het uitzicht, dat zij ooit van het haar toegezegde vruchtgebruik eenig genot zoude hebben al uiterst gering was: reden te over dus voor den Prins om alles in het werk te stellen, om in het volkomen bezit van het markgraafschap te geraken.

Dit keurde ik dus in 's Prinsen gedrag af, dat hij, wat hij in anderen laakte, bijzondere belangen, en dat nog wel zijn eigen belang in de eerste plaats, boven het algemeen belang behartigde.

En wat ten slotte den door de Redactie aangehaalden brief van den Prins aan zijn broeder Graaf Jan betreft, men houde bij de lezing daarvan in het oog, dat die geschreven werd in 1584, dus ongeveer een jaar, nadat de Prins, zijn invloed in Brabant en Vlaanderen geheel verloren hebbende, zich naar Holland had teruggetrokken; maar in het voorjaar 1583, dacht, althans schreef hij, geheel anders: hij dacht er toen niet aan, om Brabant en Vlaanderen aan Parma prijs

1) De Bouchet, Preuves de l'histoire de la maison de Coligny, bl. 582, 583.

2) Het leven van Willem den I., deel I, bl. 88.

te geven, getuigen zijn beide adviezen aan de algemeene Staten van 7 Februari en 27 April van dat jaar [1]). En zelfs nog toen hij aan zijn broeder de door de Redactie aangehaalde woorden schreef, bleef bij hem nog steeds de hoop levendig om al de 17 Ned. gewesten nogmaals te vereenigen: dit toch sprak hij duidelijk als zijn wensch en zijn streven uit in den lastbrief voor den kolonel Norritz, dien hij met eene zending aan Koningin Elizabeth belastte, van welken lastbrief hij een afschrift bij den brief aan zijn broeder voegde [2]).

---

1) Gachard, t. a. p. bl. 93 volgg., 133 volgg.

2) Groen v. Prinst., t. a. p. bl. 363 volgg.

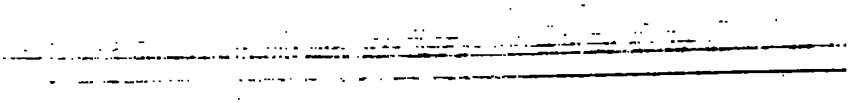

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*)	f 5.—.	4e jaargang. 1848.	f 3.70.
3e jaargang. 1847.	- 2.70.	5e jaargang. 1849.	- 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

	2e *serie*		
6e jaargang. 1850.	f 6.—.	19e jaargang. 1863.	f 7.40.
7e jaargang. 1851.	- 6.40.	20e jaargang. 1864.	- 7.20.
8e jaargang. 1852.	- 6.80.	5e *serie*	
9e jaargang. 1853.	- 6.80.	21e jaargang. 1865.	- 7.60.
10e jaargang. 1854.	- 6.80.	22e jaargang. 1866.	- 7.20.
3e *serie*		23e jaargang. 1867.	- 9.20.
11e jaargang. 1855.	- 3.20.	24e jaargang. 1868.	- 9.40.
12e jaargang. 1856.	- 3.60.	25e jaargang. 1869.	-10.70.
13e jaargang. 1857.	- 4.80.	6e *serie*	
14e jaargang. 1858.	- 5.10.	26e jaargang. 1870.	- 8.00.
15e jaargang. 1859.	- 4.60.	27e jaargang. 1871.	- 8.20.
4e *serie*		28e jaargang. 1872.	- 6.20.
16e jaargang. 1860.	- 5.40.	29e jaargang. 1873.	- 8.30.
17e jaargang. 1861.	- 5.80.	30e jaargang. 1874.	-10.30.
18e jaargang. 1862.	- 6.60.	31e jaargang. 1875.	- 8.40.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846.	f 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.	
1e deel. 2e stuk. 1848.	- 2.20.	(Verhooren van JOHAN	
2e deel. 1e stuk. 1849.	- 2.20.	v. OLDENBARNEVELT).	- 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850.	f 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856.	- 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851.	- 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857.	- 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851.	- 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857.	- 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851.	- 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861.	- 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853.	- 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863.	- 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852.	f 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856.	- 3.40.
1e deel. 2e afd. 1852.	- 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859.	- 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853.	- 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860.	- 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853.	- 3.20.	5e deel. 1860. . . .	-12.00.
3e deel. 1e afd. 1855.	- 6.50.	6e deel. 1863. . . .	- 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk. de Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams, uitgegeven door Mr. J. F. Bodel Nyenhuis . . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko, uitgegeven door Mr. Feith en Dr. Acker Stratingh. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten, uitgegeven door Prof. Peerlkamp en A. Perk . . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594, uitgegeven door Mr. H. O. Feith. . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw, uitgegeven door Dr. E. Verwijs . . . . . - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Eerste Deel.* 1584—1618 . . . . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje, by Mrs. Davies . . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door Prof. R. Fruin . . . . . *f* 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. - 5.50

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627. - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . - 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629. - 8.20

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630 . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert, uitgegeven door H. C. Rogge. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644 . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . - 7.20.

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . - 6.20.

N°. 27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort . . . . . f 10.80.

N°. 27*b*. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen tot den Pol. Uitgegeven door Mr. J. A. Sillem. Aanhangsel van de Brieven uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort. Met twee registers. - 1.40.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . - 1.40.

N°. 29. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . - 6.80.

N°. 30. De Rekeningen der Grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel* . . . . - 5.30.

N°. 31. Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken. Met opgave van bestaande Handschriften en Litteratuur, door Mr. S. Muller. Fz. . . . . - 1.40.

N°. 32. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . . . - 3.50.

N°. 33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. - 8.00.

N°. 34. Idem. Tome deuxième . . . . . - 5.40.

N°. 35. Idem. Tome troisième, (première partie) . . - 5.60.

N°. 36. Idem. Idem. (deuxième partie) . . - 3.90.

N°. 37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetie in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . - 6.10.

N°. 38. Brieven aan R. M. van Goens en Onuitgegeven Stukken hem betreffende. *Eerste Deel* . . . - 6.60.

N°. 39. Dagverhaal van Jan van Riebeek, Commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste Deel.* (1652—1655) . . . . . - 7.80.

N°. 40. Rijmkroniek van Melis Stoke, uitgegeven door Dr. W. G. Brill. *Eerste Deel.* . . . . . *f* 5.00.

N°. 41. De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II, toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning, door Dr. J. A. Wijnne. . . . - 5.40.

N°. 42. Rijmkroniek van Melis Stoke, uitgegeven door Dr. W. G. Brill. *Tweede Deel* . . . . . - 4.80.

N°. 43. Brieven aan R. M. van Goens en Onuitgegeven Stukken hem betreffende. *Tweede Deel.* . . - 4.60.

N°. 44. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Jonkheer Arend van Dorp, Hr. van Maasdam enz., uitgegeven door Mr. J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Eerste Deel* . . . . . - 6.60.

No. 45. Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, Raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitgegeven met inleiding en aanteekeningen, door Theod. Jorissen . . . . . - 4.50.